

ფარნაოზ ერთელიშვილი

ზენური ფუძეების
ფონემატური სტრუქტურისა
და ისტორიის საკითხები
ქართულში

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 1970

ნაშრომში დადგენილია ზმნური ფუძეების სტრუქტურული მოდელები, განხილულია ზმნური ფუძეების სტრუქტურასა და ისტორიასთან დაკავშირებული ცალკეული საკითხები: ხმოვანთმონაცველობა, თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები, თანხმოვანთა და თანხმოვანთა კომპლექსების ცვლილებანი, ზმნური ძირების რედუქციაცია, პირველადი საწყისების სუფიქსთა გენეზისი, უმარცვლო და მარცვლიანი ფუძეების ისტორიული ურთიერთმიმართება. გარდა ამისა, ნაშრომში მოცემულია ცდა, — თანხმოვანთა კომპლექსების გარკვეული მოდელების მიხედვით, დადგინდეს ამ ჯგუფის კომპლექსთა შემცველი ზმნური ფუძეების ისტორია.

ჭინასიტყვაობა

ყარგა ხანია ქართული ენის (ქართველური ენების) ზმნამ მიიქცია ყურადღება თავისი სპეციფიკით, სირთულით, მას უკვე არაერთი გამოკვლევა და მონოგრაფია მიეძღვნა, ზმნასთან დაკავშირებულ ცალკეულ საკითხებზე, სინქრონიულ თუ დიაქრონიულ ასპექტში, დაიწერა და დაიბეჭდა მრავალი ნაშრომი. ქართულ ზმნას, მის აგებულებას ფართოდ განიხილავენ ქართულ ენასა თუ სხვა ენებზე გამოცემულ ქართული ენის გრამატიკებში; ერთი სიტყვით, ქართული ზმნის აგებულება-სტრუქტურას სწავლობდნენ და სწავლობენ გრამატიკის ერთ-ერთი დარგის — მორფოლოგიის ტრადიციული გაგების შესაბამისად.

როგორც ცნობილია, ზმნა მხოლოდ მორფოლოგიური კატეგორიებისა და მათი გამოხატველი აფიქსებისაგან შემდგარი მეტყველების ნაწილი არ არის. ყოველი ზმნის აუცილებელ ნაწილს ფუძე წარმოადგენს. შეიძლება ზმნაში ესა თუ ის მორფოლოგიური კატეგორია ან მისი აღმნიშვნელი აფიქსი არ იგვეჩინდეს, რაკი არ არსებობს ამ მორფოლოგიური კატეგორიის გამოხატვის საჭიროება, მაგრამ არ შეიძლება გვეჩინდეს ზმნა ფუძის გარეშე, რადგან სწორედ ზმნურ ფუძესთან არის დაკავშირებული თითოეული ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობა. სხვათა შორის, სწორედ იმის გამო, რომ ფუძე ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობის მატარებელი ოდენობაა, ხოლო მორფოლოგია, ზმნის აგებულების შესწავლისას, შეგნებულად უგულებელყოფს მის ლექსიკურ მნიშვნელობას, ზავსებით ლოგიკურად ხდება, რომ ზმნაში ყურადღება მახვილდება მორფოლოგიურ მნიშვნელობებსა და მათ გამოხატველ აფიქსებზე, ხოლო ზმნის ფუძე, რაკი ის კონკრეტულ-ლექსიკურ მნიშვნელობას გამოხატავს და არა მორფოლოგიურს, მორფოლოგიაში არ შეისწავლება. მეორე მხრივ, ეს კონკრეტულ-ლექსიკური მნიშვნელობა ენათმეცნიერების სხვა დარგების (ლექსიკოლოგიის, ლინგვისტიკის, ეტიმოლოგიის) საგნად არის დასახული, ხოლო ფუძე, როგორც ამ კონკრე-

ტულ-ლექსიკური მნიშვნელობის შემცველი ოდენობა, როგორც გარკვეული სტრუქტურის მქონე ერთეული, ენათმეცნიერების ამ დარგებშიც უგულებელყოფილია. მართალია, არსებობს გამოკვლევები, რომლებშიც ცალკეულ ზმნათა ისტორია-ეტიმოლოგიის შესწავლის მიზნით (საკუთრივ ქართულის მიხედვით თუ მონათესავე ენების შესაბამის ფუძეებთან მიმართებაში) ფუძეებიც არის გაანალიზებული, მაგრამ ზმნური ფუძეების სტრუქტურას საერთოდ და საგანგებოდ ყურადღება არ ექცევა.

როგორია ზმნური ფუძეების აცეხულება, მათი სტრუქტურა საზოგადოდ ქართულში, — ამის დადგენა ნაშრომის ძირითადი მიზანი იყო.

ზმნური ფუძეების სტრუქტურის გარკვევა, ცხადია, გულისხმობდა, რომ წინასწარ უნდა შემოგვეფარგლა ცნება ზმნური ფუძისა¹. ფუძის განსაზღვრა, რომელსაც ვემყარებოდით, ასეთია:

¹ ზმნური ფუძისა და ზმნური ძირის ცნებათა განსხვავებისათვის: ტრადიციული განსაზღვრის მიხედვით, ძირი ლექსიკური მნიშვნელობის მქონე დაუშლელი ბგერათკომპლექსია, მას საჭიროა ვასხვავებდეთ სიტყვის იმ ნაწილისაგან, რომელიც უცვლელი რჩება სიტყვის ყველანაირი ფორმაცვალების დროს. სიტყვის უცვლელი ნაწილი შეიძლება დამთხვევს სიტყვის დაუშლელ ნაწილს (ე. ი. ძირს, მისი ტრადიციული გაგებით) და შეიძლება არ დაემთხვეს. ეს ფაქტი სენათმეცნიერო-ლიტერატურაში კარგა ხანია შემჩნეულია, ამიტომ, როცა დაუშლელი ნაწილის — ძირის გარდა სიტყვაში გამოყოფენ ძირს შეხორცებულ აფიქსებს, მათ ხშირად ძირის სავრცობს უწოდებენ, ხოლო მთლიან ოდენობას, ე. ი. ძირს, მასთან შეხორცებული აფიქსებით ანუ სავრცობით, — წარმოქმნილ ძირს.

სტრუქტურული მოდელების გამოსავლენად და დასადგენად ძირის ცნება, დამოწმებული განსაზღვრის მიხედვით, გამოუსადეგარია. ჩვენ რომ ეს განსაზღვრა მიგვეჩინა ამოსავლად და ამის მიხედვით ვცდილიყავით სტრუქტურული მოდელების დადგენას, ისეთი დაბრკოლებების წინაშე აღმოვჩნდებოდით, რომ ნაშრომის ძირითად ნაწილს თავი ვერასოდეს მოეპოვოდა. ის გარემოება, თუ რა უნდა მივიჩინოთ სიტყვის დაუშლელ ნაწილად, ცხადია; ყოველთვის ნათელი არ არის და ბევრ შემთხვევაში დამოკიდებულია კვლევა-ძიების შედეგების დონეზე, ხოლო ზოგჯერ მკვლევრის თვალსაზრისზედაც. გარდა ამისა, სტრუქტურის აღწერა საანალიზო ერთეულების რომელიმე გარკვეულ დონეზე (ამ შემთხვევაში ერთი ენის — ქართულის დონეზე) აღწერას გულისხმობს, ხოლო როცა ჩვენ ზმნაში დაუშლელ კომპლექსს ვექმებთ, ხშირად იძულებული ვართ შედარებას მივმართოთ და მონათესავე ენების ჩვენებას დავემყაროთ. უკანასკნელ შემთხვევაში კვლევის მიხედვით მოპოვებულ შედეგებს ერთი ენის ფარგლებს გარეთ გავყავართ და, მამასადამე, აღწერის პრინციპი ირღვევა: აღწერას ექვემდებარება სხვადასხვა დონეთა ამსახველი ოდენობები.

საზოგადოდ, ცნება ზმნური ძირისა მეტად პირობით ცნებად უნდა დაისახოს, რაკი არსებით ნიშნად მის დაუშლულობას მივიჩნევთ. ამიტომ, გაუგებრობის თა-

ზმნის შემადგენელ ნაწილს, რომელთანაც დაკავშირებულია ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობა და რომელიც ზმნის ფორმაცვალების დროს უცვლელი რჩება, ფუძე ეწოდება.

ჩვენი კვლევის საგანს შეადგენდა არა ყოველნაირი ფუძე, რომელიც შეიძლება ზმნაში შეგვხვდეს (ზმნის ფუძედ შეიძლება გვქონდეს მეტყველების სხვადასხვა ნაწილი), არამედ საკუთრივ ზმნური ფუძე, რომელიც მოქმედება-მდგომარეობას გამოხატავს.

ზმნური ფუძეების სტრუქტურული მოდელების აღწერისას ანალიზს ექვემდებარება მხოლოდ ქართულში დადასტურებული ფუძეები. საანალიზო მასალა მოიცავს სალიტერატურო ენისა (V საუკუნიდან დღემდე) და დიალექტების მონაცემებს; მიუხედავად ამისა, ფუძეები, რომელთა მიხედვით დადგინდა სტრუქტურული მოდელების სისტემა, ამომწურავი სისრულით არ შეიძლებოდა გაგვეთვალისწინებინა, რამდენადაც ყველა ლიტერატურული წყაროს დამუშავება ძველი იყო, ხოლო დიალექტური ლექსიკის დიდი ნაწილი ჯერ კიდევ გამოსავლენია. ის კი ალბათ საჭიროა აღინიშნოს, რომ მასალის ამოწერა შევწყვიტეთ მაშინ, როცა ჩვენთვის უცნობი ფუძეები ტექსტებსა და ლექსიკონებში აღარ ჩანდა. ზოგი ფუძე შეიძლება გამოგვჩა, მაგრამ ახალი ზმნური ფუძეები კიდევაც რომ შემოგვემატოს, დადგენილ სისტემაში ეს გარემოება არსებითად ველარაფერს შეცვლის.

ცნობილია, რომ ზმნური ფუძეები ნაკლებად დაპყვებიან სესხებას. მიუხედავად ამისა, სხვა ენებიდან მომდინარე ფუძეები ყველა ენაში, და მათ შორის ქართულშიც, მაინც მოგვეპოვება. მათი წარმომავლობა ზოგჯერ ნათელია, სხვა შემთხვევაში სპეციალურ ძიებას მოითხოვს. ასეთი ფუძეებისათვის თავის არიდება ახლა გაუმართლებელიც იყო და შეუძლებელიც. გაანალიზებულ მასალაში მოხვდა არაქართული (ქართველური) წარმოშობის მასალაც, მაშასადამე, ამ ნაშრომში ფუძეების სტრუქტურის აღწერა მოიცავს არა ქართულ ზმნურ ფუძეებს, არამედ ზმნურ ფუძეებს ქართულში.

ზმნური ფუძის ცნებაში ერთ განმსაზღვრელ ნიშნად მიჩნეულია ის ფაქტი, რომ ზმნის ფორმაცვალების დროს ფუძე უცვლელი უნდა

ვიდან ასაცილებლად, ვარჩიეთ ცნება ზმნური ფუძისა იმ გაგებით, როგორითაც ზემოთ არის წარმოდგენილი; ტერმინის უპირატესობაც აქედან მომდინარეობს. ზმნური ფუძე შეიძლება დაუშლელი ოდენობა, ე. ი. ძირი იყოს, სხვა შემთხვევაში შეიძლება „დაშლადი“ აღმოჩნდეს, მაგრამ მხოლოდ ეს ცნება იძლევა საშუალებას ერთი საზომით მივუდგეთ ყველა საანალიზო ოდენობას, მოვახდინოთ მათი კლასიფიკაცია და სტრუქტურის აღწერა.

რჩებოდეს. ამასთან დაკავშირებით საჭიროა განმარტება: ქართულში საკმაოდ რაოდენობით მოგვეპოვება ზმნები, რომლებიც ფორმაცვალებისას ფუძეს იცვლიან იმ აზრით, რომ ფუძისეულ ხმოვანს (ა-ს ან ე-ს) ხან აჩვენებენ, ხან — არა. ამ შემთხვევაში ფუძედ მიჩნეულია ხმოვნის შემცველი ვარიანტი (შ ე ი პ ყ რ ო ბ ს ზმნის ფუძედ, მაგალითად, გამოყოფილია არა პ ყ რ, არამედ პ ყ ა რ). ხმოვნების მიხედვით ცვალებადია აგრეთვე დრეკადი ფუძეები, რომლებიც ორგვარი განმოვანებით (ე—ი) წარმოგვიდგება. ფუძეთა ამ სახის ცვლილებებს ანგარიში არ ეწევა, როცა ფუძეს, როგორც ზმნის უცვლელ ნაწილს, გამოვყოფთ და რომელიმე სტრუქტურული მოდელის ამსახველ ოდენობად ვსახავთ.

წინამდებარე ნაშრომში აღწერას ექვემდებარება არა მხოლოდ ისეთი ფუძეები, რომლებიც საკუთრივ პირიან ფორმებში დასტურდება და რომელთაგან იწარმოება ნაზმნარი სახელები (ა-შ ე ნ-ებ-ს, შ ე ნ-ებ-ა, მ-შ ე ნ-ებ-ელი...), არამედ ე. წ. პირველადი საწყისებიც, რომლებიც მოქმედება-მდგომარეობას გამოხატავენ და რომელთაგან იწარმოება პირიანი ფორმები (ბ ა ბ ა ნ-ი, ბ უ ტ ბ უ ტ-ი, დ ა ნ დ ა ლ-ი, კ ვ ა ნ ტ ა ლ-ი, ფ ა რ თ ქ ა ლ-ი...). საანალიზოდ მოხმობილია აგრეთვე ნაზმნარ სახელებში გაქვეავებული ფუძეები, რომლებიც ზმნის პირიან ფორმებში არ ჩანს (ქ რ ქ, შ დ რ. მ ქ რ ქ ა ლ-ი; ზ დ რ, შ დ რ. ზ დ რ ო ბ ა, დ ა უ ზ დ რ ო მ ე ლ-ი; ფ რ თ ო ნ, შ დ რ. ფ რ თ ო ნ ა...).

ზმნური ფუძეების მოდელების აღწერა-დახასიათება მოცემულია ნაშრომის პირველი ნაწილის ცალკეულ ქვეთავებში, სადაც ნაჩვენებია რაოდენობა ზმნური ფუძეებისა, რომლებსაც მოიცავს ესა თუ ის მოდელი. სტატისტიკურ მონაცემებს, ცხადია, არა აქვთ არც თავისთავადი, არც აბსოლუტური მნიშვნელობა; ისინი მოწოდებულნი არიან გვიჩვენონ სტრუქტურული მოდელების რაოდენობრივი ურთიერთმიმართებანი. ამ მიმართებათა შესახებ ნათელ წარმოდგენას მისცემს მკითხველს ცხრილი, რომელიც მოდელების აღწერას ერთვის. ნაშრომის ამავე ნაწილში, ზმნური ფუძეების ფონზე, აღნუსხულია პოზიციებისა და მიხედვით თანხმოვანთა კომპლექსები, რომლებიც ფუძეების ამა თუ იმ სტრუქტურულ მოდელში გვხვდება. კომპლექსი ყველა შემთხვევაში ილუსტრირებულია სათანადო ფუძით და მითითებულია წყარო, საიდანაც დამოწმებულია ფუძე; ყურადღება მახვილდება ანლაუტისა და აუსლაუტის თანხმოვნებზე, აგრეთვე ხმოვნებზე — ზოგადად.

სპეციფიკა შედარებით ვლინდება. იმის გასარკვევად, თუ რა არის სპეციფიკური ქართული ზმნური ფუძეების სტრუქტურაში, არ არის

საკმარისი, რომ აღწერილია ფუძეების სტრუქტურა ქართულში და დადგენილია ფუძეთა სტრუქტურული მოდელები, რომელთაგან ზოგი დიდი რაოდენობის ფუძეებს აერთიანებს, ზოგი — ნაკლებს, ზოგი — ფუძეთა მინიმალურ რაოდენობას. ზმნური ფუძეების სტრუქტურის სპეციფიკა არსებითად დადგინდება მაშინ, როცა შესწავლილი იქნება მასალა მონათესავე (ან თუნდაც არამონათესავე) ენებში, თუმცა რაოდენობრივი მონაცემები ერთი რომელიმე ენისა ამ მიმართულებით ერთგვარ წარმოდგენას მაინც გვიქმნის. გარდა ამისა, ზმნური ფუძეების დადგენილი სტრუქტურა ერთ რომელიმე ენაში აუცილებელი წინაპირობაა სტრუქტურულ ოდენობათა (ფუძეთა და კომპლექსთა მოდელების) ისტორიის შესასწავლად; რაც შეეხება ცალკეული ზმნური ფუძეების ისტორიას, ის უფრო სარწმუნო ხდება სისტემის ფონზე. კერძო ენობრივი ფაქტი, რომელიც აუხსნელი იყო ისტორიულად, შეიძლება აიხსნას, რაკი მას საერთო სისტემაში დაეძებნება ადგილი. აქედან გამომდინარეობს, რომ სტრუქტურის გამოვლენა მხოლოდ თავისთავადი მიზანი კი არ არის, ის იმავედროულად საშუალებაა ისტორიის საკვლევად.

მას შემდეგ, რაც ფუძეების სტრუქტურული მოდელების აღწერა მოთავდა, გაჩნდა საკითხი: რა მიმართებაა ისტორიულად ზმნური ფუძეების დადგენის მოდელებს შორის? რაოდენობრივი მონაცემების მიხედვით გარკვევით ჩანს, რომ მოდელები სიმრავლე მეორეულია, მაგრამ კერძოდ რომელი მოდელია (ან მოდელებია) ამოსავალი? ¹ ამ საკითხის გარკვევას არსებითი მნიშვნელობა აქვს, საამისოდ მიზანშეწონილი იყო თანმიმდევრულად გაგვეანალიზებინათ თითოეული მოდელი, მით უმეტეს, რომ ზოგი მოდელი, განსაკუთრებით ისინი, რომლებიც ზმნური ფუძეების ნაკლებ რაოდენობას მოცავენ, ანალიზს დაჰყვებიან დღესაც; მაგრამ ყველა მოდელის ანალიზი ამჟერად შეუძლებელია, უწინარეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ საანალიზო მასალით ღარიბები ვართ: არ გვაქვს ქართულის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, მეტნაკლებად სრული დიალექტოლოგიური ლექსიკონები, სვანურის, მეგრულ-ჭანურის ლექსიკონები; ისიც, რაც გავაჩნია, ვერ არის ამომწურავი და ყოველთვის დამაკმაყოფილებელი. განსაკუთრებით ეხება ეს სიტყვათა განმარტებას. დიალექტური ლექსიკონის განმარტებისას, როგორც წესი, სიტყვის თითო მნიშვნელობაა ნაჩვენები, ზმნური ფუძე კი ხშირად სწორედ ერთზე მეტი მნიშვნელობის მქონეა.

¹ იგულისხმება, რომ ამოსავალი მოდელის ან მოდელების მიკვლევას მხოლოდ ქართული ენის მასალები ვერ შეგვაძლებინებენ.

რადგან მოდელთა თანმიმდევრული ანალიზის საშუალებას მოკლებული ვიყავით, გადავწყვიტეთ შევხებოდით ზმნური ფუძეების სტრუქტურასა და ისტორიასთან დაკავშირებულ ცალკეულ საკითხებს, რომელთაგან თითოეულის გათვალისწინება საჭიროა ზმნური ფუძეებისა თუ გარკვეული სტრუქტურული მოდელების ისტორიის შესწავლისას. ნაშრომის მეორე ნაწილი მთლიანად ზმნური ფუძეების სტრუქტურასა და ისტორიასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა საკითხს ეძღვნება.

ნაშრომის ამ ნაწილის ცალკეულ თავებში, კერძოდ, განხილულია საკითხები: ხმოვნები; თანხმოვნები, თანხმოვანთა კომპლექსები; თანხმოვნების, თანხმოვანთა კომპლექსებისა და ფუძეების ზოგი სახის ცვლილებანი; სონანტები და ზმნური ფუძეების ანლაუტი; ზმნური ძირების რედუპლიკაცია; ზმნური ძირების რედუპლიკაცია და პირველადი საწყისების სუფიქსთა გენეზისი; თანხმოვანთა კომპლექსები ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში; უმარცვლო და მარცვლიანი ფუძეების ისტორიული ურთიერთმიმართების საკითხები.

მთავარი ყურადღება მაინც ზმნური ფუძეების თანხმოვანთა კომპლექსებს ექცევა. ქართულის ფონემატური სტრუქტურა აღწერილია ჩვენამდე. კომპლექსების შესახებ ამ ნაშრომშიც არის მსჯელობა, მაგრამ კომპლექსთა მოდელები ჩვენ გვიანტერესებს არა მხოლოდ როგორც თავისთავადი ოდენობანი, არამედ, უწინარეს ყოვლისა, როგორც ზმნური ფუძეების შემადგენელი კომპონენტები, ფუძეებისა, რომელთაც აქვთ თავიანთი სტრუქტურა და ლექსიკური მნიშვნელობა. კომპლექსთა ანალიზის მეშვეობით ვცდილობთ ფუძეთა ისტორიის კვლევას, რამდენადაც კომპლექსთა გარკვეული მოდელები ფუძეთა ისტორიის გათვალისწინების საშუალებას იძლევიან. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულია რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი (ორმარცვლიანი) ფუძეების როლი ერთმარცვლიანი ფუძეებისა და თანხმოვანთა კომპლექსების გარკვეული მოდელების წარმოქმნაში. ყველა ქართველურ ენაში სწორედ რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეების გამოვლენა-შესწავლა, ჩვენი რწმენით, დაედება საფუძვლად მრავალი ზმნური ფუძის ისტორიის გარკვევას მომავალში. ოღონდ საჭიროა აღინიშნოს, რომ ხანამ მონათესავე ენების მასალის შედარებას შევუდგებოდეთ, როგორც ჩანს, აზრი აქვს ერთი ენის ფარგლებში ნაყარი ფუძეების შედარებას. გარკვეულ შემთხვევებში ერთი ენის მასალის გამოწველივით შესწავლამ უფრო შორეულ ისტორიულ წარსულში შეიძლება

ჩავაზღვდოს, ვიდრე ამას მონათესავე ენების მონაცემთა შედარებით ვახერხებთ. რამდენიმე მაგალითი:

ქართ. ძღვან, მეგრ. ჯღონ, ჭან. ჯღონ. ზანურის ფორმები კანონზომიერად შეესატყვისება ქართულისას. ამ ფუძეთა შეპირისპირებას მნიშვნელობა აქვს, უწინარეს ყოვლისა, ზანურში მომხდარი ცვლილებების გასათვალისწინებლად. თუ დავაპირებთ დამოწმებულ ფუძეთა ისტორიაში უფრო ღრმად ჩახედვას, ზანურის ფორმები ველარაფერს გვეტყვიან, უნდა მოვიშველიოთ ქართული. ძღვან მომდინარეობს ძველი ქართულის ძღუან ფუძისაგან (მიუძღუანა იგი ჰეროდესა ლ. 23, 7). -ან ამ უკანასკნელში სუფიქსია და გვხვდება ე გახმოვანებითაც — ძღუენ (ტაპაქისაგან იყოს ძღუენი იგი შენი, ლევიტ. 2,5), ძღუ ძირში რედუცირებულია ე ხმოვანი: ძღუ—ძეღუ (წარუძეღუ ძეთა, ხანძთ. ი, 30; მიმიძეღუ უმჯობესს ნებასა შენსა, ბალავარ. 156, 7), ეს ე შემორჩენილი გვაქვს წყვეტილის I და II პირის ფორმებში დღესაც (წარ(რ)-ვ-უ-ძეხ, წარ(რ)-უ-ძეხ, წარ(რ)-უ-ძღვ-ა). ძეღუ ძირი ძველ ქართულში გარდაუვალი ზმნის ფუძე იყო, სუფიქსის დართვით მისგან იწარმოებოდა გარდამავალი ზმნის ფუძე: *ძეღუ-ან—ძღუ-ან. სწორედ ამ ძღუან—ძღვან-ისაგან (ზღრ. ქართულის დასავლურ დიალექტებში დადასტურებული ფორმები—ამეიძღვანიებს, ამოიძღვანიებს...) არის მიღებული ზანურის ჯღონ.

ერთმანეთის გვერდით მოაქვთ შესადარებელი ერთეულები: ქართ. კაკალ, მეგრ. კაკალ, ჭან. კაკალ, სვან. გჯკ. ამათ მიხედვით თითქოს ამოსავალი ჩანს სვანურის მარტივი ფუძე გჯკ, სხვა ქართველური ენების დადასტურებულ ფორმებში -ალ სუფიქსია. მაგრამ არა. თითოეული დამოწმებული ფუძისათვის ისტორიულად ამოსავალია სწორედ ქართულის მიხედვით აღდგენილი, რედუქციციკრებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე *კარ-კალ (ზღრ. თვალის კაკალი და თვალების კარკვლა. კარკლ—*კარკალ). კაკალ ფუძისათვის მნიშვნელობა „грецкий орех“ ერთადერთი არ არის, ზღრ. სხვა მნიშვნელობანი: „პატარა და მრგვალი რამ, რისამე მარცვალი, ბურთულა; მარცვალი (მარცვლოვანი მცენარეებისა“ (ქგლ IV), აგრეთვე ფუძე კარკალ (კარკალი — დიდი ქვავენარი)... სვანურის გჯკ კაკალ-ის გამარტივებული სახეობაა: კაკალ—*გაკალ—*გაკა—გჯკ.

აღარაფერს ვამბობთ იმაზე, რომ ისტორიის დასადგენად მაინც მონათესავე ენების ჩვენება მთავარი. ზანურსა და სვანურში ზმნური

ფუძეების სტრუქტურა შესწავლას ელის და, როცა ეს გაკეთდება, როცა მოგვეცემა საშუალება იმისა, რომ მონათესავე ენების სტრუქტურული მოდელები ერთმანეთს შეგვეძლება ვადართო და ყველა ქართველური ენის მასალის მიხედვით ვიკვლიოთ ზმნური ფუძეების ისტორია, როცა უცხო წარმომავლობის ფუძეებისაგან მასალა დაციხრილება, ეჭვი არ არის, მაშინ ქართველური ენობრივი სამყაროს ერთი უძველესი და საინტერესო უბანი გადაგვეშლება თვალწინ.

ზმნური ფუძეების უმრავლესობა დიდი სიძველისაა. შეუძლებელიც არის იმის დადგენა — რა დროიდან გვაქვს ენაში, ვთქვათ, ვ ა ლ, ვ ე დ (ვ ი დ), წ ე რ, თ ა ლ, კ ა ლ და ა. შ. ფუძეები, მიუხედავად იმისა, გვიჩვენებენ თუ არა ისინი შესატყვისობებს მონათესავე ენებში (იგულისხმება, რომ ფუძე, რომელიც შესატყვისობას არ გვიჩვენებს, ყოველთვის უფრო ახალი არ არის, ვიდრე ის ფუძე, რომელშიც შესატყვისობა დასტურდება); მაგრამ თითოეული დამოწმებულ ფუძეთაგან იმავდროულად და უაღრესად თანამედროვეა, რამდენადაც თანამედროვე ქართული უამათოდ წარმოუდგენელია. ისიც უნდა ითქვას, რომ, თუ რომელიმე ფუძე ძველ ქართულში არა გვაქვს ტექსტების მიხედვით დამოწმებული, მ ხ ო ლ ო დ ა მ ი ს გ ა მ ო არ შეიძლება მტკიცება იმისა, რომ ის ახალია. ამ თვალსაზრისით საინტერესო მასალას იძლევა დიალექტური ლექსიკა.

ბოლოს, საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ ქართველური ენების ფარგლებში სტრუქტურულ ოდენობათა შედარებითი ძიება (მიუხედავად იმისა, აჩვენებენ თუ არა ისინი შესატყვისობებს) გარკვევით სანდო და საიმედო საშუალებად ისახება ისტორიის დასადგენად. ხოლო პრაქტიკულად ამისი დასაბუთება მაინც მომავლის საქმეა...

მთელი ეს ნაშრომი კონკრეტული ენობრივი მასალის კვლევაზეა აგებული. ამჟერად ჩვენ შეგნებულად ვარიდებთ თავს განზოგადებებს, რომლებიც ფაქტებისაგან უშუალოდ არ გამომდინარეობს.

ზმნური ფუძეების კვლევა სულ სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით შეიძლება, მას ბოლო არც უჩანს, ამიტომ, ცხადია, არც ეს ნაშრომი მიაჩნია ავტორს დამთავრებულად და მის გაგრძელებას, ცალკეული მონაკვეთების სახით, ვარაუდობს.

როცა ლექსიკონებიდან და ტექსტებიდან ზმნურ ფუძეებს ვიწვრდით, იმხანად ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის VIII ტომი (რედაქტორები—ივ. გიგინეიშვილი და ბ. ფოჩხუა) ჯერ გამოცემული არ იყო. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომლებმა მომცეს საშუალება მესარ-

გებლა ამ ტომის მასალებით. ვ. თოფურიამ დასამუშავებლად
გადმომცა ქართლური ლექსიკონი, რომელიც გამოსაცემად უმზადე-
ბია ავტორთა ჯგუფს (ნ. კეცხოველი, შ. ძიძიგური,
პ. ხუბუტია), ენათმეცნიერების ინსტიტუტის თანამშრომელ-
თაგან ლ. კაიშაურმა მთიულურის ლექსიკონი გახადა ჩემთვის
ხელმისაწვდომი, ხოლო მ. ქალდანმა — ზვანურის მასალა.

თითოეულ მათგანს მადლობა.

25.IX.1966 წ.

ზმნური ფუძეების სვრავიანი მოძღვრება

1. ზმნური ფუძე ქართულში შეიძლება იყოს:

უ მ ა რ ც ვ ლ ო
ე რ თ მ ა რ ც ვ ლ ი ა ნ ი
ო რ მ ა რ ც ვ ლ ი ა ნ ი
ს ა მ მ ა რ ც ვ ლ ი ა ნ ი

1. უმარცვლო ფუძეები

2. ბ (C) ტიპის (ცალთანხმოვნიათ) ფუძეები¹

ფუძეთა რაოდენობა — 14.

ბ: შ ე ი ბ მ ა ხ ჳ ლ ი შ ე ნ ი, ფსალ. 44, 4 ა.

გ: ა რ ა მ ი უ გ ო მ ა თ ს ი ტ ყ უ ა მ, მ. 15, 23.

დ: მ დ ი ნ არ ე ც ე ც ლ ს ა მ დ ი ო დ ი ს, სწავლ. 113, 18. მუნ და ა -
დ ე ნ დ ე ს ნ ა კ ა დ ს ა ს ი ს ხ ლ ს ა ... ვ. ტ. 1022, 3.

ღ: და მ ა თ ე ლ ო დ ი თ თ ქ უ ე ნ, რუთ. 1, 13 (შდრ.: ა ლ ო დ ი ნ ე ბ -
დ ე ს, სწავლ. 129, 22; ლ ო დ ე ბ ა მ, აპოკრ. 24, 22; მ ო ვ ე -
ლ ი თ, კიმ. 1, 83, 27).

ნ: ა რ ა უ ნ და გ ა ნ მ ხ ი ლ ე ბ ა მ მ ი ს ი, მ. 1, 19.

პ: დ ა ი პ ო ს ა მ ო ს ე ლ ი თ ვ ს ი, იოზ. 1, 20.

რ: და გ ა ნ ე რ ი ს ი გ ი მ ო ნ ა დ ი რ ე თ ა გ ა ნ, ბოლნ. 5, 25 (შდრ.: გ ა ნ -
რ ო მ ა ს ა, სწავლ. 76, 4; გ ა ნ მ ა რ ი ნ ა, მოციქ. 12, 11;
გ ა ნ ს ა რ ო მ ე ლ ი, ცხრ. 98, 12).

¹ ზოგიერთი ზმნური ფუძე ერთზე მეტი მნიშვნელობის მქონეა. რაკი ამ-
ჯერად ფუძეების სტრუქტურას განვიხილავთ, სხვა სემანტიკის, მაგრამ სტრუქ-
ტურულად იდენტურ ფუძეებს ყოველთვის არ ვიმოწმებთ.

პირობით ნიშანთაგან C აღნიშნავს ნებისმიერ თანხმოვანს, V — ნებისმიერ
ხმოვანს.

ს: რამეთუ შენ გე ს ა ვ, სწავლ. 75, 14 (შდრ.: მ ო ს ა ვ, კიმ. I, 168, 13; ს ა ს ო მ, ხანძთ. 8, 3).

ქ: ა ქ ე მარხვამ, სინ. 108, 38.

ღ: წ ა რ ი დ ე თ გ ა ს ა დ ე ბ ე ლ ი და გ ა ნ ა დ ე თ კ ა რ ი ლ ა კ ვ -
ს ა მ და დაუტევეთ იგი ღებულო, კიმ. I, 258, 32.

ც: და მ ც ე ს შე და ც ე მ ა მ და ც ე მ ა ს ა ზედა, იობ. 16. 15.

ძ: ნუცა ეზოჲსა შენისაგან გ ა ნ მ ა ძ ე ბ, ბოლნ. 39, 5.

წ: რ ა დ ა ა წ ო ს მწუერვალი თითისა მისისაჲ წყალსა, ლ. 16, 24.

ხ: რომელი შე ე ხ ო ს მკუღარსა, ლევიტ. 11, 24.

8. გ ვ (CC) ტიპის (წყვილფანხმოვნიანი) ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 45. თანხმოვანთა კომპლექსების მოდე-
ლები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

გ ვ (რ ა გ ა გ ვ ა, თუ შემობრალო, ვისრ. 79, 5; ჩემი არა გ ა გ -
ვ ა თ-რა, რუსუდ. 312, 19), ქ ვ ¹ (ა ღ ი ქ ვ ა მ ს, ქგლ I; შდრ.: ა ღ ი -
ქ უ ა იგი ასულმან ფარაოჲსმან, მოციქ. 7, 21), ც ვ (ი ც ვ ა მ ს,
ქგლ IV; შდრ.: შ თ ა ი ც უ ა საჭურველი თჳსი, ბალავარ. 120, 31;
ჭუარს-ა ც უ ეგე, მრკ. 15, 13), წ ვ (და წ ვ ა მ ს, ქგლ III; შდრ.:
ქალაქი მათი და წ უ ა ეცხლითა. მ. 22, 7).

გ ლ (ნურა რაჲ გ გ ლ ი ა ნ, უტე, მოკუდეს, შუშ. 153, 33), ფ ლ
(არამეა უ ფ ლ ო დათხრად სახლისა თჳსისა, მ. 24, 23 C).

გ მ (კელმწიფობასა ვ ჰ გ მ ო ბ, სწავლ. 86, 2), თ მ (და უ თ -
მ ე თ საყუარელნო, სულგრძელებით: სწავლ. 47, 17), ყ მ (და ყ მ -
დ ე ბ ო დ ი ა ნ ვითარცა ძაღლნი, ფსალ. 58, 15 ა: შდრ.: ს ი ყ მ ი -
ლი ს ა ს ა, კიმ. II, 197, 18; მ ო მ ყ მ ა რ ნ ი, კიმ. II, 13, 11).

დ ნ (რ ა გ ა ნ ა დ ნ ო ს ურჩებით განყინული იგი ბუნებაჲ, კიმ.
I, 147, 1), ძ ნ (მ ი ძ ნ ა ვ ს ს ი კ ე დ ი ლ ი, ბალავარ. 101, 2; შდრ.
უ ძ ნ და, ლ. II, 53), ჰ ნ (ვარდი და ჰ ნ ი ს, სწავლ. 191, 14).

ღ რ (უ დ რ ი ს, ქგლ VII).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ზ ვ (ი ზ ვ ე ბ ა — ხვასტაგნი შობენ, საბა; ზ ვ ე ვ ა, მ ე ზ ვ ი,
უ ზ ვ ი, ჩუბ. ნ.), ს ვ (და ს ვ ა მ ს, ქგლ III; შე ს ვ ა მ ს, ქგლ

¹ აქვე შეიძლებოდა შემოგვეტანა ა ქ ე-ს (—აქე-ს||ა-ქეან-ს. იხ. არნ. ჩ ი-
ქ ო ბ ა ვ ა, ა ქ უ ს ფუძის უცნობი ვარიანტებისათვის ძველ ქართულში, თსუ
შრომები, XXX (I B, 1947 წ.) ფუძე, რომელშიაც ა ფუძისეული არ ჩანს და ზო-
გი მწკრივისა და სახელზმნის ფორმებში ჩამოცილებულია (პ-ქონ-და, მ-ქონე-
ელ-ი, ქონ-ებ-ა...).

VII... შდრ.: შესუა იგი საპყრობილესა, მ. 18,30; ღჯნოა და თათ-
ლუჭი არა ჰსუათ, ლევიტ. 10, 9), შვ (უშვეებს, ქგლ VI; შდრ.:
სატრაპეზოსა არა შეუშვს, ცხრ. 61, 4; მიუშუა განძლომად,
სწავლ. 305, 14).

ხლ (დამიეახლოს მღდელი იგი, ლევიტ. 2, 8)¹.

ზრ (სიცხე სწვაეს, ყინვა დააზრობს, ვ. ტ. 1347, 4), ღრ
(ღრობა—ქცობა. ქგლ VII), შრ (...განაშრო სამოსელი თვისი,
კიმ. II, 143, 3).

გ) ხშული + ხშული:

ბჰ (კაცობრივ განბჰე, სწავლ. 29, 20; განბჰო, ცხრ. 118,
C, 20), გბ (არა შეამოთ მისგანი უგბოლველი, არცა მგბა-
რი წყლითა, გამ. 12, 9), გდ (შეაგდო იგი საპყრობილესა,
მ. 12, 30 D), თბ (ათბობს, ქგლ I), ცბ (ეშმაკეულ არს და
ცბის, ი, 10, 20), ცდ (ცდება, ქგლ VIII)², ცხ (არა შეი-
ცხოს ცომოვანი, ლევ. 6, 17), წბ (...წბეს ძაღლთა სისხლი ნა-
ბოთქსი, იჟუნ წბონ ძაღლთა სისხლი შენი, ხრონ. 122, 30), წდ
(დაწდება—იგივეა, რაც დაწმდება, ქგლ. III), წყ (აწყობს,
ქგლ I; იწყებს, ქგლ IV...).

ღ) ხშული + ნაპრალოვანი:

გზ (ცეცხლი იგი ეგზებოდის მას ზედა, ლევ. 6, 9).

ე) ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი:

სხ (მოასხამს, ქგლ. V; დაასხამს, ქგლ III... შდრ.:
მიასხა მიწად საფლავსა, ლმნ. 136, 10; რომელმან დაასხა ვე-
ნაკი, მ. 21, 33; შესხნეს იგინი საპყრობილესა, მოციქ. 16, 23.).

ვ) ნაპრალოვანი + ხშული:

სთ (შროშანი არცა შურების, არცა სთავს, მ. 6, 28; სთვი-
და, ხლწ. აღწ. 188, 16; ნასთი—დასთული, საბა), ხტ (ხტის,
ქგლ VIII), სპ (მოისპოს სული მისი, დაბ. 17, 14).

ზ) სონანტი + ხშული:

ლბ (პური დავალბე, შუშ. 151, 21), ლპ (რამთა არა დაპ-
ქსნდეს და დალპეს, სწავლ. 225, 5).

მკ (უკუეთუ ველსა გარე... თივად ღმერთმან ეგრეთ შეამკო,
ლ. 12, 28; მოვიმკი, მ. 25, 26).

¹ აახლ-ს ფუძეში ორგანული არ უნდა იყოს (შდრ.: ჰ-ხლ-ებ-ი-ა, ხლ-ებ-ა, მ-ხლ-ებ-ელ-ი).

² თბ და ცდ ფუძეებისათვის ამოსავალ ფორმებად მიჩნეულია ტეფ და ცეთ ძირები ძველი ქართულისა, მაგრამ თანამედროვე ქართულის თბ და ცდ ამ სახით მონაწილეობენ უღლებაში, ამიტომ ამჟერად მათ განვიხილავთ წყვილ-თანხმოვნიანი მოდლებების კვთფში.

ნ დ (არა შეუწინდებდა კრებულსა მას, აპოკრ. 64, 22).

რ ბ (რ ბ ი ო ლ ა და მოვიდა სიმონ-პეტრესა, ი. 20, 2; ს რ ბ ი თ-
მიეგებვოდა, ლ. 15, 20), რ გ (გ ე რ გ ო შენ ეკლესიაჲ შენი. შუშ.
152, 20), რ თ (უკუეთუ ვინმე შე ი რ თ ი ს დედაკაცი გლახაკი ცო-
ლად, სწავლ. 116, 18; უკუეთუ სუბუქი ღვთაჲ იყოს, ყოლა ნუ უ რ-
თ ა ვ წყალსა, ცხრ. 70, 4), რ ჩ (დ ა რ ჩ ე ბ ა, ქგლ III), რ ჯ (თქვენ
ნურას გაირჯებითო, რუსულ. 488, 28).

თ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ვ ზ (...გან-მცა-ავსო იგი თაფლითა, ბოლნ. 83, 8).

ი) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ვ ნ (გინათუ ავნოს რამე მოყუასსა, ლევიტ. 5, 2), ლ მ (მ ე ლ-
მ ი ა ნ წელნი ჩემნი, კომ. I, 145, 16).

4. თ ქ ვ (C C C) ტიპის (სამთანხმოვნიანი) ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 42. თანხმოვანთა კომპლექსების მოდე-
ლები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი :

ტ ყ ბ (მოიყვანა ყრმაჲ... და შე ი ტ ყ ბ ო, მრკ. 9, 36 C), ტ ყ დ
(ტ ყ დ ე ბ ა, ქგლ VI).

ბ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

თ ქ ვ (თ ქ ვ ა, ქგლ IV; ა დ უ თ ქ ვ ა, ქგლ I; გ ა ი თ ქ ვ ა, ქგლ
II; შდრ.: თ ქ უ ა იესუ, მრკ. 14, 18; ა დ უ თ ქ უ ა კაცმან ფიციო,
ლევიტ. 5, 4; და მიერთგან გან ი თ ქ უ ა... საქმე მისი, შუშ. 154,
18), ტ ყ ვ (ი ტ ყ ვ ი ს, ქგლ IV; შდრ.: ყ რ უ თ ა ასმენს და უ ტ ყ უ-
თ ა ა ტ ყ უ ე ბ ს, მრკ. 7, 37; მსწრაფლ-ხოლო სიბრძნით ა დ ი ტ ყ უ ა
უ ტ ყ ვ ი გი, ხანძთ. ნა, 17), წ ყ ვ (გ ა უ წ ყ ვ ე ბ ა, ქგლ II).

ქ კ ნ (ქ კ ნ ე ბ ა, ქგლ VIII).

თ ქ რ (მყის შესთქრეს მას, ხლწწ. აღწ. 182, 9; შესთქ-
რ ე ნ, ქილ. 410, 1).

გ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ბ ზ ნ (დ ა ბ ზ ნ ა, ქგლ III), ბ ჟ ნ (გ ა ბ ჟ ნ ი ლ ი -- გამჯდა-
რი, ქგლ III).

დ) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი :

კ ლ თ (კ ლ თ ი ს — დუღილი ამოდის, საბა; კ ლ თ ო ლ ვ ა —
დუღილივით, ჩუბ. ნ.).

გ რ ძ (რამსადა გან ვ ა გ რ ძ ო ბ სიტყუათა, ხანძთ. ლ, 35).
თ რ თ (სხუანი მცირედ მო-ოდენ-ათ რ თ ო ბ დ ე ს ცეცხლსა ზე-
და ცომსა, ხრონ. 194, 19), კ რ თ (შიში შენი ნუ განმაკრ-
თ ო ბ ნ მე, იობ. 13, 21), კ რ კ (კ რ კ ი ს, ქგლ IV; ...სიტყვით სულ-

ვკრკი ამ ლამეო, გურ. 90, 448, 4), ქრქ (მქრქალი, ქგლ V), ძრწ (ძრწის, ქგლ VIII), წრფ (წეწრფეა, ქგლ VIII). წრწ (წრწის, ქგლ VIII).

ე) ნაპრალოვანი + ხშული + ხშული:

სკდ (გასკდება, ქგლ II), სქდ (გასქდება, ქგლ III).

ვ) ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი + სონანტი:

ზღრ (ზღრომა, დაუზღრომელი, საბა), ჟღნ (დაჟღნობა, ბერ.; ჟღნობა, გურ. ჟღ.; დამჟღნარი, საბა).

ზ) ნაპრალოვანი + ხშული + სონანტი:

სკვ (უსკვამს, უსკვა, იმერ. ცხად.; სკმა, საბა), შტნ (დედაკაცი ვინმე იყო დაშტნობასა ზედა, მრკ. 5, 25 C).

თ) ნაპრალოვანი + სონანტი + ხშული:

ხლდ (მაშინ ხლდებოდიან მკელობელნი, ბოლნ. 75, 26), ხლტ (ხლტომა, საბა; ჩახლტა, დრჯნ. 11, 2; ზედა შეხლტა, ვისრ. 122, 4).

ღრჩ (დაადრჩობს, ქგლ III), ღრძ (იღრძობს, ქგლ IV), ხრჩ (დაახრჩობს, ქგლ III).

ი) ნაპრალოვანი + სონანტი + ნაპრალოვანი:

შრშ (სიყუარულითა დაშრშებოდა იერემია, სინ. 227, 31; დამშრშალი, შუშ. 156, 6).

კ) ნაპრალოვანი + სონანტი + სონანტი:

ღრნ (ღრნობა, ბერ.).

ლ) სონანტი + ხშული + ხშული:

ნთქ (დანთქავს, ქგლ III).

მ) სონანტი + ხშული + სონანტი:

ლტვ (ნერწყვთა დაალტვეს სამოსელი მისი, კიმ. I, 84, 6).

მბლ (გადმოუმბლია, ლეჩხ. ჩიქ.).

რთვ (გამოართმევს, ქგლ II; მართმევს, ქგლ. V; წართმევს, ქგლ VIII... შდრ.: მოვართუ იგი მოწაფეთა შენთა, მ. 17, 16 C; გამოართუთ მაგასკუართი იგი, ლ. 15, 22 C; აართუეს ციხე, ქართლ. II. 354, 9), რქვ (დაარქმევს, ქგლ. III; შდრ.: აწ მარქუ ჩუენ, მრკ. 12, 14; რომელსა ერქუა პეტრე, მ. 4, 18).

ნ) სონანტი + ნაპრალოვანი + სონანტი:

ლღვ (ლღვება, ქგლ IV), ლხვ (ლხვება, ქგლ IV).

ო) სონანტი + სონანტი + ხშული:

ვლდ (დავლდებოდინ ვითარცა ირემი მკელობელი, ხრონ. 257, 20; ვლდომაჲ... მიჰმადლა, სინ. 13, 14), ვლთ (განივლ-

თა სიმრავლე იგი, მოციქ. 23, 7), ვლტ (ვივლტოდიოთ და გა-
მოვაშორნეთ იგინი, მსაჯ. 20 32; ...ვიდრე ტყავი განეველტის,
სახისიტყ. 282, 25).

ვრც (განავრცობს, ქგლ II; შდრ.: ჭირსა ჩემსა გან-
ვივრცე მე, ფსალ. 4, გ, ა).

5. კრკნ (CCCC) ტიპის (ოთხთანხმოვნიაანი) ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 14. თანხმოვანთა კომპლექსების მოდე-
ლები:

ა) ხშული+ხშული+ხშული+სონანტი:

ბწკნ (დაიბწკნება, ქგლ III).

ბ) ხშული+ხშული+სონანტი+ხშული:

ტყლდ (იმას ხმალი გაუტყლდა, რუსულ. 434, 4; მოგ-
ვატყლდა, რუსულ. 309, 8).

გ) ხშული+ნაპრალოვანი+ნაპრალოვანი+სო-
ნანტი:

ბზდნ (დაბზდნილი, გურ. შარ.).

დ) ხშული+სონანტი+ხშული+ნაპრალოვანი:

ფრთხ (ფრთხის, ქგლ VII).

ე) ხშული+სონანტი+ხშული+სონანტი:

კრკნ (ჩხირითა გამოიკრკნიდეს, სპკრნ. 90, 3; იკრკ-
ნის, შვედ. 191, 4), კრტნ (კრტნა ქგლ IV), ცრცვ (იცრ-
ცვება, ქგლ IV).

ვ) ნაპრალოვანი+სონანტი+ხშული+სონანტი:

ღრჯნ (ღრჯნის, ქგლ VII).

ზ) ნაპრალოვანი+ხშული+ხშული+ხშული:

სთქდ (განსთქდა, საბა; ვეშაბი განსთქდა, სინ.
74, 28).

თ) სონანტი+ხშული+ხშული+ნაპრალოვანი:

მწყს (დამწყსენ კრავნი ჩემნი, ი. 21, 25 C; მმწყსოს
მე, ფსალ. 22, ა, 1).

ი) სონანტი+ხშული+ხშული+სონანტი:

რწყვ (გარწყვა, ლეჩხ. აღ.).

II. ერთმარცვლიანი ფუძეები

6. არ (VC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 10. თავიიდურა პოზიციაში ხმოვანთა-
გან გვხვდება ო, იშვიათად — ა:

არ(ი) (ესე არს მოწათმ იგი, ი. 21, 24; მე თქუენ თანა ვარ ი. 12, 35; ძმ ღმრთისაჲ ვარი მე, მ. 27, 43; აღიარა არტოშანი. შუშ. 147, 14; იარებოდა იგი საქუმილსა შინა, ბოლნ. 71, 15).

ოდ (დაოდილი, ქგლ III; აოდვა, ქართლ. ლქსკ.), ოკ (დაოკება, ქგლ III), ოლ (ოლვა, ჩუბ. ნ.), ოს (აოსებს, ქგლ I), ოტ (აწ ნუ აოტებ ნადირსა, სინ. 81, 15; ოტება, საბა), ოშ (აოშავს, ქგლ I), ოც (აოცებს, ქგლ I), ოჭ (შეოჭვა, ქგლ VII; შეიოჭა, საბა), ოხ (ოხა, საბა; ქართლ. I, 273,3) ¹.

7. ოწლ (V C C) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 9. თავკიდურა პოზიციაში დასტურდება ა, ე, ო, უ ხმოვნები. თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ჭვ (ეჭვობს, ქგლ III, შდრ.: რომელსა ვეჭუდი, შემემ-თხვა მე, იობ. 3, 25; შდრ.: კეთილთაგან საქმეთა შეიჭუდენ, კთლ. 019, 2, 12) ².

წლ (...არამცა ორნივე შეეოწლნეს, ხრონ. 179, 27).

გნ (გააოგნებს, ქგლ II).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ხრ (სწავლანი შენნი... ტბილად ოხრიან, აღაბ. 210, 20; ოხრა, საბა).

გ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი:

ნჯ (ნუ იუნჯებთ თქუენ საფასეთა თქუენთა, მ. 6, 19).

რძ (ვითარცა ნერგნი ედემისანი ორძიან, სსლ. პოეზ., სპგ, 87).

¹ ხმოვნით დაწყებულ ფუძეებში ელავ, ურავ (შენნი არიან ვარსკულაენი და ელვანი, ბოლნ. 44, 15; ყოველი ზრუნეა და საურავი, ცხრ. 50, 2; აურეებდეს, შუშ. 149, 32) - ავ ალბათ სუფიქსია, ძირს კი „ორგანულად“ ეკვრის, თუ -ავ სუფიქსია, ეს ორივე დამოწმებული ფუძე არ ტიპის ფუძეებში მოექცევა, თუ არა, მაშინ ისინი ორმარცვლიან ხმოვნით დაწყებულ ფუძეებს შეიძლება მივაკუთვნოთ. ასეთები რამდენიმე დასტურდება ქართულში (ალერსი, ამბორი, აჯა...), მაგრამ ისინი გარკვევით აღმოსავლური წარმოშობის სიტყვებია და „საწყისური“ მნიშვნელობა აქვთ შექენილი ისე, რომ სპეციალური მწარმოებელი არ ერთვით და არც რედუბლიცირებული ძირებისაგან არიან შედგენილნი.

² ეკე—ეკუ. ფუძე საზიაროა სახელთან (შდრ.: იკუ—იკვი).

დ) სონანტი + სონანტი:

ლმ (დაალმეზაჲ, თუშ.).

ლნ (ერთი პეშვი სისხლი მიბოძე და მიალნეო, შჰნმ. II, 4011, 2).

8. გუ (C V) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 14. ბოლოკიდურ ხმოვნებად გვაქვს ჩვეულებრივ უ, იშვიათად — ი:

ვი (იგი ხოლო მარტოჲ მივის, ლ. 9,38), ზი (ზის, ქგლ. IV).

ბუ (აბუეზს, ქგლ I), გუ (იგუეზს, ქგლ IV), ზუ (ზუის, ქგლ IV), თუ (თუის, ქგლ IV), ეუ (ეუილი, ქიზიყ. მენტ.), ფუ (ფუის, ფუილი, ქგლ VII), ღუ (ღუის, ქგლ VII), ყუ (ყუის, ქგლ VII), ჩუ (ჩუილი, იმერ. გაჩ.), წუ (წუის, წუილი, ქგლ VIII), კუ (კუილი, ბერ.), ხუ (ხუის, ხუილი, ქგლ VIII).

ძველი ქართლის ძე ფუძის (ცული ძირთა თანა ხეთასა ძეს, მ. 3, 10) სრული სახე უნდა იყოს ძევს-ს (შდრ. დევს-ს), ამიტომ ძე ამ ტიპში პირობითად თუ გაერთიანდება.

9. ტყუ (C C V) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 11. ბოლოკიდურ ხმოვნად დასტურდება უ. თანხმოვანთა კომპლექსების შედგენილობა:

ა) ზშული + სონანტი:

წმ (წმუის, წმუილი, ქგლ VIII).

გრ (თავს დაგრუოდა, ქართლ. ლქსკ.).

ბ) ნაპრალოვანი + სონანტი:

ზმ (ზმუის, ქგლ IV), ღმ (ღმუის, ღმუილი, ქგლ VII).

გ) ხშული + ხშული:

ტყ (ტყუის, ტყუილი, ქგლ VI), წკ (წკუილი, ქგლ VIII) ¹.

დ) ხშული + ნაპრალოვანი:

ბზ (ბზუის, ბზუილი, ქგლ I), ბჟ (ბჟუილი, ქგლ I), ფხ (ფხუის, ფხუილი, ქგლ VII), ქშ (ქშუის, ქშუილი, ქგლ VII).

ე) ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი:

შხ (შხუის, შხუილი, ქგლ VII).

¹ წმ (წმუის) და წკ (წკუილი) ფუძეების კონტამინაციური სახეობა უნდა იყოს წკმ (წკმუის, ქგლ VIII; წკმუილი, საბა).

გ უ და ტ ყ უ ტიპის ფუძეებისათვის შესაბამისად შეიძლება მიგვეკუთვნებინა ძველი ქართულის ს უ და თ ქ უ. მაგრამ ამ ზმნურ ფუძეებში ვითარება თავისებურია იმ აზრით, რომ უ ხმოვანი ს უ და თ ქ უ ფუძეებს ჰქონდათ მხოლოდ I და II პირის ფორმებში (ვ-სუ, ჰ-სუ..., ვ-თქუ, ს-თქუ...), III პირში უ უმარცვლო უ-დ იქცეოდა (სუ-ა, თქუ-ა) ¹, გარდა ამისა, როგორც ცნობილია, მოგვიანო ქართულში უმარცვლო უ ვ-მ შეცვალა საერთოდ (იხ. გ ვ და თ ქ ვ ტიპის ფუძეები).

10. ბ ა დ (C V C) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 725. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს და მთავრდებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით (ჰ-ს გარდა). ხმოვანთაგან გვხვდება ყველა, მათი ხმარების სიხშირე დიდ განსხვავებას არ გვიჩვენებს.

თავკიდურა და ბოლოკიდურა თანხმოვნების შესაბამისობის თვალსაზრისით ვარიანტები სხვადასხვაგვარია ²:

ხ შ უ ლ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი (ბად: ჰ ბ ა დ ე ბ ს, ქგლ I), ხ შ უ ლ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი (ტეხ: ტეხს, ქგლ VI), ხ შ უ ლ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი (კერ: კერავს, ქგლ IV).

ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი (ღუშ: იღუშება, ქგლ IV), ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი (ხატ: ხატავს, ქგლ VIII), ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი (ზელ: ზელავს, ქგლ IV).

ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი (მალ: მალავს, ქგლ V), ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი (როკ: როკავს, ქგლ VI), ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ მ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი (მოს: შემოსავს, ქგლ VII).

საერთოდ შეიმჩნევა, რომ ბ ა დ ტიპის ფუძეები სონანტებით

¹ არნ. ჩიქობავა, მახვილის საკითხისათვის ძველ ქართულში, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. III, № 2, 1942 წ., გვ. 194.

² ზოგიერთი სტრუქტურული ხასიათის შეზღუდვის შესახებ იხ. ი. ზ. ქობალავას გამოკვლევა — სიტყვის ფონემური სტრუქტურისათვის ქართულში (CVC ტიპის ძირითად ფონემური სტრუქტურა), ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XXIII სამეცნიერო სესიის მოხსენებათა თეზისები, 1967 წ., გვ. 9.

შედარებით იშვიათად იწყება, სამაგიეროდ შედარებით ხშირია მათი ხმარება ფუძეების ბოლოს.

ბ ა დ ტიპის ფუძეები შეიძლება იწყებოდეს და ბოლოვდებოდეს ერთი და იმავე თანხმოვნით:

ბ ო ბ (ბ ო ბ ვ ა — ვერ კეთილად სლვა, საბა), გ ო გ (გ ო გ ა ვ ს, ქგლ II), კ ე კ (კ ე კ ა, დ ა კ ე კ ა — თივის დაფენა, საბა; კ ე კ ა — ნისკარტი ბუმბულის ქექვა, ხილვა, ქგლ IV), ლ ა ლ (გ ა ლ ა ლ ა ვ ს, ქგლ II), ნ ა ნ (ნ ა ნ ო ბ ს, ქგლ V), ს უ ს (გ ა ი ს უ ს ე ბ ა, ქგლ II), ტ ა ტ (ა ტ ა ტ ე ბ ა — ხელში აყვანა და მკერდთან დაჭერა, ქგლ I), ქ ე ქ (ქ ე ქ ა ვ ს, ქგლ VII), ლ ე ლ (ი ლ ე ლ ა ვ ს, ქგლ IV), ყ უ ყ (წ ა მ ო ყ უ ყ ე ბ ა — იგივეა, რაც წამოყუნტება, ქგლ VIII), შ უ შ (მ ო შ უ შ ა ვ ს, ქგლ V), ჩ ე ჩ (ა ჩ ე ჩ ა ვ ს, ქგლ I), ც ე ც (ა ც ე ც ე ბ ს, ქგლ I), წ ე წ (გ ა წ ე წ (ა ე) ს, ქგლ II), ჰ ა ჰ (გ ა ი ჰ ა ჰ ე ბ ა, ქგლ II), ხ ე ხ (ხ ე ხ (ა ე) ს, ქგლ VIII), კ ე კ (ა ნ ე კ ე ბ — აცეცებ, გურმ. 34, 52, 2; გაკეკვა — გაწეწვა, გაჩეჩვა, უფრო ადამიანის თმაზე ითქმის, თუშ.), ჯ ო ჯ (ჯ ო ჯ ვ ა — ვენაკის შტოს მოტება, საბა: გინა თუ ვენაკთა ასარეკა, გინა თუ ა ჯ ო ჯ ვ ა ს ა, გინა თუ სთულებასა, ცხრ. 89, 1).

11. ც ვ ა ლ (C V C) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 815. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს და ბოლოვდებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით. ბოლოკიდურ თანხმოვნად არ ჩანს ლ, რომლის უქონლობა ალბათ შემთხვევით ფაქტს მიეწერება.

ხმოვანთაგან გვხვდება ყველა.

თავკიდურა კომპლექსები ასეთი შედგენილობისაა:

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

გ ვ (გ ვ ე მ ს, ქგლ VI), თ ვ (თ ვ ლ ი ს, დ ა თ ვ ა ლ ა, ქგლ IV), კ ვ (მ ო ჰ კ ვ ე თ ს, ქგლ V), ქ ვ (უ ქ ვ ი თ ა ვ ს, ქგლ VI), ყ ვ (უ ყ ვ ა ვ ე ბ ს, ქგლ VI), ჩ ვ (ა ჩ ვ ე ნ ე ბ ს, ქგლ I), ც ვ (შ ე ც ვ ლ ი ს, შ ე ც ვ ა ლ ა, ქგლ VII), ძ ვ (ძ ვ რ ე ბ ა, გ ა ძ ვ ე რ, ქგლ VIII), წ ვ (ა წ ვ ა ლ ე ბ ს, ქგლ I), ჰ ვ (შ ე ჰ ვ ა ლ ვ ა — შეჭედება, მიჭედება, იმერ. გაჩ.; გაჰვალვა — პარკოვანი მცენარის პარკის მზისაგან დაწვა, პარკის გაფუჭება, იმერ. გაჩ.), კ ვ (მ კ ვ ე ლ ა რ ე — ქველების მოქმედი, საბა).

ბ ლ (ე ბ ლ ი ტ ე ბ ა — უნებლიეთ ეხუჭება (თვალეხი უძილობისაგან, დაღლილობისაგან); ებრიცება; ებმის ენა, ქგლ III), გ ლ (გ ლ ო ვ ო ბ ს, ქგლ II), თ ლ (მ ა თ ლ ა მ ვ ა — მოღუწება, მოხ.),

კლ (კლიმვა — ჭურის პირველად მოხდა და ღვინის ამოღება, გურ. შარ.), პლ (აპლაკავს, ქგლ I), ტლ (ტლეკს, ქგლ VI), ფლ (ფლეთს, ქგლ VII), ქლ (ქლარვა — უშნოდ სმა სითხისა, დაძბულად და ბევრისა ერთად, ხარბად, იმერ. ცხად.), ყლ (ჩაყლაპავს, ქგლ VIII), ჩლ (იჩლექს, ქგლ IV), ცლ (ცლაგვა — ერთს სიტყვაზე დაუდგრომლობა, საბა), წლ (გამოწლაწვა — დაწვრილება, დაძქლევება, ბერ.), ჳლ (რახსა იქმ მაგას და შეემიქლემ გულსა ჩემსა, კიმ. I, 137, 25), ჳლ (ჳლეჩა — ხილისა ანუ კორცისა ჳელით გაბება, საბა), ჳლ (ჳლენა — ცხენის მიქუსვლ-მოქუსვლა, საბა).

გმ (დაგმანავს, ქგლ III), თმ (ითმენს, ქგლ IV), კმ (აკმევს, ქგლ I), ტმ (ტმუკვა — ფშ.) ხტომა, ტოკვა, ჳყ.), ჳმ (დაჳმიტება — ქართლ.) თვალი და გული რომ ვერაფრით გაუძლება, ჳყ.), ყმ (ყმუნვა — გაჩუმება, დუმილი, ქგლ VIII), ჩმ (ჩმუნვა — გრძნობით მიხვედრა, ალლო, ქგლ VIII), ცმ (ცმუკავს, ქგლ VIII), ძმ (გაძმარვა — გაკოჭვა, გაძაგვრა, ბერ.), წმ (ძვ. ქართ. განწმედს, განწმიდა, სიმფ. ლქსკ.), ჳმ (ჳმუნავს, ქგლ VIII), ჳმ (იჯმნის, იჯმნა, ქგლ IV: სოფლისაგან ვიჯმენით და ქუეყანისასა ვილუწით, ზლწწ. აღწ. 228, 27).

ბნ (გამობნესილი — გამხდარი, სუსტი, ლეჩხ. აღ.), გნ (დაგნატვა//დაგნაწვა — დაფალვა, მეტისმეტად დასუფთავება; ღვინის ისე დაღვება, რომ სასასმომოში წვეთი არ დარჩეს, ბერ.). კნ (წაკნასავს — სახელდახელოდ შეჭამს, კბილს გაჰკრავს, ქგლ VIII), პნ (აპნევს — იხ. აპნევს, ქგლ I), ქნ (ჩაიქნატება — ჩაიშლება ხარშეაში (ქათაში), ქგლ VIII), ყნ (დაყნოსავს, ქგლ III), წნ (დაწნეხს, ქგლ III), ჳნ (ჳნეხვა — იგივეა, რაც წნეხვა, ქგლ VIII), კნ (კნოშილ — ხვნეშა, ინგილ. ლამბ.).

ბრ (აბრუნებს, ქგლ I), გრ (გრეხს, ქგლ II), თრ (თრაქავს — იმერ.) მძიმე რასმე გაჭირვებით, წვალეზით ეზიდება, ათრევს; (ქიზ.) ძებნისას გადააბრუნებს, გადაატრიალებს, გადააქოთებს ყველაფერს, ქგლ IV). კრ (შეკარებს, ქგლ VII), პრ (იპრეხს, ქგლ IV), ტრ (გატრუხავს, ქგლ II), ფრ (ფრეწს, ქგლ VII), ჳრ (იჳრუშება, ქგლ IV), ყრ (დაჳყრუნდე, საბა), ჩრ (იჩრუტება — ისვრიტება, მთიულ. კშრ.), ცრ (გაცრეცს, ქგლ II), ძრ (დაძრახავს, ქგლ III), წრ (წრეტს, ქგლ VIII), ჳრ (ჳრიხვა — კრუხობის დაწყება,

ქელ VIII), ჯ რ (დაჯრეჯილი (ფშ.)—დაშლილი, დაცრეცილი, ქელ III).

ბ) ნაპრალოვანი + სონანტი:

ზვ (ზვერავს, ქელ IV), ყვ (მოყვალვა—უმწითარი ხილის მოყრეფა, იმერ. გაჩ.), სვ (ასვენებს, ქელ I), ღვ (ღვრის, დაღვარა, ქელ VII), შვ (უშველის, ქელ VI), ხვ (იხვეჭს, ქელ IV).

ელ (ელეტს, ქელ VI), სლ (სლაპავს, ქელ VI), ღლ (ღლეტს, ქელ VII), ხლ (ხლეჩს, ქელ VIII).

ზმ (აზმოორებს, ქელ I), ჟმ (ჟმეტა, გაჟმეტა—გაულეტა, ამოხოცვა, ამოწყვეტა, მოხ.), სმ (სმენს, ქელ IV), ღმ (იღმეჭს, ქელ IV), ხმ (შეიხმუქავს—შეიკმუხავს, ქელ VII).

ზნ (ზნექს, ქელ IV), სნ (გაისნატება—ხმას გაიკმენდს, გაინაბება, ქელ II), ღნ (მოღნაშვა—მოშვება, ფრთების ჩამოყრა, მოუძღურება, ზ. იმერ. წერ.).

ზრ (ზრუნავს, ქელ IV), ჟრ (ჟრუნვა—განშიშულეზულთ განსხმა, წარტყუენვილთა, საბა), სრ (შეისრუტავს, ქელ VII), ღრ (დაღრეცს, ქელ III), შრ (შრეტს, ქელ VII), ხრ (ხრაკავს, ქელ VIII).

გ) ხშული + ხშული:

ბგ (ბგალვა—დაბუგვა, დაწვა, ბერ.), ბკ (აბკურებს, ქელ I; და დაბკურენ ცრემლნი ესე ჩემნი, სწავლ.), ბჩ (აბჩენს, ქელ I), ბყ (აბყრობა, ქელ I; შებყრობა, შებყრობილი, ქელ VII), ბძ (კორცნი წულილ-წულილად დაებძარნეს ძეძუსა მას, შუთშ. 152, 18), ბჯ (აბჯენს, ქელ I), გჩ (გაგჩერება (ეგჩერება)—ამხანაგის, ოჯახის და სხვათა დახმარება, „პურის მკმეველი“, ფერ. ქართ. დიალ.), თფ (თფენა—თმენა, იმერ. ცხად.), თქ (გათქერს, ქელ II), კბ (უკბენს, ქელ VI), კღ (თავით თვისით აგინებნ და ჰკღემნ, სინ. 214, 20; მრავალ გზის შე-ცა-იკდიმის და შეინანის, სწავლ. 52, 27), კპ (კპენა—კბენა, იმერ. ცხად.), კც (კცენა—ფშვნვა, კცენოდა—ფშვნვიდა, საბა), პკ (აპკურებს, ქელ I), პყ (შეიპყრობს, ქელ VII), ტკ (ატკენს, ქელ I), ტყ (ტყებს, ქელ VI), ფჩ (ფჩალვა—ტუჩების დამანჭვა ტირილის დაწყებისას, ლეჩხ. აღ.), ქჩ (ქჩერება—ჩქერება, თუშ.), ყბ (შეყბალვა—შეთვალვა, იმერ. გაჩ.; ყბორვა—პირგამოტენით ჰამა, ქელ VIII), ყღ (ყღუმ: ჰგონებ, ვითარმცა დააყღუმენ იგინი, სინ. 222, 13; ყღუნ: დააყღუნვებს საკვრ-

ველებსა ამის სიღრმე, ექუსთ. 2, 26; დაჰყდუნდით — უტყვიქმენით, საბა), ჩბ (ჩბუნვა — შიშით მიწაზე გართხმა პირუტყვისა, ქგლ. VIII), ჩქ (ჩქეფს, ქგლ. VIII), ცბ (ცბუნება — შეერთობა, შეცბუნება, ქგლ. VIII; შეცბუნდეს და მირბიოდეს, მრკ. 9, 15 C), ცქ (უცქერს, ქგლ. VI), ძგ (აძგერებს, ქგლ. I).

წბ (წბელვა — ჰაქისაგან ტბილის გამოწურვა საწნებელში, იმერ. გაჩ.; წბერვა — პრესით გამოწურვა, ლეჩხ. ჩიქ; ტუჩების წრუბვა, მანჭვა, ლეჩხ. აღ.), წდ (წდევა — ღვინის დასხმა, შდრ. მწდე, ქგლ. VIII: რამეთუ უწდევდა და როკვიდა წინაშე მისა, ბალავარ. 50, 18; და გვწდიე ჩუენ ღვინო, აღაბ. 205, 18), წკ (დაწკურავს, ქგლ. III), წყ (უწყრება, ქგლ. VI), ჰკ (გაჰკარება (ძილისა) — დაფრთხობა ძილისა, მოხ.), ჰპ (ჰპანვა — იხ. გმანვა, ბერ.), ჰყ (დაჰყუნვა — შეუყეველად მიკუმშვა, საბა), ჯგ (იჯგიმება, ქგლ. IV).

ღ) ხშული + ნაპრალოვანი:

ბზ (ბზეკს, ქგლ. I), ბჟ (ჩაბჟირდება, ქგლ. VIII), ბღ (ჩაბღუჯავს, ქგლ. VIII), დღ (დღაშვა, დღაჩვა — ქაჩვა, თვალების ბრიალი...; პლაკვა, შთიმვა, უშნოდ დაჯდომა, ბერ.), თხ (თხრის, ქგლ. IV), კს (კსინავს — მოღუშულია, საავდროდ აშლილია (ცა), ქგლ. IV), ჟღ (ჟღერს, ქგლ. VI), ფშ (ჩაფშარვა — крошить ჩუბ. დ.), ფხ (იფხატავს, ქგლ. IV), ქს (ქსოვს, ქგლ. VII), ქშ (ამოიქშუნს, ქგლ. I), ჩხ (ჩხეკვა — ჩარტყმა, ზ. იმერ. წერ.), ცხ (დასცხერიოთ, რასა-ეგე იქმთ, სინ. 56, 31), ძღ (ძღიძავს — (მესხ.) ჯიჯნის, ქგლ. VIII), კს (შემაჯერე ვისის დაქსნა და ვერ დაექსენ, ვისრ. 228, 4), ჯღ (დაჯღუნვა — სახის უშნოდ დაღრეჯა (უსიამოვნების გამოხატვა სახეზე), გურ. შარ.).

ე) ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი:

სხ (ასხურებს, ქგლ. I), შხ (შხალვა — დახეთქა მიწის ზედაპირისა, ფიცრისა, ხისა, ადამიანის კანისა; უშნო, ულაზათო ფართო ღიმილი, უსულგულო და უშინაარსო, იმერ. ცხად.).

ვ) ნაპრალოვანი + ხშული:

სკ (მოსკეპაი — მოკუმვა, თუშ.), სპ (სპერვა — მოკვეთა, ლეჩხ. ჩიქ.), სტ (მოსტოქვა — ბალახის ძირზე მოკმა, ბერ.), სწ (ძვ. ქართ. ასწავებს: ქეშმარიტად ასწავებ, მ. 22, 16), ღწ (აღწევს, ქგლ. I), შთ (შთიმვა — იხ. ჯგიჟვა, ბერ.), შკ (წაშკეტილი — (ქართლ.) დასანახად, უზრდელად წამოჩრილი, ქგლ. VIII), შპ (ამოშპუნება — ელვის სისწრაფით

იარაღის ამოღება, ჰყ.), შტ (შტიმეა — თვალის ქაჩვა, თვალის ბრიალი, ჰყ. შდრ.: შთიმეა), შქ (მაშქერებელი — მაძგერებელი [?]; მაშქერებელი და მაძგერებელი ცხენთა და აბჯართა, ქართლ. II, 7, 6), ხწ (ახწევს — იხ. აღწევს, ქგლ I), ხჭ (იხჭენს — (ქართლ.) იგივეა, რაც დაკრეკს, ქგლ IV).

ზ) სონანტი + ხშული:

მყ (ამყნობს, ქგლ I, ამყენ), მც (ამცნობს, ქგლ I; ყოველი, რაოდენი გამცენ თქუნ, მ. 28, 20), რყ (არყევს, ქგლ I), რჩ (არჩევს ქგლ I).

თ) სონანტი + ნაპრალოვანი:

ლხ (ალხენს, ქგლ I), მხ (ამხელს, ქგლ I), რხ (არხევს, ქგლ I).

12. ბ რ ძ ა ნ (C C C V C) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 300. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით, ვ, ლ სონანტებს გარდა, და ბოლოვდებოდეს აგრეთვე ნებისმიერი თანხმოვნით, გ, ქ, ღ, ყ, ჩ, კ თანხმოვნებს გარდა. ფუძეებში დასტურდება ყველა ხმოვანი.

თავკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხშული + ხშული + ხშული:

ბწკ (ბწკენა — იხ. პწკენა, ქგლ I), პტკ (ნაპტკენი — ფრინველთა ფრთის მთავარი ბუმბული, იმერ. გაჩ.; ფრინველის ფრთის მომძვრალი ღერო, ნაკრტენი, ლეჩხ. აღ.), პწკ (უპწკენს, ქგლ VI), ფცქ (სულის გაფცქოვა — სულის წასვლა, მოუთმენლობა, იმერ. გაჩ.), ჩქთ (ჩქთემა — ჩქმეტა: სნეულს უჩქთიმე ან ნემსით უჩხულიტე, სმკრნ. 48, 23).

ბ) ხშული + ხშული + ნაპრალოვანი:

ბჯლ (ჩაბჯლალავს — იგივეა, რაც ჩაბრჭყალავს, ქგლ VIII; დაბჯლალული — მწიფე ლეღვი, დახეთქილი, დაბრჭყალული, იმერ. გაჩ.), ფჩხ (გადაფჩხალვ — გადაშლა, გადაწევა, იმერ. გაჩ.).

გ) ხშული + ხშული + სონანტი:

ბღვ (ბღვინავს — ოღნავ ანთია (სანთელი), ბუტუავს, ქრობამდეა მისული, ქგლ I), თქვ (თქვრის, ქგლ IV), ტკვ (მოტკვარვა — კვახის, კაკლის ან სხვა მარცვლეულის კეცზე შეწვა, ლეჩხ. ჩიქ.), ტყვ (ტყვენვა — აფორიაქება, საბა), ჩქვ (შეჩქვიფდება — შეცბება, შეცბუნდება, გაოგნდება, ქგლ VII), ცქვ (ცქვეტს, ქგლ VIII), ძგვ (ძგველა — ცოფვა, გაქცევა, მო-

ტოცხვა: ვ ძ გ ვ ი ლ ე თ ა ვ ი და ი ა ლ ა ა ! ბ ე რ .), წ ყ ვ (წ ყ ვ ე ტ ს, ქ გ ლ VIII), ჭ ყ ვ (ჭ ყ ვ ე ნ ა ვ ს — გ უ ლ და ს მ ი თ ა თ ვ ა ლ ი ე რ ე ბ ს, ზ ვ ე რ ა ვ ს, ქ გ ლ VIII), ჯ გ ვ (ჯ გ ვ ე რ ა — ძ გ ე რ ა, ძ გ ე რ ე ბ ა, ქ გ ლ VIII).

თ ქ ლ (ა თ ქ ლ ე ფ ა — ძ ა ლ ლ თ ა გ ა ნ წ უ ჴ ნ თ ა მ ო ჯ მ ა, სა ბ ა), ტ ყ ლ (გ ა ტ ყ ლ ე ც ა — გ ა ხ ე თ ქ ვ ა, ა ჯ ო რ. ნ ო ლ .), ტ ყ ლ (ტ ყ ლ ე ე ა — ც ო მ ის ა ვ ა დ ზ ე ლ ა, სა ბ ა), ჩ ქ ლ (ჩ ქ ლ ე თ ს, ქ გ ლ VIII), ც ქ ლ (ც ქ ლ ე ფ ა — თ ქ ვ ლ ე ფ ა, მ თ ი უ ლ. კ შ რ .), წ ქ ლ (წ ქ ლ ი ბ ვ ა — პ რ ა ნ ქ ვ ა, თ ა ვ ის დ ი დ ა დ წ ო რ მ ო დ გ ე ნ ა, ლ ე ჩ ხ. ა ლ .), ჭ ყ ლ (ჭ ყ ლ ე ტ ს, ქ გ ლ VIII).

ჩ ქ მ (ჩ ქ მ ე ტ ს, ქ გ ლ VIII), ც ქ მ (ც ქ მ უ ტ ა ვ ს, ქ გ ლ VIII), წ ქ მ (წ ქ მ ე ტ ა — ფ რ ჩ ხ ი ლ ე ბ ი თ წ ი წ ე ნ ა, წ ე წ ე ვ ა, ქ გ ლ VIII), ჭ ყ მ (წ ა ჭ ყ მ ე ტ ა — თ ი თ ე ბ ი თ წ ა წ ყ ვ ე ტ ა, ქ გ ლ VIII).

ც ქ ნ (დ ა ც ქ ნ ა ფ ა — დ ი დ ა დ გ ა ნ ა ბ ვ ა, სა ბ ა), წ ქ ნ (შ ა მ ო წ ქ ნ ა ტ ვ ა — ა ხ ა ლ ი ქ ა ლ ა მ ნ ის კ ო ხ ტ ა დ, ლ ა მ ა ზ ა დ ჩ ა ც მ ა, ლ ე ჩ ხ. ა ლ .), წ ყ ნ (არ ც ა ი გ ი შ ე ი წ ყ ნ ა რ ე ბ ს ძ მ ა თ ა, რ ო მ ე ლ თ ა ჰ ნ ე ბ ა ვ ს შ ე წ ყ ნ ა რ ე ბ ის, კ თ ლ. 035, 1, 10), ძ გ ნ (ძ გ ნ ა რ ა ვ ს — ლ რ ღ ნ ის, ქ გ ლ VIII).

ტ კ რ (ა ტ კ რ ე ც ი ლ ი, ქ გ ლ I), ჩ ქ რ (ჩ ქ რ ო ლ ა ვ ს, ქ გ ლ VIII), ც ქ რ (ც ქ რ ე ნ ა ე — ლ რ ე ჯ ა. წ ო რ ა მ ო რ ა ს ი ც ი ლ ი, თ უ შ .), წ ქ რ (წ ქ რ ე ტ ს. ქ გ ლ VIII).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ბ ღ ვ (უ ბ ღ ვ ე რ ს, ქ გ ლ VI), დ ღ ვ (დ ღ ვ ე ბ ს, ქ გ ლ III), თ ხ ვ (თ ხ ვ რ ის, ქ გ ლ IV), ფ შ ვ (ფ შ ვ ე ნ ის, ქ გ ლ VII), ქ შ ვ (ქ შ ვ ე ნ ა მ ს — ფ შ ვ ი ნ ა ვ ს, ქ ა რ თ ლ. ქ ა რ თ. დ ი ა ლ .), ჩ ხ ვ (ჩ ხ ვ ე რ ა — მ უ ე ლ ის გ ვ რ ე მ ა, სა ბ ა), ბ ღ ლ (ბ ღ ლ ე ძ ს, ქ გ ლ I), დ ღ ლ (დ ღ ლ ა ზ ვ ა — თ ვ ა ლ ე ბ ის გ ა დ მ ო ქ ა ჩ ვ ა, გ ა ჯ ა ვ რ ე ბ ი თ, ი მ ე რ. გ ა ჩ .), თ ხ ლ (ს თ ხ ლ ე შ ს, ქ გ ლ IV), ფ ხ ლ (დ ა ფ ხ ლ ე ზ ა — მ ქ ლ ა ვ ის გ ა შ ი მ უ ლ ე ბ ა, სა ბ ა), ბ ე მ (გ ა ბ ე მ უ ვ ე ბ ა — დ ა ბ უ ე ე ბ ა; მ თ ი უ ლ. კ შ რ .), ბ ღ მ (დ ა ი ბ ღ მ უ ვ ლ ე ბ ს, ქ გ ლ III), ბ ღ ნ (ბ ღ ნ ე ჯ ს — უ შ ნ ო დ ლ რ ე ჯ ს (პ ი რ ს), ქ გ ლ I), ბ ღ რ (ბ ღ რ ე ვ ა, ე ბ ღ რ ე ვ ა — ე ტ ა ნ ე ბ ა, ე ჭ ი დ ე ბ ა, ე ბ ლ ა უ ჭ ე ბ ა, ფ შ. II, 17, 11), თ ხ რ (თ ხ რ ე შ ა — მ ა გ რ ა დ დ ა რ ტ ყ მ ა, გ უ რ. შ ო რ .), ფ შ რ (ფ შ რ უ ქ ა ვ ს, ქ გ ლ VII), ფ ხ რ (ფ ხ რ ე წ ს, ქ გ ლ VII), ჩ ხ რ (ჩ ხ რ ე კ ს, ქ გ ლ VIII), ც ხ რ (ც ხ რ ი ნ ო ვ ა ე — ბ ე ვ რ ი ს ი ა რ უ ლ ი, ი ნ გ ი ლ. ლ ა მ ბ .).

ე) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი :

ბ რ ბ (ბ რ ბ უ ნ ვ ა — უ ს ი ნ ა თ ლ ო ს ბ ე ც ე ბ ა, სა ბ ა), ბ რ გ (ე ნ ა ბ რ გ უ ნ ვ ი ლ ი, ბ რ გ უ ნ ვ ი ლ ე ბ ა ე, კ ი მ. I, 176, 23—25), ბ რ კ (გ ა ნ ბ რ კ ი ნ ე ე ბ ა — ა ხ ა ლ გ ა რ ც ხ ი ლ ი ე ი თ მ ო ე ლ ვ ა რ ო ბ ა, სა ბ ა), ბ რ ძ (ბ რ ძ ა ნ ე ბ ს, ქ გ ლ I), ბ რ ჯ (ა ბ რ ჯ ე ნ ს — ა ბ ჯ ე ნ ს: დ ა თ უ

პოოს კედელი, ე ბ რ ჯ ი ნ ე ბ ო დ ი ს, ბოლნ. 84, 18; ყელსა დანა
 და ა ბ რ ჯ ი ნ ა, ვ. ტ. 238, 4), გ რ გ (გ რ გ ე ნ ა — დაბაყლებული
 მუწუჯის გამოკუნესა, საბა), გ რ ძ (გ რ ძ ნ ო ბ ს, ქგლ II, ი გ რ -
 ძ ე ნ), თ რ გ (თ რ გ უ ნ ა ვ ს, ქგლ IV), კ რ თ (კ რ თ უ ნ ე ბ ა —
 (ფშ.) კრთომა, შიში; (ქიზიყ.) — შეძლება, შეზიზლება საჰმლისა ან
 სასმლისა, განსაკუთრებით ბავშვის მიერ, ქგლ IV), კ რ კ (კ რ კ ი ნ -
 ე ა — გრგვინვა, საბა), კ რ ტ (ნ ა კ რ ტ ე ნ ი, ქგლ V), კ რ ძ (ა კ რ -
 ძ ა ლ ა ვ ს, ქგლ I), ფ რ თ (ფ რ თ ო ნ ა — ღელვა, რხევა, ქგლ VII),
 ფ რ ფ (ფ რ ფ ე ნ ა — ტრფიალით თავს ვლება, ქგლ VII), ქ რ თ
 (ა ი ქ რ თ უ ნ ა — შეიძაბა, შეიძულა, ქიზიყ. მენთ.), ყ რ ღ (ა ყ რ ღ -
 ნ ო ბ ს, ქგლ I), ძ რ წ (გ ა ი ძ რ წ ე ნ დ ე ნ — ძრწოლას, შეძრწუნე-
 ბას გაამყდვენებდნენ, გამოთქვამდნენ, რუსულ. 523, 6), კ რ ტ
 (კ რ ტ ი ნ ე ა — წუწუნი, ქგლ VIII), კ რ ჰ (ვითარცა მერცხალი
 ეგრე ვკრჭინევდ, სახისტყ. 287, 9). კ რ წ (კ რ წ ნ ი თ გ ა -
 ნ ი კ რ წ ე ნ ე შ ე ნ უ თ მ ი ნ ო ბ ი თ ა, გამ. 18, 18; გ ა ნ ი კ ხ რ წ ე ნ).

ვ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ბ ე ლ (შ ე ბ ე ლ ა ლ ვ ა — სიმინდი რომ ხმობაში შევა, იმაზე
 იტყვიან, გურ. ყლ.), დ ლ ზ (ა დ ლ ზ ო ლ დ ა — აყროლდა, ქყ.), ფ შ ხ
 (ფ შ ხ ა ლ ვ ა — იმერ.) კაკლის წენგოს დახეთქვა; გადატ. ტირილის
 დროს ტუჩების დამანქვა, ქგლ VII).

ზ) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

თ ვ ლ (თ ვ ლ ე მ ს), ქგლ IV), კ ვ ლ (ი კ ვ ლ ე ვ ს, ქგლ IV).
 ტ ვ ლ (ტ ვ ლ ე პ ს, ქგლ VI), ყ ვ ლ (ყ ვ ლ ე ფ ს, ქგლ VII), კ ვ ლ
 (შ ე კ ვ ლ ე ფ ა — ჟანგისაგან რკინის ამოქმა, საბა).

კ ვ ნ (კ ვ ნ ე ტ ს, ქგლ IV), ც ვ ნ (ც ვ ნ ე ხ ს — კრაჭა-კრუჭი
 გააქვს, მთიულ. კშრ.), წ ვ ნ (ი წ ვ ნ ე ვ ს, ქგლ IV), ჯ ვ ნ (ჯ ვ ნ ე შ ა —
 გუამში კუნესის მსგავსი, საბა).

გ ვ რ (მუტელსა ჰ გ ვ რ ე მ ს, ქგლ II), დ ვ რ (ი დ ვ რ ე ნ ს —
 (ფშ.) იღულუნებს; ყურს იღვრენ ს (ქიზიყ.) — ვითომ არ ესმის,
 ვითომ არ ეყურება, ყურს იყრუებს, ქგლ IV), ტ ვ რ (გ ა ტ ვ რ ე ნ ს.
 ქგლ II), ჩ ვ რ (ჩ ვ რ ე ტ ს, ქგლ VIII), ც ვ რ (ც ვ რ ე ვ ა — ნას-
 თულევის მოკუფხლვა, საბა), წ ვ რ (დ ა წ ვ რ ე თ ი ლ ი — (ფშ.)
 დაჩხვლეთილი ან სახეებდაბეჭდილი (რიტუალური პური), ქგლ III),
 ჰ ვ რ (ჰ ვ რ ე ტ ს, ქგლ VIII), კ ვ რ (გ ა ჰ ვ რ ე ტ ა — სადგისის
 გატარება, საბა).

თ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ზ ღ ვ (ა ზ ღ ვ ე ვ ს, ქგლ I), ჟ ღ ვ (გ ა ჟ ღ ვ ე რ ვ ა — რისამე
 დაფლეთა რქებით, კახ.), ს ხ ვ (ს ხ ვ ე პ ა — თავთავთა და ფო-
 თოლთ წაგლეჯა, საბა).

სხლ (სხლექტა, ქგლ VI), შხლ (დაშხლექა — გადმოგ-
დება: ცოფიანსა ძალსა პირი დაეღრინოს და ენა და ეშხლიკოს,
სმკრნ. 354, 11).

ჟღრ (შეჟღრენა — звонить, стучать, ჩუბ. დ.), სხრ
(გამოსხრიკება — გამოღვენება, გამოკიდება, აქარ. ნოდ.), შხრ
(გულის შხრენა — გულის ღრენა, სიბრაზისაგან გულის ღელვა, ქი-
ზიყ. მენთ.).

ი) ნაპრალოვანი + ხშული + სონანტი:

სკვ (გასკვნის, ქგლ II, გასკვენ), სტვ (სტვენს, ქგლ VI),
შტვ (შტვენს, ქგლ VII).

სტრ (მოსტრახვა — გაქცევა, გურ. ჟღ.).

კ) ნაპრალოვანი + სონანტი + ნაპრალოვანი:

ზრზ (ზრზენა, ქგლ IV), ჟრჟ (აჟრჟოლებს, ქგლ I),
ღრღ (ღრღნის, ქგლ VII).

ლ) ნაპრალოვანი + სონანტი + ხშული:

ღრჭ (აღრჭენს, ქგლ I), ხრწ (ხრწნის, ქგლ VIII,
გახრწენ), ხრჭ (დაახრჭენს, ქგლ III).

მ) ნაპრალოვანი + სონანტი + სონანტი:

სვლ (სვლექს, ქგლ VI), ღვლ (ჩაიდვლექს — იგივეა,
რაც ჩაიყვლექს, ქგლ VIII), შვლ (შვლექს, ქგლ VII), ხვლ
(ხვლექს, ქგლ VIII).

შვნ (იშვნენეს, ქგლ IV), ხვნ (ხვნეშის, ქგლ VIII).

სვრ (ჩასვრემა — ჩამესთან ერთად დასრესა, ზელით ჩარ-
თვა, ქგლ VIII), ღვრ (დაიდვრება, ქგლ III), შვრ (შვრი-
ნავს — ხმაურით სუნთქავს, ფშვინავს, ქგლ VII), ხვრ (ხვრემს
— ხრამხრუმით ჭამს, ახრამუნებს, ქგლ VIII).

ნ) სონანტი + ხშული + ხშული:

მთქ (გამთქივეება — გასუქება, ლეჩხ. აღ.), მტკ (თვა-
ლის გადამტკავეება — თვლების გადაკარგვა, ზევით აპყრობა
გულის წასვლის დროს, გურ. შარ.), მჭკ (შეუემჭკოლა — შე-
ახეხა, საბა), მჯგ (დამჯგალება — დაჯახება, დატაქება, დაქ-
გერება, იმერ. გაჩ.).

ნქც (გადანქცევა — გადაქცევა, ინგილ. ლამბ.).

რჩთ (დავეირჩთინება — გლოვას იჩემებს, იქრტინვის, სა-
ბა), რწყ (არწყევს, ქგლ I).

ო) სონანტი + ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი:

მშხ (დამშხალული — ხშირად დაბზარული, საბა).

პ) სონანტი + ნაკრალოვანი + სონანტი:

რღვ (არღვევს, ქგლ I).

ჟ) სონანტი + ხშული + ნაკრალოვანი:

მდღ (დამდღოზებული — დამპალი ხილი ან სხვა რაიმე აზელილი, იმერ. გაჩ.), მთხ (დამთხევა — პირიდან წაღებინება, წანთხევა, იმერ. გაჩ.), მქს (მოქსელავს — მოარბენინებს, მოაჭენებს. რაჭ. ძიძ.), მქშ (ჩამოამქშევს — (ლექს.) ხის დაუზოგავად უდიერად ჩამოყრის ხილს, ქგლ VIII).

ნდღ (ნდღევა — ოდნავ თხიერი (მოთხიერო) მასის დაღვრა, იმერ. ცხად), ნთხ (ანთხევს, ქგლ I), ნქშ (ჩანქშეული — იგივეა, რაც ჩანქრეული, ქგლ VIII), ნჯღ (ნჯღევა — მძინარის კაცის რყევა, საბა).

რ) სონანტი + ხშული + სონანტი:

მჩვ (გამჩვერილი — გაბუტული, ქართლ. ლქსკ.), მტღ (გამტლოშვა — გალოკვა კოცინას, მეტისმეტად კოცნა; გაუმტლოშია, ფშ. IV, 64, 16), მქლ (ჩამქლევეს — ხარშვით ჩაშლის, ჩახარშავს, ქგლ VIII), მწღ (გამწღლაქული — გამხდარი, გაძვალტყავებული, თუშ.).

ნგრ (ანგრევს, ქგლ I), ნძრ (ანძრევს, ქგლ I), ნღვ (განღვალვა — განაბევა, გაბურსალება, გაჩუმება, გურ. შარ.), ნქლ (ჩაინქლევა — იგივეა, რაც ჩაიმქლევა, ქგლ VIII).

მტნ (რათოკი გაწყდა, საბელი აღარა მოემტნასების!), ქილ. 414, 40), მჩნ (ამჩნევს, ქგლ I), მცნ (შეამცნევს, ქგლ VII).

მკრ (დამკრახვ — კარგად დამწიფება ხილისა, იმერ. გაჩ.). ნქრ (აანქრევს, ქგლ I).

რკვ (არკვევს, ქგლ I), რყვ (რყვნის, ქგლ VI).

13. ბ რ წ ყ ი ნ (C C C C V C) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 80. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, გ, დ, ზ, თ, კ, მ, ნ, პ, ჟ, ტ, ფ, ჩ, ც, ძ, წ, ჭ, ჯ თანხმოვნებით და ბოლოვდებოდეს ვ, კ, ლ, მ, ნ, პ, რ, ტ, ფ, ც თანხმოვნებით, ფუძის ბოლოკიდურ თანხმოვნებად ხშირად გვაქვს სონანტები. ხმოვანთაგან გვხვდება ე, ი, იშვიათად ა-ც (ხუთ მავალითში).

თავკიდურა კომპლექსების მოდელეები:

ა) ხშული + ხშული + ხშული + სონანტი:

ბტყვ (ბტყვნა, ქგლ I), პტყვ (პტყვნა — პუტვა ქათმის, ღორის, იმერ. გაჩ.), პტყვ (პტყვნა, ქართლ. ლქსკ.),

ფთქვე (წაიფთქვენს — ფრუტუნის მსგავს ხმას გამოსცემს, ჯგლ VIII), ფცქვე (ფცქვენის, ჯგლ VII).

ბ) ხშული + ხშული + ნაპრალოვანი + სონანტი:

ბდღვ (ბდღვნის, ჯგლ I), ფთხვ (ფთხვინავს, ჯგლ VII), ფჩხვ (ფჩხვნა. გამოფჩხვნა — *вырваться из рук*; რავარც იქნა, გამევეფჩხვენისხელიდან, ბერ.).

გ) ხშული + ხშული + სონანტი + სონანტი:

თქველ (თქველფს, ჯგლ IV), ტკველ (გატკველფცი-ლი, ჯგლ II), ცქველ (გაცქველფფ — ტყავის გაძრობა, გადატ-გალარიბება, ქიზიყ. მენთ.), ძგველ (მოდგველფმა, იმერ. გაჩ.), ჰყველ (ჰყველფპავს — ხელით ფღვლემს, ჰყლეთს, ჯგლ VIII), ჯგველ (ჯგველფმა, ჯგლ VIII).

ცქვენ (მაცქვენეთილი — მოლუული, პატარა პირისახისა, სასიყვარულოდ პატარა და ლამაზი, მესხ. მსრ.), ძგვენ (ძგვენფ-ლა, დაძგვენფლფბა — ბრაგვანი, ღონივრად დავარდნა, ბერ.), ჯგვენ (დაჯგვენფტა — დაჩხვლფტა, ლეჩხ. აღ.).

ფქვერ (ესეთსა მტვერსა აღაფქვერფვე, ქილ. 418, 16), ტყვერ (გამოატყვერენს, ჯგლ II), ცქვერ (ამოიცქვერენს (ფშ.) — ამოიძრობს, ჯგლ I), ძგვერ (ძგვერენა — (ხევს.) იგივეა, რაც ძგველფმა, ჯგლ VIII), წქვერ (წქვერფლფვა, ბერ.), ჰყვერ (ჰყვერენა — ჩენა, ჩვენება, დანახება, ქიზიყ. მენთ.).

ღ) ხშული + ნაპრალოვანი + ხშული + სონანტი:

ფშქვე (ფშქვერა — უშნოდ, უხეშად გაშვერა რისამე, გა-ჰიმვა, გაწვლენა, იმერ. ცხად.), ფშტვე (ფშტვენა — სტვენა, იმერ. ცხად.).

ე) ხშული + ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი + სონანტი:

ფშხვე (დაფშხვენის, ჯგლ III), ფშხლ (ფშხლფკს, ჯგლ VII).

ვ) ხშული + ნაპრალოვანი + სონანტი + სონანტი:

თხველ (თხველფპს, ჯგლ IV), ჩხველ (ჩხველფტს, ჯგლ VIII), ჯღველ (ჯღველფმა — ლეჭვა, ჯგლ VIII), ფშვენ (ფშვენფტს, ჯგლ VII), ღღვერ (გადღვერინული — ცხვირ-გაჭყლფტილი, ნესტოებგაბერილი, კირ.).

ზ) ხშული + სონანტი + ხშული + სონანტი:

ბრღვე (ბრღვეინავს, ჯგლ I), ბრძულბრძვე (და შე-აბრძვნო ეზოები ურთიერთას კარშიკებითა მით, გამ. 26, 6; შებრძვილფბა — გარდაბმა; შებრძვინფბა, — იგივე, სა-ბა), გრგვე (გრგვეინავს, ჯგლ II), გრკვე (გრკვეინფვა —

ჩჩვილთაგან მზრდელისა თჳსისა შეხარილი, რეცა უბნობა, საბა),
დ რ ტ ვ (დ რ ტ ვ ი ნ ა ვ ს, ქგლ III), კ რ კ ე (კ რ კ ე ნ ვ ა, ნ. გ რ კ ე-
ნ ვ ა, ჩუბ. ნ.), ფ რ ტ ვ (ფ რ ტ ვ ი ნ ვ ა — კუნტრუში და ტლინ-
ვა, საბა), ფ რ ქ ე (ა ფ რ ქ ე ე ვ ს, ქგლ I), ფ რ ც ე (გ ა ფ რ ც-
ე ე ნ — გაფტქვენი, გურ. 79, 373, 4).

გ რ ძ ნ (გ რ ძ ნ ე უ ლ ი ი ყ ო და შემგრძნობნა ჩუენ, აპოკრ.
57, 13).

თ) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

ბ რ წ ე (ბ რ წ ე ე ნ ს — იგივეა, რაც პ წ ე ე ნ ს, ქგლ I), ბ რ წ ე ყ
(ბ რ წ ე ყ ი ნ ა ვ ს, ქგლ I), პ რ წ ე (პ რ წ ე ე ნ ა — მცირე ჩქმეტა,
საბა).

ი) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ფ რ ჩ ხ (ფრჩხილითა ფ რ ჩ ხ ე ნ დ ე ს, ლევიტ. II, 3), ფ რ ც ხ
(ნაფრცხენი — მცირე რამ ანახეთქი, საბა).

კ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო-
ნ ა ნ ტ ი:

ზ დ ვ ლ (მ ო ი ზ დ ვ ლ ე ვ ა, ქგლ V), ყ დ ვ ლ (ყ დ ვ ლ ე მ ს,
ქგლ VI).

ლ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ დ გ ვ (ა ი მ დ გ ვ ა ლ ე ბ ა — (ფშ.) ერთმანეთში აირევა, ქგლ I).

ნ დ გ რ (ა ი ნ დ გ რ ი ვ ა — შეიძრა, აირ-დაირია, ხევს. შან.),
ნ თ ქ რ (ნ თ ქ რ ე ვ ა, ქგლ V), ნ ჩ ქ რ (შ ე ა ნ ჩ ქ რ ე ვ ს, ქგლ
VII), ნ ჩ ქ ლ (ნ ჩ ქ ლ ე ვ ა, ქგლ V).

მ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ თ ხ ვ (შ ე ა მ თ ხ ვ ე ვ ს, ქგლ VII).

ნ დ ღ ვ (დ ა ნ დ ღ ვ ე ვ ა — დანჭლრევა, იმერ. გაჩ.), ნ ჳ ღ რ
(ა ნ ჳ ღ რ ე ვ ს, ქგლ I).

ნ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ ს ჳ ვ (გ ა ნ ი მ ს ჳ ვ ა ლ ე ბ ა, ქგლ II).

ო) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ ტ ვ რ (ა მ ტ ვ რ ე ვ ს, ქგლ I), მ ქ ვ რ (მ ქ ვ რ ე ვ ა — ახალ-
მოსული ვაზის გარშემო ფხვიერი მიწის აკოკოლავება, შემოყრა,
კახ.), მ ც ვ რ (ა მ ც ვ რ ე ვ ს, ქგლ I).

პ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ შ ვ ლ (ა მ შ ვ ლ ე ვ ს, ქგლ I), მ ღ ვ რ (ა მ ღ ვ რ ე ვ ს, ქგლ I),
მ შ ვ ე ნ (ი მ შ ვ ე ნ ე ვ ს, ქგლ IV).

ყ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო-
ნ ა ნ ტ ი:

ნ ყ ღ რ (შ ე ა ნ ყ ღ რ ე ვ ს — იხ. შეანჭლრევა, ქგლ VII).

14. მ ს ხ ვ რ ე ვ (C C C C C V C) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 17. ფუძეები იწყება ბ, მ, ნ, ფ თანხმოვნებით და ბოლოვდება ვ (როცა თავკიდურ თანხმოვნებად გვაქვს მ, ნ სონანტები) და ნ (როცა თავკიდურ თანხმოვნებად გვაქვს ბ, ფ) სონანტებით, ხმოვნებად დასტურდება ე და ი.

თავკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ბ რ დ ღ ვ (ბ რ დ ღ ვ ი ნ ა ვ ს, ქ გ ლ I), ფ რ თ ხ ვ (ფ რ თ ხ ვ ი ნ ა ვ ს, ქ გ ლ VII).

ბ) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ფ რ თ ქ ვ (ფ რ თ ქ ვ ე ნ ს—ი გ ი ვ ე ა, რ ა ც კ რ უ ტ უ ნ ე ბ ს, ქ გ ლ VII), ფ რ ჩ ქ ვ (ვ არ დ სა ჰ ყ რ ე ფ დ ა უ ე კ ლ ო ს ა, უ შ ლ ე ლ ს ა და მ ო უ ფ რ ჩ ქ ვ ნ ე ლ ს ა, შ ე დ. 264, 3), ფ რ ც ქ ვ (ფ რ ც ქ ვ ნ ა, ს ა ბ ა), ფ რ ჭ ქ ვ (და ი ფ რ ჭ ქ უ ნ ე ბ ი ს, ჩ უ ბ. დ.).

გ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ დ ღ ვ ლ (ა ი მ დ ღ ვ ლ ე ვ ა, ქ გ ლ I).

დ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ ზ ღ ვ ლ (მ ო ა მ ზ ღ ვ ლ ე ვ ს, ქ გ ლ V).

ე) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ თ ქ ვ ლ (შ ა მ ო მ თ ქ ვ ლ ე ვ ა, ი მ ე რ. გ ა ჩ.), მ ძ გ ვ ლ (მ ძ გ ვ ლ ე ვ ა, ი მ ე რ. ც ხ ა დ.).

ვ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ ს ხ ვ რ (ა მ ს ხ ვ რ ე ვ ს, ქ გ ლ I), მ შ ხ ვ რ (ჩ ა მ შ ხ ვ რ ე ვ ა, ქ ა რ თ ლ. ლ ქ ს ყ.).

ზ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ ც ქ ვ რ (ჩ ა მ ც ქ ვ რ ე ვ ა, ქ გ ლ VIII), მ წ ყ ვ რ (მ ო უ მ წ ყ ვ რ ე ვ ი ა, ქ ა რ თ ლ. ქ ა რ თ. დ ი ა ლ.).

თ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი:

მ წ ყ ვ დ (ა მ წ ყ ვ დ ე ვ ს, ქ გ ლ I).

ფუძეთა რაოდენობა — 620. ფუძეები შეიძლება იწყებოდეს და მთავრდებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით, გვხვდება ხუთივე ხმოვანი. ბოლოკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

გ ვ (დაბეგვავს, ქგლ III), კ ვ (მოტეკვილი — ცუდი შესახედაობის ქალი, ლეჩხ. ჩიქ.), ყ ვ (ბეყვა — ცემა; ძირს დახეთქება, იმერ. ცხად.), ჭ ვ (ჭიჭვება — კეთილის მოუნელებლობა, უჭიჭვებსო, როცა საქონელი უზომოდ ხორბლეულს შეკამს, იმაზე იტყვიან, ლეჩხ. ჩიქ.).

ბ ლ (მოხიბლავს, ქგლ V), გ ლ (დასაგვლა — თევზის დასაჭერი შხამიანი ბალახის ჩაყრა მდინარეში; წყლის დაწამლვა თევზის დასაჭერად, ვხტნგ. 14, 36, 3), დ ლ (ჩამოუქაღლებს — ფშ. ხეცს.) დაუმიზნებს რამეზე დაყრდნობით, ქგლ VIII), კ ლ (ირეკლავს, ქგლ IV), ქ ლ (აქოქლვა — ალაგრა ან საჩქაროდ ერთმანეთზე მიკერება საკერავის ნაჭერთ რიგზედ მოსაყვანად, ჩუბ. ნ.), წ ლ (ყოწლვა — (ფშ.) ძალიან რომ დუღს წყალი, ჭყ.), ჭ ლ (გაკაკლვა — გააკლვა, ნიგვზის კაკალს (კაჭარას) რომ ეშქილას (წენგოს) მოაცილებენ, ბერ.).

ბ ნ (დაბებნის — (გურ.) სცემს, დაბეგვავს, ქგლ III), გ ნ (მოგოგნა — საყანე ადგილში თოხით ბალახისა და წვრილი ბუჩქების მოწმენდა, გურ. შარ.), დ ნ (ექადნება, ქგლ III), თ ნ (ფოთნის — (გურ.) ფათურით ეძებს; ხვევს ხელს და კრეფს ერთბაშად, ხარბად, ფხოჭნის, ქგლ VII), კ ნ (მოკიკნის, ქგლ V), პ ნ (სწაპნის — პარავს, აცლის, ქგლ VIII), ტ ნ (ჩამოიკაწრავს, ჩამოიხოკავს, ქგლ VIII), ფ ნ (ჩაიფუფნება — იხ. ჩაიფუთნება, ქგლ VII), ქ ნ (ბუქნავს, ქგლ I), ყ ნ (ბუყნა — ნ. ბლუჩნა; უხეიროდ თოხნა... იმერ. ცხად.), ჩ ნ (წაფუჩნის — იგივეა, რაც დაფარავს, ქგლ VIII), ც ნ (ქუცნა — პურის მკა, ქგლ VII), წ ნ (წუწნის, ქგლ VIII), ჭ ნ (კეჭნა — კოდვა, ბალთვა, ჭდევა, ქგლ IV), ჯ ნ (უკუეთუ ვცოდვიდეთ და ვიქეჯნებოდიოთ, კთლ. 019, 2, 20).

ბ რ (ამალაბრება — შეწუხება მეტისმეტი გაჭირვებისაგან, ლოდინისაგან ან შიმშილისაგან, მოხ.), გ რ (იძაგრება, ქგლ IV), დ რ (ევედრება, ქგლ III), თ რ (ფათრავს — იგივეა, რაც ფატრავს, ქგლ VII), კ რ (დანუკვრა — სანთლის ნამტვრევების გადადნობა, იმერ გაჩ.), პ რ (დაპოპრვა — ბავშვისაგან სატირლად სახის დაპრანჭვა, ჭყ.), ტ რ (მოკოტრვა — მოჭრა, ბერ.),

ქ რ (ფ ი ქ რ ო ბ ს, ქ გ ლ VII), ყ რ (ა ფ ა ყ რ ა ე — ამოწვევა, ამო-
ბერვა, გაფხორვა, გაბერვა, ინგილ. ლამბ.), წ რ (ც ა წ რ ა ვ ს, ქ გ ლ
IV), ჳ რ (გამოვიდა მის კლდისა თავსა გუელი საშინელი და იწყო
კ ა ჳ რ ო ბ ა დ (ყიყინი, სისინი), ღ რ ჯ ნ. 18, 16), კ რ (დ ა ფ ა კ ე -
რ ა — ნ. დაქაფვრა, ქიზიყ. მენთ.).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ზ ვ (ზ ე ზ ვ ა — მაგრად დარტყმევა ქვისა, ბელტისა, ჯირკისა და
სხვა რისამე, რომელიც არა ჳრის, ბერ.), ე ვ (შ ე რ ი ე ვ ე ბ ა —
შელამება, იმერ. ცხად.), ს ვ (რ ი ს ვ ა — ცხოვართ პარსვა, საბა),
შ ვ (დ ა ფ ე შ ვ ა — მსხვილად დანაყვა რისამე (მაგ. ნიგვზისა), გურ-
შარ.), ხ ვ (გ ა ც ე ხ ვ ა ვ ს — ცეხვით, ჯოხის ცემით კანს გააცლის
(ლომს, ბრინჯს); ჯოხის ცემით, დაკვრით მარცვალს გააყრევენებს
(სიმინდის ტაროს), ქ გ ლ II).

ღ ლ (დ ა ბ ე ღ ვ ლ ა — ფიცრების ერთმანეთზე დაწყობა გარ-
დი-გარდმო, ცოტა ერთმანეთისაგან დაშორებით... იმერ. გაჩ.), შ ლ
(გ ა კ ა შ ლ ვ ა — თხილისა და მისთ. ჩენჩოს გაცლა, გაკაქვლა, იმერ.
გაჩ.), ზ ლ (ფ ო ხ ლ ვ ი თ ა — ერთის წიოკით, ფშ. 27, 25).

ზ მ (შ ე ე კ ა ზ მ ა, ქ გ ლ VII), ს მ (დ ა ბ ა ს მ ა — ძეხვის ან
აპოხტის დატყევა, დაბრტყელება, დატყეპვა. მესხ. მსრ.).

ზ ნ (გ ა ზ ი ზ ნ ი ლ ი — გაზინზლული, იმერ. გაჩ.), ს ნ (ს ა ს-
ნ ა — ხარბად ჳამა, ქართლ. ლქსკ.), ღ ნ (ღ ო ღ ნ ი ს — (ქართლ.)
იგივეა, რაც ლოღნის, ქ გ ლ VII), შ ნ (ლო შ ნ ი ს, ქ გ ლ IV), ხ ნ
(ც ო ხ ნ ი ს, ქ გ ლ VIII).

ყ რ (ლო ყ ე რ ა — ეონვა, ლეჩხ. აღ.), ს რ (მ ო ქ ა ს რ ვ ა თ ა-
ვისა — თავის მოჭრა, იმერ. გაჩ.), ღ რ (ე მ უ ღ რ ო დ ა — ექადო-
და, საბა), შ რ (მ ო ხ ო შ რ ვ ა — ცხენის ლუსმრის გამოცულა, სა-
ბა), ხ რ (ტ ე ხ ვ რ ა — დიდი ყინვა, საბა).

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი :

ბ კ (ი ბ ე ბ კ ა ვ ს — იგივეა, რაც იბეყავს, ქ გ ლ IV), თ ქ (თ უ თ-
ქ ა ვ ს, ქ გ ლ IV), პ ყ (პ ა პ ყ ვ ა — რამეზედ საკუთარი სხეულით
გადაფარება... იმერ. ცხად.), პ წ (მ ო წ ი პ წ ვ ა — გათხელებულ
ცომში ხინკლის გულის გამოხვევა და ქერქის ნაპირების თი-
თებით შუაგულისაკენ მოწვევა და მონაოჭება, მთიულ. ქართ. დიალ.),
ტ კ (ტ ე ტ კ ვ ა — ჳეჳკვა. прищемить, ბერ.), ტ ყ (ს არ ტ ყ ე ლ ი
შ ე ი რ ა ტ ყ, ლ. 17, 8 C), ქ ჩ (ბ ე ქ ჩ ვ ა — მამულის ყარაულობა,
დარაჯობა, თვალყურის დევნება, მესხ. მსრ.), ყ ბ (ლ ა ყ ბ ო ბ ს,
ქ გ ლ IV), ჩ ფ (ჩ ი ჩ ფ ე ბ ა — ჩუმად რისამე მიცემა, ბერ.), ჩ ქ
(ფ ა ჩ ქ ვ ა — გაწვევა, გაგანიერება, ბერ.), ც ქ (ჩ ა ც უ ც ქ ე ბ ა,
ქ გ ლ VII), წ კ (ძ ე წ კ ა ვ ს, ქ გ ლ VIII), წ ყ (დ ა ვ ი წ ყ ე ბ ა,

ქგლ III), ჰკ (ჩ ა ი ჰ უ ჰ კ ე ბ ა, ქგლ VIII), ჰყ (ჰ ე ჰ ყ ა ვ ს, ქგლ VIII), ძგ (მ ო ძ უ ძ გ ა ვ ს, ქგლ V), ჯგ (ბ ა ჯ გ ვ ა — ფეხების განდაგან დგმა ერთმანეთს დაშორებით; თეძოებში მოშლილობა; იგივეა, რაც ბარჯვა, ბარჯვა, იმერ. ცხად.), ჳკ (ჳ ე ჳ კ ა — ცოტად დანაყა, საბა).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ბზ (გ ა მ ო კ უ ბ ზ უ ლ ი — გამოწეული, გამოშვერილი, ლეჩხ. აღ.), ბლ (ბ ო ბ ლ ა ვ ს, ქგლ I), თხ (ჰ კ ი თ ხ ა ვ ს, ქგლ IV), პზ (ჰ ი პ ზ ვ ა — იგივეა, რაც ჰინთვა, ქგლ VIII), ფს (ა კ ა ფ ს ვ ა — დაკლული საქონლის ასო-ასო დაჭრა, აქნა, გურ. შარ.), ფშ (ჳ ა ფ შ ვ ა — პირის გამოტენა საქმლით, თუშ.), ფხ (ფ ო ფ ხ ა ვ ს, ქგლ VII), ჩხ (ა ჩ ო ჩ ხ ა ვ ს — უწესრიგოდ, ერთი მეორეზე დაყრით რაჟმე ამართავს; უხეიროდ ააგებს, ააკოკოლავებს, ქგლ I), ცხ (ც ი ც ხ ა ვ ს, ქგლ IV).

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ზლ (ა ბ ე ზ ლ ე ბ ს, ქგლ I), ელ (ე ე ე ლ ა ვ ს, ქგლ IV), სხ (რ ი ს ხ ა ვ ს, ქგლ VI), შხ (შ ე რ უ შ ხ ვ ა — წარბების შეეკრა, რისხვის გამოხატვა, გაბრაზებული სახის მიღება. ქართლ. ლქსკ.).

ვ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი :

სკ (დ უ ს კ ვ ა — ბეჭებმობრილად, თავჩაღუნული სიარული, იმერ. ცხად.), სპ (გ ა რ უ ს პ ე ბ ა — გაჩანაგება, ინგილ. ჯან.), სტ (ს ტ ს ტ ა — შეტისმეტად გაძლობა, ინგილ. ღამბ.), შკ (შ ა ბ უ შ კ ე ბ ა — დაჯღანვა, შეკუმუხვნა, მოხ.), შპ (ჰ ი შ პ ი, ქგლ VII), შტ (და ლ ა შ ტ ვ ა — წყლის უზომოდ, უთავბოლოდ დაღვრა; ბლომად დაქევა რამე სითხისა, აქარ. ნიჟ.).

ზ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ვლ (ა კ ა ვ ლ ე ბ ა — ესე არს ხახუთა, ჰარხალთა, ბოლოკთა ძირთა ღეროს ამოღივება, საბა), ვნ (ა ყ ო ვ ნ ე ბ ს, ქგლ I), ლნ (და თ ა ლ ვ ნ ა — დაწიოკება, დაძარცვა, ძარცვა-გლეჯა, ჯავახ. ქართ. დიალ.), მრ (და კ ა მ რ ვ ა — დავარდნა, და კ ა მ რ უ ლ ი — დავარდნილი, მოხ.), რნ (კ უ რ ნ ა ვ ს, ქგლ IV).

თ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი :

ლბ (შ ე ვ ს უ ლ ბ ი, სინ. 63, 29), ლდ (და ჯ ა ლ დ ვ ა — მორევა, დამორჩილება, მოხ. ძიძ.), ლთ (ბ ა ლ თ ვ ა — ჰრა, გადატ. ამოხოცვა, გაწყვეტა, ქიზიყ. მენთ.), ლტ (შ ო კ ე ლ ტ ვ ა — გაჭრილი სხეულის მოწვა სპირტის, მარილის და მისთ. წასმით, იმერ. გაჩ.), ლყ (ა ჩ ო ლ ყ ე ბ ა — იგივეა, რაც აღოყება, იმერ. გაჩ.).

მპ (გ ა ლ უ მ პ ვ ა, ქგლ II).

ნგ (ა მ ო ლ ა ნ გ ვ ა — ამოთხუპნა, ამოსვრა, ჰყ.), ნდ (მ ო ჟ ა 5-

დ ვ ა — მოღუნვა, ქართლ. ლქსკ.), ნ თ (თ ე ნ თ ა ვ ს, ქგლ IV), ნ კ (კ ე ნ კ ა ვ ს, ქგლ IV), ნ ტ (მ ო კ ე ნ ტ ა — მოგრება თუ ღრძობა, საბა), ნ ქ (ქ ა ნ ქ ე ა — ულაპვა, ღორივით ჭამა, ბერ.), ნ ყ (ღ ა ე — ზ ა ნ ყ ე ბ ა, ქგლ III), ნ ჩ (გ ა ბ უ ნ ჩ ე ა — ქგლ II), ნ ც (მ ო ლ ა ნ ც ე ა — რაიმეს ცეცხლის ალზე მოვლება, გურ. უღ.), ნ ძ (კ ი ნ ძ ა ვ ს, ქგლ IV), ნ წ (წ ე ნ წ ე ბ ა, დაწენწება — დაწება, გურ. შარ.), ნ ჰ (მ ა ნ ჰ ა ვ ს, ქგლ V), ნ ჯ (ტ ა ნ ჯ ა ვ ს, ქგლ VI).

რ ბ (ყოველნი ძმანი ერთად შეეკებრბით, ცხრ. 118, I), რ გ (ბ ო რ გ ა ვ ს, ქგლ I), რ დ (ზ რ დ ი ს, ქგლ IV), რ თ (ღ ა თ ა რ თ ე ა — დახუკვა, დავრდომა, ლეჩხ. ალ.), რ კ (ბ ო რ კ ა ვ ს, ქგლ I), რ ტ (მ ო კ ე რ ტ ე ა — თუშვა, ჭკნობა; მ ო კ ე რ ტ ი ლ ი — დამჭკნარი, ბერ.), რ ქ (ს ა რ ქ ე ა — ყინვა, გაყინვა, ლეჩხ. ალ.), რ ყ (გ ა ს ა რ ყ ე ა — გათანგვა, გაშეშება, სიცივისაგან გაფიჩხება, გაყინვა, ქიზიყ. მენთ.), რ ჩ (ღ ა ჩ ა რ ჩ ე ა — ასოეულად დაჭრა, საბა), რ ც (ა მ ო ბ უ რ ც ე ბ ა, ქგლ I), რ ძ (შ ე ძ ე რ ძ ე ა — შეძერწვა. ეხტნგ. 64, 1, 3), რ წ (ძ ე რ წ ა ვ ს, ქგლ VIII), რ ჰ (მ ო ყ ი რ ჰ ე ბ ა, ქგლ V), რ ჯ (ჯ ო რ ჯ ე ა — (იმერ.) უშნო მოძრაობა, მიმობხრა (ტანისა), გრება, ქგლ VIII).

ი) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ვ ს (მ ო თ ა ვ ს ე ბ ა, ქგლ V).

ლ ს (ა ჩ ო ლ ხ ე ბ ა — ბევრი ხალხის შეყრა ქეიფში ან მისთანა ადგილას, ქიზიყ. მენთ.).

მ ს (კ ე მ ს ა ვ ს, ქგლ IV), მ შ (კ უ მ შ ა ვ ს, ქგლ IV), მ ხ (ხ ი მ ხ ე ბ ა, ე ხ ი მ ხ ე ბ ა — ეუცხოვება, ეხამუშება, იმერ. გაჩ.).

ნ ზ (გ ა ზ ე ნ ზ ე ა — ძალზე გაძლომა, ქართლ. ლქსკ.), ნ ლ (ა ღ ო ნ ღ ე ბ უ ლ ა — ღონდილით ასულა, გაჭირვებით ასულა, გურმ. 174, 35, 3).

რ ს (ი ლ უ რ ს ე ბ ა, ქგლ IV), რ ღ (ღ ე რ ღ ა ვ ს, ქგლ VI), რ შ (ხ ა რ შ ა ვ ს, ქგლ VIII), რ ხ (მ ა რ ხ ა ვ ს, ქგლ V).

ბოლოკიდურა კომპლექსებში განსაკუთრებით ხშირად იჩენენ თავს ნ და რ სონანტები. ნ, მაგალითად, კომპლექსის თავკიდურა პოზიციაში (ბუნდ) 106-ჯერ გვხვდება, მომდევნო პოზიციაში (ბუნდ) — 108-ჯერ. რ სონანტი კომპლექსის თავკიდურა პოზიციაში (ბარკ) 94-ჯერ დასტურდება, მომდევნო პოზიციაში (კაჭრ) — 57-ჯერ.

16. თ ა რ თ ლ (C V C C C) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 250. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით, კ-ს გარდა. ბოლოკიდურა თანხმოვნებად ხშირად

გვაქვს სონანტები ვ, ლ, ნ, რ, სხვა თანხმოვანთაგან გვხვდება გ, ქ, ლ-
ჟ, ხ. ხმოვანთაგან დასტურდება ყველა.

ბოლოკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ფ ქ ვ (და ფ ე ფ ქ ვ ა ვ ჯ — დაჩეჩქავეს, დაამტკრევს (ნაჭუჭიან
რასმე), ქ გ ლ III), ჩ ქ ვ (და ჩ ე ჩ ქ ვ ა ვ ს — დანაყავს (არა ძლიერ);
დაბეგვავს, დაფეყავს, დაბეყავს, ქ გ ლ III), ც ქ ვ (და ც ე ც ქ ვ ა —
დაჩეჩქვა, ქართლ. ლქსკ.), ჯ გ ვ (ჯ ე ჯ გ ვ ა — ცემა, ბეგვა, ქიზიყ-
მენტ.).

თ ქ ნ (ფ ე თ ქ ნ ა — ჩქარა ხვნა, აღება, საბა), ტ კ ნ (ჩ ა ტ ი ტ კ-
ნ ი ლ ი — მკვრივად ჩასუქებული, ქ გ ლ VIII), ტ ყ ნ (ტ ი ტ ყ ნ ი ს,
ქ გ ლ VI), ჩ ქ ნ (ჩ ი ჩ ქ ნ ი ს, ქ გ ლ VIII), ც ქ ნ (ც ი ც ქ ნ ი ს, ქ გ ლ
VIII), ძ გ ნ (ძ ი ძ გ ნ ი ს, ქ გ ლ VIII), წ ყ ნ (წ ი წ ყ ნ ი ს, ქ გ ლ
VIII), ჭ ყ ნ (ჭ ი ჭ ყ ნ ი ს, ქ გ ლ VIII), ჯ გ ნ (ჯ ი ჯ გ ნ ი ს, ქ გ ლ
VIII).

ბ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

თ ხ ნ (თ ი თ ხ ნ ი ს, ქ გ ლ IV). ქ ს ნ (და თ ი ქ ს ნ ი ლ ი — წვრი-
ლად დაჭრილი, გურ. შარ.), ჯ ღ ნ (ჯ ი ჯ ღ ნ ა — იგივეა, რაც ძიძგ-
ნა, ქ გ ლ VIII).

გ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ქ ღ ნ (ქ ი ქ ღ ნ ა — იგივეა, რაც ქ ღ ლ ე მ ა, ლეჩხ. ალ.).

დ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ს კ ნ (ბ ი ს კ ნ ა — მაგრად გატენა, მკვრივად ავსება, იმერ.
ცხად.), ს ტ ნ (ჩ ა ბ უ ს ტ ნ ი ს — მუშტებით სცემს, მიბეგვავს, ქ გ ლ
VIII), შ კ ნ (ბ უ შ კ ვ ნ ა — რჩოლა, რქენა, რქებით დაძგერება,
ბუსკენა, გურ. შარ.), შ ქ ნ (ხ ი შ ქ ნ ა — ვაშლისა და მისთანათა
უხეიროდ, ღორივით ჭამა, ბერ.).

ზ გ რ (ჩ ა ღ ო ზ გ რ ა — ჩახსაკრავის ფოჩებზე სირმის დახვევა,
რომ არ დაიშალოს, შეიკრას კონასავით და ბოლო გაეშალოს, ქიზიყ-
მენტ.), შ თ რ (ა მ ო ლ ა შ თ ვ რ ა — ტალახში ამოსვრა, გურ. შარ.),
შ ტ რ (და ლ ა შ ტ ვ რ ა — წვიმაში დასველება, დაწუნწყვა, ამო-
წუმპვა, ბერ.).

ე) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

გ ვ ნ (გ ა რ ე გ ვ ნ ი ს — იგივეა, რაც გარეგვავს, ქ გ ლ II), კ ვ ნ
(მ ო წ ი კ ვ ნ ა — მცირედ მოწოვა ძუძუსი, იმერ. გაჩ.; წიკვნაჲ —
ჩქმეტა, თუშ.), ქ ვ რ (და ნ ა ქ ვ რ ა — დაშინება, ქიზიყ. მენტ.).

ვ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ პ ლ (გ ა პ უ მ პ ვ ლ ა — გატრუსვა, გაპუტვა ფრინველისა;
გატყავება, ლეჩხ. ალ.), მ წ მ (და წ ი მ წ მ ა ვ ს — (ფშ.) პირამდე

გაავსებს, გაალიცლიცებს, ქგლ III), მქრ (ჩაჩუმქრავს, ქგლ VIII).

ნქვ (ამორანქვა — (იხ. ამორაქვა) — წყლის ამოსხმა, ამოწურვა, გურ. შარ.), ნგლ (ამოგანგლავს, ქგლ I), ნდლ (კინდლობა — ჩხუბი, აქარ. ნოდ.), ნთლ (თანთვლა — დაუღეპვად ყლაპვა, იმერ. ცხად.), ნკლ (ზინკლვა — კოტვა, ჭყ.), ნტლ (მოეუენტვლა — დაბალი ხარისხის სიმინდის ტაროების მოტება, გურ. შარ.), ნქლ (გადაქანქლვა — გადაყლაპვა, ხარბად ჭამა, იმერ. ცხად.), ნყლ (ყინყლი — აყალ-მაყალი, ჩხუბი დავა, გურ. ელ.), ნჩლ (ჩინჩლავს — იგივეა, რაც პეპლავს, ქგლ VIII), ნცლ (ქუნცლვა — პატარ-პატარა ნაწილებად ქრა, მოხ.), ნძლ (აკანძლვა — ასო-ასო ჩამოჭრა ხორცისა, მთიულ. კშრ.), ნწლ (კენწლავს — მცირედ დაჭრის, არა ღრმა ჭრილობას აყენებს, კაწრავს მჭრელი იარაღის გაკვრით, ქგლ IV), ნჭლ (დაკანჭლვა — ავადმყოფობისაგან კაცს სიხმელე რომ დაემართება, გახდება, ინგილ. ჯან.), ნჭნ (კენჭნა — იგივეა, რაც კენწვლა, ქგლ IV), ნჯლ (ჯონჯვლა — (ფშ.) კბილებით მტვრევა, კენეტა, გაჭირვებით ღეჭვა, ქგლ VIII), ნჯნ (ქენჯნის, ქგლ VII).

რდვ (დალორდვილი — (იმერ.) ფოთლებით შემოსილი, დაფარული, გაშლილი მცენარე; გადატ. დამალული, მიჩქმალული, ქგლ III), რკვ (დამურკვა — (იმერ.) დიდი შტოების ძირში დაჭრა ხისათვის, ქგლ III), რცვ (ძარცვა, ქგლ VIII), რჯვ (დაჯირჯევა — დასივებასავით, საბა).

რბლ (მობერბვლა — მოტყუება, ლეჩხ. აღ.), რგლ (სარგვლა — ძლიერად წყევლა, შეჩვენება, ქოქვა, მესხ. მსრ.), რდლ (იდურდლება — ფქვილითა და მისთ. ისვრება, იგუნგლება, ქართლ. ლქსკ.), რთლ (ამოთართლული — ამოგანგლული, გასვრილი, გათხუნული, ქიზიყ. მენთ.), რკლ (კარკვლა თვალებისა, ქგლ IV), რტლ (მზე კურტლობს — (რაჭ.) ზშიარად ღრუბელს ეფარება, ქგლ VIII), რფლ (აფორფვლა — ფქვილის და ფქვილისებური ნივთიერების არა მტკიცედ, მსუბუქად, გაშლით დაყრა, მესხ. მსრ.), რჩლ (გამოქურჩლავს (იმერ.) — ქურჩვლით გაარჩევს (სიმინდს, ლობიოს), ფუჩეჩს გააცლის, გამოჩირჩნის, ქგლ II), რჯლ (გაქირჯლვა — გაკრიტიკება (დაცინვით), გამასხარავება, მოხ.).

რგნ (დაზერგნა — იგივეა, რაც დაზეპვა, ქგლ II), რდნ (დურდნა, ნადურდნი — (უხეიროდ გათლილი?), ფშ. IV, 127, 35), რთნ (ქურთნის — ქერქს აძრობს, აცლის ხეს, ქგლ VII), რკნ (გაბერკნა — გატყეპნა მიწისა ან თოვლისა, ლეჩხ. აღ.),

რ ტ ნ (კ ო რ ტ ნ ი ს, ქ გ ლ IV), რ ქ ნ (ქ ი რ ქ ნ ი ს — ი გ ი ვ ე ა, რ ა ც ლ ო ლ ნ ი ს, ქ გ ლ VII), რ ჩ ნ (ბ უ რ ჩ ნ ი ს — (ც ხ ო ვ ე ლ ი ს ნ ა შ ი ე რ ი: ხ ბ ო, თ ი კ ა ნ ი ...) წ ო ვ ი ს დ რ ო ს დ რ უ ნ ჩ ს ა პ კ რ ა ვ ს, რ ო მ რ ო ძ ე ჩ ა მ ო გ რ ო ვ დ ე ს, ქ გ ლ I), რ ც ნ (გ ა ც უ რ ც ნ ა ე — გ ა ძ ო რ ც ვ ა: ჩ ო ნ მ ო ზ ო ბ ლ ი ს ა ხ ლ ი გ ა ც უ რ ც ნ ე ს, ი ნ გ ი ლ. ლ ა მ ბ.), რ წ ნ (გ ა დ ა ხ ო რ წ ნ ა ე — გ ა დ ა ხ ვ ე წ ა, გ ა ქ ე ვ ა, ი ნ გ ი ლ. ლ ა მ ბ.), რ ჯ ნ (ქ უ რ ჯ ნ ი ს — კ ი ნ წ ს ა პ კ რ ა ვ ს, ქ გ ლ VII).

ზ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ შ ლ (გ ა დ ა შ ა მ შ ლ ე ა — გ ა დ ა ხ ს ნ ა, გ ა ლ ე ღ ვ ა, მ ო ხ.), მ ს ნ (მ ი ტ ა მ ს ნ ე ბ ა — მ ი ტ მ ა ს ნ ე ბ ა, მ ი კ ე დ ლ ე ბ ა, მ ო ხ.), მ ხ ნ (მ ა ხ ა მ ხ ნ ა — მ ო ს უ ფ თ ა ვ ე ბ ა, მ ო წ მ ე ნ დ ა, მ ო ხ.).

ნ ზ ლ (გ ა ზ ი ნ ზ ე ლ ა — გ ა ძ ლ ო მ ა; ქ ო ნ ი თ დ ა მ ი ს თ. გ ა პ ო ხ ვ ა ტ ა ნ ი ს ა მ ო ს ი ს ა, ქ ო რ თ ლ. ლ ქ ს კ.), ნ ე ლ (ე ი ნ ე ე ვ ლ ა — ი ხ. ე ი ნ ე ღ ვ ლ ა, ქ გ ლ VI), ნ ს ლ (ს ა ნ ს ლ ა ე ს. ქ გ ლ VI), ნ ღ ლ (მ ო ღ ი ნ ღ ვ ლ ა — ქ ე ვ შ ა მ ო დ ე ბ ი თ ც ე მ ა, ლ ე ჩ ხ. ჩ ი ქ.), ნ შ ლ (შ ა ნ შ ლ ა ე ს, ქ გ ლ VII), ნ ხ ლ (ხ ა ნ ხ ლ ე ა — ჩ ქ ო რ ა დ დ ა ა ვ ა დ შ ე წ ვ ა, ს ა ბ ა).

რ ე ვ (დ ა ე ი რ ე ვ ე ბ უ ლ ი (ქ ო რ თ ლ.) — დ ა ს ი ე ვ ბ უ ლ ი, შ ე შ უ პ ე ბ უ ლ ი, დ ა ქ ი რ ჯ ვ ე ბ უ ლ ი, ქ გ ლ III), რ ე ლ (ე ი რ ე ლ ე ა — წ ვ რ ი ლ ა დ თ ო ვ ა, მ ო ხ.), რ ს ლ (ს უ რ ს ლ ე ა — გ ა ს ვ რ ა, მ ო თ ხ უ ბ ნ ა, მ ო ხ.), რ ხ ლ (შ ე ხ უ რ ხ ლ ა ე ს — ბ ე ვ რ ს ე რ თ ა დ შ ე ა ხ ვ ე ვ ს, შ ე ა ს ე ვ ს, ქ გ ლ VII), რ ს ნ (გ ა ს უ რ ს ე ნ ა — გ ა წ მ ე ნ დ ა, გ ა ხ ვ ე წ ა, გ ა ბ ზ ი ა ლ ე ბ ა; შ ე ქ მ ა ს, ე რ თ ი ა ნ ა დ ჩ ა ე ლ ა პ ვ ა ს ა ც ნ ი შ ნ ა ვ ს, ბ ე რ.), რ შ ლ (შ ო რ შ ე ვ ლ ა ე — დ ა ღ რ ე ჯ ა, დ ა პ რ ა ნ ჯ ვ ა (ტ კ ი ვ ი ლ ი ს ა გ ა ნ ა ნ მ ო ხ უ ც ე ბ უ ლ ო ბ ი ს ა გ ა ნ, თ ე შ.), რ ხ ნ (ხ უ რ ხ ნ ა (გ უ რ. ი მ ე რ.) — ი გ ი ვ ე ა, რ ა ც ხ უ ხ ნ ა, (ლ ე ჩ ხ.) ხ ო რ ბ ლ ი ს ა თ ვ ი ს ხ ე ლ კ ა ვ ი თ კ ა ნ ი ს გ ა ც ლ ა, ქ გ ლ VIII).

თ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

ნ თ ქ (ს უ ნ თ ქ ა ე ს, ქ გ ლ VI), ნ წ ყ (დ ა წ უ ნ წ ყ ე ა — დ ა წ უ წ ვ ა, დ ა ს ვ ე ლ ე ბ ა, ბ ე რ.), ნ ჯ ყ (მ ო ღ ი ნ ჯ ყ ე ა — მ ი წ ი ს ზ ე დ ა პ ი რ ი ს ... დ ა ს ვ ე ლ ე ბ ა დ ა ა ტ ა ლ ა ხ ე ბ ა, ქ ი ზ ი ყ. მ ე ნ თ.), ნ ჯ გ (ბ უ ნ ჯ გ ე ა — ხ ე ლ ი ს ჩ ა ვ ლ ე ბ ა, გ ა დ ა ტ. ხ ე ლ ი ს ფ ა თ უ რ ი, ქ გ ლ I).

რ ტ ყ (ბ ე რ ტ ყ ა ე ს, ქ გ ლ I), რ ჯ ყ (პ ო რ ჯ ყ ა ე ს, ქ გ ლ VI), რ ც ქ (ფ უ რ ც ქ ე ა (ფ შ.) — ი გ ი ვ ე ა, რ ა ც ბ ღ ღ ნ ა, ქ გ ლ VII).

ი) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

მ ფ ხ (ქ ი მ ფ ხ ე ა — ნ. ქ ი ფ ხ ე ა, ი მ ე რ. ც ხ ა დ.).

ნ დ ღ (მ ო ბ ე ნ დ ღ ი ლ ი — (ი ხ. ბ ა ნ დ ღ — მ ო ბ ა ნ დ ღ ა ლ ე ბ უ ლ ი — მ ა კ ე (თ ე ვ შ ი ჩ ა მ დ გ ო რ ი) პ ი რ უ ტ ყ ვ ი, ლ ე ჩ ხ. ა ლ.), ნ ჩ ხ (ა კ ა ნ ჩ ხ ე ა — წ ა მ ო ღ გ ო მ ა, ა მ ო რ თ ვ ა, ლ ე ჩ ხ. ჩ ი ქ.), ნ ც ხ (დ ა ც ი ნ ც ხ ე ა — დ ა შ უ ლ ი თ გ ა ც ვ ე თ ა ქ ს ო ვ ი ლ ი ს ა, ი მ ე რ. გ ა ჩ.), ნ ძ ღ (დ ა ბ ე ნ ძ ღ ე ბ ა — უ შ ნ ო დ დ ა ჯ დ ო მ ა, დ ა გ დ ე ბ ა, ბ ე რ.).

რ დ ლ (ბ ო რ დ ლ ა ვ ს, ქ გ ლ I), რ თ ხ (ფ ო რ თ ხ ა ვ ს, ქ გ ლ VII), რ ჩ ხ (ფ ა რ ჩ ხ ა ვ ს, ქ გ ლ VI), რ ც ხ (ა მ ა რ ც ხ ე ბ ს, ქ გ ლ I), რ ძ ლ (დ ა ბ ა რ ძ ლ უ ლ ი — დაბალი ტანის მახინჯი კაცი, ქყ.).
კ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ნ ზ ლ (ზ უ ნ ზ ლ ვ ა — დარტყმა, იმერ. ცხად.), ნ ე ლ (მ ო ე ნ ე ე ლ ვ ა — რისამე მოგრეხა, იმერ. ცხად.).

17. ვ ა რ ც ხ ნ (C V C C C) ტ ი ბ ის ფ უ ძ ე ბ ი

ფუძეთა რაოდენობა—36. ფუძეები შეიძლება იწყებოდეს ბ, დ, ვ, თ, კ, პ, ჟ, ტ, ფ, ლ, ჩ, ც, წ თანხმოვნებით, ბოლოკიდურ თანხმოვნებად გვაქვს მხოლოდ ლ და ნ სონანტები. ხმოვანთაგან დასტურდება ყველა (ო—უფრო იშვიათად).

თითოეულ შემთხვევაში ფუძის ბოლოკიდურა კომპლექსი იწყება და ბოლოვდება სონანტებით. თუ კომპლექსის თავკიდურა წევრად გვაქვს რ სონანტი, მაშინ ბოლოკიდურ წევრებად გვექნება ლ ან ნ სონანტი; თუ თავკიდურა თანხმოვანი ნ სონანტია, კომპლექსის ბოლოკიდურ თანხმოვნად თავს იჩენს ლ სონანტი (გამონაკლისი ერთია: ბ ა მ ბ ლ).

კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი:

ა) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ნ თ ქ ლ (თ ა ნ თ ქ ვ ლ ა — იგივეა, რაც თანთვლა, იმერ. ცხად.), ნ ც ქ ლ (ს უ ლ ის ც ა ნ ც ქ ვ ლ ა — სულის ლევა, სულის წასვლა ნდომისაგან, ქიზიყ. მენთ.), ნ წ კ ლ (გ ა მ ო წ ა ნ წ კ ლ უ ლ ი — მუცელმიღეული, წელწვრილი, ლეჩხ. ჩიქ.).

რ თ ქ ლ (შ ე ფ ი რ თ ქ ვ ლ ა — შეთეთრება კირით კედლისა, ბუხრისა და სხვათა, სახისა კი — ფერუმარილით, გურ. შარ.), რ ტ კ ნ (დ ა ტ ი რ ტ კ ნ ა ე — ცოტა საკმელის შექმა მორცხვობით ან პრანჭიობით, აქეთ-იქიდან ცოტას აღება, ინგილ. ღამბ.), რ ტ ყ ნ (ტ უ რ ტ ყ ნ ა ე — ამოსვრა, ინგილ. ღამბ.), რ ჩ ქ ნ (გ ა მ ო ჩ ი რ ჩ ქ ნ ა — გამოჩიჩქნა, ინგილ. ღამბ.), რ ც ქ ნ (ფ უ რ ც ქ ვ ნ ა — (ხევს.) იხფრცქვნა, ქგლ VII), რ ძ გ ნ (დ ი რ ძ გ ნ ა — ბლაგვი დანით უხეიროდ რისამე ჭრა, ბერ.), რ წ კ ნ (პ უ რ წ კ ნ ა — პურეულის ღერ-ღერად მკა; პირუტყვისაგან ბალახის ნაწვერალების ცოტ-ცოტად ჭამა..., ლეჩხ. აღ.), რ ჭ ყ ნ (პ ო რ ჭ ყ ნ ა — კაწვრა, იმერ. გაჩ.), რ ჯ გ ნ (ბ უ რ ჯ გ ვ ნ ა — ხელით ძებნის დროს ნივთებზე არევე-დარევა სკივრში, განჯინაში, გურ. შარ.).

ბ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ ბ ლ (ა ბ ა მ ბ ღ ვ ლ ა — ზანტად, მძიმედ ადგომა (კამეჩისა), კახ.).

ნ დ ლ ლ (დ უ ნ დ ღ ვ ლ ა — გარტყმა, ქიზიყ. მენთ.), ნ თ ხ ლ (ფ ა ნ თ ხ ვ ლ ა — რისამე ჩამომქენარ-გამოფიტულის ჩამოკიდება..., იმერ. ცხად.), ნ ე ლ ლ (ე ი ნ ე ლ ლ ა ვ ს, ქგლ VI), ნ ჩ ხ ლ (ა ჩ ი ნ ჩ ხ ლ ე ვ ა ე — ცეცხლისათვის შეჩუჩხუნება, ინგილ. ღამბ.), ნ ც ხ ლ (ც ე ნ ც ხ ვ ლ ა — ღონიერად გარტყმა, გაწვნა (სილისა), ლეჩხ. ალ.).

რ დ ლ ნ (გ ა ბ უ რ დ ლ ნ ა — მილეწ-მოლეწა, ფშ. IV, 31, 4; გაბურღლის, ქგლ II), რ ჩ ხ ნ (კ ი რ ჩ ხ ვ ნ ა — თმის ვარცხნა მსხვილებილებიანი სავარცხლით, ზ. იმერ. წერ.), რ ც ხ ნ (ვ ა რ ც ხ ნ ა, ქგლ IV), რ ჩ ხ ლ (წ ა მ ო კ ა რ ჩ ხ ლ ა ვ ს (გურ.) — იგივეა, რაც წამოკარკლავს, ქგლ VIII), რ ც ხ ლ (კ ი რ ც ხ ლ ე ბ ა ე — გამოჯავრება, სიცილით წაბაძვა, თუშ.).

18. ბ ზ ი ნ ტ (C C V C C) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 240. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით გარდა ვ, ლ, ნ სონანტებისა. ბოლოკიდურ თანხმოვნებად არ ჩანს ბ, მ, ღ, ყ, შ, პ. ხმოვანთაგან დასტურდება ყველა.

I. თ ა ვ კ ი დ უ რ ა კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი :

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

გ ვ (გ ვ ა ნ ძ ვ ა — რაიმე სახვევში გამოხვევა: ი გ ვ ა ნ ძ ე ბ ა საბანში, პალტოში. იმერ ცხად.), კ ვ (კ ვ ა ნ წ ა ვ ს — კოხტად, მოხდენილად გაშლის და შეათამაშებს, მიმოგრებს ხელებს (ცეკვის დროს), ქგლ IV), ყ ვ (ა ყ ვ ე დ რ ე ბ ს, ქგლ I), ც ვ (გ ა ნ ა ც ვ ი ფ რ ე ბ ს, ქგლ II), წ ვ (ი წ ვ ე რ ნ ე ბ ს (ფშ.) — შეშფოთდება, აღშფოთდება, ქგლ IV), ჯ ვ (ა მ ო ჯ ვ ი ნ ჩ ვ ა — გულის ამოსეუნა, საბა).

ბ ლ (ბ ლ ა ყ ნ ა — უშნოდ ჭამა, ლუკმვა, ლეჩხ. ჩიქ.), გ ლ (გ ლ ა გ ნ ა — ამოსერა, უმთავრესად ტალახში, იმერ. ცხად.), კ ლ (ი კ ლ ა კ ნ ე ბ ა, ქგლ IV), პ ლ (ი პ ლ უ რ წ ე ბ ა, ქგლ IV), ტ ლ (შ ა ტ ლ ო ყ ნ ი ლ ი — ზორბა, უშნო ადამიანი, უშნო აღნაგობისა, ქიზიყ. მენთ.), ფ ლ (ფ ლ ა ფ ნ ა — უკბილოს ლაპარაკი, საბა), ქ ლ (ქ ლ ა ქ ნ ა — ხარბად ბევრის ჭამა ერთად, უშვერად, უხეშად, იმერ. ცხად.), ყ ლ (ყ ლ უ რ წ ვ ა, ქგლ VII), ჩ ლ (ჩ ლ ა რ თ ა ე — გახლართვა, დაწეწვა (თმისა, ძაფისა), ინგილ. ღამბ.), ც ლ (ც ლ უ მ-

ფ ვ ა — ოდნავი დასველება, იმერ. გაჩ.), წ ლ (წ ლ ა წ ვ ე ნ ა — კლაკ-
ნა, გრეხა, ქიზიყ. მენთ.), ჯ ლ (ჩ ა მ ო ჯ ლ უ ხ ნ ი ს — გამოსწოვს,
ქგლ VIII).

კ მ (კ მ ა კ ვ ნ ა — ავადმყოფის მიერ ძლივს ღეჭვა რისამე, ძლივს
კმა, ქიზიყ. მენთ.), ტ მ (ე ტ მ ა ს ნ ე ბ ა, ქგლ III), ქ მ (გ ა დ ა ქ-
მ ა ნ ჯ ვ ა — გადაკარგვა, გადაღუპვა, მოხ.), ყ მ (მ ო ყ მ ე ნ დ ი ლ ი,
ქგლ V; და ყ მ ე ნ დ ი ლ ი, ქგლ III), ჩ მ (გ ა ი ჩ მ უ ჩ ნ ე ბ ა,
ქგლ II), ც მ (ც მ უ ც ნ ა, ქგლ VIII), ძ მ (ჩ ა ძ მ უ ძ ნ ი ს — გემ-
რიელად, მაღიანად შექამს, ქგლ VIII), წ მ (გ ა დ ა წ მ ა წ ნ ა — გა-
დაგრეხა, ქართლ. ლქსკ.), ჳ მ (ჳ მ უ ჳ ნ ი ს, ქგლ VIII), ჯ მ
(ჯ მ უ ჯ ნ ა — რეცა გალაქვა დაცემით, საბა).

ბ რ (ბ რ ა ნ დ ვ ა — ცუდად კერვა, ბანდვა; მიქარვა, მიღებ-მო-
ღებით ლაპარაკი, გურ. შარ.), გ რ (გ რ ა გ ნ ი ს, ქგლ II), დ რ
(ზ დ რ ი ნ გ ა — უდიერად დაარტყა, გურ. ქართ. დიალ.), თ რ
(თ რ უ გ ვ ე ნ ა — თრგუნვა, იმერ. ცხად.), კ რ (დ ა კ რ ა ნ წ ვ ა — და-
ფი რომ გადიგრიხება, იმაზე იტყვიან დაიკრანწო, მთიულ. კმრ.),
ტ რ (ტ რ ი ნ ჯ ვ ა — ჩაშტერებით სინჯვა-ყურება; დაწვრილებით
თვალღერება რამისა პატრონის გასალიზიანებლად და დასაძრახავად,
მესხ. მსრ.), ფ რ (შ ე ფ რ უ შ კ ვ ი ლ ი — შეკმუხვნისილი, შეკრული,
რუსულ. 601, 23), ყ რ (მ ო ყ რ ი ნ ტ ვ ა — კისრის მოღრეცა, იმერ.
ცხად.), ჩ რ (ი ჩ რ უ ტ ნ ე ბ ა, ქგლ IV), ც რ (დ ა ც რ ი ნ ტ ე ბ ა —
ცხვირის დაცემინება, მოხ.), ძ რ (ჩ ა მ ო უ ძ რ ა ხ ნ ე ბ ა — ჩამოს-
ძახებს, ჩამოჰყვირება, ქგლ VIII), წ რ (წ რ უ წ ნ ა — წუწვნა; ცინ-
ცვლა, ლაქუცითა და მოფერებით ადამიანის ყვლეფა, მესხ. მსრ.).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ჟ ვ (გ ა ჟ ვ ე ნ თ ი ლ ი (მოხ.) — გაულენთილი, ქგლ II), ღ ვ
(ი ღ ვ ე ნ თ ე ბ ა, ქგლ IV), ხ ვ (დ ა ხ ვ ა ნ ჯ ვ ა — დახლათვა,
საბა).

ზ ლ (ი ზ ლ ა ზ ნ ე ბ ა, ქგლ IV), ს ლ (გ ა ს ლ ო გ ნ ი ლ ი — გა-
სუფთავებული, გასლექილი, გურ. შარ.), ლ ლ (ლ ლ ა კ ნ ა — უშნოდ
ღეჭვა რისიმე, იმერ. ცხად.), შ ლ (შ ლ ა ნ გ ვ ა — მონაგვიანება,
მოყრა, ქართლ. ლქსკ.), ხ ლ (ი ხ ლ ა კ ნ ე ბ ა, ქგლ IV).

ზ მ (ი ზ მ უ ზ ნ ე ბ ა — ისვრება, ითხვრება, ხელპირს ითხვრის
(საქმლით), იზუზნება; პირის ცმაცუნით, ულაზათოდ ჭამს, ქგლ IV),
ჟ მ (ჟ მ ე ნ ტ ა — ელეტა, ამოწყვეტა, ქიზიყ. მენთ.), ს მ (ს მ უ ს-
ნ ი ს — ტუჩებოს ცმაცუნით ჭამს, ქგლ VI), ლ მ (ი ლ მ ა ნ ჳ ე ბ ა,
ქგლ IV), შ მ (ი შ მ უ შ ნ ე ბ ა, ქგლ IV).

ბ ნ (ჯ ლ ა ბ ნ ი ს, ქგლ VIII), გ ნ (გ რ ა გ ნ ი ს, ქგლ II), დ ნ (მო-
ირტყა ს ა ბ რ . ა დ ნ ე ლ ი (ზედა ტანისამოსი, მოსახსამი), ი. 21, 7),

სურდოს დროს იცის, ქიზიყ. მენთ.), ხ რ (ხ რ უ ნ ტ ვ ა — ხვრინვა, გურ. შარ.).

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

კ ბ (კ ბ ე ნ ჩ ს, ქგლ IV), ც ქ (გ ა ც ქ ი ნ ტ უ ლ ი — სახეგამხ-
დარი, სახედაპატარავებული ღიგამხდრისაგან, გურ. შარ.), ძ გ (მ ო -
ძ გ უ ნ ტ უ ლ ი — ბეჭებში მოხრილი, კისერჩამალული ბეჭებში,
იმერ. ცხად.), ჭ ყ (გ ა ჭ ყ ი რ ტ ვ ა — შორს განერწყვა, საბა).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ბ ზ (ჩ ა ა ბ ზ ი ნ ტ ა ე ს — დახუჭავს, მთიულ. კშრ.), ბ ღ (ბ ღ ა -
ჯ ნ ის, ქგლ I), გ ზ (გ ზ ა ვ ნ ის, ქგლ II), დ ღ (დ ღ ა ბ ნ ის,
ქგლ II), თ ხ (ი თ ხ უ პ ნ ე ბ ა, ქგლ IV), ფ ხ (ფ ხ ო ჭ ნ ის, ქგლ
VII), ჩ ხ (ჩ ა მ ო ჩ ხ ე ნ ტ ა ე ს — გამოწველის მიზნით ჩამოწურავს,
ქგლ VIII), ც ხ (დ ა ც ხ ი კ ვ ე ბ ა, ქგლ III), ძ ღ (მ ო ძ ღ ა ბ ღ -
ვ ა — დაჭერა, დამორჩილება, მორევა, გურ. შარ.), ჯ ღ (ჯ ღ ა ბ -
ნ ის, ქგლ VIII).

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი:

ს წ (ა ს წ ა ვ ლ ის, ქგლ I).

ვ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ზ ღ (ზ ღ ო რ თ ვ ა — მიწყობა, მილაგება, მოხ.), ყ ღ (ყ ღ ე ნ -
თ ა ვ ს, ქგლ VI), ს ხ (ს ხ ო რ ტ ა — ტოტების განშორება, მოხ.).

ზ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ რ (დ ა მ რ უ შ კ ა ა — წარბების შეკვრა, შეკმუხვნა, ინგილ-
ლამბ.).

თ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი:

რ ც (ს ა რ ც ი ქ ვ ე ლ ი — მოწყალება, გაცემული მათხოვრისა-
თვის, ანდა საჩუქარი სათანადო პირებისათვის (მაგ. მეალილოეთა-
თვის), იმერ. ცხად.).

ი) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

მ ხ (შ ე მ ხ ა ვ რ ე ბ ა — ხე ან ნაყოფი ლპობას რომ დაიწყებს,
იმაზე იტყვიან, გურ. ჟღ.).

II. ბ ო ლ ო კ ი დ უ რ ა კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი:

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

კ ვ (ა ც ხ ი კ ვ ე ბ ს, ქგლ I), ქ ვ (ს ა რ ც ი ქ ვ ე ლ ი, იმერ.
ცხად.), ყ ვ (გ ა ბ ლ ე ყ ვ ი ლ ი — ღარიბი, არაფრის მქონე, აჭარ.
ნოდ.).

ბ ნ (ჯ ღ ა ბ ნ ის, ქგლ VIII), გ ნ (გ რ ა გ ნ ის, ქგლ II), დ ნ
(მოირტყა სა ბ რ ა დ ნ ე ლ ი (ზედა ტანისამოსი, მოსასხამი), ი. 21, 7),

კნ (კმაკენა—ძლივს ჭამა (ავადმყოფის მიერ), ქგლ IV; რა ავანტუოფივით იკმაკნები, ქიზიყ. მენთ.), პნ (ტკეპნის, ქგლ VI). ტნ (ლრუტნის, ქგლ VII), ფნ (ცქაფნა—нынть проворным, проворство, ჩუბ. დ.), ქნ (ქლაქნა, იმერ. ცხად.), ყნ (ყმუყნა—მადიანად ჭამა, ქგლ VIII), ჩნ (გაიჩმუჩნება, ქგლ II), ძნ (დაძმუძნის, ქგლ III), წნ (წლაწვენა—კლაქნა, გრეხა, ქიზიყ. მენთ.), ჰნ (ფხაჰნის, ქგლ VII), ჯნ (ბლაჯნის, ქგლ I).

ღრ (აყვედრებს, ქგლ I), ფრ (განაცვიფრებს, ქგლ II).

ბ) ნაპრალოვანი + სონანტი:

ზნ (იზლაზნება, ქგლ IV), სნ (ეტმაასნება, ქგლ III), ღნ (ღლოღნის, ქგლ VII), შნ (იშმუშნება, ქგლ IV), ხნ (შეიკმუხნის, ქგლ VII).

გ) ნაპრალოვანი + ხშული:

სტ (გაბრასტვა—(ქიზიყ.) მუხრის გაყლება, გაყლეტა, ამოხოცვა, ამოწყვეტა, ქგლ II), შკ (შეფრუშკვილი—შეკმუხვნილი, შეკრული, რუსულ. 601, 23), შტ (ჩაპროშტავს, ქგლ VIII).

ღ) სონანტი + სონანტი:

ვნ (გზავნის, ქგლ II), ვრ (შემხავრება, გურ. ყდ.), რნ (იწვეერნებს, ქგლ IV).

ე) სონანტი + ხშული:

ლთ (შეიკვალთავს—კალთას მალლა აკრეფს, აიწევს და დაიმაგრებს, შეიკალთავენს, ქგლ VII).

მპ (ყლუმპი—იზ. ყლაპი—ყელში საკმლის, სასმლის ერთგზის ჩაშვება, ჩაყლაპვა, ქგლ VII), მფ (ცლუმფა—ოღნავი დასველება, იმერ. ცხად.).

ნგ (შლანგვა, ქართლ. ლქსკ.), ნღ (იკმენღს, ქგლ IV), ნთ (იღვენთება, ქგლ IV), ნკ (ბღუნკვა—ბეჭებში მოხრა, ბეჭებმოხრილად სიარული, იმერ. ცხად.), ნტ (სწკენტს—ჩხვლეტს... ქგლ VIII), ნჩ (გაბრუნჩვა, ქგლ II), ნც (ღრანცავს, ქგლ VII), ნწ (კვანწავს, ქგლ IV), ნძ (იბღინძება, ქგლ IV), ნჭ (იპრანჭება, ქგლ IV), ნჯ (ბრინჯვა—გაბერვა, პრანჭვა, ზ. იმერ. წერ.).

რთ (ხლართავს, ქგლ VIII), რპ (სხირპვა, ჩუბ. ნ.), რტ (ამოსლურტვა—ამოწურვა, მხრების მალლა აწევით მხრებში დავიწროება, ქიზიყ. მენთ.), რჩ (ბლურჩავს—ერთბაშად, ყლუბით სვამს, ყლურჭავს, ქგლ I), რც (ქლურცვა—

ცრემლვა სუსტი, მცირე, ხმის გამოუცემლად, იმერ. ცხად.), რწ (იპლურწება, ქგლ IV), რძ (დაღლერძილი — ჩამო-
ვლეჯილუბებიანი თვალეზი, ქართლ. ლქსკ.), რჯ (გლარჯვა —
ხარბად რისამე დაწაფება, მეტისმეტი ნდომით, კერძოდ სასმელისა,
აგრეთვე თუთუნისა, იმერ. ცხად.).

რ) სონანტი+ნაპრალოვანი:

ნზ (კმანზაჟ — კაზმა, მორთვა-მოკაზმვა, ინგილ. ჯან.), ნე
(იერანეება — ზანტად, ზლაზვნით ლაპარაკობს, გურ. შარ.),
ნხ (ჩაკრენხვა — თვალის ჩაკერა, ჩაპაჭუნება, წამის ყოფა,
ქართლ. ლქსკ.).

რზ (გლარზვნა — ზლაზვნა (დიდი ტანის მქონე რამეზედ
ითქმის, ფშ. III, 206, 26), რს (კლირსვა — პირისახის მანჭვა,
ქიზიყ. მენტ.).

ბზინტი ტიპის ფუძეებში ბოლოკიდურ კომპლექსებად ნსონან-
ტის შემცველი თანხმოვანთა ჯგუფები გვაქვს უმთავრესად. 240 მა-
გალითიდან ბოლოკიდურა კომპლექსები შეფარდებით — სონანტი
ნ+თანხმოვანი — 98-ჯერ დასტურდება, ხოლო კომპლექსები შე-
ფარდებით — თანხმ.+სონანტი ნ — 80-ჯერ. 38 ძირში გვაქვს კომპ-
ლექსები შეფარდებით — სონანტი რ+თანხმოვანი, სხვა სტრუქტუ-
რის კომპლექსები იშვიათად გვხვდება.

10. ღვლერჳ (CCCVCC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 50. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, გ, დ, თ,
კ, მ, უ, ს, ტ, ფ, ქ, ღ, შ, ჩ, წ, ძ, ჳ, ჯ თანხმოვნებით. ძირის ბოლოკი-
დურ პოზიციაში გვაქვს დ, თ, ვ, კ, ნ, პ, რ, ტ, ფ, შ, ჩ, წ, ძ, ჳ, ჯ. ხმო-
ვანთაგან დასტურდება ყველა (ო — იშვიათად).

I. თავკიდურა კომპლექსების მოდელეზი:

ა) ხშული+ხშული+სონანტი:

ტკვ (ატკვაფშული — ატკრეცილი, ასივებული, აბებრე-
ბული კანი, გურ. შარ.), ცქვ (ცასა უკვირს შენი საქმე, გან-
ცქვეიფრდების მზე და მთვარე, როსტ. 230, 183, 4), ძგვ (ჩა-
ძგვამბა — საჭმლის ერთიანად ჩაყლაპვა, ბერ.), წკვ (წკვერ-
ტვა — (გურ. იმერ.) მოსხლეთით დიდ მანძილზე უხმაუროდ გადახ-
ტობა, ქგლ VIII).

ტყლ (იტყლარჭება, ქგლ IV), ჩქლ (ჩქლერთვა —
გლეჯა, ფლეთა, ქიზიყ. მენტ.), წკლ (წკლუმპვა — მცირედ

დასველება, იმერ. ცხად.), **ქყლ** (ქყლურტავს — იგივეა, რაც ყლურწავს, ქგლ VIII).

წყმ (წყწყმენდს, ქგლ III), **ყყმ** (ყყმენტა — კენეტა, წყვეტა, ქიზიყ. მენთ.).

წკრ (გადმოწკრინტება — კბილებში გამოფურთხება, მთიულ. კშრ.).

ბ) **ხშულ** ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ცხვ (დაცხვინკება — ცხვირის დაცემინება, რაჭ. ძიძ.).

ღღლ (იღღლაბნება, ქგლ IV), **თხლ** (გათხლამფული — გაქყლარქული, მოხ.), **ფშლ** (ჩაფშლონტაჟ — ჩაფშენეტა, ინგილ. ღამბ.).

ჯღმ (დაჯღმენტა — დაჯყანვა მოხ.).

ფხრ (ფხრუნწია — პრანჭია, მთიულ. კშრ.), **ქშრ** (დაქშრუნტული — დაჩვრეტილი, ზ. იმერ. წერ.), **ცხრ** (ცხრინკვა — სუსტი, უძლური, დაავადებული ადამიანის არსებობა ან სიარული, იმერ. ცხად.), **ძღრ** (ძღრუნკვა — იგივეა, რაც ძღუნკვა, იმერ. ცხად.).

გ) **ხშულ** ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

გვლ (იგვლარძება (ფშ.) — იგრიხება, იკლაცნება; იზლაზნება, ქგლ IV), **კვლ** (აკვლანჯა — ამრეზა, ქიზიყ. მენთ.).

კვრ (კვრიხნა — ღრღნა ხმაურით, იმერ. ცხად.).

დ) **ნაპრალ** ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ქღვ (გაქღვართვა — გაშხლართვა, გურ. შარ.), **შხვ** (გაიშხვართება, ქგლ II).

ქღლ (გადაქღლართული — გულაღმა გაშხლართული. კახ.), **შხლ** (გაიშხლართება, ქგლ IV).

სხრ (ისხრაპნება (ფშ.) — იძვრის, ზანზარებს, ქგლ IV).

ე) **ნაპრალ** ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ქგლ (ქგლერთა — ძლიერი წვიმა ქარიშხლით, თქეში, იმერ. გაჩ.).

ვ) **ნაპრალ** ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ღვლ (ღვლერჭა — გრეხა-ყენელა წნელისა: მანჭვა-გრეხა, იმერ. ცხად.), **ხვლ** (იხვლანჯება, ქგლ IV).

ზ) **სონანტი** ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

მცხ (დამცხიკვება — ცხვირის დაცემინება, ლეჩხ. აღ.).

თ) **სონანტი** ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

მჟლ (ამჟღავნებს, ქგლ I).

II. ბოლოკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხშული+სონანტი:

კვ (დამცხიკვება, ლეჩხ. ალ.).

ბნ (იდღლაბნება, ქგლ IV), პნ (ისხრაპნება, ქგლ IV), ტნ (დაქშრუტნული, ზ. იმერ. წერ.).

ფრ (განცქვიფრდების, როსტ. 230, 183, 4).

ბ) ნაპრალოვანი+სონანტი:

შნ (დღღოშნა, მთიულ. კშრ.), ხნ (კერიხნა, იმერ. ცხად.).

გ) ხშული+ხშული:

ფჩ (ატკვაფჩული, აჭარ. ნიე).

დ) ხშული+ნაპრალოვანი:

ფშ (ატკვაფშული, გურ. შარ.).

ე) სონანტი+სონანტი:

ვნ (ამეღავნებს, ქგლ I).

ვ) სონანტი+ხშული:

მბ (ჩაძგვაბმა, ბერ.), მპ (გაჭყლემპაჲ — ინგილ. ლამბ.), მფ (გათხლამფული, მოხ.).

ნღ (წმენდს, ქგლ VIII), ნთ (დაჯღმენტა, მოხ.),

ნტ (წყმენტა იმერ. ცხად.), ნწ (ფხრუნწია, მთიულ. კშრ.),

ნჭ (დაკვლანჭავს, ქგლ III), ნჯ (ხვლანჯავს, ქგლ VIII).

რთ (იშხლართება, ქგლ IV), რტ (ელვერტვა — ლონივრად რისამე დანარცხება, ბერ.), რძ (დღღურძვა — მაგრად დარტყმა, კახ. ქართ. დიალ.), რჭ (იტყლარჭება, ქგლ IV).

ზ) სონანტი+ნაპრალოვანი:

რშ (გაითხლარშება, ქგლ II).

20. ბლარდნ (CCVCCC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 42. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, კ, ს, ტ, ფ, ქ, ლ, ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჭ, ხ თანხმოვნებით და ბოლოვდებოდეს ვ, ლ, ნ, რ, (ღ, ქ, ხ) თანხმოვნებით. ხმოვანთაგან დასტურდება ყველა (ო — იშვიათად).

I. თავკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხშული+სონანტი:

კვ (კვარჩხნა — გრეხა, იმერ. ცხად.), ქვ (ქვანქვლა, ამოქვანქვლა — ამოსვრა, გურ. შარ.), ჩვ (ჩვინთრავს —

იწუნებს (საკმელს და მისთ.), ცხვირს იბზუებს, ქგლ VIII), წ ვ (წ ვ ა რ წ ნ ა — წმაწნა, ქგლ VIII).

ბ ლ (ბ ლ ა რ დ ნ ა. ქგლ I), ყ ლ (ა ყ ლ ა რ წ ნ უ ლ ი, ქართლ. ლქსკ.).

ბ რ (დ ა ბ რ უ ნ ზ ლ უ ლ ი — დაბლუნძული, ინგილ. ჯან.), კ რ (ი კ რ უ ნ ჩ ხ ე ბ ა ქგლ IV).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ღ ვ (ღ ვ ა რ ც ლ ა ვ ს — მოტყუებით ართმევს. ძარცვავს, ყვლეფს, ალატაკებს, ქგლ VII), ხ ვ (ხ ვ ა რ დ ნ ა — რაჭ.) აშლა, ჩხუბი, ბერ.).

ღ ლ (მ ო ი ლ ლ ა რ კ ნ ა, რუსუდ. 44, 5).

ს მ (ნ ა ს მ უ რ ტ ლ ი — ცომის მოზელის შემდეგ ხელებიდან მოშორებული მიკრობილი ცომი, კირ.).

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

ტ ყ (ტ ყ ო რ ც ნ ი ს, ქგლ VI), ც ქ (ც ქ უ რ ტ ნ ა — ძგურტნა, პატარ-პატარად ქრა..., ბერ.), ძ გ (ძ გ უ რ ტ ნ ა — იხ. ცქურტნა, ბერ.), წ კ (წ კ უ მ პ ლ ა ვ ს, ქგლ VIII), ჰ ყ (ა მ ო ჰ ყ უ რ ტ ნ ა — ამოჰყლუტა, საფუვრის ჩაზელა საცომე ფქვილში, ლეჩხ. ალ.).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ფ ხ (გ ა მ ო ფ ხ ო რ კ ნ ა — მოთხრა (ფეხით), რაჭ. ქართ. დიალ.), ჩ ხ (ჩ ხ ა რ თ ნ ა — ჩხაპნა, ბლაჯნა, ცუდად წერა (ხატვა), მესხ. მსრ.).

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ს ხ (დ ა ს ხ უ რ კ ვ ლ ა — შებლუნძვით შეხმობა ტყავთა, საბა), შ ხ (შ ხ უ მ ფ ლ ა ვ ს, ქგლ VII).

II. ბ ო ლ ო კ ი დ უ რ ა კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი:

ა) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

მ პ ლ (ქ ყ უ მ პ ლ ვ ა — იხ. შხუმფლვა, ბერ.), მ ფ ლ (შ ხ უ მ ფ ლ ა ვ ს, ქგლ VII).

ნ ქ ლ (ქ ვ ა ნ ქ ვ ლ ა, გურ. შარ.).

ნ თ რ (ჩ ვ ი ნ თ რ ა ვ ს, ქგლ VIII).

რ ც ვ (ც ვ ა რ ც ვ ა მ — ძარცვა, თუშ.), რ კ ლ (დ ა ს ხ უ რ კ ვ ლ ა, საბა), რ ტ ლ (ნ ა ს მ უ რ ტ ლ ი, კირ.), რ ც ლ (ღ ვ ა რ ც ლ ა ვ ს, ქგლ VII), რ ძ ლ (დ ა დ ვ ი რ ძ ლ ა — დაჩურგნა, მთიულ. კურ.).

რ დ ნ (ბ ლ ა რ დ ნ ა, ქგლ I), რ თ ნ (ჩ ხ ა რ თ ნ ა, მესხ. მსრ.), რ კ ნ (გ ა მ ო ფ ხ ო რ კ ნ ა, რაჭ. ქართ. დიალ.), რ ტ ნ (ც ქ უ რ ტ ნ ა, ბერ.), რ ქ ნ (ა მ ო ქ ვ ა რ ქ ნ ა — დასვრა, დათქერვა, დათითხნა, ბერ.), რ ც ნ (ტ ყ ო რ ც ნ ი ს, ქგლ VI), რ წ ნ (ც ვ ა რ წ -

ნ ა — გრეხა გრაციოზულად, წერილად, იმერ. ცხად.), რ ჰ ნ (დაღ-
ვ ი რ ჰ ნ ა — გაღვრეჭა, კარგად დაბანა, ლეჩხ. ალ.).

ბ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

რ ს ლ (მ ო ი ღ ვ ა რ ს ლ ე ბ ა — ღონე გამოელევა, მოტყდება,
მოდუნდება, მოეშვება, ქგლ V), რ ხ ნ (ყ ვ ა რ ხ ნ ა — გრეხა უხეში
და ტლანქი, იმერ. ცხად.).

გ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ნ თ ქ (დაღ ღ ვ ე ნ თ ქ ე ბ ა — დაღვენთება, გამდნარი მასის დაწვე-
თება: ძირს დახეთქება, ძლიერად დარტყმა, იმერ. ცხად.), ნ ჩ ხ
(ი კ რ უ ნ ჩ ხ ე ბ ა, ქგლ IV), ნ ც ხ (ყ რ ი ნ ც ხ ე ა — სუსტი ხმით
კენესა, ნაწყვეტ-ნაწყვეტად, იმერ. ცხად.).

რ ჩ ხ (დაკ ვ ა რ ჩ ხ უ ლ ი (იმერ.) — უშნოდ დაგრებილი, და-
კრუნჩხული, დაკვლანჭული, ქგლ III).

დ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ნ ზ ლ (და ბ რ უ ნ ზ ლ უ ლ ი, ინგილ. ჟან.).

21. სხვადასხვა ტიპის ფუძეები

რამდენიმე მაგალითის მიხედვით (ასეთები სულ 5 გვაქვს ხელთ)
შეიძლება ვივარაუდოთ ღ ვ ლ ა რ ჰ ნ (CCCVCCC) ტიპის (ვეშაპი
გარდაიქცა და მ ო ი ღ ვ ლ ა რ კ ნ ა, რუსულ. 169,11; ღ ვ ლ ა რ ჰ-
ნ ი ს, ქგლ VII; ჰ ყ მ უ რ ტ ნ ა (რაჭ.) — ჰყლეტა, სრესა, ქგლ
VIII), კ ვ ა რ ჩ ხ ნ (CCVCCCC) ტიპის (ყ ვ ა რ ჩ ხ ნ ა — გრეხა, იმერ.
ცხად.) და წ კ ვ რ ი მ ლ (CCCCVCC) ტიპის (გ ა მ ო წ კ ვ რ ი მ-
ლ ვ ა — ბარგი-ბარხანის ან სხვა რამის გამოკრება და თან წაღება,
ქიზიყ. მენტ.) ფუძეების არსებობა.

III. ორმარცვლიანი ფუძეები

22. ბაბან (CVCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 400. ფუძეები შეიძლება იწყებოდეს
ნებისმიერი თანხმოვნით, თავკიდურა პოზიციაში იშვიათად ჩანს
ვ, შ, ნ სონანტები. ბოლოკიდურა პოზიციაში აგრეთვე შეიძლება
გვექონდეს ყველა თანხმოვანი, პ, ყ, კ თანხმოვნებს გარდა. საკმაოდ
ხშირია ფუძეები, რომელთაც ბოლოკიდურ თანხმოვნად ნ სონანტი
მოუღიო (ასეთების რაოდენობა 200-ს აღემატება):

ბ ა ბ ა ნ ი, ქგლ I, კ ა კ ა ნ ი, ქგლ IV; ლ ა წ ა ნ ი, ქგლ IV,
ქ ა ქ ა ნ ი, ქგლ VII; ყ ა ყ ა ნ ი, ქგლ VII; ბ ი ბ ი ნ ი, ქგლ I;

სისინი, ქგლ VI; ტიტინი, ქგლ VI; ლილინი, ქგლ VII, ყიყინი, ქგლ VII; ზოზინი, ქგლ IV; დუდუნი, ქგლ III; ზუზუნი, ქგლ IV; ტუტუნი, ქგლ VI; დუდუნი, ქგლ VII, კაკუნი; ქგლ IV ჰახუნი, ქგლ VIII...

რ სონანტით დაბოლოებული ფუძეები ნაკლები რაოდენობით (30-მდე) გვაქვს:

ბუდარი — უთავბოლოდ რაშიმე ხელების ფათური; ძებნა რისამე, იმერ. ცხად.; ფოთარი (იმერ.) — ბოლიალი, ფუსფუსი, ქგლ VII; ხათარი — ცეცხლთან ფუსფუსი (საჭმლის გაკეთებისას), ლეჩხ. აღ.; ბოყირი (ფშ.) — დაწიოკება, ჩოჩქოლი, წიოკობა, ყრიაშული, ქგლ I... ხმოვანთაგან პირველსა და მეორე მარცვალში დასტურდება ყველა (ე — იშვიათად).

23. კანკალ (CVCCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 710. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს და ბოლოვდებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით. ხმოვანთაგან გვხვდება ყველა. კანკალ ტიპის ფუძეებში ცალკე გამოიყოფა მარტივი გაორკეცების გზით მიღებული ფუძეები (ლიცლიც რიგისა), რომელთა რაოდენობა 260-ს შეადგენს.

I. თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები კანკალ ტიპის ფუძეებში:

ა) ხშული+სონანტი:

კვ (ჭიკვინი — ხშირ-ხშირი ხელისკვრა, მუჯლუგუნი, ლეჩხ. აღ.).

გლ (ციგლიგი — კაშკაშება, ელვარება, ბრწყინვალება, მოხ. ძიძ.), კლ (ლაკლუკი (ფშ.) — იგივეა, რაც ლუკლუკი, ქგლ IV), პლ (ჭიპლაყობა — ტრაბახობა, ქედმაღლობა, მეტიჩრობა, იმერ. გაჩ.), ყლ (აყიყლადება — აღმართვა, აყირაგება, რაჭ. ძიძ.).

გმ (გოგმანი, ქგლ II), ყმ (ყოყმანი, ქგლ VII), ჩმ (ჭიჩმაჩი — ფაცური, გაწევ-გამოწევა, გურ. შარ.), ცმ (აქუცმაცებს, ქგლ I), წმ (ციწმაწი — მობლაუჭება, მოხვევა; ბერ.), ჰმ (ჰოჰმანი, ქგლ VIII), ჯმ (ჯოჯმანი — ბარბაცი, ბანცალი, ლეჩხ. აღ.).

ბნ (ბაბნიკი — ერთ ადგილას ბენა, ტყეპნა, გურ. შარ.), ჰნ (ჰოჰნიკი — ჰოჰმანი, იმერ. ცხად.).

ტრ (კოტრიზი — კუნტრუში, გურ. შარ.), ფრ (დამა-

ფ რ ა ხ ე ბ ა — (ქიზიყ.) ხეხვისაგან მოცვეთა და ამის გამო მოშვე-
ბა, ქგლ III).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ე ვ (ბ ი ე ვ ი ნ ი — წყლით გაყვნილი ადამიანის სხეულის ნაწი-
ლისა, გასივება, უმთავრესად სახეზე: დ ო უ ბ ი ე ვ ი ნ დ ა თ ვ ა ლ ე -
ბი, ბერ.), ხ ე (ქ ი ხ ე ვ ი ნ ი, ქგლ VIII).

ზ მ (ზ ო ზ მ ა ნ ი — ზოზინი, ზაზუნნი, მძიმედ და ნელა სიარუ-
ლი, ბერ.), შ მ (დ ა ა შ ო შ მ ი ნ ე ბ ს, ქგლ III), ხ მ (მ ო ი ხ ო ხ -
მ ი კ ე ბ ს — სახელდახელოდ მოამზადებს; თავს მოუყრის, შემოი-
გროვებს, ქგლ V).

ზ ნ (ზ ო ზ ნ ი კ ი — იხ. ზოზინი, ქგლ IV).

ხ რ (ბ ო ხ რ ი კ ი — ძლივ-ძლივობით სიარული, მუშაობა, იმერ.
ცხად.).

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი :

დ გ (ბ ა დ გ უ ნ ი — ფრთებით ცემა, ფართხალი ფრინველთა.
ლექს. ჩიქ.), თ ბ (თ ა თ ბ ი რ ი, ქგლ IV), თ ქ (თ ა თ ქ უ ნ ი
იმერ.) — ტყაპუნი, ცემა, ქგლ IV), პ ტ (დ ა კ ა პ ტ ო ვ ე ბ ა —
გამომწყვდევა, დაჭერა, გაუსვლელობა, იმერ. გაჩ.), ტ კ ([ჩ ა]შ ე -
ხ ა ტ კ უ ნ ე ბ ა — ხმაურობით ხორციულის ჭამა, ბერ.), ტ ყ (ტ ი ტ -
ყ ი ნ ი — უთავბოლოდ ლაპარაკი, ყბედობა, ქგლ VI), ჩ ქ (ჩ ო ჩ -
ქ ო ლ ი, ქგლ VIII), ც ქ (ც ი ც ქ ი ნ ი — ჩქარი, მსუბუქი სვლა;
უპირატესად მასობრივი, იმერ. ცხად.), ძ გ (ძ ი ძ გ ი ლ ი, ქგლ
VIII), წ ყ (ა წ ი წ ყ ი ნ ე ბ ა — ატალახიანება, დაღობა, დახრწ-
ნა, ბერ.), ჭ ყ (ჭ ი ჭ ყ ი ნ ი, ქგლ VIII), ჯ გ (ჯ ა ჯ გ უ რ ი,
ქგლ VIII).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ბ ლ (ბ ო ბ ლ ი ნ ი — გაურკვევლად, ბგერების დაუნაწევრებლად
ლაპარაკი, ბურტყუნი, ქგლ I), დ ლ (დ ა დ ლ ა ნ ი — ჯაჯღანი, ბერ.);
თ ხ (თ ი თ ხ ი ნ ი — უინიანი, ნერვიული ლაპარაკი; მიზეზიანობა,
ჩიჩხინი, მესხ. მსრ.), ფ ხ (ფ ა ფ ხ უ რ ი — სხვისთვის მოსაჩვენე-
ბელი თავის გამოდება, ფახი-ფუხი, ბაქი-ბუქი, ქგლ VII), ქ ს (ლ ა ქ -
ს უ რ ი — ენაწყლიანად და მოფერებით ბევრის ლაპარაკი, ტკბილი
სიტყვებითა და პირმოთნეობით, იმერ. ცხად.), ჩ ხ (ჩ ი ჩ ხ ი ნ ი,
ქგლ VIII), ც ხ (ც ა ც ხ ა ნ ი — იგივეა, რაც ტატანი, იმერ. ცხად.);
ძ ლ (ძ უ ძ ლ უ ნ ო ბ ს — ბუზღუნებს (დათვი), რაჭ. ქართ. დიალ.),
ჭ ლ (ჭ ი ჭ ლ ი ნ ი, ქგლ VIII).

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი :

ს კ (ბ ა ს კ უ ნ ი — ცემა (მკვრივ რამეზე), ქგლ I), ს ტ (ბ ა ს -
ტ ა ნ ი — მაღლიდან ჩამოვარდნილი რბილი და მძიმე საგნის დაცემის

ხმა, ბარტყანი, ქგლ I), შპ (შუშპარი (ძვ. და ფშ.) — იგივეა, რაც ცეკვა, ქგლ VII), შტ (ხუშტური — ენის, ახირებული სურვილი, ქგლ VIII).

ვ) ნაპრალოვანი+ნაპრალოვანი:

ზღ (ბიზღინი, გაბიზღინება — გაჯავრება, გულის მოსვლა (ჩუმად, გაბუტვით), ზ. იმერ. წერ.), ჟღ (რიჟღინი — ჟღარუნი, ლეჩხ. აღ.), სხ (სისხინი — ბევრის ლაპარაკი უზრდელად, უთავბოლოდ, იმერ. ცხად.), შხ (შიშხინი, ქგლ VII).

ზ) სონანტი+ხშული:

ლბ (იხოლბოტებს — (ფშ.) იბრიყვებს, იმონებს, ქგლ IV).
ლდ (შილდაყი — კამათი, დავა, ჩხუბი, იმერ. გაჩ.).

მპ (პამპალი — ჩამოყიდებულის ან მიმაგრებულის ქანაობა, გურ. შარ.), მფ (ფამფალი, ქგლ VII), მჩ (ჩიმჩამი — ფიქრი, დაფიქრება, რაჭ. ქართ. დიალ.), მც (ციმციმი — სწრაფად მიხედ-მოხედვა იქით-აქეთ, ახლო-მახლოს, ლეჩხ. აღ.).

ნდ (ბანდალი (იმერ.) — უილაჯო სიარული, ღონემიხდილის სიარული, ლასლასი, ბარბაცი, ქგლ I), ნგ (განგაში, ქგლ II), ნთ (თანთალი — იგივეა, რაც თამთამი, ქგლ IV), ნკ (კანკალი, ქგლ IV), ნპ (პანპალი, დაპანპალებს — ფამფალით, სისუსტისაგან ქანაობით დადის, ძლივს დადის, ქართლ. ლქსკ.), ნტ (ტანტალი, ქგლ VI), ნქ (ქანქური — ტყუილ-უბრალოდ ტანის რხევა, კირ.), ნყ (ყანყალი — (იმერ. გურ.) ტოკვა, ფამფალი, რყევა; ხეტიალი, ყიალი, წანწალი, ქგლ VII), ნჩ (ჩანჩალი, ქგლ VIII), ნც (ბანცალი — ...ბარბაცი, ქგლ I), ნძ (ძუნძული, ქგლ VIII), ნწ (წანწალი, ქგლ VIII), ნჭ (ღინჭილი — ღიჯინი, გურ. შარ.), ნჯ (ქანჯალი — დანჯღრევა, გურ. ჟღ.).

რბ (ბარბაცი, ქგლ I), რგ (ბარგანი — სიარულში ფეხის წამოკვრა რამეზე და წაფორხილება..., ქგლ I), რთ (თართალეზა — ცხელების დროს შალაღი ტემპერატურის გამო თრთოლვა, ბერ.), რკ (კარკაცი — გადაჭარბებული სიცილი, ბერ.), რპ (პირპილი — ცეცხლის ალის მოძრაობა, ლეჩხ. აღ.; სანთლის პარპალი, იმერ. ცხად.), რტ (ზურტუხი — (ფშ.) საცემრად დაღირება, ცემის დაპირება, ქყ.), რფ (ფარფატი, ქგლ VII), რქ (ქორქოლი — იგივეა, რაც ქოთქოთი... ხორხოტი, იმერ. ცხად.), რყ (ყარყაში — განგაში, ხმაურობა, ქგლ VII), რჩ (ჩურჩული, ქგლ VIII), რც (ქორცორი — ლაქუცი, მოხ.), რძ (ბორძიკი, ქგლ I), რწ (პარწუკი — უდარდელად სეირნობა, ხეტიალი, გურ. შარ.), რჭ (პარჭუკი — წვრილმანი რისამე კეთე-

ბა ხელებით, აუჩქარებლად, იმერ. ცხად.), რჯ (ჯორჯალი — ნელად, ზანტად მიტრიალ-მოტრიალება, ბერ.).

თ) სონანტი+ნაპრალოვანი:

ლხ (ხილხაცი — ბლლადუნი, იმერ. გაჩ.).

ნზ (ზანზარი, ქგლ IV), ნს (სანსარი — იხ. სარსალო: (ფეხების) ძირს მორთხმით ფეხების ფხარკალი; მოურიდებელი, უთავბოლო ლაპარაკი, იმერ. ცხად.), ნღ (ღონღილი — სნებო-ანთა მიერ უსუსურსა სიარულსა—ღონღილი (იხ. სლვა), საბა), ნშ (გაშანშალეზა — გაშლა, გაბერვა, გაფართოება, ბერ.), ნხ (ხანხალი — ფრატუნი, ლასლასი; ფრთების ბარტყუნით ფრენა, უშნო ფრენა, ფარფატი, ქგლ VIII).

რზ (ზარზალი — ცახცახი სიცივისაგან, ციებისაგან, სიძულ-ვილით, შიშით, ნდომით, იმერ. ცხად.), რჟ (გაჟოჯოლე-ვაჟ — შეჯეროლება, ინგილ. ღამბ.), რს (სირსილი — კისერ-ში გაცივებისაგან რომ გილიტინებდეს, სულის მოთქმას გიშლიდეს, ბერ.), რღ (ღერღეტი — უმიზნო სიარული, ხეტიალი, ქიზიყ. მენთ.), რშ (შორშოფი — გიჟური ტყეზა-ტირილი, საბა), რხ (ხორხოტი — ხმაური ერთად ბევრისა, იმერ. ცხად.).

ი) სონანტი+სონანტი:

რვ (ვარვალი, გავარვალებული, ქგლ II), რმ (გამარ-მალეზული — ძალიან მჭრელი, მახვილი, ქიზიყ. მენთ.), რნ (კარნახი, ქგლ IV).

II. თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები მარტივი გაორკეცების გზით წარმოქმნილ (ლიცლიცტიპის) ფუძეებში:

ა) ხშული+სონანტი:

გლ (ლაგლაგი — ლაქლაქი, ქგლ IV), თლ (ლუთლუ-თაჟ — ენაჩლუნგი, მოხ.), კლ (ლაკლაკი — ლაქლაქი, ქგლ IV), პლ (ლაპლაპი, ქგლ IV), ფლ (ლაფლაფი — ფამ-ფალი, რყევა, ლაყლაყი, ქგლ IV), ქლ (ლაქლაქი, ქგლ IV), ყლ (ლაყლაყი, ქგლ IV), ჩლ (ლაჩლაჩი — ჩანჩალი, ქლივის სიარული; ჩამორჩენა, საქმის უკან-უკან წასვლა... თუშ.), წლ (ლაწლაწი — უღონოდ სიარული, ხეტიალი (მშიერი მგლისა, ძაღლისა და მისთ.), ქგლ IV), ცლ (ლიცლიცი, ქგლ IV), კლ (ლაკლაკოვაჟ — ჩუხჩუხი, ინგილ. ღამბ.).

კნ (ნიკნიკი — ნიკნიკა — კიკნია; ნიკაპდაუყენებლად მოლა-პარაკე, ინგილ. ჯან.).

კრ (რაკრაკი, ქგლ VI), ტრ (რატრათი, ქგლ VI), ყრ (დარაყრაყებაჲ — დატორტმანება, შექანება, თუშ.), ცრ (რაცრაცი, ქგლ VI), კრ (რიკრიკი — მოვრალი კაცი რო იქი-აქათ ასქდების რამეს, ტანს ინძრავს, ხევს. შან.).

ბ) ნაპრალოვანი+სონანტი:

სვ (ვასვასი — ელვარება, ლაპლაპი, ბიბინი, ქგლ IV), შვ (ვიშვიში, ქგლ IV), ხვ (ვახვახი, ქგლ IV).

სლ (ლასლასი, ქგლ IV), ლლ (ლადლადი, ქგლ IV), შლ (ლაშლაში — ცუდი საუბარი, საბა; ლაქლაქი, ყაყანი, ქგლ IV), ხლ (ლახლახი, ქგლ IV).

ღნ (ნიღნიღი — ცხვირში ლაპარაკი, ჟუჯღუნი, ქიზიყ. მენტ.).

ზრ (რუზრუზი — ხმაური, ჩოჩქოლი, აურზაური, ქგლ VI), ხრ (რახრახი, ქგლ VI).

გ) ხშულ+ხშული:

გბ (ბაგბაგი — იგივეა, რაც ბაბანი, ქგლ I), გდ (დაგდაგი — ნაწყვეტ-ნაწყვეტი, ყრუ, ძლიერი ხმაური, ქგლ III), გძ (ძაგძაგი, ქგლ VIII), გჯ (ჯაგჯაგი — ავსა სიარულსა — ჯაგჯაგი, საბა; ჩაქჩაქი, ჩუბ. ნ.), დბ (ბუდბუდი — ропот, роптание, ჩუბ. დ.), დგ (გუდგუდი — დააგუდგუდა ცეცხლი — დიდი ცეცხლი გააჩადა; ქართლ. ლქსკ.), თკ (კუთკუთი — ფრინველთა დაბალი და გაბმული ხმიანობა, ქგლ IV), თფ (ფათფათი — იგივეა, რაც ფართხუნი, ქგლ VII), თქ (ქოთქოთი — გაურკვეველი ხმაური და მოძრაობა, ჩოჩქოლი, წრიალი, ალიაქოთი; ღრიანცელი, აურზაური, ქგლ VII), კთ (თიკთიკი — თრთოლა, ძიგძიგი, ლეჩხ. ჩიქ.), კტ (ტაკტაკი — იგივეა, რაც ტაკა-ტუკი, ქგლ VI), კჩ (ჩაკჩაკი — იხ. ჩაქჩაქი, ქგლ VIII), კც (ცოკცოკი — მოკლე ნაბიჯით სიარული, ქგლ VIII), კწ (წუკწუკი — წანწალი, ძუგძუგი; იგივეა, რაც წუწუნი, ქგლ VIII), კჭ (ჭიკჭიკი, ქგლ VIII), პკ (კიპკიპი — ქორის ხმიანობა, საბა), პყ (ყიპყიპი — შავარდნისა და გავაზის ხმიანობა, საბა), პწ (წიპწიპი — წიწილის ხმიანობა, ქგლ VIII), პჭ (ჭიპჭიპი — იგივეა, რაც ჭუპჭუპი, ქგლ VIII), ტბ (ბუტბუტი, ქგლ I), ტკ (კუტკუტი — ქგლ IV), ტპ (პატპატი — ახლად ფეხადგმულის სიარული, სსსიყვარულო სიარული ბავშვისა, მესხ. მსრ.), ტფ (ფუტფუტი — იგივეა, რაც ფუთფუთი, ქგლ VII), ტქ (ქიტქიტი — უსაფუძვლო სიცილი, ხარხარი, მოხ.), ტყ (ყატყატი — გაუთავებელი, გაუგებარი ხმამაღლა ლაპარაკი, ყაყანი, ქგლ VII), ფქ (ქაფქაფი — ძლიერი დუღილი, ქგლ VII), ფჩ (ჩიფჩიფი, ქგლ VIII), ფკ (ჭაფჭაფი — დუღილის კმა,

საბა; ძლიერი დუღილი, ძვრა კაფად, ქაფქაფად, ინგილ. ჯან.), კბ (ბ ა კ ბ ა კ ი — ბაქი-ბუქი, კევხნა, ტრაბახი, ქიზიყ. მენტ.), კთ (თ ა კ თ ა კ ი — იგივეა, რაც თახთახი, სიცივისაგან კანკალი, ქგლ IV), კჩ (ჩ ა კ ჩ ა კ ი, ქგლ VII), კც (ც ი კ ც ი კ ი — სირბილით სიარული, ქგლ VIII), ყბ (ბ ა ყ ბ ა ყ ი — ბოხი, უშნო ხმა; ასეთი ხმით ლაპარაკი, ქგლ I), ყკ (კ ა ყ კ ა ყ ი — ჯაყჯაყი, ხმაურით ხლდომა ცარიელი ურმისა და მისთანათა ოღრო-ჩოღრო გზაზე გარბენისას, ქართლ. ლქსკ.), ყჯ (ჯ ა ყ ჯ ა ყ ი — ნჯღრევა, ლაყლაყი, ქგლ VIII), ჩბ (ბ ა ჩ ბ ა ჩ ი — ახლად ფეხადგმული ბავშვის სიარული, იმერ. ცხად.), ჩქ (ქ ე ჩ ქ ე ჩ ი — იხ. ჭუჭქუჭი, ქგლ VII), ჩკ (კ ა ჩ კ ა ჩ ი — ხმამალალი, გულიანი სიცილი, ხითხითი, ქიზიყ. მენტ.), ცბ (ბ ა ც ბ ა ც ი — მთვრალის ბარგანაობა, ტორტმანი, ბარბაცი, ქგლ I), ცფ (ფ ა ც ფ ა ც ი — ფეხზედ ვერ შემეგრება, საბა; ბარბაცი, ტორტმანი, ქგლ VII), ქც (ც ა ქ ც ა ქ ი — იგივეა, რაც ცახცახი, ქგლ VIII), წკ (კ ა წ კ ა წ ი, აკაწკაწებს, ქგლ I), ჭკ (კ ე ჭ კ ე ჭ ი — დაბალხშიანი, გულიანი სიცილი (ქალისა, ბავშვისა), ქგლ IV), კბ (ბ ა კ ბ ა კ ი — წარამარა ლაპარაკი; უშნოდ სიარული, ქგლ I), ჯბ (ბ ა ჯ ბ ა ჯ ი, ქგლ I).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ბზ (ჩ ა ზ უ ბ ზ უ ბ ე ბ უ ლ ი — სხვადასხვა სანებლით უხვად შემზადებული საჭმელი, აგრეთვე მსუქანი და ნოყიერი, გურ. შარ.), დდ (დ უ დ დ უ დ ი — წყნარად, უალოდ ნთება ცეცხლისა, დუღუნნი; კაშკაშა წითელი ფერის გამოცემა, ქგლ VII), თხ (ხ ი თ ხ ი თ ი, ქგლ VIII), კე (ე ი კ ე ი კ ი — ბრწყინვა, ციმციმი, პრიალი, ქგლ VI), ფდ (დ ა ფ დ ა ფ ი — ბოხი ხმით ყეფა, ქგლ VII), ფხ (ხ ა ფ ხ ა ფ ი — სქელი რისამე დუღილის ხმა, ქგლ VIII), ყზ (ზ ა ყ ზ ა ყ ი — დაუფიქრებელი ლაპარაკი, ხმამალალი, უთავბოლო ლაპარაკი, ქგლ IV), ჩხ (ხ ო ჩ ხ ო ჩ ი — ჩუმი, გულამოსკვნილი ტირილი რამდენიმე ადამიანისა, ლეჩხ. ალ.), ცდ (დ ი ც დ ი ც ი — (ქართლ.) ლაზღანდარობა და უგვანო სიცილი; იგივეა, რაც ღორღალი, ქგლ VII), ჭდ (დ ა ჭ დ ა ჭ ი — უთავბოლო ლაპარაკი, ქგლ VII), ჯდ (დ ი ჯ დ ი ჯ ი — უთავბოლო, უსაგნო ლაპარაკი და სიცილი, ქგლ VIII).

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი :

ზბ (ბ უ ზ ბ უ ზ ი: უცნაურად ხენეზოდა და ბუზბუზებდა, ქართლ. ლქსკ., განუმარტებელია), ზგ (გ ი ზ გ ი ზ ი, ქგლ II), ებ (ჩ ა ა ბ უ ე ბ უ ე ე ბ ს — წვნიანში ჩაყრის და გაუღენტს, გააფუფებს, ქგლ VIII), სკ (კ ი ს კ ი ს ი, ქგლ IV), სტ (ტ უ ს ტ უ ს ი, ქგლ VII), სფ (ფ უ ს ფ უ ს ი, ქგლ VII), სქ (ქ ა ს ქ ა ს ი — ხშირი ქშენა სიციხისა ან დაღლილობისაგან, ქაქანი, ქგლ VII), ღჯ

(ჭ ა ლ ჯ ა ღ ი — უწესოდ, ხმაურით და ალიაქოთით ლაპარაკი (ყველა-
სი ერთად). მესხ. მსრ.), შ კ (კ ა შ კ ა შ ი, ქგლ IV), შ ფ (მ ო -
ფ უ შ ფ უ შ ე ბ ა — სწრაფად და ცუდად გაკეთება, სიჩქარისაგან
საქმის უხეიროდ მოგვარება, მიფუჩეჩება, მესხ. მსრ.), შ ყ (ყ ა შ -
ყ ა შ ი — არწივის, ორბის და მისთ. ხმაური, ყვილი, ქგლ VII), ხ თ
(თ ა ხ თ ა ხ ი — თრთოლა, კანკალი, ცახცახი (სიცივისა ან შიშისაგან),
ქგლ IV), ხ ტ (ტ უ ხ ტ უ ხ ი — არევ-დარევა, არეულობა, უწესოე-
ბა, ქიზიყ. მენტ.), ხ ბ (ბ უ ხ ბ უ ხ ი — ბოხი, წყვეტილი ხმის მძიმე-
მძიმედ გამოცემა, მძიმედ ყეფა, ქგლ I), ხ ფ (ფ უ ხ ფ უ ხ ი —
ფაფეულის დუდილისას გამოცემული ხმა, ქგლ VII), ხ ჩ (ჩ უ ხ ჩ უ -
ხ ი — არს ჩუმი და უხმო მწუხარების ტირილი... (იხ. ტირილი), სა-
ბა; ა მ ო ჩ უ ხ ჩ უ ხ ე ბ ს, ქგლ I), ხ ც (ც ა ხ ც ა ხ ი, ქგლ VIII), ხ ჭ
(ჭ ი ხ ჭ ი ხ ი — ხმამაღალი ჩუხჩუხი; ქახჭახი, ქგლ VIII), ხ ჯ (ჯ ა ხ -
ჯ ა ხ ი, ქგლ VIII).

ვ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ზ ღ (ღ ა ზ ღ ა ზ ი — ცეცხლის ვარვარი, დაღდადი, ქგლ VII),
ქ ღ (ღ ა ქ ღ ა ქ ი — წითლად ეღვარება, წითლად ბრწყინვა; „ფურ-
ცელთ ფერადობა“ — საბა; ქგლ VII), ს ხ (ხ ა ს ხ ა ს ი, ქგლ VIII),
შ ხ (ხ უ შ ხ უ შ ე ბ ს — ჩუხჩუხებს, ქგლ VIII).

ზ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი :

ვ კ (კ ა ვ კ ა ვ ი — სიცივისაგან კანკალი; ძაღლის ლეკვის უღონო
ხმიანობა, წყავწყავი, ქგლ IV), ვ ტ (ტ ი ვ ტ ი ვ ი, ქგლ VI), ვ ყ
(ყ ა ვ ყ ა ვ ი — გაუთავებელი, ხმამაღალი, ულაზათო, უგვანი ლაპარა-
კი, ქგლ VII), ვ ჭ (ჭ ი ვ ჭ ი ვ ი — ჭიკჭიკი, чирикать, ჩუბ. ნ.).

ლ ბ (ა ა ბ ი ლ ბ ი ლ ე ბ ს — შეაგულიანებს, წააქეზებს, ქგლ I),
ლ დ (ა დ ე ლ დ ე ლ ე ბ ს — აქიანურებს (შდრ. წოვ. დელბადარ—
გაქიანურება), თუშ.).

მ თ (თ ა მ თ ა მ ი — ნძრევა, რხევა (ფაფისებური მასისა, მსუქანი
სხეულისა და სხვ.), თანთალი, ქგლ IV), მ კ (კ ა მ კ ა მ ი, ქგლ IV),
მ ყ (ყ ი მ ყ ი მ ი — ალტაცება, გახარება რაიმე მდგომარეობით (?):
ეგრე ყ ი მ ყ ი მ ი თ დადის, რო..., მოხ.), მ ც (ც ი მ ც ი მ ი, ქგლ
VIII), მ ჭ (ჭ ი მ ჭ ი მ ი — იგივეა, რაც ჭუჭუჭუბი, ქგლ VIII).

რ ბ (ბ უ რ ბ უ რ ი, ქგლ I), რ გ (გ უ რ გ უ რ ი — ხმაური,
გიზგიზი..., ქგლ II), რ დ (დ უ რ დ უ რ ი — უკაფიო წიგნის კი-
თხვა, საბა; გაჭაერებული ხმადაბლა ბუზღუნნი, ქგლ III; პირი შენი
ცუდად დ უ რ დ უ რ ე ბ ნ, სწავლ. 28, 20), რ კ (კ ა რ კ ა რ ი —
იხ. რაკრაკი, ქგლ IV), რ პ (პ ა რ პ ა რ ე ბ ს — იხ. პარპალებს, პარ-
პალი... ქგლ VI), რ ტ (ტ ა რ ტ ა რ ი — ზედმეტი ლაპარაკი, ყბე-
ლობა; ლაქლაქი, ქგლ VI), რ ფ (ფ ა რ ფ ა რ ი — თხელი, მოუქნელი

რისამე ძლიერი რხევა, ფრიალი; იგივეა, რაც ფარფაში, ქგლ VII), რქ (ქირქირი — უხმოდ ჩაცინება, ჩახითხითება, იმერ. გაჩ.), რყ (ყარყარი — კარკარი, რაკრაკი; ყაყანი, ხმაურობა; არწივის ხმიანობა, ყარყაში, ქგლ VII). რჩ (ჩურჩური — ჩაჩურჩური — ჩურჩულით თქმა ვისთვისმე, ფშ. IV, 201, 7), რწ (წურწური, ქგლ VIII).

თ) სონანტი+ნაპრალოვანი:

ვჟ (ჟივჟივი — ფრინველთა განუწყვეტელი ხმიანობა, — გაბმული ჟივილი, ქგლ VI), ვს (სავსავი — აქეთ-იქით სწრაფად შლა, მალიმალ ქნევა (ხელებისა); მოძრაობა, აქეთ-იქით ტრიალი (ენისა), გადატ. (ენის) ტარტალი, ქგლ VI), ვლ (ლავლავი, ქგლ VII), ვხ (ხავხავი—სუსტად, ჩახლეჩით ხმიანობა; ერთ ადგილზე ჯდომა და ტრიალი, ქგლ VIII).

მზ (ზიმზიმი — ერთად შეყრილი მრავალი ადამიანის ხმაურიანი მოძრაობა, რევა, ჩოჩქოლი, ყრიაშული, ქგლ IV), მს (სიმსიმი — გავიარე საყარაულოები, სიმსიმი არ არის, სძინავთ და სძინავთ, — იხ. სიმსი... — ხმა, ჩამი-ჩუმი, ქგლ VI), მლ (ლიმლიმი — პირს შეცინილი, საბა).

რზ (ზურზური — ზურზული, მთელი ტანის კანკალი, ძლიერი კანკალი, ცახცახი, ბაბანი, მესხ. მსრ.), რს (ასარსარებს — იხ. ასარსალებს (ენას) — მალიმალ ატრიალებს აქეთ-იქით, გადატ. ენას ატარტარებს, ქგლ I), რლ (ლარლარი — ყელში გამოვლება სითხისა აღარღარებით: ესე ვარდის წყლითა მოადუღოს, ილარლაროს და პირშიგან დაიჭიროს... სმკრნ. 83, 40), რხ (ხარხარი, ქგლ VIII).

ი) სონანტი+სონანტი:

ვლ (ლივლივი, ქგლ IV).

რვ (ვარვარი, ქგლ IV), რმ (გამარმარება — გავარვარება; გამარმარებული — გავარვარებული; გაჩარხული, ლეჩხ. აღ.; ძალიან მკრელი, მახვილი, გურ. ელ.).

24. ჭანჭლარ (CVCCCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 105. ფუძეები შეიძლება იწყებოდეს ყველა თანხმოვნით. გარდა ვ, ნ, რ, ლ, ქ თანხმოვნებისა. და ბოლოვლებოდეს, ჩვეულებრივ, ვ, ლ, ნ, რ სონანტებით, უფრო იშვიათად კი—კ, შ, ც, ქ, ჰ თანხმოვნებით. ხმოვნები სხვადასხვაგვარი შეფარდებით იჩენენ თავს, პირველ მარცვალში არ დასტურდება ე, ხოლო მომღვენო მარცვალში — ე და ო.

თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ჩ ხ მ (ჩ ო ჩ ხ მ ა ნ ი, დავჩოჩხმან-მავჩოჩხმანდით — მივიძერ-მოვიძერით, ხევს. შან.).

ბ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი :

ნ დ გ (დ ო ნ დ გ ო ლ ი — (ქიზიყ.) შეკრებილი ხალხის მოძრაობა და ხმაური, ჩოჩქოლი; (ლეჩხ.) — სიმშვიდე, ქგლ III), ნ თ ქ (თ ა ნ თ ქ ა რ ი — იგივეა, რაც თამთამი, ქგლ IV), ნ ტ ყ (ტ ა ნ ტ ყ ა ლ ი — ნაკლე ჭურჭელში წყლის მოძრაობა, ლეჩხ. ალ.), ნ ჩ ქ (ჩ ა ნ ჩ ქ ა რ ი — ჩქეფა, ჩხრიალი; ჩანჩქერი, ქგლ VIII), ნ ც ქ (ფ ა ნ ც ქ ა ლ ი: ქგლ VII), ნ წ კ (წ ა ნ წ კ ა რ ი, ქგლ VIII), ნ წ ყ (ძ უ ნ წ ყ უ ლ ი — ცხენის ჩქარი და მეტად უშნო სვლა თეძოების ამოყრით, იმერ. ცხად.), ნ ჭ ყ (ჭ ა ნ ჭ ყ ა რ ი, ქგლ VIII), ნ ჯ გ (ჯ ა ნ ჯ გ ა ლ ი — მაგრად შერყევა, შენძრევა ვისიმე ან რისიმე, იმერ. ცხად.).

რ თ ქ (ფ ა რ თ ქ ა ლ ი — იგივეა, რაც ფართხალი, ქგლ VII), რ ტ კ (ფ ა რ ტ კ ა ლ ო ბ ა ძ ი — ფართხალი, თუშ.), რ ტ ყ / (პ ა რ ტ ყ უ ნ ი, ქგლ VI), რ ც ქ (ფ ა რ ც ქ ა ლ ი — იხ. ფანცქალი, ქგლ VII), რ ძ გ (ძ ა რ ძ გ ა ლ ი — იხ. ბარძგალი, ბერ.), რ წ კ (წ უ რ წ კ უ ლ ი — წურწური, გურ. შარ.), რ ჭ ყ (პ ო რ ჭ ყ ი ნ ი — იგივეა, რაც პოტინი, იმერ. ცხად.).

გ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ნ დ ღ (ბ ა ნ დ ღ ა ლ, მობანდღალეებული — მაკე (თვეში ჩამდგარი პირუტყვი), ლეჩხ. ალ.), ნ თ ხ (ფ ა ნ თ ხ ა ლ ი — იხ. ფართხალი, ქგლ VII), ნ ჩ ხ (ჩ ა ნ ჩ ხ ა ლ ი — ხმაური, გამოცემული წყლისაგან ჭურჭლის ჩქარი ქნევით გამორეცხვის დროს, იმერ. ცხად.), ნ ც ხ (კ ი ნ ც ხ ი ლ ი, გადაკინცხილება — იგივეა, რაც გადაცხინკილება: საკმლის ნამცეცის გადაცდენა სასულეში, ლეჩხ. ალ.), ნ ჯ ღ (ჯ ა ნ ჯ ღ ა რ ი, ქგლ VIII).

რ დ ღ (ბ ა რ დ ღ ა ლ ი, იმერ. ცხად.), რ თ ხ (ფ ა რ თ ხ ა ლ ი, ქგლ VII), რ ჩ ხ (კ ი რ ჩ ხ ი ნ ი — ჩხიკინი, იმერ. ცხად.), რ ც ხ (ბ უ რ ც ხ ა ლ ი — ჭიდაობა ფეხების სრასა-სრუსით, იმერ. ცხად.), რ ძ ღ (ბ ი რ ძ ღ ი ნ ი — ძალზე გაგულისება, გულზე შეკვდობა, ბერ.).

დ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ნ ე ღ (ყ ა ნ ე ღ ა ლ ი — ნჯღრევა, ჭურჭელში სითხის ნძრევა, გურ. შარ.).

რ ს ხ (ლ უ რ ს ხ უ ნ ი — გულმოსულად ლაპარაკი, გაანჩხლებული სიტყვა-პასუხი, იმერ. ცხად.).

ე) სონანტი+ხშული+სონანტი:

ნყვ (ყანყვალი — ყვანყვალი, ყვაევიით სიარული, ქარლ. ლქსკ.).

ნჯლ (ჯუნჯლუკი — ტოკება, შეძვრა, ქიზიყ. მენთ.).

ნტმ (ვიდრე მე მივტონტმანებდი, სხუაჲ ჩემსა უადრეს შთაქდის, ი. 5, 7), ნკმ (კონკმალი — ტრიალი, ინგილ. ლამბ.).

ნგრ (გუნგრავი—(რაქ.) ქალის თამაშ-კოტრიალი, ვნებათა ღელვით გამოწვეული, ბერ.), ნდრ (ბუნდრუკი — ხტომა ან ცეკვა უშნო, იმერ. ცხად.), ნტრ (კუნტრუში, ქგლ IV), ნცრ (ცუნცრუკი, ქგლ VIII), ნჯრ (ჯუნჯრუხი — ნჯღრევა, ჯაჯგური, ქგლ VIII).

რტმ (ტორტმანი, ქგლ VI), რჯმ (ჯორჯმანი — ადგილზევე მძიმედ გადაწევ-გადმოწევა, გაჭირვებით ხოხიალი, იმერ. ცხად.).

ვ) სონანტი+ნაპრალოვანი+სონანტი:

ნჟრ (ჟუნჟრუკი, შაჟუნჟრუკება—შეზარხოშება, ღვინისაგან გამხიარულება, ქიზიყ. მენთ.).

25. თქარუნ (CCVCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 350. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით სონანტებს გარდა ბოლოკიდურ თანხმოვნებად გვაქვს, როგორც წესი, ნსონანტი, უფრო იშვიათად — ლ და რ სონანტები. აქა-იქ შეგვხვდება ფუძეები, რომლებიც ბოლოკიდურ თანხმოვნად სონანტს არ აჩვენებენ. ხმოვანთაგან არ ჩანს ე არც თავკიდურა და არც მომდევნო მარცვალში (გამონაკლისია ბღეჟელი (გურ.) — ცხვრის ბლავილი, ქგლ I).

თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხშული+სონანტი:

კვ (კვატუნი — ხელის ან ფეხის სწრაფად ქანება სახსარში ღუნვით, გურ. შარ.), ქვ (ქვითინი, ქგლ VII). ყვ (გაყვიონიზება — გაბერვა, ყოყორიობა, чваниуться, ქიზიყ. მენთ.), ჳვ (ჳვითინი — ჳვითინი, ზ. იმერ. წერ.).

ბლ (ბლუკუნი, ქგლ I), გლ (გლასუნი, ქგლ II), დლ (დლადუნი — ხეტიალი, უსაქმო სიარული, ქიზიყ. მენთ.), თლ (თლახუნი — ტალახში მძიმედ ბიჯება, იმერ. ცხად.), კლ (კლაპუნი — ქვედა და ზედა კბილების ერთმანეთზე მირტყმის ხმა, რომელსაც ბაგეთა შეხება-დაცილებით გამოცემული ხმაც ერთვის, იმერ. გაჩ.), პლ (პლაკუნი, ქგლ VI), ტლ (ტლიკი-

ნ ი, ქ გ ლ VI), ფ ლ (ფ ლ ა შ უ ნ ი — იგივეა, რაც ფ რ ა შ უ ნ ი, ქ გ ლ VII), ქ ლ (ქ ლ ა ს უ ნ ი — ქართლ. ლქსკ.; ექლასუნება, ქ გ ლ III), ყ ლ (ყ ლ ი პ ი ნ ი (თვალეზისა) — თვალეზის გაფართოება უკმაყოფილებების ან მრისხანების ნიშნად, გურ. შარ.), ჩ ლ (ჩ ლ ა ხ უ ნ ი, ქ გ ლ VIII), ძ ლ (ძ ლ ა გ უ ნ ი — ჩქარა, მძიმედ, ფეხაურჩევლად და ხმაურით სიარული, ლეჩხ. აღ.), წ ლ (წ ლ ა პ უ ნ ი, ქ გ ლ VIII), ჰ ლ (ჰ ლ ო ყ ი ნ ი — იხ. ყლოყინი, იმერ. გაჩ.), ჯ ლ (ჯ ლ ი ყ ი ნ ი — გაუგებარი ლაპარაკი, ჯიყჯიყი, ქ გ ლ VIII).

კ მ (შ ა კ მ ა კ უ ნ ე ბ ა — უეცარი, მოულოდნელი გაბრაზება, მოხ.), ყ მ (ყ მ უ ყ უ ნ ი — ცხერის (ყოჩის) მიერ ნაწყვეტ-ნაწყვეტად გამოცემული ხმა, ქ გ ლ VII), ც მ (ც მ ა ც უ ნ ი, ქ გ ლ VIII), წ მ (წ მ უ კ უ ნ ი, ქ გ ლ VIII), კ მ (კ მ ა პ ა ნ ი — გრება, კმუქვნა, ვხტნგ), ჯ მ (ჯ მ ა ჯ უ რ ი — სხეულის ნაწილთა მძიმე და უშნო მიხრა-მოხრით მოძრაობა (ადგილზევე), იმერ. ცხად.).

კ ნ (კ ნ ა ტ უ ნ ი, ქ გ ლ IV).

ბ რ (ბ რ ა ხ უ ნ ი, ქ გ ლ I), გ რ (გ რ უ ხ უ ნ ი, ქ გ ლ II), დ რ (დ რ ი ხ ი ნ ი — ხმამაღალი, უშნო სიცილი, იმერ. ცხად.), თ რ (თ რ ა ფ უ ნ ა — მოლაყბე, ლეჩხ. აღ.), კ რ (კ რ ა პ უ ნ ი, ქ გ ლ IV), პ რ (პ რ ა წ უ ნ ი — ფეხსაცმლის ერთგვარი კრიალი სიარულის დროს, იმერ. ცხად.), ტ რ (ტ რ ი შ ი ნ ი — ხმაურობით სხმა, ბერ.), ფ რ (ფ რ ა ტ უ ნ ი, ქ გ ლ VII), ყ რ (ყ რ ო ყ ი ნ ი, ქ გ ლ VII), ჩ რ (ჩ რ ი ტ ი ნ ი — უთავბოლო ლაპარაკი, ქ გ ლ VIII), ც რ (ც რ ი ტ ი ნ ი — ფარფატი, მსუბუქად სიარული; ჩერჩეტი, იმერ. გაჩ.), წ რ (წ რ ი პ ი ნ ი, ქ გ ლ VIII), ჰ რ (ჰ რ ა პ უ ნ ი, ქ გ ლ VIII).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ქ ვ (ქ ვ ა რ უ ნ ი — ქვერვა, რტყმევა, ბერ.), ს ვ (ს ვ ი რ ი ლ ი — სურვილი, თუშ.), ხ ვ (გ ა ხ ვ ი ლ ი ფ ე ბ ა — გაფლანგვა, გაუფასურება, მიბნევ-მობნევა, გამოუსადეგარად დახარჯვა, იმერ. ცხად.).

ზ ლ (ზ ლ უ ქ უ ნ ი, ქ გ ლ IV), ჟ ლ (ჟ ლ უ ტ უ ნ ი — ჟღერტული, ვხტნგ. 58,8), ს ლ (ს ლ ო კ ი ნ ი, ქ გ ლ VI), ღ ლ (ღ ლ ო ფ ი ნ ი — ხმამაღლა, უსიამოვნო ხმით, გაჯავრებით ლაპარაკი, გურ. შარ.), შ ლ (შ ლ ა გ უ ნ ი, ქ გ ლ VII), ხ ლ (ხ ლ ა პ უ ნ ი — პირის ხმაური ხარბად ქამის დროს, ქ გ ლ VIII).

ზ მ (ზ მ უ კ უ ნ ი, ქ გ ლ IV), ღ მ (ღ მ უ თ ე ნ ე ბ ს — დაბალი, ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ხმით ღრინავს (ძალი, მგელი და მისთ.), ქ გ ლ VII), შ მ (შ მ ა შ უ რ ი, ქ გ ლ VII).

ზ რ (ზ რ უ ტ უ ნ ი — ტირილით ლაპარაკი, იმერ. ცხად.), ს რ (ს რ უ ტ უ ნ ი, ქგლ VI), ღ რ (ღ რ ი ჭ ი ნ ი, ქგლ VII), შ რ (შ რ ა შ უ ნ ი, ქგლ VII), ხ რ (ხ რ ა მ უ ნ ი, ქგლ VIII).

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

ღ გ (ღ გ ა ფ უ ნ ი, ქგლ III), თ ქ (თ ქ ა რ უ ნ ი, ქგლ IV), ტ კ (ტ კ ა ც უ ნ ი, ქგლ VI), ტ ყ (ტ ყ ა პ უ ნ ი, ქგლ VI), ჩ ქ (ჩ ქ ა ფ უ ნ ი, ქგლ VIII), ც ქ (გ ა ც ქ ი ტ ი ნ ე ბ ა — წაწვეტება. გადაწვევრტა, მაგ., უღვაშების გაცქიტინება, ბერ.), ძ გ (ძ გ უ ტ უ რ ი — ძუძუგური, торчать, выжидать, ბერ.), წ კ (წ კ ა პ უ ნ ი, ქგლ VIII), ქ კ (ქ კ ა მ უ რ ი — (რაქ.) ყაყანი, ქგლ VIII), ქ ყ (ქ ყ ა პ უ ნ ი, ქგლ VIII), ჯ გ (ჯ გ უ ტ უ რ ი — მსხვილწვერიანით ჩხვლეტა, იმერ. გაჩ.).

ღ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ბ ზ (ბ ზ უ კ უ ნ ე ბ ს, ქგლ I), ბ ე (ბ ე უ ტ უ რ ი, ქგლ I), დ დ (დ დ უ ზ უ რ ი — ჩქარი, უხეში და აურიღებელი მოძრაობა ისეთ ადგილებში, სადაც სასიარულო თავისუფალი გზა არ არის, იმერ. ცხად.), ფ შ (ფ შ უ კ უ ნ ი, ქგლ VII), ფ ხ (ფ ხ ა კ უ ნ ი, ქგლ VII), ქ ს (ქ ს ი ტ ი ნ ი — ხმაურობით სუნთქვა ცხვირში, იმერ. ცხად.), ქ შ (ქ შ უ ტ უ ნ ი, ქგლ VII), ჩ ხ (ჩ ხ ა კ უ ნ ი, ქგლ VIII), ც ხ (ც ხ ა კ უ ნ ი — მოკლე და ჩქარი ნაბიჯით სიარული, ბერ.), ჯ დ (ჯ დ ო რ ი ნ ი — უხეშად, ხმამაღლა ტირილი, ღრი-ალი, გურ. შარ.).

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი:

ს თ (ს თ ა ქ უ ნ ი — ქაქუნი, ბერ.), ს კ (დ ა ს კ ა ლ ა ტ ე ბ ა, ბერ.), შ კ (შ კ ა ფ ა ნ ი — ქალის ხმამაღალი, ჩქარი და განუწყვეტელი, მოურიღებელი ლაპარაკი (ქაქანი) ჩხუბის დროს, ლეჩხ. აღ.).

ვ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ზ ღ (ზ ღ ი პ ი ნ ი — ყივყივი, წიწილების ან ჩიტების შეწუხებ-ბული ხმა, გურ. შარ.), ს ხ (ს ხ ა ვ ი ლ ი — (იმერ.) ძუძუთა ბავ-შვის ტირილი, ქგლ VI), შ ხ (შ ხ ა პ უ ნ ი, ქგლ VII).

26. თქლაფუნ (CCCVCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 45. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, გ, დ, თ, კ, მ, ტ, ფ, ქ, ღ, ყ, შ, ჩ, ც, წ, ჭ, ჯ თანხმოვნებით, ბოლოკიდურ თანხმოვნად გვაქვს ნ სონანტი. ხმოვანთაგან პირველ და მეორე მარ-ცვალში გვხვდება ა, ი, უ. (ა — იშვიათად).

თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

დ გ ვ (დ გ ვ ი ფ ი ნ ა — წყლიანი ტუბილის ღვინო, საბა), წ კ ვ (წ კ ვ ი ტ ი ნ ა — იგივეა, რაც წიკვინა, ქგლ VIII).

დ გ ლ (დ გ ლ ა ფ უ ნ ი — იგივეა, რაც დგაფუნი, იმერ. ცხად.), თ ქ ლ (თ ქ ლ ა ფ უ ნ ი, ქგლ IV), ტ ყ ლ (ტ ყ ლ ა შ უ ნ ი, ქგლ VI), ც ქ ლ (ც ქ ლ ა ფ უ ნ ი — ჩქარა და ენის დაბმით ლაპარაკი, რომ ვერც გაიგებ ნათქვამს, ქიზიყ. მენტ.), წ კ ლ (წ კ ლ ა პ უ ნ ი, ქგლ VIII), ჰ ყ ლ (ა ჰ ყ ლ ი პ ი ნ დ ე ბ ა — იგივეა, რაც აჰყიპინდება, ქგლ I).

წ კ მ (წ კ მ უ ტ უ ნ ი, ქგლ VIII).

ჰ ყ რ (ჰ ყ რ ი პ ი ნ ო ბ ს — იგივეა, რაც ჰყრიპინებს, ქგლ VIII).

ბ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ბ ღ ლ (ბ ღ ლ ა ძ უ ნ ი, საბა), დ ღ ლ (დ ღ ლ ა ზ უ ნ ი — მოშვებული, უშნოდ სიარული, ლეჩხ. ჩიქ.), თ ხ ლ (თ ხ ლ ი ფ ი ნ ი — ენაბრგვნილად ლაპარაკი, ჩქარი, იმერ. ცხად.), ფ ს ლ (ფ ს ლ უ კ უ ნ ი — სლუკუნი, ჩათქმითი ქვითინის ხმა, მესხ. მსრ.), ფ ხ ლ (ფ ხ ლ ა კ ა ნ ი — ფხაკუნი, მთიულ. კშრ.), ჩ ხ ლ (ა ჩ ხ ლ ა კ უ ნ ე ბ ს, ქგლ I).

თ ხ რ (თ ხ რ ი შ ი ნ ი — ერთბაშად გადმოსული წყლის ხმა, გურ. შარ.), ფ შ რ (ფ შ რ უ კ უ ნ ი, ქგლ VII), ფ ხ რ (ფ ხ რ ი წ ი ნ ი, ქგლ VII).

გ) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

კ ვ ლ (კ ვ ლ ი ხ ი ნ ი — უწესო, მოურიდებელი ქცევა; სხვის საქმეში ჩაჩრა (იტყვიან ქალზე), ლეჩხ. აღ.), ყ ვ ლ (გ ა მ ო ყ ვ ლ ი პ ი ნ ე ბ ა თვალებისა — გამოშტერება თვალებისა, ზ. იმერ. წერ.), გ ვ რ (გ ვ რ ი ჰ ი ნ ი — მაგრად, კარგად დაბანა, იმერ. გაჩ.).

დ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

შ ხ ლ (შ ხ ლ ა პ უ ნ ი — სითხის დაქცევისაგან გამოწვეული ხმაური, იმერ. ცხად.).

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ღ ვ რ (ღ ვ რ ი ჰ ი ნ ა (ქართლ.) — ძალიან დაბანილი, გაკრიალებული, გაწკრივლებული, ქგლ VII).

ვ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

მ წ ვ (ი მ წ ვ ი ტ ი ნ ა, გურმ. 197, 115, 4; იმწვიტინებს, ქგლ IV), მ წ ლ (მ წ ლ ა კ უ ნ ი (პირისა) — ხმაურით ენის მოძრაობა ნერწყვით სავსე პირის ღრუში, იმერ. ცხად.), მ ჰ ლ (მ ჰ ლ ა ხ უ ნ ი — იგივეა, რაც მწლაკუნი, ოღონდ გაცილებით... უშვერი და უხეში, იმერ. ცხად.).

27. ტარცალ (CCVCCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 70. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, გ, ზ, კ, პ, შ, ს, ტ, ფ, ქ, ყ, შ, რ, ც, ჭ, ხ, ჯ თანხმოვნებით. ბოლოკიდურ თანხმოვნებად გვაქვს ნ, ლ სონანტები. ხმოვანთაგან ფუძის პირველ და მეორე მარცვალში დასტურდება ა, უ, ი; ო—იშვიათად ყ ლ ო რ-ჭ ი ნ ი, იმერ. ცხად., შ ხ ო რ კ ა ლ ი, ქგლ VIII), არ ჩანს ე.

თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ თ ა თ ა ვ კ ი დ უ რ ი კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი :

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

გ ვ (გ ვ ი გ ვ ი ნ ი — გუგუნი, გიზგიზი, ლეჩხ. აღ.), კ ვ (კ ვ ა ნ ტ ა ლ ი — მთელი სხეულით მოუსვენარი მოძრაობა, ტრიალი, გურ. შარ.), ქ ვ (ქ ვ ი ქ ვ ი ნ ი — ქვითინი, ლეჩხ. აღ.), ყ ვ (ყ ვ ა ნ ც ა ლ ი — ცუდი, უშნო რხევით სიარული, იმერ. გაჩ.), ჭ ვ (ჭ ვ ი ჭ ვ ი ნ ი — (რაჭ.) ცხიმით გაპოხილის ბრწყინვა, ქგლ VIII), ჯ ვ (ჯ ვ ი ჯ ვ ი ნ ი — ესე არს ცხენისაგან ოგურის ცხენისა მიმართ, გინა დედისაგან კიცუს მოწოდება, საბა).

ბ ლ (ბ ლ უ რ ყ უ უ ნ ი — ბგერების გაურჩეველი წარმოთქმა, ენადაბმულად, იმერ. ცხად.), პ ლ (პ ლ ა რ ტ უ ნ ი — თვალთა ან ყურთ უშნოდ ძვრა, ინგილ. ჯან.), ფ ლ (ფ ლ ი კ ვ ი ნ ი — უბრალო რამეზე ტირილი, გურ. ელ.), ქ ლ (ქ ლ უ რ ც უ ნ ი — ცრემლვა გახშირებული და ხმის გაზოცემითაც ზოგჯერ, იმერ. ცხად.), ყ ლ (ყ ლ ო რ ჭ ი ნ ი — ყელში მოჭირებით ლაპარაკი, იმერ. ცხად.), ც ლ (ც ლ ი ნ გ უ რ ი — (ფშ.) ხელიდან გასხლტომა, ჰყ.).

ბ რ (ბ რ ა გ ვ ა ნ ი — მაგარ რამეზე მძიმე სხეულის დაცემა, ქგლ I), ფ რ (ფ რ უ ს ტ უ ნ ი — იგივეა, რაც ფრუტუნი, ქგლ VII), ყ რ (ყ რ ა ნ ტ ა ლ ი, ქგლ VII), ჭ რ (ჭ რ ი ხ ვ ი ნ ი — ჭიხვინი; უშვერი ხარხარი, იმერ. ცხად.), კ რ (კ რ ა ს ტ უ ნ ი — ხველება, თუშ.).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ჟ ვ (ჟ ვ ა რ თ უ ნ ი — მოქნილი წნელის რამეზე გამეტებით ცემა, გურ. შარ.), ს ვ (ს ვ ი ს ვ ი ნ ი — სისინი, წივილი, კახ. ქიზიყ. ქართ. დიალ.), შ ვ (გ ა მ ო შ ვ ი ნ დ ი ლ ე ბ ა — ძილის შემდეგ გამოფხიზლება, იმერ. გაჩ.), ხ ვ (ხ ვ ა ნ ც ა ლ ი — თევზისა და ქვეწარმავალის სწრაფი მოძრაობა, გურ. შარ.).

შ ლ (შ ლ ა რ ტ უ ნ ი — იგივეა, რაც შლაგუნი, ქგლ VII), ხ ლ (ხ ლ ა რ ც უ ნ ი — (რაჭ.) ულამაზოდ შემოხვევანა, ხუნტარუცი, ბერ.).

ყ რ. (ყ რ ა ნ კ უ ნ — ეღარუნი, ინგილ. ღამბ.), ხ რ (ხ რ ა ნ ტ ა ლ ი, ქგლ. VIII).

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

ტ კ (ტ კ ა რ ც ა ლ ი — მაღალი, მკვეთრი ხმით სიცილი, კისკისი, ტკრციალი, ქგლ VI), ტ ყ (ტ ყ ა რ პ ა ლ ი — უშნო ლაპარაკი, ბევრი, უშინაარსო, უადგილო, იმერ. ცხად.). ქ ყ (ქ ყ ა რ ტ ა ლ ი — (იმერ.) შეუჩერებლივ ლაპარაკი, ტიტინი (შდრ. ჭარტალი), ქგლ VIII).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ბ ე (ბ ე უ ნ ტ ა ლ ი — ბეუტვა, ოდნავი სინათლის გამოცემა ან ოდნავი დანახვა, ფშ. I, 318,3), ბ ღ (ბ ღ ა ნ ძ ა ლ ი — ხუმრობით ჭიდაობა, ქგლ I), ფ ხ (ფ ხ ა რ კ ა ლ ი — ფართხალი, ბერ.), ჩ ხ (ჩ ხ ი კ ვ ი ნ ი, ქგლ VIII), ც ხ (ც ხ ი ნ კ ი ლ ი — საჭმლის ნამცეცის გადაცდენა სასულეში, ლეჩხ. აღ.).

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ზ ღ (ზ ღ ა რ თ ა ნ ი, ქგლ IV), ე ღ (ე ღ უ რ ტ უ ლ ი, ქგლ VI), ს ხ (ს ხ ი ნ ჭ ი ლ ი — გადაჭარბებული და სწრაფი ლაპარაკი ქალიშვილისა, ლეჩხ. აღ.), შ ხ (შ ხ ო რ კ ა ლ ი — ჩვილი ბავშვის ჩქარი ფართხალი, გინა გაკვეთილის გველის ძრვა, საბა; კლავნა, ქგლ VII).

თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ თ ა კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი
ფ უ ძ ი ს შ უ ა პ ო ზ ი ც ი ა შ ი:

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

გ ვ (ბ რ ა გ ვ ა ნ ი, ქგლ I), კ ვ (ფ ლ ი კ ვ ი ნ ი, გურ. ელ.), ყ ვ (გ ა დ ა ყ ვ ი ყ ვ ი ნ ე ბ უ ლ ი — ძლიერ გასუქებული, ლეჩხ. აღ.), ც ვ ი ჭ ვ ი ნ ი, ქგლ VIII), კ ვ (კ ვ ი კ ვ ი ნ ი, თუშ.).

წ მ (კ ვ ი წ მ ა წ ი — თავის ან ტანის იქით-აქეთ მოძრაობა, ლეჩხ. აღ.).

ბ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

თ ქ (ხ ვ ა თ ქ უ ნ ი — ფართხალი, ჩქარი მოძრაობა თევზისა, რაჭ. დოდ.).

გ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი:

ს ტ (ფ რ უ ს ტ უ ნ ი, ქგლ VII), შ ტ (ფ რ უ შ ტ უ ნ ი — იხ. ფრუტუნი, ქგლ VII).

დ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ე ღ (კ ვ ა ე ღ უ ნ ი¹ — კორდიან ხეზე ცულის ცემა, გურ. შარ.).

¹ ეს ძირი ალბათ ნასახელარია. შდრ. კვიცილი, ბერ.

ე) სონანტი+ხშული:

მპ (ჭყამპალი (გურ.), ქგლ VIII).

ნგ (ცლინგური, ჭყ.), ნდ (გამოშვინდილება, იმერ. გაჩ.), ნკ (ჩხინკალი — იხ. კირტნა, ბერ.), ნტ (აკვინტილება — მოუშწიფებელის არსიყობა, იმერ. გაჩ.), ნც (ყვანცალი — ცუდი, უშნო რხევით სიარული. იმერ. გაჩ.), ნძ (ბლანძალი — ხუმრობით ჭიდაობა. ქგლ I), ნწ (აკვანწალება — უბრალო რამეზედ გულის მოსვლა, ბერ.), ნჭ (ხვანჭალი — იგივეა, რაც გაღვრეჭა, ქგლ VIII); ნქ (ყრანქუნ, ინგილ. ლამბ.).

რთ (ზლართანი, ქგლ IV), რკ (ფხარკალი, ბერ.), რპ (ტყარპალი, იმერ. ცხად.), რტ (ასკარტუნებს — აკაჟუნებს, ქგლ I), რც (ტკარცალი, ქგლ VII), რწ (ყლარწანი — ლუქმის ერთბაშად ჩაყლაპვა. ქგლ VII), რჭ (ყლორჭინი, იმერ. ცხად.).

ვ) სონანტი+ნაპრალოვანი:

რყ (ბლურყუნი, იმერ. ცხად.).

28. გვანგვალ (CCVCCCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 55. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს გ, ღ, თ, კ, ს, ქ, ღ, ყ, ჩ, ც, ჭ, ხ თანხმოვნებით, ბოლოკიდურ თანხმოვნებად, როგორც წესი, გვაქვს ლ, იშვიათად — რ, შ და ტ თანხმოვნები. ზოგიერთ გამონაკლისს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, ძირის პირველი მარცვლის ხმოვანი მეორდება მომდევნო მარცვალში. ეს ხმოვნებია ა (ხშირად), ი, ო (იშვიათად).

თანხმოვანთა თავკიდურა კომპლექსების მოდელიები:

ა) ხშული+სონანტი:

გვ (გვანგვალი — კოხტად, ლამაზად, მოკლე ნაბიჯებით სიარული დაბალი, ჩამორგვალეზული ადამიანისა, ლეჩხ. აღ.), დვ (დვარდვალი — ჩვარჩვალი, უშნოდ და ურცხვად ლაპარაკი. ბერ.), კვ (კვანკვალი — ლამაზი სიარული, გოგმანი, იმერ. გაჩ.), ქვ (ქვანქვალი — კოხტად, მოხდენილად სვლა, ბერ.). ყვ (ყვანყვალი — უშნოდ, თითქმის ზტუნებით, შაგრამ დუნე სიარული, ყვაივით სიარული, ქართლ. ლქსკ.), ჩვ (ჩვარჩვა-

ლი — დვარდვალი, უზნო ლაპარაკი, ბერ.), ცვ (ცვანცვალი — ქვანქვალი, კვანკვალი, ჩქარი და კოხტა სიარული, ბერ.).

ბ) ნაპრალოვანი + სონანტი:

სვ (სვარსვალი — მიწის, ცომისა და მისთ. დამრგვალება, იმერ. გაჩ.), ღვ (ღვანღვალი — (იმერ.) წყალში ნელი მოძრაობით ტურვა, ქგლ VII), ხვ (ხვანხვალი — (იმერ.) ცქმუტვა, შმუშნა, ფუტქნა, ქგლ VIII).

გ) ხშული + ხშული:

ღგ (ღგანღგარი — დიდი ხმაურობა (მიწისძვრა და სხვა), გრიალი; ჩანჩარი, ქგლ III), თქ (თქონთქოლი — (ქიზიყ.) ჩოჩქოლი, ქგლ IV).

თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები
ფუძის შუაპოზიციისში:

ა) სონანტი + ხშული + სონანტი:

ნგვ (გვანგვალი, ლეჩხ. ალ.), ნკვ (კვანკვალი, იმერ. გაჩ.), ნქვ (ქვანქვალი, ბერ.), ნყვ (ყვანყვალი, ქართლ. ლქსკ.), ნცვ (ცვანცვალი, ბერ.), ნტრ (ცვინტრიში — კუნტრუში..., ლეჩხ. ალ.), ნთრ (ქვანთრიში — მითამაშება მოფერებით, ალერსით, იმერ. გაჩ.).

რღვ (ღვარღვალი, ბერ.), რკვ (კვარკვალი, გურ. ჟღ.), რქვ (ქვირქვილი, იმერ. ცხად.), რყვ (ყვირყვიტი — გულის ყვირყვიტი — გულსყრა, იმერ. გაჩ.), რჩვ (ჩვარჩვალი, ბერ.),

ბ) სონანტი + ნაპრალოვანი + სონანტი:

წღვ (ღვანღვალი, ქგლ VII), წხვ (ხვანხვალი, ქგლ VIII).

რსვ (სვარსვალი, იმერ. გაჩ.), რღვ (ღვარღვალი-ლეჩხ. ალ.), რხვ (ხვარხვალი, ქგლ VIII).

გ) სონანტი + ხშული + ხშული:

წღგ (ღგანღგარი, ქგლ III), წთქ (თქონთქოლი, ქგლ IV).

გვანგვალ ტიპის ფუძეები შეიძლება მიღებული იყოს მარტივი გაორკეცების გზით. პირველი მარცვლის ხმოვანი მეორდება მომდევნო მარცვალში. ხმოვანთაგან გვხვდება ა, ი, უ. ფუძეთა რაოდენობა — 28.

თავკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხშულთი+სონანტი:

კვ (კვასკვასი — ქალის უნოიანი სიარული, მოკლე ნაბი-
ჯით სვლა, ლეჩხ. ჩიქ.), ქვ (ქვითქვითი — იგივეა, რაც ქვი-
თინი, ქგლ VII), ყვ (ყვითყვითი — ზოგი ფრინველის (იხვის,
სვავის...) ხმიანობა, ქგლ VII).

თლ (თლათლათი — ფაფის, თათარისა და მსგავსთა დუ-
ლილის ხმა, ქიზიყ. მენთ.).

კნ (კნუსკნუსი, კნუსკნუსებს — კრუსუნებს, ქგლ
IV), ქნ (ქნისქნისა — ქოშინი, ინგილ. ღამბ.).

კრ (კრუსკრუსი — კრუხის ხმიანობა, კრუხუნი, ქგლ IV),
ფრ (ფრასფრასი — დიდ ფრინველთა ფრთების ქნევა და მით
გამოწვეული ხმაური, ქგლ VII), წრ (წრუპწრუპი — იგივეა,
რაც წრუპვა, ქგლ VIII).

ბ) ნაპრალოვანი+სონანტი:

ხვ (ხვარხვარი) — ძლიერი დუდილი, კვარჩხალი, ქგლ
VIII).

სლ (სლუსსლუსი — სლუქსლუქი გულამოსკვნილი ტი-
რილის შედრეგად, ქიზიყ. მენთ.).

შმ (შმთქშმთქი — იგივეა, რაც სლუქსლუქი, ქგლ VIII).

ჟრ (ჟრიკჟრიკი — ფრინველთა გალობის ხმა, ელურტუ-
ლი, ქიკჭიკი, ქგლ VI).

გ) ხშულთი+ხშულთი:

თქ (თქართქარი — სიცილი მრავალთაგან შეხმობილი, სა-
ბა; ხმამაღალი სიცილი, ხარხარი ბევრისა, ქგლ IV), ტყ (ტყარ-
ტყარი — სიწითლის ელვარება, ფერის კაშკაში, ქიზიყ. მენთ.),
ჩქ (ჩქაფჩქაფი — წყლის ხმაურობა, ფშ. III, 226, 12), წჭ
(წჭაპწჭაპი — რიტმული წჭაპანი, წჭაპა-წჭუპი; კავკავი, წჭა-
წჭაპი, ქგლ VIII; მოწჭაპწჭაპება — წვეთ-წვეთ წყლის მოს-
ხურება, კახ.), ჭყ (ჭყურჭყური — ბუყბუყი, ჭყაპუნი, ქგლ
VIII).

დ) ხშულთი+ნაპრალოვანი:

თხ (თხაპთხაპი — ჩქარი სიარული, კუნტრუში, მთიულ-
კმრ.).

ე) ნაპრალოვანი+ნაპრალოვანი:

ჟღ (ჟღივჟღივი — ჟივქივი, მოხ. ძიძ.), შხ (შხიპშხი-
პი — ცხიმეულის დნობისას გამოცემული ხმა, შიშხინი, ქგლ VII).

კომპლექსების მოდლები ფუძის შუა
პოზიციით:

ა) ხშული+ხშული+ხშული:

ბტყ (ტყაბტყაბი — კვეხნა, ბაქი-ბუქი, ქიზიყ. მენტ.),
პწკ (წკაპწკაპი, ქგლ VII), ფჩქ (ჩქაფჩქაფი, ფშ.
III, 226, 12).

ბ) ხშული+ხშული+სონანტი:

თქვ (ქვითქვითი, ქგლ VII), ტკვ (კვატკვატი —
იხვის ხმიანობა, ყიყინი, ქგლ IV), ტყვ (ყვითყვითი, ქგლ
VIII).

ყთლ (თლაცთლაცი, ქიზიყ. მენტ.), პწრ (წრუპ-
წრუპი, ქგლ VIII).

გ) ხშული+ხშული+ნაპრალოვანი:

პთხ (თხაპთხაპი, მთიულ. კშრ.), ფთხ (თხაფთხა-
ფი — წარამარა სიარული, ქგლ IV).

დ) ხშული+ნაპრალოვანი+ნაპრალოვანი:

პშხ (შხიპშხიპი, ქგლ VII).

ე) ხშული+ნაპრალოვანი+სონანტი:

კქრ (ერიკერიკი, ქგლ VI), კსლ (სლუკსლუკი,
ქგლ VI), ყსლ (სლუყსლუყი, ქიზიყ. მენტ.), კშმ (შმიკ-
შმიკი, ქგლ VII).

ვ) ნაპრალოვანი+ხშული+სონანტი:

სკვ (კვასკვასი, ლეჩხ. ჩიქ.), სკნ (კნუსკნუსი,
ქგლ IV), შქრ (კრუშქრუში, ქგლ IV), შფრ (ფრა-
შფრაში, ქგლ VII), შქნ (ქნიშქნიში, ინგილ. ლამბ.), ხთლ
(თლუხთლუხი, ფშ. 14, 35).

ზ) სონანტი+ხშული+ხშული:

ვწკ (წკავწკავი, ქგლ VIII).

რთქ (თქართქართი, ქგლ IV), რტყ (ტყარტყარი,
ქიზიყ. მენტ.), რწკ (წკურწკური, ქგლ VIII), რჭყ
(ჭყურჭყური, ქგლ VIII).

თ) სონანტი+ნაპრალოვანი+ნაპრალოვანი:

კქლ (ქლივექლივი, მობ. ძოდ.).

29. ბლლარძუნ (CCCVCCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 10. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, ს,
ტ, ჭ თანხმონებით და ბოლოვდებოდეს ლ, ნ სონანტებით. ხმო-

ვანთაგან ფუძეების პირველ მარცვალში გვხვდება ა და უ, მომდევნო მარცვალში — ა, უ, ი.

თ ა ვ კ ი დ ლ უ რ ა კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი :

ა) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ტკვ (ტკვარცალი — კვერცხის დადების შემდეგ ქათმის კაკანი, ხმამალა კარკაცი, ბერ.), ჭყვ (ჭყვამპალი — წყალში მოძრაობა, ერთ ადგილზე, ნაპირზე ცურვა, იმერ. ცხად.).

ჭყლ (აჭყლურთუნევა — ჭყუმპალი, ინგილ. ღამბ.).

ბ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ბლლ (ბლლარძუნი, ქგლ I).

გ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

სკვ (სკვანტილი — ერთი-მეორეში გადახლართვა, შეგარება ფეხებისა, იმერ. ცხად.).

დ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

სხმ (სხმარტალი — ჩქარი, აზრიანი ლაპარაკი, იმერ. ცხად.).

კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი ფ უ ძ ი ს შ უ ა
პ ო ზ ი ც ი ა შ ი :

ა) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი :

მპ (ჭყვამპალი, იმერ. ცხად.).

ნტ (სკვანტილი, იმერ. ცხად.).

რთ (ჭყვართუნი — საწვეთელაში წვეთების ხმა, გურ. შარ.), რტ (სხმარტალი, იმერ. ცხად.), რც (ტკვარცალი, ბერ.), რძ (ბლლარძუნი, ქგლ I).

ბ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

რზ (ბლლარზანი — ბრავანი, ინგილ. ჯან.), რჟ (ბლლარჟუნი — ოთხ ფეხზე სიარული ადამიანისა, ბობლიალი, ინგილ. ღამბ.).

30. ციალ (CVVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 40. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, გ, ზ, თ, კ, პ, რ, ს, ტ, ფ, ქ, ღ, ყ, ჩ, ც, წ, ჭ, ჯ თანხმოვნებით და ბოლოვდებოდეს ვ, კ, ლ, ნ, რ, ს, ტ, ფ, ქ, ღ, ც, წ, ჯ თანხმოვნებით.

ფუძის შიგნით ერთმანეთის გვერდით შეიძლება შეგვხვდეს წყვილი ხმოვანი ასეთი შეფარდებით: აა (ბაასი, ქგლ I), აი (აბაინება — ფეხში აყოლა, კვალდაკვალ ვისიმე აყოლა, გადევნება, იმერ. ცხად.), ეი (ქეიფი, ქგლ VII), ია (ზიაქი — წიწილე-

ბის ხშირად, ხანგრძლივი და დაჟინებული წივილი, უფრო მსხვილი ხმით, ვინემ წიავი, იმერ. ცხად.), იე (დაყიევაჲ — გავივება (თესლოსა), ინგილ. ლამბ.), იო (თვალის ასიორება — თვალის აბნევა (აქრელება) მდინარის მოძრაობისა ან კრელი საგნის ცქერისაგან, გურ. შარ.), თი (ბოინობს — ჰაერში ნებიერად ცურავს, ლივლივებს (ფრინველი), ქგლ I), უა (ბუაკი — ბრუალი, ბერ.).

უფრო ხშირია ფუძეები, რომლებსაც -იალ დაბოლოება მოუდით: კიალი — ნათება, ბრწყინვა, კიაფი, ელვარება, ქგლ IV; რიალი — არევდარევა, აურზაური, შეხლა-შემოხლა; მარცხი, ფათურაკი, წარუმატებლობა, ქგლ VI; ტიალი: წატიალება — წარტყმა, ქგლ VIII; დიალი — სუსტი, უსუსური სვლა, ლეჩხ. აღ.; ყიალი — უსაქმოდ სიარული, ხეტიალი, ქგლ VII; ციალი, ქგლ VIII; წიალი — ხეტიალი, წოწიალი, ქგლ VIII.

31. შრიალ (CCVVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 40. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს თანხმოვნებით: ბ, გ, ზ, კ, პ, ფ, რ, ს, ტ, ფ, ქ, ღ, ყ, შ, წ, ც, ჭ, ჩ, ხ. ბოლოკიდურ თანხმოვნად გვაქვს ლ სონანტი, თუ არ გავითვალისწინებთ რამდენიმე გამონაკლისს (ბზიაქი — წიწილების მოშლილი ხმა, როცა მკბენარი აწუხებთ, ან კრუხი შორს არის და მარტო რჩებიან, გურ. შარ.; კრიახი, ქგლ IV; რქიანი — ქანაობა, კორწიალი, ლეჩხ. აღ.; რწიანი — არწიანებს — აქანავენს, არწევს, რაჭ. ქართ. დიალ.: სლიანი — ცურვა, სრიალი, მოლიპულზე ჩაგლინება, გურ. შარ.), რომლებშიც ქ, ხ, ნ თანხმოვნები დასტურდება ფუძის ბოლოს. შუა პოზიციაში ორი ხმოვანია ერთმანეთის გვერდით — ია. გამონაკლისები აქაც არის (ბეუალი — უგზო-უკვლოდ და უაზროდ სიარული, იმერ. ცხად.; ლეჩხ. ჩიქ.; ფშუალი — თავქარიანი სიარული, იმერ, ცხად.).

თავკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხშულითსონანტი:

ბრ (ბრიალი, ქგლ I), გრ (გრიალი, ქგლ II), კრ (კრიალი, ქგლ IV), პრ (პრიალი, ქგლ VI), ტრ (ტრიალი, ქგლ VI), ფრ (ფრიალი, ქგლ VI), ქრ (ქრიალი — ქროლა, ფრიალი, ქგლ VII), ყრ (ყრიალი — ყვავ-ყორანთა, წეროთა და მისთ. ხმიანობა, ქგლ VII), ჩრ (ჩრიალი — სისულელის

ლაპარაკი, ჩერჩეტობა, ზ. იმერ. წერ.) ცრ (ცრიალ — ადრის შეჩერება, გამოდარების დასაწყისი, გურ. შარ.), წრ (წრიალი, ქგლ VIII), ჰრ (ჰრიალი, ქგლ VIII).

ბ) ნაპრალოვანი + სონანტი:

ზრ (ზრიალი, ქგლ IV), ჟრ (ჟრიალი, ქგლ VI), სრ (სრიალი, ქგლ VI), ღრ (ღრიალი, ქგლ VII), შრ (შრიალი, ქგლ VII), ხრ (ხრიალი, ქგლ VIII).

გ) ხშული + ხშული:

ბგ (გაუბგიალა — თოფი გაისროლა, ფურ. ელ.), პკ (გაპკიალება — გაპრილება, გაწმენდა, გასუფთავება, აჭარ. ნიუ.).

დ) ხშული + ნაპრალოვანი:

ბჟ (ბჟუალი, იმერ. ცხად.; ლეჩხ. ჩიქ.), ბზ (დაბზიალდება — იხ. დაბზილდება, ქგლ III), ფშ (ფშუალი, იმერ. ცხად.).

ე) ნაპრალოვანი + სონანტი:

სლ (სლიანი, გურ. შარ.).

ვ) სონანტი + ხშული:

რქ (რქიანი, ლეჩხ. ალ.), რწ (არწიანებს, რაჭ. ქართ. დიალ.).

32. ჩხრიალ (CCCVVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 45. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, დ, ზ, თ, კ, პ, უ, ს, ტ, ფ, ღ, ყ, შ, ჩ, ც, ძ, წ, ჭ, ხ, ჯ თანხმოვნებით, ბოლოკიდურ თანხმოვნად გვაქვს ლ სონანტი (გამონაკლისია ტკრიაცი — სიცილი, კირ.). ფუძის შუა პოზიციაში წყვილი ხმოვანია ასეთი შეფარდებით — ია (გამონაკლისია ბჟრუალი, ბერ.).

თავკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხშული + ხშული + ხშული:

პწკ (პწკიალი — ბრწყინვა, ლეჩხ. ალ.).

ბ) ხშული + ხშული + ნაპრალოვანი:

ბდღ (ბდღიალი — ძლიერი ნათება, განათება, იმერ. ცხად.), ფთხ (ფთხიალი — დაფთხილებს, ქგლ III).

გ) ხშული + ხშული + სონანტი:

დ გ რ (დ გ რ ი ა ლ ი — ძლიერი ხმაურობა; (ცხენის) ფეხის ხმა; გრიალი, ქგლ III), თ ქ რ (თ ქ რ ი ა ლ ი, ქგლ IV), ტ კ რ (ტ კ რ ი ა ლ ი — სიცილი, კირ.), ტ ყ რ (ტ ყ რ ი ა ლ ი — ძლიერი ცემის ხმა, ფშ. III, 131, 10) ჩ ქ რ (ჩ ქ რ ი ა ლ ი, ქგლ VIII), ც ქ რ (ც ქ რ ი ა ლ ი, ქგლ VIII), ძ გ რ (ძ გ რ ი ა ლ ი, ფშ. I, 61, 6), წ კ რ (წ კ რ ი ა ლ ი, ქგლ VIII), ჭ კ რ (ჭ კ რ ი ა ლ ი — ბავშვების ხმაური სირბილის დროს, ლეჩხ. ალ.), ჭ ყ რ (ჭ ყ რ ი ა ლ ი, ქგლ VIII), ჯ გ რ (ჯ გ რ ი ა ლ ი — იხ. ჭკრიალი, ლეჩხ. ალ.).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ბ ზ რ (ბ ზ რ ი ა ლ ი, ქგლ, I), ბ ე რ (ბ ე რ უ ა ლ ი — უაზროდ ლაპარაკი, ბერ.), ბ ღ რ (ბ ღ რ ი ა ლ ი — იხ. ბღვრიალი, ქგლ I), ჩ ხ რ (ჩ ხ რ ი ა ლ ი, ქგლ VIII).

ე) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი :

ბ რ კ (ბ რ კ ი ა ლ ი — სხივის ციმციმი პრიალა ზედაპირზე, ბზინვარება, ბრწყინვა, ქგლ I), თ რ თ (თ რ თ ი ა ლ ი — (ფშ.) თრთოლა, კანკალი; უნებური თამაში (მაგ., თვალისა), ქგლ IV). კ რ კ (კ რ კ ი ა ლ ი — იხ. კრიალი, ქგლ IV), კ რ ჩ (კ რ ჩ ი ა ლ ი — шум, произведенный перепуганными птицами, ჩუბ.), კ რ ჭ (კ რ ჭ ი ა ლ ი — კბილების კრაქუნა, ქართლ. ლქსკ.), პ რ პ (პ რ პ ი ა ლ ი, დაპრპიალებდეს — ელავდეს, ლაპლაპებდეს, ფშ. III, 20, 14), ტ რ ფ (ტ რ ფ ი ა ლ ი, ქგლ VI), წ რ დ (წ რ დ ი ა ლ ი : რაფთა არა განეზაოს სენი იგი წ რ დ ი ა ლ ი გუამსა ყოველსა, სწავლ. 152, 6). წ რ ტ (წ რ ტ ი ა ლ ი — ტკივილთ ნამეტნობა, საბა), ჭ რ ტ (ჭ რ ტ ი ა ლ ე ბ ა — ელვარება, ბზინვა, კაშკაში, ვბტნგ, 60, 3).

ვ) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

კ რ ხ (კ რ ხ ი ა ლ ი, კ რ ხ ი ა ლ ე ბ ა — ფრინველთ ვაება მართვეთა ზედა, საბა), ჭ რ ხ (ჭ რ ხ ი ა ლ ი — კოკობთა და მისთანათა კმიანობა, საბა).

ზ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ბ ე ღ (გ ა ბ ე ღ ი ა ლ ე ბ უ ლ ი — გაჩირადდნებული, ძალზე განათებული, გურ. შარ.).

თ) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ყ ვ რ (ყ ვ რ ი ა ლ ი (თვალეებისა), იმერ. ცხად.).

ი) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ზ ღ რ (ზ ღ რ ი ა ლ ი, ქგლ IV), ე ღ რ (ე ღ რ ი ა ლ ი, საბა),

სხრ (სხრიალი (იმერ.) — ბაკშუთა ხმაურობა, ტირილი, ბერ.). შხრ (შხრიალი, ქგლ VII).

კ) ნაპრალოვანი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

შტრ (შტრიალი — შეტევით ლაპარაკი, დატატანება, ტუქსვა; გადატ. გინება, ქართლ. ლქსკ.).

ლ) ნაპრალოვანი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი:

ღრჭ (ღრჭიალი. ქგლ VII), შრტ (შრტიალი — ხმა-მალლა ტუქსვა; ჭავრობა, წყრომა, ქგლ VII), ხრტ (ხრტიალი — მოკრდავის ხრტინვა, სება), ხრჭ (ხრჭიალი, ქგლ VIII).

მ) ნაპრალოვანი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ღვრ (ღვრიალი — იხ. ბრიალი: განუწყვეტელი ღინება. ღვრა, იმერ. გაჩ.).

33. ზღვრიალ (CCCCVVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 18. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, კ, პ, ტ, ფ, წ, ჭ თანხმოვნებით, თითოეული მათგანი ბოლოვდება ლ სონანტით, რომლის წინ გვაქვს წყვილი ხმოვანი თანმიმდევრობით — ი ა.

თ ა ვ კ ი დ უ რ ა კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ო დ ე ლ ე ბ ი:

ა) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ბჭყვ (ბჭყვიალი — იხ. ბრჭყვიალი, ქგლ I), პჭყვ (პჭყვიალი — ბრჭყვიალი, იმერ. ცხად.).

პწკრ (პწკრიალი — ფრთხიალი, კახ.), ფთქრ (ფთქრიალი, ქგლ IV).

ბ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ბღღვ (ბღღვიალი, აბღღვიალდება — იგივეა, რაც აბღღვრიალდება, ქგლ I).

ბთხრ (ბთხრიალი — (ფშ.) ფრთხიალი, ქგლ I).

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი:

ტკრც (ტკრციალი — რისამე დარტყმით (ერთმანეთზე შემოკერით...) გამოცემული მჭექარე, მკვეთრი ხმა; ტკაცა-ტკუცი; იგივეა, რაც ტკარცალი, ქგლ VI), წკრტ (წკრტიალი — შუ-შეულის გაბზარვის ხმა, ქიზიყ. მენთ.; წრიალი, წიოკობა, ქგლ VIII), ჭკრთ (ჭკრთიალი, იკრთიალებს — იხ. აღრჭიალებს, ქგლ IV), ჭყრტ (ჭყრტიალი — ბრწყინვა, ელვარება, ბრჭყვიალი, ქგლ VIII).

დ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

- ტყრშ (ტყრშიალი — ურიალი, ძლიერი ხმა, მოხ. ძოდ.).
- ე) ხშუღლი+ხშუღლი+სონანტი+სონანტი:
 ჭყვრ (ჭყვრიალი, ჭყვრიალად ო — ბრჭყვიალი, თუშ.).
- ვ) ხშუღლი+ნაპრალოვანი+სონანტი+სონანტი:
 ბღვრ (ბღვრიალი — ბრყული ტირილი, საბა; იგივეა, რაც ბღღვრიალი, ქგლ I), ფხვრ (ფხვრიალი — ხმაური ნესტობით (ცხენისა), თუშ.).
- ზ) ხშუღლი+სონანტი+ხშუღლი+ხშუღლი:
 ბრწკ (ბრწკიალი (ქართლ.) — ბრწყინვა, ბრჭყვიალი, ქგლ I), ფრთქ (ფრთქიალი, ქგლ VII).
- თ) ხშუღლი+სონანტი+ხშუღლი+ნაპრალოვანი:
 კრჩხ (კრჩხიალი — დიაცთ კივილი, საბა), ფრთხ (ფრთხიალი, ქგლ VII).

34. ბღღვრიალ (CCCCVVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 7. ფუძეები იწყება ბ, პ თანხმოვნებით, ბოლოვდება ღ სონანტით. შუა პოზიციაში გვაქვს წყვილი ხმოვანი შეფარდებით — ი ა.

თავკიდურა კომპლექსების მოდელეები:

- ა) ხშუღლი+ხშუღლი+ხშუღლი+სონანტი + სონანტი:
 ბჭყვრ (ბჭყვრიალი — იგივეა, რაც ბრჭყვიალი, ქგლ I), პჭყვრ (პჭყვრიალი, ფშ. III, 212, 33).
- ბ) ხშუღლი+ხშუღლი+ნაპრალოვანი+სონანტი + სონანტი:
 ბღღვრ (ბღღვრიალი — ძლიერი ნათება, ელვარების გამოცემა, კაშკაში, ქგლ I).
- გ) ხშუღლი + ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი + სონანტი + სონანტი:
 ბქღვრ (ბქღვრიალი — კაშკაში, ქგლ I).
- დ) ხშუღლი + სონანტი + ხშუღლი + ხშუღლი + სონანტი:
 ბრჭყვ (ბრჭყვიალებს — ბრჭყვიალი გააქვს, ბრწყინავს, ბზინავს, ქგლ I), პრჭყვ (პრჭყვიალი, ქგლ VI).
- ე) ხშუღლი+სონანტი+ხშუღლი+ნაპრალოვანი+სონანტი:
 ბრღღვ (ბრღღვიალი—იგივეა, რაც ბღღვრიალი, ქგლ I).

IV. სამმარცვლიანი ფუძეები

25. ლაპარაკ (CVCVCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 28. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ზ, თ, კ, ლ, პ, ტ, ფ, ქ, ღ, შ, ჳ, ხ, ჯ თანხმოვნებით და ბოლოვდებოდეს ვ, ლ, ნ, რ სონანტებით, თ, კ, ქ, ჳ ხშულებით:

ლაქაცური — (გურ.) ლაქუცი, პირფერობა, ჳყ.; წამოტარახინებული — მორკალვით ზევით აწეული (მაგ. ძაღლის კუდი), გურ. შარ.; ფოთორიკი — აღლევება სასწრაფო საქმის გამო, ლეჩხ. აღ.: მოექალასუნება — მოელაქუცება, მოეპირფერება, ქგლ V; ჳიმაკანი — ხელის კვრა, ჳიკავი, ლეჩხ. აღ.; დახორავიჭება — დამონება; დასაპყრება, ჳიზიყ. მენტ.; გაჯალაგინება — ადგილის მკვრივად მოცვა და ზედ მტკიცედ, ურყევად გამაგრება, კერძოდ, ვიწროებში, იმერ. ცხად. და ა. შ.

26. ბურბუსალ (CVCCVCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 30. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, გ, თ, კ, პ, ს, ტ, ფ, ქ, ღ, ყ, ჳ, ხ თანხმოვნებით და ბოლოვდებოდეს ლ, ნ სონანტებით (2—3 გამონაკლისს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში). პირველი ორი მარცვლის ხმოვანი, როგორც წესი, ერთი და იგივეა.

თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელიები
ფუძის შუაპოზიციაში:

ა) ხშულით სონანტი:

კლ (ჩაიკოკლოზინებს, ქგლ VIII), ჳმ (ჩაჭიჭმახურება — ფშ.) თამაშობაში ფეხების ჩახლართვა, ქგლ VIII).

ბ) ხშულით ხშული:

პჳ (გამოჳიპჳიპალება — იგივეა, რაც გამოჳიატება, იმერ. ცხად.), ტბ (გამოტოტბარიკება — გამოწბილება, თუშ.).

გ) ნაპრალოვანი ხშული:

სტ (სისტიქინი — შეგინება, ბერ.).

დ) სონანტი ხშული:

ნძ (სინძილაობა — ბლლარძენი, თუშ.).

რბ (გაბურბუხალება — გაბრუება, თავრეტის დასხმა, იმერ. ცხად.), რგ (გირგისალი (რაჳ.) — ერთსა და იმავე ალაგას ტრიალი, ბუაკი; სირსიგალი, ბერ.), რკ (კირკიმალი — მიზეზის ძებნა, წვრილმან საქმეში ჩაძიება და ჩაყოლა, გურ. შარ.),

რ ტ (კ ი რ ტ ი მ ა ლ ი — თითით რაშიმე ჩხიკინი, КОВЫРЯТЬ ПАЛЬ-
ЦЕМ, ბერ.), რ ფ (ფ ა რ ფ ა რ უ ჯ ი: ფარფარუქობა — სიხარუ-
ლის ალიაქოთი, ჩოჩქოლი, მესხ. მსრ.), რ ყ (ყ უ რ ყ უ მ ა ლ ი —
იგივეა, რაც ყურყუმელობა, ქგლ VII), რ ჩ (ქ ი რ ჩ ი მ ა ლ ი —
შენძრევა, შენფლრევა, იმერ. ცხად.), რ ჭ (ჩ ა ი ყ უ რ ჭ უ მ ა
ლ ე ბ ს, იხ. ჩაიყურყუმალეზ, ქგლ VIII).

ე) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

რ ს (ს ი რ ს ი გ ა ლ ი (რაჭ.) — დათელვა, მოჯირგალება, და-
ჯეჯნა, ბერ.).

37. ზოზიალ (CVCVVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 40. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, გ, დ, ზ, კ, პ, რ, ს, ტ, ფ, ქ, ლ, ყ, შ, ჩ, ც, წ, ჰ, ხ თანხმოვნებით და ბო-
ლოვდებოდეს ლ ან, შედარებით იშვიათად, ნ სონანტებით, რამ-
დენიმე ფუძის ბოლოკიდურ თანხმოვნებად გვაქვს კ, ქ, წ ხშულე-
ბი; თითოეული მათგანის წინ წყვილი ხმოვანია — ი ა. ფუძის პირ-
ველი მარცვლის ხმოვანი, ზოგიერთი გამონაკლისის გარდა (უ ს ი-
ს ი ა ნ ე ბ ს — უსევს, უტევს, (და) უქსევს, ქგლ VI; ლ ე ტ ი ა ლ ი —
იხ. ხეტიალი, ქგლ VII; ხ ე ტ ი ა ლ ი, ქგლ VII), არის ო.

ბ ო დ ი ა ლ ი — უაზრო, უთავბოლო სიარული, ყიალი; გადატ.
უთავბოლო, უაზრო ლაპარაკი, ჩმახვა, ქგლ I: ა გ ო ჯ ი ა ლ ე ბ ა —
რაიმე წვრილმანი საგნებისაგან მაღალი წაშენობის აგება, მათ დაუ-
მაგრებლად ერთმანეთზე, იმერ. ცხად.; ზ ო ზ ი ა ლ ი — ზლაზვნით
სიარული, ქგლ IV: ს ო ს ი ა ლ ი, გასოსიალება — სრიალი, გას-
რიალება, ცოცვა, ცოციალი, СКОЛЫЗИТЬ, ბერ.; ტ ო რ ი ა ლ ი —
ტრიალი, ერთ ადგილას გაუჩერებლობა, ქართლ. ლქსკ.; ფ ო რ ი-
ა ლ ი — მსუბუქი საგნის ან არსების (ფრინველის) ჰაერში მოძრაო-
ბა, ქანაობა, ფოფიალი, ფრიალი, გურ. შარ.; ყ ო ყ ი ა ლ ი — ყია-
ლი, უსაქმოს ზანტი სიარული, ქართლ. ლქსკ...

38. ფორხიალ (CVCCVVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 12. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, თ, კ,
პ, ტ, ფ, ლ თანხმოვნებით, ბოლოკიდურ თანხმოვნად გვაქვს სონან-
ტი ლ, რომლის წინ წყვილი ხმოვანია: ი ა, პირველი მარცვლის
ხმოვანი ო-ა (გამონაკლისი: კ უ რ წ ი ა ნ ი — ხეზე ჩამოკიდებუ-
ლი თოკით აქეთ-იქით ქანაობა, ლეჩხ. ალ.).

თანხმოვანთა კომპლექსების მოდელები
ფუძის შუა პოზიციაში:

ა) ხშულთსონანტი:

ტრ (კოტრიალი, ქგლ IV).

ბ) ნაპრალოვანი თსონანტი:

ღრ (ბოღრიალი — ყვირილი ირმისა ანუ ღმუილი მოზვრისა, ინგილ. ჯან.).

გ) ხშულთხშული:

პჭ (კოპჭიალი — მოკოპჭიალება, დალაგება, ლეჩხ. აღ.),

ტყ (ტოტყიალი — ძლივძლივობით სიარული, მძიმედ, გაჭირვებით, კერძოდ — ტალახში, იმერ. ცხად.).

დ) ხშულთნაპრალოვანი:

თხ (თოთხიალი — ტოტყიალი, შეუძლოდ სიარული, ლეჩხ. აღ.).

ე) სონანტი-ხშული:

წწ (კონწიალი — ქანაობა, ქგლ IV), რწ (კორწიალი — ქანაობა, გურ. შარ.).

ვ) სონანტი-ნაპრალოვანი:

წღ (ღონღიალი — იგივეა, რაც ღონღალი, ქგლ VII), რხ (ფორხიალი, ქგლ VII).

39. ბლოტიალ (CCVCVVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 13. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, თ, ძ, პ, ს, ტ, ფ, ჩ, ხ თანხმოვნებით, ბოლოკიდურ თანხმოვნად ყველა შემთხვევაში გვაქვს ღ სონანტი, რომლის წინ წყვილი ხმოვანია — ია. ფუძის პირველი მარცვლის ხმოვნად დასტურდება ო (იშვიათად ი).

თანხმოვანთა თავკიდურა კომპლექსების
მოდელები:

ა) ხშულთსონანტი:

ბრ (დაბროტილებს — იგივეა, რაც დაბოტიალებს, ქგლ III), თრ (ათროკიალებს — ათრევს, ქართლ. ლქსკ.),

კრ (კრიხიალი — კაკანი კრუხისა, მთიულ. კშრ.). პრ (პროტიალი — მოგონებულ ანუ მოჭორებულ აშბის თქმა, ჭყ.), ტრ (ტროკიალი — უსაქმურად ხეტიალი, გურ. შარ.),

ფრ (ფროტიალი — პოდიალი, ქართლ. ლქსკ.).

ბ) ნაპრალოვანი თსონანტი:

ხ რ (ხ რ ო ს ი ა ლ ი — ფეხების თრევით სიარული; მაგარი სა-
გნის ზმაურით გასმა მაგარ ნიადაგზე, რკინაზე, ფიცარზე და სხვ.
მესხ. მსრ.).

გ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ბ ღ (ბ ღ ო ტ ი ა ლ ი — მალლობიდან ან ზიდან გაჭირვებით ჩა-
მოსვლა, სხეულის დაკაწვრითა და ბეჭევით, გურ. შარ.), ფ ხ (ფ ხ ო-
ჭ ი ა ლ ი — კლანჭებიანი ცხოველის (მაგ. კატის) ზეზე, ასვლა,
ქართლ. ლქსკ.), ჩ ხ (ჩ ხ ო კ ი ა ლ ი — შეუძლო ადამიანის მიერ
რკინის იარაღით (ცელი, წალდი, ზერხი...) რისამე საქმის კეთება,
მსუბუქი სამუშაოს შესრულება, ლეჩხ. ალ.).

დ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი:

ს პ (მ ო ს პ ო ტ ი ა ლ ა — მოწმინდა, მოასუფთავა, გურ. ქართ.
ლიალ.).

40. ბაგა-ბუგ (CVCV—CVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 40. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს
ბ, დ, ზ, კ, ლ, პ, უ, რ, ტ, ფ, ღ, ყ, შ, ჩ, ძ, წ, ჳ, ხ, ჯ თანხმოვნებით
და ბოლოვდებოდეს გ, დ, ვ, კ, მ, პ, რ, ტ, ფ, ქ, ყ, ჩ, ც, წ, ჳ თან-
ხმოვნებით. ფუძეები ძირების გაორკეცების შედეგად არის მიღე-
ბული. ფუძის პირველ მარცვალში ა ხმოვანი გვაქვს, ბოლო მარც-
ვალში — უ (გამონაკლისია კ ი წ ი-კ ო წ ი — ხელდახელ ჩხუბი,
კინკლავი ფიზიკური შეხებით, იმერ. გაჩ.), მარტივ ძირებს ერთმა-
ნეთთან აკავშირებს მათრებელი ხმოვნები ა და ი, უფრო ხშირად
ა, დასტურდება მათრებელი ხმოვნის მიხედვით ფუძეთა პარალე-
ლური ვარიანტები (ბ ა კ ა-ბ უ კ ი || ბ ა კ ი-ბ უ კ ი, ლ ა წ ა-ლ უ წ ი ||
ლ ა წ ი-ლ უ წ ი):

ბ ა ყ ა-ბ უ ყ ი — წყვეტილი, ყრუ ხმა (ცემის დროს), ქგლ I;
ზ ა პ ა-ზ უ პ ი — რბილ რამეზე ჯოხის, მათრახის, წკეპლის და მისთ.
ცემის ხმა, ზაპუნი, ქგლ IV; კ ა კ ა-კ უ კ ი — კაკუნის ხმა, ქგლ IV;
რ ა ტ ა-რ უ ტ ი — უთავბოლო ლაპარაკი, ქართლ. ლქსკ.; ტ ა კ ა-
ტ უ კ ი — რისამე პერიოდული ცემის ან მექანიზმის (საათის, მან-
ქანის...) მუშაობის ხმა, რიტმული კაკუნი, ქგლ VI; ჩ ა კ ა-ჩ უ კ ი —
გაბმული, გამუდმებული ჩაკუნი, კაკა-კუკი, ქგლ VIII და ა. შ.

ფუძეების აბსოლუტური უმრავლესობა ხმაბაძვითია.

41. ჩხარა-ჩხურ (CCVCV—CCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 40. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, თ, კ,
პ, უ, ს, ტ, ფ, ღ, ყ, შ, ჩ, ძ, წ, ჳ, ხ, ჯ თანხმოვნებით და ბოლოვ-

დებოდეს გ, დ, ვ, კ, მ, პ, რ, ს, ტ, ფ, შ, წ, ც, ხ თანხმონებით. თითოეული ფუძე მიღებულია მარტივი გაორკეცების შედეგად. ფუძის პირველ მარცვალში ყოველთვის ა ხმოვანი გვაქვს. მესამეში — უ. შაერთებელი ხმოვანია ა (იშვიათად ი). ფუძეები ხმაბადებითაა.

თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ თ ა თ ა ვ კ ი დ უ რ ა კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს
მ ო დ ე ლ ე ბ ი :

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ბ ლ (ბ ლ ა დ ა-ბ ლ უ დ ი — უხეირო და უაზრო ლაპარაკი; უშნო, მოშვებული მიდგომ-მოდგომა, გაურკვეველი მოძრაობა სიბნელეში, მესხ. მსრ.), ტ ლ (ტ ლ ა შ ა-ტ ლ უ შ ი — იგივეა, რაც ტყლაშა-ტყლუში; იგივეა, რაც წკლაპუნი, ქგლ VI), ჩ ლ (ჩ ლ ა ხ ა-ჩ ლ უ ხ ი — იგივეა, რაც ჩლახუნი, იმერ. ცხაღ.), წ ლ (წ ლ ა პ ა-წ ლ უ პ ი — იგივეა, რაც წკლაპა-წკლუპი, ქგლ VIII), კ ლ (კ ლ ა პ ა-კ ლ უ პ ი — წყალში (საერთოდ სითხეში) მაგარი საგნის მოძრაობით გამოცემული ხმა, ქიზიყ. მენთ.).

კ ნ (კ ნ ა ხ ა-კ ნ უ ს ი — მიღებული კვნესა, კრუსუნი, მესხ. მსრ.).

ბ რ (ბ რ ა ხ ა-ბ რ უ ხ ი, ქგლ I), პ რ (პ რ ა კ ა-პ რ უ კ ი — იხ. პაკი-პუკი, ქგლ VI), ტ რ (ტ რ ა პ ა-ტ რ უ პ ი თ მიაჭენებს — დრიგინ-დრიგინით მიაჭენებს, ინგილ. ჯან.), ფ რ (ფ რ ა ტ ა-ფ რ უ ტ ი — იგივეა, რაც ფრატუნი, ქგლ VII), კ რ (კ რ ა პ ა-კ რ უ პ ი — კრიალი, კრაპუნი, ქგლ VIII).

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ს ლ (ს ლ ა პ ა-ს ლ უ პ ი — სვლებით ჭამის ხმა, ქგლ VI), შ ლ (შ ლ ა გ ა-შ ლ უ გ ი — შლაგუნის ხმა, ქგლ VII).

ღ რ (ღ რ ა პ ა-ღ რ უ ტ ი, ქგლ VII), ხ რ (ხ რ ა პ ა-ხ რ უ პ ი — ხმამაღალი ხერების ხმა, ქგლ VIII).

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი :

თ ქ (თ ქ ა რ ა-თ ქ უ რ ი, ქგლ IV), ტ ქ (ტ ქ ა ც ა-ტ ქ უ ც ი, ქგლ VI), ტ ყ (ტ ყ ა პ ა-ტ ყ უ პ ი — ზედიზედ დარტყმის ან დაცემის ხმა, ხშირად ტყაპუნი, ქგლ VI), ჩ ქ (ჩ ქ ა ფ ა-ჩ ქ უ ფ ი, ქგლ VIII), ძ გ (ძ გ ა რ ა-ძ გ უ რ ი — ძგერების (ან ძგერის) ხმაურ-რი, ქგლ VIII), წ კ (წ კ ა პ ა-წ კ უ პ ი — რიტმული წკაპანი, ქგლ VIII), ტ ყ (ტ ყ ა პ ა-ტ ყ უ პ ი, ქგლ VIII), ჯ გ (ჯ გ ა ფ ა-ჯ გ უ ფ ი — ნახევრად სავსე ჭურჭელში წყლის ან ღვინის გამოცემული ხმა მოძრაობის დროს, ქიზიყ. მენთ.).

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ფ ხ (ფ ხ ა პ ა-ფ ხ უ ტ ი — მრავალგზის ფხაჭანი, ფხაჭუნი,.

ქგლ VIII), ჩხ (ჩხარა-ჩხური, ქგლ VIII), ჯღ (ჯღარა-ჯღური — ჟღარა-ჟღური, იარაღის ჩხარუნი, ქგლ VIII).

ვ) ნაპრალოვანი+ნაპრალოვანი:

ელ (ელავი-ელუვი — უწესრიგო ხმაური, ყაყანი, ჟღავილი (ბევრისა), ქგლ VI).

ვ) ნაპრალოვანი+ხშული:

სკ (სკაპისკუპი — სკაპისკუპობენ თოხლები, ფშ. 284, 16).

42. თხლაშა-თხლუშ (CCCV—CCVC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 8. თითოეული მათგანი მიღებულია მარტივი ძირის გაორკეცებით, ძირისეული ხმოვნებია: პირველ მარცვალში ა, მესამეში — უ. მაერთებელი ხმოვანია ა. ფუძე შეიძლება იწყებოდეს ბ, დ, თ, მ, ტ, ფ, ჩ, წ თანხმოვნებით და ბოლოვდებოდეს კ, რ, ტ, ფ, შ, ძ თანხმოვნებით.

თავკიდურა კომპლექსების მოდელები:

ა) ხშული+ხშული+სონანტი:

დგვ (დგვარა-დგური — ღორული ჭამა, რისამე მაგარის ჩაკვრება, ბერ.).

ტყლ (ტყლაშა-ტყლუში — ხშირი ტყლაშუნი, ქგლ VI),

ჩქლ (ჩქლაფა-ჩქლუფი — იხ. ჩქაფა-ჩქლუფი, ქგლ VIII),

წკლ (წკლაპა-წკლუპი — ხშირი წკლაპუნი, ქგლ VIII),

ბ) ხშული+ნაპრალოვანი+სონანტი:

ბდლ (ბდლაძა-ბდლუძი — ყამირის ხენის დროს ბელტების მოგლეჯისას ბალახის ფესვთა დაწყვეტით გამოცემული ხმა, ქართლ. ლქსკ.), თხლ (თხლაშა-თხლუში — ბევრი, ზედიზედ თხლაშანი; ტალახში (წყალში) ფეხების ცემის ხმა; საერთოდ, ფეხების ცემის ხმა, ბარტყუნი, ქგლ IV).

ფშნ (ფშნატი-ფშნუტი — (ფშ.) ხმელის (ფიჩხის, ფოთლის და მისთ.) მტვრევის ხმა, ლაწა-ლუწი, ქგლ VII).

გ) სონანტი+ხშული+სონანტი:

მტლ (მტლაშა-მტლუში — უგვანო კოცნა, საბა).

43. რაწკა-რუწკ (CVCCV—CVCC) ტიპის ფუძეები

ფუძეთა რაოდენობა — 17. თითოეული მათგანი მიღებულია ძირების გაორკეცების შედეგად. პირველი მარცვლის ა ხმოვანი წარმოგვიდგება უ ხმოვნის სახით მესამე მარცვალში. მაერთებელ

ხმოვნებად გვაქვს ა ან ი. ფუძეები შეიძლება იწყებოდეს ბ, ზ, ლ, უ, რ, ფ, წ, ჭ, ჯ თანხმოვნებით და ბოლოვდებოდეს გ, თ, ვ, ქ, ღ, ყ, ც, ხ თანხმოვნებით.

თანხმოვანთა ბოლოკიდურა კომპლექსების მოდლები:

ა) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

თქ (ბათქა-ბუთქი, ქგლ I), წკ (რაწკა-რუწკი, ქგლ VI), ჭყ (ჭაჭყი-ჭუჭყი — ფეხის ხმა სველ ადგილზე სვლისას, ქგლ VIII), ჯგ (რაჯგა-რუჯგო — ნ. რაჯგუნი: ბრა-ხუნი-ნჯღრევით, ნძრევით, იმერ. ცხად.).

ბ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

თხ (ეთხა-უთხი — ცემა-ტყევა; ძლიერი წვიმის ხმაური, იმერ. ცხად.), ჩხ (რაჩხა-რუჩხი — ნ. ჩხარუნი, იმერ. ცხად.), ცხ (ფაცხა-ფუცხი — იგივეა, რაც ფაცა-ფუცი, ქგლ VII).

გ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი:

ულ (რაულა-რუული — იხ. ულარა-ულური, ქგლ VI), უხ (ლაუხა-ლუუხი — დიდი ნაბიჯებით სიარული, ლეჩხ. ალ.).
დ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი:

სკ (ბასკა-ბუსკი — ცემა ხმაურობის გამოცემით, იმერ. ცხად.).

ე) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი:

ნგ (ზანგა-ზუნგი — ზანზალაკთა ქლიალი, რეკა, რაკა-რუკი, რუსუდ.), ნც (ფანცი-ფუნცი — ფშ.) რბილი რაიმეს ამოძრავებისას გამოცემული ერთგვარი ყრუ ხმაური, ფაჩი-ფუჩი, ჩამი-ჩუმი, ქგლ VII).

რთ (ფართი-ფურთი — ფაფხური; ფაცი-ფუცი, ფუს-ფუსი, ქგლ VII).

44. სხვადასხვა ტიპის ფუძეები

აქ შემოგვაქვს ისეთი ზმნური ფუძეები, რომელთა მოდლები თითო-ოროლა მაგალითის მიხედვით ვლინდება:

ა) CCVCCV—CCVCC (პრაშტაპრუშტი — იხ. მტლაშა-მტლუში, ქგლ VI; ფლასტა-ფლუსტი — ფლოსტებით ან ფეხზე დიდი ფეხსაცმლით სიარულისას გამოცემული ხმაური; გადატ. მიდებ-მოდება, ყბედობა, ლაყბობა, ქგლ VII; ყლარწა-ყლურწი — იგივეა, რაც ყლაპა-ყლუპი, ქგლ VII).

ბ) CVCCCV—CVCCC (ბარტყა-ბურტყი — საფენელის ბერტყვის ხმა, ქგლ I; პარტყა-პურტყი — ცემა-ტყევის, დარტყმის ხმა, ხშირი პარტყუნი, ტყაპა-ტყუბი, ქგლ VI).

გ) CCVCCVVC (გაწკირტიანებს — გტანჯავს უწყალოდ, მოსვენებას აღარ გაძლევს, ინგილ. ჯან.).

დ) CVCVCCVC (ლადანდარი — უსაქმოდ დროს ტარება და ხეტიალი, გურ. შარ.; პოლორწიკი — ბოდიშობა, ზ. იმერ. წერ.).

ე) CCVCCCVVC (დაკვარკვალიტება — პურის დაგორება გობზე სარეველა თესლებისაგან გაწმენდის მიზნით, ლეჩხ. ჩიქ.; დაჭვარკვალიტება — ტანის აჭრელება, ველურმა ხალხმა რომ იცის, ქყ.; სვარსვალითი — ცომისა და მისთ. მომრგვალება ხელის გულებს შორის, იმერ. გაჩ.).

ვ) CCVCVCVC (ჩაკვარაჭინება — მჭიდროდ ჩახუტება, გურ. შარ.; გამოლრიჭიმალება — კარის ან ფანჯრის ოდნავი გაღება, იმერ. ცხად.).

ზ) CCVCVCCVC (მოაკვარახჭინებს — მოხერხებით მოაგვარებს (რამე საქმეს), ქგლ V).

თ) CCVCCVVC (ხვანცარიკი — მოუსვენარი ტრიალი ერთსა და იმავე ადგილას ჯდომისას, წოლისას თუ დგომისას, იმერ. ცხად.).

ი) CCCVCVCVC (დათქვირიშინება — ბლომად დაქცევა რამე სითხისა, გურ. შარ.).

კ) CVCCCVVC (პორტყიალი — კლდე-ღრეში სიარული, კლდეზე გასვლა ზედ აკვრით, ლეჩხ. ჩიქ.; პორტყიალი — ხელებისა და ფეხების მოჭიდებით სვლა ძნელად სავალ ადგილებში, იმერ. ცხად.; ფორთხიალი — იგივეა, რაც ფართხალი, ქგლ VII).

ასეთი ფუძეების საერთო რაოდენობა — 19.

45. განხილული მასალის მიხედვით ჩანს, რომ ზმნური ფუძე ქართულში ოთხი ტიპისა გვაქვს: ა) უმარცვლო, ბ) ერთმარცვლიანი, გ) ორმარცვლიანი, დ) სამმარცვლიანი.

ამ ოთხი ტიპის შიგნით ზმნური ფუძეების სტრუქტურულ მოდელთა რაოდენობრივი მაჩვენებლები საერთოდ ასეთი სახით წარმოგვიდგება (ფუძეთა მოდელებს ვალაგებთ კლებადი ლინგვისტის მიხედვით):

№№:	ფუძეთა მოდელები	რაოდენობა	%
ა) უმარცვლო ფუძეები:			
1	გვ (CC) ტიპისა (წყვილთანხმოვნიანები)	45	0,821
2	თქვე (CCC) ტიპისა (სამთანხმოვნიანები)	42	0,766
3	კრკნ (CCCC) ტიპისა (ოთხთანხმოვნიანები)	14	0,255
4	ბ (C) ტიპისა (ცალთანხმოვნიანები)	14	0,255
სულ		115	2,097
ბ) ერთმარცვლიანი ფუძეები:			
5	ცვალ (CCVC) ტიპისა	815	14,870
6	ბალ (CVC) ტიპისა	725	13,227
7	ბორკ (CVCC) ტიპისა	620	11,312
8	ბრძან (CCVC) ტიპისა	300	5,473
9	თართლ (CVCCC) ტიპისა	250	4,551
10	ბზინტ (CCVCC) ტიპისა	240	4,379
11	ბრწყინ (CCCVCC) ტიპისა	80	1,460
12	ღვლერკ (CCCVCC) ტიპისა	50	0,912
13	ბლარდნ (CCVCCC) ტიპისა	42	0,766
14	ვარცხნ (CVCCCC) ტიპისა	56	0,657
15	მსხვერვე (CCCCVC) ტიპისა	17	0,310
16	გუ (CV) ტიპისა	14	0,255
17	ტყუ (CCV) ტიპისა	11	0,201
18	არ (VC) ტიპისა	10	0,182
19	ოწლ (VCC) ტიპისა	9	0,164
20	სხვადასხვა ტიპისა	5	0,091
სულ		3224	58,820
გ) ორმარცვლიანი ფუძეები:			
21	კანკალ (CVCCVC) ტიპისა	710	12,954
22	ბაბან (CVCVC) ტიპისა	400	7,299
23	თქარუნ (CCVCVC) ტიპისა	350	6,396
24	ჯანჯლარ (CVCCVC) ტიპისა	105	1,916
25	ტკარკალ (CCVCCVC) ტიპისა	70	1,277
26	გვანგვალ (CCVCCVC) ტიპისა	55	1,003
27	თქლაფუნ (CCCVVC) ტიპისა	45	0,821
28	ჩხრიალ (CCCVVC) ტიპისა	45	0,821
29	ციალ (CVVC) ტიპისა	40	0,730
30	მრიალ (CCVVC) ტიპისა	40	0,730
31	ბღვრიალ (CCCVVC) ტიპისა	18	0,328
32	ბღლარძუნ (CCCVCCVC) ტიპისა	10	0,182
33	ბღღვრიალ (CCCVCCVC) ტიპისა	7	0,128
სულ		1895	34,574
დ) სამმარცვლიანი ფუძეები:			
34	ჩხარა-ჩხურ (CCVCV—CCVC) ტიპისა	40	0,730
35	ბაგა-ბუგ (CVCV—CVC) ტიპისა	40	0,730
36	ზოზიალ (CVCVVC) ტიპისა	40	0,730

№№	ფუძეთა მოდელები	რაოდენობა	%
37	ბ უ რ ბ უ ს ა ლ (CVCCVCVC) ტიპისა	30	0,547
38	ლ ა პ ა რ ა კ (CVCVCVC) ტიპისა	28	0,511
39	რ ა წ კ ა - რ უ წ კ (CVCCV—CVCC) ტიპისა	17	0,310
40	ბ ლ ო ტ ი ა ლ (CCVCVVC) ტიპისა	13	0,237
41	ფ ო რ ხ ი ა ლ (CVCCVVC) ტიპისა	12	0,219
42	თ ხ ლ ა შ ა - თ ხ ლ უ შ (CCCVCV—CCVC) ტიპისა	8	0,146
43	სხვადასხვა ტიპის ფუძეები	19	0,347
	ს უ ლ	247	4,507

გაანალიზებული ზმნური ფუძეების საერთო რაოდენობა — 5481 (100%). ამათგან უმარცვლო ფუძე გვაქვს 115 (2, 097%), ერთმარცვლიანი — 3224 (58, 82%), ორმარცვლიანი — 1895 (34, 574%), სამმარცვლიანი — 247 (4,507%).

მსჯელობა და ზოგიერთი დასკვნა მარცვლიანი და უმარცვლო ფუძეების ისტორიული ურთიერთმიმართების თაობაზე მოცემულია ამ ნაშრომის სხვადასხვა თავში.

ზმნური უპიჯების სვრუპზუასა და ისვორიასთან დაკავშირებული
საკითხები

I. ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი

46. ქართულის ზმნურ ფუძეებში ხმოვანთაგან დასტურდება ყველა: ა, ე, ი, ო, უ.

შედარებით იშვიათია ფუძეთა ისეთი მოდელები, რომლებიც იწყება ან ბოლოვდება ხმოვნით, ხოლო ხმოვანი ზმნურ ფუძედ ქართულში საერთოდ არ მოგვეპოვება.

47. არ შეიძლება ითქვას, რომ წყვილი თანხმოვანი ერთმანეთის გვერდით ზმნური ფუძეების შუა პოზიციაში (თუ არ გავითვალისწინებთ ია შეფარდებას) ქართულისათვის დამახასიათებელი იყოს. მიუხედავად ამისა მაინც ვლინდება ასეთი სტრუქტურის ფუძეები უპირატესად დიალექტურ (ან უცხო წარმომავლობის) მასალაში:

ა ა (ბ ა ა ს ი, ქგლ; ტ ა ა ტ ი, ქგლ VI), ა ი (ა ბ ა ი ნ ე ბ ა — ფეხში აყოლა, კვალდაკვალ ვისმე აყოლა, გადევნება, იმერ. ცხად.; ბ ა ი ს რ ო ბ ა — მწვავე და უსაფუძვლო შეკამათება, იმერ. ცხად.; პ ა ი ჯ ი — პატიჟი, გურ. შარ.; იმერ. ცხად.; აქარ. ნოდ.; ფ ა ი ჯ ი — პატიჟი, წვევა, ლეჩხ. ალ.; და ჩ ა ი რ ე ბ ა — საქონლის ბალახში დაბმა, გურ. ჟღ.), ა უ (გ ა ს ა უ რ ე ბ ა — გაგება, მიხვედრა, მოხ.), ე ი (ს ე ი რ ა ნ ო ბ. ს, ქგლ VI), ი ე (დ ა რ ი ე ლ ი — თვალთვალი, ჩუმად თვალყურის ჭერა, თუშ.; მ ო კ ა ს რ ი ე ლ ე ბ ა — მილაგ-მოლაგება, საქმის მიხედვა; ბერ.; ჩ ა ც ი ე ლ ა ე დ ა (წყარო) შამბებში, ფშ. I, 91, ბ; ჯ ი ე ლ ა ე ვ ე ბ ა — ბნელაში მუგუზლის ქნევა გზის გასანათებლად, ფშ. III, 177, 36), ი ო (ა ს ი ო რ ე ბ ა (თვალისა) — თვალის აბნევა (აჭრელება) მდინარის მოძრაობისა ან ჭრელი საგნის ცქერისაგან, გურ. შარ.; ა ფ ს ი ო რ ე ბ ა — მაღლად და წვრი-

ლად ზრდა, ბერ.; გაღნიოშება — გახევა, დაფლეთა (ტანსაც-
მელისა), გურ. ჟღ.; აწიოკებს, ქგლ I; იჭიოტა — ცოტა
ხნით გამოიღარა, ლეჩხ. აღ.), თი (ბოილი — ბორიალი. უსაქმოდ
სიარული ადგილობრივ. ლეჩხ. აღ., ბოინობს — ჰაერში ნებიერ-
ად ცურავს, ლივლიეებს (ფრინველი), ქგლ I; მოგოიშნება —
მოთვინიერება, მოშინაურება, ლეჩხ. აღ.)¹.

სამაგიეროდ საკმაოდ ხშირია ზმნური ფუძეები, რომლებიც შუა
პოზიციაში აჩვენებენ წყვილ ხმოვანს შეფარდებით — ია (ბზია-
ქი — წიწილების მოშლილი ხმა, როცა მკბენარი აწუხებთ..., გურ.
შარ.; კიანთი — (იმერ. გურ.) ძლიერი ნათება — ელვარება,
ქგლ IV; კაკანი, სიმღერა, ლეჩხ. ჩიქ.; კიაპი — არწივის, ორბის და
შევიარდნის ძახილი, ჰყ.; კიაფი — ოდნავ ნათება, ღამით სინათ-
ლის შორიდან კრთობა, — ციმციმი, ქგლ IV; კოწიაწი — წრია-
ლი, ტრიალი; უწესოდ ჰილაობა, გაწვევ-გამოწვევა, ბლლარძუნი, ქგლ
IV; კრიახი, ქგლ IV; მოიპრიაანებს, ქგლ V; პწიაქი —
წიაქი, გურ. შარ.; წარიაქება ფეხისა — წასხლტომა ფეხისა,
გადატ. მარცხი, ქიხიყ. მენტ.; რქიანი — ქანაობა, კორწიალი,
ლეჩხ. აღ.; არწიანებს — აქანავენს, არწევს, რაჰ, ქართ. დიალ.;
გადასიატება — რაიმე წაგებობის მორთვა, მოკაზმვა, ლეჩხ.
აღ.; სლიანი — ცურვა, სრიალი, მოლოპულზე ჩაგლინება, გურ.
შარ.; ტკრიაცი — სიცილი, კირ.; ფოციაკი — ფაცური,
ქართლ. ლქსკ.; გაქიანება — გაქანავენა, დარწვევა (საქანელა-
ზე), რაჰ. ქართ. დიალ.; გამოქიატება მზისა — გამოჰიატება,
ქართლ. ლქსკ.; მოქიაქება, გაქიაქება — აქეთ-იქით
მიმობნევა, ალაფება... აგრეთვე გალანძღვასაც ნიშნავს, ბერ.; ქია-
ქი — მიმობნევა, მიმოფანტვა, იმერ. ცხად.; დაქიმიატება —
დამშევა, მოხ.; აქლიავება — ართმევა, განიავენა (ქონებისა)
უანგარიშოდ, უთავბოლოდ ხარჯვა; ცხელი წყლის გაწელება ასხ-
ვით, კოვზით ამოღება და უკანვე ჩასხმა გასაცივებლად, ქართლ.
ლქსკ.; ქოლიაობა — დაყვავება, მიაღერსება, ქართლ, ლქსკ.;
მოქრიახე — დაუდგრომელი, ჰყ.; აღიავენს — ფანტავს,
ქართლ. ლქსკ.; მოღიატებული — გაღელილი, გახსნილი,
ლეჩხ. აღ.; გამოყვიათება — გამონიჭება, გამოლენჩება,

¹ ამ რიგის ფუძეებისათვის შეიძლება მიგვეუთვნებინა შშნ და ცშნ ფუ-
ძეები. ძველ ქართულში პარალელურად გვექონდა შენ და ცენ (რომელმან აღ-
შენა სახლი, მ. 7, 24. აღმოსცენდა ჩეჭლი, მ. 13, 26; შდრ.: აღა-
შშნეს საკურთხეველი, მსაჯ. 21, 4; რომელმან აღმოაცშნის თივაჲ, ფსალ.
146, 8), ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ შშნ ხშირად გვხვდებოდა, ცშნ — უფრო
იშვიათად.

ბერ.; ა მ ო ჩ ლ ი ა ვ ე ბ ა — ამოჩრა, ილიაში ამოდება, ქართლ.
 ლქსკ.; ა წ ი ა ვ ე ბ ს — კენჭაობის თამაშის დროს წაგებულს აგ-
 დებულ კენჭს ხელზე არტყამს, მთიულ. კმრ.; წ ი ა ქ ი — წიწილო
 წრიპინი, ბერ.; წ ი ა წ ე ბ ა, გ ა წ ი ა წ ე ბ ა — აქეთ-იქით გა-
 წევ-გამოწევით დაფლეთა, დაგლეჯა, დაფანტვა, გურ. შარ.; წ რ ი ა-
 ფ ი — (ლენხ.) კრიახი ქათმებისა. ქგლ VIII; წ რ ი ა ქ ი — იგივეა,
 რაც წრიაფი, ქგლ VIII; ჭ ი ა ტ ი — ცოტა ხნით გამოდარება, ბერ.;
 ღ რ უ ბ ლ ე ბ ი დ ა ნ, ნ ის ლ ი დ ა ნ გ ა მ ო შ ე უ ქ ე ბ ა (მზისა), ქგლ VIII; ქ რ ი ა-
 ხ ი — იგივეა, რაც კრიახი, ქგლ VIII; ხ ვ ი ა გ ი — მოუსვენარი
 გადატრიალ-გადმოტრიალება წოლისას, იმერ. ცხად; გ ა ა ხ ი ა-
 ხ ე ბ ს — გაშლის, გაფხტავს; გაამყლავნებს, გააქვეყნებს, გაახმაუ-
 რებს, ქგლ II).

ხმოვანთა ეგვეე შეფარდება გვაქვს საკმაო რაოდენობით ზმნურ
 ფუძეებში, რომლებიც -ი ა ლ სუფიქსით ბოლოვდება (ტრიალი,
 კრიალი, ციალი, ჩხრიალი, ბღერიალი, ზოზიალი. ფორხიალი
 და ა. შ.).

წყვილი ხმოვანი ერთმანეთის გვერდით ბევრ შემთხვევაში მეორე
 რეული ჩანს: ბ ა ის რ — ბ ა ს რ (შდრ. ძვ. ქართ.: განბასრვა —
 დაცივნა), პ ა ი ჭ — პ ა ტ ი ჟ — პ ა ი ჟ (შდრ. აგრეთვე პ ა ი ჭ ი.
 ფ ა ი ჯ ი), დ ა რ ი ე ლ — დ ა რ ი ლ (შდრ.: დ ა რ ი ლ ი — ჟამთა
 ძიება, საბა: დროს შერჩევა (ჩუბ. დ.), დარაჯობა, ზვერვა, თვალთ-
 ვალი, ქგლ. III). გ უ ა ჯ ფუძის უ ისეთ პოზიციაშია, რომ ის ადრე
 უმარცვლო უნდა ყოფილიყო, თუ მისი შემცველი ფუძე წარმოშო-
 ბით ქართულია. გარდა ამისა, გ უ ა ჯ — გ ვ ა ჯ (შდრ.: გ ვ ა ჯ ი —
 შური და გვაჯი ჰგვანან ერთმანეთს და განიყოფებიანცა, საბა; ბაძი.
 მიბაძვა, მესხ. მსრ.); ჭ ი ა ტ // ჭ ი ო ტ — ჭ ი ტ (ჭიტა) — ბავშვების
 ვასართობი სიტყვაა; დამალულს შესძახებენ და ნიშნავს — გიპოვ-
 ნეო, დაგინახეო, ქგლ. VIII; შდრ.: ჭ ყ ე ტ // ჭ ყ ი ტ; აგრეთვე „ჭი-
 ტა ვარსკვლავი“, ვაჟა); ქ ი ა ნ — ქ ა ნ (გაქანავება, ქგლ II),
 ქ ი ა ტ — ჭ ი ა ტ — ჭ ი ტ (იხ. ზემოთ); ქ ი მ ი ა ტ — ქ ი მ ი თ (შდრ.:
 დაქიმითული, ქგლ III); ჭ რ ი ა ხ — ჭ რ ი ხ (შდრ.: ჭ რ ი ხ ა ვ ს —
 (გურ.) კრუხობას იწყებს; ჭ რ ი ხ ი ნ ი — (იმერ., ლენხ.) კრუხის
 ხწიანობა, კრიახი შდრ.: კრახინი, ქგლ VIII); ს ლ ი ა ნ — ს ლ ი ნ
 (შდრ.: ს ლ ი ნ ვ ა — ქვეწარმავალთა სვლა, გლინვა, გურ. შარ.).

მეორეულია აგრეთვე წყვილი ხმოვანი ი ა პირველად საწყვი-
 სებში, რომლებსაც -ი ა ლ დაბოლოება მოუდით (იხ. გვ. 213—219).
 ზოგ შემთხვევაში ორი ხმოვანი ერთმანეთის გვერდით სხვა ენები-
 დან შემოსულ ფუძეებს არის გადმოყოლილი (ბაასი...).

48. ზმნური ფუძეების მოდვლების მიხედვით ხმოვნები, გარ-

კვეულ შემთხვევებში, სხვადასხვა სიხშირით იჩენენ თავს. ბ ა დ (CVC) ტიპის მოდელში, მაგალითად, ა, ე და უ ხმოვნები დაახლოებით ერთნაირი სიხშირით ვლინდება (22,9%; 22,8% 21,3%—შესაბამისად), ი და ო უფრო ნაკლებად გვხვდება (16% და 17%—შესაბამისად). ბ რ ძ ა ნ (CCCVC) ტიპის მოდელში ე ხმოვნის ხმარების სიხშირე 62%-ს შეადგენს, ა-სი—10%-ს, ი-სა—13%-ს, ო-სი—8,6%, უ-სი—6,4%-ს. ბ რ წ ყ ი ნ (CCCCVC) და მ ს ხ ვ რ ე ვ (CCCCVC) ტიპის მოდელში მხოლოდ ე და ი ხმოვნები გვაქვს, თუ არ გავითვალისწინებთ ბ რ წ ყ ი ნ ტიპის მოდელის რამდენიმე გამონაკლის მაგალითს, რომლებშიც ა-ც დასტურდება. ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს, როცა ერთმარცვლიანი ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში თანხმოვანთა თავყრილობას აქვს ადგილი (4 ან 5 თანხმოვნის რაოდენობით), ამ სტრუქტურული მოდელების ფუძეები ო, უ, (ა) ხმოვნებს თავს არიდებენ: ეს ფაქტი, თავის მხრივ, საკითხს აჩენს: ხომ არ არის ზოგ შემთხვევაში ხმოვანთა „არჩევანი“ შეპირობებული ფუძის სტრუქტურული მოდელით? ამ თვალსაზრისით საინტერესოა აგრეთვე, რომ, მაგალითად, თ ქ ა რ უ ნ (CCVCVC), ტ ქ ა რ ც ა ლ (CCVCCVC), გ ვ ა ნ გ ვ ა ლ (CCVCCCVC), ჭ ა ნ ჯ ღ ა რ (CVCCCVC) ტიპის ორმარცვლიან მოდელში არ ჩანს ე ხმოვანი, ხოლო ზ ო რ ზ ი ა ლ (CVCVVC), ფ ო რ ხ ი ა ლ (CVCCVVC), ბ ღ ო ტ ი ა ლ (CCVCVVC) ტიპის სამმარცვლიანი მოდელების პირველი სეგმენტის ხმოვნად, როგორც წესი, ო გვაქვს, აუსლაუტის თანხმოვნის წინ კი ყოველთვის წყვილი ხმოვანია თანმიმდევრობით: ი ა (იალ). რედუპლიკაციის წესით მიღებული ფუძეები, რომლებშიც ძირების მადრთებელი ხმოვნებია ა და ი, პირველი სეგმენტის ხმოვნად ყოველთვის ა-ს აჩვენებენ, მეორე სეგმენტის ხმოვნად — უ-ს (ბათქ-ა-ბუთქ-ი||ბათქ-ი-ბუთქ-ი) და ა. შ.

ხმოვანთმონაცვლეობა ¹

(კ უ მ შ ვ ა დ და დ რ ე კ ა დ ფ უ ძ ე ე ბ შ ი)

ა) კ უ მ შ ვ ა დ ი ფ უ ძ ე ე ბ ი (ა/ე—0)

48. კარგა ხანია ცნობილია, რომ ქართულში სახელის ფუძის შეკუმშვისას უკვალოდ ამოიღება ა და ე ხმოვნები, ხოლო ო კვალს

¹ ნაშრომის ეს ნაწილი — ხმოვანთმონაცვლეობა (კუმშვად და დრეკად ფუძეებში) — წაკითხულია მოხსენებად ახალი ქართული ენის კათედრის ღია სხდომაზე 14. II. 1964 წ.

ამ საკითხთან დაკავშირებით იხ. შ ა ნ ი ძ ე, წელიწადის ეტიმოლოგიისათვის, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადეული, I—II,

ტოვებს ვ-ს სახით და ისიც განსაზღვრულ შემთხვევებში; რომ ფუძისეული ხმოვნის ამოღება ძალუძთ სუფიქსებს.

ზმნურ ფუძეებში, ისევე როგორც სახელთა ფუძეებში, ა//ე ხმოვნების გაუჩინარება შეიძლება მოხდეს, თუ ფუძეებს ბოლოკიდურ თანხმოვნებად სონანტები მოუღით.

ვ: გ ა ვ (დაგვის, ქგლ II; და-გავ-ე), დ ე ვ (დევს, ქგლ III; ი-დვ-ა), ყ ა ვ (ყოფს, ქგლ VII; გა-ყავ-ი, ძვ. ქართ. ყავ), ყ ე ვ მოჰყვება, ქგლ V; მო-ჰ-ყევ), შ ე ვ (შობს, ქგლ VII; ძვ. ქართ. ჰ-შევ. შ-ობ-შე-ობ; შვ-ილ...), ძ ე ვ (ძევს, ქგლ VIII; ძვ. ქართ. ძე-ს, ძევ-ს-უ-ძ-ს-უ-ც), წ ე ვ (წევს, ქგლ VIII; ი-წვ-ა, ძვ. ქართ. წვ-ა).

ლ: გ ა ლ (დაგლის, ქგლ III; და-გალ-ე), ვ ა ლ (ძვ. ქართ. ვალ-ს, ვლ-ენ, ვლ-ენ-ან; ახ. ქართ. მო-ვლ-ენ-ს.), თ ა ლ (გათლის, ქგლ II; გა-თალ-ე), თ ვ ა ლ (დათვლის, ქგლ III; და-თვალ-ე, კ ა ლ (მოკლავს, ქგლ V; მო-კალ-ი), კ ე ლ (დააკლებს, ქგლ III; და-აკელ-ი), ჟ ლ ა ლ (დაეღლის, ქგლ III; და-ეღალ-ე), ს ხ ა ლ (გასხლავს, ქგლ II; გა-სხალ-ი), ფ ა ლ (დაფლავს, ქგლ III; და-ფალ-ი), ღ ა ლ (დაღლის, ქგლ III; და-ღალ-ე), შ ა ლ (დაშლის, ქგლ III; და-შალ-ე), ც ა ლ (დაცლის, ქგლ III; და-ცალ-ე), ც ვ ა ლ (შეცვლის, ქგლ VII; შე-ცვალ-ე), ძ ე ლ (შეძლებს, ქგლ VII; შე-ძელ-ი), წ ა ლ (გამოწლავს, ქგლ II; გამო-წალ-ი), წ ყ ა ლ (მოწყლავს, ქგლ V; მო-წყალ; ძვ. ქართ.; მო ვ ი წ ყ ა ლ წყლულებითა, სწავლ. 231,8) ხ ა ლ (დაახლის, ქგლ III; და-ხალ-ე).

მ: ზ ა მ (უზამს, ქგლ VI; ძვ. ქართ.: რასა ზ ა მ თ, ლ. 6, 2; რასა ჰ ზ მ ე ნ, მრკ. 2, 24), ს ე მ (ესმის, ქგლ III; ძვ. ქართ. შეგესემინ, კიმ. I, 282, 6; შეესმნეს, ლ. 1,13), ქ ა მ (იქმს, ქგლ IV; ძვ. ქართ. ი ქ მ თ, ფსალ. 57, 3 ა; ქმ-ქამ: იქამს, ხევს., მთიულ. ქართ. დიალ.), კ ა მ (ძვ. ქართ.: კ ა მ ს, სინ. 84, 15; უქმს, მ. 9,12), ჯ ე მ (ძვ. ქართ.: განჯემ, ფსალ. 101, 12; განჯამე, სინ. 129,2).

ნ: ბ დ ღ ვ ე ნ (ბღღვნის, ქგლ I; და-ბღღვენ-ი), ბ ე ნ (დაიბნევა, ქგლ I; და-ი-ბენ-ი), გ ე ნ (გაიგნებს, ქგლ II; გა-ი-გენ-ი), გ რ ძ ე ნ (გრძნობს, ქგლ II; ი-გრძენ), მ ს ე ნ (გამომსნის, ქგლ

1923—1924 წ.; ა. შ ა ნ ი ძ ე. ქართული გრამატიკის საფუძვლები. 1953 წ.; ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში, ივე. I. 1946 წ.; გ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, 1949 წ.; H. V o g t, Alternances vocaliques en georgian. Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, Bind XI, Oslo, 1934... და ა. შ. ვ. თ ო ფ უ რ ი ა ს დასახელებულ გამოკვლევაში მიმოხილული აქვს საკითხთან დაკავშირებული ლიტერატურაც. აქ აღარ ვიმოწმებთ.

II; გამომსენ-ი), მყენ (ამყნობს, ქგლ I; ა-მყენ-ი), მცენ (ამცნობს, ქგლ I; ძვ. ქართ. ვამცენ, მთწმ. 322,36). რყვენ (გარყვნის, ქგლ II; გარყვენ-ი), პტყვენ (ვაპტყვნის, ქგლ II; ვაპტყვენ-ი). სკვენ (გასკვნის, ქგლ II; ვა-სკვენ-ი), ფცქვენ (გაფცქვნის, ქგლ II; ვა-ფცქვენ-ი), ფშხვენ (დაფშხვნის, ქგლ III; და-ფშხვენ-ი), ფხვენ (დაფხვნის, ქგლ III; და-ფხვენ-ი), ღრღენ (ღაღღნის, ქგლ III; და-ღრღენ-ი), ჩან (ჩანს, ქგლ VIII; ძვ. ქართ. უ-ჩნ-ს), ცან (იენობს, ქგლ IV; ი-ცან-ი), ცრცენ (ააცრცნის, ქგლ I; ა-ა-ცრცენ-ი), ძღვენ (უძღვნის, ქგლ VI; უ-ძღვენ-ი), წან (დაწნავს, ქგლ III, და-წან-ი), ხან (მოხნავს, ქგლ V; მო-ხან-ი), ხრწენ (ვახრწნის, ქგლ VIII; ვა-ხრწენ-ი), ხსენ (ვახსნი, ქგლ II; ახსნი, ქგლ I; ვა-ხსენ-ი, ა-ხსენ-ი), ჟმენ (იჯმნის, იჯმნება, ქგლ IV; ძვ. ქართ.: იჯმნა, ევსტ. 165,5; მიჯმენ, ბალავარ. 131,14).

ბარ (გაუბრის, ქგლ II; ვა-უ-ბარ-ე), გვარ (მიპვერის, ქგლ V; მი-პ-გვარ-ე), დგერ (ძვ. ქართ. დაადგერით, ლ. 22, 28; დაადგრეთ, ი. 15,4; და-ა-დგრ-ებ-ი-ს), თარ (გათრა — გათრევა, წაყვანა. მოხ.; დათარეს — გადათარიეს. ხევს. ა. შან.), თერ (აეთრევა ქგლ I; აეთერ, გაეთერი, წაეთერი, ფშ. 107,25 — 27). თქვარ (დათქვრის, ქგლ III; და-თქვარ-ე), თხარ (მოთხრის, ქგლ V; მო-თხარ-ე; უ-თხარი, ძვ. ქართ. უ-თხარ-ობ-და-ა.), თხვარ (მოთხვრის, ქგლ V; მო-თხვარ-ე), კარ (შეკრავს, ქგლ VII; შე-კარ-ი: დაპკრავს, ქგლ II; და-პ-კარ-ი). მსხვერ (იმსხვრევა, ქგლ IV; და-ი-მსხვერ-ი), პყარ (შეიპყრობს, ქგლ VII; შე-ი-პყარ-ი; დაიპყრობს, ქგლ III; და-ი-პყარ-ი), სარ (მოსრავს, ქგლ V; ძვ. ქართ.: და რისხვითა ერი მოსარ, ფსალ. 55,8), სვარ (დასვრის, ქგლ III; და-სვარ-ე), სწარ (გაასწრებს, ქგლ II; ვა-ა-სწარ-ი; დაასწრებს, ქგლ III; და-ა-სწარ-ი), ტყვერ (გამოტყვერება, ქგლ II; გამოტყვერ-ი), ფხვერ (აღიფხვრება, ქგლ I; აღი-ფხვერ-ი, ძვ. ქართ.: აღიფხუერ ამიერ, მ. 21, 21), ქერ (ქრება, ქგლ V; ვა-ქერ-ი), ღვარ (დაღვრის, ქგლ III; და-ღვარ-ე), ყარ (გადაყრის, ქგლ II; ვადა-ყარ-ე), შვერ (დაშვრება, ქგლ III; და-შვერ-ი; ძვ. ქართ. დავშუერით, ლ. 5,5), ჩარ (ჩასჩრის, ქგლ VIII; ჩა-ს-ჩარ-ე), ცერ (აუცრის, ქგლ I; ა-უ-ცერ-ი), ცხერ (დაცხრება, ქგლ III; და-ცხერ-ი; ძვ. ქართ.: დაცხერ მისგან, სწავლ. 118,22), ძარ (აღძრავს, ქგლ I; აღ-ძარ-ი; დაძრავს, ქგლ III; და-ძარ-ი...), ძვერ (შეძვრება, ქგლ VII; შე-ძვერ-ი), წყერ (ვაწყრება, ქგლ II; ვა-წყერ-ი), ჳერ (ვაჳრის, ქგლ II; ვა-ჳერ-ი),

ხ ა რ (მოხრის, ქგლ V; მო-ხარ-ე), ჯ ა რ (მიჯრის, ქგლ V; მი-ჯარ-ე).

აქ დამოწმებულ ფუძეთა (მათი რაოდენობა 80-ს აღემატება) სტრუქტურა შეიძლებაოდა გამოგვეხატა ფორმულით: C (ან C-თა კომპლექსი) + ა/ე + ს ო ნ ა ნ ტ ი, და გვეთქვა: ასეთი სტრუქტურის მქონე ზმნურ ფუძეებში ა/ე ფუძისეული ხმოვნები მონაცვლეობენ 0-თან, თუ ფუძეს მოსდევს VC სტრუქტურის სუფიქსი (-ავ, -ობ, -ებ, -ოფ...), ან ფუნქციის მქონე V სუფიქსიო (ი, ა, ო).

ამას მხარს დაუჭერდა რაოდენობრივად გაცილებით მეტი მასალა ისეთი ზმნური ფუძეებისა, რომლებშიც ა/ე ხმოვნები გვაქვს, მაგრამ მათ სონანტები არ მოსდევს და თითქოს ამიტომ ფუძეები უკუმშველია (დაბეჟავს, ქგლ III; და-ბეჟ-ე; მიაგებებს, ქგლ V, მი-ა-გებ-ე; დადაგავს, ქგლ III, და-დაგ-ე; დაზეპავს, ქგლ III, და-ზეპ-ე; დათესავს, ქგლ III, და-თეს-ე; გააკეთებს, ქგლ II, გა-აკეთ-ე; დაკეპავს, ქგლ III, და-კეპ-ე; დაკეცავს, ქგლ III, და-კეც-ე და ა. შ.), აგრეთვე ის მასალა, რომლის მიხედვით ზმნური ფუძე აუსლაუტში ერთზე მეტ თანხმოვანს შეიცავს (აბეზრებს, ქგლ I, მო-ა-ბეზრ-ე; შეკაზმავს, ქგლ VII, შე-კაზმ-ე; ლანძავს, ქგლ I, ა-ლანძ-ე; პენტავს, ქგლ VI, გა-პენტ-ე და ა. შ.). კუნწვადი ფუძეები ცალი თანხმოვნით (სონანტით) ბოლოვდება, ხოლო ფუძეები, რომლებშიც ერთზე მეტი თანხმოვანი გვაქვს, თითქოს ამიტომ უკუმშველი რჩებაო.

აქედან შეიძლებაოდა დაგვესკვნა: რაკი ვიღებთ ფუძის ფორმულას—C (ან C-თა კომპლექსი) + ა/ე + ს ო ნ ა ნ ტ ი¹, გამომდინარეობს, რომ ა/ე ხმოვანთა 0-თან მონაცვლეობის მიზეზი სტრუქტურულ-ფონემატურია ამოსავალშიც და ამჟამადაცო. ასეთი დასკვნის გამოტანის უფლებას ზემოთგანხილული მასალა მართლაც იძლევა. 50. ფუძის ამ ფორმულას მაინც არა აქვს აბსოლუტური ხასიათი. ახალ ქართულშიც² დასტურდება ისეთი ფუძეები, რომლებიც ა/ე ხმოვნებს შეიცავენ, იკუმშებიან კიდევ, მაგრამ სონანტებით არ ბოლოვებიან (ადგება, ქგლ I, ა-დ ე გ—ა-დ ე ქ; დასჯის³, ქგლ III,

¹ სათანადო მოდელის დადგენის ცდა მოცემული აქვს პ. ფოგტს, *Alternances vocaliques en géorgien...*, გვ. 25; აგრეთვე გ. ასვლედიანს, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 215.

² ახალ ქართულშიო, — ვამბობთ, მაგრამ იგულისხმება, რომ ძველშიაც კუმშვადი ფუძე ანალოგიურ ვითარებას გვიჩვენებდა. უფრო ზუსტად: ახალში სწორედ ძველი ქართულის ვითარებაა შემონახული.

³ იშვიათი ფორმა დადასტურებული აქარულში: დასანჯილი — დასჯილი, პ. ჯ ა ჯ ა ნ ი ძ ე, აქარული დიალექტის ლექსიკონი. 1965 წ. (ხელნაწერი).

დ ა-ს ა ჯ-ე; და-სხდებ-ი-ან, ქგლ III, დ ა-ს ხ ე დ-ი-თ; გამოიქცევა-ქგლ II, გ ა მ ო-ი-ქ ე ც-ი; იღწვის—იღწის, ქგლ IV, ი-ღ ვ ა წ-ე; გაძ-ლება, ქგლ II, გ ა-ძ ე ლ//გ ა-ძ ე ხ; გამოსცდის, ქგლ II, გ ა მ ო-ს-ც ა დ-ე; ახდის, ქგლ I, ა-ხ ა დ-ე; დაჯდება, ქგლ III, დ ა-ჯ ე ლ—დ ა-ჯ ე ქ, და არც ძველი ქართულისათვის არის ასეთი მაგალითები უცხო (მოკულებოდა, ლ. 8, 48; საპყრობილესა შინა მოკუ ე დ ი ნ, ევსტ. 163, 4; რაფთა არა მოკეკუ ე დ ი, იობ. 9,29; ტფებოდა, მრკ. 14, 54, გ ა ნ ტ ე ფ ი თ, კთლ. 013, 2, 16; მრავალნი სცთებო-ლიან, ჰაბო, 179,1; ნუთუ თქუენცა შე ს ც ე თ ი თ, ი. 7, 47 C; მხულების, ბოლნ. 34, 3, წ ი-ღ მ ხ უ ე დ ა მე, ფსალ. 15, ა, 6; ანუ დაქქვას, იობ. 12,14 (შდრ.: დაქქსავთ, მ. 23, 14 C), და ქ ქ ა შ კ ა რ ი შენი, მ. 6, 6; გარდამოკდეს, ლ. 9, 54; გ ა რ დ ა-მ ო ვ ქ ე დ ზეცით, ი. 6,38...), თუმცა ეს უკანასკნელი ახალი ქართულის უღლებად ფორმებში უკვე ნულოვანი გახმოვანებით წარმოგვიდგებიან (მო-კვდ-ი, გა-თბ-ი, შე-ცდ-ი, შე-მ-ხვდ-ი, და-ხშ-ე...)¹.

რაკი ამ რიგის მაგალითები თანამედროვე ქართულში ხმოვანს აღარ აჩვენებენ, ისინი შეიძლებოდა ძველი ქართულის ფაქტებად მიგვეჩნია, ხოლო ახალ ქართულში რომ ფუძეები შემოგვრჩა, რომ-ლებსაც აუსლაუტში სონანტები არ მოუღიო (ღეგ, საჯ, სხედ, ქეც, ღვაწ, ძეხ//ძელ, ცად, ხად, ჯედ), კუმშვადი ფუძეების საერთო ფონზე გამონაკლისებად დაგვესახა. მაშინ შეიძლებოდა თანამედ-როვე ქართულისათვის მაინც მიგველო კუმშვადი ფუძეების ფორ-მულა (C (ან C-თა კომპლექსი) + ა/ე + ს ო ნ ა ნ ტ ი)².

¹ ძველ ქართულთან შედარებით ახალი აზოგადებს ნულოვან ვოკალიზმსაო (ტფ—ტფ. დერკ—დრკ...). წერს პ. ფო გ ტ ი. Alternances vocaliques... გვ. 125. სხვათა შორის. ძველ ქართულში იკუმშებოდა ზოგი ისეთი ფუძეც, რომელ-საც აუსლაუტში წყვილი თანხმოვანი ჰქონდა (ოდეს... მოპებრის ქარმან ძლიერ-მან, მი ე ლ რ კ ი თ, ლმნ. 90, 23; მო ვ დ ე რ კ წინაშე უფლისა. ლმნ. 130, 10. გ ა ნ ი რ თ ხ ა ქ ე ლ ი, მ. 12, 13: გ ა ნ ი რ ა თ ხ ქ ე ლ ი შენი. მ. 12, 13 C, გარ-დართხმა, ქართლ. I, 329, 22; გ ა რ ე-შ ე გ ი რ ტ ყ ა მ ს, სინ. 9, 1, სარტყელო შე ი რ ა ტ ყ, ლ. 17,8 C; ხვალისაგან მსთუად მიეკრბეთ, სინ. 68,21, ყოველნი ძმანი ერთად შე ე კ ე რ ბ ი თ, ცხრ. 118,1; ნუ გ ა ნ ქ კ რ თ ე ბ ი თ, მრკ. 16, 6, გ ა ნ ვ ე კ რ თ. საბა...). ასეთი თითო-ოროლა მაგალითი ახალ ქართულშიც გვხვდება: ზ რ დ-ის — გ ა-ზ ა რ დ-ა...

² საერთოდ კი საჭიროა შევნიშნოთ: ზოგიერთ გამონაკლისს შეიძლება დაე-ძებნოს ახსნა, თუ ჩავთვლით, რომ ა/ე ფუძისეულ ხმოვნებთან სონანტის მეზობ-ლობა (წინ იქნება თუ მომდევნოდ) უკვე შესაძლებელ პირობებს ქმნის ფუძის შე-კუმშვისათვის (შდრ.: ღ ვ ა წ /—ღ უ ა წ /—ღ ვ წ ლ წ ვ; კ უ ე ლ—კ უ ლ, ხ უ ე ლ—ხ უ ლ, დ ე რ კ —დ რ კ, რ ა თ ხ — რ თ ხ, რ ა ტ ყ — რ ტ ყ, კ ე რ ბ — კ რ ბ, 'კ ე რ თ—კ რ თ...), სხვა შემთხვევაში გამონაკლისს ახსნიდა დაშ-

მაგრამ არა. თანამედროვე ქართულში საკმაო რაოდენობით მოგვეპოვება ზუსტად ამავე სტრუქტურის მქონე ფუძეები, რომლებშიც, წინააღმდეგ მოლოდინისა, ხმოვნები უცვლელად რჩება (აკრძალავს, ქგლ I, ა-კრძალ-ე; უშველის, ქგლ VI, უ-შველ-ე; მიჩქმალავს, ქგლ V, მი-ჩქმალ-ე; აწვალავს, ქგლ I; ა-წვალ-ე; შეიწყალავს, ქგლ VII, შე-ი-წყალ-ე; ახველებს, ქგლ I, ა-ხველ-ე; ათენებს, ქგლ I, ა-თენ-ე; აშენებს, ქგლ I, ა-შენ-ე; აღმოაცენებს, ქგლ I, აღმო-ა-ცენ-ე; გაახსენებს, ქგლ II, გა-ა-ხსენ-ე; აჩვენებს, ქგლ I, ა-ჩვენ-ე; ჩააბარებს, ქგლ VII, ჩა-ა-ბარ-ე; შეკერავს, ქგლ VII, შე-კერ-ე; მოიპარავს, ქგლ V, მო-ი-პარ-ე; გაბზარავს, ქგლ II, გა-ბზარ-ე; გაატარებს, ქგლ II, გა-ა-ტარ-ე; აძგერებს, ქგლ I, ა-ძგერ-ე და ა. შ...). როგორც ჩანს, ზემოხსენებული ფონეტიკური გარემო არ არის საკმაო პირობა იმისათვის, რომ ზმნური ფუძეების კუმშვადობა-უკუმშველობას კანონის სახე მიეცეს. ეს გარემოება აქვს მხედველობაში 3. ფო გ ტ ს, როდესაც წერს: წინასწარ ძნელია იმის გაგება, მოხდება თუ არა ფუძისეული ხმოვნის სინკოპე, ფუძის სტრუქტურა საამისო მოთხოვნისებებს კიდევაც რომ აკმაყოფილებდესო¹.

51. სონანტებით დაბლოებული (ოთხმოცზე მეტი) კუმშვადი ფუძე, ცხადია, საკითხს აჩენს: რატომ არ ვრცელდება ხმოვანთმონაცვლეობა—ა/ე—ო ყველა ანალოგიური სტრუქტურის ფუძეზე? სავარაუდოდ მიზეზი შეიძლება რამდენიმე იყოს:

ა) ზმნური ფუძეების კუმშვადობას შესაძლებელია შეაპირობებდა მოძრავი მახვილი² (ვ-ჭერ→*ვ-ჭერ-რ→ვ-ჭრ-რ, ვ-კალ→*ვ-კალ-ანვ→ვ-კლანვ). სადაც მახვილმა არ გადაინაცვლა, ფუძე უკუმშველი სახით შემოგვრჩა (ვ-ა-ტარ-ე→ვ-ა-ტარ-ებ, ვ-ა-თენ-ე→ვ-ა-თენ-ებ..).

ბ) ფუძისეული ხმოვნები ა/ე შეიძლებოდა ყოფილიყო მოკლე და

ვება იმისა, რომ ზოგი ხშული თანხმოვანი სონორობის თვისებით სონანტებს უახლოვდება (შდრ.: ჟ ე ლ→ჯ ლ, ს ხ ე ლ—ს ხ ლ, ც ა ლ—ც ლ, ხ ა ლ—ხ ლ. ქ ე ლ—ქ ლ.. დ ე გ ლ—დ გ, ს ა ჟ—ს ჟ, ძ ე ლ—ძ ლ..); ამ საკითხის შესახებ იხ. გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, 1949., გვ. 62.

¹ H. Vogt, Alternances vocaliques en géorgian... გვ. 126.

² ამ საკითხის ირველი იხ. არნ. ჩიქობავა, მახვილის საკითხისათვის ძველ ქართულში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. III, № 2 და № 3, 1942 წ.; მისივე, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I, 1948 წ., გვ. 214—216; გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები; ვ. თოფურია, რედუქციისათვის ქართულურ ენებში, არსებობს გამოკვლევები, რომლებშიც სხვა საკითხებთან დაკავშირებით მახვილის შესახებაც არის მსჯელობა.

გრძელი. მოკლე ხმოვნების შემცველი ფუძეები იკუმშებოდა (თხარ—თხარ-ი, ყარ—ყარ-ი, ჰერ—ჰერ-ი, კალ—კალ-ავ, გრძენ—გრძენ-ობ...), გრძელი ხმოვნების შემცველი ფუძეები — არა (ა-ტარ-ე—ა-ტარ-ებ, ა-თენ-ე—ა-თენ-ებ, უ-შენლ-ე — უ-შენლ-ი...) ¹.

კერძო შემთხვევებში ფუძის კუმშვა შეიძლება არ მომხდარიყო:

გ) თუ ხმოვნის ამოღების შედეგად მივიღებდით თანხმოვანთა ისეთ კომპლექსს (ან ისეთი კომპლექსის შემცველ ფუძეს), რომელიც ქართულისათვის დამახასიათებელი არ არის. მოსალოდნელი არაბუნებრივი კომპლექსი შემაკავებლად მოქმედებს ფუძის კუმშვაზე (ა-კრძალ-ე—ა-კრძალ-ავ, და-გმან-ე—და-გმან-ავ, ა-მთქნარ-ე—ა-მთქნარ-ებ...).

დ) თუ ზოგი ზმნური ფუძე უცხო წარმომავლობისაა და ქართულის ზმნურ ფუძეებში მოქმედ კანონებს ამიტომ არ ემორჩილება.

ე) თუ ფუძის კუმშვის შემთხვევაში წარმოიქმნებოდა ომონიმური ფორმები. მორფოლოგიურ ომონიმიას ენა თავს არიდებს ² (რომელიმე შე-კ-რ-ავ ზმნა აწმყოს ფუძის სახით არის წარმოდგენილი, მისი აორისტია შე-კ-არ-ი. ამათ გვერდით გვაქვს შე-კ-ერ-ავ, რომლის აორისტია შე-კ-ერ-ე. შე-კ-ერ-ავ ფუძეში ხმოვნის რედუქციას შედეგად მოჰყვებოდა მისი დამთხვევა შე-კ-არ ზმნის აწმყოს ფუძეზე: შე-კ-რ-ავ...).

მ2. თანამედროვე ქართულში კუმშვადი ზმნური ფუძეების ზოგადი მოდელი ანალოგიურია კუმშვადი სახელების მოდელისა ³. მაშასადამე, შეიძლება იკუმშებოდეს როგორც ზმნური, ასევე სახე-

¹ გრძელი ხმოვნების არსებობის შესახებ ვარაუდი გამოთქმული აქვთ კი ფოგტს (Alternances vocaliques... გვ. 132 და შმდ.), ალ. ონიანს (გრძელი ხმოვნების საკითხისათვის სენაურში, იკე XIII, 1962 წ., გვ. 224—226), ანალოგიური მოსაზრება ჰქონია გამოთქმული ვ. თოფურიას თავის გამოუქვეყნებელ ნაშრომში. ამ საკითხზე ვრცლად არის მსჯელობა თ. გამყრელიძისა და გ. მაკაევიანიანის მონოგრაფიაში — სონანტთა სისტემა და აბლაუტი ქართველურ ენებში, 1965 წ., გვ. 240 და შემდგომ.

² ფ. ერთელიშვილი, მორფოლოგიური ომონიმია და მისი შედეგები ქართულში (ხელნაწერი).

³ განსხვავებას გვიჩვენებენ ო ხმოვნის შემცველი ფუძეები. როგორც ცნობილია, სახელებში შეიძლება ო-ვ//ო. ზმნურ ფუძეებში ასეთი სახეცვლილება არ შეიძლება, მაგრამ ო-ვ//ო ტიპის მონაცვლეობა სახელებში მაინცდამაინც გავრცელებული არ არის. „1200-ზე მეტი გაანალიზებული სიტყვისაგან, რომლებშიც მოსალოდნელი იყო ო-ს ამოღება, რედუქციას ემორჩილება სიტყვათა საერთო რაოდენობის მხოლოდ 4%/მ. მაშასადამე, წესის განზოგადება ო-ს რედუქციის თაობაზე არ შეიძლება“. პ. ცხადაია, ო-ს რედუქციისათვის ქართულში, თსუ სტუდენტთა XXVI სამეცნიერო კონფერენციის მოხსენებათა თეზისები, 1964 წ., გვ. 11.

ლური ფუძეები, რომელთაც ბოლოკიდურ მარცვლებად მოუღიით ავ, ევ, ამ, ემ, ალ, ელ, ან, ენ, არ, ერ:

ბოლოკიდურ- მარცვლები	სახელის ფუძე	ზმნის ფუძე
ავ	ამბავ-ი — ამბ-ის (—ამბე-ის)	და-გავ-ე — და-გვი-ი
ევ	ატამ-ი — ატმ-ის	მო-პ-ყვე-(ი)—მო-პ-ყვე-ე-ბი
ამ	ირემ-ი — ირმ-ის	ი-ქამ — ი-ქმ
ემ	მსხალ-ი — მსხლ-ის	გვ. ქართ. გან-ქემ — გან-ქმ-ები
ალ	მგელ-ი — მგლ-ის	მო-კალ-(ი) — მო-კლ-ავ
ელ	გუთან-ი — გუთნ-ის	და-აკელ-(ი) — და-აკლ-ებ
ან	წვენი-ი — წვენ-ის	და-წან-(ი) — და-წნ-ავ
ენ	ცვარ-ი — ცვრ-ის	გა-სენ-(ი) — გა-სნ-ი
არ	მტერ-ი — მტრ-ის	შე-ი-პყარ-(ი) — შე-ი-პყრ-ობ
ერ		გა-ქერ-(ი) — გა-ქრ-ი

(მღრ. გამოწაკლისები: ნაბად-ი — ნაბდ-ის და გამო-ცად-ე — გამო-ცდ-ი; კაკაბ-ი — კაკბ-ის. სომეხ-ი — სომნ-ის... ა-დეგ — ა-დგ-ები; და-ჯედ (—და-ჯექ) — და-ჯდ-ები... ღმერთ-ი — ღმრთ-ის; გა-ზარდ-ე — ზრდ-ი..).

ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმ გარემოებას, რომ ფუძეების კუმშვის საერთო მიზეზი მაინც სტრუქტურულ-ფონემატურია (შეიძლება იკუმშებოდეს ფუძეები სახელისაც და ზმნისაც, თუ მათ აქვთ სტრუქტურული მოდელი — C (ან C-თა კომპლექსი) + ა/ე + ს ო ნ ა ნ ტ ი. ამ მიზეზის ფაქტორები ფუძეებში ახლაც დაცულია, მაგრამ მოდელი არც ადრე მოიცავდა მის შესაბამის ყველა ფუძეს და არც ამჟამად ვრცელდება მისი კანონები სათანადო სტრუქტურის მქონე ყველა კონკრეტულ ფუძეზე¹.

¹ ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევს სტატისტიკური მონაცემები, რომლებიც თანამედროვე ქართულში სახელთა ფუძეების შესწავლის შედეგად არის მიღებული. გაანალიზებული 974 არსებითი სახელიდან (იგულისხმება -ალ, -ელ, -ან, -ენ და ა. შ. მარცვლებით დაბოლოებული ფუძეები) იკუმშება 395 (41%) სახელთა ნახევარზე მეტი — 573 (58%) არ იკუმშება. დაახლოებით 1%-ის შეადგენს რაოდენობა იმ სახელებისა, რომლებიც მერყევე ვითარებას გვაჩვენებენ. სახელთა ფუძეების ბოლოკიდურ მარცვალთა მიხედვით განხილვა ცხადყოფს, რომ კუმშვის შემთხვევები უკუმშველობის შემთხვევებს აღემატება მხოლოდ -ან, -არ, -ალ მარცვლებით დაბოლოებულ სახელებში. მართალია, გაანალიზებულ მასალაში საკმაო რაოდენობით გვაქვს უცხო წარმოშობის სახელებიც. მაგრამ ისეთ სახელთა ნაწილი, რომელიც უფრო აქტიურად იხმარება სალაპარაკო ენაში, ჩვეულებრივ იკუმშება (გენერალ-ი, გენერლ-ის; ოფიცერ-ი ოფიცრ-ის...). იხ. ი. ბაქრაძე, არსებითი სახელების კუმშვა-უკუმშველობის საკითხისათვის ქართულ ენაში, თსუ სტუდენტთა 27-ე სამეცნიერო კონფერენციის მოხსენებათა თეზისები. 1965, გვ. 4. სტატისტიკური მონაცემები მოგვყავს ნაშრომის მიხედვით).

კუმშვადი ზმნური და სახელური ფუძეების სტრუქტურული სხვაობისათვის: კუმშვადი ზმნური ფუძე, როგორც ეს ზემოთ განხილული მასალის მიხედვით ჩანს,

ა/ე-ს მონაცვლეობა 0-თან VC რიგის მორფოლოგიურ მასალაშიც ვლინდება (ბად-ავ→ბად-ვ-ა, ძვ. ქართ.: სუ-ამ→სუ-მ-ა, ღუმ-ენ→ღუმ-ნ-ა, მი-ს-ც-ენ→მი-ს-ც-ნ-ა), ზოგჯერ კი — ძირეულშიც და აფიქსისეულ მასალაშიც (მო-კან→მო-კნ-ავ-ს—[მო-]სა-კნ-ვ-ელ-ი), იშვიათ შემთხვევებში ფუძისეული ხმოვნის ამოღებას პრეფიქსიც იწვევს (კამ-ს—უ-კმ-ს...)¹.

ნაშ. ა/ე—0 ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა ისეთ ფუძეებში გვაქვს, რომლებისაგანაც უპირატესად მოქმედებითი გვარის ზმნები იწარმოება (და-გავ-ა, და-გვი-ს; და-ღალ-ა, და-ღლი-ს; მო-თხარ-ა, მო-თხრი-ს...), მაგრამ ამავე ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა დასტურდება ზოგჯერ ისეთ ფუძეებშიც, რომლებიც ვნებითი გვარის წარმოებას ედება საფუძვლად (მო-ჰ-ყევ, მო-ჰ-ყე-ები; ძვ. ქართ. გან-ქემ, გან-ქმ-ები; და-ადგერ, და-ადგრ-ები; გამო-ტყვერ, გამო-ტყვრ-ები, და-შურ, და-შურ-ები; აღ-ი-ფხურ, აღ-ი-ფხურ-ები; გამო-ძურ, გამო-ძურ-ები; გა-წყერ, გა-წყრ-ები...²), სადაც ყურადღებას იქცევს ე ხმოვნის მონაწილეობა. ამიტომ შეიძლებოდა ე ხმოვნის შემცველი ფუძის მოდელები ვნებითის ფუძეებად მიგვეჩნია, ეგევე ხმოვანი მოქმედებითის ფუძეებშიც რომ არ იჩენდეს თავს (და-ა-კელ, და-ა-კლ-ებ; ა-მცენ, ა-მცნ-ობ; და-ჰერ, და-ჰრ-ი...); ამასთან დაკავშირებით მიზანშეწონილია გავიხსენოთ რამდენიმე ფუძე, რომლებიც პარალელური ვარიანტების სახით არსებობს, ა ხმოვნის შემცველი ფუძე მოქმედებითი გვარისაა (ცად, კად, ყავ, ქარ), ხოლო ე ხმოვნის შემცველი — ვნებითისა (ცეთ, კედ, ყევ, ქერ)³.

შეიძლება იწებოდეს ცალი თანხმონითაც და თანხმოვანთა კომპლექსითაც; ერთმარცვლიან სახელთა ფუძე — ასევე. მაგრამ თუ ერთმარცვლიანი სახელის ფუძე ცალი თანხმონით იწყება, ის არ იკუმშება (ქალი, ქარი, დარი, ფერი...); ფუძე რომელიც ანლატში ერთზე მეტ თანხმოვანს შეიცავს, იკუმშება (წყალი, ქმარი, მღვდელი...); გამონაკლისების (ღვარი, თვალი, ბალი...) ახსნა თითქოს ხერხდება, იხ. თ. გვერდწითელი, ერთმარცვლიან სახელებში ფუძეთა კუმშვის საკითხისათვის, თსუ სტუდენტთა XXI სამეცნიერო კონფერენციის მოხსენებათა თეზისები, 1959 წ., გვ. 87. ამ ფაქტისათვის ყურადღება უფრო ადრე მიუქცევია პ. ფოგტს, *Esquisse d'une grammaire du géorgien moderne*, NTS, IX—X, 1936, 22—23.

¹ ვ. თოფურიია, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში, იკე I, 1946 წ., გვ. 71—74.

² სათანადო მოქმედებითები ამ ფუძეთა უხმოვნო ვარიანტებისაგან არის ნაწარმოები (გა-ა-ხმ-ო, გა-ა-ხმ-ობ-ს; გამო-ატყვრენ-ს, გამო-ატყვრინ-ა; გამო-ატყვრენ-ს, გამო-ატყვრინ-ა...).

³ ვ. თოფურიია, მესამე ტიპის ვნებითის წარმოება ქართულში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. III, № 9, 1942 წ., გვ. 968; ავტორი ა-ს მოქმედებით გვარს უკავშირებს, ე-ს — ვნებითს.

ა/ე—0 ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა უცხო არ არის საშუალო გვარის ზმნებისთვისაც (დევ-ს, ი-ღვ-ა; წევ-ს, წვ-ან-ან; ვალ-ს, ვლ-ენ-ან; ჯამ-ს, უ-ჯმ-ს...), რომლებიც, როგორც ცნობილია, უღლებად ფორმებს ხშირად მოქმედებითი ან ვნებითი გვარის ფორმებისაგან სესხულობენ.

54. ზემოთ განხილული მასალის მიხედვით ჩანს, და უკვე აღვნიშნეთ კიდევ, რომ ა/ე ხმოვანთა 0-თან მონაცვლეობის მიზეზი სტრუქტურულ-ფონემატური ხასიათისაა, მაგრამ ეს მიზეზი, სხვადასხვა გარემოებათა გამო, რომლებიც ახლა ჩვენთვის ბოლომდე ნათელი არ არის, სათანადო სტრუქტურის მქონე ყველა კონკრეტულ ფუძეს არ მოიცავს.

ქვემოთ მხედველობაში გვექნება ზმნური ფუძეების ის კლასი, რომელშიც ა/ე—0 ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა დასტურდება და განვიხილავთ საკითხს, თუ როგორ არის განაწილებული უღლების პარადიგმებში ა/ე ხმოვნების შემცველი და ნულოვანი გახმოვანების ფუძეები.

თითოეული ფუძე მოქმედებითი გვარის ზმნათა კლასიდან ა/ე გახმოვანებას გვიჩვენებს აორისტის I-სა და II პირში (გა-ვ-თალ-ე, გა-თალ-ე; გა-ვ-სკვენ-ი, გა-სკვენ-ი; გა-ვ-ჰერ-ი, გა-ჰერ-ი...), III პირის ფორმებში (მხოლოდითშიც და მრავლობითშიც) ზმნური ფუძე ხან იკუმშება, ხან — არა. ერთი შეიმჩნევა მხოლოდ: თუ ფუძეს აუსლაუტში 5 სონანტი მოუღის, III პირის ფორმებში ფუძე ყოველთვის ნულოვანი გახმოვანების გვექნება (მი-ა-გნ-ო, ი-გრძნ-ო, გა-სკენ-ა, და-ფხენ-ა, მო-ხნ-ა...), სხვა სონანტების შემცველი ფუძეები კანონზომიერ ცვლას არ ემორჩილება (შდრ.: და-გავ-ა და გა-ყ-ო (←*გა-ყავ-ა), გა-თალ-ა და და-ფლ-ა, და-ყარ-ა და და-ძრ-ა...). II კავშირებითის ფორმებში ამ თვალსაზრისით აგრეთვე არ ჩანს საერთო წესი, თუ არ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ ის ფუძე, რომელიც აორისტის III პირის ფორმებში ნულოვანი გახმოვანებით წარმოგვიდგება, ასეთად დარჩება ის II კავშირებითშიც (შდრ.: და-ფლ-ა და: და-ვ-ფლ-ა, და-ფლ-ა, და-ფლ-ა-ს; და-ძრ-ა და: და-ვ-ძრ-ა-, და-ძრ-ა, და-ძრ-ა-ს...), ხოლო ფუძე, რომელიც აორისტის III პირის ფორმებში ხმოვანს ინარჩუნებს, ხმოვნისანი იქნება ის II კავშირებითის ფორმებშიც (შდრ.: და-გავ-ა და: და-ვ-გავ-ო, და-გავ-ო, და-გავ-ო-ს; გა-თალ-ა და: გა-ვ-თალ-ო, გა-თალ-ო, გა-თალ-ო-ს; და-ყარ-ა, და: და-ვ-ყარ-ო, და-ყარ-ო, და-ყარ-ო-ს...). I სერიის ყველა მწკრივსა და III სერიის I თურმეობითში თითოეული ფუძე ნულოვანია. II თურმეობითსა და III კავშირებითში ფუძე შეიძლება ნულოვანიც იყოს (თუ აორისტის III პირის ფორმებში ის იკუმშება;

შდრ.: და-ფლ-ა და: და-მ-ე-ფლ-ა, და-გ-ე-ფლ-ა, და-ე-ფლ-ა; და-ძრ-ა და: და-მ-ე-ძრ-ა, და-გ-ე-ძრ-ა, და-ე-ძრ-ა...) და ხმოვნის შემცვლიც (თუ აორისტი III პირის ფორმებში ფუძე უკუმშველია; შდრ.: და-გავ-ა და: და-მ-ე-გავ-ა, და-გ-ე-გავ-ა, და-ე-გავ-ა: გა-თალ-ა და: გა-მ-ე-თალ-ა, გა-გ-ე-თალ-ა, გა-ე-თალ-ა...) ¹.

ენებითის თითოეულ ფუძეში ე ხმოვანი ჩანს მხოლოდ აორისტის I-სა და II პირის ფორმებში (მო-ვ-ჰ-ყევ, მო-ჰ-ყევ; და-ვ-ი-ბენ-(ი), და-ი-ბენ-ი; გა-ვ-წყერ-(ი), გა-წყერ-(ი)...). ყველა სხვა შემთხვევაში ენებითის ფუძეები ნულოვანი გახმოვანებისაა.

საშუალო გვარის ზმნათა ფუძეებში სიტრეულე შეიმჩნევა და ყველა ცალკეულ ზმნას აქ ვერ შევხვებით. აღვნიშნავთ მხოლოდ, რომ ზოგ შემთხვევაში ფუძის სრული გახმოვანება ნულოვანით იცვლება აწმყოს III პირის მრავლობითი რიცხვის ფორმებში (ვალ-ს — ვლ-ენ-ან//ვლ-ენ; წევ-ს — წვ-ან-ან), სხვა შემთხვევაში ფუძის კუმშვას ადგილი აქვს აწმყოს სამივე პირის ფორმაში, როცა ერთპირიან ზმნა ორპირიანი სასხვისო ქცევის ფორმად იცვლება (შდრ.: ძვ. ქართ. კამ-ს და: მ-ი-კმ-ს, გ-ი-კმ-ს, უ-კმ-ს; ჩან-ს და: მ-ი-ჩნ-ს, გ-ი-ჩნ-ს, უ-ჩნ-ს...). თანამედროვე ქართულში ხმოვანთმონაცვლეობა ზოგჯერ თავს იჩენს სხვადასხვა მწკრივის ფორმათა დაპირისპირებისასაც (ღევ-ს — ი-ღვ-ა, წევ-ს — ი-წვ-ა). ეს დაპირისპირება მეორეულია, რადგან საკუთრივ საშუალო გვარის ზმნებს აორისტი (II სერიის მწკრივები) თავიდანვე არ ჰქონიათ.

რაც შეეხება ფუძის სტრუქტურის თვალსაზრისით გამონაკლასებს, ე. ი. ისეთ ფუძეებს, რომლებიც სონანტებით არ ბოლოვდება, მაგრამ რომელთა ფუძეები მაინც იკუმშება, ხმოვანთმონაცვლეობა უღლების პარადიგმებს შორის იქ არსებითად ისევე განაწილებული, როგორც ეს სონანტებით დაბოლოებულ ფუძეებში გვხვდება (შდრ.: ვ-საჯ-ე, საჯ-ე, საჯ-ა; ვ-საჯ-ო, მაგრამ ვ-სჯ-ი... შდრ. ძვ. ქართ.: და-ვ-ქაშ, და-ჰ-ქაშ, და-კშ-ა; და-ვ-ქშ-ა, და-ვ-ქშ-ავ... მო-ვ-კუედ, მო-კუედ-ა, მო-ვ-კუედ-ები და ა. შ.) ².

¹ მოქმედებითი გვარის ზმნათა შორის ცალკე დგას ზამ ფუძე, რომელსაც ძველად აწმყოს III პირის მრავლობითში ეკუმშებოდა ფუძე (ზამ—ზმ-ენ, შდრ. ახ. ქართ. ი-ზამ-ენ).

² კუმშვად და ღრეკად ფუძეებში ხმოვანთმონაცვლეობის შესახებ, იხ. ა. შ. ნიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, 1953 წ. ავტორი ამ საკითხს ეხება სპეციალურ თავში „უღლება“.

ბ) დრეკადი ფუძეები (ე—ი)

55. ე—ი ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა გვაქვს ე. წ. ფუძედრეკად ანუ ხმოვანთმონაცვლე ზმნებში. ამ ზმნებს „მწკრივთა ორსავე სერიაში მარტივი თემები მოეპოვებათ, განსხვავება ამ თემებს შორის შინაგანი ხმოვნის შენაცვლებაზე აქვს დამყარებული. ეს შენაცვლება (ალტერნაცია) ყოველთვის ერთი ტიპისაა: პირველ სერიაში რომ ე არის, მეორეშია ი (ე—ი); მაგალითად, ვ-გ რ ე ხ და ვ-გ რ ი ხ-ე (ან ვ-გ რ ი ხ-ო), ვ-წ ყ ვ ე ტ და ვ-წ ყ ვ ი ტ-ე (ან ვ-წ ყ ვ ი ტ-ო); ვ-გ ლ ე ჯ და ვ-გ ლ ი ჯ-ე (ან ვ-გ ლ ი ჯ-ო)“¹. ხმოვანთმონაცვლე ზმნებშია გაერთიანებული -ენ სუფიქსიანი ზმნები (ი-თ მ ე ნ-ს და ი-თ მ ი ნ-ა, ა-რ ჩ ე ნ-ს და ა-რ ჩ ი ნ-ა...) და -ე ვ-იანი ზმნები (ა-მ ს ხ ვ რ-ე ვ-ს და ა-მ ს ხ ვ რ-ი(ვ)-ა, ა-ფ რ ქ ე ე ვ-ს და ა-ფ რ ქ ე ი- (ვ)-ა...) ².

ამ ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა კარგა ხანია შემჩნეულია ქართულში, არსებობს გამოკვლევები, რომლებშიც სპეციალურად ან სხვა საკითხებთან დაკავშირებით განიხილება ფუძის დრეკადობა, ზოგი ფუძედრეკადი ზმნის ისტორია, დრეკად ფუძეებს შეხორცებული აფიქსები³ და ა. შ.

56. ირკვევა, რომ ხმოვანთმონაცვლეობის მიზეზი აქაც აგრეთვე სტრუქტურულ-ფონემატურია.

ე იცვლება ი-დ, როცა:

ა) ფუძისეულ ხმოვანს მოსდევს სონანტი:

ნ თ ხ ე ე (დაანთხევს, ქგლ III; და-ა-ნთხი[ვ]-ა), რ ჩ ე ე (გ ა ა რ ჩ ე ე ს, ქგლ II, გა-ა-რჩი[ვ]-ა, რ წ ე ე (არწევს, ქგლ I, და-ა-რწი-[ვ]-ა), მ ხ ე ლ (გაამხელს, ქგლ II, გა-ა-მხილ-ა), ზ ე ლ (მ ო ზ ე ლ ს, ქგლ V, მო-ზილ-ა), კ დ ე მ (ნუ ჰკდემთ მას, რუთ. 2, 15; შეიკდიმე აწ, მწვალაბელო, სინ. 42, 10), კ ბ ე ნ (უკბენს, ქგლ VI, უ-კბინ-ა), ტ კ ე ნ (ატკენს, ქგლ I, ა-ტკინ-ა), ჩ ხ ე რ (გაჩხერს, ქგლ II, გა-ჩხირ-ა), ჰ ყ ე რ (გამოაჰყერს, ქგლ II, გამო-ა-ჰყირ-ა)...

ბ) ფუძისეულ ხმოვანს წინ უსწრებს სონანტი:
წ ყ ვ ე ტ (მოწყვეტს, ქგლ V, მო-წყვიტ-ა), ც ვ ე თ (გაცვეთს,

¹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 399;

² იქვე, გვ. 402, 461—464.

³ ვ. თოფურია, ფუძედრეკად ზმნათა სუფიქსაციისათვის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, III, 1936 წ., გვ. 227—233; გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 299; არნ. ჩიქობავა, მესამე პირის სუბიექტის უძველესი ნიშანი ქართველურ ენებში, ენიმკის მოამბე, V—VI, 1940 წ., გვ. 36 და შმდ.

ქგლ II, გა-ცვით-ა), თქვეფ (გათქვეფს, ქგლ II, გა-თქვიფ-ა), გლეს (აგლესს, ქგლ I, ა-გლის-ა), გლეჭ (მოგლეჭს, ქგლ V, მო-გლიჭ-ა), ჩქმეტ (უჩქმეტს, ქგლ VI, უ-ჩქმეტ-ა), ღმეტ (ღმეტს, ქგლ VII, და-ღმეტ-ა), ზნექ (მოზნექს, ქგლ V, მო-ზნიქ-ა), წნეხ (დაწნეხს, ქგლ III, და-წნიხ-ა), ბრეც (დაბრეცს, ქგლ III, და-ბრიც-ა), გრეხ (დაგრეხს, ქგლ III, და-გრიხ-ა), კრებ (შეკრებს, ქგლ VII, შე-კრიბ-ა)...

ფუძისეული ხმოვანი სონანტებს შორის არის მოქცეული:

ბღვერ (დაუბღვერს, ქგლ III, და-უ-ბღვირ-ა), ზღვევ (დააზღვევს, ქგლ III, და-ა-ზღვი[ვ]-ა), თმენ (მოითმენს, ქგლ V, მო-ი-თმინ-ა), კვლევ (გამოიკვლევს, ქგლ III, გა-მო-ი-კვლი-ვ]-ა, მზვლევ (ამზვლევს ქგლ I, მო-ა-მზვლი[ვ]-ა), მღვრევ (ამღვრევს, ქგლ I, ა-ა-მღვრი[ვ]-ა), ტყვრენ (გამოატყვრენს, ქგლ II, გამო-ა-ტყვრინ-ა), ჩვევ (დაჩვევს, ქგლ III, და-ა-ჩვი[ვ]-ა)...

460 ფუძედრეკად ზმნათაგან (ყველას აქვერ დავიმოწმებთ) შხოლოდ თორმეტოდღე ზმნა გვაქვს, რომლებშიც ფუძისეული ხმოვნის მეზობლობაში სონანტები არ ჩანს, მაგრამ ე-ი-დ იცვლება (ა-ბზეკ-ს/ა-ბზიკ-ა, გა-სხეპ-ს/გა-სხიპ-ა, გა-ფშექ-ს/გა-ფშიკ-ა, გა-ფხექ-ს/გა-ფხიკ-ა, და-ა-ჰყეტ-ს/და-ა-ჰყიტ-ა...); ზოგ შემთხვევაში ვლინდება ამ ფუძეების ვარიანტები, რომლებიც ე-ს მეზობლობაში სონანტს შეიცავენ (გა-სხეპ-ს/გა-სხიპ-ა, შდრ.: სხეპა — თავ-თავთა და ფოთელთ წაგლეჯა, საბა; ჩუბ. დ.; ჩუბ. ნ.; ქართლ. ლქსკ.; გა-ფშექ-ს/გა-ფშიკ-ა, შდრ.: ფშხლეკა — წევა, გაშლა, ლეჩხ. ჩიქ.; და-ა-ჰყეტ-ს/და-ა-ჰყიტ-ა, შდრ.: ჰყერა — მხერა, ცქერა, მესხ. მსრ.; აჭარ. ნოდ.; აჰყერს/აჰყირა, მოხ.; დაჰყეპა — დაჰყლე-ტა, აჭარ. ქართ. დიალ.; ჰყეპა-ჰყლეტა, აჭარ. ქართ. დიალ.; შდრ.: ჰყვლეპავს — ხელით ჟღვლემს, ჰკლეტს, ქგლ VIII; ი-ტკეც-ს/ი-ტკიც-ა, ქგლ IV, შდრ. იტკვლეცს — (იმერ.) იხ. იტკეცს, ქგლ IV; კბეჩ-ს/მო-კბიჩ-ა, ქგლ IV; შდრ.: ჰ-კბენ-ს/უ-კბინ-ა, ქგლ IV...).

ფუძედრეკადი ზმნების სტრუქტურის თავისებურებას შეადგენს აგრეთვე ის ფაქტი, რომ, როგორც წესი, ანლაუტში ერთზე მეტი თანხმოვანი გვაქვს¹ (ამ თვალსაზრისით 460 ზმნური ფუძისაგან გა-

¹ ამას ყურადღება მიიქცია ი. კალაძემ. იხ. ზმნის მარტივმიან ფუძეთა აგებულების საკითხისათვის, თსუ სტუდენტთა XX სამეცნიერო კონფერენციის თეზისები, 1958 წ., გვ. 112—113.

დახვევას გვიჩვენებს 18: ა-დენ-ს/ა-დინ-ა, ქგლ I, მო-ზელ-ს/მო-ზილ-ა, ქგლ V, გა-ა-თევ-ს/გა-ა-თი[ვ]-ა, ქგლ II, და-ა-ფენ-ს/და-ა-ფინ-ა, ქგლ III, გა-ა-ჩენ-ს/გა-ა-ჩინ-ა, ქგლ II, გა-ა-ხელ-ს/გა-ა-ხილ-ა, ქგლ II...¹), ხოლო აუსლაუტში — ცალი თანხმოვანი (გამონაკლისები აქაც არის, — ფუძეები აუსლაუტში წყვილი თანხმოვნით, — მაგრამ თანხმოვანთა თავყრილობა ამ პოზიციაში უმეტესწილად მეორეული ჩანს და ჩვეულებრივ დიალექტურ ფორმებში გვხვდება: ი-ღმეჭ-ს/და-ი-ღმიჭ-ა, ქგლ VI), შდრ.: ღ მ ე ნ ჭ ი — ჩუბ. დ.; მო-ღ მ ე ნ ჭ ი-ილი, ქგლ V; ი-ღრეგ-ს/და-ი-ღრიგ-ა, ქგლ IV; შდრ.: ღ რ ე ნ ჯ ა, იმერ. ცხად.; აგრეთვე ღ რ ე ნ (თუ ასეთი სატკივარი მოუვიდეს, რომე იკრიჭნეს და პირი ველარ ა ა ღ რ ი ნ ო ს, ეცადენით, რომე დანითა ჩაუყოთ და დ ა უ ღ რ ი ნ ო თ, სმკრნ. 50, 18); დაყმედა — მომშევა, საბა; заготовдаты, ჩუბ. დ.; დამშევა, მოხ.; და-ყმედ-ს/და-ყმიდ-ა — მოამშევს, დაამშევს, ქგლ III, შდრ.: და-ყ მ ე ნ დ-ილ-ი, ქგლ III, ი ყ მ ი ნ დ ე ბ ა, ქგლ IV; და-ჩქლეთს/და-ჩქლით-ა, ქგლ III, შდრ.: ჩ ქ ლ ე რ თ ვ ა — გლეჯა, ფლეთა, ქიზიყ. მენთ., დ ა ი ჩ ქ ლ ი რ თ ა — დაიფლითა, დაიჩეჩქევა, კახ. ქიზ. ქართ. დიალ.; და-წკრეტ-ს/და-წკრიტ-ა, ქგლ III, შდრ.: დ ა ი წ კ რ ი ნ ტ ა — დაიძირა, დაილეჭა, მთიულ. კმრ.; ძვ. ქართ. გან-წმედ-ს/გან-წმიდ-ა, ახ. ქართ.: გა-წ მ ე ნ დ-ს/გა-წ მ ი ნ დ-ა, ქგლ II; გა-ი-კმედ-ს/გა-ი-კმიდ-ა, ქგლ II, შდრ.: გა-ი-კ მ ე ნ დ-ს/გა-ი-კ მ ი ნ დ-ა, ქგლ II; გამო-ქლეთ-ს/გამო-ქლით-ა — გამოატყავებს, კანს გამოაცლის, გამოგლეჯს, გამოღლეტს, ქგლ II, შდრ.: ქ ლ ე რ თ ვ ა — ტყავის ყვლეფა... ქიზიყ. მენთ.; ჰ-კბენ-ს/უ-კბინ-ა, ქგლ IV; კბეჩ-ს/მო-კბიჩ-ა, ქგლ IV; შდრ.: კ ბ ე ნ ჩ ა — откусывать, ჩუბ. დ.; ყ მ ე ტ ა — ჟლეტა, ხოცვა, ინგილ. ღამბ.; მოხ.; შდრ.: ყ ლ ე ტ ა, ქგლ VI; შდრ.: ყ მ ე ნ ტ ა — ჟლეტა, ამოწყვეტა, ქიზიყ. მენთ.

თუ, მაშასადამე, გამონაკლისებს არ მივიღებთ მხედველობაში, ღრეკადი ფუძეების ზოგადი მოდელი შეიძლებოდა გამოგვებატა ფორმულით: თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ თ ა კ ო მ ჰ ლ ე ქ ს ი თ ე თ თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი. ამ ფორმულას დაერთვოდა შენიშვნა, რომ ფუძისეული ხმოვანი სონანტების მეზობლობაშია (ე-ს ან მოსდევს, ან უსწრებს სონანტი, სხვა შემთხვევაში ის სონანტებს შორის არის მოქცეული) ².

ამის შემდეგ შეიძლებოდა გვეთქვა: როცა ზმნური ფუძის მო-

¹ ანლაუტში შეიძლება თავმოყრილი იყოს 2 (ბრეც/ბრიც, გლეს/გლის), 3 (ბლნეჯ/ბლნიჯ, ზრზენ/ზრზინ), 4 (თქვლეფ/თქვლიფ, მტერევე/მტერივე) და ზოგჯერ 5 თანხმოვანი (მდღლევე/მდღლევი, მსხვრევე/მსხვრივე).

² საინტერესოა, რომ მეგრულის ფუძედრეკადი ზმნებიც სონანტებს შერევენ, იხ. ტ. გ უ ღ ა ვ ა, ფუძედრეკად ზმნათა საკითხისათვის მეგრულში (ხელნაწ.).

დელს — თ ა ნ ხ მ. კ ო მ პ ლ. + ე + თ ა ნ ხ მ. — მოსდევს ხმოვნე-
ბი — ე, ო, ი, ა (II სერიის დრო-კილოთა მაწარმოებელი ან პირის
ნიშანი), ან ხმოვნით დაწყებული სუფიქსები -ე ს, -ან, ფუძისეული
ე ხმოვანი იცვლება ი ხმოვნითაო (გრეხ-ს, გრეხ-დ-ა, გრეხ-დ-ე-ს/
და-გრეხ-ს, და-გრეხ-დ-ა, და-გრეხ-დ-ე-ს; შდრ.: და-გრიხ-ა, და-
-გრიხ-ო-ს, და-გრიხ-ი-ს..).

57. დრეკადი ფუძეების ზოგადი მოდელის ფონზე თითქოს ნათე-
ლი ხდება, თუ რატომ არ იცვლება ე ხმოვანი ი-დ ზმნურ ფუძეებში,
რომელთაგან ყველა ერთთემიანი იყო თავის დროს: და-თეს-(ავ)-ს,
ქგლ III, და-თეს-ა; და-კეც-(ავ)-ს, ქგლ III, და-კეც-ა; გა-ტეხ-ს,
ქგლ II, გა-ტეხ-ა; ქექ-(ავ)-ს, ქგლ VII, გა-ქექ-ა; შე-ღებ-(ავ)-ს,
ქგლ VII, შე-ღებ-ა; ჩეხ-ს, ქგლ VIII, გა-ჩეხ-ა; ჰედ-(ავ)-ს, ქგლ VIII,
(და)-ჰედ-ა; ხეჩ-ს, ქგლ VIII, (და)-ხეჩ-ა; ხეხ-(ავ)-ს, ქგლ VIII, (გა)-
-ხეხ-ა... ეს ფუძეები დრეკადი ფუძეების ზოგადი სტრუქტურული
მოდელის ორ მოთხოვნილებას ვერ აკმაყოფილებენ: ანლაუტში ცა-
ლი თანხმოვანი გვაქვს, ხოლო ე-ს მეზობლად სონანტი არ ჩანს.

ერთი შეხედვით, ფუძეთა სტრუქტურის თავისებურებით შეიძ-
ლებოდა აგრეთვე ახსნილიყო ე-ს უცვლელობა ფუძეებში, რომლე-
ბიც აუსლაუტში ერთზე მეტ თანხმოვანს აჩვენებენ (თუნდაც ბო-
ლოკიდურა კომპლექსი სონანტს შეიცავდეს): კენკავს, ქგლ IV,
ა-კენკ-ა; თენთ-ა-ვ-ს, ქგლ IV, მო-თენთ-ა; ა-ბეზრ-ებ-ს, ქგლ I, მო-
ა-ბეზრ-ა; ბერტყ-ავ-ს, ქგლ I, და-ბერტყ-ა.. და ა. შ.

მაგრამ ფუძეების დრეკადობა დამახასიათებელია ერთთემიანი
ზმნებისათვის. აქ შემოდის -ევ-იანი და -ენ-იანი ზმნებიც, რომელთა
თემები სერიების მიხედვით განსხვავებულია, თუმცა -ე ვ, -ე ნ მა-
რცვლები ასეთ ზმნებს II სერიაშიც შენარჩუნებული აქვთ (ა-სმენ-ს/
ა-სმინ-ა; ა-რკვევ-ს/ ა-რკვი[ვ]-ა...), კ ე ნ კ ა ვ ს ჯგუფის ზმნები კი
თემისნიშნაანებია, ამიტომ მათ აქ სათვალავში ვერ მივიღებთ. თა-
ვისთავად საინტერესოა საკითხი: რა მიმართება არსებობს ფუძის
სტრუქტურასა და ზმნის თემისნიშნაანობა-უნიშნობას შორის, რა-
ტომ არის, რომ ხმოვანთმონაცვლეობა ე—ი მოიცავს ერთთემიან
ზმნებს და, როგორც წესი, ორთემიანებზე არ ვრცელდება (მხედ-
ველობაში, ცხადია, არ გვაქვს ისეთი ერთთემიანი ზმნები, რომლებ-
საც უჩანთ ტენდენცია თემისნიშნაანები გახდნენ: თქვლეფ-ს—
თქვლეფ-ამ-ს||თქვლიფ-ამ-ს, გრეხ-ს—გრეხ-ამ-ს, გრიხ-ამ-ს...).

ამჭერად ყურადღებას უფრო ისეთი ერთთემიანი ფუძეები იქ-
ცევენ, რომელთა სტრუქტურა საფუძველს იძლევა იმისას, რომ ე ი
ხმოვნით შეიცვალოს, ფუძის დრეკა კი არ ხდება. ეს არსებითად შე-

ეხება იმ მცირერიცხოვან ფუძეებს, რომლებშიც ვ-ს წინ ვ(—ჟ) უძღვის:

მო-კვეთ-ს, ქგლ V, მო-კვეთ-ა; მო-აკვეც-ს, ქგლ V, მო-აკვეც-ა; მო-ხვეტ-ს, ქგლ V, მო-ხვეტ-ა; ი-ხვექ-ს, ქგლ IV, მო-ი-ხვექ-ა; გვემ-ს, ქგლ II, გვემ-ა; ხვეწ-ს, ქგლ VIII; და-ხვეწ-ა... ეს ფუძეები არც ძველ ქართულშია დრეკადი და არც ახალში (შდრ. ამავე სტრუქტურის: გა-თქვეფ-ს, ქგლ. II, გა-თქვიფ-ა; ცქვეტ-ს, ქგლ VIII, ცქვიტ-ა; წყვეტ-ს, ქგლ VIII, გა-წყვიტ-ა (ძვ. ქართ.: მო-წყუუეღ-ს, მო-წყუღ-ა), ცვეთ-ს, ქგლ VIII, გა-ცვიტ-ა (შდრ. ძვ. ქართ.: წინადაც უეთა, ი. 7, 22; წინადაც უთით, ი. 7, 22 C).

58. რაც შეეხება უღლების პარადიგმებში ე და ი გახმოვანების ფუძეების განაწილების წესებს, ისინი ცნობილია: I სერიის ყველა მწკრივში და I თურმეობითის ფუძეში ე გვაქვს, II სერიის ყველა მწკრივში, II თურმეობითსა და III კავშირებითში — ი.

ზემოთ განხილული ხმოვანთმონაცვლეობანი ა/ე—0, ე—ი ტიპისა დამახასიათებელია ერთმარცვლიანი ზმნური ფუძეებისათვის.

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ გამონაკლისებს, შეიძლება ითქვას, რომ ფუძის კუმშვაც და დრეკაც გარკვეული სტრუქტურის მქონე ზმნებს მოუღიოთ. ა/ე—0, ე—ი ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობანი არსებითად სტრუქტურულ-ფონემატური გარემოთია შეპირობებული.

ხმოვანთა უცვლელობა ფუძეებში, რომელთა სტრუქტურული მოდელი ისეთია, რომ კუმშვა-დრეკის საფუძველს იძლევა, მაგრამ არც იკუმშება და არც „იდრიკება“, აგრეთვე და მეტწილად სტრუქტურულ-ფონემატური ფაქტორებით არის პირობადებული (ფუძის კუმშვა არ ხდება, თუ შედეგად მივიღებდით კომპლექსებს, რომლებიც ბუნებრივი არ არის ქართულისათვის: ა-კრძალ-ე—ა-კრძალ-ავ, მი-ჩქმალ-ე—მი-ჩქმალ-ავ... ხმოვნის რედუქციის შედეგად მივიღებდით კომპლექსებს კრძლ—ჩქმლ... როგორც წესი, ფუძე დრეკას არ განიცდის, თუ ანლაუტში ცალი თანხმოვანი გვაქვს, ხოლო აუსლაუტში — ერთზე მეტი თანხმოვანი და ა. შ. გამონაკლისები, თავის მხრივ, აქაც შეიძლება აღმოჩნდეს, მაგრამ მათ მეტი მნიშვნელობა არ შეიძლება მივანიჭოთ, ვიდრე გამონაკლისებს ენიჭებათ (საერთოდ). არ შეიძლება ასევე დროისა და სივრცის ფაქტორების უგულებელყოფა: ფონეტიკური კანონი უნივერსალური არ არის, იგი ყოველთვის და ყველგან ერთნაირად არ მოქმედებს და ერთნაირად არ მოიცავს იდენტურ სტრუქტურულ მოდელებსაც კი.

ა/ე — 0, ე — ი ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობანი კვალიფიცირებულია აგრეთვე როგორც აბლაუტი (აპოფონია)¹.

59. ფუძედრეკადი ზმნებისაგან ნაზმნარი სახელების წარმოებისას ფუძისეული ე ხმოვანი შეიძლება ა ხმოვნით შეიცვალოს... საკითხი ისმის ხმოვანთა წესიერი მონაცვლეობის შესახებ ფუძეში: „კბილებს ვ-კ რ ე ჭ“, „კბილები და-ვ-კ რ ი ჭ ე“ და „კბილების კ რ ა ჭ უნ-ი“ გვაძლევს ე—ი—ა ხმოვანთა შენაცვლების ნიმუშს ფუძეში. ასეთივეა აგრეთვე ვ-ტ ყ ე ჰ—ვ-ტ ყ ი პ-ე—ტ ყ ა პ-უ ნ-ი; ვ-კ ვ ნ ე ტ — ვ-კ ვ ნ ი ტ-ე — კ ნ ა ტ-უ ნ-ი (←კვნატ-უნ-ი)... ვ-ფ ხ ე კ—ვ-ფ ხ ი კ-ე-ფ ხ ა კ-უნ-ი და სხვ... მოტანილი მაგალითების მიხედვით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ქართულში გვაქვს ფუძის ხმოვანთა მონაცვლეობა (აბლაუტი), მაგრამ იგი სუსტად არის გამოხატული. ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანია ე და ი ხმოვანთა მონაცვლეობა სერიების მიხედვით ზმნებში (ვ-გ რ ე ხ—ვ-გ რ ი ხ ე), რასაც გარკვეული გრამატიკული მნიშვნელობა აქვს მოპოვებული (თემათა გარჩევა ხმოვნის მონაცვლეობაზეა დამყარებული), მაგრამ სხვა მხრივ მონაცვლეობა მიანიც და მიანიც დიდი მნიშვნელობისა არ არის².

თუ ამ მსჯელობას მივიღებდით ამოსავლად, შეიძლებოდა დაგვეშვა: ფუძედრეკადი ზმნებისაგან ნასახელარი ზმნები იწარმოება იმ შემთხვევაში, როცა ფუძეს ბოლოკიდურ თანხმოვნად სონანტი არა აქვს (დასტურდება: ა-ნ გ რ ე ვ-ს||ა-ნ გ რ ი[ვ]-ა, მაგრამ არ ჩანს: ნ გ რ ა ვ-უნ-ი), თუმცა არც იმისი თქმა შეიძლება, რომ სხვა რომელიმე თანხმოვანი (არა სონანტი) აუსლაუტში საკმაო პირობა იყოს ნასახელარი ზმნების საწარმოებლად (გავრცელებულია: კ რ ე ბ-ს||კ რ ი ბ-ა, მაგრამ არა გვაქვს: კ რ ა ბ-უნ-ი); ნაზმნარ სახელებში ზოგჯერ შეიმჩნევა სემანტიკური გადახრა ზმნურ ფუძეებთან შედარებით და ფონეტიკური ცვლილებაც (უპირატესად ვ სონანტის გაუჩინარება):

ბ ლ ე ტ||ბ ლ ი ტ—ბ ლ ა ტ უ ნ ი (თვალ-წარბთ ძვრა უხამსად, თვლების უშნოდ დახამხამება, საბა), ბ რ ე გ||ბ რ ი გ — ბ რ ა გ უ ნ ი (ქგლ I), ბ ლ ლ ე ძ||ბ ლ ლ ი ძ — ბ ლ ლ ა ძ უ ნ ი || ბ ლ ლ ა რ ძ უ ნ ი (უგვანი ჭიდებით თამაშობა, საბა; უშნოდ წაპოტინება საჭიდაოდ, ქგლ I), გ ლ ე ს||გ ლ ი ს — გ ლ ა ს უ ნ ი (ოდნავ, ზერელედ გასმა (რბილი, სრიალა... რისამე), ქგლ II), გ ლ ე ჟ||გ ლ ი ჟ — გ ლ ა ჟ უ ნ ი (ხმაურობით სიარული; რტყმევა ღონივრად, ბერ.), თ ქ ვ ე ფ||თ ქ ვ ი ფ—

¹ გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, 1949 წ., გვ. 298; ამ საკითხის შესახებ სიგანეზობოდ იხ. თ. გამყარელიძე, გ. მაქავარიანი, სონანთთა სისტემა და აბლაუტი ქართულურ ენებში, 1965 წ.

² ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 585—586.

თქაფუნის (სითხის დაღვრის, დათხევის ხმა; სითხეში რისამე ჩა-
ვარდნის, დაცემის ხმა, თქაფანი, ქგლ IV), თქლეშითქლიშ —
თქლაშუნი (თქლეშა — ღორულად, კლაპა-კლუპით, პირზე
ქაფგამოდენით ჭამა რისამე, ქიზიყ. მენთ.; თქლაშუნი — ხილეუ-
ლის (ვაშლის, მსხლს...) ხმაურით, ჩაკბეჩით ჭამა, ქართლ. ლქსკ.),
კვნიტაკვნიტ — კნატუნი, ქგლ IV), კვრეხაკვრიხ —
კრახუნი (კვრეხს — მაგარ ჩასმე კბილით ამტვრევს და ჭამს,
კვნეტს, ქგლ IV; კრახუნი — თხილისა და მისთ. კბილებით მტვ-
რევა და ჭამა, — ტკვერა, ქგლ IV), ტკეცითკიცი — ტკაცუნი
(ქგლ VI). ღრეჭლრიკ — ღრაჭუნი (ქგლ VII), ხვრემი
ხვრიმ — ხრამუნი (ქგლ VIII) და ა. შ.

ხმოვანთა წესიერ მონაცვლეობად (ე—ი—ა) შეიძლებოდა მიგ-
ვეჩნია ხმოვანთა დამოწმებული სამი საფეხური, თუ ფუძის ა ხმოვ-
ნიანი ვარიანტი ერთ სიბრტყეზე აღმოჩნდებოდა ე/ი ვარიანტიან ფუ-
ძეებთან. მაგრამ ა ხმოვანი შეიძლება წარმოვიდგინოთ არა როგორც
ე-ს (ან ი-ს) გადაბგერების შედეგი, არამედ როგორც დამოუკიდებე-
ლი ერთეული, მიღებული რედუბლიცირებული ძირების ა-ს შემცვე-
ლი სეგმენტებისაგან: ბრავა-ბრუგი — ბრავუნი (ქგლ I),
თხლაშათხლუში — თხლაშუნი (ქგლ IV), კნატა-
კნუტიაკნაწაკნუწი — კნატ-უნიაკნაწუნი (ქგლ IV),
ფხაკა-ფხუკი — ფხაკ-უნი (ქგლ VII), ღრაქა-ღრუ-
ქი — ღრაქ-უნი (ქგლ VII), ტყლაშატყლუში — ტყლაშ-
უნი (ქგლ VII), ხრამა-ხრუმი — ხრამ-უნი (ქგლ VIII).
და ა. შ.

80. ცალკეულ ზმნურ ფუძეებში ერთმანეთს შეიძლება ენაცვლე-
ბოდნენ სხვადასხვა ხმოვნები. ხმოვანთმონაცვლეობის მიზეზები ყო-
ველთვის ნათელი არ არის, და მათ აქ არც ვითვალისწინებთ, ის კი
შეიძინევა, რომ სხვადასხვა გახმოვანების ფუძეები, როგორც წესი,
ელფერის მიხედვით განსხვავებულ მნიშვნელობას ავლენენ:

ა — ი: ბრაწა-ბრაწ (ბრაწავს — შეწვით, ხრაკვდთ აწით-
ლებს, ქგლ I; დაბრაწდება — სიმწიფისაგან შეწითლდება,
ქგლ II), ბლატ-ბლოტ (დაებლატება — იხ. . დაებლო-
ტება — ბლოტვით, ხელების მოშველიებით დაღის, დაბობღავს,
ქგლ III), რატ-რაოტ (რატრატ — უთავბოლო ლაპარაკი, ლაქ-
ლაქი, ქგლ VI; როტავს — უჭკუოდ, უაზროდ, უთავბოლოდ ლა-
პარაკობს, ყბედობს, რომავს, ქგლ VI), ფხაკნ-ფხოკნ (ფხაკნ-
ნის, ქგლ VII; ფხოკნის — კაწრავს, თხრის, ფხაკნის (წვეტიანი
რამით), ქგლ VII), ქლაქნ — ქლოქნ (ქლაქნა — ხარბად
ბევრის ჭამა ერთად, უშვერად, უხეშად, იმერ. ცხად.; ქლოქნა —

იგივეა, რაც ქლაქნა, იმერ. ცხად.), ყ ა ყ ვ — ყ ო ყ [ვ] (ა ო ყ ა ყ ვ ე-
ბ ა — ულაზათოდ. უშნოდ აიშართება, ქგლ I; ა ყ ო ყ ა ძ — თავების
აწვევა, წამოყოფა, ინგილ. ღამბ.).

ბ ა ქ ბ ა ქ — ბ ო ქ ბ ო ქ (ბ ა ქ ბ ა ქ ი — ბაქი-ბუქი, კვენხა, ტრა-
ბახი, ქიზიყ. მენთ.; ბ ო ქ ბ ო ქ ი — უშნოდ, ხმამაღლა ლაპარაკი,
შოქშოქი, ბერ.), ზ ა რ ზ ა ლ — ზ ო რ ზ ო რ (ზ ა რ ზ ა ლ ი — ცახ-
ცახი ლიცივისაგან, ციებისაგან, ლიძუღვილით, შიშით, ნდომით, იმერ.
ცხად.; ზ ო რ ზ ო რ — ზრზოლა, ინგილ. ჯან.), ს ა რ ს ა ლ — ს ო რ-
ს ო ლ (ს ა რ ს ა ლ ი (ენისა)... ენის ტარტარი, ყბედობა, დაბეზღე-
ბა, ქგლ VI; ს ო რ ს ო რ ი — ჩქარ-ჩქარი ლაპარაკი, რასაც ხშირად
შეცდომები მოსდევს, მოხ.), ხ ა რ ხ ა რ — ხ ო რ ხ ო ც (ხ ა რ ხ ა-
რ ი, ქგლ VIII; ხ ო რ ხ ო ც ი — ხმაურიათი, უგვანო სიცილი,
ქგლ VIII).

შეიძლება იცვლებოდეს ერთ-ერთი (ან ორივე) სეგმენტის ხმო-
ვანი¹:

ტ ა რ ტ მ ა ნ — ტ ო რ ტ მ ა ნ (ტ ა რ ტ მ ა ნ ი — переваливаться
с боку на бок, ковчигать, ჩუბ. დ.; ტ ო რ ტ მ ა ნ ი, ქგლ VI),
ღ ა ნ ღ ა ლ — ღ ო ნ ღ ა ლ (ღ ა ნ ღ ა ლ ი — ცოცხალმკვდარი სიარუ-
ლი, ძლივს სიარული, ქართლ. ლქსკ.; რა ხანი არის ჰ ღ ო ნ ღ ა ლ ე ბ,
ედები ღობე-ყორესა, ფშ. I, 140, 2ბ), ღ ა რ ღ ა ლ-ღ ო რ ღ ა ლ
(ღ ა რ ღ ა ლ ი — ღარღილი, ლაპარაკი, თქმა, ძახილი, ბერ.; ღ ო რ-
ღ ა ლ ი — ღრიანცელი, ხმაურობა, ჩოჩქოლი, აურზაური, ქართლ.
ლქსკ.).

ბ ა ხ რ უ კ — ბ ო ხ რ ი კ (ბ ა ხ რ უ კ ი — ძლივძლივობით ფეხის
დგმა, უსწორმასწორო სიარული, იმერ. ცხად.; ბ ო ხ რ ი კ ი —
ძლივძლივობით სიარული, მუშაობა, იმერ. ცხად.), დ ა დ ღ ა ნ —
დ ო დ ღ ი ნ (დ ა დ ღ ა ნ ი — ნ. ჯაჯღანი, ბერ.; დ ო დ ღ ი ნ ი —
უშნო, დაბალი, ბოხი ხმით ლაპარაკი, იმერ. ცხად.), ტ რ ა კ უ ნ —
ტ რ ო კ ი ნ (ტ რ ა კ უ ნ ი — ჩმახვა, მიდებ-მოდება, ზედმეტი ლაპა-
რაკი, აქედან — ატრაკუნებს, ქართლ. ლქსკ.; ტ რ ო კ ი ნ ი — ხმა-
მაღლა ლაპარაკი, ღრიალი, იმერ. ცხად.), ფ ა ხ რ უ კ — ფ ო ხ რ ი კ
(ფ ა ხ რ უ კ ი — საცოდავი სიარული, ძლივძლივობით შრომა, იმერ.
ცხად.; ფ ო ხ რ ი კ ი — იგივეა, რაც ფ ა ხ რ უ კ ი, იმერ. ცხად.
შდრ.: ბახრუკ-ბოხრიკ), ქ ა ქ ა ნ — ქ ო ქ ი ნ (ქ ა ქ ა ნ ი, ქგლ VII,
ქ ო ქ ი ნ ი — ქლოშინი, დაღალულთ სულთქმა, ქყ.). ძ ა ძ გ ა ნ — ძ ო ძ-

¹ ვიმეორებთ: ვადასტურებთ მხოლოდ ფაქტებს, ხმოვანთმონაცვლეობის მი-
ზეზებს აქაც და ქვემოთაც არ ვეხებით.

გინ (ძაძგანი — ნძრევა ერთგვარი ხმაურით, იმერ. ცხად.; ძოძ-
გინი — იხ. ძაძგანი, იმერ. ცხად.)...

ა—უ: ბლაცნ—ბლუცნ (ბლაცნა — უწნოდ ჭამა, ლუკმვა,
ლეჩხ. ჩიქ.; ბლუცნა — დიდ-დიდი ლუკმების უწნოდ ღეჭა, პირ-
გამოტენილი ჭამა, იმერ. ცხად.), ბასტ-ბუსტნ (წაბასტება —
თავში მწარედ ჩართვა, ქართლ. ლქსკ.: ჩაბუსტნის — მუშტებით
სცემს, მიბეგვავს, ქგლ VIII), ბლანკ—ბლუნკ (მობლანკვა —
მორაკვა, დაჭლანვა; ფეხსაცმლის (უფრო ქალანის) უწნოდ ჩაც-
მა, ლეჩხ. აღ.; მობლუნკვა — ბეჭებში მოხრა, ლეჩხ. ჩიქ.; მობ-
ლუნკული — მოკუნცებული. მოკაკული, გურ. შარ.), განგლ —
გუნგლ (ამოგანგლავს, ქგლ I; გაგუნგვლილი —
იგივეა, რაც გაგანგლული, ქგლ II), დრანც—დრუნც (ნოდ-
რანცული — მოღრუნცული, უწნოდ სქელი, იმერ. გაჩ.), დაგ-
დუგ (დადაგავს, ქგლ III; დადუგვა — დადაგვა, ცეცხლის
მოკიდება, ლეჩხ. აღ.), ზარ—ზურ (ეზარება, ქგლ III; დ-
ზურება — დაზარება, მოხ.), თხაპნ — თხუპნ (თხაპ-
ნის, ქგლ IV; თხუპნის, ქგლ IV); კმაკნ—კმუკნ (კმაკნ-
ნა — ავადმყოფის მიერ ძლივს ღეჭვა რისაჲ, ძლივს ჭამა... ქიზიყ.
მენთ; დაიკმუკნის — დაიკვნეტს, ქგლ III), სხრეკ—სხრუკ
(მოსხრეკა — сгибать, сгибаться, ჩუბ. დ.; დასხრუკუ-
ლი — პატარა და მობღუნძული, იმერ. გაჩ.), ყლაყ—ყლუყ (აყ-
ლაყვა — ყალყზე ადგომა, ზეზე ადგომა, იმერ. ცხად.; ყლუყ —
იხ. ყლაყი, იმერ. ცხად.).

ბარდღან—ბურდღუნ (ბარდღანი — იგივეა, რაც ბარ-
დღალი: ბოხი ხმით უწნო, ულამაზო ბგერების გამოცემით მეტყვე-
ლება; უაზრო, უშინაარსო ლაპარაკი, იმერ. ცხად.; ბურდღუნი —
იგივეა, რაც ბურტყუნი, ქგლ I), დადღან — დუდღუნ (დად-
ღანი — ჭაჭღანი, ბერ.; დუდღუნი, ქგლ III), კარკარ —
კურკურ (ტაშტზედ წყალი აკარკარეთ, რუსუდ. 39, 36;
კურკური — იგივეა, რაც რაკრაკი, ქგლ IV); ლაკლაკ —
ლუკლუკ (ლაკლაკი — იხ. ლაქლაქი, ქგლ IV; ლუკლუ-
კი — ტკბილი და მლიქვნელური ლაპარაკი, ქგლ IV), რატრატ —
რუტრუტ (რატრათი — უთავბოლო ლაპარაკი, ლაქლაქი...
ქგლ VI; რუტრუტი — ბუტბუტი, მთიულ. კსრ.). ტატან —
ტუტუნ (ტატანი, ქგლ VI; ტუტუნი, ქგლ VI). დად-
ღად — დუდღუდ (გაღადღადება — დადღადის დაწყება,
წლიერ განათება, გაბრწყინება, გეარგვარება, ქგლ II; დუდღუ-
დი — წყნარად, უალოდ ნთება ცეცხლისა, ლუღუნი, ქგლ VII),
დაზღაზ — ლუზღუზ (დაზღაზი — ცეცხლის ვარვარი, ქგლ

VII; ღუზღუზი — იგივეა, რაც გუზგუზი, იმერ. ცხად.), ყარყარ — ყურყურ (ყარყარი — კარკარი, რაკრაკი... ქგლ VII; ყურყური — მუცლის გრიალი, ჩუბ. დ.), ცანცალ — ცუნცულ (ცანცალი, ქგლ VIII; ცუნცული, ქგლ VIII), ძანძალ — ძუნძულ (ძანძალი — ჩქარი და მძიმე სიარული, ლეჩხ. აღ.; იმერ. ცხად.; ძუნძული, ქგლ VIII), ჯაფჯაფ — ჯუფჯუფ (ჯაფჯაფი — დუღილის ხმა, საბა; ჯუფჯუფი — ყელ-ვიწრო ქურქლის ვსების კმა, საბა).

ბარგალ — ბურგალ (გაბარგალეული — გაბეკნილი, დატკეპნილი, თოვლიანი გზა, გურ. შარ.; ბურგალი — ადგილზე მოძრაობა რაშიმე, იმერ. ცხად.), ბრახუნ — ბრუხუნ (ბრახუნი, ქგლ I; ბრუხუნი — ბრახუნი, რახა-რუნი, ქგლ I), გლასუნ — გლუსუნ (გლასუნი, ქგლ II; გლუსუნი — ზედ წახეხება, ჩუბ. ნ.)...

ა — ე: ბათქ — ბეთქ (ბათქა-ბუთქი, ბათქუნი, ქგლ I; დაბქთქვა, მობეთქვა — მობრეგვა, მობეგვა, გალახვა... შდრ. ფეთქვა, ბერ.; აგრეთვე: გურ. ედ.; ლეჩხ. აღ.), ქაქ — ქექ (გაქაქა, დაქაქა — გაქექვა (მაგ. ნაცრისა), ინგილ. ლამბ.), ღნაშ — ღნეშ (ღნაშვა — მოშვება, ფრთების ჩამოყრა, მოუძღურება, ქგლ VII; მოღნეშვა — მოუძღურება სიციხით ან ავადმყოფობით, ქყ.), ღრანჯ — ღრენჯ (ღრანჯავს — ღრეცს, ქგლ VII; ღრენჯვა — ნ. ღრანჯვა, იმერ. ცხად.), ჩაგრ — ჩეგრ (ჩაგრავს, ქგლ VIII; დაჩეგრილი — დაჩაგრული, მოხ. ქართ. დიალ.), ჩხარ — ჩხერ (ჩხარა (ფშ.) — იგივეა, რაც ჩხერა, ქგლ VIII).

ლაქლაქ — ლექლექ (ლაქლაქოვაჟ||ლექლექოვაჟ — ჩუხჩუხი, ინგილ. ლამბ), რაცრაც — რეცრეც (რაცრაცი, ქგლ VI; დარეცრეცდება — იხ. დარაცრაცდება, ქგლ III; რეცრეცა — ცანცარა კაცი, მოხ.).

ა — ი: ბაჯგ — ბიჯგ (ბაჯგვა — ფეხების განდაგან დგმე ერთმანეთის დაშორებით; თეძოებში მოშლილობა; იგივეა, რაც ბარჯგვა, ბარჯვა, ბარჯღვა... იმერ. ცხად.; გაბიჯგული — ერთ ალაგს უშნოდ გაჩერებული, ფეხების გაბოტებით... გურ. შარ.), გლაგნ — გლიგნ (გლანა — ამოსვრა, უმთავრესად ტალახში, იმერ. ცხად.; ამოგლიგნა — ამოგანგლა ფქვილში, მტვერში, ნაცარში გახვევა, ამოსვრა ან ტალახში ამოთხუნა, ლეჩხ. აღ.), თანთლ — თინთლ (თანთვლა — დაუღეჭავად ყლაპვა, იმერ. ცხად.; მოთინთვლა — მსუქანი საჭმლით გაძღობა, მთიულ. კშრ.), კაფ — კიფ (კაფავს, ქგლ IV; ჩაკიფავს — იგივეა,

რაც ჩაკაფავს, ქგლ VIII), კრანტ — კრინტ (იკრანტე — ხმა ამოიღე, ქიზიყ. მენტ. კრანტ — კრინტი, ინგილ. დამბ.; კრინტი, კრინტვა, ქგლ IV), ქარსლ — ქირსლ (იქარსლე — შვრილი თოვლი მოდის და ქარი უბერავს, მთიულ. კშრ.; ქირსლავს — შვრილად თოვს, ქგლ VII), ჩხაბ — ჩხიბ (გაჩხაბვა — ცუდად წერა, ჯღაბნა, ქიზიყ. მენტ.; მჩხაბავი — ავად მწერალი, საბა; ჩხიბვა — ბლაჯნა, ულამაზოდ და გაურჩევლად წერა, გურ. შარ.), ჩხავე — ჩხივე (ჩხივეის — იგივეა, რაც ჩხავეის, ქგლ VIII).

თამთამ — თიმთიმ (თამთამი — ნძრევა, რხევა, (ფაფი-სებური მასისა, მსუქანი სხეულისა და სხვ.), ქგლ IV; თიმთიმ — იგივეა, რაც თამთამი, ქგლ IV), ქარკაც — კირკიც (ქარკაცი — გადაქარბებული სიცილი, ბერ.; კირკიც — კისკისი, გურ. შარ.), ლავლავ — ლივლივ (ლავლავი — რხევა, ქანაობა, ქართლ. ლქსკ.; ლივლივი — ტალღისებრი რიტმული მოძრაობა, რხევა, ქანაობა, ქგლ IV), ლაფლაფ — ლიფლიფ (ლაფლაფი — ფამფალი, რყევა, ლაყლაყი, ქგლ IV; ლიფლიფი — მკრთალი ნათება, ციმციმი, ქგლ IV), ქარქარ — ქირქილ (დაქარქარეზს — მსუბუქად დაფრინავს, ქართლ. ლქსკ.; ქირქილი — ქარს, ნიავის, გინდ სიოს ნელი ქროლა, ჭყ.), ჩანჩალ — ჩინჩილ (ჩანჩალი, ქგლ VIII; ჩინჩილი — იგივეა, რაც ჩანჩალი, ქგლ VIII), ხანხალ — ხინხილ (ხანხალი, ქგლ VIII; ხინხილი — იგივეა, რაც ხანხალი, ქგლ VIII), ქაჩქაჩ — კიჩქიჩ (ქაჩქაჩი — ხმამაღალი, გულიანი სიცილი, ხითხითი, ქიზიყ. მენტ.; კიჩქიჩი — ხითხითი, სიცილი, ქიზიყ. მენტ.).

დარილ — დირილ (დარილი — არს რისხვა, მეძიებელი ჟამთა ტანჯვისათვის ვისამე, რომელ არს მზერა, საბა; ტურნება, მზერა თუ ჟამის ძიება, ჩუბ. ნ.; თვალთვალი, ზვერვა, საფარიდან თვალუურის დევნება, ქართლ. ლქსკ.; დირილი — ჟამთა ძიება, საბა), რაწკუნ — რიწკინ (რაწკუნი — იხ. წკარუნი, ქგლ VI; რიწკინი — იხ. წკარუნი, ქგლ VI), ხრაშუნ — ხრიშინ (ხრაშუნი — კბილებისაგან გამოცემული ხმაური ღეჭვის დროს, თუ საჭმელში სილა ან რაიმე მისი მსგავსი სხვა ნივთიერება ურევია, იმერ. ცხად.; ხრიშინი — იგივეა, რაც ხრაშუნი, იმერ. ცხად.).

ე — ი: ბეზლ — ბიზლ (აბეზღეზს, ქგლ I; ბიზღეზა — (ფშ.) გამხელა, მოყოლა (სიზმრისა), ქგლ I), ეენელ — ეინელ (მოეენელვა წნელისა — დაგრეხა, თავის დაჩეჩქვა, და-

ძენძვა... ზ. იმერ. წერ.; დაჟინელა — **выбивать, молотить**, ჩუბ. დ.),
ხ ვ ნ ც — ხ ი ნ ც (გ ა დ ა ხ ე ნ ც ვ ა — გადახეხვა, გადაკარგვა, ქართლ.
ლქსკ.; ჩ ა ხ ი ნ ც ვ ა — ბევრის რისამე ჩაყრა ერთად, ქგლ VIII;
ჩავარდნა, ქართლ. ლქსკ.).

ქ ე ც ქ ე ც — ქ ი ც ქ ი ც (ქ ე ც ქ ე ც ი — მჩატედ ფუსფუსი...,
იმერ. ცხად.; ქ ი ც ქ ი ც ი — მჩატედ, მსუბუქად ფუსფუსი, იმერ.
ცხად.)...

ე — ო: ტ კ ე ჩ — ტ კ ო ჩ (ტ კ ე ჩ ი — კაპარის, მუხის ან თბი-
ლის მსხვილ წნელს ცეცხლში გაახურებენ და დახლეჩენ თხელ ფე-
ნებად, თითოეულ ანახლეჩს ტკეჩი ჰქვია... ლეჩხ. ჩიქ.; ნ ა ტ კ ე ჩ ი —
ფიცრის, ხისა და მისთანათა თხელი ანახეთქი, ქგლ V; ტ კ ო ჩ ი —
ხის, ძვლისა და მისთ. ანახეთქი, მთლიანად და ნაწილობრივ ავარდ-
ნილი, იმერ. გაჩ.), ძ ე ძ — ძ ო ძ (ნ ა ძ ე ძ ა ძ — ნაძენძი, გურ. შარ.;
თ მ ა გ ა ძ ე ნ ძ ი ლ ი, ქგლ IV; ნ ა ძ ო ძ ი (ფშ.) — ნაგლეჯი, ნაფ-
ლეთი, ნახევი, ქგლ V), ფ ე თ ქ — ფ ო თ ქ (ფ ე თ ქ ა ვ ს, ქგლ VII;
ფ ო თ ქ ვ ა — კოკრის გაშლა, ფოთლების დაჩენა, ქართლ. ლქსკ.;
ა მ ო ფ ო თ ქ ი ლ ი — ახალმოსული, ახალმოყრილი მცენარე, ამო-
ფოთლილი, ქართლ. ლქსკ.), ჩ ე რ კ ნ — ჩ ო რ კ ნ (ჩ ე რ კ ნ ა | ჩ ო რ-
კ ნ ა — მორის უსუფთაოდ, სახელდახელოდ თლა... ქართლ. ლქსკ.).

ე — უ: ბ ე ბ ნ — ბ უ ბ ნ (დ ა ბ ე ბ ნ ი ს — სცემს, დაბეგვავს,
ქგლ III; ბ უ ბ ნ ი ს — სცემს, ბეგვავს, ქგლ I), ბ ე ც — ბ უ ც
(მთვრალივით ვებეცებოდი, რუსულ. 542, 31; შდრ. სახელი
ბ ე ც ი; ბ უ ც ე ბ ა — დატაკება, დაჯახება, მოხ.; გ ა ბ უ ც ე ბ ა —
გამტერებასავით, საბა), ტ ე ნ ტ რ — ტ უ ნ ტ რ (ჩ ა ტ ე ნ ტ ვ რ ა
(ხელისა) — ხელის ჩაყოფა რაშიმე, უხეში, დაურიდებელი, იმერ.
ცხად.; ტ უ ნ ტ ვ რ ა — (ხელისა, ფეხისა) — ჩაყოფა რისამე რაშიმე,
მოსწრაფებული და დაუფიქრებელი, იმერ. ცხად).

ო — ი: კ ი რ ტ ნ — კ ო რ ტ ნ (კ ი რ ტ ნ ა — ნამცეცობით რისა-
მე გლეჯა საგნიდან, იმერ. ცხად.; კ ო რ ტ ნ ი ს, ქგლ IV).

ხ ი რ ხ ი ც — ხ ო რ ხ ო ც (ხ ი რ ხ ი ც ი — ხითხითი, უწესო სი-
ცილი, გურ. შარ.; ხ ო რ ხ ო ც ი — ხმაურით, უგვანო სიცილი,
ქგლ VIII).

ო — უ: გ ლ ო ხ — გ ლ უ ხ (წ ა გ ლ ო ხ ე ბ ა | წ ა გ ლ უ ხ ე ბ ა —
წაშავება, უნებურად წაშვლა, ქართლ. ლქსკ.), პ ო ტ ნ — პ უ ტ (ჩ ა-
მ ო ი პ ო ტ ნ ი ს — ჩამოიკაწრავს, ჩამოიხოკავს, ქგლ VIII; პ უ-
ტ ა ვ ს — იგივეა, რაც ბღღვნის, პტკვნის, ქგლ VI), ც ო რ — ც უ რ
(ც ო რ ვ ა — თოვლსა და მოლზე ჩაგლინვება, საბა; სრიალი, ცურ-
ვა (ყინულზე); ჰაერში ლივილივი, ირაოს კეთება, ქგლ VIII;
ცურვა, ქგლ VIII), წ ო წ ნ — წ უ წ ნ (წ ო წ ნ ა, ქგლ VIII; წ უ წ-

ნის, ქგლ VIII), ხორხნ — ხურხნ (ხორხნა — იგივეა, რაც ღრღნა, ქგლ VIII; ხურხნა — იგივეა, რაც ხუხნა: ხრამუნით, მაღიანად ჭამა, ქგლ VIII), ლორთხ — ლურთხ (ლორთხავს — ასველებს, ქგლ IV; გალურთხვა — ძლიერ დასველება წყლით, იმერ. გაჩ.), ეონ — ეუნ (ეონავს, ქგლ VI; ეუნვა — ეონა, ევენა, ეურვა, ... ინგილ. ჯან.).

ქოცმაც — ქუცმაც (ქოცმაცი — წვრილი, წვრილმანი, მოხ.; ნაქოცმაცები (ქიზიყ.) — ნამცეცები, ნახორხალი, ნასუფრალი, ქგლ V; აქუცმაცებს — პატარა-პატარა ნაწილებად ყოფს; წვრილად ამტვრევს, ქგლ I).

ი — უ: თითხნ — თუთხნ (თითხნის, ქგლ IV; თუთხნის — თითხნის, თუთხნის, ქგლ IV), თხინ — თხუნ (გათხინვა — გათხუნვა, ჭყ.), კიჟ — კუჟ (კიჟავს — ხუჟავს, კუტავს (თვალს), ქგლ IV; მოკუჟული — იგივეა: რაც მოხუჭული, ქგლ V; შდრ.: კუჟჟუჟკ: თვალების ჟუჟუჟკი), ჩიჩქნ — ჩუჩქნ (ჩიჩქნის, ქგლ VIII; ჩუჩქნის — (იმერ.) ჩიჩქნის, ქგლ VIII), ციცქნ — ცუცქნ (ცუცქნის — იგივეა, რაც ციცქნა, ქგლ VIII).

ბიებიე — ბუებუე (ჩაბიებიეებული — იხ. ჩაბუე-ბუეებული, ქგლ VIII), თითხინ — თუთხუნ (თითხინი — ჟინიანი, ნერვიული ლაპარაკი; მიზეზიანობა, ჩიჩხინი, მესხ. მსრ.; თუთხუნია — იგივეა, რაც თითხინი, მესხ. მსრ.). კინკილ — კუნკულ — (კინკილი — მჩატედ მოძრაობა, უტვირთოდ, მსუბუქად, იმერ. ცხად.; скакание на одной ноге, ჩუბ. დ.; კუნკული — ცანცარი, მცირე ბუქნაობით სიარული, მესხ. მსრ.), კისკის — კუსკუს (კუსკუსი — კისკისი, ინგილ. ლაბ.), ყირყიტ — ყურყუტ (ყირყიტი — იგივეა, რაც ყურყუტი: ლოდინი, დიდხანს ცდა, იმერ. ცხად.), ჯიმჯიმ — ჯუმჯუმ (ჯიმჯიმი — მუღერი ბგერებით გაურკვეველი ლაპარაკი, ქიზიყ. მენთ.; ჯუმჯუმი (ფშ. ხევს.) — იგივეა, რაც ჩურჩული, ქგლ VIII; ბუტ-ბუტი, მოხ.)...

61. ასეთი „თავისუფალი“ ხმოვანთმონაცვლეობა ფუძეების მხოლოდ წყვილ-წყვილი ვარიანტებით არ ამოიწურება. გვაქვს ფუძეები აგრეთვე სამნაირი, ოთხნაირი და იშვიათად ხუთნაირი გახმოვანებით¹:

¹ თუ სხვადასხვა განზომილების ხმოვანთმონაცვლეობას ერთ სიბრტყეზე მოვაქცევდით, მაშინ ერთი და იმავე ფუძეების სხვადასხვაგვარად გახმოვანებული ვარიანტები ოთხგვარი აღმოჩნდებოდა:

ბრეც — ბრიც — ბრაც — ბრუც (ბრეცს||ლაბრია, ქგლ I; ბრაც-

ა) კერკნ — კირკნ — კორკნ (კერკნოვაჲ — კენკვა, ინგილ. ღამბ.; დაკირკნაჲ — დაკენკვა, ინგილ. ღამბ.; კორკნა — დაკორტნა, ინგილ. ღამბ.), კიკნ — კოკნ — კუკნ (კიკნის — თითო კიკნას იღებს საჭმელად, ცოტ-ცოტას ჭამს, ციციქნის, ქგლ IV; კოკნის — ცოტ-ცოტას წვრილწვრილად ჭამს, ქგლ IV; კუკნის — პატარ-პატარა ლუქმებით ჭამს, ქგლ IV), სასნ — სისნ — სუსნ (სასნა — ხარბად ჭამა, ქართლ. ლქსკ.; სისნის — იგივეა, რაც სუსნის, ქგლ VI; სუსნის — ცოტ-ცოტას და მალულად ჭამს, ქგლ VI), სანსლ — სინსლ — სუნსლ (სანსლავს, ქგლ VI; სასინსლავი — ნ. სასუნსლავი, ქიზიყ. მენთ.; სასუნსლავი — სამსუნავო საჭმელი, გადატ. ტკბილეული... ქიზიყ. მენთ.).

ბარბალ — ბირბილ — ბურბურ (ბარბალი — ცეცხლის ალის მოძრაობა და ხმაურობა, ბრიალი, პრიალი, გურ. შარ.; ბირბილი — ცეცხლი რომ რაიმეს ძლიერ მოეკიდება, იმაზე იტყვიან; გურ. ყლ.; ცეცხლის პრიალი, ლეჩხ. აღ.; ბურბური, ქგლ I); გაზგაზ — გიზგიზ — გუზგუზ (გაზგაზი — ცეცხლის პრიალი ალითა და ხმაურით, იმერ. ცხად.; გიზგიზი, ქგლ II; გუზგუზი, ქგლ II), ტატყან — ტიტყინ — ტუტყუნ (ტატყანი — ბევრის ლაპარაკი უშვერად, უხეში ბგერების გამოცემით, იმერ. ცხად.; ტიტყინი — უთავბოლოდ ლაპარაკი, ყბედობა, ქგლ VI; ტუტყუნი — უშნო, გაუგებარი ლაპარაკი, უმთავრესად ცხვირში, იმერ. ცხად.), ტანტალ — ტინტილ — ტუნტულ (ტანტალი, ქგლ VI; ტინტილი — შილიფად და ტანმჩატედ სიარული, აჩქარებული, იმერ. ცხად.; ტუნტული — იგივეა, რაც ტინტილი, ოღონდ უფრო მძიმე და ნაკლებ აჩქარებული, იმერ. ცხად.), ძაგძაგ — ძიგძიგ — ძუგძუგ (ქგლ VIII).

ბ) ღერღ[ნ] — ღირღნ — ღორღნ — ღურღნ (ღერღავს ქგლ VII; ღირღნის — იხ. ღრღნის, ქგლ VII; ღორღნის — იხ. ლორღნის, ქგლ VII; ღურღნის — მშრალ რასმე (მჭადს, პურს...) ანამცეცებს (ტუჩებით) და გემრიელად ჭამს, ქგლ VII), ხარხლ — ხირხლ — ხორხლ — ხურხლ (დახარხლული — უხეიროდ დაყრილი (ახალდაბადებული კნუტები. ლეკვები...) გურ. შარ.; მიხირხლული — იგივეა, რაც მიხურხლული, ქგლ V; შე-

ბრუცი, ქგლ I), ბრეგ — ბრიგ — ბრაგ — ბრუგ (მიბრეგს||მიბრიგა, ქგლ V, ბრაგა-ბრუგი, ქგლ I), ტყეპ — ტყიპ — ტყაპ — ტყუპ (მიტყეპს||მიტყიპა, ქგლ V; ტყაპ-ტყუპი, ქგლ V), ლეწ — ლაწ — ლიწ — ლუწ (ლეწავს, ქგლ IV; ლაწა-ლუწი, ქგლ IV; ლიწინი, ქგლ IV) და ა. შ.

ხორხლილი — იგივეა, რაც შეხურხლული, ქგლ VII; შეხურხ-
ლავს — ბევრს ერთად შეასვეს, ქგლ VII; მიხურხლული —
(რამესთან ან ვინმესთან) მკიდროდ შეჭგუფებული, თავმოყრილი,
უწესრიგოდ მიყრილი, ქგლ V).

ტანტარ — ტენტერ — ტინტირ — ტუნტურ (ამო-
ტანტარება — ამოსვლა, რაჭ. ძიძ.; ტენტერი — უშვერად
და უაზროდ სიარული, მჩატედ და შილიფად, იმერ. ცხად.; ტინ-
ტირ||ტინტილი — გა/წა-ტინტილება — ჩქარა წასვლა, გარბე-
ნა, გასრიალება, ბერ.; იტუნტურებას — აქა-იქ (უსაქმოდ) ივ-
ლის, იწანწალებს, იტანტალებს, იხეტიალებს, ქგლ IV), დანდალ-
დინდილ — დონდილ — დუნდალ (დანდალი — ძლივ-
ძლივობით სიარული, ხანხალი, ლასლასი; გადატ. ძლივ-ძლივობით
არსებობა, გაჭირვებით ყოფნა... ქგლ VII; დინდილი — იხ. ღონ-
ლილი, ქგლ VII; დონდილი — უძლურად სიარული, ძლივს არ-
სებობა; ბოგინი, ქგლ VII; დუნდალი — სუსტად სიარული,
ლეჩხ. აღ.), ძაძგან — ძიძგინ — ძოძგინ — ძუძგუნ
(ძაძგანი — ნძრევა ერთგვარი ხმაურით, იმერ. ცხად.; ძიძგი-
ნი — ქუხილისებრი მძლავრი ხმაურობა, რყევა, ნძრევა, გურ. შარ.;
ძიძგიგი, ძაძგიგი, კანკალი, ლეჩხ. აღ.; ძოძგინი — იხ. ძაძგანი,
ქგლ VIII; ძუძგუნი — გრგვინვა, გრუხუნი, იმერ. ცხად.)...

გ) ფარფატ — ფერფეტ — ფირფიტ — ფორფოტ —
ფურფუტ (ფარფატი, ქგლ VII; გაფერფეტებული —
მსუბუქი, იტყვიან ჭკუანაკლებზედაც, გურ. ჟღ.; მოფირფიტე-
ბა — მოტივტივება, თავზე მოგდება, რაჭ. ქართ. დიალ.; შდრ. აგ-
რეთვე: ფირფიცი — ტივტივი, ლეჩხ. აღ.; ფორფოტი — სუ-
ლეღივით სიარული, ბერ.; ქართლ. ლქსკ.; იგივეა, რაც ფუსფუსი,
ქგლ VII; ფურფუტი — (გურ. იმერ.), — ძალიან მსუბუქი, მჩა-
ტე, ქგლ VII; მსუბუქი, გულფუჭი, უშინაარსო, მესხ. მსრ.)¹...

ამ ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობისათვის შეიძლება და გვეწოდები-
ნა ექსპრესიული (ან სემანტიკური), ადვილი რომ იყოს დაზუსტება
იმისა, თუ რა შეიძლება ვიგულისხმოთ ამ ტერმინის ქვეშ, ან სად
არის საზღვარი ექსპრესიულ და არაექსპრესიულ ხმოვანთმონაცვლე-
ობას შორის.

¹ შდრ. ვარიანტები: ფატარი (ფუტურო, ჩუბ. ნ.; ლეჩხ. აღ.; ქიზიყ. მენტ.:
იმერ. გაჩ.), ფატარი (ფუტურო, საბა), ფიტ (ფიტავს, ფიტულა, ქგლ VII),
ფოტორო (წიადაგამოკლილი, ხრიოკი ადგილი მდინარის ნაპირებსა და ღე-
ლეებში, ხრამი, ფლატე, მესხ. მსრ.; აგრეთვე: იმერ. გაჩ.; ქართლ. ლქსკ.; ზეზე
დამპალი ხე, ლეჩხ. აღ.; აგრეთვე: — ფოტრო — ფუტურო, გურ. შარ.; შდრ.:
ნა-ფოტ-ი), ფუტურო (ქგლ VII)...

ასეთი ხმოვანთმონაცვლეობა ხშირია ისეთ ზმნებში, რომლებიც აღნიშნავენ ჭამას, სიარულს, ლაპარაკს, სიცილს... არაიშვიათად ისინი ხმაბაძეითი ფუძეებია, მაგრამ არანაკლებ ხშირია ისეთი ზმნები, რომლებიც მნიშვნელობის მიხედვით ამ ჯგუფებში ვერ გაერთიანდება. ამას გარდა, ისიც საჭიროა აღინიშნოს, რომ ხმოვნის შეცვლას ყოველთვის არ მოსდევს ზმნის ფუძეში მნიშვნელობითი ელფერის ცვლა.

ასეთი ხმოვანთმონაცვლეობა გვხვდება ერთმარცვლიან ფუძეებშიც და ორმარცვლიანებშიც, მაგრამ იგი დამახასიათებელია უპირატესად ისეთი ფუძეებისათვის, რომლებიც თანხმოვანთა კომპლექსებს შეიცავენ.

მართალია, ხმოვანთმონაცვლეობა დამოწმებულ ფუძეებში საერთოდ „თავისუფალი“ ჩანს და რაიმე გარკვეულ კანონზომიერებას ჯერჯერობით არ გვიჩვენებს, მაგრამ ის კი შეიმჩნევა, რომ ფუძისეული ხმოვანი მერყევია უფრო სონანტების (რ, ნ, ლ) მეზობლობაში.

როგორც ჩანს, ცალკეულ ზმნურ ფუძეებში ხმოვანი ყოველთვის მკვიდრი ვერ არის, ზულ სხვადასხვა რიგის ხმოვნები შეიძლება ენაცვლებოდნენ ერთმანეთს. ამ ფაქტის გათვალისწინება საჭიროა „ამოსავალი“ ხმოვნების ძიებისას.

II. თანხმოვნები, თანხმოვანთა კომპლექსები

82. ზმნური ფუძე ქართულში შეიძლება იწყებოდეს და ბოლოვდებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით; გამონაკლისია ჰ სპირანტი, რომელიც არ გვხვდება არც ანლაუტში, არც აუსლაუტში, ფუძეების შემადგენლობაში ის საერთოდ არ ჩანს.

თანხმოვნების ხვედრითი წონა ზმნური ფუძეების წარმოქმნაში სხვადასხვანაირია, დეტალურად ამ საკითხის განხილვა ახლა ვერ მოხერხდება, ზოგიერთი მონაცემი კი ნაშრომის პირველ ნაწილშია წარმოდგენილი.

რადგან თანხმოვანთა სისტემა ქართულში საკმაოდ არის შესწავლილი, ხოლო ცნობილი ფაქტების გამეორებას აზრი არა აქვს, მომდევნო მსჯელობაში თანხმოვნები განხილული იქნება, როგორც სხვადასხვა სახის კომპლექსთა შემადგენელი წევრები.

ცხადია, ვგულისხმობთ, რომ ქართული ენის ფონემატურა სტრუქტურა აგრეთვე აღარ წარმოადგენს უცხო სამყაროს, ამ სა-

კითხზე განსაკუთრებით ჰ. ფოგტის ნაშრომის¹ გამოქვეყნების შემდეგ, მაგრამ თანხმოვანთა კომპლექსები ამჯერად ჩვენ გვიანტერესებს არა მხოლოდ თავისთავად, არამედ ძირითადად როგორც ზმნური ფუძეების წარმოქმნელი კომპონენტები².

შესაბამისად, ჩვენი კვლევა-ძიება სხვა მიმართულებას იძენს. ამით არის გამოწვეული, რომ თანხმოვანთა კომპლექსებს ჩვენ ვერც სრულად განვიხილავთ, ვერც ამომწურავად: მთლიანი ფონემატური სტრუქტურის განხილვა ზმნური ფუძეების სტრუქტურის ფონზე, მათი ისტორიის გათვალისწინებით, სხვა ქართველური ენების შეზღბამისი მასალის წინასწარ შესწავლას საჭიროებს. აქედან მომდინარეობს ზოგი შეზღუდვა, რომლისთვისაც თავის არიდება ამჟამად შეუძლებელი თუ არა, მეტად ძნელი იყო.

მე. ნაშრომის პირველ თავში თანხმოვანთა კომპლექსები აღწერილია ზმნური ფუძეების ფონზე. კომპლექსების განაწილებისა და მათი სიხშირის საერთო სურათი ამგვარი წარმოგვიდგება:

თანხმოვანთა თავყრილობა ყველაზე ხშირად გვხვდება ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში (2273), შემდეგ — ბოლოკიდურა პოზიციაში (1274), შედარებით ნაკლები რაოდენობით დასტურდება ფუძეები, კომპლექსებით შუა პოზიციაში (1054). თანხმოვანთა კომპლექსები ცალკე ზმნურ ფუძეებად უფრო იშვიათია (101).

ფუძეების სამსავე პოზიციაში სხვადასხვაგვარი კომპლექსების სიხშირე ასეთი თანამიმდევრობით ნაწილდება: წყვილთანხმოვნიანები (3508 + 45 წყვილთანხმოვნიანი ფუძე = 3553), სამთანხმოვნიანები (933 + 42 სამთანხმოვნიანი ფუძე = 975), ოთხთანხმოვნიანები (136 + 14 ოთხთანხმოვნიანი ფუძე = 150), ხუთთანხმოვნიანები (24).

ხუთთანხმოვნიანი კომპლექსები გვაქვს მხოლოდ ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში, ოთხ და ხუთთანხმოვნიანი კომპლექსები არ გვხვდება შუა პოზიციაში.

ბოლოკიდურა პოზიციაში თანხმოვანთა თავყრილობა დამახასია-

¹ H. Vogt. Structure phonémique du géorgien, NTS, XVIII, Oslo 1958. ქართული თარგმანი: ჰ. ფოგტი. ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, თბილისი, 1961 წ. თანხმოვანთა კომპლექსებს მარცვლის აგებულების პრობლემასთან დაკავშირებით განიხილავს აგრეთვე ს. უდენტო. იხ. ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, I, მარცვლის აგებულების პრობლემა, თბილისი, 1960 წ.

² ე. წ. მორფემიზებული კომპლექსები სტრუქტურულადაც და თვისობრივადაც განსხვავდება კომპლექსებისაგან, რომლებიც უშუალოდ ფუძეებში დასტურდება. მათი მსგავსება-განსხვავების შესახებ იხ. ფ. ე რ თ ე ლ ი შ ვ ი ლ ი, „მორფემიზებული“ კომპლექსები ქართულში, იკე, XIV, 1965 წ.

თებელია ერთმარცვლიანი ფუძეებისათვის. ორ და სამმარცვლიანი ფუძეებს ბოლოკიდურა პოზიციაში არ ჩანს არანაირი კომპლექსები, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგენილი ფუძეების იშვიათ გამონაკლისებს.

ჩვენს მიერ გაანალიზებული მასალის მიხედვით, რაოდენობა ზმნური ფუძეებისა, რომლებიც თანხმოვანთა კომპლექსებს საერთოდ არ შეიცავენ, 1311-ია; კომპლექსების შემცველი ზმნური ფუძეების რაოდენობა — 4170.

როგორც ცნობილია, თანხმოვანთა კომპლექსები თითოეულ ენაში მისთვის დამახასიათებელი კანონების მიხედვით წარმოიქმნება¹. თანხმოვანთა კომპლექსების კანონზომიერი მოდელების გვერდით შეიძლება გამოვლინდეს ანომალიური კომპლექსებიც.

განვიხილოთ ამ თვალსაზრისით წყვილთანხმოვნიათ კომპლექსების მოდელები.

№4. წყვილთანხმოვნიათ კომპლექსები ყველა ტიპის ფუძეთა თავკიდურა პოზიციაში და წყვილთანხმოვნიათ ფუძეებში ხუთი ძირითადი მოდელის სახით წარმოგვიდგება:

ა) ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

გვ ღვ თვ კვ ტვ ქვ ყვ ჩვ ცვ ძვ წვ ჰვ კვ ჯვ

ბლ გლ დლ თლ კლ პლ ტლ ფლ ქლ ყლ ჩლ ცლ ძლ წლ ჰლ კლ ჯლ

გმ თმ კმ ტმ ქმ ყმ ჩმ ცმ ძმ წმ ჰმ კმ ჯმ

ბნ გნ დნ თნ კნ პნ ტნ ფნ ქნ ყნ ჩნ ცნ ძნ წნ ჰნ კნ ჯნ

ბრ გრ დრ თრ კრ პრ ტრ ფრ ქრ ყრ ჩრ ცრ ძრ წრ ჰრ კრ ჯრ

ბ) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი:

ზვ ევ სვ ღვ შვ ხვ

ზლ ელ სლ დლ შლ ხლ

ზმ ემ სმ დმ შმ ხმ

ზნ ენ სნ დნ

ზრ ერ სრ დრ შრ ხრ

გ) ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი:

ბგ ფქ ჰკ პყ

ღგ თქ ტკ ტყ

ძგ ცქ წკ წყ

ჯგ ჩქ ჰკ ქყ

¹ Н. С. Трубейко, Основы фонологии, М., 1960, стр. 279.

დ) ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ბ ლ ფ ხ

ღ ლ თ ხ

ძ ლ ც ხ

ჯ ლ ჩ ხ

ე) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ს ხ შ ხ

ზ ლ უ ლ

თანხმევანთა კომპლექსების ეს მოდელები ქართულში გავრცელებულია, თითოეული ამ კომპლექსთაგან შეიძლება შეგვხვდეს სხვადასხვა ტიპის ფუძეებში, ან ერთი და იმავე ტიპის სხვადასხვა ფუძეში. რომელიმე კომპლექსი დამოწმებულთაგან მხოლოდ ერთ ფუძეშიც თუ ჩანს, ის მაინც საერთო სისტემის წევრი იქნება. ამასთან ერთად უნდა ვიგულისხმოთ, რომ უქონლობა სისტემის რომელიმე მოსალოდნელი წევრისა (ვთქვათ, ტნ¹, ფნ, უნ-სი), რომელიც ჩვენს მიერ გაანალიზებულ მასალაში არ ჩანს, შემთხვევითობას შეიძლება მიეწეროს.

სამაგიეროდ შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ მოდელში—ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი — არ დასტურდება ბვ, პვ, ფვ, ბმ, პმ, ფმ კომპლექსები, რაც ალბათ ამ კომპლექსების შემადგენელ წევრთა არტიკულაციური სიძნელებით აიხსნება: „ბ ვ, ფ ვ, პ ვ-ს უქონლობა ნამდვილად სტრუქტურის ფაქტია“².

სხვა გადახვევები ან თავისებურებანი სონანტების შემცველ კომპლექსებში (ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი, ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი) არა გვაქვს, ხოლო ეს კომპლექსებიც და მათი მოდელებიც ქართულში ყველაზე მეტად არის გავრცელებული და ფეხმოკიდებული.

ზემოთ დამოწმებულ ხუთ მოდელს უნდა დაემატოს ოთხი:

ვ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი :

ლ ბ მ კ ნ დ რ ბ რ წ

ლ ბ მ ყ რ გ რ ჯ

მ ც რ თ

რ ყ

ზ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი :

ვ ს ლ ბ რ ჯ

თ) ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი :

ვ ნ ლ მ მ რ

¹ აქ სათვალავში არ შემოგვაქვს კომპლექსები, რომლებიც კუმშვად ფუძეებში ხმოვნის რედუქციის შედეგად მიიღება.

² 3. ფ ო გ ტ ი, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, გვ. 19—20.

ამ მოდელებს კომპლექსთა ძირითადი თავისებურება ის არის, რომ თითოეული მათგანი, როგორც წესი, თითო ზმნურ ფუძეში გვხვდება და ისინი სისტემას არ ქმნიან, მაგრამ მათი შემცველი ფუძეები ზაერთო ქართულში მკვიდრად ფეხმოკიდებულია.

ი) ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი :

სკ ზტ

სპ

სწ

ეს უკანასკნელი მოდელი ფუძეთა მეტი რაოდენობით არის წარმოდგენილი და საერთო ქართულში გავრცელებულ ფუძეებში დასტურდება.

მწ. როგორც ცნობილია, კომპლექსები შეფარდებით: ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი, იმის მიხედვით, თუ რანაირია თანხმოვანთა თანამიმდევრობა კომპლექსის შიგნით, ორი სახისა შეიძლება იყოს: ი ქ ი თ უ რ ა (დეცესიური) და ა ქ ი თ უ რ ა (აქცესიური) ¹.

თანხმოვანთა დეცესიურ ჯგუფებში გამოყოფენ ჰარმონიულ კომპლექსებს, რომლებსაც სამი არსებითი ნიშანი ახასიათებს: ა) არტიკულაციურად კომპლექსები ერთგვაროვანია: მუღერს მოსდევს მუღერი, ყრუ ფშვინვიერს—ყრუ ფშვინვიერი, ყრუ მკვეთრს—ყრუ მკვეთრი. ბ) კომპლექსებში გაერთიანებულია ხშული თანხმოვნები. გ) კომპლექსები დეცესიური რიგისაა: წინა წარმოების თანხმოვანს (ბ დ ძ ჯ ფ თ ც ჩ პ ტ წ კ) მოსდევს უკანა წარმოების თანხმოვანი (გ ქ კ ყ).

ამ ჰარმონიული კომპლექსების შემცველი ფუძეები ქართულში გვხვდება განსხვავებული ზიხშირით, მაგრამ თითოეული მათგანი გვაქვს სხვადასხვა ტიპის ფუძეებშიც და ერთი და იმავე ტიპის სხვადასხვა ფუძეშიც.

ზაკმარისია მოაკლდეს ჰარმონიულ კომპლექსს რომელიმე ნიშანი და ის აღარც ჰარმონიული იქნება და აღარც ტიპიური და დამახასიათებელი ქართულისათვის. ასეთი კომპლექსებიც არის ენაში; მაგრამ ისინი, როგორც წესი, გვხვდება თითო ფუძეში, ხოლო ხმარების არე ზმნისა, რომელიც ასეთ კომპლექსს შეიცავს, მეტად შეზღუდულია.

¹ გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 334 და შემდგომ.; სხვა ტერმინებსაც მიმართავენ: ინტროვერტიული (=დეცესიური) და ექსტროვერტიული (=აქცესიური). იხ. პ., ფოგტი, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა; პირდაპირი (შიგნითკენური) და შებრუნებული (გარეთკენული), იხ. შ. გაფრინდაშვილი, ლაბიალიზაციის ბუნებისათვის ზოგ იბერიულ-კავკასიურ ენაში, იყე, VII, 1955 წ.

მაგალითად, კომპლექსი ბკ წევრია მოდელისა — ხშული + ხშული. კომპლექსი დეცესიურია, მაგრამ ის ვერ აკმაყოფილებს ერთ ნიშანს: კომპლექსის პირველი წევრი მქედრია, მეორე — ყრუ მკვეთრი. ამის გამო კომპლექსი ჰარმონიული არ არის და არც ბუნებრივია ქართულისათვის. გვხვდება ერთადერთ ფუძეში — ბკურ (და ა ბ კ უ რ ე ნ ცრემლნი, სწავლ. 295, 3; და ა ბ კ უ რ ე ბ ს, ქგლ III), რომელიც ფონეტიკური ვარიანტია გავრცელებული ფუძისა — პკურ (და მო ა პ კ უ რ ო ნ სისხლი იგი მისი, ლევიტ. 1, 5; და ა პ კ უ რ ე ბ ს, ქგლ III). ეს უკანასკნელი შეიცავს კომპლექსს პკ, რომელიც ჰარმონიული კომპლექსებისათვის დამახასიათებელ ყველა ნიშანს აკმაყოფილებს, ამიტომ ჰარმონიულიც არის და ძველი და ახალი ქართულის (სალიტერატუროსიცი და არასალიტერატუროსიცი) ძირითადი ნორმების შესაბამისიც. კომპლექსი ბყ, იმავე მიზეზების გამო, ჰარმონიული არ არის, თავს იჩენს ერთ ფუძეში ბყარ (მი ა ბ ყ რ ო ბ ს, ქგლ V; და ი ბ ყ რ ო ბ ს, ქგლ III), რომელიც ვარიანტია პყარ ფუძისა (მი ა პ ყ რ ო ბ ს, ქგლ V; და ი პ ყ რ ო ბ ს, ქგლ III), ხოლო პყარ ჰარმონიული კომპლექსის შემცველი ფუძეა.

კომპლექსი ბჩ (ა ბ ჩ ე ნ ს, ქგლ I; და ბ ჩ ე ნ ა, ქგლ III) დეცესიურია, მაგრამ ჰარმონიული კომპლექსებისათვის დამახასიათებელ ორ ნიშანს ვერ აკმაყოფილებს: მქედრს (ბ-ს) არ მოჰდევს მქედრი და კომპლექსის მეორე წევრი არ არის არც ერთი იმ თანხმოვანთაგან (გ, ქ, კ, ყ), რომლებიც ჰარმონიულ ჯგუფებს ქმნიან. ბჩ გვხვდება ამ სახითაც — ფჩ (ა ფ ჩ ე ნ ს, ქგლ I; და ფ ჩ ე ნ ა, ქგლ III). აქ ყრუ ფშინვიერს მოსდევს ასეთივე თანხმოვანი, მაგრამ არც კომპლექსი და არც მისი შემცველი სიტყვა საერთო ქართულისათვის მკვიდრი არ არის (გვხვდება გურულში, აჭარულში, იმერულში). იგივე ფჩ კომპლექსი გვაქვს ფუძეში ფჩალვა (ტუჩების დამანჭვა ტირილის დაწყებისას, ლეჩხ. ალ.). ამ ფორმით ზმნა მხოლოდ ლეჩხუმურში დასტურდება და, მაშასადამე, მისი ხმარებაც დიალექტის ფარგლებს არ სცილდება.

ბძ კომპლექსი ძველი ქართულის ერთ ფუძეში ჩანს — ბძარ (ბძარვა — დახევა, საბა; განბძარვა — დახეთქა, საბა; კორცნი წულილ-წულილად და ე ბ ძ ა რ ნ ე ს ძეძუსა მას, შუშ. 152, 18...). ვერც ბძარ ფუძემ მოიკიდა ფეხი ამ სახით, რადგან კომპლექსი დეცესიური კია, მაგრამ ჰარმონიული არ არის.

ორ ფუძეს, რომლებიც დეცესიურ კომპლექსებს ბქ-ს და ბჯ-ს შეიცავენ (ცაცობრივ განბქე, სწავლ. 29, 20; ბქობს, ქგლ I;

გ ა ნ ა ბ ჯ ო ბ ს, ქგლ II... ხმაღს ამოიღებს ეჯიბი, მ ი ა ბ ჯ ე ნ ს საყ-
დრის კარზედა, თმრზ. II, 60, 479, 2; ლახტი დ ა ი ბ ჯ ი ნ ა, რუსუდ.
447, 16; ა ბ ჯ ე ნ ს, ქგლ I; დ ა ა ბ ჯ ე ნ ს, ქგლ III...) როგორც
ჩანს, სალიტერატურო ენის ტრადიციები ინახავს. იმის გათვალისწი-
ნება, რომ ბ ჯ ძირი შესაძლებელია წარმოშობით ნასახელარია
(შდრ. ბჟე), აქ არსებითად ვერაფერს ახსნის. მაგრამ ბ ჯ კომპლუ-
ქსის „პოზიციები“ მაინც მკვიდრი რომ ვერ არის, იქიდან ჩანს, რომ
სამეტყველო ენაში ბ ჯ — ბ ჯ (ბ ჯ ო ბ ა, ვურმ. 169, 23, 1, აგრეთ-
ვე — ს ა ბ ჯ ო). რაც შეეხება ბ ჯ-ს, ის ბ რ ჯ-საგან უნდა მომდინარე-
ობდეს (შდრ.: და თუ პოოს კედელი, ე ბ რ ჯ ი ნ ე ბ ო დ ე ს, ბოლნ.
84, 18; ყელსა დანა დ ა ა ბ ჯ ი ნ ა, ე-ტ. 238, 4; ჩ ა ა ბ რ ჯ ე ნ ს,
საბა, I, 72, 36; ლახტი დ ა ვ ი ბ რ ჯ ი ნ ე, რუსუდ. 542, 4; დ ა ა ბ რ-
ჯ ე ნ ს, ქგლ III; ს ა ბ რ ჯ ე ნ ი, ქგლ VI...), ხოლო ამ უკანასკნელს
კავშირი შეიძლება ჰქონდეს სახელთან ბ ა რ ჯ ი, ბ ა რ ჯ ა¹ (ორკაპი-
ანი ჯოხი, ბოძკინტი; რკინის კავიანი ჯოხი, იხმარება ჩვეულებრივ
თევზის საქერად, ქგლ I): *და-ა-ბარჯ-ენ-ს—და-ა-ბრჯ-ენ-ს—და-ა-ბჯ-
ენ-ს.

66. ზმნურ ფუძეებში თანხმოვანთა ასეთივე შეფარდებით (ხშუ-
ლი+ხშული) ოცამდე აქცესიური კომპლექსი დასტურდება: გბ, გდ,
თბ, ცბ, წბ, წდ, გჩ, თფ, კბ, კდ, კე, კჩ, ყბ, ყდ, ჩბ, ცთ, კვ, კტ.

ამათგან:

გ ბ კომპლექსი ერთ ფუძეში ჩანს — ა გ ბ ო ბ ს (ძვ. ხარშავს,
ქგლ I; გ ბ ო ბ ა — ხარშვა, საბა; ს ა გ ბ ო ლ ი ს ი — სახაშე, ბაზ-
რის სამზარეულო, ჩუბ. ნ.; არა უქამოთ მისგან უ გ ბ ო ლ ვ ე ლ ი,
არცა მ გ ბ ა რ ი წყლითა, გამ. 12, 9...); კომპლექსი აქცესიურია,
ენა ცდილა, რომ ის დეცესიურად ექცია: გბ—ბგ (ბ გ ო ლ ა ვ ს—შე-
ქამანდს აკეთებს, საბა), რასაც შედეგად სემანტიკის უმნიშვნელო
ცვლა მოჰყოლია. მაგრამ, როგორც ჩანს, მას შემდეგ, რაც ენაში ფე-
ხი მოიკიდა ხ ა რ შ ა ვ ს ზმნამ, გ ბ კომპლექსის შემცველი ფუძე
ნელი-ნელ დავიწყებას მიეცა.

წ ბ კომპლექსი გვხვდება ძველი ქართულის ერთ-ერთ ფუძეში
(ა დ წ ბ ა — ათქლეფა, საბა; მ წ ბ ა რ ი — ნათქლეფი, საბა; ადგილ-
სა, რომელსა წ ბ ე ს ძალთა სისხლი ნაბოთშაი, მუნ წ ბ ო ნ ძალ-
ლთა სისხლი შენი, ხრონ. 122, 30). ფუძე თანამედროვე ქართული-
სათვის უცნობა. ეგევე წ ბ კომპლექსი გვაქვს ფუძეებში წ ბ ე ლ ||
წ ბ ე რ (წ ბ ე ლ ვ ა — ჭაჭისაგან ტკბილის გამოწურვა საწნახელში,
იმერ. გაჩ.; წ ბ ე რ ვ ა — პრესით გამოწურვა, ლეჩხ. ჩიქ.). კომპ-

¹ შდრ. ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, რელუქციისათვის ქართველურ ენებში, გვ. 75.

ლექსი მკვიდრი ვერ არის: წბ—წპ (წპერვა — პრესით გამოწურვა, ლეჩხ. ჩიქ.), წბ—წკბ (წკბერვა — ლეინის გამოხდა; წბერი, წკბერი — ლეინის სახდელი მანქანა... ბერ.). ამ კომპლექსის შემცველ ფუძეებს მხოლოდ ლეჩხუმურის მიხედვით ვიცნობთ. წბ კომპლექსი გვაქვს აგრეთვე ძველი ქართულის ფუძეში — წბილ (უკუეთუ მარლი გაწბილდეს, მრკ. 9, 50 C), განსხვავებული მნიშვნელობით — თანამედროვე ქართულისაშიც (აწბილებს, ქგლ I; გაწბილებული, ქგლ II).

აქცესიური კომპლექსი წდ დასტურდება ძველი ქართულის ზმნურ ფუძეში წდევა (ლეინის დასხმა, ჩუბ. ნ.; ქგლ VIII; მწდე — ლეინის დამსხმელი, საბა.: გვწდიე ჩუენ ღვნოჲ სიხარულისაჲ, ალაპ. 205, 18; რამეთუ უწდევა და როკვიდა წინაშე მისა, ბალავარ. 50, 18). წარმოშობით ფუძე ნასახელარია (მდრ. წედა — ესე არს ყოელივე ღვნის შესასმელი ჭურჭელი, საბა; ლეინის სასმელი ჭურჭელი, ჩუბ. ნ.): წედ—*უწედ-ევ-ს—უწდ-ევ-ს. ახალ ქართულში ის დაცულია მიმღეობის ფორმაში — მწდე... აღარ ჩანს აგრეთვე წდ კომპლექსის შემცველი სხვა ფუძეც, რომელიც საწყისის ფორმითა გვაქვს შემორჩენილი — წდოლა (არს მძღავრთაგან აყრა და სხვაგან დასახლება და არა აფორიაქება, არამედ პატივით და ნებიერად წარყუანა, საბა)... რაც შეეხება წდ კომპლექსს თანამედროვე ქართულის დაწდევა||დაუწდევა (ქგლ III) ფუძეში, ის მეორეულია, ფონეტიკური სახეცვლილების შედეგად მიღებული წმდ||წმნდ ძირისაგან (დაწმდევა, დაუწმდევა, დაწმნდევა, დაუწმნდევა, ქგლ III) და არც გავრცელებულია.

გჩ კომპლექსი დაცულია ფუძეში გჩერ (გაგჩერება — ამხანაგის, ოჯახის და სხვათა დახმარება, ფერ. ქართ. დიალ.). მისი ვარიანტია ქშ (გაქშერება — ფშ. გამეტება, რომ არათფერი დაენანოს სხვისთვის, ჰყ.), რომელიც აქცესიური კომპლექსი კია, მაგრამ ხშულს ნაპრალოვანი მოსდევს და კომპლექსიც სხვა სტრუქტურული მოდელის ამსახველი მაგალითია.

თფ კომპლექსს ვიცნობთ მხოლოდ იმერულში ხმარებული ფუძის მიხედვით — თფენა. თფ—თმ (თმენა).

კდ კომპლექსი ძველი ქართულის ერთადერთ ფუძეში გვხვდება — კდემაკდიმ (კდემა — შიში გმობის მოლოდინსა ზედა, საბა; ვკდემ — შევარცხუშნ, საბა; შეკდემა — შერცხვენა, სიმფ. ლქსკ.: ჯერ-არს შენდა სირცხული და კდემაჲ, სწავლ. 38, 10; არა შეიკდიმე... დაჯდომად ჩუენ თანა, ლმნ. 13, 24; თავით თვსით აგინებნ და ჰკდემნ, სინ. 214, 20). კდემა (დარცხ-

ვენა, მორიდება, მოკრძალება, ქგლ IV) თანამედროვე ქართულის მხატვრული ლიტერატურის ძეგლებში შეიძლება შეგვხვდეს და ისიც იშვიათად. შემოგვრჩა საწყისის გაქვავებული ფორმით სიტყვაში კ დ ე მ ა მ ო ს ი ლ ი.

ს ა ბ ა ს ლექსიკონში შეტანილი აქვს საწყისები კ ც ე ნ ა (ფშვნეა; კ ც ე ნ ო .დ ა — ფშვნეიდა) და ყ ც ო ლ ა, რომლებშიც დაცულია აქცესიური კომპლექსები კ ც და ყ ც. არც ერთი ამ კომპლექსების შემცველი სიტყვა არ შემორჩა ქართულს.

ყ დ კომპლექსი ზმნურ ფუძეებში საერთოდ არ ჩანს, თუ არ გავითვალისწინებთ ერთ გამონაკლისს—ყ დ უ მ ი ყ დ უ ნ (პგონებ, ვითარმცა და ა ა ყ დ უ მ ე ნ იგინი და ვერც კელ-გეწიფებღს, სინ. 222, 13; განაკრთობს სიტყუასა ჩემსა და და ა ა ყ დ უ ნ ვ ე ბ ს საკვრველებისა ამის სიღრმე, ექუსთ. 2,26; ამ ძირის შემცველ ფუძეს საბა ასე განმარტავს: და ა ა ყ დ უ ნ დ ი თ — უტყვ იქმენით).

ჩ ბ კომპლექსი ცნობილია ზმნური ფუძის მიხედვით ჩ ბ უ ნ (ჩ ბ უ ნ ე ა — რა პირუტყვ შიშით მიწასა გაერთხას, საბა; მ ჩ ბ უ ნ ა ვ ი — გამნაბავი, საბა). საბას ლექსიკონამდე ეს ზმნა სხვაგან არ ჩანს, დ. ჩუბინიშვილისა და ქართული განმარტებითი ლექსიკონისათვის ჩ ბ უ ნ ა ვ ს ზმნის წყარო ისევე საბას ლექსიკონია.

ჭ ტ კომპლექსი გვაქვს ერთ დიალექტურ ფორმაში (და ა ჭ ტ ო ბ ა — დაჭდობა, იმერ. გაჩ.). ჭ ტ — ჭდ. ეს უკანასკნელიც აქცესიური კომპლექსია და მიღებულია ძირისეული ხმოვნის რედუქციის შედეგად (ა-ჭდ-ევ-ს — *ა-ჭედ-ევ-ს, შდრ. ა-ჭედ-ებ-ს).

ერთ დიალექტურ ფორმაში გვხვდება აგრეთვე კომპლექსი ჭ პ (ჭ პ ა ნ ვ ა — იხ. გმანვა, ბერ.), რომელიც სხვა შემთხვევაში არ დასტურდება.

აქცესიურია კომპლექსები ც დ და ც თ (ც დ ე ბ ა, ქგლ VIII; ა ც დ ე ნ ს, ქგლ I; ა ც დ უ ნ ე ბ ს, ქგლ I; და ა ა ც დ ე ნ ს, ქგლ III... ა ც თ უ ნ ე ბ ს, ქგლ I; ს ა ც თ ე ნ ი, ს ა ც თ უ რ ი, ქგლ VI; შე ც თ ო მ ი ლ ი, იობ. 2, 9 d; და მ ც თ ა რ ა თქვენი პატრონი, ვ. ტ. 1192, 3...) და ამ კომპლექსების შემცველი ფუძეები თანამედროვე ქართულში საკმაოდ გავრცელებულია. ც დ-ს და ც თ-ს თავდაპირველი სახეა ც ე თ. აქცესიური კომპლექსები მეორეულია და მიღებულია ხმოვნის რედუქციის შედეგად.

მეორეულია აგრეთვე აქცესიური კომპლექსი თ ბ (ათ ბ ო ბ ს, ქგლ I; თ ბ ე ბ ა, ქგლ IV; ა თ ბ უ ნ ე ბ ს), რომლის ადრინდელი სახეა ტ ე ფ (განძელით და განტეფით, კოლ. 013,2,16).

ყ ბ კომპლექსი გვაქვს ყ ბ ა ლ ფუძეში (შე ყ ბ ა ლ ვ ა — შეთვალვა, იმერ. გაჩ.), აგრეთვე ყ ბ ო რ ფუძეში (ყ ბ ო რ ვ ა (ყახ.) —

პირგამოტენით ქამა, ქგლ VII), რომლისთვისაც ამოსავალი ჩანს სახელი ყ ბ ა (—შდრ. ყბელი). ამათგან ყ ბ ა ლ და ყ ბ ო რ ფუძეები თითო დიალექტში გვხვდება მხოლოდ. ყ ბ ა — ყ ბ ე დ ი, მართალია, ზმნები არ არის, მაგრამ ქართულში ხმარებული სიტყვებია, რომლებიც აქცესიურ კომპლექსს შეიცავენ და გავრცელებულიც არიან.

აქცესიური კომპლექსი ც ბ ცნობილია ძველი ქართულიდან (ეშმაკეულ არს და ც ბ ი ს, ი. 10, 20 — „გიეობს, ცოფდება, შმაგდება, გონებას კარგავს“, სიმფ. ლქსკ.; მაცდურნი და მ ც ბ ი ე რ ნ ი, ბალავარ. 103, 15; სიცოფე და ს ი ც ბ ი ლ, კიმ. II, 22, 10; ს ი ც ბ ი ლ ი — ცბოლა ანუ სისულელე, ჩუბ. ნ.; შე ე ც ბ უ ნ დ ე ს და მირბიოდეს, მრკ. 9, 15; გა ც ბ უ ნ ე ბ უ ლ ნ ი, აბდლ. 206, 75, 3) და გვხვდება თანამედროვე სალიტერატურო ქართულშიც (გ ა ა ც ბ უ ნ ე ბ ს, გა ც ბ უ ნ დ ე ბ ა, ქგლ III; შე ე ც ბ უ ნ დ ე ბ ა, ქგლ VII; ც ბ ი ე რ ი, ქგლ VIII). ც ბ კომპლექსის მერყევი მდგომარეობა გურულში ვლინდება, სადაც ეს ფუძე იხმარება, ზოგჯერ შეცვლილი სახით და მნიშვნელობით ც ბ — ც ფ (ც ფ ო ბ ა, შე ე ც ფ ო ბ ა — კრთომა, შეკრთომა, გურ. შარ.; გა ც ფ ო ბ ა — შერცხვენა, უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდნა, გურ. ქლ.).

კ ბ კომპლექსი კ ბ ე ნ ფუძეში დასტურდება ძველი ქართულიდანვე (ი კ ბ ი ნ ე ბ ი ა ნ ვითარცა ძაღლნი, ბალავარ. 8, 15; ნ ა კ ბ ე ნ ი იგი გესლეანისა მის მგელისაჲ, ჰაბო, 182, 5; ვიდრე კ ბ ე ნ ა დ მ დ ე მისა, კიმ. I, 334, 19). ფუძე გავრცელებულია თანამედროვე ქართულშიც (კ ბ ე ნ ს, ქგლ IV; დ ა კ ბ ე ნ ს, ქგლ III... კ ბ ე ნ ფუძეს აქვს ვარიანტები კ ბ ე ნ ჩ | კ ბ ე ჩ (კ ბ ე ნ ჩ ა, ჩუბ. დ.; კ ბ ე ჩ ა, ქგლ IV), ხოლო იმერულში კ ბ — კ პ (კ პ ე ნ ა — კბენა, იმერ. ცხად.).

დაბოლოს, გ დ კომპლექსი ზმნურ ძირად ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის მთელ მანძილზე გვხვდება (შ თ ა ა გ დ ო იგი საპყრობილესა, მ. 18, 30, D; გა ნ ი გ დ ე ს წილი, მ. 27, 35; მამამან ჩემმან და დედამან ჩემმან და მ ა მ ა გ დ ე ს, ხოლო უფალმან შემიწყნარა მე, ფსალ. 26, 0, 10; ჩემ წილ და გა ა გ დ ე ბ პატრონად, ვ. ტ. 155, 3; რა ეს ბურთს შე ი გ დ ე ბ დ ი ს, რუსულ. 354, 26... ა ა გ დ ე ბ ს, ქგლ I; ა მ ო ა გ დ ე ბ ს, ქგლ I; გა ა ა გ დ ე ბ ს, ქგლ II; და ა ა გ დ ე ბ ს, ქგლ III; გ დ ი ა, ქგლ II; გა უ გ დ ე ბ ს, ქგლ II...).

აქ განხილული მჰაალა ადასტურებს ცნობილ მოსაზრებას, რომ კომპლექსები თანხმოვანთა აქცესიური თანმიმდევრობით ქართული-სათვის არც ბუნებრივია და არც დამახასიათებელი, ისინი სისტემას არ ქმნიან. აქცესიური კომპლექსები ზმნურ ფუძეებში 20-მდე

გვაქვს და რაოდენობრივად ისინი აღმატებიან კიდევ ჰარმონიულ კომპლექსებს, მაგრამ გავრცელებულობის თვალსაზრისით მათ ვერც შევუდარებთ ჰარმონიულ კომპლექსებს. ჰარმონიულ კომპლექსებს შეიცავს ათობით და ასობით ზმნური ფუძე, ხოლო აქცესიური კომპლექსები, როგორც წესი, თითო ფუძეში გვხვდება. ენა ამ აქცესიურ კომპლექსებს ძნელად იგუებს. ზოგი ასეთი კომპლექსის შემცველი ფუძე მხოლოდ ძველ სალიტერატურო ქართულში იხმარებოდა, დროის გამოცდას ვერ გაუძლო და დაიკარგა (გბ, წდ, კდ, ყც, ყდ, ჩბ). იშვიათად რომელიმე დიალექტშიდა შეიძლება იჩინოს ხოლმე თავი. ზოგი აქცესიური კომპლექსის შემცველი ფუძე მხოლოდ ამა თუ იმ დიალექტში გამოჩნდება (გჩ, თფ, ჰტ, ყბ, ჰპ, კპ), მაგრამ საერთო ქართულში ვერ ვრცელდება; რამდენიმე აქცესიური კომპლექსის შემცველი ფუძე ქართული ენის ისტორიის მთელ მანძილზე „მოქმედებს“ (ცბ, კბ, გდ), მათაც, შეიძლება ვიფიქროთ, სალიტერატურო ენის ტრადიციები ინახავს და, ალბათ იმის გამო, რომ უფრო ბუნებრივი კომპლექსის შემცველი და სინონიმური ღირებულების ზმნები ენაში არ აღმოჩნდა (შდრ. გბ კომპლექსის ისტორია აგბობს ზმნის მიხედვით. ძველ ქართულში ეს საკმაოდ გავრცელებული ზმნა იყო. მაგრამ გაჩნდა ხ ა რ შ ა ვ ს ზმნა და ა გ ბ ო ბ ს ზმნას სალიტერატურო ენის ასპარეზი დაატოვებინა).

ქართულში ცნობილია აქცესიური კომპლექსების დაძლევის (სუპერაციის) რამდენიმე შესაძლებლობა¹.

თუ აქცესიურ კომპლექსებს შევხვდავთ ისტორიულად, შეიძლება ვთქვათ, რომ ამ კომპლექსების „დაძლევის“ ძირითადი საშუალება იმაში მდგომარეობს, რომ საერთო ქართული ენა აქცესიური კომპლექსების შემცველ ფუძეებს ძნელად იგუებს და თანდათანობით კარგავს...

აქცესიური კომპლექსები ქართული ენის განვითარების ადრინდელი ეტაპისათვის მით უმეტეს არ უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი. ზოგ შემთხვევაში აქცესიური კომპლექსი შედეგია ძირისეული ხმოვნის რედუქციისა (გბ—გაბ, წდ—წედ, ჰტ—ჰლ—ჰედ, ცდ—ცთ—ცეთ, თბ||ტფ—ტფ), ზოგი აქცესიური კომპლექსის შემცველი ფუძე შესაძლებელია უცხო წარმოშობისაც იყოს...

66. წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსები შეფარდებით: ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი აგრეთვე ორი სახისა შეიძლება იყოს: დეცესიური და აქცესიური. ამ რიგის დეცესიურ კომპლექსთაგან ქართული-სათვის დამახასიათებელია: ბლ, დლ, ძლ, ჯლ, ფხ, თხ, ცხ, ჩხ.

¹ გ. ახვლედიანი. ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 334—352.

ეს კომპლექსები აგრეთვე ცნობილია პარმონიული კომპლექსების სახელით და თითოეულ მათგანს სამი ნიშანი ახასიათებს:

ა) მელერს მოსდევს მელერი, ან ყრუ ფშვინვიერს — ყრუ ფშვინვიერი. ბ) კომპლექსის პირველი წევრი ხშულია, მეორე — ნაპრალღვანი. დ) კომპლექსის პირველი წევრი წინა წარმოებისაა (ბ, დ, ძ, ჯ, ფ, თ, ც, ჩ), მეორე წევრი — უკანა წარმოებისა (ლ, ხ).

ამ ტიპის დეცესიურ კომპლექსთაგან სამია ისეთი კომპლექსი, რომლებიც პარმონიულ ჯგუფებში არ შეაქვთ: ბ ზ, ბ ე, ფ შ. ამათგან:

ბ ზ გვხვდება ფუძეებში: ბ ზ ა რ (ბზარავს, ქგლ I), ბ ზ ა კ უ ნ (აბზაკუნებს, ქგლ I), ბ ზ ე კ ლ ბ ზ ი კ (აბზეკს — აბზიკა, ქგლ I), ბ ზ ე ნ ლ ბ ზ ი ნ (ბზინავს, ქგლ I; ბზენა, ქგლ I), ბ ზ ი ა ქ (ბ ზ ი ა ქ ი — წიწილების მოშლილი ხმა, როცა მკბენარი აწუნებთ, ან კრუხი შორს არის და მარტონი რჩებიან, გურ. შარ.), ბ ზ უ (ბზუის, ქგლ I), ბ ზ ი ნ ტ (ჩაბზინტავს — დახუჭავს, მთიულ. კმრ.), ბ ზ უ კ უ ნ (ბზუკუნებს, ქგლ I). როგორც ჩანს, ბ ზ კომპლექსი ქართული ზმნური ფუძეებისათვის უცხო არ არის.

ბ ე კომპლექსი დასტურდება ფუძეებში: ბ ე ე რ (დაბეერა — დაბეევა, დაეეევა, დაბეგვა, 127, II), ბ ე ე ტ ლ ბ ე ი ტ (მიბეეტვა — მილევა, მისუსტება, არაქათის გამოცლა, მესხ. მსრ.), ბ ე ი ნ (გაბეინება — გაქრობა, დაკარგვა, გაპარვა, გამოფიტვა, ლეჩხ. ჩიქ.), ბ ე ი რ (ჩაბეირება, ქგლ VIII), ბ ე ი ყ (გაბეიყება — გაფშეკა, გახმობა ძლიერ, ლეჩხ. ალ...), ბ ე უ ვ (დაუბეუვდება, ქგლ III), ბ ე უ ა ლ (ბეუალი — ბზუილი, უმიზნოდ ერთ ადგილზე სიარული, ლეჩხ. ჩიქ.; იმერ. ცხად.; დაბეუალება — დაბზრიალება, დატრიალება, მოხ. ქართ. დიალ.), ბ ე უ (ბეუის, ბეუილი, ქგლ. I), ბ ე უ ტ (ბეუტავს, ქგლ I), ბ ე უ ტ უ რ (ბეუტური, ქგლ I). მიუხედავად იმისა, რომ ე ბგერას ქართულში მეორეულად მიიჩნევენ¹, მისი მონაწილეობით წარმოქმნილი კომპლექსი მაინც საკმაო რაოდენობის ფუძეებში გვხვდება.

ფ შ კომპლექსი გვაქვს ფუძეებში: ფ შ ა ნ (გადაფშანვა, იმერ. გაჩ.; ქართ. დიალ.), ფ შ ა რ (ჩაფშარვა — крошить, ჩუბ. დ.), ფ შ ე კ ლ ფ შ ი კ (აფშეკს, აფშიკა, ქგლ I), ფ შ უ (ფშუის, ფშუილი, ქგლ VII), ფ შ უ ტ (გამოიფშუტება, ქგლ II; ფ შ უ ტ ვ ა — ქრობა, ჭკნობა, გულის გამოცლა, იმერ. ცხად.), ფ შ უ ტ უ ნ (ფშუტუნი — იხ. ქშუტუნი, ქგლ VIII), ფ შ უ ტ უ რ (ფშუტური — უგუნუ-

¹ Т. Гоннашвили, К истории одного звука в грузинском, Известия ИЯИМК, т. II, 1937 წ.

რი, სულელური, თავქარიანი ლაპარაკი, იმერ. ცხად.), ფ შ უ ქ (დაფშუქება — დაფრთხობა, თავაწყვეტა, ლეჩხ. ჩიქ.); ფ შ უ ქ (ფშუქვა — სულს ძლიერ ამოთქმა, გურ. შარ.).

ეს კომპლექსები ძირითადად აგრეთვე დიალექტური წარმომავლობის ფუძეებში გვხვდება, თუმცა თითოეული მათგანი მეტი რაოდენობის ფუძეებში იჩენს თავს, ვიდრე ეს სხვა მოდელის (ხშული + ხშული) დეცესიურ-ანომალიური კომპლექსების მიმართ (ბჩ, ბჭ, ბჯ...) შეინიშნება.

67. აქცესიური კომპლექსი მოდელისა — ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი — 5 გვაქვს: გ ზ, კ ს, ქ ს, ქ შ, კ ს. ამათგან:

გ ზ კომპლექსი გვხვდება ფუძეებში — გ ზ ე ნ (ა გ ზ ნ ე ბ ს, ქგლ I; გ ზ ნ ე ბ ა, ქგლ II შდრ.: ა დ ე გ ზ ე ნ, წმიდაო, ზალთოთათა სურვილითა, აღაბ. 199, 7) და გ ზ ა ვ ნ (გზავნის, ქგლ II; იგზავნება, ქგლ IV... შდრ.: გარე სოფელთა გაგზავნის, ცხრ. 92, 2).

კ ს კომპლექსი გვექონდა ძველი ქართულის ერთადერთ ფუძეში: კ ს ი ნ (კ ს ი ნ ვ ა — ავად აშლილივით ჰაერი, საბა; მ კ ს ი ნ ვ ა რ ე — მაწყინრად აშლილი, საბა; შდრ.: კ ს ი ნ ა ვ ს მწუხარედ ცაჲ, მ. 16, 3; მიუგო მრისხანითა პირითა და მ კ ს ი ნ ვ ა რ ი თ ა თუალითა, კიმ. 1, 167, 36; მ კ ს ი ნ ვ ა რ ე დ ეტყოდა ბერთა მათ, მთწმ. 337, 27)¹. კ ს — ქ ს (ქ ს ი ნ ა ვ ს, ქგლ I; შდრ. ქ ს ი ნ ი — (რაჭ.) — ზამთრის ცივი ქარი, ბერ.).

ქ ს კომპლექსი დასტურდება აგრეთვე ფუძეებში: ქ ს ა ვ ს, ქ ს ო ვ ს (ქგლ VII), ქ ს ა ქ ს (იქსაქსება, ქგლ IV; დაქსაქსავს, ქგლ III). ქ ს ე ვ (დაუქსევს, ქგლ III), ქ ს ე ნ (ქ ს ე ნ ა — ქშენა, ჩუბ. ნ.), ქ ს ი ტ (ქ ს ი ტ ა მ ს — ცივი ქარი ქრის..., მესხ. მსრ.; ქ ს ი ტ ვ ა — გურ. ცხვირის დაცემინება, ქგლ VII), ქ ს უ ტ უ ნ (ქსუტუნი — იმერ. ცხად.).

ქ შ კომპლექსის ვიცნობთ შემდეგი ფუძეების მიხედვით: ქ შ ე ვ ა ქ შ ი [ვ] (აქშევა, ქგლ I; დაქშევა, ქგლ III), ქ შ ე ნ [ქ შ ი ნ] (ქშენს, ქგლ VII), ქ შ ე რ (ქშერობს, ქგლ VII), ქ შ ი ა ლ (მოქშიალება — მიმობნევა, კარდაუხურობა, მოფლეშა, ლეჩხ. ჩიქ.), ქ შ ი ტ ი ნ (ქ შ ი ტ ი ნ ი, ქგლ VII), ქ შ უ (მოქშუის, ქგლ V), ქ შ უ ნ (დაუმძიმდიან ფრთენი მისნა და გ ა ნ უ ქ შ უ ნ ი ა ნ თუალნი, სახისტყ. 281, 15 — თვალის დაბინდება, დავსება); ქ შ უ ტ უ ნ (ქშუტუნი, ქგლ VII), ქ შ ე ვ (ჩაქშეული — იგივეა, რაც ჩანქრეული: ჩაქშეული ყანა, ქგლ VIII; ჩახოცილი, ქართლ. ქართ. დიალ.).

¹ გაურკვეველია, საიდან მოხდა დ. ჩუბინიშვილის ლექსიკონში დ ა კ ს ე ვ ა, თანაც ამ პნიშვნელობით: — нарезать.

ქს კომპლექსი დატულია ფუძეებში: კ ს ე ნ (მ ო მ ე კ ს ე ნ ა მე-სიტყუა იგი უფლისაჲ, მოც. 11, 16; მიქსენით მე, იობ. 6, 23; უკეთუ ვინმე შენ წინაშე ბოროტად აკ ს ე ნ ე ბ ღ ა მოყუასაჲ, სწავლ. 129, 6...), კ ს ო [ვ] (ყურ გადგან და არა გესმის და არა გაკ ს ო ს, პრკ. 8, 18; ესევეთარსა არარაჲ აკ ს ო ვ ს, სწავლ. 21, 3; განსაკვრებელ იყო კ ს ო ვ ნ ბ აჲ მისი, ხანთძ. ლთ, 9). ქს მოგვიანო ქართულში—ხ ს.

ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ამ რიგის აქცესიური კომპლექსების შემცველი ფუძეები მეტწილად ხმაბადვითებია (წარმოშობით მაინც): გ ზ (შდრ. გიზ-გიზ||გუზ-გუზ—გზენ), კ ს (კ ს ი ნ ა ვ ს), ქ ს (დაუქსეჲს, ქსენა, ქსიტამს, ქსიტეა, ქსუტუნი), ქ შ (აქ-შევა, ქშენა, ქშიტინი, ქშუტუნი, მოქშუის)...

68. წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსები შეფარდებით — ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი — 4 გვაქვს¹:

ს ს შ ს

ზ ლ უ ლ

ოთხივე კომპლექსი დეცესიურია და მათი შემცველი სიტყვებიც საკმაო რაოდენობით მოგვეპოვება. აქცესიური თანმიმდევრობით თავს იჩენს ხ შ (ხშავს, ქგლ VIII) და ისიც — ერთ ზმნაში. როგორც ცნობილია, ხ შ—კაშ. ხ ს კომპლექსი გვაქვს ფუძეებში: ა ხ ს ე ნ ე ბ ს, ქგლ I; ხ ს ნ ი ს, ქგლ VII; ი ხ ს ე ნ ე ბ ს, ქგლ IV... ა ხ ს ო ვ ს, ქგლ I...

მაშასადამე, შეფარდებაში ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი ქართულისათვის ტიპურია მხოლოდ დეცესიური თანმიმდევრობის კომპლექსები, მით უმეტეს, თუ ზოგიერთი მათგანის ისტორიას გავითვალისწინებთ.

69. კომპლექსები თანმიმდევრობით — ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი საერთო ქართულისათვის ტიპური არ ჩანს არც დეცესიური და არც აქცესიური თანმიმდევრობით, მიუხედავად იმისა, რომ ამ მოდელის კომპლექსი 12-მდე გვაქვს.

ერთი გამონაკლისი თითქოს მაინც ვლინდება. ეს არის დეცესიური კომპლექსი ს კ, რომელიც რამდენიმე ფუძეში იჩენს თავს (ს კ ა მ ვ ა — დამალვა, დაფიცვა, დაფარვა, არ გამხელა, იმერ. ცხად.; გასკ ა ნ ჩ ვ ა — გაკოჭვა, დაჭერა (შდრ. ბერ. ქაჩვა), ზ. იმერ. წერ.; ს კ ა პ ი — ს კ უ პ ო ბ ე ნ — ხტიან, ფშ. 284, 16; ასკ ა რ ტ უ ნ ე ბ ს, ქგლ I; მ ო ს კ ე პ ა — მოკუმვა, თუშ.; განასკ ე რ ტ ი — (ფშ.) ნისკარტით ნაცემი, დაკორტნილი, ქგლ II; ს კ ი პ ა რ ჭ ვ ა —

¹ ამ ჩუთვებს ჩვენ პარმონიულ კომპლექსებად მივიჩნევთ.

უზრდელად. უწნოდ წამოწოლა, გურ. შარ.; გადაასკუპებს, ქგლ II; წ ა ს კ უ ნ ჯ ვ ა — თავის წაკვრა ულაზათოდ, გურ. შარ.). მიუხედავად ამისა, გაქირდებოდა თქმა: ს კ კომპლექსი საერთო ქართული-სათვის დამახასიათებელიაო, რადგან ს კ უ ზ ფუძეს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში (ასკუპებს, მისკუპებს, დაასკუპებს...), თითოეული ს კ კომპლექსის შემცველი ფუძე დიალექტური ფორმაა და გავრცელება კერძო დიალექტის ფარგლებს გარეთ მათ არ მოუპოვებიათ. სხვა დეცესიურ კომპლექსთაგან გვაქვს შ კ (შ კ ა ფ ა ნ ი — ქალის ხმაბალაღი, ჩქარი და განუწყვეტელი მოურიდებელი ლაპარაკი, ქაქანი, ლეჩხ. აღ.; წ ა შ კ ე ტ ი ლ ი — (ქართლ.) დასანახად, უზრდელად წამოჩრილი, ქგლ VIII; პირი ა მ ი შ კ ა მ ს მღერადა, ქილ. 376, 39, შდრ. [ვეშაპი] დარჩეს ისე პ ი რ ა შ კ მ უ ლ ი, რუსუდ. 432, 25), შ ქ (მ ა შ ქ ე რ ე ბ ე ლ ი — მაძგერებელი[?]; მ ა შ ქ ე რ ე ბ ე ლ ი და მაძგერებელი ცხენთა და აბჯართა, ქართლ. II, 7, 6).

70. აქცესიურ კომპლექსთაგან ს თ ო რ ფუძეში დასტურდება, როპელთაგან ერთი ძველში იხმარებოდა (ს თ ა ვ ს — ძაფს გრეხს, საბა; [შროშანი] არცა შურების, არცა ს თ ა ვ ს, მ. 6, 28) და შემონახულია მთის ზოგ დიალექტში (დასთვა — დართვა, ქართ. დიალ.), ხოლო საერთო ქართულში ს თ — რ თ; მეორეა — ს თ ა ქ უ ნ ი (ქაქუნი, ბერ.). ეს სიტყვა ვიწრო დიალექტური ხმარებისაა.

ს ტ კომპლექსი გვაქვს ფუძეებში: ს ტ ე რ (გ ა ს ტ ე რ ე ბ ა — გაშტერება, ქგლ II; წ ა ს ტ ე რ ე ბ ა, ჩუბ. დ.; გასტერებული იყო. რუსუდ. 20, 14), ს ტ ო ვ (მსტოვარი, ჩუბ. დ., ჩუბ. ნ; მ ს ტ უ ა რ ი დაეადგინეთ კიდესა ზღვსასა, სინ. 272, 37), ს ტ ო ქ (ჰ ო ს ტ ო ქ ე ა — ბალახის ძირზე მოქმა, ბერ.). ამათგან ს ტ ო ვ ფუძე ძველი ქართულისაა, ს ტ ო ქ — დიალექტური, ს ტ ე რ მეგრულის გზით ბ ე რ ძ უ ლ ი დ ა ნ ნასესხებ სიტყვად მიაჩნიათ¹.

ღ წ — კომპლექსს ერთი ფუძის მიხედვით ვიცნობთ: ღ წ ე ვს ღ წ ი ვ (აღწევს, დააღწი[ვ]ა, ქგლ I, მიაღწევს, მიაღწი[ვ], ქგლ V). ღ ა ქ ძირისეული არ არის, გაჩენილია. იხ. ხ წ.

ხ წ კომპლექსი (ზმნაში ა ხ წ ე ვ ს || და ა ხ წ ი ა; მ ი ა ხ წ ე ვ ს || მ ი ა ხ წ ი ა) აგრეთვე მეორეულია². შ თ — *შ ე თ — *შ ე ღ³ (არა დაშთეს აქა ქვაჲ ქვასა ზედა, მ. 24, 2 C); შ კ კომპლექსი ცნობილია დიალექტური ფორმების მიხედვით (გ ა შ კ ა — მოსხლეტი

¹ ჰ. ფოგტი, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, გვ. 24.

² ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 30.

³ ვ. თოფურია, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, II, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. X, 1930 წ. გვ. 304—304.

გაიქცა, გურ. ელ.; მ ო შ პ ა, მესხ. მსრ.; ა მ ო შ პ უ ნ ე ბ ა — ელვის სისწრაფით იარაღის ამოღება, ქყ.), ხ კ (ი ხ კ ე ნ ს — ზმნისა, ქგლ IV) — ხ რ კ ლ რ კ, მამასადამე, გვიანდელი.

ორი კომპლექსი ს პ და ს წ ძველი ქართულიდან მოდის და მათი შემცველი ფუძეები ძირითადი მნიშვნელობით თანამედროვე ქართულშიც (ან დიალექტებში) გავრცელებულია: ს პ (მ ო ი ს პ ო ს სული მისი, დაბ. 17, 14; ს პ ე რ ვ ა — მოკვეთა, ლეჩხ. ჩიქ.; მ ო ს პ ო ტ ვ ა — მოკოცა, საბა; შდრ.: მ ო ა ს პ ო ტ ი ა ლ ა — მოწმინდა, მოასუფთავა, გურ. ქართ. დიალ.), ს წ (პირველად ქართული ს წ ა ვ ლ ა ა ს წ ა ვ ა, ცხრ. 45, 2; ასწავლის, ქგლ I, მოასწავებს, ქგლ V... ს წ ა რ: უ ს წ რ ო ბ და ბერი ყრმასა, ქართლ. II, 40, 3; ასწრებს, ქგლ I; მოასწრებს, ქგლ V...).

სამაგიეროდ ხ ტ კომპლექსი ძველში არ გვქონდა, გვიან გაჩნდა და გავრცელდა (იხ. გვ. 269—271).

71. წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსები შეფარდებით — ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი ძუნწად არის წარმოდგენილი. ვ სონანტი თავის მომდევნოდ ხშულს საერთოდ ვერ იგუებს. ლ სონანტიანი კომპლექსი ორი გვაქვს — ლ ბ, ლ პ (პური და ვალბე, შუშ. 151, 21; ა ლ ბ ო ბ ს, ქგლ I... რაფთა არა დაჰქსნდეს და და ლ პ ე ს, სწავლ. 225, 5; ა ლ პ ო ბ ს, ქგლ I). მ სონანტიანი კომპლექსი სამია დადასტურებული: მ კ, მ ყ, მ ც (არცა სთესვენ, არცა მ კ ი ა ნ, მ. 6, 26; მ კ ი ს, ქგლ V; ღმერთმან ეგრეთ შე ა მ კ ო, ლ. 12, 28; ა მ კ ო ბ ს, ქგლ I... ა მ ყ ნ ა, საბა; ათილა წელი არს და რ ა ა ჯ ვ ე მ ყ ნ ე ნ ი თ ძუელსა მას, კიმ. II, 71, 5; ამყნობს, ქგლ I; დამყაყებულნი. ქგლ III). ნ სონანტის შემცველი ფუძე ერთი ჩანს: ნ დ (რომელი მი ე ნ დ ო ს, სწავლ. 284, 10; ა ნ დ ო ბ ს, ქგლ I... რაფთა შე ე უ ნ დ ო ს და ლოცვა ყოს, ცხრ. 53, 7; შე ე უ ნ დ ო ბ ს, ქგლ VII). კომპლექსები რ სონანტით მეტია: რ ბ, რ გ, რ თ, რ ყ, რ ჩ, რ ქ, რ წ, რ ჯ (მ ო რ ბ ი ო და, მრკ. 5, 6; რ ბ ი ს, ქგლ V; და ა რ ბ ე ვ ს, ქგლ III; და რ ბ ო ნ ვ ა — ნახევრად გაცეხვა ღომისა, გურ. შარ.; ვინცა ვინ რაფთაცა არ გ ო ს, ღმრთმტ. 176, I; ა რ გ ე ბ ს, ქგლ I; ალვა მ რ გ ო, მომრწყო, ვ. ტ. 715, 1; და რ გ ა ვ ს, ქგლ III; უკუეთუ ვინმე შე ი რ თ ი ს დედაკაცი გლახაკი ცოლად, სწავლ. 116, 18; შე ი რ თ ა ვ ს, ქგლ VII; აწ ვინაჲ ჰ რ თ ა ვ ს ღუარძლი, მ. 13, 27 C; ზოგმა ენა ა მ ო ა რ თ ო, თმრზ. II, 218, 27; და უ რ თ ა ვ ს, ქგლ III; ჩ ა რ თ ა ვ ს, ქგლ VIII... შიშითა განილევიან და ი რ ყ ე ვ ი ა ნ, ჰაბო, 179, 23; ა რ ყ ე ვ ს, ქგლ I; ...წესიერებით ე რ ჩ დ ე ს ფერქნი და კელნიცა, ბოლნ. 84, 2; სიმდიდრე... არა და რ ჩ ი ს მომგებელსა მისსა, სწავლ. 113, 5; და რ ჩ ო ბ ა — წაჭირებით მოკ-

ლვა, საბა; ძმ ჩემი, რომელი გამოვირჩიე, მ. 12, 18 C; აღრ-
ჩუნვა. საბა; რჩება, ქგლ V; არჩენს, ქგლ I... რომელსა
პრწამს, მრკ. 9, 23; არწიანებს — აქანავებს, არწევს, რაკ.
ქართ. დიალ.; არწევს, ქგლ I; გარჯა, ჩუბ. დ.; ირჯება,
ქგლ IV...).

საინტერესოა, რომ ამ მოდელის კომპლექსები გავრცელებული
არ არის, მაგრამ მათი შემცველი ფუძეების უმრავლესობა საერთო
ქართულში გავრცელებულიც არის და დამკვიდრებულიც.

ამ რიგის კომპლექსები ყურადღებას იქცევენ იმიტაც, რომ ისი-
ნი მეორეულნი ჩანან (იხ. გვ. 160—180).

72. მოდელი — სონანტი + ნაპრალოვანი — ოთხი კომ-
პლექსით წარმოგვიდგება: ვს, ლხ, მხ, რხ (ცეცხლი... წყლითა
დაივისის, სწავლ. 71, 16; დაავსებს, ქგლ III; გან-მცა-
ავსო იგი თაფლითა, ბოლნ. 83, 8; ავსებს, ქგლ I... პოვა
მცირედ ლხინებაჲ, ლმნ. 101, 38; ილხენს, ქგლ IV... მომ-
ხევა, ბერ.; რამეთუ ვამხილებ მას, ი. 7, 7; ამხელს, ქგლ
I; ირხევის და იყეცების, ვ. ტ. 140, 2; არხევს, ქგლ I...).

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ქართულისათვის ეს კომპლექსები თა-
ვიდანვე აგრეთვე არ ყოფილა დამახასიათებელი (იხ. გვ. 160—180).

73. მოდელს — სონანტი + სონანტი — სამი კომპლექსით
ვიცნობთ: ვნ, ლმ მრ (არარაჲ ავნო მას, ლ. 4, 35; ავნებს,
ქგლ I; რაჲ გელმის, ეფთჳმე? ცხრ. 46, 1; სალმოზა, ქგლ
VI, ულმოზელი, ქგლ VI; იმრიზება, ქგლ IV; ამრეზი-
ლი, ქგლ I)². მიუხედავად ამისა, თითოეული მათგანის შემცველი
ფუძე საერთო ქართულში დამკვიდრებულია.

74. წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსების განხილვა ყველა ტიპის
ზმნურ ფუძეთა თავკიდურა პოზიციაში და წყვილთანხმოვნიან ფუ-
ძეებში ასეთი ზოგადი დასკვნების გამოტანის საშუალებას იძლევა:

კომპლექსები საერთოდ ცხრა მოდელის მიხედვით ნაწილდება:

ა) ხშული + სონანტი, ბ) ნაპრალოვანი + სონან-
ტი, გ) ხშული + ხშული, დ) ხშული + ნაპრალოვანი,
ე) ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი, ვ) სონანტი + ხშუ-
ლი, ზ) სონანტი + ნაპრალოვანი, თ) სონანტი + სო-
ნანტი, ი) ნაპრალოვანი + ხშული.

¹ აბსოლუტურ თავკიდურში სონანტთა ჯგუფები არაა ხშირი, პ. ფოგტი,
ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, გვ. 16.

² მრ კომპლექსი გვაქვს ორ დიალექტურ ფუძეშიც: გადამრევა (მო-
მაკვდავის მიერ თვალის გადაბრუნება, ლეჩხ. ჩიქ.), დამრუშკაჲ (წარბების
შეკერა, შექმუნენა, ინგილ. ლამბ).

ამათგან ქართულში ყველაზე მრავალრიცხოვანი და გავრცელებულია ორი მოდელის კომპლექსები: ხ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი ; ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ორი მოდელის კომპლექსები სისტემას ქმნიან. სისტემის ზოგი წევრის უქონლობა (ტნ, ფნ...) შემთხვევითობას მიეწერება. ზოგისა (ბვ, პვ, ბმ, პმ, ფმ)—ალბათ არტიკულაციური ხასიათის დაბრკოლებას.

სამი მომდევნო მოდელი—ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი, ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი, ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი — აგრეთვე ქართულისათვის დამახასიათებელ ბუნებრივ კომპლექსებს შეიცავს. ამ მოდელებში ქართულისათვის ბუნებრივია დეცესიური რიგის (პარამონიული) კომპლექსები, რომლებსაც აგრეთვე სისტემის სახე აქვთ. ამავე მოდელებში გვხვდება ანომალიურ-დეცესიური კომპლექსები (ბ კ, ბ ჩ, ბ ძ, ბ ჯ, ბ ძ... ბ ძ...) და აქცესიური კომპლექსები (გ ბ, გ ჩ, კ ც, ქ ჩ, ჯ პ... კ ს, ს თ, ს ტ...), რომლების შემცველ ზმნურ ფუძეებს, როგორც წესი, საერთო ქართული ვერ იგუებს. მიუხედავად ამისა, უნდა ვიფიქროთ: სალიტერატურო ენის ტრადიციის ძალით (თუ სხვა გარემოებათა გამო) ზოგი ანომალიურ-დეცესიური თუ აქცესიური კომპლექსი, რომლებიც თითო (ან იშვიათად თითო-ორლა) ზმნურ ფუძეში იჩენენ თავს, საერთო (სალიტერატურო) ენის კუთვლინება გამხდარა (ბ ზ: ბზარავს, ბზეცს, ბზუკუნებს; გ დ: აგდებს; გღია; კ ბ: კბენს, კბინება; გ ზ: გზავნის, იგზავნება; ქ ს: ქსოვს, იქსოვება და ა. შ.). ისტორიულად ასეთი კომპლექსების არსებობას შეიძლება კიდევაც დაეძებნოს ახსნა, მაგრამ თანამედროვე ქართულისათვის ისინი უკვე ორგანულ კომპლექსებად არიან ქცეულნი იმდენად, რამდენადაც მათი შემცველი ფუძეები სალიტერატურო (საერთო-სახალხო) ენაში გავრცელებული და დამკვიდრებულია.

ორი მოდელის — ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი, ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი — კომპლექსთა თავისებურება (სხვა კომპლექსებთან შედარებით) ის არის, რომ თითოეული მათგანი, როგორც წესი, თითო ზმნურ ფუძეში გვხვდება და ისინი სისტემას არ ქმნიან, მაგრამ მათი შემცველი ფუძეები საერთო ქართულში აგრეთვე ფეხმოკიდებულია.

მოდელში — ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი — ოთხი კომპლექსია ისეთი, რომლებიც სალიტერატურო (საერთო) ქართულის ზმნურ ფუძეებში დასტურდება.

როგორც ჩანს, წყვილთანხმოვნიან კომპლექსთა მოდელების ხვედრითი წონა, ზმნურ ფუძეებში მათი განაწილებისა თუ გავრცელებულობის თვალსაზრისით, სხვადასხვანაირია. ყველა მოდელის მიხედვით რაოდენობა კომპლექსებისა, რომლებიც საერთო ქართულის ფუძეებში გვხვდება, 150-ს აღწევს.

76. წყვილთანხმონიან კომპლექსებს ზემოთ განვიხილავდით ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში და აგრეთვე წყვილთანხმონიან ფუძეებში.

იმას, რაც წყვილთანხმონიანი კომპლექსების შესახებ ზემოთ ითქვა და როგორადაც გაეწყო სათანადო საილუსტრაციო მასალა, ის მიზანი ჰქონდა, რომ ეჩვენებინა—თანხმონიანთა კომპლექსების შემდგომი შესწავლა, უწინარეს ყოვლისა, მიზანშეწონილია წარიმართოს ამ გზით: თითოეული კომპლექსი (წყვილთანხმონიანი იქნება ის თუ სხვა) საჭიროა შეისწავლებოდეს უკვე მთლიანი ფუძეების შემადგენლობაში და მის ფონზე პოზიციებისდა მიხედვით. საამისოდ წინასწარ უნდა გამოვლინდეს თითოეული სიტყვა, რომელიც ამა თუ იმ კომპლექსს შეიცავს. როცა აღნუსხული გვექნება ყველა სიტყვა ქართულში დადასტურებული თითოეული კომპლექსის მიხედვით, კომპლექსთა ისტორიის რკვევას ამის შემდეგ ექნება აზრიც და შედეგიც. კომპლექსთა ისტორია ფუძეების ისტორიას გაგვარკვევინებს, ხოლო ფუძეების ისტორია — კომპლექსებისას. ეს თანმიმდევრულად და რაც შეიძლება ამომწურავად უნდა გაკეთდეს ცალ-ცალკე: ქართულშიც, სევანურშიც, მეგრულ-ქანურშიც. კომპლექსებისა თუ ფუძეების შედარებასა და ისტორიაზე ამის შემდეგ შეიძლება მხოლოდ სანდო მსჯელობა.

მაგრამ კომპლექსებისა და ფუძეების ისტორიის კვლევა, თუმცა გარკვეული შეზღუდვით, შესაძლებელია (და ზოგჯერ აუცილებელიც) აგრეთვე ერთი ენის ფარგლებში. ქართულის მიხედვით ასეთი კვლევის ცდა, ზმნური ფუძეების ზოგ უბანზე, მოცემულია ამ ნაშრომის მომდევნო თავებში.

ახლა ვუბრუნდებით კომპლექსების შესახებ მსჯელობას.

ამჯერად ვერ მოგვიხერხდება დეტალური განხილვა წყვილთანხმონიანი კომპლექსებისა შუა და ბოლოკიდურა პოზიციებში, მით უმეტეს ითქმის ეს სამ, ოთხ და ხუთთანხმონიან კომპლექსებზე.

ქვემოთ წარმოვადგენთ ცხრილებს, აგრეთვე ზოგიერთ დასკვნას, რომლებიც საჭიროა შემდგომი მსჯელობისათვის.

76. თანხმონიანთა კომპლექსების მოდელები ზმნური ფუძეების ბოლოკიდურა პოზიციაში ემთხვევა მოდელებს თავკიდურა პოზიციაში. არსებითად რაოდენობრივია სხვაობანი, რომლებიც მოდელების შიგნით ვლინდება.

ასე. მაგალითად, თავკიდურა კომპლექსებისაგან განსხვავებით, მოდელში— $x \text{ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი არ ჩ ა ნ ს მ ს ო ნ ა ნ ტ ის შემცველი კომპლექსები, მოდელში—ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი ასეთები მხოლოდ ორი გვაქვს: ზ მ, ს მ (კ ა ზ მ ა ვ ს, ქ გ ლ IV, რომელიც$

სომხურიდან მომდინარეობს, და დაბასმა — ძეხვის ან აპოტის-
დატკეცვა, დაბრტყელება, დატყეპვა, მესხ. მსრ.; ფუძის წარმოშე-
ლობა ჩვენთვის ნათელი არ არის).

მოდეღში — ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი ვლინდება ორი დეცესიურ-
ანომალიური კომპლექსი: ბ ა, ჯ კ (ი ბ ე ბ კ ა ე ს, ქგლ IV; ჯ ე ჯ კ ა,
საბა) და რამდენიმე აქცესიური კომპლექსი: ქ ჩ, ყ ბ, ჩ ფ (ბ ე ქ ჩ-
ე ა, მესხ. მსრ.; ლ ა ყ ბ ო ბ ს, ქგლ IV; ჩ ი ჩ ფ ე ბ ა, ბერ.), რო-
მელთაგან ყველა თითო ფუძეში იჩენს თავს, აღმოსავლური წარ-
მოშობისაა ბ ე ქ ჩ ე ა და ლ ა ყ ბ ო ბ ა, და ამ უკანასკნელის გარ-
და, არც ერთი არ არის საერთო ქართულის კუთვნილება (ჯ კ-ს ვა-
ჩიანტი ჳ კ დატულია ზმნაში ჳ ე ჳ კ ა ე ს, ქგლ VIII).

თვალში საცემია სხვაობა: კომპლექსები შეფარდებით — ს ო ნ ა ნ-
ტ ი + ხ შ უ ლ ი თავკიდურა პოზიციაში შედარებით იშვიათად
გვხვდება და მეტწილად მეორეულნი არიან, ბოლოკიდურა პოზი-
ციაში ეს კომპლექსები საკმაოდ გავრცელებულია:

ლ ბ ლ დ ლ თ ლ ტ ლ ფ ლ ყ; მ ბ მ პ მ ფ; ნ გ ნ დ ნ თ
ნ კ ნ ტ ნ ქ ნ ყ ნ ჩ ნ ც ნ ძ ნ წ ნ ჳ ნ ჳ; რ ბ რ გ რ დ რ თ
რ კ რ პ რ ტ რ ქ რ ყ რ ჩ რ ც რ ძ რ წ რ ჳ რ ჳ.

მოდეღის თავისებურებაა, რომ ვ სონანტი საერთოდ არ მონა-
წილეობს კომპლექსების წარმოქმნაში.

თავკიდურა პოზიციასთან შედარებით კომპლექსების მეტი რაო-
დენობით არის წარმოდგენილი აგრეთვე მოდეღები: ს ო ნ ა ნ ტ ი +
ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი (ვ ს ლ ხ მ ს მ შ მ ხ ნ ზ ნ ე ნ დ რ ზ
რ ს რ დ რ შ რ ხ) და ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი (ვ ლ ვ ნ
ვ რ ლ ვ ლ ნ მ ლ მ რ რ ნ).

ბოლოკიდურა პოზიციაში ყურადღებას იქცევს ანომალიურ-დე-
ცესიური და აქცესიური კომპლექსების იშვიათობა.

77. ზმნური ფუძეების შუა პოზიციაში წყვილთანხმოვნიათი კომპ-
ლექსები წარმოდგენილია იმავე ცხრა მოდეღით.

ბოლოკიდურა პოზიციის მსგავსად (და განსხვავებით თავკიდურა
პოზიციისაგან) აქ საკმაოდ მრავლად მოიპოვება ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ-
ლი, ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი მოდეღების კომპლექსები
(განსაკუთრებით ნ და რ სონანტების შემცველი), ოღონდ ვ სონან-
ტიანი კომპლექსები, ორსავე შემთხვევაში, მხოლოდ რედუპლიცი-
რებული ძირების საზღვარზე გვხვდება:

ვ კ ვ ტ ვ ყ ვ ჳ; ლ ბ ლ დ; მ თ მ კ მ პ მ ფ მ ყ მ ჩ მ ც
მ ჳ; ნ გ ნ დ ნ თ ნ კ ნ პ ნ ტ ნ ქ ნ ყ ნ ჩ ნ ც ნ ძ ნ წ ნ ჳ
ნ ჳ ნ ჳ; რ ბ რ გ რ დ რ თ რ კ რ პ რ ტ რ ქ რ ყ რ ჩ რ ც რ ძ
რ წ რ ჳ რ ჳ.

ვქ ვს ვლ ვხ; ლხ; მზ მს; ნზ ნს ნლ ნშ ნხ; რზ
რს რლ რშ რხ.

შუა პოზიციისათვის უცხო არ არის აგრეთვე კომპლექსები შე-
ფარდებით — სო ნ ა ნ ტ ი + სო ნ ა ნ ტ ი (ვლ რვ რმ რნ).

განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანია აქცესიური კომპლექსები (გბ
გდ გძ გჯ გბ კთ კტ კჩ კც კწ კჭ ტბ ტპ ტფ ქბ ქთ ქჩ
ქც ყბ ყჭ ყჯ ჩბ ცბ ცფ კბ კუ ყზ ზბ უბ ღჯ ხთ ხტ ხბ
ხფ ხჩ ხც ხჭ ხჯ), უფრო ნაკლებია ანომალიურ-დეცესიური
კომპლექსები (თკ პწ პჭ ტქ ფთ ფჩ ფკ ჩქ ფლ), მაგრამ
თითოეული მათგანი რედუპლიცირებული ძირების საზღვარზე
გვხვდება. ამ თვალსაზრისით გამონაკლისებია თბ (თ ა თ ბ ი რ ი,
ქგლ IV, რომლის შემცველი სიტყვა ქართული არ არის წარმოშობით)
და დიალექტური წარმომავლობის ფუძეებში დადასტურებულ
კომპლექსები: პტ (დაკაკატოვება, იმერ. გაჩ.), ხჭ (მოკეა-
რაახჭინება, იმერ. გურ.) პჭ (კოპჭიალი, ლეჩხ. ალ.).

78. სამთანხმოენიანი კომპლექსების ვითარება შეიძლება ასეთი
ცხრილის მიხედვით წარმოვიდგინოთ:

№	მოდელები	სამთანხმოენიან ფუ- ძეებსა და ყველა ტი- პის ფუძეთა თავი- ღურა პოზიციასში	შუა პოზიციასში	ბოლოკიდურა პოზი- ციასში
1	ბშუღლი + ხშუღლი + ხშუღლი	ტბ ტვლ ბწკ პტკ პწკ ფტქ ჩქთ	პტყ პწკ (გაორ- კეცებული ძირე- ბის მიჯნაზე)	
2	ხშუღლი + ხშუღლი + ნაპრაღლი უ- ვანი	ბღლ ბჯღ ფჩხ ფთხ	პთხ ფთხ (გაორ- კეცებული ძირე- ბის მიჯნაზე)	
3	ხშუღლი + ხშუღლი + სონანტი	ღგვ თქვ ტავე ტავე ჩქე ტქე ძგვ წქე წყვე ქყვ ჯგვ; ღგლ თქლ ტქლ ტვლ ჩქლ ცქლ წქლ პქლ; ტან ცქნ ძგნ წან წყნ კქნ; ღგრ თქრ ტარ ტარ ჩქრ ცქრ ძგრ წქრ კქრ პქრ ჯგრ	თქვე ტავე ტავე ყთლ პწრ (გაორ- კეცებული ძი- რების მიჯნაზე)	ფქვე ჩქე ცქე ჯგვე; თქნ ტქნ ტყნ ჩქნ ცქნ ძგნ წქნ კქნ ჯგნ
4	ხშუღლი + ნაპ- რაღლი + სონანტი	ბღვ ღღვ თხვ ფშვ ქშვ ჩხვ ცხვ; ბღლ ღღლ თხლ ფსლ ფშლ ფხლ ჩხლ; ბემ ბომ; ბზნ ბენ ბლნ ბზრ ბერ ბლრ თხრ ფშრ ფსრ ქშრ ჩხრ ცხრ ძღრ	ჩხმ კსლ ყსლ კერ (გაორკეცებული ძირების მიჯნაზე)	თხნ ჯღნ

№	მოდულები	სამთანხმონიან ფუძეებსა და ყველა ტიპის ფუძეთა თავკიდურა პოზიციაში	შუა პოზიციაში	ბოლოკიდურა პოზიციაში
5	ბშუღი + სვი ნანტი + ხშუღი	ბრბ ბრგ ბრკ ბრძ ბრჯ ბრვ ბრძ ბრგ ბრთ ბრთ ბრტ ბრჩ ბრძ ბრძ ბრპ ბრფ ბრთ ბრფ ბრთ ბრქ ბრღ ბრჩ ბრწ ბრღ ბრტ ბრფ ბრწ ბრტ ბრქ ბრწ ბრთ		
6	ხშუღი + ნაპ რალვიანი + ნაპრალვიანი	ბელ ღლზ ფშხ	პშხ (გაორკეცე- ბული ძირების მიჯნაზე)	
7	ხშუღი + სვი ნანტი + სვი ნანტი	გვლ თვლ კვლ ტვლ ყვლ ჯვლ კენ ცენ წენ წენ გვრ ღვრ კვრ ტვრ კვრ ზვრ წვრ კვრ კვრ		გენ კენ კერ
8	ნაპრალვიანი + ნაპ რალვიანი + სვინანტი	ზღვ ჟღვ სზვ შზვ ჟღვ სზლ შზლ სზმ ჟღვ ზღვ ჟღვ სზრ შზრ		ღენ
9	ნაპრალვიანი + სვი ნანტი + სვი ნანტი	სვლ შვლ ღვლ ზვლ შვნ ზვნ სვრ შვრ ღვრ ზვრ ღვრ		
10	ნაპრალვიანი + ხშუღი + ხშუღი	სკლ სქლ		
11	ნაპრალვიანი + ხშუღი + სვინანტი	სკვ სტვ შტვ შტნ სტრ შტრ	სკვ ხთლ შკრ შტრ შტნ (ყველა გაორკეცებული ძირების მიჯნაზე)	სკნ სტნ შკნ შტნ ზტრ შტრ შტრ
12	ნაპრალვიანი + სვი ნანტი + ხშუღი	ღრჩ ღრძ ღრქ ზრტ ზრჩ ზრწ ზრქ ზრტ ზღღ ზღტ		
13	ნაპრალვიანი + სვი ნანტი + ნაპრალ ვიანი	ზრზ ჟრე ღრღ შრშ		
14	სვინანტი + ხშუღი + ხშუღი	მთქ მტქ მქქ მჯჯ ნქც ნთქ რჩთ რწყ	ნქც ნთქ ნტყ ნჩქ ნქც ნწყ ნწყ ნწყ ნჯგ რთქ რტქ რტყ რტქ რძგ რწყ რწყ	

№	მოდელები	სამთანხმოვნოიან ფუძეებსა და ყველა ტიპის ფუძეთა თავკიდურა პოზიციაში	შუა პოზიციაში	ბოლოკიდურა პოზიციაში
15	სონანტი + ხშული + ნაპ- რალოვანი	მღ მთ მქს მქშ მცხ ნღლ ნთხ ნქშ ნჯღ	ნღლ ნთხ ნჩხ ნცხ ნჯღ რღლ რთხ რჩხ რჩხ რცხ რძღ	მფხ ნღლ ნთქ ნჩხ ნცხ ნწყ ნქყ ნძღ ნჯჯ რღლ რთხ რტყ რჩხ რცქ რცხ რქყ რძღ
16	სონანტი + ნაპრალო- ვანი + ნაპ- რალოვანი	მელ მფხ	ველ	ნზღ ნელ
17	სონანტი + ხშული + სონანტი	ლტვ მზღ მკრ მტღ მტნ მქღ მჩვ მჩნ მცნ მწვ მწღ მქღ ნღვ ნგრ ნქღ ნქრ ნძრ რთვ რკვ რქვ რყვ	ნგვ ნკვ ნქვ ნყვ ნცვ ნჯღ ნტმ ნქმ ნგრ ნღრ ნთრ ნტრ ნცრ ნჯრ რღვ რკვ რქვ რყვ რქვ რტმ რჯმ	მპღ მფღ მწმ მქრ ნღლ ნღლ ნთღ ნქღ ნტღ ნქღ ნქღ ნწღ ნძღ ნწღ ნწღ ნჯღ ნქვ ნჯნ ნთრ რღვ რქვ რცვ რჯვ რბღ რგღ რღღ რთღ რკღ რტღ რფღ რჩღ რცღ რძღ რგნ რღნ რთნ რქნ რტნ რჩნ რცნ რწნ რქნ რჯნ
18	სონანტი + ნაპრალო- ვანი + სო- ნანტი	ლღვ ლხვ რღვ	ნღვ ნხვ ნერ რსვ რღვ რხვ	მწღ მსნ ნწღ ნელ ნსღ ნღღ ნწღ რქვ რელ რსღ რხღ რსნ რხნ
19	სონანტი + სონანტი + ხშული	ვღღ ვლღ ვლტ ვრც		

სამთანხმოვნოიან კომპლექსებში ყურადღებას იქცევს კომპლექს-
თა მოდელების რაოდენობრივი სხვაობა პოზიციების მიხედვით.
ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში 19 მოდელი გვაქვს, შუა
პოზიციაში — 11, ბოლოკიდურაში — 9. ეს განსხვავება მხოლოდ
იმით არ უნდა იყოს გამოწვეული, რომ თავკიდურა პოზიციაში თან-
ხმოვანთა თავყრილობა გაცილებით უფრო ხშირია, ვიდრე შუა და
ბოლოკიდურა პოზიციებში. როგორც ჩანს, სიმრავლეში წესრიგისა-
კენ მიდრეკილება ამ უკანასკნელთათვის უფროა დამახასიათებელი.

გარდა ამისა, ერთი თვალის გადავლებითაც შესამჩნევია, რომ
კომპლექსთა მოდელები, რომლებიც სონანტებით იწყება, ძირითა-
დი მოდელებია ზმნური ფუძეების შუა და ბოლოკიდურა პოზიციე-
ბისათვის.

შეიძლება ინტერესმოკლებული არ არის ის ფაქტიც, რომ სამ-
 თანხმონიანი კომპლექსები, როგორც წესი, შეიცავენ იმავე კანონ-
 ზომიერ წყვილთანხმონიან კომპლექსებს, რომლებიც ჩვენთვის
 უკვე ცნობილია და რომლებსაც წინ ან მომდევნოდ ემატებათ რო-
 მელიმე თანხმონიანი. ტ ყ ბ კომპლექსი, მაგალითად, ასეთი შემადგენ-
 ლობისაა: ტ ყ + ბ. შეიძლებოდა მისი სეგმენტები ამგვარადაც წარ-
 მოგვედგინა — ტ + ყ ბ, მაგრამ ყ ბ თვით არ არის ქართულისათვის
 ბუნებრივი კომპლექსი (გარდა ამისა, ეტიმოლოგიურადაც ტ ყ ბ-
 ტ ყ ყ ბ); რომელიმე წ ყ ვ კომპლექსი ორივენიური სეგმენტაციით
 ქართულისათვის დამახასიათებელ კომპლექსებს გვაძლევს: წ ყ + ვ,
 წ + ყ ვ; ს ვ ლ კომპლექსი შეიძლებოდა აგრეთვე ორივენიურად გაგვე-
 აზრებინა: ს ვ + ლ, ს + ვ ლ, ეს უკანასკნელი (ვ ლ) რომ ქართული-
 სათვის იშვიათ კომპლექსს არ წარმოადგენდეს და ა. შ.

79. ოთხთანხმონიანი კომპლექსები გვხვდება ზმნური ფუძეების
 თავიკიდურა და ბოლოკიდურა პოზიციაში, ხოლო პოზიციათა მიხედ-
 ვით კომპლექსთა მოდელეები ამგვარად არის განაწილებული:

№	მოდელები	ოთხთანხმონიან ფუძეებსა და ყველა ტიპის ფუძეთა თავიკიდურა პოზიციაში	ბოლოკიდურა პოზი- ციაში
1	ბ შ უ ლ ი + ბ შ უ ლ ი + ბ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი	ბ წ კ ნ ბ ტ ყ ვ პ ტ კ ვ პ ტ ყ ვ ფ თ ქ ე ფ ტ ქ ე ბ ტ ყ ვ პ ტ ყ ვ პ წ კ რ ფ თ ქ რ	
2	ბ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო- ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა- ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი	ბ ზ ლ ნ ფ შ ვ ე ფ შ ზ ლ	
3	ბ შ უ ლ ი + ბ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ბ შ უ ლ ი	ტ ყ ლ ლ წ კ ნ ლ ტ კ რ ს წ კ რ ტ კ კ რ თ კ კ რ ტ	
4	ბ შ უ ლ ი + ბ შ უ ლ ი + ს ო- ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო- ვ ა ნ ი	ტ ყ რ შ	
5	ბ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ბ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი	ბ რ ლ ვ ბ რ ყ ვ ბ რ ვ გ რ გ ვ გ რ კ ვ ღ რ ტ ვ კ რ კ ვ ფ რ ტ ვ ფ რ ქ ე ფ რ ტ ვ ტ რ ტ ვ გ რ მ ნ კ რ კ ნ კ რ ტ ნ	
6	ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო- ნ ა ნ ტ ი + ბ შ უ ლ ი + ს ო- ნ ა ნ ტ ი	ღ რ ჯ ნ	
7	ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ბ შ უ- ლი + ბ შ უ ლ ი + ბ შ უ ლ ი	ს თ ქ ლ	

№	პოდელეები	ოთხთანხმონიან ფუძესა და ყველა ტიპის ფუძეთა თავ- ციდურა პოზიციასში	ბოლოციდურა პოზი- ციასში
8	სონანტი + ხშული + ხშული + ნაპრა- ლოვანი	მწყს	
9	სონანტი + ხშული + ხშული + სონანტი	მღვე ნღვრ ნოქრ ნჩქლ ნჩქრ რწყე	ნოქლ ნცქლ ნწყლ ნოქლ რტქნ რტყნ რჩქნ რტქნ რტყნ რწყნ რტყნ რჯგნ
10	ხშული + ხშული + ნაპრალოვანი + სონანტი	ფთხე ფჩხე ბღვე	
11	ხშული + ხშული + სონანტი + სონან- ტი	ოქელ ტკელ ცქელ ძგველ ქველ ჯგველ ცქენ ძგვენ ფქერ ტვერ ცქერ ძგვრ წკვრ ქვერ	
12	ხშული + ნაპრალო- ვანი + სონანტი + სონანტი	თხელ ჩხელ ჯღველ ფშვენ ბღვერ ფხვერ	
13	ნაპრალოვანი + ნაპ- რალოვანი + სონან- ტი + სონანტი	ზღველ ქღველ	
14	ხშული + სონანტი + ხშული + ხშული	ბრწყ ბრწყე პრწყ ფროქ	
15	ხშული + სონანტი + ხშული + ნაპრა- ლოვანი	ფროთხ ფროჩხ ფროცხ კროჩხ	
16	სონანტი + ხშული + ნაპრალოვანი + სონანტი	მთხე ნღღვე ნჯღრ	ნღღლ ნთხლ ნცხლ ნჩხლ რჩხლ რცხლ რღღლ რჩხლ რცხლ მბღლ
17	სონანტი + ნაპრა- ლოვანი + ხშული + სონანტი	მსქე	
18	სონანტი + ნაპრა- ლოვანი + სონანტი + სონანტი	მშველ მღვერ მშვენ	
19	სონანტი + ხშული + სონანტი + სონან- ტი	მტვერ მქვერ მცვერ	
20	სონანტი + ნაპრა- ლოვანი + ნაპრალო- ვანი + სონანტი	ნეღრ	ნეღლ

ოთხთანხმოვნია კომპლექსების მოდელთა პოზიციური განაწილების თვალსაზრისით სხვაობა აქაც თვალში საცემია. თავიდან პოზიციაში 20 მოდელი გვაქვს, ბოლოკიდურა პოზიციაში — 3. ყურადღებას იქცევს აგრეთვე ის ფაქტი, რომ ბოლოკიდურა პოზიციაში გვხვდება მხოლოდ ისეთი მოდელები, რომლებიც იწყება და ბოლოვდება სონანტებით (სონანტი+ხშული+ხშული+სონანტი; სონანტი+ხშული+ნაპრალოვანი+სონანტი; სონანტი+ნაპრალოვანი+ნაპრალოვანი+სონანტი).

80. ხუთთანხმოვნია კომპლექსები გვხვდება ზმნური ფუძეების თავიდან პოზიციაში. ასეთი ფუძეები არც თუ მრავლად მოგვეპოვება:

1. ხშული + ხშული + ხშული + სონანტი + სონანტი: ბჰყვრ ბჰყვრ.

2. ხშული + ხშული + ნაპრალოვანი + სონანტი + სონანტი: ბღვრ.

3. ხშული + ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი + სონანტი + სონანტი: ბჟღვრ.

4. ხშული + სონანტი + ხშული + ნაპრალოვანი + სონანტი: ბზღვრ ფრთხვ.

5. ხშული + სონანტი + ხშული + ხშული + სონანტი: ბრჰყვ ფრჩქვ ფრცქვ ფრჰყვ ფრთქვ.

6. სონანტი + ხშული + ნაპრალოვანი + სონანტი + სონანტი: მღღვლ.

7. სონანტი + ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი + სონანტი + სონანტი: მზღვლ მსხვრ მშხვრ.

8. სონანტი + ხშული + ხშული + სონანტი + სონანტი: მთქვლ მძგვლ მცქვრ მწყვრ.

9. სონანტი + ხშული + ხშული + სონანტი + ხშული: მწყვდ.

ასეთია პოზიციების მიხედვით თანხმოვანთა კომპლექსებისა და მათი მოდელების განაწილების ზოგადი სურათი.

III. თანხმოვნების, თანხმოვანთა კომპლექსებისა და ფუძეების ზოგი სახის ცვლილებანი

ზმნური ფუძე ხშირად წარმოგვიდგება სახეცვლილად. ამ სახეცვლილების საფუძველი ყოველთვის ნათელი არ არის და რიც შემთხვევაში არც ის არის ადვილი გასარკვევი:—რომელი ფუძეა რომლი-

სათვის ამოსავალი. ან, კერძოდ რომელი ფონეტიკური პროცესის შედეგად არის მიღებული ესა თუ ის ფორმა.

ზმნური ფუძეების სახეცვლილი ფორმები მეტწილად დიალექტური წარმომავლობისაა და მათი ხმარების არეც დიალექტით იფარგლება, მაგრამ იშვიათი როდია აგრეთვე ისეთი შემთხვევები, როდესაც ერთი და იმავე ფუძის ვარიანტები სალიტერატურო ენაში ერთმანეთის გვერდით თანაარსებობენ.

ფუძის ფონეტიკური სახეცვლილება ზოგჯერ უმნიშვნელო სემანტიკური გადახრით აღინიშნება, ზოგჯერ ეს გადახრა საკმაოდ დაცილებულია ამოსავალი ფუძის მნიშვნელობას, თუმცა მოგვეპოვება ისეთი მაგალითებიც, რომელთა მიხედვით ფუძის ცვლილებას მნიშვნელობის ცვლა არ მოჰყოლია შედეგად.

81. ქართულში საკმაოდ გავრცელებულია თანხმოვანთა და კომპლექსთა ერთგვარი ცვლა, რომელიც მთელ ფუძეს მოიცავს ზოლმე. ცვლილებანი თანხმოვანთა წარმოების რაგვარობის ფარგლებში ხორციელდება და შესაბამისად ვიღებთ „მელერ“, „ყრუ მკვეთრსა“ და „ყრუ ფშინვიერ“ ფუძეებს ორ-ორი ან სამ-სამი ვარიანტით. ეს მოვლენა პირველად ფ. ნ ა ი ს ე რ მ ა შენიშნა და შეეცადა იგი სიტყვის შემადგენელ თანხმოვანთა არტიკულაციური თამაშისადმი მიდრეკილებით აეხსნა¹, ხოლო კ. შ მ ი დ ტ ი, რომელიც ფ. ნ ა ი ს ე რ ს იმორწმებს, მოვლენას არტიკულაციის ექსპრესიულ მონაცვ-

¹ F. Neisser, Studien zur georgischen Wortbildung, Wiesbaden, 1953, § 6.

შდრ. ანალოგიური ვითარება მეგრულში: „ბგერწერითი სიტყვები“ (ჩვეულებრივად ზმნები) ქმნიან კონებს: ორი ან რამდენიმე „ბგერწერითი“ სიტყვა გაერთიანებულია მსგავსი მნიშვნელობითა და ერთმანეთისაგან კანონზომიერად განსხვავებული თანხმოვნებით. ეს განსხვავება სამეულეებში (ან წვეილეულეებში) შემავალ თანხმოვანთა ურთიერთმონაცვლეობით მყარდება. „ბგერწერით სიტყვებში“ მელერი თანხმოვნის მონაწილეობა გადმოსცემს „დიდის“, „მსხვილის“, „ძძიძის“... ელფერს, ყრუ თანხმოვნისა (მაგ. მკვეთრის მონაწილეობა) — „პატარას“, „მსუბუქის“, „წვრილის“ ელფერს. ფშინვიერი თანხმოვანი (როცა დაპირისპირებასამსაფეხურიანია: მელერი—ფშინვიერი—მკვეთრი) ამ მხრივ საშუალო ადგილს იჭერს. მოტანილია მაგალითები: მ ი გ ვ ა გ ვ ა ლ უ „მიგორავს“ (დიდი მსხვილ-რალაც), მ ი ქ ვ ა ქ ვ ა ლ უ „მიგორავს, მიგოგმანობს, მიცქრიალებს“, მ ი კ ვ ა ვ ა ლ უ „მიგოგავს“ (პატარა, მკვრივი რალაც); ქ ო დ ა ძ ვ ა ძ უ „დაჯდა, დაეცა“ (დიდი, ძძიძე, დონდლო რალაც), ქ ო დ ა წ ვ ა წ უ „დაჯდა, დაეცა“ (პატარა, მსუბუქი, ნაზი რალაც)... აქვეა აღნიშნული, რომ „ბგერწერა“ ქართულში შედარებით მკრთალდა გამოხატული(?) და რამდენიმე მაგალითიც არის დამოწმებული (ძიძენის—ციცქნის — წიწკნის, მიიუნძულებს — მიცუნცულებს) და ა. შ. იხ. ტ. გ უ ლ ა ვ ა. ზმანბნის ერთი სახეობა მეგრულში (წინასწარი მოხსენება), ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XVI სამეცნიერო სესიის მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები; 1958 წ., გვ. 15—16.

ლეობას უწოდებს და მოჰყავს რამდენიმე მაგალითი სხვა ქართველურ-რი ენებიდანაც¹.

ამგვარი სახეცვლილებების შედეგად მიღებული ზმნური ფუძეების პარალელური ფორმები ქართულში არც თუ მცირე რაოდენობით მოგვეპოვება:

ა) ფუძეები ანლაუტში წყვილბაგისმიერი
ხშული თანხმოვნებით:

ბებღ—ბეყ—*პეპყ (გაბებღილი (ქართლ.) — ჩასუქებული, ჩასქელებული, ჩამრგვალებული, ქგლ II; გაპეყვა — გაძლომა, მუცლის გამოტენა, იმერ. ცხად.), ბობღ—ფოფხ (ბობღავს — ხელების მოშველიებით დადის, ოთხით დადის, ფორთხავს (ბავშვი), ქგლ I; ფოფხავს — ხელ-ფეხის შემწეობით, ოთხით მოძრაობს, ბობღავს, ქგლ VII), ბურღღუნ — პურტყუნ (ბურღღუნი — იგივეა, რაც ბურტყუნი, ქგლ I; პურტყუნი — იგივეა, რაც ბურტყუნი, ქგლ VI), ბუძგ—უწკ (აიბუძგეზა — იმერ.) იხ. აიბურძგნება, ქგლ I; პუწკვა — წეწვა, შლა, რღვევა ძაფის, თმის, მატყლისა და მისთ... მესხ. მსრ.), ბღღეძ—ფხლეწ (ჩამობღღეძს — იგივეა, რაც ჩამოდღღეზს, ქგლ VII, დაბღღეძა — დახევა, დაგლეჯა, მოხ.; დაფხლიწვა — დაფხრეწვა, დაგლეჯა, რაქ. ქართლ. დიალ.), ბღაჯნ—ფხაქნ (ბღაჯნის — ასოები ცუდად გამოჰყავს, უხეიროდ წერს, ჯღაბნის, ჩხაბნის, ქგლ I; ფხაქნის წვეტიანი რამით (ბრჭყალით, ფრჩხილით, ნემსით...) კაწრავს, ჩხაბნის, ქგლ VII), ბარბალ—პარპალ (ბარბალი — ცეცხლის ალის მოძრაობა და ხმაურობა, ბრიალი, პრიალი, გურ. შარ.; პარპალი — ალის ნელი რხევა, თრთოლა, ქგლ VI), ბღღვენ — პტკვენ (ბღღვენის — ფრინველს ბუმბულს აცლის, პტკვენის||გლეჯს (ბრჭყალებით, ფრჩხილებით), ქგლ I; პტკვენის — ბუმბულს ან ბეწვს აცლის, ბღღვენის, ქგლ VI), პარპაშ—ფარფაშ (პარპაშ — თავის ნებაზე მოქმედება, თვითნებურად, შეუზღუდავად ქცევა, ფარფაში, თარეში, ქგლ VI; ფარფაში, ქგლ VIII), პარწუკ—ფარცუხ პარწუკი — უდარდელად სეირნობა, ხეტიალი, გურ. შარ.; ფარცუხი (იმერ.) — მსუბუქი, უხეირო სიარული, ქგლ VII), პიპინ—

¹ K. H. Schmidt, Studien zur Rekonstruktion des Laufstandes der südkaukasischen Grundspache, Wiesbaden, 1962. არსებობს ამ ნაშრომის I ნაწილის თარგმანი ქართულ ენაზე: ქართველური ფუძეების ბგერათსისტემის რეკონსტრუქციისათვის, სამეცნიერო-ბიბლიოგრაფიული კრებული, 2—3, 1964 წ.

ფ ი ჩ ი ნ (გ ა პ ი ჭ ი ნ ე ბ ა — ბავშვის გულის წასვლა ტირილისაგან, იტყვიან აგრეთვე — „გაპიჭინდა სიცილითო“, გურ. უღ.; ფ ი ჩ ი ნ ი (იმერ., ლეჩხ.) — სუნთქვის შეწყვეტა (ტირილის დროს), ქგლ VII); პ ო ტ ნ — ფ ო თ ნ (ჩ ა მ ო ი პ ო ტ ნ ი ს — ჩამოიკაწრავს, ჩამოიხოკავს, ქგლ VIII; ფ ო თ ნ ა — ხელის თითებით მიწის თხრა ან რისამე გამოგლეჯა, იმერ. ცხად.).

ბ ა რ ჯ ლ — პ ა რ ჭ ყ — ფ ა რ ჩ ხ (გ ა ბ ა რ ჯ ლ ა ვ ს — განზე გაშლის (ხე ტოტებს), ქგლ II; გ ა პ ა რ ჭ ყ ა ვ ს — უშნოდ, უზრდელად გაშლის (ხელებს, ფეხებს), ქგლ II; გ ა ფ ა რ ჩ ხ ა ვ ს — უშნოდ, უღაზოდ გაშლის, გადაგამს (ხელებს, ფეხებს), ქგლ II), ბ ო რ დ ლ — პ ო რ ტ ყ // პ ო რ ჭ ყ — ფ ო რ თ ხ (ბ ო რ დ ლ ა ვ ს — ოთხზე დადის, ფორთხავს (ბავშვი), ქგლ I; პ ო რ ტ ყ ვ ა, პ ო რ ჭ ყ ვ ა — ფორთხვა, ბერ.; ფ ო რ თ ხ ა ვ ს — ...დაბლა დამხობილი ხელ-ფეხის შემწეობით, ოთხით მოძრაობს, ხობავს, ბობლავს, ქგლ VII), ბ უ დ ნ — პ უ ტ ნ — ფ უ თ ნ (შ ე ბ უ დ ნ ი ს — შეახვევს, შემოახვევს, შეფუთნის, ქგლ VII; პ უ ტ ნ ა — ნივთის დაკუმშულად შეჩრა რაშიმე, იმერ. ცხად.; შ ე ფ უ თ ნ ი ს — რაიმეში შეხვევს, ჩაფუთნის, ქგლ VII), ბ ა რ დ ლ — პ ა რ ტ ყ — ფ ა რ თ ხ (ბ ა რ დ ლ უ ნ ი — სიმეზიან საკრავზე უხეიროდ (ხმაშეუწყობლად) და დიდი ხმაურობით დაკვრა, იმერ. ცხად.; პ ა რ ტ ყ უ ნ ი — ცემა, დარტყმა; ცემის, დარტყმის ხმა, ტყაპუნი, ქგლ VI; ფ ა რ თ ხ უ ნ ი — ფრთების ფრთხილთ ერთმანეთს ცემა, ფრთების ცემის ხმა, ქგლ VII), ბ ო რ ძ ი კ — პ ო რ ჭ ი კ — ფ ო რ ჩ ი ხ (ბ ო რ ძ ი კ ი, ქგლ I; პ ო რ ჭ ი კ ი — ხელებით რისამე მობლაუჭება, ოლივ-ძლივობით სიარული, მოძრაობა, იმერ. ცხად.; წ ა ფ ო რ ჩ ი ხ ე ბ ა — წაბორძიკება, იმერ. ცხად.), ბ ო დ ი ა ლ — პ ო ტ ი ა ლ — ფ ო თ ი ა ლ (ბ ო დ ი ა ლ ი — უაზრო, უთავბოლო სიარული, ყიალი; გადატ. უთავბოლოდ, უაზროდ ლაპარაკი, ჩმახვა, ქგლ I; პ ო ტ ი ა ლ ე ბ ს — უგზო-უკვლოდ დადის, ეხეტება, იმერ. ქართ. დიალ.; ფ ო თ ი ა ლ ი (იმერ.) — იხ. ბოდიალი, ქგლ VII), * ბ ა დ ბ ა დ — პ ა ტ — პ ა ტ — ფ ა თ ფ ა თ (ბ ა დ ა ბ უ დ ი — ნელი და ზანტი სიარული... მესხ. მსრ.; პ ა ტ პ ა ტ ი — ახლად ფეხადგმულის სიარული, სასიყვარულო სიარული ბავშვისა, მესხ. მსრ.; დ ა ფ ა თ ფ ა თ ე ბ ს — იხ. დაფარფატებს, ქგლ III), ბ ჯ ლ ა ლ — პ ჭ ყ ა ლ — ფ ჩ ხ ა ლ || ფ შ ხ ა ლ (ჩ ა ბ ჯ ლ ა ლ ა ვ ს — იგივეა, რაც ჩაბრჭყალავს, ქგლ VIII; დ ა ბ ჯ ლ ა ლ უ ლ ი — მწიფე ლედვი, დახეთქილი, დაბრჭყალული, იმერ. გაჩ.; დ ა პ ჭ ყ ა ლ ვ ა — ნიგვზის წენგოს ლპობა სიმწიფისაგან და შიგნიდან კაკლის გამოჩენა, იმერ. გაჩ.; გ ა დ ა ფ ჩ ხ ა ლ ვ ა — გადაშლა, გადაწევა, იმერ. გაჩ.; ფ შ ხ ა ლ ვ ა — (იმერ.) კაკლის წენგოს დახეთქვა; გადატ. ტირილის დროს ტუჩების დამანჭვა, ქგლ VII).

ბ რ ე ძ — პ რ ე წ — ფ რ ე წ (ბ რ ა ნ ძ ი — დაფლეთილი, დაკონკი-
ლი ტანისამოსი, ძონძები, ქგლ I; დ ა ბ რ ა ნ ძ უ ლ ი — ძველტანი-
სამოსიანი ადამიანი, ქიზიყ. მენტ.; პ რ ე წ ს (იმერ.) — იხ. ფხრეწს;
ფ რ ე წ ს — იგივეა, რაც ფხრეწს, ქგლ VII)...

ბ) ფ უ ძ ე ე ბ ი ა ნ ლ ა უ ტ შ ი კ ბ ი ლ ბ ა გ ი ს მ ი ე რ ი
ხ შ უ ლ ი თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი თ :

დ ა ნ დ ა ლ — ტ ა ნ ტ ა ლ (დ ა ნ დ ა ლ ი — ნელი, ზანტი სიარული
ან საქმიანობა, მესხ. მსრ.; ტ ა ნ ტ ა ლ ი, ქგლ VI), თ ა რ თ ლ — ტ ა -
რ ტ ლ (ა მ ო თ ა რ თ ლ უ ლ ი — ამოგანგლული, გასვრილი, გათხუპ-
ნული. ქიზიყ. მენტ.; ტ ა რ ტ ლ ი — იგივეა, რაც ტურტლი, ქგლ VI),
დ ო ნ დ გ ო ლ — თ ო თ ქ ო ლ (დადონდგოლება — (მთიულ.) დონდგო-
ლის, დიდი ხმაურის ატება, ჩოჩქოლი, აურზაური, ქგლ III; თ ო თ -
ქ ო ლ ი — იხ. ჩოჩქოლი, ქგლ IV), თ ე თ ქ ვ — ტ ე ტ კ [ვ] (თ ე თ ქ -
ვ ა ვ ს, — ბეგვავს, ჩეჩქავს, ბეჟავს, ქგლ IV; ტ ე ტ კ ვ ა — ჰეჰკვა,
прищемить, ბერ.), თ ვ ლ ე ფ — ტ ვ ლ ე პ (თ ვ ლ ე ფ ა — თქვლევა,
ქართლ. ლქსკ.; ტ ვ ლ ე პ ს, ქგლ VI), თ ო თ ხ — ტ ო ტ ყ (თ ო თ -
ხ ვ ა — იხ. ტოტყვა: უსაქმოდ სიარული, თრევა, ბერ.), ნ დ ლ ე ვ —
ნ თ ხ ე ვ (ნ დ ლ ე ვ ა — ოდნავ თხიერი (მოთხიერო) მკასის დაღვრა,
იმერ. ცხად.; ნ თ ხ ე ვ ა, ქგლ V), დ ლ ა ბ ნ — თ ხ ა პ ნ (დ ლ ა ბ -
ნ ი ს — სვრის და ისე წერს, თხუპნის, ქგლ III; თ ხ ა პ ნ ი ს, ქგლ IV).

დ ა დ ლ ა ნ — თ ა თ ხ ა ნ — ტ ა ტ ყ ა ნ (დ ა დ ლ ა ნ ი — შდრ. ჯაჯ-
ლანი, ბერ.; თ ა თ ხ ა ვ ს — ძალიან ლანძღავს, აგინებს, ქგლ IV;
ტ ა ტ ყ ა ნ ი — ხმამალლა, უშნოდ ლაპარაკი, ტარტარი, ლაქლაქი,
ქგლ VI), დ უ დ ლ ნ — თ უ თ ხ ნ — ტ უ ტ ყ ნ (მ ო დ უ დ ლ ნ ა — მოთ-
ხუპნა, დასვრა, ლეჩხ. ალ.; თ უ თ ხ ნ ი ს — თითხნის, თხუპნის;
ტ უ ტ ყ ნ ა — ჰუჰყიანი ხელის ხლება; ცომისა და მისთანათა... უხე-
იროდ ჰყლეტა, ქიზიყ. მენტ.; მ ო ტ უ ტ ყ ნ უ ლ ი — მოთხვრილი,
მოთხუპნული, იმერ. გაჩ.). დ ლ ლ ა რ ძ — თ ხ ლ ა რ შ — ტ ყ ლ ა რ ჰ
(წ ა მ ო დ ლ ლ ა რ ძ ვ ა — ბრიყვეული წოლა, საბა: გ ა ი თ ხ ლ ა რ -
შ ე ბ ა (იმერ.) — გაიშოტება, გაიშხლართება, ქგლ II; წ ა მ ო ტ ყ -
ლ ა რ ჰ უ ლ ი — უწესოდ, უგვანოდ წამოწოლილი, ქგლ VIII),
დ ლ ლ ე ზ — თ ხ ლ ე შ — ტ ყ ლ ე შ (ს დ ლ ლ ე ზ ს — სცემს, სდრუზავს,
დაჰკრავს, ქგლ III; ს თ ხ ლ ე შ ს — გამეტებით გაარტყამს, მოარტ-
ყამს, ჩასცხებს, ქგლ IV; ტ ყ ლ ე შ ა — თხლევა, კახ.), დ ლ ა ლ უ ნ —
თ ლ ა ხ უ ნ — ტ ლ ა კ უ ნ (დ ლ ა ლ უ ნ ი — ხეტიალი, უსაქმო სიარუ-
ლი, ქიზიყ. მენტ.; თ ლ ა ხ უ ნ ი — ტალახში მძიმედ ბიჯება. იმერ.
ცხად.; ტ ლ ა კ უ ნ ი — უმიზნო სიარული, ხეტიალი; ქართლ. ლქსკ.)...

ბ) ფუძეები ანლაუტში წინანუნისმიერი
 ხშული თანხმოვნებით:

ძეძ—წეწ (თმაგაძეძილი—(იმერ. ლეჩხ.) იგივეა, რაც
 თმაგაწეწილი, ქგლ IV), წკლაპუნ—ცქლაფუნ (წკლა-
 პუნი, ქგლ VIII; ცქლაფუნი — ჩქარა და ენის დაბმით ლაპა-
 რაკი, რომ ვერც გაიგებს ადამიანი ნათქვამს, ქიზიყ. მენთ.).

ძაგძაგ — წაქწაქ — ცაქცაქ (ძაგძაგი, ქგლ VIII;
 წაქწაქი—дрожание, дрожать, ჩუბ. დ.; ცაქცაქი—
 ცახცახი, ვხტნგ. 59, 22; ცაქცაქა—იგივეა, რაც ცახცახა, ქგლ
 VIII), ძანძალ—წანწალ—ცანცალ (ძანძალი (ლეჩხ.)—
 იხ. ძუნძული, ქგლ VIII), წანწალი, ქგლ VII; ცანცალი—აქა-იქ
 სლვა დაუდგრომელი, საბა), ძეგვ—წეკვ—ცეხვ (ძეგვავს—
 ჯოხის ცემით მარცვალს აყრევენებს (ლობიოს დამისთ.); ცეხვავს,
 ქგლ VIII; წეკვ—(გურ.) წყვეტა, კრეფა; (ინგილ.) დანაკუწება,
 კვნიტებად ქცევა (ბრიანჯისა და მისთ.), ქგლ VIII; ცეხვა—ცემით
 მარცვლის ქერქის შეძრობა, საბა; ჯოხის ცემით კანის (კილის, ქე-
 რქის) გაცლა; (ხევს.) — იგივეა, რაც ნაყვა, ქგლ VIII), ძეძგ—
 წეწკ—ცეცქ (დაძეძგავს — ცემით, დარტყმით რასმე და-
 ჩეჩქავს, დანაყავს, დაბეგვავს, დაყეყავს; გადატ. სცემს, გალახავს,
 ქგლ III; დაწეწკ—რამეში (კარებში...) მოყოლით მწარედ ტყენა
 (თითისა...), ქგლ III; დაცეცქვა — დაჩეჩქვა, ქართლ. ლქსკ.),
 ძიძგნ—წიწკნ—ციცქნ (ძიძგნის — მაგარ ლეშს წვრილ
 ნაწილებად გლეჯს (ნისკარტით, კბილებით), — წიწკნის, ჯიჯგნის,
 ქგლ VIII; წიწკნის — გლეჯს (ბალახს, თმას), ქგლ VIII; ციცქ-
 ნის, ქგლ VIII), ძუგძუგ—წუკწუკ — ცუქცუქ (ძუგძუ-
 გი — იგივეა, რაც ძუნძული, ქგლ VIII; წუკწუკი (იმერ.)—წან-
 წალი, ძუგძუგი, ქგლ VIII; ცუქცუქი—იგივეა, რაც ციქციქი:
 (გურ.) — სირბილით სიარული, ქგლ VIII), ძუნძულ—წუნ-
 წულ—ცუნცულ (ძუნძული, ქგლ VIII; წუნწულ —
 იგივეა, რაც წანწალი, იმერ. ცხად.; ცუნცული, ქგლ VIII).

ღ) ფუძეები ანლაუტში უკანანუნისმიერი
 ხშული თანხმოვნებით

ჯაჯღან—ჭაჭყან (ჯაჯღან — დადღანი, ჭაჭყანი, ყვირილი,
 უშნო ლაპარაკი, ბერ.; ჭაჭყან — ხმამაღალი, უსიამოვნო ლაპარა-
 კი, ჭიჭყინი, ქგლ VIII), ჯიღჯიღ—ჭიყჭიყ (ჯიღჯიღ — იგივეა,
 რაც ჯიყჯიყი, ქგლ VIII; არეულად, ღრიანცელით ლაპარაკი, მესხ.
 მსრ.; ჭიყჭიყი — ყელში ლაპარაკი, უშნოდ ლაპარაკი, ერთგვა-

რი ჯიყჯიყი, ქართლ. ლქსკ.), ჯ ი ჯ ღ ი ნ — ჭ ი ჭ ყ ი ნ (ჯ ი ჯ ღ ი ნ ი, ქგლ VIII; ჭ ი ჭ ყ ი ნ ი — შდრ. ტიტყინი, ბერ.; ხმაურობა ლაპარაკ-ში... გაუგებრად ლაპარაკი, ქიზიყ. მენტ.), ჯ მ უ ჯ ნ — ჭ მ უ ჭ ნ (ჯ მ უ-ჯ ნ ი ს — უხეშად ეხვევა, ბლუჯავს, ქგლ VIII; ჯ მ უ ჯ ნ ე — ჭ მ უ ჭ ნ ა; სრესა სხეულისა ან მისი ნაწილისა, ქართლ. ლქსკ.; და ჭ მ უ-ჭ ნ ი ს, ქგლ III), ჯ ა გ ჯ ა გ — ჩ ა ქ ჩ ა ქ (ჯ ა გ ჯ ა გ — ჩ ა ქ ჩ ა ქ ი, ჩუბ. ნ.), ჯ ა ნ ჯ ა ლ — ჩ ა ნ ჩ ა ლ (ჯ ა ნ ჯ ა ლ ი — იგივეა, რაც ჩან-ჩალი, ქგლ VIII), ჯ გ ვ ე რ — ჩ ხ ვ ე რ (ჯ გ ვ ე რ — ძგერა, ძგერება. ქგლ VIII; ჩ ხ ვ ე რ ს (ფშ.) — რქენს, ქგლ VIII), ჯ გ უ ტ — ჩ ხ უ ტ ს ჯ გ უ ტ ა ვ ს (გურ.) — ჩხვლეტს, ურუბობს (რასმე), ქგლ VIII; ჩ ხ უ ტ ა ვ ს — (ინგილ.) წვერს უთლის, ჩეკავს; უჩხვლეტს, შდრ. ჩხუტური, ქგლ VIII), ჯ ო ლ დ — ჩ ო ლ ხ (ა ჯ ო ლ დ ე ბ ა, აჩოლხვე-ბა — ხალხის შეყრა ქეიფში ან მისთანა ადგილას, ქიზიყ. მენტ.), ჯ ღ ი რ — ჩ ხ ი რ (ჯ ღ ი რ ე ბ ა — ჩარევა: ნეტავ არ ე ჯ ღ ი რ ე ბ ო დ ე საქმეჩი. მოხ.; გაჯღირვა — გაჩხერა, გაჭედვა, მოხ.; გა ჩ ხ ი რ ე ა, ქგლ II).

ჯ ა ნ ჯ ღ ა რ — ჭ ა ნ ჭ ყ ა რ — ჩ ა ნ ჩ ხ ა რ (ჯ ა ნ ჯ ღ ა რ — იგივეა, რაც ნჯღრევა, ქგლ VIII; ჭ ა ნ ჭ ყ ა რ ი — ნაკლულ ჭურჭელში სითბის ნჯღრევის ხმა; ნჯღრევა, ქგლ VIII; ჩ ა ნ ჩ ხ ა რ ი — ჩხრიალი, ჩხარუ-ნი, ქგლ VIII), ჯ ი ჯ ი ნ — ჭ ი ჭ ი ნ — ჩ ი ჩ ი ნ (ჯ ი ჯ ი ნ ი — დუდღუნი, გაბმული, გულისგამაწყალეხელი ლაპარაკი, ქგლ VIII; ჭ ი ჭ ი ნ ი — გამალეხული, გატაცებული და მოსაბეზრებელი ლაპარაკი, მოხ. ძიძ.; ე ჩ ი ჩ ი ნ ე ბ ა, ქგლ III), ჯ ღ ა ბ ნ — ჭ ყ ა ბ ნ — ჩ ხ ა ბ ნ (ჯ ღ ა-ბ ნ ი ს, ქგლ VIII; ჭ ყ ა ბ ნ ა — ჯღაბნა, დღაბნა, ბერ.; და ჩ ხ ა ბ ნ ა — იხ. დაჯღაბნა, ქგლ III), ჯ ე ჯ გ — ჭ ე ჭ გ — ჩ ე ჩ ქ [ქ] (ჯ ე ჯ გ ვ ა — ცემა, ბეგვა, ქიზიყ. მენტ.; ჭ ე ჭ გ ე ა — (იმერ. ლეჩხ.) იგივეა, რაც წეწკვა; და ჭ ე ჭ გ ე ბ ა — სხეულის ნაწილის... რაიმეში დატანება, რომლის დროსაც ხორცი დაეჩეჩქვება, იმერ. გაჩ.; და ჩ ე ჩ ქ ე ა ვ ს, ქგლ III).

ე) ფ უ ძ ე ე ბ ი ა ნ ლ ა უ ტ შ ი უ კ ა ნ ა ს ა ს ი ს მ ი ე რ ი
ხ შ უ ლ ი თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი თ :

გ ა ნ გ ლ — ქ ა ნ ქ ლ (ა მ ო გ ა ნ გ ლ ა ვ ს, ქგლ I; ქ ა ნ ქ ე ლ ა — იგივეა, რაც განგვლა მტვერში, იმერ. ცხად.), კ უ რ კ უ რ — ქ ო რ-ქ ო რ (ქ ო რ ქ ო რ ი — (ფშ.) იხ. კ უ რ კ უ რ ი, ქგლ VII), კ ი რ კ ი ლ — ქ ი რ ქ ი ლ (კ ი რ კ ი ლ ი — ხმიანი სიცილი, ლამაზი, იმერ. ცხად; ქ ი რ ქ ი ლ ი — ჩუმი, ნელი სიცილი, ხითხითი, ქგლ VIII), გ ო გ — კ ო კ (გ ო გ ვ ა, ქგლ II; კ ო კ ე ა — ნელა სიარული, ტაატით სიარუ-ლი, თუშ.), ქ ი რ ქ ნ — კ ი რ კ ნ (კ ი რ კ ნ ა — ენკვა, გამოკენკვა, უმა-

ლო ძოვნა, ინგილ. ჯან.; ი კ ი რ კ ნ ე ბ ო დ ა — ნისკარტით ჩხრეკდა, საჭმელს ეძებდა, გურ. ქართ. დიალ.; ქ ი რ ქ ნ ა, იგივეა რაც ლონა. ქგლ VII), კ ო ნ კ — ქ ო ნ ქ (დაკონკილი, ქგლ II; დაქონქილი — ნამეტანი სიძველისაგან დამდნარი და დაგლეჯილი ტანისამოსი, ჰყ.), კ უ ტ კ უ ტ — ქ უ თ ქ უ თ (ქ უ თ ქ უ თ — იგივეა, რაც კ უ ტ კ უ ტ ი, ქგლ VII), კ უ კ — ქ უ ქ (კ უ კ ი ლ ი — ცუცქილი, საბა; მოკუკვა — მოკუზვა, ბერ.; ჩ ა ქ უ ქ დ ე ბ ა — ჩაცუცქდება, ქგლ VIII).

გ ვ ა ნ გ ვ ა ლ — კ ვ ა ნ კ ვ ა ლ — ქ ვ ა ნ ქ ვ ა ლ (გ ვ ა ნ გ ვ ა ლ — ქალის შნოიანი სიარული, მოკლე ნაბიჯით სვლა, ლეჩხ. ჩიქ; კ ვ ა ნ კ ვ ა ლ ი — ლამაზი სიარული, გოგმანი, იმერ. გაჩ.; ქ ვ ა ნ ქ ვ ა ლ ი — კობტად. მოხდენილად სვლა, ბერ.)...

ვ) ფ უ ძ ე ე ბ ი ა ნ ლ ა უ ტ შ ი ნ უ ნ ი ს მ ი ე რ ი
ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი თ :

ზ ლ უ ქ უ ნ — ს ლ უ კ უ ნ (ზ ლ უ ქ უ ნ ი — გულამოსკვნითი, ხმა-მალალი ტირილი, ქგლ IV; ს ლ უ კ უ ნ ი, ქგლ VI; ზ მ უ ზ ნ — ს მ უ ს ნ (ი ზ მ უ ზ ნ ე ბ ა — (ქართლ.) პირის ცმაცუნით, ულაზათოდ ქამს, ქგლ IV; ს მ უ ს ნ ი ს — ტუჩების ცმაცუნით ქამს, ქგლ VI).

ყ ვ ა რ თ უ ნ — შ ხ ვ ა რ თ უ ნ (ყ ვ ა რ თ უ ნ ი — მოქნილი წნელის რამეზე გამეტებით ცემა, გურ. შარ.; შ ხ ვ ე რ თ ი — მოქნილი წნელი, გურ. შარ.), ყ ვ ე რ — შ ვ ე რ (დაყვერვა — ძალზე დაქანცვა, დაღალვა, ბერ.; დაშვრება, ქგლ III; ძვ. ქართ.: და-ვ-შუეერ...), ყ ლ ლ ა რ თ — შ ხ ლ ა რ თ (გ ა დ ა ი ყ ლ ლ ა რ თ ე ბ ა (ქიზ.) — იხ. გ ა დ ა ი შ ხ ლ ა რ თ ე ბ ა : გაშხლართვით გადაწვება, ქგლ II).

ზ) ფ უ ძ ე ე ბ ი ა ნ ლ ა უ ტ შ ი უ კ ა ნ ა ს ა ს ი ს მ ი ე რ ი
ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი თ :

ღ ა ე ლ ა ე — ხ ა შ ხ ა შ (ღ ა ე ლ ა ე ი — ფურცელთ ფერადობა, ვითარცა ხ ა შ ხ ა შ ი, ჩუბ. ნ.), ღ ი დ ღ ი დ — ხ ი თ ხ ი თ (ღ ი დ ღ ი დ ა ნ ა — ზურგს უკან დამცინავი, გამკილავი, ქგლ VII; ხ ი თ ხ ი თ ი, ქგლ VIII), ღ ლ ე ძ // ღ ლ ე რ ძ — ხ ლ ე წ (დაღლერძილი თვალეზი — ჩამოგლეჯილუბეებიანი თვალეზი, ქართლ. ლქსკ.; ხ ლ ე წ ა — ხლეჩა, გლეჯა, ბერ.), ღ მ ე გ // ღ მ ე ჭ — ხ მ ე ჭ (დაღმეჯა, ქგლ III; ღ მ ე ჭ ს — ღრეჯს, მანჭავს (სახეს), ქგლ VII; ომში-გან პირის მ ხ მ ე ჭ ე ლ ს ა, ვ. ტ. 799, 1), ღ ო რ ღ ნ — ხ ო რ ხ ნ (ღ ო რ ღ ნ ა — ლონა, ქგლ VII; ხ ო რ ხ ნ ა — იგივეა, რაც ღ რ ღ ნ ა, ქგლ VIII), ღ ო დ — ხ ო ხ (ღ ო დ ა ვ ს, ქგლ VII; ზ ო ხ ა ვ ს, ქგლ VIII),

დ უ რ დ ნ — ხ უ რ ხ ნ (დ უ რ დ ნ ი ს (ქართლ.) — მშრალ რასმე (პურს, მკადს...) ანამცეცებს (ტუჩებით) და გემრიელად ქამს, ქგლ VII; ხ უ რ ხ ნ — მაგარი საქმლის ქამა მტვრევით, გურ. შარ.), დ ი ნ დ ი ლ — ხ ი ნ ხ ი ლ (დ ი ნ დ ი ლ ი — ღონილი, ქგლ VII; ხ ი ნ ხ ი ლ ი — იგივეა, რაც ხანხალი, ქგლ VIII)...

82. ზმნურ ფუძეებში შეინიშნება ცალკეული შემთხვევები თანხმოვანთა „გადაწევისა“, რაც თანხმოვანთა ქართულ-ზანური შესატყვისობების ილუზიას ქმნის:

ძ — ჯ: ძ ა ნ ძ — ჯ ა ნ ჯ (ძ ა ნ ძ ვ — მრავლად სხმა ხეზე ნაყოფისა ან შტოებისა, იმერ. ცხად.; დაკაპანება, ხეხილის ბლომად მოსხმა. ბერ.; დ ა ჯ ა ნ ჯ უ ლ — დახუნძლული, ბლომად რომ ასხია, ქართლ. ლქსკ.), ძ ა ძ გ უ რ — ჯ ა ჯ გ უ რ (ე ძ ა ძ გ უ რ ე ბ ა — იხ. ე ჯ ა ჯ გ უ რ ე ბ ა — ჯაჯურით ეჭიდება, ეწევა, — ანძრევს (გამოსწიოს, აიღოს). გადატ. ეწვალება, ეჯახირება, ქგლ III), ძ გ ე რ — ჯ გ ვ ე რ — * ჯ გ ა ლ (ა ძ გ ე რ ე ბ ს, ქგლ I; ჯ გ ვ ე რ ა — ძგერა, ძგერება, ქგლ VIII; შე ი ჯ გ ვ ი რ ა — შეიჩხირა, შეირკო, მესხ. მსრ.; ჯ გ ვ ე რ ე ბ ა — ძგერება, ჩუბ. დ.; ჯ გ ვ ე რ — ხის სადგისი, გინდა ჯოხის წუჭრი, საბა, შდრ.: დ ა მ ჯ გ ა ლ ე ბ ა — დაჯახება, დატაყება, დაძგერება, მოხ.), ძ ე გ ვ — ჯ ე გ [ვ] (ძ ე გ ვ ა — მცირედ დანაყვა, საბა; ძ ე გ ვ ა ვ ს — ჯოხის ცემით მარცვალს აყრევიანებს (ლობიოს ან მისთ.), ცეხვავს, ქგლ VIII; გ ა მ ო ძ ე გ უ — გამოცეხუა, ანუ გალენა, ჩუბ. ნ.; ჩ ა ჯ ე გ (ე) — იგივეა, რაც ჩათელვა, ქგლ VIII; დ ა ჯ ე გ ვ — დატკეპნა, გათელვა (ნათესისა), იმერ. გაჩ.), ძ ე კ — ჯ ე კ (ჩ ა ძ ე კ ი ლ ი — ძალიან გავსებული, გატენილი, გატიკნილი, ქგლ VIII; გ ა ძ ე კ ვ ა — მაგრად გატენა, დატკეპნა (მაგ. ფქვილისა), ქიზიყ. მენთ.; კახ.; დ ა ჯ ე კ ნ ა — ბალახეულობის ფეხით დატკეპნა, დაზეკა, დათელვა, ქგლ III; ჯ ე კ ნ ი ს (იმერ.) — (ფეხით) ტკეპნის, ბეკნის, ქგლ VIII), ძ ე ნ ძ — ჯ ე ნ ჯ (ა ძ ე ნ ძ ა ვ ს — ძენძად აქცევს (კანაფს, სელს და მისთ.), ქგლ I; ა ჯ ე ნ ჯ ე — აშლა-გადაბრუნება (თივისა) გაშრობის, გახმობის მიზნით, ქგლ I; ჯ ე ნ ჯ ი — თავის ნაპარსი თმა, საბა; ძ ე ნ ძ ი, ნაპტვრევეების გროვა, ქგლ VIII; გ ა მ ო ჯ ე ნ ჯ ი ლ ი — იგივეა, რაც გ ა მ ო ძ ე ნ ძ ი ლ ი, ქგლ II), ძ ე ძ გ [ვ] — ჯ ე ჯ გ ვ (დ ა ძ ე ძ გ ა ვ ს — ცემით, დარტყმით რასმე დაჩეჩქვავს, დანაყავს, დაბეგვავს, დაჟეჟავს; გადატ. სცემს, გალახავს, ქგლ III; ჯ ე ჯ გ ვ — ცემა, ბეგვა, ქიზიყ. მენთ.; შდრ.: ჯ ე ჯ კ — ცოტად დანაყა, საბა; დ ა ჯ ე ჯ კ ი ლ ი (რუსულ. 448,29) — დაჟეჟილი, დალენილი, დამტვრეული), ძ ი ძ გ ნ — ჯ ი ჯ გ ნ (ძ ი ძ გ ნ — ჯიჯგნა, წიწკნა, ქგლ VIII; ჯ ი ჯ გ ნ — უხეიროდ გლეჯა, წიწკნა, ქგლ VIII), ძ ლ ა ყ უ ნ — ჯ ლ ა ყ უ ნ (ძ ლ ა ყ უ ნ ი (იმერ.) — უშნოდ სიარული, ბლაცუნნი, ჯლაცუნ-

ნი, ქგლ VIII; ძ ლ ა გ უ ნ ი — ჩქარა, მძიმედ, ფეხაურჩევლად და ხმაურობით სიარული, ლეჩხ. ალ.; ჯ ლ ა ყ უ ნ ი — ცხენის ფეხის ხმა, თქარა-თქური; (იმერ. რაჟ.) — უშნოდ სიარული, ბლყუნი, ქგლ VIII), ძ მ უ ძ ნ — ჯ მ უ ჯ ნ (და ძ მ უ ძ ნ — დაჯმუჯნა, დაბუბნა, მოთელვა; ჯ მ უ ჯ ნ ის — უხეშად ეხვევა, ბლუჯავს, ქგლ VIII; ჯ მ უ ჯ ნ ა — რეცა ვალაქვა დაცემით, საბა) ¹.

ც — ჩ: ც ე ც ქ ვ — ჩ ე ჩ ქ ვ (და ც ე ც ქ ვ ა — დაჩეჩქვა, ქართლ. ლქს. უცეცქვავს — იხ. უ ჩ ე ჩ ქ ვ ა ვ ს, ქგლ VI), ც ი ნ ც ი ლ — ჩ ი ნ ჩ ი ლ (ც ი ნ ც ი ლ ი — იგივეა, რაც ცანცალი, ცუნცული; მსუბუქი სვლით ტანმჩატე სიარული, ოღნავ რბენით რისამე წალღებ-წამოღება, იმერ. ცხად.; ჩ ი ნ ჩ ი ლ ი — იგივეა, რაც ჩანჩალი, ქგლ VIII), ც ა ნ ც ა ლ — ჩ ა ნ ჩ ა ლ (ც ა ნ ც ა ლ ი, ჩ ა ნ ჩ ა ლ ი, ქგლ VIII), ც რ ც ნ — ჩ ი რ ჩ ნ (ა ც რ ც ნ ის — კანს ოღნავ, ზერელედ ააცლის, ქგლ I; ჩ ი რ ჩ ნ ის — იგივეა, რაც ჩურჩავს; იგივეა, რაც ჩიჩქნის, ქგლ VIII), ც ი ც ქ ნ — ჩ ი ჩ ქ ნ (ა ც ი ც ქ ნ ის — ერთ ციციქნას ამორებს, აცლის რასმე ზედაპირიდან, ქგლ I; ა ჩ ი ჩ ქ ნ ის — არალრმად აქა-იქ თხრის; ზერელედ, არალრმად მოხნავს (მიწას), ქგლ I).

წ — ჭ: წ ა წ ა ნ — ჭ ა ჭ ა ნ (გ ა წ ა წ ა ნ ე ბ ა, — იგივეა რაც გ ა ჭ ა ჭ ა ნ ე ბ ა, ქგლ II), წ ვ რ ე თ — ჭ ვ რ ე თ (და წ ვ რ ე თ ი ლ ი (ფშ.) — დაჩხვლეტილი ან სახეებდაბეჭდილი (რიტუალური პური), ქგლ III; მ ო ჭ ვ რ ე თ ს — ნაჭვრეთებს, ნახვრეტებს გაუკეთებს, — დახვრეტს, ქგლ V), წ ნ ე ხ — ჭ ნ ე ხ (და წ ნ ე ხ ს — წნეხით დატყეპნის, დაპრესავს; წნეხით დაწურავს (ყურძენს), ქგლ III; ჭ ნ ე ხ ვ ა — (იმერ.) იგივეა, რაც წნეხა, ქგლ VIII), წ რ ე ხ — ჭ რ ე ხ (წ რ ე ხ ა — (იმერ. გურ.) — იგივეა, რაც გრეხა, ქგლ VIII; და ჭ რ ე ხ ი ლ ი — ხუჭუჭი, დაგრეხილი, ფშ. IV, I, 198,4; ჭ რ ე ხ ა (ფშ.) — მოკუწუბეზა, დანაოჭება, დაგრეხა, დახუჭუჭება, ქგლ VIII), წ უ ხ — ჭ უ ხ (და წ უ ხ ვ ა — დახუჭვა, საბა; და ჭ უ ხ ვ ა — თვალთდახურვა, საბა), წ ე წ ე — ჭ ე ჭ ე (და წ ე წ ე ა — რამეში (კარებში...) მოყოლით მწარედ ტყენა (თითისა...), ქგლ III; და ჭ ე ჭ ე კ ა — იგივეა, რაც დაწეწკა, ქგლ III), ხ ვ ე წ — ხ ვ ე ჭ (გ ა ხ ვ ე ჭ ი ლ ი — იგივეა, რაც გახვეწილი, ხვეწით გაწმენდილი) ².

ამ რიგის „შესატყვისობანი“ სპეციალურ შესწავლას საჭიროებენ (არა მხოლოდ ზმნურ ფუძეებში). სანამ ეს არ გაკეთებულა, მოპო-

¹ შდრ. ანალოგიური ვითარება სახელებში: ძ ა გ ა რ — ჭ ა გ ა რ (ძაგარი/ძაგარი, ლეჩხ. ალ.; ჭაგარი, ქგლ VIII), ძ ი რ კ ვ ა ლ — ჭ ი რ კ ვ ა ლ (ძირკვალი — ყელის კორძი, საბა; ჩირკვალი, ქგლ VIII), ძ ე ე ლ ი — ჭ ე ე ლ ი (პ. ჭ ა ჭ ა ნ ი ძ ე, აპარული დიალექტის ლექსიკონი, 1965 წ. ხელნაწერი).

² პ. ჭ ა ჭ ა ნ ი ძ ე, აპარული დიალექტის ლექსიკონი.

ვებული მასალის ანალიზი და მიმართებათა დამყარება სათანადო ქართულ-ზანურ შესატყვისობებთან ნაადრევი იქნებოდა.

ჩვენი აზრით, განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია რაგვარობის ფარგლებში ზმნური ფუძეების მონაცვლეობანი. რაკი საერთოდ შესაძლებელია გვექონდეს თანხმოვანთა რაგვარობის მიხედვით განსხვავებული ერთი და იმავე ფუძის სამ-სამი ვარიანტი (მეღერი, ყრუ მკვეთრი, ყრუ ფშვინვიერი), მოულოდნელი არ უნდა იყოს, თუ ასეთების სავარაუდო არსებობას დავუშვებდით იმ შემთხვევებშიც, როცა სამეულის (ან წყვილეულის) რომელიმე წევრი არ ჩანს; ე. ი. თუ გვაქვს წყვილი რომელიმე თ ა რ თ ლ — ტ ა რ ტ ლ ფუძეთა სახით, ამათ გვერდით შეიძლება ვივარაუდოთ *დ ა რ დ ლ; თუ დამოწმებულია წყვილი ქ ი რ ქ ნ — კ ი რ კ ნ¹, შეუძლებელი არ უნდა იყოს აღდგენა ამჟამად არარსებული *გ ი რ გ ნ ფუძისა (შდრ. ღ ი რ ღ ნ — დაახლოებით ამავე მნიშვნელობით).

ბ ე რ ძ ლ და ფ ე რ ც ხ ზმნური ფუძეები ქართულში არა გვაქვს, მაგრამ მათი არსებობა არ შეიძლება გამოვრიცხოთ. საფუძველი: *ბ ე რ ძ ლ-ის ყრუ მკვეთრი ვარიანტი დატულია პ ე რ წ კ|| პ ე რ წ ყ ფუძეებში (შდრ. ნ ა-პ ე რ წ კ-ა ლ-ი, *პ ე რ წ ყ -ი ნ-ა ვ-ს—პ რ წ ყ ი ნ-ა ვ-ს), ხოლო მათი მეღერი სახეობა ბ ე რ ძ ლ ყრუ აუსლაუტით შემოგვინახა ბ ე რ წ ყ-მა (ნ ა-ბ ე რ წ ყ-ა ლ-ი — ცეცხლთ უმცირესი, საბა; შდრ. აგრეთვე სვან. ბ ე რ წ ყ, აქედან: → *ბ ე რ წ ყ-ი ნ-ა ვ-ს—ბ რ წ ყ ი ნ-ა ვ-ს). ბ ე რ წ ყ ალბათ კონტამინაციური სახეობაა *ბ ე რ ძ ლ და *პ ე რ წ ყ ფუძეებისა.

ფუძეთა ამგვარი მონაცვლეობის ცოდნას გარკვეული მნიშვნელობა ექნება ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ძიებისათვის. ზმნური ფუძეების წყვილი, მაგალითად, ქ ვ ა ნ ქ ვ ა ლ — კ ვ ა ნ კ ვ ა ლ რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგება, მაგრამ რომელია ძირი, რომელიც ორკეცდება, დამოწმებული წყვილის მიხედვით ვერ გამოვლინდება. ამათ გვერდით არსებობს მეღერი ვარიანტი გ ვ ა ნ გ ვ ა ლ, რომელიც გ ვ ა ლ ძირს უკავშირდება (გ უ ა ლ ე², წარვიდეთ ერთობით, სწავლ. 140, 25; მეგობარო, აღ-რე-გ უ ა ლ ე ზემო კერძო,

¹ კ. შ მ ი დ ტ ი ფუძეების ამგვარი მონაცვლეობის საილუსტრაციოდ ქართულიდან თ ქ უ — ტ ყ უ ფუძეებს იმოწმებს და მათ განიხილავს, როგორც ფშვინვიერისა და მკვეთრის მონაცვლეობას. დასახ. ნაშრ.; გვ. 54

² შდრ. სვან. გ უ ა ლ, ქართულშიც და სვანურშიც დასტურდება მხოლოდ ბრძანებითის ფორმით, სვანურში ქართულიდან უნდა იყოს შესული, ე. თ. ო ფ უ რ ი ა, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, ენიშის მოამბე, X, 1941 წ., გვ. 233; აგრეთვე Г. А. Климов, Этимологический словарь... გვ. 60.

ლ. 14, 10 CD; გ უ ა ლ ე — იარე, საბა...), მაშასადამე, გ უ ა ლ —
* გ უ ა ნ — გ უ ა ლ — გ ვ ა ნ გ ვ ა ლ, ამ უკანასკნელის დაყრუება-გამ-
კვეთრებით — კ ვ ა ნ კ ვ ა ლ, გაფშვინევიერებით — ქ ვ ა ნ ქ ვ ა ლ. თი-
თოეული ფუძე ზოგადად „სიარულს“ ნიშნავს. მაშასადამე, ისტორიის
გარკვევაში გვეხმარება სამეულის ერთ-ერთი წევრი ¹.

მაგრამ ხშირად ძნელი დასადგენია ფუძეთა ნაირსახოვან ვარიან-
ტებში რომელია რომლისათვის ამოსავალი. ეს გარემოება, თავის
მხრივ, ართულებს ისტორიულ-ეტიმოლოგიურ ძიებას.

83. ზმნური ფუძეების ვარიანტები ხშირად მიღებულია თანხმო-
ვანთა მეტათეზისის შედეგად. მეტათეზისი ხან ცალკეულ თანხმოვანს
მოუდის, ხან — თანხმოვანთა კომპლექსს, ზოგჯერ — მთელ მარცვალს.
თანხმოვანთა შორის მეტწილად სონანტები იცვლიან ხოლმე ადგილს
(მ ნ რ ლ). ბგერათგადასმა ჩვეულებრივ რეგრესული მიმართულე-
ბისაა ². გარკვეული კანონზომიერების დადგენა მაინც ძნელდება:

შ ხ ა ლ — ლ ა შ ხ (ლ ა შ ხ ვ ა — იხ. შხალვა, იმერ. ცხად.; შ ხ ა ლ

¹ შდრ. სახელთა ფუძეების ვითარება:

ზედსართავი დ უ ნ ე (მოშვებული, დაუქიმავეი...), როგორც წესს, აუ განზოვა-
ნებით გვხვდება, მაგრამ ამის გვერდით გვაქვს ფუძე ო განზოვანებითაც — დ ო ნ ე.
ახლა ო ხმონიანი ვარიანტი ფშაურიალ გვაქვს შემორჩენილი (უ-სა და ო-ს მო-
ნაცვლეობისათვის შდრ. აგრეთვე: ურავეს//ძვ. ორავეს, ეონავეს//ეურავეს, ჭროლა//
ჭრულა...), დ ო ნ ძირის გარკვევებით — *დონ-დონ, ნ-ს დისიმილაციით — *დ ო ნ-
დ ო ლ, ლ-ს მეტათეზისით — დ ო ნ-დ ლ ო (დუნე, მოშვებული, ზანტი...). დ ო ნ-
დ ო ლ-ს გარდა გვაქვს მისი ყრუ ვარიანტი თ ო ნ თ ლ ო, რომლის ეტიმოლოგიის
დადგენა გაჭირდებოდა, რომ არ არსებობდეს ამ ფუძის მედერი შესატყვისი.

უ უ რ ძირი („ჩიქანი“) ქართულში საერთოდ გავრცელებულია. მისი ვარიან-
ტი ანლაუტში მედერი თანხმოვნით ამ სახისა უნდა გვექონოდა: *ძ უ რ. ძ უ რ ძირში
რ სონანტის დაქარგვით — ძ უ და უკვე ხმოვანფუძიანი სახელის რედუბლიკაციით
— ძ უ-ძ უ. უ უ რ ძირი რომ არაა, ძ უ-სა და ძ უ-ს ადრინდელი სტრუქტუ-
რული სახეობის დადგენა გაძნელდებოდა.

სახელი თ ქ ო რ-ი ს ა ბ ა ს განმარტებული აქვს, — „მეტად წვრილი წვიმაო“,
შდრ. ზმნის პირიანი ფორმა თ ქ ო რ ა ვ ს (წვრილად წვიმს, ცრის, ეინელაეს).
პირიანი ფორმაშივე შემონახული გვაქვს თ ქ ო რ ძირის სახესხვაობა თ ქ ვ ა რ
(თ ქ ვ რ ი ს — უსარგებლოდ ღვრის (ბევრ წყალს), ქვლ IV), რომლის სემანტიკა
წყლის ზოგად სახელზე მიგვანიშნებს. თ ქ ვ ა რ ძირში ვ ისეთ პოზიციებშია, რომ
ისტორიულად მის ადგილას უმარცვლო უ უ ნდა ვივარაუდოთ: - *თ ქ უ ა რ.
*თ ქ უ ა რ ძირის შესატყვისი ყრუ მკვეთრი ანლაუტით იქნებოდა *ტ კ უ ა რ, მ-ს
განვითარებით — მ ტ კ უ ა რ-ი (ცნობილია, რომ წყლის ზოგადი სახელი მდინარის
საკუთარ სახელად შეიძლება იქცეს). ამ მოსაზრების სასარგებლოდ არსებობს
სხვა საბუთებიც, რომელთა შესახებ მსჯელობა ახლა ვერ მოგვიხერხდება.

² ამ საკითხის შესახებ იხ. გ. ა ნ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძ-
ვლები, გვ. 204—207. მეტათეზისის ცალკეულ ფუძეებში ეხება სხვადასხვა მკვლე-
ვარი.

ვა — დახეთქვა მიწის ზედაპირისა, ფიცრისა, ხისა, ადამიანის კანისა... იმერ. ცხად.), ბ ლ ა გ — ბ გ ა ლ (დ ა ბ გ ა ლ უ ლ ი — დ ა ბ ლ ა გ ვ უ ლ ი, დაჩლუნგებული, გურ. შარ.), ყ ა ლ ყ — ყ ლ ა ყ (ყ ა ლ ყ ზ ე დგომა, ქგლ VII; ა ყ ლ ა ყ ვ ა — ყ ა ლ ყ ზ ე დგომა; ზეზე ადგომა, იმერ. ცხად.; შდრ. ყ ლ ა ყ ი, ლეჩხ. აღ.; ლეჩხ. ჩიქ.; იმერ. ცხად.; აგრეთვე — ა ყ ლ ა ყ უ და, ქგლ I.), ქ ყ ლ ე ტ — ტ ყ ლ ე ქ (ქ ყ ლ ე ტ ს, ქგლ VIII; გ ა ტ ყ ლ ე ქ ა, მოხ.)¹, ღ ი ნ ც ი ლ — ღ ლ ი ც ი ნ (ღ ი ნ ც ი ლ ი — უ შ ნ ო, უ წ ე ს ო ს ი ც ი ლ ი..., ქგლ VII; ღ ლ ი ც ი ნ ი (იმერ.) — ს ი ც ი ლ ი, ლ ა ზ ლ ა ნ დ ა რ ო ბ ა, ქგლ VII), ყ ვ ლ ე ფ (— * ფ ლ ე ყ ვ) — ბ ლ ე ყ ვ (ყ ვ ლ ე ფ ს, ქგლ VII; გ ა ბ ლ ე ყ ვ ი ლ ი — ღ ა რ ი ბ ი, ა რ ა ფ რ ის მ ქ ო ნ ე, აჭარ. ნოღ.), გ ა ნ გ ლ — გ ლ ა გ ნ (ა მ ო გ ა ნ გ ლ ა ვ ს, ქგლ I; გ ლ ა გ ნ ა — ა მ ო ს ვ რ ა, უ მ თ ა ვ რ ე ს ა დ ტ ა ლ ა ზ შ ი, იმერ. ცხად.), გ ლ ა ჟ უ ნ — ჯ ლ ა გ უ ნ (გ ლ ა ჟ უ ნ ი — ხ მ ა უ რ ო ბ ი თ ს ი ა რ უ ლ ი; რ ტ ყ მ ე ვ ა ღ ო ნ ი ვ რ ა დ, ბერ.; ჯ ლ ა გ უ ნ ი — ზ ე დ ი ზ ე დ ჩ ა რ ტ ყ მ ა, ჯ ა ჯ გ უ რ ი, ქგლ VIII); გ ლ ი ჟ ი ნ — ჯ ლ ი გ ი ნ (გ ლ ი ჟ ი ნ ი — ტ ლ ა ნ ქ ა დ, დ ი დ ი ნ ა ბ ი ჯ ე ბ ი თ ს ი რ ბ ი ლ ი; ა მ გ ვ ა რ ი ს ი ა რ უ ლ ი თ გ ა მ ო წ ვ ე უ ლ ი ხ მ ა უ რ ი, ქგლ II; ჯ ლ ი გ ი ნ ი — ჩ ქ ა რ ი დ ა ხ მ ა უ რ ი ა ნ ი ს ი ა რ უ ლ ი, ქგლ VIII).

კ ა ზ მ — კ მ ა ზ (კ ა ზ მ ა ვ ს, ქგლ IV; კ მ ა ზ ვ ა, ქგლ IV), ტ მ ა ს ნ — მ ტ ნ ა ს // ტ ა მ ს ნ (ე ტ მ ა ს ნ ე ბ ა, ქგლ III; საბელი აღარა მიემტნასე ბის (!) ქილ. 414, 40; მიტამსნება — მიტმასნება, მიკედლება, მოხ.), ჩ მ ა ხ — მ ჩ ა ხ (მ ო ჩ მ ა ხ ე ბ ა — ღ ვ ი ნ ის ც უ დ ა დ დ ა მ ყ ა ვ ე ბ ა, ც უ ლ ი ს უ ნ ის ა დ ა გ ე მ ო ს მი ც ე მ ა, იმერ. გაჩ.; მ ო მ ჩ ა ხ ე ბ ა — ი გ ი ვ ე ა, რ ა ც მ ო ჩ მ ა ხ ე ბ ა, იმერ. გაჩ.), ჭ მ უ ხ — მ ჭ უ ხ — ხ მ უ ჭ (შ ე ჭ მ უ ხ ვ ა — წ ა რ ბ თ ა შ ი ნ ა წ ყ ე ნ ა შ ე ე ტ ყ ო ს, საბა; შ ე ჭ მ უ ხ ნ ის, ქგლ VII; და ო დ ე ს ი მ ა რ ხ ის, შ ე ი მ ჭ უ ხ ის პ ი რ ი თ ვ ს ი, ს წ ა ვ ღ. 305,7; შ ე ხ მ უ ჭ ა ვ ს — შ ე ჭ მ უ ხ ა ვ ს, ქგლ VII), მ ძ ო რ — ძ მ ო რ (მ ძ ო რ ი, ქგლ V; ა ძ მ ო რ ე ბ ა — დას. საქართველოში აშშორებას ეტყვიან, ჭყ.).

ყ ი ნ — ნ ი ყ (და ი ყ ი ნ ე ბ ს, ქგლ III; და ი ნ ი ყ ე ბ ს, ქგლ III), ყ ო ნ — ნ ო ყ² (ყ ო ნ ა ვ ს, ქგლ VI; ნ ო ყ ა ვ დ ა — ყ ო ნ ა ვ დ ა, წ ვ ე თ წ ვ ე თ ა დ მ ო ე დ ი ნ ე ბ ო დ ა, მოხ. did.; გურ. ეღ.; ქართლ. ლქსკ.), კ ვ ნ ე ს — ს ნ ე კ ვ (კ ვ ნ ე ს ი ს, ქგლ IV; ს ნ ე კ ვ ა — კ ტ ნ ე ს ა, საბა; ჩუბ.; ქგლ VI), ქ უ თ ნ — ქ უ ნ თ (ქ უ თ ნ ი ს — (გურ.) კ ვ ა ხ ის (გ ო გ რ ის) გ უ ლ ს ფ ხ ე კ ს, ქგლ VII; ა მ ო ქ უ ნ თ უ ლ ი — ფ ა რ თ ო დ ა მ ო ქ რ ი ლ ი, ა მ ო ღ რ უ ტ ნ უ ლ ი, ქართლ. ლქსკ.), ჭ ნ ე ხ — ჭ ე ხ ნ (ჭ ნ ე ხ ვ ა —

¹ შდრ.: ტარიელს ვარდსა და უტყლეთს, ვ. ტ. 1575, 1; გატყლეთა — გატყლეთა, გასრესა, სპერს. 132. 1.

² ფ. ნაისერი, დასახ. ნაშრ., გვ. 27, 28.

(იმერ.) იგივეა, რაც წნება, ქგლ VIII; აქარ. ქართ. დიალ.; ქ ე ხ ნ ა —
ყურძნის დაჭყლეტა, ღვინის გამოწურვა, ბერ.).

თ რ გ უ ნ — თ უ რ გ ნ // თ რ უ გ ნ (თ რ გ უ ნ ა ვ ს, ქგლ IV; ი თ უ რ
გ ნ ე ბ ა, ქგლ IV; ვ ს თ უ რ გ ნ ე, გურმ. 127, 28, I (ვორგუნე),
თ რ უ გ ვ ნ ა (იმერ. ცხად.), ბ ა ს რ — ბ რ ა ს (გ ა ბ ა ს რ უ ლ ი,
გურმ. 52, 184, 3 — დაქრილი, დაკოდლი; გაწბილებული, შერცხვენი-
ლი; შდრ. აგრეთვე ბ ა ს რ ი, ქგლ I; ბ რ ა ს ვ — მეტისმეტად სუფ-
თად ჰრა ძლიერ მოლესილი პირწმინდა საჭრელი იარაღით, იმერ.
ცხად. შდრ. აქვე: ბ რ ა ს ი — გამოთქმაში „ბრასივითაა“ — მეტისმეტად
მჭრელი, ბასრი, პირწმინდად მოლესილი, იმერ. (ცხად.), ბ ო რ გ ო
ბ რ ო გ (ბ ო რ გ ა ვ ს, ქგლ I; ბ რ ო გ ვ — ბორგვა, შფოთვა, ლეჩხ.
ალ.), შ ტ ე რ — რ ე შ ტ (შ ტ ე რ ი, ქგლ VII; გ ა დ ა რ ე შ ტ ე ბ —
გონების დაქარგვა, გადაშტერება, მოხ.), ყ ო რ — რ ო ყ (ა მ ო ყ ო რ
ვ ა, ქგლ I; ა მ ო რ ო ყ ვ — ქვებით რისამე ამოვსება, იმერ. ცხად.;
დიდი ქვებით ამოვსება, ლეჩხ. ჩიქ.), ძ უ რ წ — ძ რ უ წ (ძ უ რ წ ვ —
გაქცევა, გაპარვა: ძურწა თავი და გაქრა, ბერ.; ძ რ უ წ ვ — იხ. ძ უ რ
წ ვ ა, ბერ.), მ წ უ ხ რ — [მ]წ რ უ ხ (მ წ უ ხ რ ი, ქგლ V; წ რ უ ხ —
საღამო, მწუხარი: წ რ უ ხ ა მშვიდობისა — საღამო მშვიდობისა, ლეჩხ.
ალ.), ფ ქ უ რ ე ვ — ფ ქ ვ რ ე ვ // ფ რ ქ უ ე ვ — ფ რ ქ ვ ე ვ (ფ ქ უ რ ე
ვ — შებნევა თუ შეპყურება, საბა; და მტურერსა ზე ა ღ ა ფ ქ უ რ ე
ვ დ ე ს, მოციქ. 22, 23; ა ღ ა ფ რ ქ უ ე ვ დ ე ს, აქვე, გ.; მოიღო წყალი
იგი, ა ღ ა ფ ქ უ რ ი ა წინაშე უფლისა, ხრონ. 79, 15; ესეთსა მტვერსა
ა ღ ა ფ ქ ვ რ ე ვ, ქილ, 418, 16 აფრქვევს, ქგლ I), ტ უ რ ნ — ტ რ უ ნ
(გ ა ტ უ რ ნ უ ლ ი (ფშ.) იხ. გატვრენილი, ქგლ II; გ ა ტ რ უ ნ უ
ლ ი — იგივეა, რაც გატვრენილი, ქგლ II), გ უ მ ე რ — გ უ რ ე მ
(სიტყვთა და ჰგ უ მ ე რ ნ, სინ. 214, 18; და გ უ მ ი რ ე ს იგი სართ-
მებითა მით, აპოკრ. 19, 35; გ უ რ ე მ ა¹ — ჩხუჭრა, საბა; შიგნიდამ
ტკივილი, ჩხვერა, გმერა, ჩუბ. ნ.; გ ა ნ გ უ რ ე მ ა — მახზლის გაჩრა,
საბა: იწყეს ორივე გურემად ოროლითა, ქართლ. I, 34, 7; ჰოროლითა
გ ა ნ გ უ რ ი მ ა, ქართლ. II, 212, 17; შდრ. ახალი ქართულის: გ ვ რ ე
მ ა (მუცლის გერემა) — მუცლის ტკივილი, ბუყბუყი, ქგლ II; ძვ. ქა-
რთულის გ უ მ ე რ // გ უ მ ი რ ფუძე კავშირში უნდა იყოს სახელთან
გ უ მ უ რ ი (საომარი იარაღი, შუბი, ქგლ II; გურ. შარ.; გურ. ქართ.

¹ გ უ რ ე მ — გ რ ე მ (გ რ ე მ — რჩოლა, გურემა, რკინება, ინგილ. ჯან.); სხვა
შემთხვევაში, გ უ რ ე მ — * გ რ უ ე მ — გ რ ო მ (გ რ ო მ ა — ტკივილი, გლეჯა, მოხ.;
დაგრძელება — რქენა, რჩოლა (საქონლისა), ინგილ. ღამბ.).

დიალ.)—გმური (კელშუბა, საბა; ჩუბ. ნ.; გმური არს ლახუარი პირბტყელი და ბუნ გრძელი, საბა, იხ. ლახვარი) ¹.

*ხრუტნ (შდრ. ღრუტნ)—ხურტნ (ამოხურტნა—ამო-
ღრუტნა, ლეჩხ. ალ.), დეგარ—დერაგ² (დაუდეგარი,
ქგლ III; დაუდერაგი: დაუდერაგი კაცი ყოფილა, საბა, I, 226,1;
ეს უქანასკნელი კალმის ან კორექტურული შეცდომა შეიძლებოდა
გვეგონებოდა, მაგრამ ქიზიყურში ის წართქმითი ფორმით იჩენს
თავს: დადერაგება — დაწყნარება, დამშვიდება, ქიზიყ. მენთ.),
გირგისალ—სირსიგალ (გირგისალი (რაქ.)—ერთსა და
იმავე ალაგას ტრიალი, ბუაკი; სირსიგალი — იხ. გირგისალი
ბერ.) ³.

ბღუჯ—ბუჯღ (ბღუჯავს, ქგლ I; საბუჯღი—ფარის ხე-
ლის მოსაკიდი, ხევს. ა. შან.), ჯღაბნ—ბღაჯნ (ბღაჯნის, ქგლ I;
ჯღაბნის, ქგლ VIII), ბერტყ—ბღერტ (ბერტყავს, ქგლ
I, ბღერტს, ქგლ I), ტყორცნ—ტორცხნ (სტყორცნის,
ქგლ VI; ტორცხნა—ტყორცნა, აქარ. ნოლ.), ფორთხ—ფხორთ
(ფორთხავს, ქგლ VII; ფხორთვა — ქანაობით, რამეზე ხელ-
წავლებით, სიარული კახ.), ხეჩ—ჩეხ (ხეჩს, ქგლ VIII; ჩეხს,

¹ გამორიცხული არ არის შესაძლებლობა, რომ სახელი გმირი ნახმნარი იყოს: გუმერ//გუმირ//გმერ//გმირ—გმირ-ი. ამ რიგის ნახმნარი სახელები ქართულში საქაო რაოდენობით მოგვეპოვება:

კვრეტ//კვრიტ—კვრიტი (თვალი ელაში, მარლი, ჩუბ. დ.), დვლეკ
//დვლიპ—დვლიპი (შიშველ-ტიტველი, ქგლ VII), ჩხერ//ჩხირ—ჩხირი,
მზერ//მზირ—მზირი (დამზვერაგი, მოთვალთვალე; მსტოვარი, ჯაშუში, ქგლ
V), კენეტ//კენიტ—კენიტი, ცქვეტ//ცქვიტ—ცქვიტი, ლხენ//
ლხინ—ლხინი, ფშექ//ფშეკ—ფშეკი (ვაფშეკილი, ავად გამკმარი,
საბა; მოუღრეკავი, ჩუბინ. დ.), მსხრექ//მსხრიკ—მსხრიკი (დალეული,
დაპატარავებული, იმერ. ცხად.). ჰყლეტ//ჰყლიტ—*ჰყლიტი—ჰყლინ-
ტი, ჰყეტ//ჰყიტ—*ჰყიტი—იჰყიტი (სიტყვა ნახმარია გამოცანაში და
ნიშნავს თვალს, ქგლ IV), ჰყიტა (დიდი ვარსკვლავი, გათენების ხანს რომ ამოდის,
ქიზიყ. მენთ.), სხლეტ//სხლიტი — *სხლიტი—სხლიტი (ნახმარი ტო-
ტები, खворот; ლობიოს სარი, ქართლ. ლქსკ.), ჩენ//ჩინ—ჩინი, მღვრკევე//
მღვრკევე—მღვრკე, წმენდ//წმინდა—წმინდა...

თემა ზოგჯერ პირველი სერიისაა გამოყენებული: ღმენქ//ღმინქ—ღმენ-
ქი, დვლერქ//დვლირქ—დვლერქი, ბნედ//ბნიდ—ბნედა... ზოგ-
ჯერ კი არაფუძედრეკადი ზმნებისაგანაც იწარმოება მსგავსი სახელები: უძღვნი
//უძღვენე—ძღვენი, ღვრკე//ღვარკე—ღვარკი, წნეხს—წნეხი
და ა. შ., თუ, რა თქმა უნდა, ამ უქანასკნელ მაგალითებში ზოგი ფუძე წარმოშო-
ბით სახელი არ არის.

² ფ. ნაიხერი, დასახ. ნაშრ., გვ. 26.

³ იქვე, გვ. 27.

ქგლ VIII), ტიპ—პიტ (ტიპვეა—ნაკუწ—ნაკუწი საკერველებით კერება, იმერ. ცხად.; დაპიტვეა—შრავალ ადგილას დახეულის დაკერება, გურ. შარ.), ქაფრ—ფაქრ (დაფაქვრა—ნ. დაქაფვრა, ქიზიყ. მენტ.), ქუხ—ხუჭ (ჩემი თვალი არ მოიჭუხნებოდა, რუსულდ. 177,36; დაიჭუხნის მათე თუალნი თვსნი, აპოკრ. 22,17; ხუჭავს, ქგლ VII), ღიჯნ—ჯიღნ (ღიჯნა—უსწორმასწოროდ მოკბეჩა, ჭამა (ხილისა); ბლაგვი იარაღით რისამე გაჭირვებით ჭრა, ჯიჯნა, ქგლ VII; ჯიღნა—ნ. ღიჯნა: გამოღრღნით კბეჩა, უგვანოდ აქა-იქ ამოჭმა, იმერ. ცხად.), ფოქნ—ქოფნ (ფოქნა—ხარბად ბევრის უშნოდ ჭამა უკბილოს მიერ, იმერ. ცხად.; შდრ.: ქოფნა—იგივეა, რაც ფოქნა, იმერ. ცხად.), ღრეც (—*ცრელ)—ცრეხ (ღრეცს, ქგლ VII; ფეხსაცმლის ცრეხა, დაცრეხა—ფეხსაცმლის გამრუდება, ფეხსაცმლის მოღრეცა ცუდი ხმარებით, ქიზიყ. მენტ.). ჯაგრ—გეჯრ (აჯაგრება, შდრ. აგეჯრება—აჯაგრება, თმის ყალყზე დადგომა ჯაგარსავით, საფრთხის მოახლოვებისას, ქართლ. ლქსკ.), ზედ—დეზ (ვით. ზმნიზედა—ზედ, შდრ. მიღეზება—ხშირ-ხშირად, ზედი-ზედ მიწოდება, გურ. შარ.), კუჟ—უჟ (მოკუჟული (თვალები)—სანახევროდ მოხუჭული, შევიწროებული თვალები, მოხ. ძიძ.; იგივეა, რაც მოხუჭული, ქგლ V; აგრეთვე: თვალე ბმოკუჟული, ქგლ IV; შდრ. თვალების უჟუჟიკი), კიჟ—უიკ (აკიჟავს—დახუჭავს, მოკუტავს, ქგლ VII; უიკუიკი (ფშ.) — ბრწყინვა, ციმციმი, პრიალი, ქგლ VI), ტუზ—ზუტ (აიტუზება, ქგლ I; ზუტვა — უსაქმოდ მოსიარულე ადამიანის დიდხანს დაყუდება, გაჩერება ვინმესთან, ლეჩხ. აღ.; ტანის ამართვა მიუხრელ-მოუხვრელი, გახევებული; ამგვარი ამართვით მოძრაობა, დგომა და სიარული, იმერ. ცხად.).

ბიძგ—ძგიბ (წაბიძგვა — ოდნავ შეხმობა, ცოტათი წაყინვა, ლეჩხ. აღ.; ძგიბავს — ...მცირედ წაყინავს, ქგლ VIII; წაბიძგვა — იგივეა, რაც წაძგიბვა: მცირედ წაყინვა (ტალახის, თოვლის, წყლის ზედაპირისა)... ქგლ VIII), ბზუკ—კუბზ (გამოკუბზული — გამოწეული, გამოშვერილი, გამობზუკული, ლეჩხ. აღ.), ჩხიკინ—კიჩხინ (კიჩხინი—იგივეა, რაც ჩხიკინი. იმერ. ცხად.), ქყამპალ—პანქყალ (ქყამპალი (გურ.)—იგივეა, რაც ქყუმპალობა, ქგლ VIII; პანქყალი — ქყუმპალი, ქართლ. ლქსკ.), ჩახჩახ—ხაჩხაჩ (ჩახჩახი — კაშკაში, ბრწყინვა, ელვარება... ქგლ VIII, გახაჩხაჩება — სარეცხის ბლომა წყალში სუფთად გარეცხვა, გალივლივება, მესხ. მსრ.), ციქციქ—ქიციქიცი (ციციქი — სირბილით სიარული, ჩაქჩაქი, გურ. შარ.; ქიცი-

ქ ი ც ი — მ ჩ ა ტ ე დ, მ ს უ ბ უ ქ ა დ ფ უ ს ფ უ ს ი, ი მ ე რ. ც ხ ა დ.), რ ო ხ რ ო ხ —
ხ ო რ ხ ო რ (ხ ო რ ხ ო რ — ა უ რ ხ ა უ რ ი, რ ო ხ რ ო ხ ი, ქ გ ლ VIII),
რ ა წ კ უ ნ — წ კ ა რ უ ნ (რ ა წ კ უ ნ ი — ი ხ. წ კ ა რ უ ნ ი, ქ გ ლ VI),
რ ა ჩ ხ უ ნ — ჩ ხ ა რ უ ნ (რ ა ჩ ხ უ ნ ი — ი ხ. ჩ ხ ა რ უ ნ ი, ქ გ ლ VI)
და ა. შ.

როგორც ჩანს, ცალკეული თანხმონისა თუ მთელი მარცვლის მეტათეზისი ზოგჯერ იმდენად უცვლის ფუძეს სახეს, რომ „ახალი“ ლექსიკური ერთეულები წარმოიქმნება. ფონეტიკურ საბეცვლილებას ხშირად თან სდევს აგრეთვე სემანტიკის მეტნაკლები ცვლა.

84. ზმნურ ფუძეებში იშვიათი არ არის ჰარმონიული კომპლექსების გაჩენის შემთხვევები.

ბ ა რ დ ლ — ბ ა რ დ (გ ა ბ ა რ დ ვ ა — ტ ო ტ ე ბ ის გადაშლა ცენტრიდან ნაპირებისაკენ და მიწაზე დაწყობა, ქართლ. ლქსკ.; გ ა ბ ა რ დ ლ უ ლ ი — ი ხ. გ ა ბ ა რ დ უ ლ ი: რ ა ც გაიბარდა, ბარდად გაშლილი, ერთმანეთში გადაჭლართული (ბუჩქი, ბალახი. თმა, წვერი და მისთ.), ქ გ ლ II), ბ ა რ ჯ გ ო ბ ა რ ჯ ლ — ბ ა რ ჯ (ბ ა რ ჯ გ ვ ა — ფ ე ნ ე ბ ის დ გ მ ა თ ე ძ ო ე ბ შ ი ერთმანეთისაგან დაშორებულად. იმერ. ცხად.; გ ა ბ ა რ ჯ ლ ა ვ ს — განზე გაშლის (ხე ტოტებს), ქ გ ლ II; ბ ა რ ჯ ლ ვ ა — იგივეა, რ ა ც ბ ა რ ჯ გ ვ ა, იმერ. ცხად.; შ დ რ. ბ ა რ ჯ ი — ო რ კ ა ბ ი ა ნ ი ჯ ო ხ ი, ბ ო ძ კ ი ნ ტ ი... ქ გ ლ I; შ დ რ. ა გ რ ე თ ვ ე ბ ა რ დ ი), ბ ი ზ დ ი ნ — ბ ი ზ ი ნ (მ ო ბ ი ზ დ ი ნ ე ბ უ ლ ი — მ შ ო ბ ი ა რ ო ბ ა ს მ ი ა ხ ლ ო ვ ე ბ უ ლ ი მ ა კ ე სა ქ ო ნ ე ლ ი, ლ ე ჩ ხ. ჩ ი ქ.; გ ა ბ ი ზ ი ნ ე ბ ა — გაობეზვა, გაზიზინება, ძალზე გაძლომა, გავსება, გაბერვა, ბერ.; ფერდების ამოვსება, სისავსე, ლეჩხ. ჩიქ.), ბ ე ლ ი ტ — ბ ე ი ტ (ჩ ა ბ ე ლ ი ტ ე ა — ს ი მ ი ნ დ ს რ ო მ კ ა რ გ ი მ ა რ ც ვ ლ ე ბ ი არ ე ქ ნ ე ბ ა და დაუჭირიანდება, იმაზე იტყვიან, გურ. ელ.; შ დ რ. ბ ე ი ტ ი — უ მ წ ი ფ ა რ ი, წ ვ რ ი ლ ი მ ა რ ც ვ ა ლ ი, გ უ რ. შ ა რ.); ბ ე ი ტ — ბ ე ი ტ ი — წ ვ რ ი ლ — წ ვ რ ი ლ ი, მ ე ს ხ. მ ს რ.; შ დ რ. ა გ რ ე თ ვ ე — ბ ე ი რ ი, ქ გ ლ I), ბ ლ ა რ — ლ ა რ (ჩ ა მ ო ბ დ ა რ უ ლ ი (სახე), ფ შ. II, 187, 8; შ დ რ. ჩ ა მ ო ლ ა რ უ ლ ი, დაღარული...), ბ ლ ი ზ — ლ ი ზ¹ (გ ა ბ ლ ი ზ ი ა ნ ე ბ ა — გალიზიანება, ლეჩხ. ალ.), ბ ლ ნ ე ჯ — ლ მ ე ჯ ო ლ ნ ე ჯ (ბ ლ ნ ე ჯ ს — უ შ ნ ო დ ღ რ ე ჯ ს (პირს), ქ გ ლ I; და დ მ ე ჯ ა, ქ გ ლ III), დ უ დ ლ უ ნ — დ უ დ უ ნ (დ უ დ ლ უ ნ ი — ც ხ ვ ი რ შ ი ლ ა პ ა რ ა კ ი, ქ გ ლ III; დ უ დ უ ნ ი — დაბალი ხმით დაუნაწევრებელი ბგერების გამოცემა, ყრუ და წყნარი ხმიანობა, ბუტბუტი, ქ გ ლ III), დ ლ ლ ო შ ნ — ტ ლ ო შ ნ (დ ლ ლ ო შ -

¹ ბ ლ ა რ და ბ ლ ი ზ მაგალითები საინტერესოა იმ აზრით, რომ ჰარმონიული კომპლექსის პირველი წევრი ჩანს განვითარებული (?).

ნ ა — ხმამაღალი კოცნა, მთიულ. კმრ.; ტ ლ ო შ ნ ა — იხ. ლოშნა, ქგლ VI; ლოშნა, უგვანო კოცნა, ჩუბ. ნ.), ზ ო ზ ლ ნ — ზ ო ზ ნ (—ზოზინ) (ზ ო ზ ლ ნ ა — გაუბედავად ლაპარაკი, ზანტად ლაპარაკი, თქმა რომ უძნელდება, გურმ. 67,294,4; ზ ო ზ ი ნ ი ა ნ უ ზ ო ზ ლ ნ ა — გვიანობა, ჯანჯლობა, არა მარჯვედსაქმიანობა, ჩუბ. ნ.; ქმენ, არა ს ა — ზ ო ზ ლ ნ ე ლ ი ა, ვ. ტ. 475,4), ზ უ რ ზ ლ უ ლ — *ზ უ რ ზ უ ლ (ზ უ რ ზ ლ უ ლ ი — ბევრის ერთად ტირილი, გურ. ელ.; ზ უ ნ ზ უ ლ ი — ხმადაბლა ტირილი, გურ. ელ.), თ ა ნ თ ა რ — თ ა ნ თ ქ ა რ (თ ა ნ თ ა რ ი — (კახ.) იგივეა, რაც თამთამი: ნძრევა, რხევა (ფაფისებური მასისა, მსუქანი სხეულისა და სხვ.), — თანთალი, ქგლ IV; თ ა ნ თ ქ ა რ ი — იგივეა, რაც თამთამი, ქგლ IV), თ ა ნ თ ქ ლ — თ ა ნ თ ლ (თ ა ნ თ ქ ლ ვ ა — იგივეა, რაც თ ა ნ თ ლ ვ ა: დაუღეჭავად ყლაპვა, იმერ. ცხად.), კ რ ჩ ხ ი ა ლ ი — კ რ ჩ ხ ი ა ლ || კ რ ჩ ი ა ლ (კ რ ჩ ხ ი ა ლ ი — დიაცთ კვილი, საბა; ქგლ IV; დაფრთხობილთ ფრინველთ ხმიანობა, ჩუბ. ნ.: და თანა-ეყო-რაჲ მეყსეულად განჰკრთა დედაკაცსა მას და იკრჩხიანა უშუერად, ასურ. 208, 40; ვ ი კ რ ჩ ხ ი ა ლ ე თ, მთწმ. 345, 35; კ რ ჩ ხ ი ა ლ ე ბ ა — ფრინველთ ვაება მართუჭთა ზედა, საბა; კ რ ჩ ი ა ლ ი — шум, произведенный перепуганными птицами, ჩუბ. დ.), მ ზ ლ ვ ლ ე ვ — მ ზ ვ ლ ე ვ (მ ო ა მ ზ ლ ვ ლ ე ვ ს — მოანგრევეს, ჩამოაქევეს (მიწას, თოვლს...), ქგლ V; მ ო მ ზ ე ლ ე ვ ა — მოხეტქა ადგილისა, ჩამოზავება, ჰყ.; დ ა მ ზ ვ ლ ა რ ი — დალუწილი, საბა), პ უ წ კ — პ უ წ (გ ა პ უ წ კ ე ა — ბრტყენა, საბა; ხელით ბუმბულის ან ბალნის მოცილება, ბუმბულისაგან გაშიშვლება, გაბტყენა, მესხ. მსრ.; პ უ წ კ ე ა — წეწვა, შლა, რღვევა ძაფის, თმის, მატყლის და მისთ.; დაკლული ფრინველისა ან საქონლისათვის ბუმბულის ან ბალანის გაცლა თითებით, მესხ. მსრ.; პ უ წ კ ი ა — ადამიანი, რომელიც გადაჭარბებით ინაზება, უფრო ქალზე ითქმის, ჰყ.; ჩ ა პ უ წ კ ე ა — განაზებით, მდუმარედ, პირმოკუმული ჯდომა, გურ. შარ.; პ უ წ ვ ა — აბურდვა: აპუწული საქმე, ძაფი, იმერ. ცხად.; ა პ უ წ უ ლ ი — არეულ-დარეული, იმერ. ცხად.; პ უ წ ვ ა — მორცხვობის გამო ნაზობა), ე ლ ე ნ თ — ე ე ნ თ (გ ა ი ე ე ნ თ ე ბ ა — იხ. გაიჟღინთება, ქგლ II), ე ე ე ლ — ე ე ე (ე ე ე ლ ვ ა — ლეწვა, ბეგვა, ქიზიყ. მენთ.; გ ა მ ო ე ე ე ლ ვ ა — ნედლი რამის უხეიროდ გალეწვა, დანაყვა, ქიზიყ. მენთ.; გ ა ე ე ე ლ ა — ნედლი რამის დანაყვა, ნედლი პურის გალეწვა, ინგილ. ლამბ.; ე ე ე ა ვ ს — ხილეულს... არბილებს ერთმანეთზე ან სხვა მაგარ რამეზე რტყმით. გადატ. ძალიან სცემს, ბეგვავს, ზეეავს, ქგლ VI; ე ე ე ა — კორცთ დაჭეჭვა, საბა; რბილითა რითმე ცე-

მა, ბეგვა, ბეჟვა, ღაჟეჟა, ჩუბ. ნ. ...), ეღერ—ეერ (ეღერა —
 ეტლთ სლვათ ქმა, საბა; ...იგივეა, რაც ეღარუნი, ქგლ VI; წინამსწარ
 უსწრობდა ეერაჲ იგი ეეჟანთაჲ, სინ. 25, 39; ეერება დრო-
 შაისა — ეღერება დროშისა (რომელსაც შებმული აქვს საეღარუნე-
 ბელი ზანზალაკები), ხევს. ა. შან.), ეინეღლ—ეინეღლ (ეინე-
 ღლი — წვრილი წვიმა, თქორი; ეინეღლი — იხ. ეინეღლი, ქგლ
 VI), ეღვლეჲ—ეღეჲ (ეღვლეჲს — უშნოდ ზელს, სრესს,
 ქგლ VI; შეეღლეჲ — შეზელვა, შესრესა, სჰკრნ. 8,1),
 ტატყანი—ტატანი (ტატყანი — ხმამაღლა, უშნოდ ლაპარაკი,
 ტარტარი, ლაქლაქი; ტატანი — გაწყრომით, გაჯაერებით ლაპარა-
 კი, ცაცხანი, დატატანება, ქგლ VI), ტიტყინ—ტიტინ (ტი-
 ტყინი — უთავბოლო ლაპარაკი, ყბედობა.; ტიტინი — ... უთავ-
 ბოლო ლაპარაკი, ყბედობა, ქგლ VI), ტუტყუნ—ტუტუნ
 (ტუტყუნი — vorчание, ჩუბ. ნ.; ტუტუნი — ჩუმი, გაურკ-
 ვეველი ლაპარაკი, — ბუტბუტი, ჩურჩული, ქგლ VI); ტყლა-
 შუნ—ტლაშუნ (ტლაშუნი — იგივეა, რაც ტყლაშუ-
 ნი, ქგლ VI), ტყლაპუნ—ტლაპუნ (ტლაპუნი —
 ტლაპოში სიარულით გამოცემული ხმა; ტყლაპუნი —
 ტლაპში ხმაურით სიარული, იმერ. ცხად.), ტყლოშნ—
 ტლოშნ—ლოშნ (დატყლოშნა, ტყლოშნა (ნ. დატ-
 ლოშნა), ქართლ. ლქსკ.; ლოშნა, ქგლ IV), ფურჩქნ—
 ფურჩნ (ფურჩნის — იგივეა, რაც ფურჩქნის, ქგლ VII),
 ფშხვნ—ფხვნ||ფშვნ (ფშხვნის — იგივეა, რაც ფშვნის;
 შდრ.: ფხვნის, ქგლ VII), ფხოჟოლ—ფოჟოლ (მოფხო-
 ჟოლეზა — გამოცოცხლება, გამობრუნება, სულის მოთქმა, მესხ.
 მსრ.; მოფოჟოლეზა — იმწუხარების მცირედ მოკლება, საბა),
 ფხრეწ—ფრეწ (ფხრეწს, ქგლ VII; ფრეწს — იგივეა,
 რაც ფხრეწს, ქგლ VII), ღვენთქ—ღვენთ (ღვენთავს, ქგლ
 VII; ღვენთქება — დაღვენთება, გამდნარი მასის დაწვეთება,
 იმერ. ცხად.), ჩქმეტ—ჩმეტ (ჩმეტა — იგივეა, რაც ჩქმე-
 ტა, ქგლ VIII), ცინცქლ—ცინცლ (ცინცქვლა — იგივეა,
 რაც ცინცვლა, იმერ. ცხად.), ციცქინ—ციცინ (შესცი-
 ცქინებს — იგივეა, რაც შესციცინებს, ქგლ VII),
 ცუცქნ—ცუცნ (ცუცქნა — იგივეა, რაც ციცქნა, ქგლ VIII;
 ცუცნა — სუსნა, ციცქნა, ქგლ VIII), ცქმუტ—ცმუტ (ცქმუ-
 ტავს — იგივეა, რაც ცმუტავს, ქგლ VIII; ცმუტავს — იგივეა,
 რაც ცმუტავს: მოუსვენრადაა, წრიალებს (ერთ ადგილზე), ცმუტავს,
 ქგლ VIII), წინწკილ—წინწილ (წინწკილი (იმერ.
 ლეჩხ.) — იგივეა, რაც წანწკარი, ქგლ VIII; წინწილი — წყლის

(სითხის) წვრილად, ცოტ-ცოტა დენა მილიდან, მეხბ. მს.),
 წკბერ—წბერ (წკბერვა—იხ. წბერვა, ბერ.), წკი-
 ვილ—წივილ (წკივილი (ფშ. ხევს.)—იგივეა, რაც წივი-
 ლი, ქგლ VIII), წკირტიალ—წრტიალ (გაწკირტიალ-
 ლებს—გტანჯავს უწყალოდ, მოსვენებას არ გაძლევს, ინგილ.
 ჯან.; წრტიალი—ტკივილთ ნამეტნაობა, საბა; დიდი ტკივილი,
 ქგლ VIII), *წკრენიწკრეტ—წრეტ (დაიწკრინტა—დაე-
 ცა, დაიძირა, დაილექა, მთიულ. კშრ.; წკრეტვა—წურვა, გამოქაჩ-
 ვა, ქიზიყ. მენტ.; წრეტს, ქგლ VIII), წკურ-წკურ—წურ-წურ
 (წკურ-წკური—იგივეა, რაც წურწური, ქგლ VIII),
 წუნწყ—წუნწ (წუნწყვა—წუნწა... იმერ. ცხად.; დაწუნწა,
 დასველება, ბერ.; გაწუნწავს—(იმერ. გურ.)—იხ. გაწუნწავს,
 ქგლ II), წუნწკ—წუნწნ (წუნწკნა—ბაგით ამოწოვა, საბა;
 წუნწნა, ქგლ VIII), წუნწკუნნი—წუნწუნნი (წუნწკუნნი—...
 ჩივილი მორიდებული, თავის შემბრალებელი, იმერ. ცხად.; წუნწუნ-
 ნი, ქგლ VIII), ჰკმან—ჰმან (დაჰკმანვა—დაგმანვა. ჰუჭ-
 რუტანების ამოვსება, ლეჩხ. ალ.; იმერ. ცხად.; დაჰკმანვა—
 (იმერ. ლეჩხ.)—დაგმანვა, ქგლ III), ჰყლემ—ჰლემ (რლმანცა
 დადვა ნები თვისი მკლავსა ზა დაჰყლემად მისა, კიმ. 139, 15;
 დაჰყლემა, საბა; რაჲსა იქმ მაგას და შემიძკლემ გულსა
 ჩემსა, კიმ. I, 137, 25), ჰყარტალ—ჰარტალ (ჰყარტალ-
 ლობს—(იმერ.) შეუჩერებლივ ლაპარაკობს, ტიტინებს, შდრ.
 ჰარტალი, ქგლ VIII), ჰყლაპუნ—ჰლაპუნ (ჰყლა-
 პუნნი—წენიანის ჰამის ხმა, —წკლაპუნი, ქგლ VIII; ჰლა-
 პუნნი—უხეირო ჰამის დროს გამოცემული ხმა, ქიზიყ. მენტ.;
 ქართლ. ლქსკ.) და ა. შ. ...

აქ დამოწმებული გვაქვს ისეთი მაგალითები, რომლებშიც ჰარ-
 მონიული კომპლექსების მეორეულობა ექვს არ უნდა იწვევდეს. ამ-
 ჯერად არ ვეხებით შემთხვევებს, რომლებიც კომბინატორულ ცვლი-
 ლებებში პოვებენ ასახვას, აგრეთვე — იმ ფუძეებს, რომლებშიც
 ჰარმონიული კომპლექსები ძირების საზღვარზე წარმოიქმნება მარ-
 ტივი გაორკეცების შედეგად (ლადლად, ლაჯლაჯ, ყატყატ...) ¹.

¹ სპეციალურად ჰარმონიული კომპლექსების შესახებ: გ. ახვლედიანი
 ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 301—307; ნ. ქუთელია, ჰარმონიულ
 ხშულთა ორი სისტემა ქართულ ენაში (ექსპერიმენტული გამოკვლევა), საკანდი-
 დატო დისერტაცია, 1955 წ.; ს. ჟღენტო, ქართული ენის ფონეტიკა, 1962 წ.,
 გვ. 125 და შემდეგ. მისივე, ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, I,
 1960 წ., გვ. 84—93; არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება,
 ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I, გვ. 030; მისივე: ჰანურის

არსებობს ამჟამად უკვე გავრცელებული მოსაზრება, რომ ჰარმონიული კომპლექსები ქართულში მეორეულია, წინა რიგის თანხმოვნებთან უკანაენისმიერების განვითარების შედეგად მიღებული (ან თანხმოვნებს შორის ხმოვნების რედუქციის შედეგია).

„ჰარმონიული ჯგუფებით ქართულიც მდიდარია, მაგრამ გაცილებით უფრო ხშირია ასეთი ჯგუფები ჰანურში და, მეტადრე, მეგრულში: თანხმოვანთყრილობის მთავარი წყარო ზანურში ჰარმონიული ჯგუფებია, უკეთ: უკანაენისმიერთა განვითარება... სვანურში ასეთი კომპლექსები იშვიათია: სვანურში თანხმოვანთყრილობის მთავარი წყარო ხმოვნის დაკარგვაა (ფუძის შეკუმშვა).

სვანურის ჩვენება ცხადყოფს, რომ ქართველურ ენათათვის ჰარმონიული კომპლექსები — მეორე, განვითარებული წევრით, შედარებით ახალი მოვლენაა“¹.

ეს მოსაზრება ბევრ შემთხვევაში მართლდება და ზემოთ დამოწმებული მასალაც ამის ილუსტრაციას წარმოადგენს. მართალია, ყველა ჰარმონიული კომპლექსის მაგალითზე ეს არ ჩანს, მაგრამ სპეციალურ ლიტერატურაში დღემდე ნაკლები მთელი მასალა აზრს ძირითადად ამ მიმართულებით წარმართავს. საინტერესოა ის გარემოებაც, რომ ჰარმონიული კომპლექსები გავრცელებულობისა და სიტყვებში მათი ხმარების სიხშირის თვალსაზრისით ერთნაირ სურათს არ გვიჩვენებენ. ზოგი კომპლექსი საკმაოდ იშვიათად გვხვდება, გარკვევით ახალია (ბგ, პკ, პყ...) და მათი წარმომავლობის საკითხიც ახსნას

გრამატიკული ანალიზი, მისივე: სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, 1942 წ., გვ. 129—130; მისივე, Картвельские языки, их исторический состав и древний лингвистический облик, იკე, II, 1948 წ., გვ. 226, 273; გ. რ. გ. ა. ვ. ა., ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები, იკე, IV, 1953 წ., გვ. 50; გ. მ. ა. ქ. ვ. ა. რ. ი. ა. ნ. ი., საერთო ქართველური კონსონანტური სისტემა 1965 წ., გვ. 81—96; ჰ. ფ. ო. გ. ტ. ი., ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, ნარკვევები ფონემებისა და ფონემათა ჯგუფების კლასიფიკაციისა, 1961 წ.; ცალკეულ ჰარმონიულ კომპლექსებს, მათ ისტორიას სხვა საკითხების პარალელურად განიხილავს არა ერთი და ორი მკვლევარი. ამ ბოლო ხანს დეტალური თანხმოვანთკომპლექსების წარმოქმნაზე ზოგი მაგალითის მიხედვით ყურადღება გაამახვილა ი. ვ. ქ. ა. ვ. თ. ა. რ. ა. ძ. მ.: ქართული ენის ისტორიისათვის, XII—XVIII სს., 1964 წ., გვ. 187.

¹ ა. რ. ნ. ჩ. ი. ქ. ო. ბ. ა. ვ. ა., სახელის ფუძის უძველესი აგებულება..., გვ. 130. გ. მ. ა. ქ. ვ. ა. რ. ი. ა. ნ. ი., ფიქრობს, რომ სვანურის სიღარიბე ჰარმონიული კონსონანტური ჯგუფებით „არქაიზში კი არ არის, არამედ სიახლეა, შედეგი აღნიშნულ ჯგუფებში შემავალ თანხმოვანთა ფონეტიკურ-ფონოლოგიური გარდაქმნებისა და, ცალკეულ შემთხვევებში კომპლექსთა გამარტივებისა“, საერთო ქართველური კონსონანტური სისტემა, გვ. 93.

უფრო ადვილად დაჰყვება, ზოგი კომპლექსი (თხ, ცხ, ჩხ...) ხშირად გვხვდება, მათი ნაწილი აგრეთვე მეორეულია და ასევე ადვილად იხსნება, მაგრამ ნაწილი ძველთაგან მომდინარეობს, ჯერჯერობით აუხსნელია და, ზემოაღნიშნული მოსაზრების ფონზე, განმარტებას მოითხოვს.

ამიტომ ახლა საჭიროა საგულდაგულოდ გამოვლინდეს ჰარმონიული კომპლექსების შემცველი ყველა სიტყვა პოზიციებისდა მიხედვით¹ და თითოეულ მონათესავე ენაში ცალ-ცალკე (ცხადია, ეს არ ეხება მხოლოდ მასალას, რომელშიც შესატყვისობები ვლინდება). სპეციალურად უნდა ვიკვლიოთ ისტორია იმ სიტყვებისა, რომლებშიც ჰარმონიული კომპლექსები საერთოდ დასტურდება.

იგულისხმება, რომ ფონეტიკური პროცესები ზმნურ ფუძეებში განხილული მოვლენებითა და ფაქტებით არ ამოიწურება. ჩვენ მათ შევხებით იმდენად, რამდენადაც ამ მოვლენათა გათვალისწინება შემდგომი მსჯელობისათვის არის გამიზნული, გარდა იმისა, რომ მათ თავისთავადაც ახლავთ ინტერესი.

ზოგ სხვა ფონეტიკურ მოვლენას და ამ მოვლენის ამსახველ ცალკეულ ენობრივ ფაქტებს ჩვენ გზადაგზა კვლავაც შევხებით.

IV. სონანტები ზმნური ფუძეების ანლაზში

ზმნური ფუძეები ქართულში ყურადღებას იქცევენ სონანტების შემცველი კომპლექსების განაწილების თვალსაზრისით; კერძოდ, ანლაზშიც გვაქვს სონანტები, მაგრამ, როგორც აღნიშნული აქვს კ ფო გ ტ ს² და როგორც ეს ჩანს ზმნური ფუძეების ჩვენს მიერ დადგენილი მოდელების მიხედვითაც, შედარებით მცირე რაოდენობით მოგვეპოვება ფუძეები, რომლებიც თავკიდურა პოზიციაში

¹ ჰარმონიული კომპლექსები ქართულში სტატისტიკურად შეისწავლა მ. გელიაშვილმა. სალიტერატურო ენის მონაცემების მიხედვით მან აღწერა თითოეული სიტყვა, რომლებშიც ჰარმონიული კომპლექსები გვხვდება (ასეთ სიტყვათა რაოდენობა — 1293); ნაშრომში მოცემულია სურათი ჰარმონიული კომპლექსების განაწილებისა სხვადასხვა პოზიციაში, მათი ხმარების სიხშირისა, იმ ფონეტიკური გარემოსი, რომელშიც შეიძლება ჰარმონიული კომპლექსი დასტურდებოდეს, ჰარმონიული კომპლექსების მონაცვლეობისა და ა. შ... იხ. ჰარმონიული კომპლექსები ქართულში, სტუდენტთა 27-ე სამეცნიერო კონფერენცია, მოხსენებათა თეზისები, 1965 წ.; გვ. 8; მთლიანად თემა შესრულებულია სადიპლომო შრომად და დატულია თსუ ქართული ენის კაბინეტში.

² კ. ფო გ ტ ი, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, გვ. 16 — 17 21—22, 32—33.

სონანტებით დაწყებულ კომპლექსებს შეიცავს, ან ისეთი წყვილ და სამთანხმოენიანი ფუძეები, რომლებიც სონანტებით იწყება. ეს განსაკუთრებით ეხება ვ და ლ სონანტებს, მ, ნ, რ სონანტების შემცველი კომპლექსები ფუძეების ანლაუტში მეტი მოგვეპოვება, მაგრამ, როგორც ამას ქვემოთ დავინახავთ, ასეთი კომპლექსები მეორეულია.

85. ვ სონანტის შემცველი ფუძეებია:

ვ თ (გ ა ნ ე ვ თ ა ს მამაჲ ძისაგან, ლ. 12, 53), ვ ლ დ (ვ ლ დ ო მ ა ჲ და სიმღერა მიჰმადლა, სინ. 13, 14), ვ ლ თ (და გ ა ნ ი ვ ლ თ ა სიმრავლე იგი, მოციქ. 23, 7გ), ვ ლ ტ (მწყემსნი იგი ი ვ ლ ტ ო დ ე ს ქალაქად, მ. 8, 33), ვ ნ (არარაჲ ა ვ ნ ო მას, ლ. 4, 35), ვ რ დ (შეუვრდა მუქლთა იესუმსთა, ლ. 8, 28), ვ რ ც (გ ა ნ ვ ა ვ რ ც ნ ე საზღვარნი შენნი, გამ. 23, 18), ვ ს (თქუენცა ა ღ ა ვ ს ა ე თ სარწყული, მ. 23, 22).

ამათგან: ვ რ დ—ვ არ დ (შდრ.: რომელი იგი შეევარდა ავაზაკთა, ლ. 10, 36). ვ ლ თ—ვ თ (უკუეთუ მეუფებაჲ მეუფებასა გ ა ნ ე ვ თ ა, მრკ. 3, 24); გ ა ნ ვ ლ თ ო მ ა ო გ ა ნ ვ თ ო მ ა ძველ ქართულში „გაყოფას“ ნიშნავდა, სიმფ. ლქსკ., ამათ ფარდად მეგრულ-ქანურში გვაქვს რ თ¹, სვანურში—თ (ლწ-თ-ე)². თითოეული მათგანისათვის ამოსავალია ვ ლ თ. კომპლექსი არც ერთი მონათესავე ენისათვის არ არის ბუნებრივი: ქართულშივე ვ ლ თ—ვ თ, ამასთან ერთად ვ ლ თ—ც და ვ თ—ც მხოლოდ ძველმა ქართულმა იცის, ახალ ქართულში ის საერთოდ აღარ ჩანს. ზანურში ანლაუტის ვ დაკარგულია, ხოლო ლ თ—რ თ, სვანურში ლ თ—თ³.

ვ ლ ტ (ძვ. სი-ვლტ-ოლ-ა-ა — „გაქცევა“) ძველ ქართულში გვხვდებოდა, ახალ ქართულში ვ-მ მეტათეზისი განიცადა და ანტონიმური მნიშვნელობაც შეიძინა (შდრ. ე-ლტვი-ის — „გაურბის... ეს-წრაფვის...“ ქგლ III). სვანურისა და ზანურის მონაცემები ვ ლ ტ ფუძეში ვერაფერს გავვირკვევს, რადგან იქ ვ ლ ტ გამარტივებულია: ვ ლ ტ—მეგრ. რ ტ ო ო ნ ტ, ჰან. მ ტ ო ო ნ ტ, სვან. ტ ვ⁴.

ვ ლ დ ფუძე ქართულის მონათესავე ენებში არ ჩანს (ვ ლ დ ო მ ა — საბას მიხედვით „ხლტომაა“). ვ ლ თ, ვ ლ დ, ვ ლ ტ კომპ-

¹ ა რ ნ. ჩიქობავა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, 1938 წ., გვ. 309 (ავტორი ვარაუდობს, რომ იგივე ძირი უნდა გვექონდეს გამო-რ თ-ვ-აში, „შერთვის“ საწინააღმდეგო მნიშვნელობისა რომ არის).

² Г. А. Климов, Этимологический словарь..., გვ. 85.

³ ი ქ ვ ე.

⁴ ა რ ნ. ჩიქობავა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 319; Г. А. Климов, Этимологический словарь..., გვ. 85.

ლექსთაგან არც ერთი არ ჩანს ქართულისათვის დამახასიათებელ, ამიტომ ასეთი ვარაუდი ჩნდება:

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ვლთ, ვლტ, ვლდ ფუძეთაგან თითოეული ვალ ძირს გულისხმობს ამოსავლად, მიუხედავად იმისა, რომ ბოლომდე ნათელი არ არის დ, ტ, თ ელემენტების ფუნქცია (ვლდ—*ვალ-ედ?)¹. თუ მივიღებდით, რომ *-ე დ—დ, ხმოვნის რედუქციის შედეგად, მაშინ შეიძლებოდა დაგვეშვა: ვლ-თ. ვლ-ტ ფუძეებში თ და ტ დამოუკიდებელი სუფიქსები კი არ არის წარმოშობით (თ—*ე თ, ტ—*ე ტ), არამედ ვლ-თ, ვლ-ტ ფუძეები უკვე ხმოვანრედუქცირებული ვლ-დ-ს შესაბამისი ფშვინვიერი და მკვეთრი ვარიანტებია აუსლაუტის მიხედვითაო. ზემანტიკური დიფერენციაციაც მეორეული აღმოჩნდებოდა. ამ თვალსაზრისით ვლდ და ვლტ ფუძეები ადვილად დაუკავშირდებოდა ერთმანეთს. თითქოს მეტი აქვს სემანტიკური დაბრკოლება ვლთ ფუძეს (განვლთო-მა—გაყოფა), მაგრამ მნიშვნელობითი გადახრა ამ ფუძისათვის უცხო არ ჩანს (შდრ: რამეთუ ვერაჲ განეველთოს ძალსა ერთისასა, პეტრიწ. II, 158. 30. განეველთოს—„მოშორდეს, თავიდან მოიცილოს, თავი დააღწიოს“). მსგავსი სემანტიკური გადახრა ვლტ ფუძეშიც გვხვდება (იზარხის გუელმან მან ორმეოც დღე და ორმეოც ღამე, ვიდრე ტყავი განეველტი ს, სახისიტყ. 282, 25. განეველტი ს—„მოშორდება, მოსძვრება“). ვლთ-ს პარალელურად და ამავე მნიშვნელობით იხმარება ვთ (განევეთას' მამაჲ ძისაგან, ლ. 12, 53): ვთ—ვლთ.

ვლდ, ვლტ, ვლთ ფუძეებისათვის შეიძლებოდა დაგვეშვა სხვა, ჩვენი აზრით, უფრო ლოგიკური ახსნაც: თითოეული მათგანისათვის ამოსავალია ვედ/ვიდ—ვედ ძირი (ხმოვნის რედუქციისათვის შდრ. იმერხეულსა და ზემოაჭარულში დადასტურებული ფორმები: წევდა, გევდა, მოვდა, გედევდა, გადმოვდა... აჭარ. ნიჟ.), ვდ—*ვდ-ომ-ა (ისევე, როგორც ჯედ—ჯდ-ომ-ა, კვედ (—კუედ)—კვდ-ომ-ა, ქედ—ქდ-ომ-ა...), ლ-ს განვითარებით—ვლდ—ვლდ-ომ-ა. ამ მსჯელობის მიმართულებით ვლტ და ვლთ ფუძეები ვლდ-ს ვარიანტები იქნებოდა, ყრუ მკვეთრი და ყრუ ფშვინვიერი აუსლაუტით შესაბამისად.

როგორც არ უნდა იყოს ვარაუდი, ერთი ცხადია: ზემოდამოწმებულ ფუძეებში ვ-ს მომდევნოდ ხმოვანი უნდა გვექონოდა.

¹ შდრ. ლ. კიკნაძის მოსაზრება: ვლდ-ომ-ა—*ვალ-ედ-ომ-ა, იხ. მისი ძირეული და ნასახელარი ზნები ქართულში, თსუ შრომები, XXVIII, 1946 წ. გვ. 176.

ვს ფუძე (ა-ვ ს-ე ბ-ს, აღ-ა-ვ ლ-ე ბ-ს...) ქართულში ხმოვანს საერთოდ არ აჩვენებს, მაგრამ სვანურთან შეპირისპირებით (გ ვ ე შ-ი, ლაშხ. გ ო შ-ი—„სავსე“, აქედან—ლ ი-გ ვ შ-ი ლ-ე—„გავსება“) ხმოვანს ამ ფუძეშიც აღადგენენ: *ვეს¹.

ასე რომ, თუ ორ მაგალითს (ა-ვ ნ-ე ბ-ს, გ ა ნ-ა-ე რ ც-ო ბ-ს)² არ მივიღებთ მხედველობაში, უფრო მკვიდრი აღმოჩნდება მოსაზრება, რომლის მიხედვით ვ სონანტი თავის მომდევნოდ თანხმოვანს ძნელად იგუებს.

ნმ. ძნელად იგუებს აგრეთვე თავის მომდევნო თანხმოვანს (ან თანხმოვნებს) ლ სონანტი. ფუძეები ლ-ს შემცველი კომპლექსებით რამდენიმე გვაქვს: ლ ბ, ლ პ, ლ ტ ვ, ლ ღ ვ, ლ ხ ვ, ლ მ, ლ ხ. ამათგან: ლ ბ—*ლაბ||*ლებ³ (ა-ლ ბ-ო ბ-ს, ქგლ I; შდრ. მეგრ. ლ ი ბ. ქან. ლ ი ბ||ლო ბ), ლ პ—*ლეპ⁴ (ა-ლ პ-ო ბ-ს, ქგლ I). ლ ტ ვ—ვ ლ ტ (ი-ლ ტ ვ-ის, ქგლ IV; ვ ლ ტ იხ. ზემოთ), ლ ღ ვ—ლეღ ვ⁵ (ლ ღ ვ-ე ბ-ა, ქგლ IV; ა-ლ ღ-ო ბ-ს, ქგლ I; შდრ.: ლ ე ღ ი—თოვლის დნობა, ქგლ IV; ლ ე ღ მ ა—თუცა შემბალი თოვლი შეყინა, ეწოდება ბზარი და რა ბზარი მზემა შეაღბო, ეწოდება ლელმა, საბა; ყინული ან შეყინული თოვლი, რომელიც დნობას იწყებს (თოვლ-ქყაბი), ქგლ V); ხმოვნის შემცველი ფუძე სამი ვარიანტის სახით წარმოგვიდგება: ლ ე ღ, ლ ე ღ მ, ლ ე ღ ვ. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ: ლ ე ღ — *ა-ლ ე ღ-ე ვ-ე ბ-ს — *ა-ლ ე ღ-ე ვ-ე ბ-ს — ა-ლ ღ-ო ბ-ს; ან:

¹ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, ენიმ-კის მოამბე, ტ. X, 1941 წ., გვ. 233.

² ფიქრბენ. რომ უნდა გვექონოდა ვ რ ც-ს ვარიანტი *ვე რ ც, იხ. თ. გ ა მ ყ-რ ე ლ ი ძ ე, გ. მ ა კ ა ვ ა რ ი ა ნ ი, სონანტთა სისტემა და აბლაუტი... გვ. 51.

³ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, მესამე ტომის ენებთმის წარმოება ქართულში, გვ. 966.

⁴ შდრ.: „ზანურის მეგრულ დიალექტში ლ ე ბ ი ახლაც ეოცხალია და აღ-ნიშნავს თავისებურ „ტალახს“. ესაა ქაობის მოღურჯო ფერის... რბილი მიწა, ტა-ლახი, რომელსაც ძველად იყენებდნენ შინ მოქსოვილი ჩოხის „დასარბილებლად“. „დასალბობად“ და ლებისფრის მისაცემად... ა ლ პ ო ბ ს ზმნაც ნასახელარი ჩანს, ის მიღებულია ლ ე პ ი სახელისაგან, რომელიც აგრეთვე ზანურში დასტურდება და იგივეა, რაც ქართული ლ ო პ რ ი, რომელსაც საბა ასე ხსნის: „ბილწი დორბლი“... დ. მ ა კ ა ვ ა რ ი ა ნ ი, ნარკვევები ქართველურ ენათა ლექსიკის ისტორიიდან. აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის პედ. ინსტიტუტის შრომები, XXVIII, 1966 წ., გვ. 258—259.

⁵ პ. ფ ო გ ტ ს შენიშნული აქვს: „ზმნების მცირე რიცხვში არის ლ—სო-ნანტიანი... ჯგუფები..., სახელდობრ, ზმნებში: ლ ბ ო ბ ა ლ პ ო ბ ა, ლ ტ ო ბ ა, ლ ხ ო ბ ა ან ლ ღ ო ბ ა... ამ ზმნების სემანტიკური ნათესაობა თვალში გვხვდება: თავიიდურა სონანტ ლ-ს უნდა ჰქონდეს ექსპრესიული მნიშვნელობა, რომელიც გადმოგვეცემს დარბილების, გადნობის აზრს...“; ქართული ენის ფონემატიკო სტრუქტურა, გვ. 21.

ლ ე ღ ვ — *ა-ლ ღ ვ-ე ბ-ს — ა-ლ ღ-ო ბ-ს), ლ ხ ვ — ლ ღ ვ (ლხვება, ქგლ IV; ალხოზს, ქგლ I; იხ. ლ ღ ვ — ლ ე ღ ვ), ლ ტ ვ — *ლ ე ტ ვ („ეს უკანასკნელი დღეს უნდა გვექონდეს შემონახული ზანურში ლ ე ტ ა-ს სახით. ქანურში ეს ჰიტყვა (ლეტა) „მიწას“ აღნიშნავს, მეგრულში — „ტალახს“... ვფიქრობთ, ლ ე ტ ა მიწაა, მაგრამ არა ყოველგვარი მიწა, არამედ „დამბალი, წყალში აზელილი მიწა“. ეს მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო ამოსავალი“¹: *ლ ე ტ ვ — *ა-ლ ე ტ ვ-ე ბ-ს — *ა-ლ ტ ვ-ე ბ-ს — ა-ლ ტ-ო ბ-ს...).

ამ თვალსაზრისით ჩვენთვის აუხსნელია ჯერჯერობით ლ მ (ელმრ, ქგლ III) და ლ ხ (ალხენს, ქგლ I; ლხინი, ქგლ IV), თუ ეს უკანასკნელი ხ ა რ ძირისაგან არ არის მიღებული (შდრ. ახარებს, ქგლ I): *ა-ხარ-ენ-ს — *ა-ხრ-ენ-ს — *ა-რხ-ენ-ს — ა-ლხ-ენ-ს.

87. ნ სონანტი ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში მეტწილად განვითარებულია:

ნ გ ა ლ — გ ა ლ (დ ა ნ გ ა ლ ე ბ ა — ძალზე მიტანება რაზედმე, თავის მიტეხება, გურ. შარ.; შდრ.: გ ლ ა — ხ ლ ა, მიხეთქება, ქგლ II; თავში ი გ ა ლ ე — თავში იხალე, ქართლ. ლქსკ; გ ლ ა — შცი-რედ დანაყვა, საბა; ა გ ლ ი ს — ახლის, ახეთქებს, ანაყავს, ქგლ I...), ნ გ ო რ — გ ო რ (განშიშულელებული ი ნ გ ო რ ე ბ ი ს, ლმნ. 59, 15—17; ანუ თუ სადა ბზმ ძენ, ი ნ გ ო რ ი ს, სახისიტყ. 283, 33.. ძველ ქართულში რამდენიმე მაგალითი დასტურდება. ცხადია, ნ გ ო რ ი გივე გ ო რ — ფუძეა: გორავს, აგორებს, გორდება...), ნ დ გ რ ე ვ — დ გ რ ე ვ (ნ დ გ რ ე ვ ა, ა ი ნ დ გ რ ი ვ ა — შეიძრა, აირ-დაირია, ხევს. ა. შან.; შდრ. დ გ ა რ ფუძეში — დ გ ა ნ დ გ ა რ ი — დიდი ხმაურობა (მიწისძვრისა და სხვ), — გრიალი; ზანზარი, ქგლ III), ნ დ ღ ე ვ — ნ თ ხ ე ვ — თ ხ ე ვ (ნ დ ღ ე ვ ა — ოღნავ თხიერი (მოთხიერი) მასის დაღვრა, იმერ. ცხად., შდრ. ნ თ ხ ე ვ — თ ხ ე ვ), ნ თ ქ რ ე ვ — *თ ქ რ ე ვ (ნ თ ქ რ ე ვ ა — ქენება, ხეთქება, ფშ. I, 31, 32; შდრ. თ ქ ე რ ე ბ ა — ცხენის თამაშობა, საბა; თ ქ ე რ ს — თელავს, ქელავს, ქგლ IV; თ ქ ე რ ა — თელვა, ქელვა; იგივეა, რაც თ ქ ა რ ა-თ ქ უ რ ი, თ ქ ა რ უ ნ ი, ქგლ IV; თ ქ რ ე ვ — *თ ქ ე რ-ე ვ), ნ თ ხ ე ვ — თ ხ ე ვ (ან თ ხ ე ვ ს, ქგლ I; შდრ. ა თ ხ ე ვ ს — აქცევს, ღვრის, ქგლ I; შდრ. თ ხ ე ვ ა, თ ხ ე ვ ა დ ი, ქგლ IV..), ნ ე ღ რ ე ვ — *ე ღ რ ე ვ (შ ე ა ნ ე ღ რ ე ვ ს — იხ. შეანჯღრევს, ქგლ VII; შდრ. ე ღ ე რ ს, ე ღ ა რ უ ნ ი, ე ღ ა რ ა-ე ღ უ რ ი, ქგლ VI; *ა-ე ღ რ ე ვ-ს —

¹ დ. შაქავეარიანი, ნარკვევები ქართველურ ენათა ლექსიკის ისტორიიდან, გვ. 257—258.

*ა-ე ღ რ-ე ვ-ს—ა-ნ-ე ღ რ-ე ვ-ს), ნ ქ რ ე ვ—*ქ რ ე ვ (რომელსა ზე-
და დაეცეს, განანქრიოს იგი, ლ. 20, 18 (=გააქროს); განქ-
რ ე ვ ა — წულილად დაღწა; განანქრია — წურილად დაჯე-
კა, საბა; ჩანქრეული — ძირს დაცენილი, საქონლისაგან გაფუ-
ქებული; დანგრეული და ჩაშლილი, ქგლ VIII; დანქრევა —
ერთბაშად გახდომა, დასუსტება, ხორციდან დეარდნა, დადნობა...
მესხ. მსრ.; ნ ქ რ ე ვ ფუძე დამოწმებული მნიშვნელობით ნაწარ-
მოები ჩანს ქარაქერ ძირისაგან, შდრ. ძვ. ქართ. განქარე-
ბ ა — გაქრობა (უკუეთუ მარილი განქარდეს, მ. 5, 13), გაქ-
რ ე ბ ა — რისამე წვა შეწყდება, დაივსება, დაიშრიტება (ანთებული),
ჩაქრება, დაქრება; გადატ. ბოლო მოეღება, მოისპობა, აღიგვება, წა-
რიხოცება; გადატ. მოკვდება; გადატ. თვალთაგან დაიკარგება, გაუჩი-
ნარდება... ქგლ II; *ა-ქ რ-ე ვ-ს—*ა-ქ რ-ე ვ-ს—ა-ნ-ქ რ-ე ვ-ს;
და ნ ქ რ ე ვ ა ჯ — დაღვრა წყლისა, ინგილ. ლამბ. თუ ეს ფუძე უკა-
ნასკნელი მნიშვნელობით ზემოხსენებულებს არ უკავშირდება, შე-
იძლება ის სხვა წარმომავლობისა იყოს: *და-თ ქ ვ არ-ე ვ-ა—* და-
ნ-თ ქ ვ რ-ე ვ-ა—*და-ნ-ქ ვ რ-ე ვ-ა—და-ნ-ქ რ ე ვ-ა, შდრ. გურუ-
ლის — და ნ გ რ ე ვ ა — ბევრი წყლის დაქცევა უწესოდ, გურ. შარ.,
ნ ქ რ ე ვ — ნ გ რ ე ვ), ნ ქ შ — ქ შ (ჩ ა ნ ქ შ ე უ ლ ი — იგივეა, რაც
ჩანქრეული, ქგლ VIII; შდრ. ჩ ა ქ შ ე უ ლ ი — იგივეა; რაც ჩანქრე-
ული, ქგლ VIII), ნ ჩ ქ ლ ე ვ — ნ ჩ ქ რ ე ვ — *ჩ ქ რ ე ვ (ნ ჩ ქ ლ ე-
ვ ა — ღვრა, დენა ბლომად, ქგლ V; ტოპვა წყალში; თუ კურტელში
ჩასხმული წყალი კედლებს ეხეთქება, ამასაც ნჩქლევა ჰქვია, თუშ.;
ნ ჩ ქ რ ე ვ ა — წყალთა ძვრა, საბა; ნჯღრევა წყლისა; ნჩქლევა, ქგლ
V; შდრ. ჩ ქ ე რ ი, ჩ ა ნ ჩ ქ ე რ ი, ჩ ქ რ ი ა ლ ი, ქგლ VIII),
ნ ქ ც ე ვ — ქ ც ე ვ (გ ა დ ა ნ ქ ც ე ვ ა — გადაქცევა, ინგილ. ლამბ.),
ნ ძ რ ე ვ — *ძ რ ე ვ (ა ნ ძ რ ე ვ ს, ქგლ I; შდრ. შე-ძ რ-ა ვ-ს, ქგლ
VII), ნ ჰ ი რ — ჰ ი რ (და ნ ჰ ი რ ვ — დაჰერა, ლეჩხ. აღ.), ნ ჯ ი ქ —
*ჯ ი ქ — ჯ ი ქ (ნ ჯ ი ქ ე ვ ბ — ნიდაყვის წაკვრა, შდრ.: ჯ ი კ ა ვ ი,
ჯ ი კ ე ბ ა, გურ შარ.), ნ ჯ ლ რ ე ვ — *ჯ ლ რ ე ვ (ან ჯ ლ რ ე ვ ს, ქგლ I;
ნ ჯ ლ რ ე ვ — მძინარის კაცის რყევა, საბა; შდრ. ჯ ლ ა რ ა (ფშ.) —
იგივეა, რაც უღარუნი, ქგლ VIII; ჯ ა ნ ჯ ლ ა რ ი, ქგლ VIII;
ჯ ლ ა რ ა — ჯ ლ უ რ ი — უღარა-უღური, იარაღის ხმაური, მოხ.;
*ა-ჯ ლ ა რ-ე ვ-ს—*ა-ჯ ლ რ-ე ვ-ს—ა-ნ-ჯ ლ რ ე ვ-ს), ნ წ უ ბ — *წ უ ნ ბ
— წ უ მ ბ (ხოლო იგი ვითარცა ძალი მიექცა ნათხევარსა და ვითარ-
ცა ღორი ინწუბა სანგორელსა მწვრისასა, ქართლ. I, 325, 14
(ინწუბა — ამოისვარა); შდრ. მ წ უ ბ ე ბ ა — წუმბეში გორვა, სა-
ბა; წ უ მ ბ ე — მყრალი ლაფი ფინთი; წ უ მ ბ ე — იგივე ლაფი,
საბა; ნ ფუძის ანლაუტში მეტათეზისის შედეგი ჩანს), ნ გ რ ე ვ —

ნქრევ (ანგრევს, ქგლ I; ძველ ქართულში ამ მნიშვნელობით, როგორც წესი, დაარღუევს ფუძე იხმარებოდა (დაარღ-
ვეთ ტაძარი ესე, ი. 2, 19 C; ვიდრემდე ყოველივე დაირღუევს,
მ. 24, 2E..), ნგრევ, ჩვენი აზრით, იგივე ნქრევ ფუძეა (მნიშ-
ვნელობანი იხ. აქვე, ზემოთ), რომელშიც სონანტებს შუა ქ გამჟღე-
რებულია, ხოლო ნქრევ—*ქრევ).

ნდ—დ (უ-ნდ-ა, ქგლ VI; როგორც ცნობილია, ნდ ფუძეში
დ უწყვეტლისაა წარმოშობით, ძირია ნ), ნთქ—თქ (ნთქავს—
ზმნაში ნდღეს ორგანულ ნაწილად გვესმის, ნთქ ძირი გვხვდებო-
და ძველ ქართულშიც და, როგორც წესი, ნიქაც დაცულია (დანთ-
ქმად, მ. 14, 30; შთანსთქამთ, მ. 23, 24; დაინთქა, ლმთმტ.
150, 3...), მიუხედავად ამისა, ძველსავე ქართულში გვაქვს შემთხვე-
ვები უ-ნარო ფორმების ხმარებისა (ვიდრემდე შთავთქნე ნერ-
წყუანი ჩემნი, იობ. 7, 19), უ-ნარო ფორმები ძველი ქართულისა შე-
იძლებოდა შემთხვევითად მიგვეჩნია, ასეთები რომ არ გვხვდებოდეს
მოგვიანო ქართულშიც (მძინარე მამაჩემი უჩუჟად ჩაუთქამს,
რუსულ. 55, 9) და თანამედროვე ქართულშიც (ჩამთქით, ფშ. I,
12, 13; ჩათქამს, ჩათქმა, ჩათქმული, ქგლ VIII; თქამს
ქგლ IV).

ჩამდენიმე დიალექტური წარმომავლობის ფუძეში ნახსნას მა-
ინც მოითხოვს: ნდვალ (განდვალვა—განაბვა, გაბურსალე-
ბა, გაჩუმება, გურ. შარ.), ნჯაყ (ინჯაყვა—იღრძო; ნჯაყ-
ვება—ღრძობა, გურ. უღ.), ნჯიხ (მონჯიხავს—კრუნჩხვას
დააწყებინებს, მოკრუნჩხავს (ბნედა), ქგლ V), ამათ რიგს მიეკუთვნე-
ბა აგრეთვე ნდ (დაინდობს, ქგლ III; მიანდობს, ქგლ V;
გაანდობს, ქგლ II; შეუნდობს, ქგლ VII).

88. მ სონანტის შემცველი ამგვარი ფუძეები ქართულში მეტი
რაოდენობით მოგვეპოვება, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში მ აგრეთვე არ
წარმოადგენს ფუძის ორგანულ ნაწილს.

მ გაჩენილია: მდღოზ—*დღოზ (დამდღოზებული—
დამპალი ხილი ან სხვა რაიმე აზელილი, იმერ. გაჩ.; შდრ. დღოლა
—აყროლება, იმერ. ცხად.; დღოის—ყარს მეტად, ქყ.), მთხევ-
თხევ (დამთხევა—პირიდან წაღებინება, წანთხევა, იმერ. გაჩ.;
შდრ. დანთხევა, ქგლ III, ნთხ—თხ. მ აქ შესაძლებელია
სუბსტიტუციის შედეგი იყოს), მქშევ—ქშევ (ჩამოამქ-
შევს—(ლეჩხ.) ხის დაუზოგავად, უდიერად ჩამოყრის (ხილს), ქგლ
VIII; მქშევ—დაბნევა, ხელგაშლილად, უთავბოლოდ, მიზანშე-
უწონლად დაფანტვა; დაქცევა, აფორიაქება, იმერ. ცხად.; შდრ.: ჩაქ-
შეული—ჩახოცილი, ქართლ. ქართ. დიალ.; (იმერ.)—იგივეა, რაც

ჩანქრეული, ქგლ VIII), მ ც ხ ი კ ე — ც ხ ი კ ე (დ ა მ ც ხ ი კ ე ვ ბ ა — ცხვირის დაცემინება, იმერ. გაჩ.; ლეჩხ. ალ.; შდრ. დ ა ც ხ ი კ ე უ მ ბ ა — ცხვირის დაცემა, საბა; დ ა ც ხ ი კ ე ვ ბ ა, ჩუბ. ნ.; ქგლ III; დ ა ც ხ ვ ი ნ კ ე ვ ბ ა — ცხვირის დაცემინება, რაქ. did.) მ ც ე ნ — * ც ე ნ (ა მ ც ე ნ აპრონს და ძეთამისთა, ლევ. 6, 9; ა მ ც ნ ო ბ ს. ქგლ I; შდრ. ც ა ნ II * ც ე ნ), მ შ ხ ა ლ — შ ხ ა ლ (დ ა მ შ ხ ა ლ უ ლ ი — ხ შ ი რად დაბზარული (საბა); დაბზარული, დამსკდარი, ჩუბ. დ.; ქგლ III; შდრ. შ ხ ა ლ ვ ა — დახეთქა მიწის ზედაპირისა, ფიცრისა, ხისა, ადა-მიანის კანისა; უშნო, ულაზათო ფართო ღიმილი, უსულგულო და უშინაარსო, იმერ. ცხად.; არაებობს აგრეთვე მ შ ხ ა ლ -ის ვარიან-ტი — ფ შ ხ ა ლ (ფ შ ხ ა ლ ვ ა — (იმერ.) კაკლის წენგოს დახეთქა; გადატ. ტირილის დროს ტუჩების დამანჭვა, ქგლ VII), მ ტ ლ ა შ — ტ ლ ა შ (მ ტ ლ ა შ ა მ ტ ლ უ შ ი, ქგლ V; გა მ ტ ლ ო შ ვ ა — გალოკვა კოცნისა, მეთისპეტად კოცნა, ფშ. IV, 64, 16; შდრ.: ტ ლ ა შ ა - ტ ლ უ შ ი, ტ ლ ო შ ნ ა, ტ ლ ო შ ნ ი ს, ქგლ VI), მ ჩ ნ ე ვ — ჩ ნ ე ვ (ა მ ჩ ნ ე ვ ს, ქგლ I; ე მ ჩ ნ ე ვ ა, ქგლ III; შდრ. დ ა ა მ ჩ ნ ე ვ ს და დ ა ა ჩ ნ ე ვ ს, ქგლ III; მ ი ი მ ჩ ნ ე ვ ს და მ ი ი ჩ ნ ე ვ ს, ქგლ V; გარდა ამისა, ა-ჩნ-ევ-ს — *ა-ჩან-ევ-ს, ამო-სავალია ძირი — ჩან), მ წ ლ ა კ — წ ლ ა კ (მ წ ლ ა კ უ ნ ი, იმერ. ცხად.; შდრ. წ ლ ა კ უ ნ ი — იგივეა, რაც წ კ ლ ა პ უ ნ ი, ქგლ VIII; მ წ ლ ე კ ა — უშნოდ, გატყლარქვეით პრანჭვა-ლაპარაკი, იმერ. გაჩ.; შდრ. წ ლ ე კ ა — ენაწყლიანად ლაპარაკი ბევრისა და ზედმეტისა, იმერ. ცხად.; გა მ წ ლ ა კ უ ლ ი — გამხდარი, გაძვალ-ტყავებულო, თუშ.; შდრ. გა წ ლ ი კ ვ ა — სიგამხდრისაგან გაწვერი-ლება, მესხ. მსრ.; დ ა მ წ ლ ე ვ ა — სიმშობისაგან შეწუხება, გვერ-დების ჩაცვენა, იმერ. გაჩ.; ჩ ა მ წ ლ ე უ ლ ი, ქგლ VIII; შდრ. გა-მ ო წ ლ ა ვ ს — შიგნეულს გამოაცლის, გამოშიგნავს, გამოწელავს; აგრეთვე: გა მ ო წ ლ უ ლ ი, ქგლ II), მ ქ ლ ა ხ — ქ ლ ა ხ (მ ქ ლ ა-ხ უ ნ ი — იგივეა, რაც მწლაკუნი... იმერ. ცხად.; შდრ. ქ ლ ა ხ ა-ქ ლ უ ხ ი (იმერ.) — საქონლის მიერ ჩალის ღეჭვის ხმა, ქგლ VIII), მ შ ვ ნ ე ვ — შ ვ ნ ე ვ (ი მ შ ვ ნ ე ვ ს, შდრ. ი შ ვ ნ ე ვ ს — იგუებს, იტანს, ქგლ IV), მ ზ ვ ლ ე ვ — * ზ ვ ლ ე ვ (მ ო მ ზ ვ ლ ე ვ ა — მოხეთქა ადგილისა, ჩამოზევაება, ქყ.; ნ ა მ ზ ვ ლ ე ვ ი — ჩამოგლეჯილი მიწა, ჩამომსკდარი, ფშ. III, 325, 18; მ ზ ვ ლ ე ვ ფუძის კავშირი ზ ვ ა ვ სახელთან თითქოს აშკარაა: *ა-ზ ვ ა ვ ე ვ ს — *ა-ზ ვ ა ლ-ე ვ ს — *ა-ზ ვ ლ ე ვ ს — ა-ნ-ზ ვ ლ ე ვ ს), მ ს ხ რ ე კ — ს ხ რ ე კ (გ ა მ ს-ხ რ ე კ ა — დაღევა, დაპატარავება, გახდომა, იმერ. ცხად.; შდრ. მ ო ს-ხ რ ე კ ა — მოხრა, მოკაცვა, ჩუბ. ნ.; მ ო ს ხ რ ე კ ი ლ ი — იხ. მოსხრუ-კული: — მოხრილი, მოკაკული, ქგლ V), მ ქ რ ე ვ — ქ რ ე ვ (დ ა მ ქ-

რ ე ვ ს (ძობ). — გაფახტავს, გააბხვეს; დ ა ი ძ ქ რ ე ვ ა — გაიბხვეა, გაიფანტება, ქგლ III; შდრ. ნ ქ რ ე ვ — ქ რ ე ე), მ ჩ ვ ე ნ — ჩ ვ ე ნ (ისინი უფრო ს ა გ ა მ ო მ ჩ ვ ე ნ ო დ დახვდენ, რუსულდ. 399, 38; გ ა მ ო მ ჩ ვ ე ნ ე ბ ა — თავის გამოჩენა, თავის მოწონება, შდრ. გ ა მ ო ს ა ჩ ვ ე ნ ო: ჩვენი მოსვლაცა არა გ ა მ ო ს ა ჩ ვ ე ნ ო არის, რუსულდ. 400, 36).

ზოგ შემთხვევაში მ გაქვეავებული პრეფიქსია: მ ს ჭ ვ — ს ჭ ვ (იმს ჭ ვ ა ლ ე ბ ა, ქგლ IV; მ ს ჭ ვ ა ლ — მ ს ჭ უ ა ლ; და შთავჯადო თითი ჩემი ადგილსა მას ს ა მ ს ჭ უ ა ლ თ ა ს ა, ი. 20, 25: ძირია ს ჭ უ ლ — ს ჭ ვ, მ — ა ლ — აფიქსები; შდრ. დ ა ა ს ჭ ო ბ ს, ქგლ III; დ ა ს ჭ ო ბ ა, ფშ. III, 138, 19), ზოგჯერ მ მეტათეზისის შედეგად არის მოქცეული ანლაუტში: მ ჭ უ ხ — ჭ მ უ ხ რიგის მაგალითები. ამათ გარდა, მ ხ ე ვ — ხ მ ე ვ — ქ მ ე ვ (ამჟამად დასავლურ დიალექტებში გვხვდება მ ხ ე ვ || მ ხ ი ვ ფუძე: მ ო ე მ ხ ე ვ ა — (იპერ. გურ. რაჭ.) — ჭამა მოუნდება, მადა გაეხსნება, ქგლ V; მ ო მ ხ ე უ ლ ი (იპერ. გურ.) — მოშიებული, მომშეული, ჭყ.; ბერ.; მ ხ ე ვ || მ ხ ი ვ — ფუძე უნდა მომდინარეობდეს ხ მ ე ვ || მ ხ ი ვ — ჭ მ ე ვ / ჭ უ მ ი ვ — ისაგან (ხოლო ათნი პურნი განქმელნი... მოწაფემან მოსმან აგაპი ი ჭ უ მ ი ნ ნ ა, კიმ. II, 156, 29... და ვ ი ჭ მ ი ნ ნ ე გემონი მისნი ჟამსა სიჭაბუქისასა ჩემისასა, სწავლ. 115, 14; მაშინ ი ჭ უ მ ი ნ ა სიტყუანი ლიქნისა, კიმ. I, 6, 28; ...მრავალნი არა სუმიდეს ღვინოსა ყოვლადვე, და როქელნიცა მიიღებდეს, მცირედ ი ჭ უ მ ე ვ დ ე ს, ქრესტ. 253, 31). როგორც ჩანს, ჭ უ მ ე ვ || ჭ უ მ ი ვ — ფუძე ძველ ქართულში უფრო ზოგადი მნიშვნელობით იხმარებოდა და ნიშნავდა: „განიცადა, იგემა, ჭამა, სვა“); თუ სწორია მოსაზრება მ ქ ფუძის (ა მ კ ო ბ ს, ქგლ I) ირანულიდან მომდინარეობის თაობაზე (— muk, mauk)¹, მაშინ მ სონანტი ანლაუტში თანხმოვნის წინ ხმოვნის (თუ ხმოვნების) რელექციის შედეგად მოხვედრილა.

საერთო სურათის წარმოსადგენად დამოწმებული მაგალითების განხილვა შეიძლება საკმარისად მივიჩნიოთ. მ სონანტი ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში ხშირად არის გაჩენილი და მეორეულია²; მიუხედავად ამისა, მაინც საკმაო რაოდენობით მოგვეპოვება მასალა, რომლის მიხედვით მ-ს ჯერჯერობით ახსნა არა აქვს და სპე-

¹ მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, I, 1966 წ., გვ. 257—258.

² მ. სონანტების განვითარება დამახასიათებელია სხვა ქართველურ ენათათვისაც. იხ. ს. ელენტი, ნ (||მ) ბგერათა განვითარების საფუძველი მეგრულ-ქანურში ხშულმსკდომთა წინ, ქართველურ ენათა ფონემატიკის საკითხები, 1965 წ., გვ. 61—68.

ციალურ ეტიმოლოგიურ ძიებას მოითხოვს (მკის, ქგლ V; ამქლავნებს, ქგლ I, იპრიზება, ქგლ IV; ამსხვრევს, ქგლ I, ამტვრევს, ქგლ I და სხვ.), განსაკუთრებით მასალის ის ნაწილი, რომელიც ძველი ქართულიდანვე მოსდევს ენას.

89. ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში (თანხმოვნის ან თანხმოვანთა კომპლექსების წინ) რ სონანტი აგრეთვე მეორეულია, ხმოვნის რედუქციის, მეტათეზისა თუ სხვა ფონეტიკური სახეცვლილებების შედეგად მიღებული¹.

რ ტ ყ — რ ა ტ ყ. (შე არ ტ ყ ის სარტყელი, იობ. 12, 18; შდრ. სარტყელი შე ი რ ა ტ ყ, ლ. 17, 8 C), რ თ ხ — რ ა თ ხ (მან გან ი რ — თ ხ ა კელი, მ. 12, 13; შდრ. გან ი რ ა თ ხ კელი შენი, მ. 12, 13), რ ც ხ — რ ე ც ხ (რ ც ხ — ფუძე ძველი ქართულისათვის იყო ნიშანდობლივი; დაღათუ მრავალ გზის გან ჰ რ ც ხ ა წყლითა, სწავლ. 43, 18; შდრ. რ ე ც ხ ს, ქგლ VI).

რ ჩ — შ თ (დარ ჩ ე ბ ა, დარ ჩ ა, დარჩენილა, ქგლ III, არა და შ თ ა შეილი, მ. 22, 25; არა და შ თ ე ს (დაშდეს, C) აქა ქვაძ ქვასა ზედა, მ. 24, 2), რ ჩ — შ უ დ („ვარჩობ“ ისტორიულად მიღებულია ასეთი ფორმისაგან: „ვაშთობ“, ეს კი ამისაგან: „ვაშდობ, ვაშუდობ“². შდრ.: შ ი შ უ დ ი ლ ი... შეიცავს ძირს შ უ დ. რომლის უ რედუქციის შედეგად მეტათეზისს განიცდის და ვ-დ იწერება, წყვილბაგისმიერ ბგერებთან მეზობლობაში კი სულ იკარგება ძველ ტექსტებში: შე ა შ დ ვ ე ს — შე ა შ თ ვ ე ს... შ უ დ-ის ძირობას ამტკიცებს მეგრ. შქ ვ ი დ-ა — „ხრჩობა“, სვან ო-შ გ უ დ „დავანჩრე“ ლაშხ. ლუ-შ გ უ დ — „დამხრჩეალი“...³

ფიქრობენ, რომ ჰ რ ქ უ ა ზმნაში რ ძირისეული არ არის. შდრ. სვ. ლ ი-ქ ვ ი ს გიძე-ჰ რ-ქ უ-ა⁴, აგრეთვე სვ. რ ჰ ქ უ ი ლ ნ-ქ უ ი ს ჰ ქ უ⁵. ზოგიერთი მაგალითი, რომლებშიც ჰ რ ქ უ ა ზმნა რ-ს გარეშეც შეიძლება გამოვლინდეს, და ის გარემოება, რომ რ ქ უ ა თითქოს თ ქ უ ა-სთან მონაცვლეობს ძველ ქართულში, იე. ქ ა ვ-თ ა რ ა ძ ე ს იმის დამადასტურებელ ფაქტებად მიაჩნია, რომ რ შე-

¹ ნაშრომის ეს ნაწილი წაკითხულია მოხსენებად თსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტის X სამეცნიერო სესიაზე (9.VI. 1966 წ.) სათაურით: „რ სონანტი ზმნური ფუძეების ანლაუტში“, იხ. თეზისები.

² ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 412.

³ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში, იყ I, 1946 წ., გვ. 79.

⁴ ა რ ნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითა ლექსიკონი, გვ. 283.

⁵ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, სვანური ენა, I, ზმნა, გვ. 254.

იძლება თავსართი იყოს წარმომავლობით¹. მასვე აქვს გამოთქმული პოსაზრება: „ა პრეფიქსი, რომელიც რ თანხმოვანს მოსდევდა ადგილის მიხედვით, მახვილის ძალით ამოღებულა, თავდაპირველი სახე დაცულია სვანურში: რჰ ქუილჰ ქუ“². ასეა თუ ისე, რ ქუილჰ ქუ ძირში თანხმოვანთა კომპლექსი მეორეულია (შდრ. სვ. რჰქუ).

მიიჩნიათ, რომ რ გ (რ გ ა ვ ს, ქგლ VI) ძირის (შდრ. მეგრ.-ქან. რ გ, სვან. ლ ა ჯ) საერთო ქართველური სახეობა უნდა ყოფილიყო ლ ა გ³ (შდრ. ქართული ა-ლ ა გ-ე ბ-ს, ქგლ I), ხმოვნის რედუქციით→*ლ გ, სუბსტიტუციით→რგ), რ წ ა მ—წ ა მ (რომელთა ვჰ რ წ ა მ მე, მ. 18, 6; შდრ. ს წ ა მ ს, ქგლ VIII, რ გარკვევით არ არის ძირეული⁴, თუმცა მისი წარმომავლობა მაინც დასადგენია. წ ა მ ფუძეს ძველ ქართულში ჰქონდა სხვა, მონათესავე მნიშვნელობებიც...), რ ჯ—ს ა ჯ („ვამბობთ: ვირჯები, ირჯები („რატომ ირჯები“?), ირჯება და შემდგომი, ე. ი. ისე გამოდის, თითქო თავში ემატებოდეს ს ა-: გავი-სა-რჯ-ე. არა, არაფერი არ ემატება. საქმის ვითარება ასეთია: „რჯა“ წარმომდგარია „სჯა“-საგან; ვისჯები→ვირჯები და სხვ. ფუძეა ს ა ჯ, რომელიც აღდგება II სერიის მწკრივებში: გა-ვისაჯ-ე. მაგრამ რაკი შეკუმშულ ფორმებში ს ჯ-ს წინ მოექცა და რ-დ იქცა, ეს რ II სერიის მწკრივებშიც გადაჰყვა და მივიღეთ შერეული ფორმა: გავისარჯ-ე, სადაც რ ფუძისეული ს-ანის ვარიანტია, შეკუმშული ფორმებიდან შეუკუმშავში გადაყოლილი“⁵), რ ჰ ვ—ს ჰ უ (არჰობს, ქგლ I; დაასჰობს (ფშ.) — იხ. დაარჰობს. ქგლ III. „ვა-რჰობ, დეარჰვე, არჰვია“ ისტორიულად მიღებულია ასეთი ფორმისაგან: ვა-სჰვობ, ვა- [შ] -სჰუობ, აქედან იყო „სამსჰუალი, რაც ლურსმანს ნიშნავდა“),⁶ რ თ ა ვ ს—ს თ ა ვ-ს, ამას გარდა, ვარაუდობენ, რომ „სვანურის მიხედვით ქართული ს თ ძირის პირველადი სრული სახე აღდგება როგორც ს ე თ, რომელსაც სვანურ-

¹ ი. ვ. ქავეთარაძე, დ და რ თავსართები ქართულ ზმნებში, თსუ შრომები, ტ. XXX/1B, 1947 წ., გვ. 448—49.

² ი. ვ. ქავეთარაძე, ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში, 1954 წ., გვ. 278.

³ ვ. თ. ფურია, ფონეტიკური დაკვირვებანი..., მიმოძილველი, I, გვ. 203; არნ. ჩიქობავა, ქანურ-მეგრულ-ქართული... ლექსიკონი, გვ. 308; Г. А. Климов, Этимологический словарь..., გვ. 118—119.

⁴ ვ. თ. ფურია, მას პრეფიქსად მიიჩნევს, იხ. ქართველურ ენათა სიტყვა-წარმოებიდან, ენიშკის მოამბე, V—VI, გვ. 539.

⁵ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 560.

⁶ იქვე, გვ. 412.

ში კანონზომიერად ლეთ ფორმა შეეფარდება¹. ზოგ შეზღუდვებში რ განვითარებულია: რწყალ—წყალ (გარწყალეზა—გაწყალება: გული გამირწყალა, ლეჩხ. ალ.)².

რ ჩ თ ი ნ—ჩ რ თ ი ნ (და ვ ე ი რ ჩ თ ი ნ ე ბ ა — გლოვას იჩემებს, იპრტინვის, საბა; და ვ ე ი რ ჩ თ ი ნ ე ბ ა. თუ შეცდომა კორექტურული ან კალმისა არ არის³,—იმავე ფუძეს შეიცავს, რასაც ი ჩ რ თ ი ნ ე ბ ი-ს რომელსაც საბა ასე განმარტავს: იპრტინე ბ ი ს. მაშასადამე, რ ჩ თ ი ნ—ჩ რ თ ი ნ-ისაგან რ-ს მეტათეზისის შედეგად, ხოლო ჩ რ თ ი ნ ყრუ ფშვინვიერი ვარიანტია პრტინ ფუძისა), რ კ ი ნ—კ ი რ ნ (და რ კ ი ნ ვ—დაკერა, ლეჩხ. ალ.: და-კერ-ა|| და-კერ-ვ-ა|| და-კ-ი რ-ვ-ა, ნარიანი საწყისების ანალოგიით—*და-კ-ი რ-ნ-ა, რ-ს მეტათეზისითა და და კ ი რ ვ-ა-სთან კონტამინაციით—და-რ-კ-ი ნ-ვ-ა), რ ც ი ქ ვ|| ც ი რ ქ ვ—ც ი ქ ვ—ც ი ქ უ (ს ა რ ც ი ქ ვ ე ლ ი|| ს ა ც ი რ ქ ვ ე ლ ი — მოწყალება, გაცემული მათხოვრისათვის ანდა საჩუქარი სათანადო პირებისათვის, მაგ. მეალილოეთათვის, იმერ. ცხად.; შღრ.: ს ა ც ი ქ ვ ე ლ ი—სამოციქულო, საბა: ვ ც ი ქ უ—ეს არს ვიოხ, გინა ვმოციქულობ, საბა: ს ა ც ი ქ ვ ე ლ ი—მეზობლის მიერ მეზობლისათვის მითხოვებული რა-ზე აჯათი: ცული, ბარი, წერაქვი, აგრეთვე ქვაბი და მისთ., ქიზიყ. მენტ... აქ შეიძლება დაგვეშვა რ-ს განვითარება ორსავე შემთხვევაში (რციქვ//ცირქვ), მაგრამ თუ ც ი რ ქ ვ ამოსავალია რ ც ი ქ ვ-ისათვის, მაშინ ეს უკანასკნელი რ-ს მეტათეზისის შედეგად არის მიღებული). რ თ—თ რ⁴ (ამხანაგთა სათრეველად, ვ. ტ. 17, 2; შღრ. არ-თობს, ქგლ 1;—*რთევ [?]).

¹ თ. გამყრელიძე, გ. მაკავეარიანი, სონანტა სისტემა... გვ. 130.

² შღრ. საერთოდ: „რ სონანტა შეცვალა სიბილანტი ახალ ქართულში: ს ძ ა ლ ი > რ ძ ა ლ ი, ს ძ ე > რ ძ ე, ვ-ს ჯ-ი > ვ-რ ჯ-ი, ს ჯ უ ლ ი (წარმოებული იმავე ძირისაგან) > რ ჯ უ ლ ი ან რ ჩ უ ლ ი (უკანასკნელი ჩვეულის არასტაბილურობა ჩანს... [ფორმების მიხედვით] შჯული და შჩული, ძირია ს ა ჯ). ძირი ს ქ ვ ძ ე. ქართულის სიტყვაში სამსქველი მოიპოვება ახალი ქართულის ზმნებში: რ კ მ ა და რ კ ო ბ ა“, პ. ფოგტი, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა, გვ. 24.

³ საბას ლექსიკონის უკანასკნელ გამოცემაში ეს სიტყვა ამგვარადვეა შეტანილი: და ვ ე ი რ ჩ თ ი ნ ე ბ ა, სულხან-საბა ორბელიანი. თხზულებანი. ტომი IV, გამოსაცემად მოამზადა ილია აბულაძემ, 1965 წ.

⁴ ქ. ლომთათიძე, „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის ერთი სადავო ავგილის („ამხანაგთა სათრეველად“) განმარტებისათვის, საქ. სსრ უმაღლესი სასწავლებლების ქართული ენის კათედრათა შეექვესე რესპუბლიკური სამეცნიერო-მეთოდური კონფერენცია, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, 1965 წ., გვ. 7.

რწუხ-წუხრ: დღეს რომ სახელად გვესმის მარწუხი (მაშისებრი რკინის იარაღი, რომლითაც მჭედლები გახურებულ რკინას იჭერენ; იგივეა, რაც გაზი... ქგლ V), წარმოშობით მიმდგომია: (მ-არწუხი) და ძველსავე ქართულში გვაქვს (მარწუხითა აღილის [ნაქუერცხალი], კიმ I, 284, 28; მარწუხი — ტყეცი მჭედელთა, დასაჭერი გახურებული რკინისა, ჩუბ. ნ.). მ-არწუხის ადრინდელი სახე უნდა ყოფილიყო *მ-ა-წუხ-არ¹ — *მ-ა-წუხ-რ. წუხ ხ ძირს ძველ ქართულში ჰქონდა ეს მნიშვნელობაც — „დახურვა-დახუჭვა“ (დაწუხვა — დახუჭვა, საბა; ჩუბ. დ... დაწუხნა თუალი იგი მართლიად მხედველი, მთწმ. 339, 9; დაგეწუხნეს თუალნი, ესაია, 29, 10), მნიშვნელობისაგან „დახურვა“ განვითარებულია მომიჯნავე მნიშვნელობა, რომელიც დღეს მარწუხ-ში გვაქვს შემონახული.

რბ-რებ: რბის, ქგლ VI; გარბის, ქგლ II, დარბის, ქგლ III... ფუძე ძველი ქართულიდანვეა ცნობილი: რბიოდა და მოვიდა სიმონ-პეტრესა, ი. 20, 2; აღდგა და სრბით მიეგებვოდა, ლ. 15, 20C; შდრ.: რებს (იგივეა, რაც დადის, ქგლ VI), რება (სიარული, სვლა, ქგლ VI): კვლა ბრძანა: მონა თორმეტი შევსხათ ჩვენ თანა მარებლად, ვ. ტ. 70, 1; მერმე მივიდე ცოცხალი, სადმე სხვაგან მე რებული, ვ. ტ. 128, 3; დასარები — შემოხაველი, დასათვალიერებელი, იმერ. გაჩ.; არებიებს — ავლებინებს, მორება — მოვლა, ლეჩხ. ქართ. დიალ.: შემოსარები გზა — окружная дорога, ბერ... რებ ფუძის ზოგადი მნიშვნელობაა „სიარული“ (რბენაც იგივე სიარულია, მაგრამ (ძალიან) აჩქარებული). საბა წერს: „სიარულიცა მრავალ სახე არიანო“, სლვა ბუდეში შეუტანია ვიდოდა, სეირნობა, ტარება, ტანტალი, ღონდილი... და იქვე მოუქცევია სრბაც: მალიადობასა უხმობენო. მაშასადამე, რბი-ს — *რებ-ი-ს. ხმოვანრედუციკრებულ ფუძეს ოდნავ ცვლილი მნიშვნელობა მიჰკედლებია: „დადის-დარბის“. სემანტიკური ანალოგიისათვის შდრ. მნიშვნელობის გადახრა ქეც ფუძეში: მოიქეც ადგილადვე შენდა, სწავლ. 108, 16; თვალთა წინა გამოვექეც, ვ. ტ. 294, 3.

რჭუნ-ჭუნ: რჭუნ ფუძე იშვიათად გვხვდება: აღშენდა საქართველო და მოირჭუნა, ქართლ. II, 282, 9 (=გამ-

¹ *მ-ა-წუხ-არ ფორმისაგან არის აგრეთვე მიღებული მ-წუხ-რ-ი, შე-მ-წუხ-რ-ებ-ა („შელამება, დალამება“); უკუეთუ მწუხრსა მოვიდენ, ცხრ. 95, 3; დაადგარ ჩუენ თანა, რწუხრ არს და მიდრეკილ არს ღღმ (მზე, C), ლ. 24, 29.

დიდრდა, გაძლიერდა). მოიარა თავისა ქუეყანა. ყოველგან მო-
 ი რ ჰ უ ნ ა და ამაღლდა, ვისრ. 186, 36. უფრო გავრცელებულია
 მისი ვარიანტი რ ჰ მ (—*რ ჰ უ მ), რომელიც უპირატესად ნაზმ-
 ნარ სახელებში გვხვდება: მო რ ჰ მ უ ლ ი, განგებიანი, ვ. ტ. 32, 3;
 მო რ ჰ მ ი თ ვ ზ ი, მაქვს ზეიმი და ზარები, ვ. ტ. 313, 3; მო რ ჰ -
 მ უ ლ ი — „შეძლებული, მდიდარი, სახელოვანი, გადატ. კმაყოფი-
 ლი“, ქართლ. II, 20, 5; 341, 23... აქა-იქ იჩენს თავს პირიანი ფორმე-
 ბიც: მო ვ ი რ ჰ ვ ე ნ და მო ვ ი ე ლ ი ნ ე, ვ. ტ. 464, 4, მო ვ ი რ ჰ -
 ვ ე ნ—მო-ვ-ი-რ ჰ უ ე ნ. რ ჰ უ ე ნ, თავის მხრივ,—*ჰ უ რ-ენ. რ-ს
 მეტათეზისის შედეგად (*მო-ვ-ი-ჰ უ რ-ენ), ძირია ჰ უ რ. ჰ უ რ-ის
 მნიშვნელობა ამჟამად დავიწროებულია (იგივეა, რაც ქვევრი; სა-
 ომარი იარაღი, ქგლ VIII), ძველად ის უფრო ფართო მნიშვნელო-
 ბით უნდა ხმარებულიყო, შდრ. რედუპლიცირებული ძირებისაგან
 შემდგარი ჰ უ რ ჰ ე ლ ფუძის მნიშვნელობანი: „საერთო სახელი
 ღრუ ნივთებისა (ქვაბისა, ჯამისა, კოკისა...), რომელშიაც სასმელ-
 საჭმელს ათავსებენ; იგივეა, რაც კუბო (მიცვალებულის ჩასასვენე-
 ბელი ყუთი); ძვ. ნივთი, ნივთები, ქონება; იარაღი, ქგლ VIII. ამას
 ადასტურებს სიტყვის კონაც: „ესე ჰურჰელნი განიყოფებიან ათ-
 ხუტმეტადო“, — წერს საბა, — და თითოეულ ჯგუფში შეაქვს
 იარაღის, ნივთების, ზოგადად ქონების აღმნიშვნელი დიდი რაოდე-
 ნობის სახელები. ჰ უ რ ძირისაგან არის, ცხადია ჰ უ რ ვ ი-ც,
 სა ჰ უ რ ვ ე ლ ი-ც, აღ ჰ უ რ ვ ა-ც. მაშასადამე. ჰ უ რ—*მო-ვ-ი-
 ჰ უ რ-ენ—მო-ვ-ი-რ ჰ უ ე ნ (შდრ.: მო-ვ-ი-რ ჰ ვ ე ნ), მო-ი-რ ჰ უ-
 ე ნ, *მო-ი-რ ჰ უ-[ე]ნ-ა, მასდარი — *მო-რ ჰ უ-ნ-ა. მ-ს მონაცვ-
 ლეობით ნ-სთან: მო-რ ჰ უ-მ-ა—მო-რ ჰ მ-ა, მო-რ ჰ მ-უ ლ ი.

რ წ ე ვ—წ რ ე ვ: იმერულ დიალექტშია შემორჩენილი წ ა რ
 ძირი „მიმოწევის, გაწევა-გამოწევის“ მნიშვნელობით (მო/მი/გ ა
 -წ რ ა—წევა: დამეთხუე, იქით გ ე ი წ ა რ ი, ბერ.). როგორც ჩანს,
 ძირი ძველია. შდრ. [ავთანდილი] გულ-ამოსკენით, ოხვრა-სულთქმით
 მიხრის ტანსა, მი აწ ა რ ე ბ ს, ვ. ტ. 716, 2; მი ა წ ა რ ე ბ ს --
 აქ ნიშნავს „მიმოაქვს, მიმოარხვეს“. იმერულშივეა დადასტურებუ-
 ლი ამ ძირის აფიქსიანი ვარიანტი წ რ ე ვ (წ რ ე ვ ა—გაწევა, აღ-
 გილის მონაცვლეობა: ვ ი წ რ ე ვ ი, გ ე ვ ი წ რ ი ე/გ ე ვ ი წ ე რ ი,
 გ ე ვ ი წ ა რ ი, გ ე ვ ი წ რ ი ე, გ ე ი წ რ ა; და წ რ ე ვ ა— უკან
 დახვევა, იმერ. ცხად). მაშასადამე, წ ა რ—*ა-წ ა რ-ე ვ-ს—*ა-წ რ-
 -ე ვ-ს—ა-რ წ-ე ვ-ს. არსებობს რ წ ე ვ ფუძის ვარიანტიც — რ წ ე ბ
 (აკვანსაც თითონ არ წ ე ბ და, თმრზ. II, 179, 32; ე რ წ ე ბ ი ს —
 ირხვევა, ხევს. ა. შან.). ერთსაც და მეორესაც მოგვიანო ქართულიდან
 ვეცნობით; ეგვე წ ა რ ძირი უნდა ჰქონდეს საფუძვლად სიტყვება

რ წ ი ა ნ ა (საქანელა, качели, ბერ.)—*წრიან-ა[?] ა რ წ ი ა ნ ე ბ ს—
აქანავებს, არწევს, რაჭ. ქართ. დიალ.).

რ წ ყ —წ ყ რ: რ წ ყ ა ვ ს ზმნა ძველსავე ქართულში გვხვდებ-
და და საქმაოდ ხშირადაც (ათორმეტი წყარო... მოჭრ-
წყ ა ვ ს, სინ. 269, 21; ...მდინარითა ი რ წ ყ ე ო და ადგი-
ლი იგი, ხანძთ. კთ. 5; მიმღეობათა სახით: უ რ წ ყ უ ლ თ ა,
ლ. 11. 24; ს ა რ წ ყ უ ლ ი, ი. 4, 11; მ ე რ წ ყ უ ლ ს ა. სინ. 77,3):
ამის გვერდით იხმარებოდა სახელებიც—წ ყ ა ლ ი, წ ყ ა რ ო.
„მორწყვის, რწყვის“ მნიშვნელობით ხევსურულში დღესაც გვაქვს
წ ყ ა ლ სახელისაგან ნაწარმოები ზმნა—წ ყ ლ ა ვ ს¹ (←*წყალ-ავ-ს),
წ ყ ა რ ფუძისაგან მსგავსადვე უნდა მიგველო: *წ ყ ა რ-ა ვ-ს—
*წყ რ-ა ვ-ს—რ-წყ-ა-ვ-ს². შდრ. უ რ წ ყ ო — „წყალგაურევენელი,
უწყლო“: თუ მოილო ტუინი ოფოფისა, გააკმო და შეაუა ლუინითა
უ რ წ ყ ო თ ა, სმკრნ. 426, 11, უ-რ წ ყ-ო—*უ-წყ რ-ო—*უ წ ყ ა რ-ო
—წ ყ ა რ//წყ ა ლ; შდრ. აგრეთვე: ა რ წ ყ ე ვ ს (პირს აღებინებს,
პირიდან ასაქმებს, ქგლ I; ს ა რ წ ყ ე ვ ე ლ ი თ ა წამლებითა ა რ-
წყ ე ვ ე ნ ე თ, სმკრნ. 50, 31). გა მ ო რ წ ყ ა ვ ს (წყლულს, მუ-
წყუს პირს გაუხსნის და ჩირქს გამოადენს, ქგლ II), ნ ა რ წ ყ უ ლ ი
ღვინო (ჭაჭისაგან გამოხდილი წყალნარევი ღვინო, წყალ-ღვინო, ზ.
იმერ. წერ.), რ წ ყ უ ლ ე ბ ა (პირუტყვისათვის წყლის დაღვეინება.
ლეჩხ. ალ.)³; რ წ ყ ძირი გვაქვს ე რ წ ყ მ ი ს ზმნაშიც (შ ე-ე-რ წ ყ-ა).
ამ ზმნის ძირიც, რა თქმა უნდა, სხვა მნიშვნელობის შემცვე-

¹ „ზამთარში მიწის კალოს, ლეწვის წინა საღამოს, მორწყავენ („მასწყველენ“),
რათა მიწა შეიყინოს და ყინულზე ლეწონ. „მაუწყლავ კალო...“, ალ. ჰინჭარაული,
ხევსურულის თავისებურებანი, გვ. 204.

² რ წ ყ ა ვ ფუძეში რ-ს შესახებ: ძირად წ ყ მიუჩნევია და რ გამოყოფი-
ლი ჰქონია მ. ჯ ა ნ ა შ ე ი ლ ს თავის გრამატიკაში, 1906 წ., გვ. 64; ა. შ ა ნ ი-
ძ ე წ ე რ დ ა: „შეიძლება ამ ზმნაში რაე ჩამომავლობით პრეფიქსიც იყოს (რად-
გან მო-რწყვა-ს წყალთან უნდა ჰქონდეს ეტიმოლოგიური კავშირი). მაგრამ იგი უკუ-
ძველ ქართულში ძირის ბგერებთან არის შეხორცებული და გაგებულია. როგორც:
ძირეული“, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მე-
სამე პირისა ქართულ ზმნებში, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის სა-
კითხები, 1957 წ., გვ. 210 (შნშნ. 1); ვ. თ ო ფ უ რ ი ა რ-ს „აფხაზურისებრ რ პრე-
ფიქსად“ მიიჩნევს. ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, ენიმკის მოამბე, V—
VI, 1940 წ., გვ. 539-40. „უნდა არსებულებო ძველი პრეფიქსი რ-ც: ძნელია გავთი-
შოთ რ-წყ-ვ-ა, უ-რ-წყ-ო სიტყვისაგან წ ყ ა ლ ი“, პ. ფ ო გ ტ ი, ქართული
ენის ფონემატური სტრუქტურა, გვ. 66.

³ აგრეთვე: ნ ე რ წ ყ ვ ა, დ ა ნ ე რ წ ყ ვ ა — დასველება: ქურის მიწას
ენერწყვათ წყლით, ზ. იმერ. წერ.; ნ ე რ წ ყ ვ შ ი ნ ე- პრეფიქსად აქვს გამოყო-
ფილი ვ. თ ო ფ უ რ ი ა ს, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან. ნ ე-, ნ ი-,
ნ ა-პრეფიქსებისათვის; თსუ შრომები, VII, 1938 წ., გვ. 87.

ლი, შეიძლება აღვადგინოთ ისევ წყარ ფუძის სახით. საფუძველს თითქოს იძლევა მეგრული წყარ (ფირუზ-ლალი შეწყობილი, ხუბ. 340, 24 = ფირუზ-ლალი შეწყობილი)¹, აგრეთვე სვანურის [5] წყარ (ლინწყარვე//ლინწყარვე — მკიდროდ მიყენება ერთმანეთზე (მაგ. იატაკის ან ლამფის ფიცრებისა); ხასიათების შეწყობა ერთმანეთისათვის, შეგუება ხასიათებისა)², ასე რომ ქართული შე-ე-რწყ-ა—*შე-ე-წყ-რ-ა—*შე-ე-წყ-არ-ა³.

თუ არწყავს (იგივეა, რაც აწყავს, ქგლ I) ამოსავალია აწყავს ზმნისათვის (საწყაოთი რისამე ოდენობას გაარკვევს: ასწონ-დასწონის, შეაფასებს, სათანადო ფასს დაადებს, ქგლ I), მაშინ შესაძლებელია რწყ—*რაწყ—რაცხ. ეს უკანასკნელი ძველ ქართულში საკმაოდ გავრცელებული იყო: აღრაცხა (=აღრიცხვა, გამოანგარიშება, სიმფ. ლექსიკ.): აღირაცხო ს. რაოდენი წარქდეს, ლ. 14, 28; თქუენნი თავისა თმანიცა ყოველნი აღრაცხილ არიან, მ. 10,30; ვინ აღრაცხო ს (=ვინ დათვალოს, ჩამოთვალოს), ცხრ. 32, 14; რლოთა აქუნდა ვარსკულავთ-მრაცხველობისა იგი საცთური, კიმ. I, 253, 1; რაცხს (=თვლის), ფშ. III, 119, 25; აღმრაცხი (=აღმრიცხველი). გურ. 46, 136, 2: შდრ. ახალ ქართულშიც: აღურაცხელი, აურაცხელი... ქგლ I; რწყ ძირი გვაქვს სხვა მნიშვნელობითაც (დარწყმა მახისა; გამომიყვანე საბრკისა მისგან, რომელ დამირწყეს მე, ფსალ. 30, 1, 5). „მასაც ალბათ აღუდგებოდა ხმოვანი ე (რეწყ). როგორც ეს ჩანს იმავე ფუძის სახელისაგან: ი-რეჟი-ან: ი-რე[ნ]ჟკა-ა. ეს სახელი ქანურ ელფერს ატარებს თანხმოვნებში; ირეჟი, ირენჟკა—ჩიტის მახე“⁴. თუ ჩავთვლიდით, რომ რეწყ ძირში ყ განვითარებულია, შეიძლებოდა რეწყ დაგვეკავშირებინა რეც ძირთან (დარეცა — დაგება, ჩუბ. ნ.; დაფენა, საბა; სარეცელი — ქვეშ საგები, საბა; შდრ. „მახე დაუგო“ და ძვ. „საბრკე დაურწყო“). რეწყ, მნიშვნელობით „შოვნა“ (მოვირეწყავ მე მცირედსა საზრდელსა, ლმნ. 16, 26), აგრეთვე ენმაურება რეც ძირს.

¹ წყორუა, გო-წყორუა, აკო-წყორუა — смешать, И. Кипшидзе, Грамматика мингрельского (иверского) языка, СПб, 1914 წ., გვ. 385.

² ეს მაგალითი ამოღებული გვაქვს სვანურ-ქართული ლექსიკონიდან, რომელიც ენათმეცნიერების ინსტიტუტშია დაცული.

³ რ.ს მეტათეზისისათვის შდრ. მეგრულის ვითარება. თანხმოვანთა თანმიმდევრობა — ჩქამიერითრ იქ უჩვეულოა, ამიტომ რ გადაისმის: ქრელიორქელი, დრო—დო. გრილიორგილი... ს. ელენტი, ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, გვ. 44—46.

⁴ ა. შანიძე, ქართული ვრამატიკის საფუძვლები, გვ. 437.

რ ხ ე ვ — ხ რ ე ვ: „ვეფხისტყაოსანში“ მ ი ა წ ა რ ე ბ ს ზმნის ვერდით ნახმარია ზმნის პირიანი ფორმა — მ ი ხ რ ი ს (მ ი ხ რ ი ს ტანსა, მიაწარებს, 716,2), მნიშვნელობით „მიაჩხევს“, ლექსიკონშიც ასეა განმარტებული: მ ი ხ რ ა — მირხვევა; რხევით სვლა. ხ ა რ ძირთან ქართულში სხვადასხვა მნიშვნელობებია დაკავშირებული. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ხ ა რ, რომელსაც ზმნისწინები განსხვავებულ მნიშვნელობით ელფერს აძლევენ: მ ი ხ რ ი ს, მ ო ხ რ ი ს, გ ა დ ა ხ რ ი ს, გ ა დ მ ო ხ რ ი ს, შ ე ხ რ ი ს, ჩ ა ხ რ ი ს, მ ი ხ რ ა-მ ო ხ რ ა... ამ მნიშვნელობით ხ ა რ ძირი იხმარებოდა ძველ ქართულშიც (და შ ე ხ ა რ ე ს თავი მათი, ფსალ. 108, 24; კელი ა უ ხ ა რ ა და დაუწუნა, დრჯნ. 26,17). ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა საბას ჩვენება: ა ხ რ ე ვ ს — კელს იქნევს; ა ხ რ ე ვ დ ნ ე ნ — კელს იქნევდნენ (ა რ ხ ე ვ ს საბასთან არ გვაქვს). მაშასადამე, ხ ა რ — *ა-ხ ა რ-ე-ვ-ს — *ა-ხ რ-ე-ვ-ს — ა-რ-ხ-ე-ვ-ს (შდრ. ა რ ხ ე ვ ს — ნელა, რიტმულად ამოძრავებს, ანძრევს, ატოკებს (მოქნილ, დრეკად საგანს), ქგლ. I; შდრ. ამას: ვითა ვერხვი ქარისაგან ი რ ხ ე ვ ი ს და იკეცების, ვ. ტ. 140, 2).

რ კ ვ ე ვ — კ ვ რ ე ვ [?] კ ვ ი რ — (კ ვ რ) ძირი ძველი ქართულიდანვე ცნობილია (მიკვრს, კიმ. I, 78, 32; გიკვრს, ი. 5, 28), ძირს ამაჟამად აქვს წარმოებული მნიშვნელობაც: „აკვირდება, დააკვირდა, დააკვირვებია“. ამ მნიშვნელობათა მიჯნაზეა დაჰკვრდა — ძველი ქართულისა შემდეგი კონტექსტის მიხედვით: ხოლო მას ვითარცა ესმა სიხარული, არა განემარტა სმენად, არამედ დაჰკვრდა კმასა მას და თქუა: ვინაჲ-მე არს ესე მოკითხვაჲ? სინ. 28, 18. ა კ ვ ი რ დ ე ბ ა-ს მოქმედებითის ფორმა ამ სახისა შეიძლება აღვადგინოთ: *ა-კ ვ ი რ-ე-ვ-ს¹ (შდრ. ა-რ წ-ე-ვ-ს, ა-რ ხ-ე-ვ-ს, და ა. შ.), შდრ. ა-კ ვ ი რ-ე-ვ-ს. *ა-კ ვ ი რ-ე-ვ-ს — *ა-კ ვ რ-ე-ვ-ს — ა-რ კ ვ ე-ვ-ს. ა რ კ ვ ე ვ ს ზმნა თანამედროვე ქართულში ფართოდ არის გავრცელებული (ა რ კ ვ ე ვ ს — არჩევს, იკვლევს; ასუფთავებს (მარცვლელს ცხრილით)... ქგლ. I). თუ ეს შემთხვევითი არ არის, ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით, რ კ ვ ე ვ (— *რ კ ე ვ ე ვ) ფუძე ძველ ქართულში არ ჩანს. საბასთან: რ კ ვ ე ვ ა — გარჩევასავით. შდრ.: და იგივე გ ა მ ო უ რ კ ვ ე ვ ს გზასა-მეთქი, რუსუდ. 485, 10; აღმოსავლეთის მთისა და ბარის ზოგ დიალექტში რ კ ვ ე ვ ა ფუძე „ხორბლის დარჩევა, გარჩევს“ მნიშვნელობით იხმარება (ქიზიყ. მენთ.; ფშ. II, 154, 8...). მნიშვნელობათა ცვლილება ალბათ

¹ ან უფრო აღრინდელი ფორმისაგან. *ა-კ ვ რ-ე-ვ-ს...

ამგვარად უნდა წარმოვიდგინოთ: უკვირს—აკვირდებ—
არჩევს//არკვევს.

რცხვ—ცხვერ[?]: ზმნის პირიანი ფორმა არცხვენს და-
კვეშირებულია არსებით სახელთან — ცხვირი და რპრეფიქსად
არის გამოყოფილი: ა-რ-ცხვ-ენ-ს¹. თუ ეს მოსაზრება სწორია,
მაშინ: *ა-ცხვირ-ენ-ს (*ა-ცხვრენ-ს) — *ა-ცხვრ-ენ-ს (*ა-
ცხურ-ენ-ს) — ა-რ-ცხვ-ენ-ს (ა-რ-ცხუნ-ს). თუმცა ამის პარალელ-
ურად შეიძლება ვიფიქროთ, რომ არსებობდა ამჟამად უცნობი
გახმოვანებით ფუძე (*ცხუერ//*ცხუარ//*ცხვარ..?), რომელ-
საც ჰქონდა რცხვენ ფუძის ან მისი მონათესავე მნიშვნელობა...

რყევ — ფუძე (არყევს — რყევით ამოძრავებს, აქეთ-
იქით ანძრევს, ხრის, ანჯღრევს... ქგლ. I; რამეთუ ქუეყანა ირყე-
ოდა, ღმრთობტ. 119, 8; არა უკუნისამდე შეირყიოს, ფსალ.
111, 6) შეიძლებოდა დაგვეკავშირებინა რაყ ძირთან² (შღრ.
რაყრაყი — ნ. დარაყრაყება — დატორტმანება, შექანება, თუშ.).
*ა-რ-ა-ყ-ე-ვ-ს—ა-რ-ყ-ე-ვ-ს; ამას მხარს დაუჭერდა სვანურის ჩვე-
ნება (ლი-რ-ყ-ი-ნ-ე, ძირია რეყ), თუ შეიძლება რყევ ფუძის
მნიშვნელობას საერთო ჰქონდეს „დარტყმა, მორტყმა, ცემა“-სთან;
მაგრამ სვანურში ამავე მნიშვნელობით გვაქვს რეყ ძირის ვარი-
ანტი ყერ (ლი-ყ-ერ — ცემა, დარტყმა), თუ ამოსავლად ამ უკა-
ნასკნელს მივიჩნევდით, მაშინ *ა-ყ-ერ-ე-ვ-ს—*ა-ყ-რ-ე-ვ-ს—ა-რ-
ყ-ე-ვ-ს:

თანამედროვე ქართულში არღვევს ზმნას რამდენიმე მნი-
შვნელობა აქვს. ვიმოწმებთ ზოგიერთს: „შლის (ნაყრს, ნაქსოვს,
ნაგებობას);... ძალას უკარგავს, აუქმებს...; ანგრევს, კრის, მიაპობს
(წყალს, თოვლს...)“, ქგლ. I; ამ ფუძის ამოსავალი და ძირითადი
მნიშვნელობა, როგორც ჩანს, იყო „ნგრევა, შლა — მოსპობა“ (და-
არღვეთ ტაძარი ესე, ი. 2, 19; დარღუევაჲ ქალაქთაჲ, კიმ.
I, 263, 6...), აქედან—„გადახდა, გადაძრობა“ (გარდაარღვეს
სართული სახლისა მის, მრკ. 2, 4C),//—„დავარდნილი, ეუტი, საპყა-
რი“ (რომელი იყო განრღუეულ, ლ. 5, 18). რღვევ—რღუე-
ვ-ს სვანურში შესაბამისი ფუძე სამგვარი გახმოვანებით—ე||ი||ო იჩენს
თავს (მასდარია ლი-რ-ელუ)³. ასე რომ, არღუე-ვ-ს — *არ-ე-
ღ-უ-ე-ვ-ს, ხმოვნის რღელუქციის შედეგად. ამ რელუ ძირისაგანვეა

¹ ვ. თოფურია, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან... გვ. 539;

² მეგრულში გვაქვს ჭარ//ყარ: ჭარება, ყარება, ა-ჭარება — движение, сотрясение, И. Кипшидзе, დასახ. ნაშრ. გვ. 418.

³ Г. А. Климов, Этимологический словарь..., გვ. 153.

ნაწარმოები ძველი ქართულის რღუნა (მოიწია წყლით რღუნა იგი მ. 24, 39; და უფალმან წყალი რღუნისა დააწყნარის, სინ. 77, 27). რღუნა—რღვნა (იგივეა, რაც წარღვნა, ქგლ VII). *არეღუნ-ნს—*არღუნ-ნს, მასდარი — *რღუნ-ნა!—რღუნ-ა.

ძირისაგან ღუარ ჩანს ნაწარმოები ძველსავე ქართულში აღრღუევა — „შეძვრა, ამღვრევა, აღღვება“, სიმფ. ლქსკ. (ზღუამ იგი ძლიერთა ქართაგან აღირღოდა, ი. 6, 18C; რაჟამს წყალი ესე აღირღუეს, ი. 5, 7; გრიგალნი აღმარღუეველნი აღღვათა ზღვსათანი, სწავლ. 124, 4). *აღ-აღუარ-ევის—*აღ-აღურ-ევის—აღ-არღუნ-ევის//აღ-ირღუნ-ევის-ის, რ-ს მეტათეზისის შედეგად.

არსებითი სახელი სარკმელი წარმოშობით მიმდებარა: სარკუმელ (და იყო სენაკსა მას მცირე სარკუმელი, შუშ. 151, 40), რკუმ ფუძეში რ ძირისეული არ არის (რკუმ). სარკუმელის გვერდით ძველსავე ქართულში იხმარებოდა საკუმამი — „საკვამლე მილი, ბუხარი“ (სენაკებსა მათსა საკუმამი არა აქუნდა, რამეთუ ცეცხლი არა აღეგზებოდა, ხანძთ. კა, 81), შდრ. საკვამურ-ი ახალ ქართულში, აგრეთვე კვამლი—კუმლი; თითოეული ამათგანისათვის ამოსავალია ძირი კუმ (ხოლო მთა იგი სინაჲ კუმოდა ყოვლად ...და აღვიდოდა კუმლი ვითარცა კუმლი საკუმისაჲ, გამ. 19,18; მუგუზთა მკუმოღვარეთა, ესაია, 7, 4). კუმ—კუმლ—საკუმამ-ლ-ელ—*საკუმ-ლ-ელ, ლ-ს მეტათეზისით —*სალ-კუმ-ელ, ლ-ს რ-სთან მონაცვლეობით—სარკუმ-ელ—სარკმ-ელ².

სპეციალურ ძიებას მოითხოვს რ-ს ფუნქცია კომპლექსებში: რზ (დარბონვა — ნახევრად გაცეხვა ღომისა, გურ. შარ.), რგ (არგებს ქგლ I; ერგება, ქგლ III...), რკ (შეერკინება, ქგლ VIII),

¹ რღუნ-რყუნე [?] განრყუნა — „გაფუჭება, წახდენა“. სიმფ. ლქსკ.: სადა არცა მლილმან, არცა მჟამელმან განრყუნის, მ. 6, 20C; განირყუნე, იობ. 4, 9. ეს ვარაუდი ალბათ იმ შემთხვევაში იქნებოდა მართებული, თუ გამოვრიცხავთ *რეყუნ ძირის არსებობას, რომლისაგან დამოუკიდებლად შეიძლებოდა შემოსენებული გზით მიგვეღო რყუნე (—*რეყუნ-ენ).

² მართებული ჩანს მოსაზრება მერცხალ//მარკიხოლ — ფუძეთა თაობაზე: *წირხ-რწიხ. კირხ-რკიხ. რანლაუტში მართლაც მეტათეზისის შედეგი ჩანს. ტ. გუდავა, მერცხალი (ეტიმოლოგიური ძიება), იკე, ტ. XIV, 1964 წ. ქართულში გვაქვს კიდევ ამოსავალი ფუძე დაცული, მაგრამ ზანური „იერთა“: კრიხვა — კრუხვა, გურ. შარ.; კრიხინი — შაშუთა და მისთანათა შეშინებული ხმინობა, საბა; კრიხალი — ჟოჯობთა და მისთანათა კმინობა, საბა...

რ თ ვ — რ თ უ (მოართმევს, ქგლ V; წაართმევს, ქგლ VIII), რ ჩ (ურჩევს, ქგლ VI. ერჩის, ქგლ III...).

ზოგი ამათგანის შესახებ აგრეთვე შეიძლებოდა გამოთქმულიყო მოსაზრებანი, მაგრამ ამჟამად ჩვენი მიზანი ის კი არ არის, რომ აუცილებლად საარწმუნო გავხადოთ თითოეული გაანალიზებული ფუძის ისტორია, არამედ საკიროა ნათლად წარმოვადგინოთ ზოგადი სურათი: რ სონანტი ზმნური ფუძეების თავჯდურა პოზიციაში, როდესაც მას თანხმოვანი (ან თანხმოვნები) მოსდევს, მეორეულია, ფუძეებში ფონეტიკური სახეცვლილებების შედეგად მიღებული¹.

90. ეს საერთო ვითარება ვრცელდება ყველა სონანტზე (მ სონანტი გვიჩვენებს გადახრას)².

¹ „ქართული ენობრივი მასალების კანერ-მეგრულთან შედარება გვიჩვენებს, რომ ქართულში რ ცალკეულ თანხმოვნებთან და კომპლექსებთან შემდგომ არის განვითარებული“. იხ. ს. ე ლ ე ნ ტ ი, ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, გვ. 43.

² საყურადღებოა, რომ სახელთა ფუძეების ანალიზს ამავე შედეგებთან მივყავართ. ჩვენთვის საინტერესო სტრუქტურის ფუძეები:

ა) ნ სონანტის შემცველი კომპლექსებით საერთოდ არ დასტურდება.

ბ) ვ და ლ სონანტების შემცველი კომპლექსებით მეტად იშვიათია (ამათგან ვ რ ც ე ლ-ი საზიაროა ზმნურ ფუძესთან — გან-ა-ვ რ ც-ო ბ-ს, ვ რ ც. როგორც ფიქრობენ *—ვე რ ც (იხ. გვ. 163), ლ ბ ი ლ-ი წარმოშობით ვენებითი გვარის მიმღეობაა ა-ლ ბ-ო ბ-ს ზმნისა, ლ ბ-ლ ე ბ//ლა ბ (იხ. გვ. 163)...

გ) რ სონანტის შემცველი კომპლექსებით გვხვდება, მაგრამ რ ამ პოზიციაში მეორეულია. მიზეზები სხვადასხვაა:

რ მონაცვლეობს ხ-სთან (რ თ ვ ე ლ-ი—ს თ უ ე ლ-ი, რ ქ ა ლ-ი—ს ქ ა ლ-ი, რ ჯ უ ლ-ი—ს ჯ უ ლ-ი, რ ძ ე —ს ძ ე) ან ლ-სთან (რ ბ ი ლ-ი—ლ ბ ი ლ-ი).

რ განვითარებულია (რ ც მ ე ლ-ი—ც მ ე ლ-ი, რ წ ყ ვ ი ლ-ი—წ ყ ვ ი ლ-ი. რ თ ხ მ ე ლ-ი—თ ხ მ ე ლ-ი).

რ-ს წინ დაკარგულია რომელიმე თანხმოვანი (რ გ ვ ა ლ-ი—გ უ რ გ უ ა ლ-ი, რ გ ო ლ-ი—გ რ გ ო ლ-ი, რ თ ვ ი ლ-ი—თ რ თ ვ ი ლ-ი, რ ქ ა ლ-ი—გ რ ქ ა ლ-ი, რ კ ი ლ-ი—კ რ კ ი ლ-ი, რ კ ო —გ რ კ ო //კ რ კ ო, რ ჩ ი ლ-ი—ჩ რ ჩ ი ლ-ი, რ ჩ ხ ა —კ რ ჩ ხ ა, რ წ ყ ი ლ-ი—გ რ წ ყ ი ლ-ი//კ რ წ ყ ი ლ-ი, რ ჯ ლ ა —გ რ ჯ ლ ა, რ ც ხ ი ლ ა —კ რ ც ხ ი ლ ა//კ რ ც ხ ი ლ ა, რ გ ა ნ-ი—გ რ გ ა ნ-ი (ბოლო მაგალითი დამოწმებული და ახსნილი აქვს ი. ვ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე ს, იხ. მ ი ს ი ქ ა რ თ უ ლ ი ე ნ ის ისტორიისათვის, I, 1946 წ., გვ. 110).

რ ასახსნელია რამდენიმე ფუძეში (რკინა. რქა, რკუ...).

დ) მ სონანტის შემცველი კომპლექსებით საკმაოდ გავრცელებულია (ისევე, როგორც აღნიშნული სტრუქტურის ზმნური ფუძეები). მაგრამ ზოგ შემთხვევაში ნათელია, რომ:

მ განვითარებულია (მ ტ რ ე დ-ი—ტ რ ე დ-ი, მ შ ვ ე ლ-ი—შ ვ ე ლ-ი, მ ჩ ვ ა რ-ი —ჩ ვ ა რ-ი, მ კ ვ ა რ-ი—კ ვ ა რ-ი...).

მ მიმღეობის მაწარმოებელია წარმოშობით. მიმღეობის ფუძე მთლიანად

თვით ფაქტს უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება, როცა ამ თვალსაზრისით ზმნური ფუძეების თავიცილება პოზიციას ვუდარებთ შუა და ბოლოცილება პოზიციებს. შუა და ბოლოცილება პოზიციებში თანხმოდანთა კომპლექსები შეფარდებით— ს ო ნ ა ნ ტ ი + თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი (ა ნ თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი) საკმაოდ გავრცელებული და ისტორიულად კანონზომიერია.

ხოლო რა ღირებულება აქვს აღნიშნული ფაქტების ცოდნას ზმნური ფუძეების ისტორიის გასათვალისწინებლად, — ამას ქვემოთ დავინახავთ. მანამდე კი საჭიროა განვიხილოთ რედუპლიკაციის საკითხები ზმნურ ფუძეებში.

V. ზმნური ძირების რედუპლიკაცია

91. რედუპლიკაციის საკითხებს ქართულში რამდენიმე მკვლევარი ეხება. ა. შანიძეს¹ დადგენილი აქვს რედუპლიკირებულა ძირების ტიპები (მარტივი გაორკეცება, გაორკეცება თანხმოდანის დისიმილაციით, გაორკეცება თანხმოდანის ჩაყარდნით, გაორკეცება ხმოდანის შენაცვლებით, გაორკეცება დასაწყისი მარცვლის შენაცვლებით).

ფ. ნაისერს², რომელსაც საკმაოდ მდიდარი მასალა გაუანალიზებია, გამოუყვია გაორმაგებული ძირების ასეთი ჯგუფები:

- ა) დახურული მარცვლების რედუპლიკაცია
I. სრული რედუპლიკაცია კონსონანტთა ცვლილების გარეშე.
II. სრული რედუპლიკაცია ანლაუტის ვარიაციით. III. სრული რედუპლიკაცია აუსლაუტის ვარიაციით. IV. ანლაუტის რედუპლიკაცია.
V. აუსლაუტის რედუპლიკაცია. VI. „დარღვეული“ რედუპლიკაცია.
ბ) ღია მარცვლების რედუპლიკაცია

გაქვეყნებულია და სახელად არის ქცეული (მ-ყინ-ვ-არ-ი, მ-ცენ-არე, მ-წერ-ი, მ-ძორ-ი (მ-ძოვ-რ-ი-მ-ძოვ-არ-ი)...

მ მეტათეზისის შედეგად არის მოქცეული ანლაუტში (მ ქ ა დ-ი-ქ მ ა დ-ი-ქ ა მ-ა დ-ი (ი ვ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი).

მანინ საკმაო რაოდენობით მოგვეპოვება მასალა, სადაც მ სონანტი ამ თვალსაზრისით ახსნას ზოითხოვს.

მ-ს შემცველი რიგი სახელის ანალიზი მოცემულია არნ. ჩიქობავას მონოგრაფიაში — სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, 1942 წ.

¹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 150—153.

² F. Neisser, Studien zur georgischen Wortbildung, გვ. 51—74.

VII. მოკლე ფორმები (თანხმ. + ხმოვანი). VIII. რედუქლიკაციის ტიპის დამოკიდებულება მარცვლის აღნაგობასთან.

ფ. ნ ა ი ს ე რ ი ს დამსახურება მხოლოდ ის კი არ არის, რომ რედუქლიციკრებული ძირების კლასიფიკაციას ახდენს, არამედ ისიც, რომ მკვლევარი ცდილობს ფუძეებში მომხდარი რთული ფონეტიკური სახეცვლილებებისა და ფუძეთა ისტორიის გათვალისწინებას. შეიძლება ზოგი რამ ამ ნაწილში ერთნაირად დამაჯერებელი არ იყოს, მაგრამ ცდა ყველა შემთხვევაში საინტერესოა.

ვ. თ ო ფ უ რ ი ა¹ რედუქლიკაციას განიხილავს ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოების ფონზე. ამ თვალსაზრისით შედარებულია ქართულის, სვანურისა და ზანურის მასალა. ს. ე ლ ე ნ ტ ს² თავი მოუყრია გაორმაგებული ძირებისათვის, მოუხდენია მათი კლასიფიკაცია 9 ჯგუფის მიხედვით. მკვლევარი, ქართულის გარდა, განიხილავს სხვა ქართველური ენების მონაცემებსაც.

დასახელებულთაგან თითოეული მკვლევარი ეხება რედუქლიკაციის საკითხებს საერთოდ და არა მხოლოდ ზმნურ ფუძეებთან დაკავშირებით. ცალკეულ გაორმაგებულ ძირებს ეხება ზოგი სხვა მკვლევარიც.

მ2. რედუქლიკაციის წესით მიღებული ყოველი ზმნური ფუძე ორი სეგმენტისაგან შემდგარი ერთეულია. ზღვარი სეგმენტებს შორის ხშირად წაშლილია, ან იმგვარად არის ხოლმე სახეცვლილი რომელიმე მათგანი (ან ორივე ერთად). რომ ფუძეებში ორი ძირის დანახვა საერთოდ ჭირს. ზოგადად კი შეიძლება ითქვას, რომ ორმარცვლიანი ზმნური ფუძეების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ ერთმარცვლიანი ძირების რედუქლიკაციის შედეგად არის მიღებული. სრული რედუქლიკაციის (მარტივი გაორკეცების) წესით წარმოქმნილი ზმნური ფუძე (და, მაშასადამე, თითოეული სეგმენტი ცალ-ცალკე) შეიძლება იწყებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით (ჰ-ს გარდა).

ფუძეების სიხშირე, იმის მიხედვით. თუ რომელი თანხმოვანი მოუღიო მათ ანლაუტში, სხვადასხვანაირია, მაგრამ იშვიათად გვხვდება ფუძეები, რომლებიც იწყება თანხმოვნებით: ვ, მ, ნ, პ, შ, ძ, ჯ.

ფუძის (თითოეული სეგმენტის) აუსლაუტშიც შეიძლება გვქონდეს, აგრეთვე სხვადასხვა სიხშირით, თითოეული თანხმოვანი (ჰ-ს გარდა). ეს ფაქტი ედება საფუძვლად იმ გარემოებას, რომ ძირების

¹ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან. ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები. I, 1959 წ., გვ. 281—305.

² ს. ე ლ ე ნ ტ ი, ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა. I. მარცვლის აგებულების პრობლემა, გვ. 168—178.

შეყრის მიჯნაზე ვიღებთ არა მხოლოდ ქართულისათვის დამახასიათებელ წყვილთანხმონიან კომპლექსებს, არამედ უფრო ხშირად — ისეთ კომპლექსებს, რომლებიც მხოლოდ რედუპლიცირებული ძირების მიჯნაზეა ასატანი ქართულისათვის (ყ ზ, ქ თ, ხ თ, პ ტ, კ ჩ, ქ ც. კ წ და ა. შ.).

ხმოვანთაგან გვხვდება ყველა, ე — უფრო იშვიათად, მაგრამ ზოგი გარემოება გვაფიქრებინებს, რომ რედუპლიცირებული ფუძეები ე გახმოვანებით ქართულში აგრეთვე გავრცელებული უნდა ყოფილიყო.

აქ საჭიროდ მიგვაჩნია წარმოვადგინოთ მარტივი რედუპლიკაციის წესით შედგენილი 300-ზე მეტი ზმნური ფუძე, რომლებიც ამჟამად ხელთ გვაქვს:

ბ ა გ ბ ა გ ი, ქგლ I; ბ ა ქ ბ ა ქ ი, ქიზიყ. მენთ.; ბ ა ყ ბ ა ყ ი, ქგლ I; ბ ა ჩ ბ ა ჩ ი, იმერ. ცხად.; ბ ა კ ბ ა კ ი, მოხ.; ბ ა ჯ ბ ა ჯ ი, ქგლ I; *ბ ი ლ ბ ი ლ ი (აბილბილებს), ქგლ I; *ბ ი ე ბ ი ე ი (ჩაბიებიეებული, ქგლ VIII); ბ ო ქ ბ ო ქ ი, ქგლ I; ბ უ დ ბ უ დ ი, ჩუბ. დ.; ბ უ ზ ბ უ ზ ი, ქართლ. ლქსკ.; *ბ უ ე ბ უ ე ი (ჩაბუეებუეებს, ქგლ VIII), ბ უ რ ბ უ რ ი, ქგლ I; ბ უ ტ ბ უ ტ ი, ქგლ I; ბ უ ყ ბ უ ყ ი, ქგლ I; ბ უ ჩ ბ უ ჩ ი, მთიულ. კშრ.; ბ უ ხ ბ უ ხ ი, ქგლ I.

გ ა ზ გ ა ზ ი, იმერ. ცხად.; *გ ა რ გ ა რ ი (დაგარგარება, ქართლ. ლქსკ.), გ ი ზ გ ი ზ ი, ქგლ II; გ ო ზ გ ო ზ ი, ლეჩხ. ალ.; გ უ დ გ უ დ ი, ქართლ. ლქსკ.; გ უ ზ გ უ ზ ი, ქგლ II; *გ უ ლ გ უ ლ ი (ჩაგულგულება, ქგლ VIII), გ უ რ გ უ რ ი, ქგლ II.

დ ა გ დ ა გ ი, ქგლ III; *დ ა რ დ ა რ ი (გ ა დ ა რ დ ა რ ე ბ ა, ლეჩხ. ალ.); *დ ე ლ დ ე ლ ი (ადელდელებს, თუშ.), დ უ გ დ უ გ ი, ქგლ III; დ უ რ დ უ რ ი, საბა.

ვ ა რ ვ ა რ ი, ქგლ IV; ვ ა ს ვ ა ს ი, ქგლ IV; ვ ა ხ ვ ა ხ ი, ქგლ IV; ვ ი შ ვ ი შ ი, ქგლ IV.

ზ ა ყ ზ ა ყ ი, ქგლ IV; ზ ი ბ ზ ი ბ ი, ქგლ IV; *ზ ი კ ზ ი კ ი (ზიკ-ზიკა, ქგლ IV), ზ ი მ ზ ი მ ი, ქგლ IV; ზ ო რ ზ ო რ ი, ინგილ. ჯან.; *ზ უ ბ ზ უ ბ ი (ჩაზუბზუბებული, გურ. შარ.), ზ უ რ ზ უ რ ი, მესხ, მსრ.

თ ა მ თ ა მ ი, ქგლ IV; თ ა ქ თ ა ქ ი, ქგლ IV; თ ა ხ თ ა ხ ი, ქგლ IV; თ ვ ა ლ თ ვ ა ლ ი, ქგლ IV; თ ი კ თ ი კ ი, ლეჩხ. ჩიქ., თ ი მ თ ი მ ი, ქგლ IV; თ ი ხ თ ი ხ ი, იმერ. ცხად.; თ ლ ა ყ თ ლ ა ყ ი, ქიზიყ. მენთ.; თ ლ ა ხ თ ლ ა ხ ი, ქიზიყ. მენთ.; თ ლ უ ხ თ ლ უ ხ ი, ფშ. 14, 35; თ უ ხ თ უ ხ ი, ქგლ IV; თ ქ ა რ თ ქ ა რ ი,

საბა; ქგლ IV; თხაპთხაპი, მთიულ. კმრ.; თხაფთხაფი, ქგლ IV.

კავკავი, ქგლ IV; კამკამი, ქგლ IV; კარკარი, ქგლ IV; კასკასი, ქგლ IV; კაშკაში, ქგლ IV; კვასკვასი, ლეჩხ. ჩიქ.; კვატკვატი, ქგლ IV; კვისკვისი. ლეჩხ. ჩიქ.; კივკივი, ქგლ IV; კიპკიპი, საბა; კისკისი, ქგლ IV; კიწკიწი, მთიულ. კმრ.; კნუსკნუსი, ქგლ IV; კრუშკრუში, ქგლ IV; კუთკუთი, ქგლ IV; *კუმკუმი (კუმკუმა, საბა); კურკური, ქგლ IV; კუტკუტი, ქგლ IV; *კუწკუწი (კუწკუწა, ქგლ IV), კუჭკუჭა, ქგლ IV.

ლაგლაგი, ქგლ IV; ლავლავი, ქგლ IV; ლაკლაკი, ქგლ IV; ლაპლაპი, ქგლ IV; ლასლასი, ქგლ IV; ლაფლაფი, ქგლ IV; ლაქლაქი, ქგლ IV; ლაღლაღი, ქგლ IV; ლაყლაყი, ქგლ IV; ლაშლაში, საბა; ლაჩლაჩი, თუშ.; ლაწლაწი, ქგლ IV; ლახლახი, ქგლ IV; *ლაქლაქი (ლაქლაქოვამ, ინგილ. დამბ.); ლიგლიგი, ქგლ IV; ლივლივი, ქგლ IV; ლიკლიკი, ქგლ IV; ლიპლიპი, ქგლ IV; ლიფლიფი, ქგლ IV; ლიცლიცი, ქგლ IV; ლიწლიწი, ქგლ IV; ლოშლოში, ქგლ IV; ლუგლუგი (ლუგლუგა, ქგლ IV; ალუგლუგება, იმერ. გაჩ.), ლუთლუთი (ლუთლუთა — ენაჩლუნგი, მოხ.); ლუკლუკი, ქგლ IV; ლულლული, ქგლ IV; ლუყლუყი, მოხ.

*მარმარი (გამარმარება, გამარმარებული, ლეჩხ. აღ.), *მასმასი (მომასმასებული, ლეჩხ. აღ.), მურმური, ჩუბ. დ.

ნიკნიკი (ნიკნიკა, ინგილ. ჯან.), ნიღნიღი, ქიზიყ. მენთ.; ნულნული (ნულნულებს, ქგლ V).

პარპარი (პარპარებს, ქგლ VI), პატპატი, მესხ. მსრ.; პუტპუტი, მესხ. მსრ.

*ყაღყაღი (ყაღყაღოვამ, ინგილ. დამბ. ყივყივი, ქგლ VI; ყიკყიკი, ქგლ VI; ყრიყყრიკი, ქგლ VI; ყლიყყლივი, მოხ. ძოდ.

რაკრაკი, ქგლ VI; რატრათი, ქგლ VI; რაყრაყი (დარაყრაყებამ, თუშ.); რაცრაცი, ქგლ VI; რახრახი, ქგლ VI; რეტრეტი, მოხ.; რეცრეცი (რეცრეცამ, მოხ.); რიკრიკი, ქგლ VI; რიხრიხი, იმერ. ცხად.; რიკრიკი, ხევს. შან.; როყროყი, ქგლ VI; რუზრუზი, ქგლ VI; რუკრუკი, ქგლ IV; რუტრუტი, მთიულ. კმრ.; რუშრუში, მთიულ. კმრ.; რუხრუხი, ქგლ VI.

სავსავი, ქგლ VI; *სარსარე (ასარსარებს, ქგლ I), სივ-
სივი, ფშ. III, 116, 2; სიმსიმი, ქგლ VI; სლუკსლუკი,
ქგლ VI; სლუყსლუყი, ქიზიყ. მენთ.; სორსორი, მოხ.

ტაკტაკი, ქგლ VI; ტარტარი, ქგლ VI; ტივტივი,
ქგლ VI; ტიკტიკი, ქგლ VI; ტირტირი, მესხ. მსრ.; ტიხ-
ტიხი, ქგლ VI; ტურტური, ქგლ VI; ტუსტუსი, ქგლ
VI; ტუხტუხი, ქიზიყ. მენთ.; ტყარტყარი, ქიზიყ. მენთ.;
ტყაბტყაბი, ქიზიყ. მენთ.

ფათფათი, ქგლ VII; ფარფარი, ქგლ VII; ფაცფა-
ცი, საბა; ფახფახი, ქგლ VII; *ფესფესი (ფესფესა,
მესხ. მსრ.), ფითფითი, მთიულ. კშრ.; ფიშფიში, ქგლ
VII; ფოშფოში, საბა; ფრაშფრაში, ქგლ VII; ფუთფუ-
თი; ქგლ VII; ფუსფუსი, ქგლ VII; ფუტფუტი, ქგლ VII;
*ფუშფუში (მოფუშფუშება, მესხ. მსრ.), ფუცფუცი
ქგლ VII; ფუხფუხი, ქგლ VII.

ქავქავი, თუშ.; ქათქათი, ქგლ VII; ქარქარი, ინგილ-
ჯან.; ქასქასი, ქგლ VII; ქაფქაფი, ქგლ VII; ქაცქაცი,
ქგლ VII; ქევქევი, ქგლ VII; ქეცქეცი, იმერ. ცხად.;
ქვითქვითი, ქგლ VII; ქივქივი, ქგლ VII; ქირქირი,
იმერ. გაჩ.; ქიტქიტი, მოხ.; ქნიშქნიში, ინგილ. ლაბბ.;
ქოთქოთი, ქგლ VII; ქორქორი, ქგლ VII; ქუთქუთი,
ქგლ VII; ქუჩქუჩი, ქგლ VIII; *ქუცქუცი (ექუცქუცება,
ქგლ III).

ლადლადი, ქგლ VII; ღავღავი, ქგლ VII; ღაზღაზი,
ქგლ VII; ღაყღაყი, ქგლ VII; *ღარღარი (იღარღაროს,
სმკრნ. 83, 40); ღაფღაფი, ქგლ VII; *ღაშღაში (ღაშღა-
შა, ქგლ VII); ღაქღაქი, ქგლ VII; ღაჯღაჯი, ქგლ VII;
ღიდღიდი, ქგლ VII; ღივღივი, ქგლ VII; ღიზღიზი,
ქგლ VII; ღიმღიმი, საბა; ღიყღიყი, ქგლ VII; ღიჯღი-
ჯი, ქგლ VII; ღუღღღი, ქგლ VII; ღუზღუზი, ქგლ
VII; ღურღური, ქგლ VII; ღიცღიცი, ქგლ VII.

ყავყავი, ქგლ VII, ყარყარი, ქგლ VII; ყატყატი, ქგლ
VII; ყაშყაში, ქგლ VII; ყვინტყვინტი, ქიზიყ. მენთ.;
ყვითყვითი, ქგლ VII; ყიავყიავი, ქგლ VII; ყივყივი,
ქგლ VII; ყიმყიმი, მოხ.; ყიპყიპი, საბა; ყიჭყიჭი, ქგლ
VII; ყურყური, ჩუბ. დ.

შმიკშმიკი, ქგლ VII; შოქშოქი, ბერ.; შხიპშხი-
პი, ქგლ VII;

ჩაკჩაკი, ქგლ VIII, ჩაქჩაქი, ქგლ VIII; ჩაფჩაფი,

ქელ VIII; ჩიფჩიფი, საბა; ჩიქჩიქი, ლეჩხ. აღ.; ჩუკ-
ჩუკი, ინგილ, ლამბ.; ჩურჩური, ფშ. IV, 201. 7; ჩუფ-
ჩუფი, ქელ VIII; ჩუქჩუქი, იმერ. ცხად.; ჩუხჩუხი,
საბა; ჩქაფჩქაფი, ფშ. III. 226. 12.

ცამცამი, ხევს. შან. 225. 30; ცაქცაქი, ქელ VIII;
ცახცახი, ქელ VIII; ციმციმი, ქელ VIII, ციქციქი,
ქელ VIII; ცოკცოკი, ქელ VIII; ცუქცუქი, ქელ VIII;
ცუხცუხი, ქელ VIII;

ძაგძაგი, ქელ VIII; ძიგძიგი, ქელ VIII; ძუგძუგი,
ქელ VIII.

წაქწაქი (აწაქწაქებს, ქელ I), *წიეწიევი (ჩაწიეწიეება,
ქელ VIII); წიქწიქი, ქელ VIII; წიპწიპი, ქელ VIII;
წკაფწკაფი, ქელ VIII; წკაპწკაპი, ქელ VIII; წკურ-
წკური, ქელ VIII; წრუპწრუპი, ქელ VIII; წუქწუქი,
ქელ VIII; წურწური, ქელ VIII.

ჭაყჭაყი, ქართლ. ლქსკ.; ჭახჭახი, ქელ VIII; ჭიეჭი-
ვი, ჩუბ. ნ.; ჭიკჭიკი, ქელ VIII; ჭიმჭიმი, ქელ VIII;
ჭიპჭიპი, ქელ VIII; ჭიყჭიყი, ქელ VIII; ჭიხჭიხი,
ქელ VIII; ჭუქჭუქი, ქელ VIII; ჭუყჭუყი, ქელ VIII;
ჭუხჭუხი, ქელ VIII; ჭყურჭყური, ქელ VIII.

ხაეხაევი, ქელ VIII; ხათხათი, ქელ VIII; ხამხამი,
ქელ VIII; ხარხარი, ქელ VIII; ხასხასი ქელ VIII; ხაფხა-
ფი, ქელ VIII; *ხაშხაში (აუხაშხაშდება, ქელ I); ხაჩხაჩი
(ხაჩხაჩა, ქელ VIII); ხვარხვარი, ქელ VIII; *ხიეხიევი (ხიე-
ხიეობს. მიხიეხიეებს, ინგილ. ჯან.); ხითხითი, ქელ VIII; ხირ-
ხირი, ჩუბ. დ.; ხოჩხოჩი, ლეჩხ. აღ.; ხურხური, ქიზიყ.
მენტ.; ხუფხუფი, ქელ VIII; *ხუშხუში (ხუშხუშებს, ქელ
VIII); ხუჩხუჩი, ქელ VIII.

ჯაფჯაფი, საბა; ჯაჩჯაჩი, ქიზიყ. მენტ.; ჯუფჯუფი,
საბა.

ჯაგჯაგი, საბა; ჯაღჯაღი, მესხ. მსრ.; ჯაყჯაყი, ქელ
VIII; ჯახჯახი, ქელ VIII; ჯიგჯიგი, მესხ. მსრ.; ჯიმჯი-
მი, ქიზიყ. მენტ.; ჯიღჯიღი, ქელ VIII; ჯიყჯიყი, ქელ
VIII; ჯუგჯუგი, ქელ VIII; ჯუმჯუმი, ქელ VIII; ჯუყ-
ჯუყი, ფშ. ქართ. დიალ.

მზ. აქ წარმოდგენილი მასალის მიხედვით ჩანს, რომ მარტივად
გაორკეცებული ძირების (თითოეული სეგმენტის) აუსლაუტში საყ-
მოდ ხშირად გვაქვს რ სონანტი (გარგარი, გურგური, დარდარი,
ღურღური, ვარვარი, ზორზორი, ზურზური, კარკარი, კურკური, პარ-

პარი, სარსარი...), მაგრამ პირველი სეგმენტის რ სონანტს არა იშვიათად შეესაბამება ლ სონანტი მეორე სეგმენტში. თანაც ისე, რომ რკ-დუპლიკაციის წესით მიღებული ფუძე ზოგჯერ შემონახულია მხოლოდ II სეგმენტის დისიმილირებული თანხმოვნით:

ბარბალი, გურ. შარ.; გარგალი, გურ. შარ.; *ვარვალი (გავარვალეული, ქგლ II), ზარზალი (ზარზალეა, იმერ. ცხად.), თართალი (თართალეა, ბერ.), კარკალი, ბერ.; ლეჩხ. ჩიქ.; გურ. ელ.; პარპალი, იმერ. ცხად.; სარსალი, ქგლ VI; ტარტალი, ქგლ VI; ღარღალი, ქგლ VII; ყარყალი, იმერ. ცხად.; ჩარჩალი, ბერ.; ხარხალი, გურ. ელ.; დვარდვალი, ბერ.; კვარკვალი, იმერ. ცხად.; გურ. ელ.; *სვარსვალი (სვარსვალეიტი, იმერ. გაჩ.), დვარდვალი, ლეჩხ. აღ.; გურ. ელ.; ჩვარჩვალი, ბერ.; წკვარწკვალი, ბერ.; ხვარხვალი, ბერ.

ბირბილი, ლეჩხ. აღ.; *გირგილი (ამოგირგილდება, ქგლ I), კირკილი, ბერ.; გურ. ელ.; პირპილი, ლეჩხ. აღ.; იმერ. ცხად.; სირსილი, ბერ.; ქირქილი, ქგლ VII; ღირღილი, ბერ.; კვირკვილი, ლეჩხ. აღ.; ქვირქვილი, ქგლ VII; დვირდვილი, ქგლ VII.

*ყოყოლი (გაყოყოლევაჲ, ინგილ. დამბ.), *სოსოსოლი (სორსოლა, ქართლ. ლქსკ.), ქორქოლი, იმერ. ცხად.

გურგული (გურგულაი, გურ. შარ.), კურკული, იმერ. გაჩ.; ქურქული, ქგლ VII; ღურღული, გურ. შარ.; ყურყული, გურ. შარ.; შურშული, ბერ.; ჩურჩული, ქგლ VIII.

ასეთი ფუძეების რაოდენობა 40-ს აღწევს. ლ-ს გარდა, პირველი სეგმენტის რ-ს მეორე სეგმენტში შეიძლება შეესაბამებოდეს წინა წარმოების სხვადასხვა თანხმოვანი:

რ—ტ: ბურბუტი, ლეჩხ. აღ.; ზურზუტი, ლეჩხ. აღ.; კირკიტი, ქგლ IV; *კორკოტი (აუკორკოტდება... ქგლ I); *კურკუტი (დაკურკუტული//დაკურკუტეული, გურ. შარ.), სურსუტი, ქყ.; ფარფატი, ქგლ VII; *ფირფიტი (მოფირფიტება, რაქ. ქართლ. დიალ.); ფორფოტი, ქგლ VII; *ღარღატი (გამოღარღატება, ქიზიყ. მენტ.), ღერღეტი, ქიზიყ. მენტ.; ღირღიტი, ქგლ VII; ღურღუტი, ლეჩხ. აღ.; ყარყატი, ქგლ VII; ყერყეტი (ყერყეტა, ქგლ VII), ყვირყვიტი, იმერ. გაჩ.; ყირყიტი, იმერ. ცხად.; ყურყუტი, ქგლ VII; ჩერჩეტი, ქგლ VII; *ცერცეტი, (აეცერცეტბს, ქგლ I), ცირციტი, იმერ. გაჩ. ხირხიტი,

ლენხ. აღ.; ხორხოტი, ქგლ VIII¹; რ—ც: ბარბაცი, ქგლ I; ბორბოცი, გურ. შარ.; კარკაცი, გურ. შარ.; ფირფიცი, ლენხ. აღ.; ღარღაცი, ლენხ. აღ.; *ღერღეცი (ღერღეცა, ქგლ VII), ღირღიცი, ქიზიყ. მენთ.; ხირხიცი, ქგლ VIII; ხორხოცი, ქგლ VIII; რ—შ: ღირღიში, იმერ. ცხად.: *კურკუში (მოკურკუშება, დაკურკუშება, მოკურკუშვა, გურ. შარ.); პარპაში, ქგლ VII; ფარფაში, ქგლ VII; *ფურფუში (აფურფუშება, გურ. შარ.), *ქარქაში (ქარქაშობა, ზ. იმერ. წერ.), ყარყაში, ქგლ VII; რ—ზ: *კურკუზი (დაკურკუზობს, ლენხ. ჩიქ.; ეკურკუზება, ქგლ III); ხორხოზი, ქგლ VIII; რ—ს: *ბურბუს (ბურბუსალი//გაბურბუსალეზული, ქგლ II), *გირგის (გირგისალი, ბერ.), გურგუსი, გურ. შარ.; რ—ჟ: ფურფუჟი, გურ. შარ.; რ—ჰ: *ღირღიჰი (ღირღიჰა, ქგლ VII); რ—მ: კურკუმი (კურკუმა, ჩუბ. ნ.), ღურღუმი, ქგლ VII; *წურწუმი (წურწუმალი, იმერ ცხად.); რ—ნ: *ჩურჩუნი (სჩურჩუნიდეს ერთმანეთსა. ვისრ. 47, 10), *კირკინ (კირკინაჲ, ინგილ. ღამბ.); რ—ფ: შორშოფი, საბა;

რამდენიმე მაგალითი გვაქვს, რომლებშიც I სეგმენტის რ-ს უკანა წარმოების თანხმოვანი შეესაბამება II სეგმენტში:

რ—კ: ძურძუკი, იმერ. ცხად.; რ—ქ: ბორბოქი, ჩუბ. ნ.; რ—ხ: ფირფიხი, ქგლ VII.

ფუძეების რაოდენობა 50-ს აღემატება.

¹ აუსლაუტის ტ (ზოგ მარტივ ფუძეში) ლ, რ სონანტებთან მონაცვლეობის შედეგად არის მიღებული:

ციატ—ციალ (ციატი — მკრთალი, ღია ფერისა, ცრიატი; იგივეა, რაც ციალი, ქგლ VIII; ციალი — მცირე რამ ელვარება, საბა; ციმციმი. ქგლ VIII). ხვრეტ—ხვრელ (ხვრეტი — ნახვრეტი, ჰუქრუტანა, ქგლ VIII; ნახვრეტი, ქგლ VI; ხვრეტს, ქგლ VIII; ხვრელი — ნახვრეტი, ხვრეტი, ქგლ VIII), წვეტ—წვერ (წვეტი — რისამე დაიწვროებული ბოლო, ქგლ VIII; წვერი — რისამე წაწვრილებული, წვეტიანი ბოლო... ქგლ VIII), ჩხატ—ჩხარი (ჩხატი (მოხ. ხეს.) — იგივეა, რაც ჩანჩქერი, ქგლ VIII; ჩხარი—ჩხრიალი, ჩხარა—ჩხური, ქგლ VIII; აგრეთვე ჩხარა — იგივეა. რაც ჩხარა: ჩხარუნი, ჩხრიალი, ქგლ VIII.), ჰყეტ—ჰყერ (ჰყეტს, ქგლ VIII; შდრ. ჰყერა—შხერა. ჰყრეტა, ყურება, მესხ. შსრ.; შხერა, ცქერა, აქარ. ნოლ.; ნჰყერა—ჰყეტა, ცქერა, შხერა. ბერ.; გაჰყერა თვალისა, გურ. ქართ. ღიალ.; დაჰყერა—დაჰყეტა, მოხ., გამოჰყერა—გამოჰყეტა, გამოხელა. სმკრნ. 52,6; თულნი გამოჰყერიანა ძიძამან, ვისრ. 70, 80; თული გამოჰყერით ექნების და რომე კაცმან თული დაუქუბოს, კიდევ გამოჰყერს, სმკრნ. 52,6). შვეტ—შვერ (შვეტი—სწორი, გუხრული, საბა, შდრ.. ერთი მხრივ, სვეტი (ქგლ VI), მეორე მხრივ, შვერ—ზმნური ფუძე: იშვერს, აშვერილი...)

მ4. რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგენილი ფუძეების სტრუქტურის ერთ თავისებურებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ არ დასტურდება შემთხვევები ორივე სეგმენტის აუსლაუტში ნ სონანტის ხმარებისა (გვაქვს: გ უ რ-გ უ რ-ი, გ უ მ-გ უ მ-ი, ე ი ვ-ე ი ვ-ი..., მაგრამ არ ჩანს: გ უ ნ-გ უ ნ-ი, ე ი ნ-ე ი ნ-ი და ა. შ.), სამაგიეროდ საკმაოდ ხშირად გვხვდება მაგალითები, რომლებშიც მხოლოდ მეორე სეგმენტის (ფუძის) ბოლოს გვაქვს ნ სონანტი (I სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვნის გარეშე):

ბ ა ბ ა ნ ი, ქგლ I; გ ა გ ა ნ ი, ქგლ II; ზ ა ზ ა ნ ი, ქგლ IV; თ ა თ ა ნ ი, ქგლ IV; კ ა კ ა ნ ი, ქგლ IV; ს ა ს ა ნ ი, ქიზიყ. მენთ; ტ ა ტ ა ნ ი, ქგლ VI; ქ ა ქ ა ნ ი, ქგლ VII; ღ ა ღ ა ნ ი, ქგლ VII; ყ ა ყ ა ნ ი, ქგლ VII; *ც ა ც ა ნ ი (შეცაცანება, ქართლ. ლქსკ.); წ ა წ ა ნ ი, იმერ. ცხად.; ჭ ა ჭ ა ნ ი, ქართლ. ლქსკ.; *ხ ა ხ ა ნ ი (გაიხახან. ხევს. შან. 156, 30).

ბ ი ბ ი ნ ი, ქგლ I; გ ვ ი გ ვ ი ნ ი, ლეჩხ. აღ.; ზ ი ზ ი ნ ი. ლეჩხ. აღ.; კ ი კ ი ნ ი, ქგლ IV; პ ი პ ი ნ ი, ქგლ VI; ე ი ე ი ნ ი. ქგლ VI; ს ი ს ი ნ ი, ქგლ VI; ტ ი ტ ი ნ ი, ქგლ VI; ფ ი ფ ი ნ ი, ქგლ VII; ქ ი ქ ი ნ ი, ქგლ VII; ღ ი ღ ი ნ ი, ქგლ VII; ყ ი ყ ი ნ ი. ქგლ VII; შ ი შ ი ნ ი, ქგლ VII; ჩ ი ჩ ი ნ ი. ქგლ III; *ც ი ც ი ნ ი (შესციცინებს, ქგლ VIII), წ ი წ ი ნ ი, ქგლ VIII; ჭ ი ჭ ი ნ ი, ქგლ VIII; ხ ი ხ ი ნ ი. ქგლ VIII; ჯ ი ჯ ი ნ ი, ქგლ VIII.

ბ უ ბ უ ნ ი, ქგლ I; გ უ გ უ ნ ი, ქგლ II; დ უ დ უ ნ ი, ქგლ III; ზ უ ზ უ ნ ი, ქგლ IV; თ უ თ უ ნ ი, ქგლ IV; კ უ კ უ ნ ი, ქგლ IV; ე უ ე უ ნ ი, ქგლ VI; *ს უ ს უ ნ ი (დასუსუნებს, ქგლ III), ტ უ ტ უ ნ ი, ქგლ VI; ფ უ ფ უ ნ ი, ქგლ VII; ქ უ ქ უ ნ ი, ჩუბ. ნ.; ღ უ ღ უ ნ ი, ქგლ VII; ყ უ ყ უ ნ ი, ქგლ VII; ჩ უ ჩ უ ნ ი, ქგლ VII; ც უ ც უ ნ ი, ქგლ VIII; წ უ წ უ ნ ი, ქგლ VIII; ჭ უ ჭ უ ნ ი, ქგლ VIII; ხ უ ხ უ ნ ი, ქგლ VIII; ჯ უ ჯ უ ნ ი. ქგლ VIII.

ფუძეების რაოდენობა აგრეთვე 50-ს აღემატება.

პირველი სეგმენტის აუსლაუტის ნ-ს შეესაბამება მეორე სეგმენტის აუსლაუტის ლ და რ სონანტები, სხვა შესაბამისობანი ამ სტრუქტურის ფუძეებისათვის გამორიცხულია (შდრ. პირველი სეგმენტის რ, რომელსაც მეორე სეგმენტის აუსლაუტში სხვადასხვა თანხმოვნები შეესატყვისება: ლ, ტ, ც, შ, ზ, ს...).

ორმარცვლიანი რედუპლიცირებული ძირების შუა პოზიციაში წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსების ერთ ძირითად მოდელს გვაძლევს კომპლექსი შეფარდებით — ს ო ნ ა ნ ტ ი ნ + თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი:

ღ ა ნ დ ა ლ ი, მესხ. მსრ.; თ ა ნ თ ა ლ ი (თანთალებს, ქგლ IV).

კანკალი, ქგლ IV; პანპალი, ქართლ. ლქსკ.; *სანსალი (გასანსალება, ბერ.), ტანტალი, ქგლ VI; ფანფალი, ქგლ VII; ქანქალი, მესხ. მსრ.; დანდალი, ქგლ VII; ყანყალი, ქგლ VII; *შანშალი (გაშანშალება, ბერ.), ჩანჩალი, ქგლ VIII; ცანცალი, ქგლ VII; ძანძალი, ქგლ VIII; წანწალი, ქგლ VIII; ხანხალი, ქგლ VIII; ჯანჯალი, ქგლ VIII; გვანგვალი, ლეჩხ. აღ.; კვანკვალი, ბერ.; ლეჩხ. ჩიქ.; ქვანქვალი, ლეჩხ. აღ.; ღვანღვალი, ქგლ VII; ცვანცვალი, ბერ.; ხვანხვალი, იმერ. ცხად.; ბერ.

*ზინზილი, გურ. შარ.; კინკილი, ჩუბ. დ.; *სინსილი (მოსინსილება, გურ. შარ.), ღინღილი, ქგლ VII; ჩინჩილი, ქგლ VIII; *ცინცილი (იცინცილებს, ქგლ IV), წინწილი, მესხ. მსრ.; ჳინჳილი, ქგლ VIII; ხინხილი, კეინკვილი, ბერ.

*ზუნზული, გურ. ჟღ.; კუნკული, მესხ. მსრ.; სუნსული, ქგლ VI; ტუნტული, იმერ. ცხად.; *ღუნღული (ჩაიღუნღულებს, ქგლ VIII), ცუნცული, ქგლ VIII; ძუნძული, ქგლ VIII; წუნწული, ქართლ. ლქსკ.

*დანდარი (დადანდარება ცეცხლისა, ზ. იმერ. წერ.), ზანზარი, ქგლ IV; თანთარი, ქგლ IV; *კანკარი (კანკარა, ქიზიყ. მენტ.); სანსარი, ქგლ VI; *ტანტარი (ამოტანტარება, რაჭ. დიდ.), ქანქარი, ქგლ VII; დანდარი, ქართლ. ლქსკ.; ცანცარი, ქგლ VIII; წანწარი, ქგლ VIII; ზუნზური, თუშ. ქართლ. დიალ.; *ტუნტური (იტუნტურებს, ქგლ IV).

ნ—ლ, ნ—რ შეფარდების ფუძეებში ე ხმოვნიანი ვარიანტები უფრო იშვიათია:

*თენტელი (მოთენტელება, ჳყ.), *ტენტერი (დატენტერობს, იმერ. ცხად.), *ქექქერი (გაქექქერებული, ლეჩხ. აღ.).

პირველი სეგმენტის ნ-ს მომდევნოდ შეიძლება შეიცვალოს მეორე სეგმენტის თავკიდურა თანხმოვანი¹.

¹ სვანურის ანალოგიური სტრუქტურის ფუძეებში (ნ სონანტის მომდევნოდ) თანხმოვანი ასევე მერყევი და დაუღეგარი ბუნებისაა:

ლი-გვანგუნალ — ლი-გვანდუნალ (ლი გვანგუნალ — მსხვილი და მიიმე რამის მოძრაობა, ლინგვანდუნალ — მიიმე მოძრაობა (მაგ. თევზისა წყალში), შდრ. ქართ. გვანგვალი, ძე. ქართ. გუალე); ლი-გუნგური — ლი-გუნდური (ლი გუნგური — ბლომად მოსხმა ხლისა, ლი გუნდური — მიიმე დაკიდება, მაგ. მტენისა), ლი-კანტურე — ლი-კანჳურე (ლი კანტურე — ლოყების ჩამოკაწერა, გოდება; ლი-კან-

ზოგადად ასეთი მონაცვლეობა შეიძლება: პირველი სეგმენტის ანლაუტის უკანა წარმოების თანხმოდანს (გ, ქ, კ, ხ...) ცვლის წინა წარმოების თანხმოდანი (ძ, ც, წ, ჭ, ტ, ჯ, დ...) მეორე სეგმენტის ანლაუტში, ან პირიქით. ჯერჯერობით გარკვეული კანონზომიერება არ ჩანს, ამიტომ დღეისათვის უფრო მიზანშეწონილი იქნებოდა აღგვენიშნა ფაქტი: ორივე სეგმენტში ანლაუტის თანხმოდანი შეიძლება იცვლებოდეს.

ქ ა ნ ქ ა ლ — ქ ა ნ ჯ ა ლ (ქ ა ნ ქ ა ლ ი — ფამფალი, ლეჩხ. აღ.; ნელი რწევა აკენისა, მესხ. მსრ.; შდრ. ქანქარი; შ ე ქ ა ნ ჯ ა ლ ე ბ ა — შენჯღრევა, ქგლ VII), კ ა ნ კ უ რ — კ ა ნ ტ უ რ ო კ ა ნ ჩ უ რ ო კ ა ნ ჭ უ რ (კ ა ნ კ უ რ ი — იგივეა, რაც კანტური, ქგლ IV; კ ა ნ ჩ უ რ ი — იგივეა, რაც კანტური, ქგლ IV; ჩ ა მ ო კ ა ნ ჭ უ რ ე ბ უ ლ ი — იგივეა, რაც ჩამოკანჭურებული, ქგლ VIII), კ უ ნ კ უ ლ — * კ უ ნ ტ უ ლ — კ უ ნ ტ ა ლ (კ უ ნ კ უ ლ ი — ...მცირე ბუქნაობით სიარული, მესხ. მსრ.; დ ა კ უ ნ ტ ა ლ ე ბ ა — ჩაყუნცვა, მოხ.), დ ი ნ დ ი ლ — დ ი ნ ც ი ლ (დ ი ნ დ ი ლ ი — ღონღილი, ქგლ VII; დ ი ნ ც ი ლ ი — გაპირვებით სიარული ღონემიხდილისა, ბარბაცი, იმერ. გაჩ.), წ ა ნ წ ა ლ — წ ა ნ კ ა ლ (წ ა ნ წ ა ლ ი, ქგლ VIII; წ ა ნ კ ა ლ ი — მშინერი ხეტიალი, ლეჩხ. ჩიქ.), * ქ ი ნ ქ ი ლ — ქ ი ნ დ ი ლ (ქ ი ნ ქ ი ლ ი, შდრ. ქირქილი, ქგლ VII; შდრ. ქ ი ნ დ ი ლ ი — უშნო სიცილი ნელი ხმით; დაცინვა, გაკილვა, იმერ. ცხად.; აგრეთვე: ქ ი ნ დ ი ლ ა კაცი — ტრაბახა, დამცინავი, ზ. იმერ. წერ.), * კ ი ნ კ ი ლ — კ ი ნ ჭ ი ლ (* კ ი ნ კ ი ლ -ის ხმოდანრედუცირებული ვარიანტი

ქ უ რ ე — დაკანჯრა, შდრ. ლი-კანჭურ-ჭლ). ლ ი - კ ი ნ კ ო რ ე — ლ ი - კ ი ნ ტ ო რ ე (ლი-კინკორე — მარცვალ-მარცვალ გამოკრეფა, ლი-კინტორე — კბილების ჩიჩქნა. კორტნა), ლ ი - გ ი ნ გ ლ ა ვ ი — ლ ი - გ ი ნ ჯ ლ ა ვ ი (ლი-გინგლავი — დაგლეჯა, დაფლეთა, ლი-გინჯლავი — დაგლეჯა, დაფლეთა, შდრ. ლი-გლ-ე — ამოგლეჯა, გამოხევა, გამოფლეთა; დახევა. დაფხრეწა), ლ ი - თ უ ნ თ უ რ ი — ლ ი - თ უ ნ ს უ რ ი (ლი-თუნთური — ჩამოკონწიალება, ლი-თუნსური — გრძლად ჩამოკონწიალება ფაფუკი რამისა, მაგ. მელიის კუდისა), ლ ი - თ უ ნ თ უ რ ი — ლ ი - თ ხ ე ნ კ ე რ ი — ლ ი - თ ხ ე ნ წ ე რ ი (ლი-თუნთური — გრძლად დაკიდება რბილი ან გაფუფუფეშებული რამისა, ლი-თხენკერი — ჩამოკიდება ფისისა, ეღვინტისა; ლი-თხენწერი — გრძლად ჩამოკიდება, ჩამოკონწიალება, მაგ. კაბისა, ხალათისა, ჩოხისა... ორ უკანასკნელ მაგალითში ხ განვითარებულია). * ლ ი - კ ე ნ კ უ რ ე — ლ ი - კ ე ნ ტ უ რ ე — ლ ი - კ ე ნ ც უ რ ე (ლი-კენტურე — ნაყუნებად ქვევა, დაფლეთა; ლი-კენცურე — აქა-იქ მოჭრა რამისა; ცოტ-ცოტა ქამა)... სვანურის მასალა ამოღებული გვაქვს სვანურ-ქართული ლექსიკონიდან, რომელიც გამოსაცემად მზადდება ენათმეცნიერების ინსტიტუტში, ლექსიკონით ვისარგებლე მ. ქალდანის ნებართვით.

დაცულია ფუძეში კ ა ნ კ ლ ი¹ — კინკული, მიზეზიანი. ჩხუბის გამომწვევი, გურ. შარ.; კინკილი — ცუდი საქმის დაყინება, საბა; აკინჯილება — навязывать на себя кого или что. ჩუბ. დ.); *ხ ა ნ ხ ა ლ ფუძე შეიძლება აღვადგინოთ ხ ა ნ ტ ა ლ-ის (და ხ ა ნ ტ ა ლ ე ბ ა — დასუფთავება, დაწმენდა, ბერ.) და ხ ა ნ-კ ა ლ-ის მიხედვით (და ხ ა ნ კ ა ლ ე ბ ა — დასუფთავება. კარგად გარეცხვა, ბერ.; შდრ. ტ ა ნ ტ ა ლ: გ ა ტ ა ნ ტ ა ლ ე ბ ა — ძლიერ გასუფთავება, გაპრიალება, გაკრიალება. გაანაწილება. ბერ.). შეიძლება ვიფიქროთ, რომ *ხ ა ნ-ხ ა ლ—ხ ა ნ-ტ ა ლ//ხ ა ნ-კ ა ლ. ასეთი დაშვებისათვის საფუძველს გვაძლევს ხ ა ნ ხ რ უ შ ფუძის ანალიზიც (იხ. გვ. 200)²; ხ ვ ა ნ ხ ვ ა ლ—*ხ ვ ა ნ ხ ა ლ—ხ ვ ა ნ-ც ა ლ (ხ ვ ა ნ ხ ვ ა ლ ი — ცქმუტვა, შმუშნა, ფუტყნა... ქგლ VIII; ხ ვ ა ნ ც ა ლ ი — სწრაფი კლაკნა, სხმარტალი (თევზისა, ქვეწარმავლისა, //მოუსვენრად ყოფნა; ცქმუტვა, ქგლ VIII)³.

ყოველთვის მკვიდრი ვერ არის აგრეთვე პირველი სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვანი:

ძ უ ნ ძ უ ლ⁴—ბ უ ნ ძ უ ლ|ბ უ ნ ც უ ლ (ძ უ ნ ძ უ ლ ი, ქგლ VIII:

¹ კინკლ, თავის მხრივ. —კინდლ|კინწლ (კინდლებიან — კინკლაობენ, ჩხუბობენ; კინწლაობა — კინკლაობა, წაჩხუბება; წაკინწლება — წალაპარაკება, წაჩხუბება, წყენინება, პ. ჯაჯანიძე. აჭარული დიალექტის ლექსიკონი, 1963 წ. (ხელნაწერი).

² თუ ეს ვარაუდი უმართებულოა, მაშინ ტ ა ნ ტ ა ლ—ხ ა ნ ტ ა ლ|ხ ა ნ კ ა ლ. მაგრამ უკვე ფუძის ანლაუტის თანხმონის შეცვლით.

³ რაკი ქართულისათვის ბუნებრივია სეგმენტთა ბოლოკიდურა პოზიციებში სონანტების ასეთი შეფარდება — ნ—ლ (კან-კალ, ცან-ცალ...), შეიძლება დავუშვათ ფ უ მ-ფ უ ლ ფუძის (ფ უ მ ფ უ ლ ა — რბილი, ფაფუკი, ქგლ VII) ასეთი ვარიანტის არსებობაც: *ფ უ ნ-ფ უ ლ. მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმონის მერყეობით—ფ უ ნ-თ უ ლ (ფ უ ნ თ უ ლ ა — იხ. ფუნწულა. ქგლ VII). ფ უ ნ-ჩ უ ლ (ფ უ ნ ჩ უ ლ ა — მსუქანი, ფაფუკი (სახე, ხელები და სხვ.); რბილი, გაბუეებული, ფაფუკი. ქგლ VII). პ უ ნ-ტ უ ლ ფუძე (პ უ ნ ტ უ ლ ა — ბუნწულა. ფუნწულა, ქგლ VI) ფ უ ნ-თ უ ლ-ის ყრუ მკვეთრი სახესხვაობა ჩანს. ხოლო ბ უ ნ-ჩ უ ლ — (ბ უ ნ ჩ უ ლ ა — იგივეა. რაც ფუნწულა, ქგლ I) ფ უ ნ-ჩ უ ლ-ის ვარიანტს უნდა წარმოადგენდეს (მეღერი ანლაუტით).

⁴ მ. ანდრონიკაშვილს ოსურიდან ნასესხებ სიტყვად, სხვათა შორის, მიაჩნია აგრეთვე ძ უ ნ ძ უ ლ ი. ოს. тузын „სწრაფას“. იხ. მისი ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, გვ. 67. ძ უ ნ ძ უ ლ-ის ნასესხებ სიტყვად დასახვა გაუმართლებელია, დაბრკოლებები არა მხოლოდ ფონეტიკურ-სემანტიკური ხასიათისაა. გასათვალისწინებელია, უწინარეს ყოვლისა, ის გარემოება, რომ ს ი ა რ უ ლ-ის „გამომხატველი“ ასეთი ფუძეები სტრუქტურულადაც, სემანტიკურადაც ქართულ „სამყაროს“ განეკუთვნება და უაღრესად გავრცელებულია: ძ უ ნ ძ უ ლ ი, შდრ.: ც უ ნ ც უ ლ ი, ს უ ნ ს უ ლ ი, წ უ ნ წ უ ლ ი, ტ უ ნ-

ბუნძული — ძუნძული, უშნო ჰირბილი, იმერ. ცხად.; ბუნცული — ნელი, უშნო სიარული, იმერ. ცხად.), კინკილ—ცინკილ (კინკილი — ცალ ფეხზე ხტომა, ცალ ფეხზე ხტომით სიარული, — ასკინკილა, ქგლ IV; ცინკილი — ფეხის თითის წვერებზე სიარული, ფშ. IV. 406, 10), ცუნცულ—ქუნცულ (ცუნცული, ქგლ VIII; ქუნცული — ჩქარი სვლა, ქგლ VII). *ცინცილ—დინცილ¹ (ი-ცინი-ის ზმნის ძირია ცინ, მისი რედუბლიკაციით — *ცინ-ცინ, ნ-ს დსიმილაციით *ცინ—ცილ, ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით — დინცილი — უბადო, უშვერი სიცილი (საბა), აქედან უნდა იყოს დლიცინი — უშნო ჰიცილი ხმაურით, იმერ. ცხად.), დანდალ—ბანდალ|ბანცალ (დანდალი — ნელი, ზანტი სიარული ან საქმიანობა, იგივეა, რაც ბლადუნი, მესხ. მსრ., შდრ. ტანტალი, ქგლ VII; ბანდალი — უილაჯოდ სიარული, ლონეპინდილის სიარული, ლასლასი, ბარბაცი, ქგლ I; ბანცალი — ბარბაცი, ქგლ I)².

ქვემოთ დამოწმებულ მაგალითებში ძნელია ითქვას — რომელი სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვანია შეცვლილი, რადგან მოგვეპოვება თითოეული სეგმენტის რედუბლიკაციით წარმოქმნილი პარალელური ფორმები:

დანტალი|დანწალ ფუძეები (დანტალი — იგივეა, რაც დანდალი, ქგლ VII; დანწალი — წანწალი, წოწილი, ღოწილი, უსაქმოდ თრევა, ჩანჩალი, ბერ.; იმერ. ცხად.) შეიძლება იყოს მიღებული დანდალ-ისაგანაც (დანდალი — ძლივ-ძლივობით სიარული, ხანხალი, ლასლასი, ქგლ VII), მაშინ ნ-ს მომდევნოდ დ—ტ||წ, მაგრამ შეიძლება დანტალი-ი მიღებული იყოს ტანტალი-ისაგან, ხოლო დანწალი—წანწალი-ისაგან, I სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით. ასევე, ზორმებრისათვის — ყანტალი|ყანცალი|ყანწალ (ყანტალი — უშნო, უხეირო სვლა მჩატედ. მსუბუქად, არა მყარად, არა საქმიანად, იმერ. ცხად.; ყან-

ტული, კუნკული... ფუძეები გვხვდება სხვა გახმოვანებითაც: ცანცალი, ტანტალი და ა. შ.

¹ გამორიცხული არ არის შესაძლებლობა, რომ დინცილი-ი, დიმ (ი-ლიმ-ი-ს) და ცინ (ი-ცინი-ის) ძირების ნარევი სახეობა იყოს: *ლიმ-ცინ—*ლინ-ცინ—დინ-ცილ, ან ასე: *ლიმ-ცილ—დინ-ცილ.

² შდრ. ქორ-ფოტ-ფორ-ფოტ (ქორფოტა (ყახ.) — ბარბაცით მოსიარულე ადამიანი, ქგლ VII; ფორფოტი (ქართლ.) — ფუსფუსი, ქგლ VII; აგრეთვე. ფარფატი... — ლასლასი, ბარბაცი, ქგლ VII; დაფარფატებს, ქგლ III), ქარ-ფალ-ფარ-ფალ (ქარფალ — წერილი თევზი, ქგლ VIII; ფარ-ფარ (ფარფარი — რასაც ფარფაში გააქვს, ფრიალა... ქგლ VII); — ფარ-ფალ (შდრ.—ფარ-ფლი, ქგლ VII)—ჭირ-ფალა.

კალი — სუსტად სიარული, ქგლ VII; ყანწალი — გამხდარი და შიდალი ადამიანის სიარული, ქგლ VII) ამოსავლად შეიძლება დავსახოთ ყანყალი, მაშინ მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმობანი ყწარმოგვიდგებოდა სახეცვლილად (ტ, ც, წ). ამის გვერდით მეორე ვარაუდს აგრეთვე ვერ გამოვიციხავთ: ყანტალ—ტანტალ. ყანცალ—ცანცალ, ყანწალ—წანწალ. ასევე შეიძლება ვიფიქროთ, რომ პანწალ—პანპალ (გადაპანწალებული — წანწალით დაქანცული, იმერ. ცხად.; პანპალი—ღრმა მოხუცი). დასუსტებულის ქანაობა, სიარული, ქართლ. ლქსკ.) ან: პანწალ—წანწალ და ა. შ¹.

თანხმობანი იცვლება ზოგჯერ პირველი სეგმენტის რ სონანტის მომდევნოდ:

ღურღუმ—ღურჭუმ (ღურღუმი — მბრუნავი, ძალიან ღრმა მორევი, ქართლ. ლქსკ.; შდრ. ღურღური, ქგლ VII; შთაღურჭუმეზა — окуниватъся, ჩუბ. დ.; ღურჭუმალი—ჩაყვინთვა წყალში, იმერ. ცხად.), ყურყუმ—ყურჭუმ (ყურყუმალი — იგივეა, რაც ყურყუმალაობს: წყალში იმალება თავიანდაკ. ყვინთავს, ქგლ VII; შდრ. ყურყუმელა — თავდაღმა წყალში ჩასვლა, საბა; შდრ.: ყურჭუმელა — იგივეა, რაც ყურყუმელა. ქგლ VII; უყურჭუმეზა — თავი წყალში ჩაუყო, საბა; ზღუესა შინა შთაქდიან მეყურჭუმენი, სწავლ. 191, 7), კირკიმ—კირტიმ (კირკიმალი — სამიზეზოს ძებნა, წვრილმანებში ჩაყოლა, ჩაციება, ქგლ IV; კირტიმალი — იგივეა, რაც კირკიმალი, ქგლ IV), ქორქორ—ქორცორ (ქორქორი — იხ. კურკური, ქგლ VII: ჩუმი ლაპარაკი, ჩურჩული; ტკბილად, ალერსით ხმადაბლა ლაპარაკი მოარშიყეთა, არშიყობა, ქგლ VII; შდრ. ქორცორი — ლაქუცი², მოხ.), სარსალ—სარგალ (სარსალა — გაწყვეტა, დახოცვა. ქირი, ბერ.; გადასასარსალებელი — გადასაშენებელი, მოსასპობი, იმერ. გაჩ.; მოსარსალეზა — მოთელვა, მოჭეკვა; წყევლა-კრულვა, იმერ. გაჩ... ალბათ რედუქციცირებულთა სარძირი, შდრ. ძვ. მოსარ, მოსრა...; მოსარგალეზა — მოხრესა და გაფუჭება, გურ. შარ)³...

¹ ამ თვალსაზრისით სვანურის მასალას ალბათ აგრეთვე დაზუსტება დასჭირდება.

² ილუსტრაციის მიხედვით ჩანს, რომ განმარტებას სიზუსტე აქვია (შდრ. „რას ექორცორები მაგ ქალს?“, მოხ.).

³ შდრ. სვანურის ვითარება: ლი-გურგუნი—ლი-გურბუნი (ლიგურგუნი — გრუხუნი, რახუნი; ლიგურბუნი — ქვების რახა-რუხი მდინარეში), ლი-კურკუნი—ლი-კურხუნი (ლიკურკუნი — კრუსუნი; ლიკურხუნი —

ტარდალ (ტარდალი — დარდილი, ყბედობა, БОЛТОВНЯ-ბერ.) მიღებულია ან ტარტალ (←ტარტარ)-ისაგან, ან დარ-
 ლალ-ისაგან (ხმაშაღალი ლაპარაკი...; ქგლ VII); ჭურღულ-ისათვის
 (ჭურღული — ჭურჭუჭი, ქღურღული; ჩუმი და მეგობრულად სა-
 უბარი; ქგლ VIII) ამოსავალი შეიძლება იყოს ღურღული-ი (ღურღ-
 ღუნი გაჯავრებით, ჩუმი ლაპარაკი, შდრ. ღურღური, ჩუბ. დ.;
 გურ. შარ.) → ღურჭულ, საურთიერთო მეტათეზისით — ჭურ-
 ღული... ხოლო ფურჩული-ი (იგივეა, რაც ჩურჩული, ქგლ VII)
 ჩურჩული-ისაგან უნდა მომდინარეობდეს, პირველი სეგმენტის ან-
 ლაუტის ჩ-ს ფ-დ შეცვლის გზით...

აქ განხილული მასალის მიხედვით ჩანს, რომ რედუბლიცირებულ
 ფუძეებს, რომლებიც პირველი სეგმენტის აუსლაუტში ნ||რ სონან-
 ტებს შეიცავენ, შეიძლება ეცვლებოდეთ ანლაუტის თანხმოვნები
 პირველი სეგმენტისა ან მეორე სეგმენტისა, საერთოდ კი მეორე
 სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვანი (ნ, რ სონანტების მომდევნოდ)
 უფრო მერყევი ჩანს.

მსგავსი ცვლილებები მოიცავენ ანალოგიური სტრუქტურის
 მქონე ზმნური ფუძეების მხოლოდ ნაწილს. საკითხი იმის შესახებ,
 თუ კონკრეტულად რა შემთხვევებში და რა წესების მიხედვით ხდებ-
 და ანლაუტის თანხმოვანთა რყევა, მასალის უკმარისობის გამო, ჯერ-
 ჯერობით უპასუხოდ რჩება. და მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეული
 კანონზომიერებანი დადგენილი არ არის, საჭირო შემთხვევაში ჩვენ
 შეიძლება დავემყაროთ ფუძეებში ზემოხსენებული ცვლილებების
 (სეგმენტთა ანლაუტის თანხმოვანთა რყევის) არსებობის თვით
 ფაქტს, ხოლო უკვე გაანალიზებული კონკრეტული ფუძეები მოვიშ-
 ველით საანალიზო ფორმებთან ანალოგიისა თუ მიმართებების და-
 საყარებლად.

ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში წყვილთანხმოვნიათ
 კომპლექსების სხვა ძირითად მოდელს გვაძლევს დეცესიურ-

ახვრა, კრუსუნი), ლი-დ-ჯ-რ-დი-ნ-ე — ლი-დ-ჯ-რ-ზი-ნი-ე (ლიდჯრდინე — ძალზე
 ჩასუქება, ჩადანდალება; ლიდჯრზინე — ტანში გამსხვილება).. სენატრში მერყევი
 ჩანს თანხმოვანი ლ სონანტის მომდევნოდაც: ლი-ბ-ჯ-ლ-ბ-ჯ-ნ-ე — ლი-ბ-ჯ-ლ-
 გ-ჯ-ნ-ე — ლი-ბ-ჯ-ლ-დ-ჯ-ნ-ე (ლიბჯლბჯნე — ძონძებით მოძრაობა, ფამფალი; ლი-
 ბჯლგჯნე — მძიმედ მოძრაობა სიბერის გამო, ლიბჯლდჯნე — ძონძებიანის მოძრაო-
 ბა), ლი-გ-ჯ-ლ-გ-ჯ-ნ-ე — ლი-გ-ჯ-ლ-დ-ჯ-ნ-ე — ლი-გ-ჯ-ლ-ც-ჯ-ნ-ე (ლიგჯლგჯნე —
 ლაყუნი, ლიგჯლდჯნე — ყანყალი, ლაყუნი; ლიგჯლცჯნე — ჩინდრიკი, ჩინდრიკით
 ცლა, ბანცალით სვლა), ლი-თ-უ-ლ-თ-უ-ნ-ე — ლი-თ-უ-ლ-ქ-უ-ნ-ე (ლითულთუ-
 ნე — დარბილება სხეულისა, ლითულქუნე — მოშვებულად, მოღუნებულად სიარ-
 ული)..

ჰარმონიული კომპლექსი (აქამდე განვიხილავდით სონანტი-
თანხმოვანი — მოდელის კომპლექსებს). ასეთი კომპლექსების
შემცველი ფუძეები აგრეთვე რედუპლიცირებული ძირებისაგან
წარმოქმნილი ფუძეები ჩანს, ხოლო თვით ჰარმონიული კომპლექსე-
ბი ხშირ შემთხვევაში მეორეულია, უკანაენისმიერ თანხმოვანთა
განვითარების შედეგად მიღებული:

სისინ — სისხინ (ვიოწმებთ მხოლოდ მონათესავე მნიშვნე-
ლობებს: გადასისინება — მეტისმეტი შეწუხება ლაპარაკით;
ლეჩხ. აღ.; სისხინი — ბევრის ლაპარაკი უზრდელად და უთავ-
ბოლოდ, იმერ. ცხად.), ტატან — ტატყან (ტატანი — გაწყ-
რომით, გაჯავრებით ლაპარაკი, — ცაცხანი, დატატანება, ქგლ VI;
ტატყანი — ხმამაღლა უშნოდ ლაპარაკი, ტარტარი, ლაქლაქი, ქგლ
VI), ციცინ — ციცქინ (შესციცინებს — სიყვარულით,
ალერსით შეკყურებს, — შეჭხარის, შეჭფოფინებს, ქგლ VII; შეს-
ციცქინებს — იგივეა, რაც შესციცინებს, ქგლ VII). წიწინ —
წიწკინ (წიწინი — ფრინველის... მიერ გამოცემული წვრილი
ხმა, ქგლ VIII; წიწკინი — ერთგვარი უსიამოვნო წვრილი ხმის
გამოცემა, იმერ. ცხად.), ჭიჭინ — ჭიჭყინ (ჭიჭინი... იგივეა,
რაც ჭიჭყინი, ქგლ VIII) ¹ და ა. შ.

ზოგ შემთხვევაში შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ჰარმონიული
კომპლექსები მიღებულია ფუძეში კომბინატორული ფონეტიკური
სახეცვლილებების შედეგად:

თუხთუხ ფუძე რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი
ხმაბაძვითი ფუძეა (თუხთუხი — მოსქო სითხის დუღილის
დროს ყრუ, ნაწყვეტ-ნაწყვეტი ხმაური, ფუხფუხი, ქგლ IV). თუხ-
თუხისაგან — უნსუფქისი დართვით — *თუხ-თუხ-უნ. მეორე
სეგმენტის ხმოვნის რედუქციით — *თუხ-თხ-უნ, პირველი სეგმენ-
ტის აუსლაუტის თანხმოვნის დაკარგვით — თუ-თხ-უნ (თუთხუ-
ნი — ცხვირში სურდოს დროს წარმოებული ხმაური სუნთქვისას,
იმერ. ცხად.). ასევე: ციქციქ (ციქციქი — მსუბუქი მოძრაობა
ჯვლაში (ნ: ცუქცუქი, ქიციცი...), იმერ. ცხად.) — *ციქ-ციქ-ინ —
*ციქ-ციქ-ინ — ცი-ციქ-ინ (ციციქინი — ჩქარი მსუბუქი სვლა,
უპირატესად მასობრივი, იმერ. ცხად.; ცქრიალი, ცუნცული, ქგლ
III); ძაგძაგ (ძაგძაგი, ქგლ VIII) — *ძაგ-ძაგ-ან — *ძაგ-
ძგ-ან — ძა-ძგ-ან (ძაძგანი — ნძრევა ერთგვარი ხმაურით, იმერ.
ცხად.); *ძაგ-ძაგ-უნ — *ძაგ-ძგ-უნ — ძა-ძგ-უნ (ძაძგუნი ო.

¹ შტრ.: წინწალ-წინწალ (წინწალი — იგივეა, რაც წინწალი, ქგლ VIII).

ქგლ VIII; შ ი შ ხ ი ნ (შ ი შ ხ ი ნ ი, ქგლ VII)—*შ ი ხ-შ ი ხ-ი ნ (შდრ. ნ ა-შ ხ-ი რ-ი, სვან. ა-შ ხ-ი „წვავს“ ად-შ ი ხ-ე „დაწვა“)
 —*შ ი ხ-შ ხ-ი ნ—შ ი-შ ხ-ი ნ (შ ი შ ხ ი ნ ი, ქგლ VII); ძ ი გ ძ ი გ
 (ძიგძიგი, ქგლ VIII)—*ძ ი გ-ძ ი გ-ი ნ||*ძ ი გ-ძ ი გ-ი ლ—*ძ ი გ-ძ
 ი ნ||*ძ ი გ-ძ ი ლ—ძ ი-ძ გ-ი ნ||ძ ი-ძ გ-ი ლ (ძ ი ძ გ ი ნ ი, ძ ი ძ-
 გ ი ლ ი, ქგლ VIII); ჯ ი ღ ჯ ი ღ (ჯ ი ღ ჯ ი ღ ი—ი გივეა, რაც
 ჯიყჯიყი: ულაზათო, გაურკვეველი ლაპარაკი, ქგლ VIII)—*ჯ ი ღ-
 ჯ ი ღ-ი ნ—*ჯ ი ღ-ჯ ღ-ი ნ—ჯ ი-ჯ ღ-ი ნ (ჯ ი ჯ ღ ი ნ ი—უკმაყოფილო
 ლაპარაკი, ბუზღუნი, ქგლ VIII) და ა. შ.

და მაინც ჯერჯერობით არ შეიძლება კატეგორიულად ვამტკიცოთ:
 ჰარმონიული კომპლექსი ამა და ამ ფუძეში კერძოდ ამ გზით არის
 მიღებულიო. პირველი რიგის მაგალითები შეიძლება აიხსნას კომბი-
 ნატორული ფონეტიკური სახეცვლილებების საფუძველზე (თუ და-
 ვუშვებდით, მაგალითად, რომ გვქონდა (ან გვაქვს სადმე) *ს ი ხ-
 ს ი ხ ფუძე, შეიძლებოდა აქედან გამოგვეყვანა ს ი ს ხ ი ნ: *ს ი ხ-
 ს ი ხ-ი ნ—*ს ი ხ-ს ხ-ი ნ—ს ი-ს ხ-ი ნ), ხოლო მეორე რიგისანი — შუა
 პოზიციაში უკანაენისმიერ თანხმოვანთა განვითარების ნიადაგზე
 (თუ დავუშვებდით, რომ გვქონდა, ვთქვათ, ძ ა ძ ა ნ ფუძე (მნიშვნე-
 ლობით ძ ა ძ გ ა ნ-ში რომ გვაქვს), მაშინ ძ ა ძ ა ნ—ძ ა ძ გ ა ნ; ზოგი
 ფუძე თანაბრად იძლევა ორივეგვარი ახსნის შესაძლებლობას. რო-
 მელიმე შ ი შ ხ ი ნ შეიძლებოდა მიგვეღო ამ გზითაც: შ ი შ ი ნ—
 შ ი შ ხ ი ნ, და ასეც: *შ ი ხ-შ ი ხ-ი ნ—*შ ი ხ-შ ხ-ი ნ—შ ი შ ხ ი ნ. სა-
 კითხის სპეციალური შესწავლით ამისი დადგენა ალბათ არ გაჭირ-
 დებოდა.

მაგრამ ჩვენთვის ამჟამად მთავარი იმის ჩვენება კი არ არის, თუ
 რ ა გ ზ ი თ არის მიღებული დამოწმებული ორმარცვლიანი ფუძე-
 ები. არამედ ჩვენება იმისა, რომ ეს ორმარცვლიანი ფუძეები წარ-
 მოშობით რედუქტივირებული ძირებია. ორივე გზას ამ დასკვნას-
 თან მივყავართ.

არც ისე ბევრი გვაქვს მაგალითები, რომელთა მიხედვით ცვლი-
 ლებანი ორმარცვლიან ფუძეებში შექმნილია არა მხოლოდ თანხ-
 მოვანს ან ჩხოვანს, არამედ თანხმოვანსაც (თანხმოვნებსაც) და ხმო-
 ვანსაც, ხოლო ჩვენს ხელთ არსებული მასალის სიმცირე ასე თუ ისე
 სანდო ახსნის საშუალებას არ იძლევა (ბურღალი, გორჯოლი, ფარ-
 ცუხი, ზურტუხი...).

¹ ვ. თოფურია, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, III, საქართველოს არქივი, 11, 1927 წ., გვ. 183; ა რ ნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ე ა, ვარე-კახეთი დიალექტოლოგიურად, არილი, 1925 წ., გვ. 61—62.

95. სამთანზმოვნისანი კომპლექსები ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციასში ორი ძირითადი მოდელის სახით წარმოგვიდგება: სონანტი (ნ რ) + ჰარმონიული კომპლექსი; სონანტი + ხშული ან ნაკრალოვანი + სონანტი.

ასეთი მოდელების კომპლექსთა შემცველი ორმარცვლიანი ფუძეები აგრეთვე რედუპლიცირებული ძირებისაგან არის მიღებული.

ზმნური ფუძეების ნაწილში, რომელთა შუა პოზიციას ახასიათებს კომპლექსები მოდელისა—სონანტი (ნ რ) + ჰარმონ. კომპლექსი, უფრო ადვილი დასანახავია, რომ ძირები რედუპლიცირებულია, ნ, რ სონანტების მომდევნო თანზმოვნების შემდეგ ვითარდება უკანაენისმიერი თანზმოვნები, რის შედეგად წარმოიქმნება ჰარმონიული კომპლექსები:

*ზურზულ—ზურზულულ (*ზურზულ, შდრ. ზუნზული — ხმადაბლა ტირილი, გუჩ. ჟღ.; ზურზული — ბევრის ტირილი ერთად, გურ. ჟღ.), თანთარ—თანთქარ (თანთარი — იგივეა, რაც თამთამი (შდრ. თანთალი), ქგლ IV; თანთქარი — იგივეა, რაც თამთამი, ქგლ IV), ძუნძულ—*ძუნწულ—ძუნწულ (ძუნძული, ქგლ VIII; ძუნწული — ცხენის ჩქარი და მეტად უშნო სვლა... იმერ. ცხად.), წინწილ—წინწილ (წინწილი — წყლის (სითხის) წვრილად, ცოტ-ცოტა დენა მილიდან, მესხ. მსრ.; წინწილი — იგივეა, რაც წანწკარი. ქგლ VII), წურწურ—წურწკურ (წურწური, ქგლ VIII; წურწკური — იხ. წურწური, ქგლ VIII) და ა. შ.

უფრო რთულია ვითარება, როცა აღნიშნული მოდელის კომპლექსთა შემცველ ფუძეებს სხვადასხვაგვარი ფონეტიკური სახეცვლილება აქვთ განცდილი. რამდენიმე სავარაუდო ახსნა:

ბარ¹ ძირს ქართულში არაერთი მნიშვნელობა აქვს. ერთი მათგანია „ლაპარაკი, თქმა, მეტყველება—მიწვევა“. საბასთან დააბარა — „სიტყვა შეუთვალა“. ძირი აღრიდანვე გვხვდება (არ ბაგენი აუბარნა, ვ. ტ. 245, 2), გავრცელებულია თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში (დააბარებს, დაბარება... ქგლ III) და დიალექტებშიც (ბარება||დაბარება — დაძახება. მიწვევა. დაპატიება, ხევს. ქართ. დიალექტ. გამობარება — გამოწვევა. გამოძახება, გურ. ჟღ...), შემონახულია უკუთქმით ფორმებშიც წვაუბარი ვითა მწყრალი, შვდ. 1224, 2; (უბარი — неговорящий, ჩუბ. დ.; — უმძრახი, უთქმელი, სმაგაუცემელი; გადატ. დამღუ-

¹ თავისთავად საინტერესოა ამ ძირის მიმართება სომხურის მსა („სიტყვა“-თან.

რებული. გაბუტული. ქართლ. ლქსკ.; მომდურავი, შემდურე-
 ზული, იმერ. ვაჩ.). ბარ ძირის რედუქლიკაციით—*ბარ-ბარ,
 რ-ს დისიმილაციით—*ბარ-ბალ, მეორე სეგმენტის ანლაუტის
 თანხმოვნის შეცვლით—ბარ-დალ; ღჱ განვითარებით—ბარ-
 დლალ (ბარდლალი—ბოხი ხმით უშნო, ულამაზო ბგერების
 გამოცემით მეტყველება; უაზრო, უშინაარსო ლაპარაკი, იმერ. ცხად.)
 —||ბარდლან (ბარდლანი—იგივეა, რაც ბარდლალი, იმერ.
 ცხად.).

მაგავსი ცვლილებების შედეგად მიღებული შეიძლება იყოს
 ბირდლინი (ცეცხლის ნთება ან მისი მოკიდება დიდი ხმაურითა
 და განათებით, იმერ. ცხად.), *ბირ-ბინ (შღრ. ბირბილი—
 ცეცხლის პრიალი, ლეჩხ. ალ.: ცეცხლი, რომ რაიმეს ძლიერად მოე-
 კიდება. იმაზე იტყვიან. გურ. ყლ.) —*ბირ-დინ—ბირ-დლინი.

გაპორიცხული არ არის შესაძლებლობა, რომ კირჩხინი
 (ჩხიკინი, იმერ. ცხად.) მომდინარეობდეს *კირკინ-ისაგან (→
 კირკნ: იკირკინებოდა—ნისკარტით ჩხრეკდა, საჭმელს ეძებ-
 და, გურ. ქართ. დიალ.: კირკნა—უხეიროდ თხრა, ზანტად რისაშე-
 ეთება, ბერ.: კირტნა (←კირკნა)—თითით რაშიმე ჩხიკინი, ბერ.):
 *კირკინ—*კირჩინ—კირჩხინ.

დასავლურ დიალექტებში გვაქვს შემორჩენილი ფუძე თართალ
 (ცხელების დროს მაღალი ტემპერატურის გამო თრთოლვა; ბერ.),
 მისი მყლერი ვარიანტი —დარდალ (ცნობილია ჰანურიდან (ცახ-
 ცახი. трепетать; მაღარდალენ — „მაცახცახებს“) ¹. თარ-
 თალ ფუძეში პირველი სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის შეცვ-
 ლით—*ფარ-თალ (შღრ. ძუნძულ—ბუნძულ), II სეგმენტის ან-
 ლაუტის თანხმოვნის მომდევნოდ ქ-სა და ხ-ს განვითარებით—ფარ-
 თქალ (ფართქალი—იგივეა, რაც ფართხალი, ჭგლ VII) ||ფარ-
 თხალ (ფართხალი—მთელი სხეულით (ხელ-ფეხით) უნებუ-
 რი, უმწეო მოძრაობა... ძაგძავი; ფანცქალი (გულისა), ჭგლ VII),
 ფართხალ—ფორთხალ (ფორთხალი—ძრუა დაცემულთა
 ცხოველთა ანუ თევზთა ხმელზედ, ჩუბ. ნ.; ჭმელზედ თევზის ძრვა,
 საბა). *ფარ-თალ ფუძეში II სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის
 მერყეობით—*ფარ-ტალ||*ფარ-ცალ||*ფარ-ჩალ. ასეთები არ
 შევოგერჩა, სამაგიეროდ უკანაენისმიერ თანხმოვანთა იგანვითარებით
 *ფარ-ტალ—ფარ-ტკალ (ფარტკალი—ფართხალი, თუშ.),
 *ფარ-ცალ—ფარ-ცქალ (ფარცქალი—იხ. ფანცქალი, ჭგლ

¹ არნ. ჩიქობავა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი,
 33. 268.

VII), *ფარ-ჩალ—*ფარ-ჩხალ—ფორჩხალ (ფორჩხალი — ფართხალი, ქართ. ლქსკ.), ფორჩხალ—ფურჩხალ (ფურჩხალი — წყალში ბავშვის თამაშობა, კუყუშალაობა, ქგლ VIII) ¹.

თართალ ფუძის პარალელურად ქართულში მოგვეპოვება უფრო გავრცელებული თანთალ-ი (იგივეა, რაც თამთამი: ნძრევა, რხევა (ფაფისებური მასისა, მსუქანი სხეულისა და სხვ.). ქგლ IV). თან-თალ-ისაგან ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით—*ფან-თალ, ხ-ს განვითარებით ფან-თხალ (ფანთხალი — იხ. ფართხალი, ქგლ VII).

კომპლექსები მოდელისა — სონანტი + ხშული ან ნაპრალოვანი + სონანტი — ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში მიღებული ჩანს მეორე სეგმენტისეული ხმოვნის რედუქციის შედეგად:

დასაყურ დიალექტებში დადასტურებულია ორი ფუძე: გუნგრუში (მოვლა, მზრუნველობა, მოფერება, მოალერსება, იმერ. გაჩ.), გუნგრავი (რაჭ. — ქალის თამაშ-კოტრიალი, ვნებათაღრევით გამოწვეული, ბერ.); ორივე ფუძისათვის ამოსავალია *გუნგრ. რომელიც გურ-გურ ფუძის ვარიანტს წარმოადგენს (გურგური — ზრუნვა, მოვლა, ქართლ. ლქსკ.; დაჰგურგურებს — უვლის ერთგულად, თავს დასტრიალებს, თავს ევლება; ეფერება, ქართლ. ლქსკ.; უგურგურებს — ეფერება, უალერსებს, უყვავებს, ქგლ VII). არსებობს ამ უკანასკნელის დისიმილირებული სახეობაც — გურ-გულ (გურგული — ალერსი, ფერება, ქიზიყ. მენთ.); როგორც ჩანს, გუნგრუშ—*გუნ-გურ-უშ—*გუნ-გურ, გუნგრავ—*გუნ-გურ-ავ—*გუნ-გურ. —უშ, —ავ ელემენტების წარმომავლობა ნათელი არ არის.

კანტრუში (თავის კანტური, ქართლ. ლქსკ.), კანტრ-უშ—*კანტ-ურ-უშ. ამოსავალია კანტურ, რომელიც, თავის მხრივ, მომდინარეობს კანკურ-ისაგან (კანკური — იგივეა, რაც კანტური, ქგლ IV).

კუნკრუხი (არშიყობა, ზ. იმერ. წერ.), კუნ-კრ-უხ—*კუნ-კურ-უხ, ნაწარმოებია *კუნ-კურ ფუძისაგან, შდრ. კურ-

¹ გარდამავალი საფეხურები თითოეული ფუძისათვის (*ფარ-ცალ. *ფარჩალ...) შეიძლება არც ვივარაუდოთ და ყველა დადასტურებული ფუძე (ფართქალ, ფართხალ, ფარცქალ...), პარამონიული კომპლექსების მონაცვლეობის გზით, ერთი რომელიმე მათგანისაგან მომდინარედ მივიჩნიოთ (ეთქვათ, ასე: *ფარ-თალ—ფარ-თქალ—ფარ-ცქალ, ფარ-ტქალ, ფარ-ჩხალ...).

კ უ რ (კ უ რ კ უ რ ი — ჩუმი ლაპარაკი, ჩურჩული; გადატ. ტკბილად, ალერსით ხმადაბლა ლაპარაკი მოარზიყეთა||არზიყობა, ქგლ IV).

კ უ ნ ტ რ უ შ ი (პირუტყვეთ ხლტომით თამაშობა, საბა; შეთამაშებით ხტუნაობა, გადახტომ-გადმობხტომა თამაშის დროს, ჩვეულებრივ ითქმის ცხოველებზე და მათ ნაშიერებზე, ქგლ IV). კ უ ნ-ტ რ უ შ — * კ უ ნ-კ უ რ-უ შ — კ უ ნ-კ უ რ, შდრ. კ უ ნ-კ უ ლ (კ უ ნ კ უ ლ ი — ცანცარი, მცირე ბუქნაობით სიარული, მესხ. მსრ.; ჩქარი სიარული ბავშვთა და მოხუცთა, ქგლ IV).

პარალელურ ფორმათათვის — ც უ ნ ც რ უ კ ი (იგივეა, რაც ცუნდრუკი, ქგლ VII) და ც უ ნ დ რ უ კ ი (უგვანად ხტუნვა, ქგლ VIII) ამოსავალია პირველი: *ც უ ნ-ც უ რ-უ კ (შდრ. ც უ ც უ რ ა გ ი | ც უ ც უ რ ა კ ი — „მხცოვანი ცელქი“ საბა; ასაკისათვის შეუფერებლად ჩქარი (შდრ. ცუნცრუკა), ქგლ VIII) — *ც უ ნ-ც უ რ, შდრ. ც უ ნ-ც უ ლ (ც უ ნ ც უ ლ ი — მოკლე ნაბიჯებით მსუბუქად და სწრაფად სიარული (პატარა ცხოველისა ან ბავშვისა), ქგლ VIII). ც უ ნ ც რ უ კ, თავის მხრივ, — ც უ ნ დ რ უ კ, ამ უკანასკნელს აქვს ვარიანტებიც (ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით: ბ უ ნ დ რ უ კ ი — უხეირო ხტუნვა, გურ. შარ.; უშნოდ, უსაქმოდ სიარული, იმერ. გაჩ. ხტომა ან ცეკვა უშნო, იმერ. ცხად; ფ უ ნ დ რ უ კ ი — ხტუნვა, კუნტრუში; თამაში, ქგლ VII). შდრ. ჩ ა ფ უ ნ დ რ უ შ ე ბ ა — ჩაფუნდრუქება, ოთხფეხი ცხოველის ხტუნვა, გადატ. ჩათამაშება, ქართლ-ლქსკ.).

წ ი ნ წ რ ი ქ (მ ო წ ი ნ წ რ ი ქ ო ბ ზ — მოწვეთავს, ჩამოდის (უსუფთაო სითხე). გურ. შარ.), როგორც ჩანს, მომდინარეობს *წ ი ნ წ ი რ — ფუძისაგან (შდრ. წ ი ნ წ ი ლ ი — წყლის (სითხის) წვრილად, ცოტ-ცოტა დენა მილიდან, მესხ. მსრ.; წ ი ნ წ კ ი ლ ი — იგივეა, რაც წანწკარი, ქგლ VIII), *წ ი ნ-წ ი რ — *წ ი ნ-წ ი რ-ი ქ — წ ი ნ წ რ-ი ქ. -ი ქ-რადაც. დანიშნულებისა და წარმომავლობის მარცვალია.

ხ ა ნ ხ რ უ შ ფუძე ლეჩხუმურში დასტურდება (ხ ა ნ ხ რ უ შ ი — ბოატნეულის წმენდა-რეცხვა, ქგლ VIII). ხ ა ნ ხ რ უ შ — *ხ ა ნ-ხ ა რ-უ შ — *ხ ა ნ-ხ ა ლ-უ შ. ხ ა ნ-ხ ა ლ რედუბლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე ზემოთ აღვადგინეთ. შდრ. ამავე მნიშვნელობის ტ ა ნ ტ ა ლ, ზ ა ნ ს ა ლ, აგრეთვე ხ ა ნ ტ ა ლ, ხ ა ნ ჭ ა ლ (იხ. გვ. 191).

კ ო ნ კ მ ა ლ (კ ო ნ კ მ ა ლ ო ვ ს — ტრიალებს, შდრ. იმერ. ხვანხვალი, ინგილ. ლამბ.) — კ ვ ა ნ-კ ვ ა ლ — კ ო ნ-კ ვ ა ლ — კ ო ნ-კ მ ა ლ (ხ ვ ა ნ ხ ვ ა ლ ი — მოუსვენარი ტრიალი საბანქვეშ, ქვეშაგებში, იმერ. ცხად.).

სხვა შემთხვევაში ამავე მოდელის — ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი ან

ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი — თანხმოდანთა ჭგუფები მიღებულია იმის შედეგად, რომ ფუძის შუა პოზიციაში ერთმანეთს ხვდება I სეგმენტის აუტლაუტის სონანტი და II სეგმენტის ანლაუტის წყვილი თანხმოდანი:

ღ ვ ა რ დ ვ ა ლ ი, ბერ.; კ ვ ა რ კ ვ ა ლ ი, იმერ. ცხად.; ლეჩხ. ჩიქ.; კ ვ ი რ კ ვ ი ლ ი, ლეჩხ. აღ.; ს ვ ა რ ს ვ ა ლ ი (დასვარსვალიტება), იმერ. გაჩ.; ქ ვ ი რ ქ ვ ი ლ ი, ქგლ VII; ღ ვ ა რ ღ ვ ა ლ ი, ქგლ VII; ჩ ვ ა რ ჩ ვ ა ლ ი, ბერ.; ხ ვ ა რ ხ ვ ა ლ ი, ქგლ VIII.

96. რედუპლიცირებული ძირებისაგან წარმოქმნილ ფუძეებში შეიძლება იცვლებოდეს:

ა) ერთ-ერთი სეგმენტის ხმოვანი¹:

ბ უ დ ბ ა დ (ბ უ დ ბ ა დ ი — ბორიალი, უსაქმო სიარული ერთ ადგილას (ნ. ბოთილი), ლეჩხ. აღ.; შდრ. ბ ა დ ა ბ უ დ ი — ნელი და ზანტი სიარული..., მესხ. მსრ.; ბ ა დ უ ნ ი — ბლაცუნი, უშნოდ. უაზროდ სიარული, გურ. შარ.), კ ი ს კ ა პ (კ ი ს კ ა ს ი — სწრაფად მქცევი, საბა, შდრ. თქვენ თავად მისი სიმხნე და სიკაცკაცე მოგწონს, რუსუდ. 32, 32), ლ ა კ ლ უ კ (ლ ა კ ლ უ კ ი — იგივეა, რაც ლ უ კ ლ უ კ ი, ქგლ IV; შდრ. ლაკლაკი, ქგლ IV), ყ ი ვ ყ ა ვ (ყ ი ვ ყ ა ვ ი — იგივეა, რაც ყ ი ვ ყ ი ვ ი, ქგლ VI), ღ უ რ ღ ო რ (ღ უ რ ღ ო რ ი — ღურღური, მორევის ხმაური, ქყ.), ჩ ი მ ჩ ა მ (ჩ ი მ ჩ ა მ ი — ფიქრი, დაფიქრება, რაჭ. ქართ. დიალ.), ც ი მ ც ა მ (ც ი მ ც ა მ ი — გატრუნვა (შიშით), ქგლ VIII)...

¹ გაცილებით უფრო ხშირია სახელები სეგმენტების მიხედვით განსხვავებული ხმოვნებით:

კ ა პ - კ ი პ — *კ ა პ - კ ა პ (კ ა პ კ ი პ ა (კ ა ხ.) — იგივეა, რაც ავქაში, ქგლ IV; შდრ. კ ა პ ი — მოჭრილი ხის ერთგვარი განტოტება, რომელსაც ქმნის მასზე ამოზრდილი რტოს შერჩენილი ნაწილი... გამონაშვერი ბარის ტარზე. ქგლ IV), ღ ა რ - ღ ო ლ — ღ ა რ - ღ ა ლ (ღ ა რ ღ ო ლ ი (გურ.) — ლაპარაკის ხმა; ხმაშალაღი ლაპარაკი: ძახილი, გადაძახება, შეძახება, ქგლ VII; შდრ. ღ ა რ ღ ა ლ ი — ხმაშალაღი ლაპარაკი. ქგლ VII. ბ ე ქ - ბ ე უ ქ — ბ ე ქ - ბ ე ე ქ (ბექბუქი — ბექებიანი, გორაკიანი ადგილი. ქგლ I; შდრ. ბექი — ამაღლებული ადგილი, ბორცვი, გორაკი, ქგლ I), წ ე ლ - წ ე ლ — წ ე ლ - წ ე ლ (წ ე ლ - წ ე ლ ი — ნაწლაუები, ქგლ VIII; შდრ.; წ ე ლ ი — ამაკ მნიშვნელობით, ქგლ VIII), ბ ი ნ დ - ბ ე ნ დ — *ბ ი ნ დ - ბ ი ნ დ (ბინდბენდი. შდრ. ბინდი, ქგლ I)...

ასევე დამახასიათებელია სახელური ფუძეებისათვის ხმოვანთა და თანხმოდანთა ცვლილებანი:

ფ ი რ - ფ ა ტ - ფ ა რ - ფ ა ტ - ფ ა რ - ფ ა რ (ფ ი რ ფ ა ტ ი — ფრინველია ერთნაირი, ქგლ VII, შდრ. ფარფატი. ქგლ VII, ფარფარი, ქგლ VII), გ ო რ - გ ა ლ — გ ო რ - გ ო ლ (გორგალი, ქგლ II, შდრ. გორგოლაკი, ქგლ II)...

სორსალ (დასორსალეზა—წამგრგუალეზა; წასორსალეზა—გრძლად წამგრგუალეზა, საბა; შდრ. დასორსოლავეზა—დაზელილი ტალახის, ცომის გუნდის და მისთ. დაგრძელება და დამრგვალეზა, ქართლ. ლქსკ., აგრეთვე: სორსოლი, ქართლ. ლქსკ.; ღორღალ—ღარღალ (ღორღალი—გაურკვეველი ხმაურობა, ღრიანელი, ჩოჩქოლი, ქგლ VII; შდრ. ღარღალი—ხმამღლა ლაპარაკი, ქგლ VII).

ბ) ხმოვანიც და თანხმოვანიც:

ქანქურ—ქანძურ (ქანქური—ტყუილ-უბრალოდ ტანის რხევა, კირ.; შდრ.; ქანქარი, ქგლ VII; ქანძურაობს—ქანაობს, კონწიალობს, ქგლ VII); კიწმაწ (კიწმაწი—მოზღაუპება, შემოხვევა, ბერ.). კუწმაწ (დააკუწმაწებს, ქგლ III, შდრ. აუწავს, ქგლ IV), ქიჩმაჩ (ქიჩმაჩი—ფაცური, გაწევ-გამოწევა, გურ. შარ.), ქოცმაც (ნაქოცმაცები—ნამცეცები, ნახორხალი, ნასუფრალი, ქგლ V)...

გ) შეიძლება იყარგვოდეს პირველი სეგმენტის აუსლაუტის ან მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნები¹:

¹ აღნიშნულ პოზიციებში თანხმოვანთა დაკარგვა წყვილსეგმენტის სხელების ფუძეებისათვისაც ნიშანდობლივია.

ა) იყარგვის პირველი სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვანი: გოგორა—გოგორა (გოგორა—ერქვანთ თვალი საბრუნავი, საბა; ურმის, ეტლის და მისთ. თვალი. ბორბალი, ქგლ II; შდრ. გოგოლა—პატარა ბორბალი; პატარა ბურთულა (ცვლისა. პურის გულისა და მისთ.). ქგლ II; შდრ. აგრეთვე გორ ზმნაში გორავს, ქგლ II); კვეკვერ—კვერ-კვერ (კვეკვერა—კვერი (ბავშვის ენაზე), ქგლ IV; შდრ. კვერი, ქგლ IV). ბობოლა—ბობოლა (ბობოლა—დიდრონი ჰია-ჰუა, საბა; (გურ.)—აბრეშუმის ჰია; მატლი, გურ. შარ., შდრ. ბობოლა—ობობა..., ქგლ I). კიკილი—კინკილი (კიკილი—იგივეა, რაც კიკლა: მცირე საღვინე. საბა; შდრ. კინკილა—ღოქის მოყვანილობის პატარა საღვინე ჰურქელი თიხისა (ან ხისა), ქგლ VIII), ზიზილი—ზინზილი (ზიზილი—პიპილა—ქრელი, იაფფასიანი მორთულობა, სამკაული, ქგლ VI; შდრ. ზინზილები—მოსართავ-სამკაული (ბალთები, დილები და მისთ.). ქგლ IV). წეწენ—წერწენ (წეწენა—რაკული სახენელი იარაღის ერთ-ერთი ნაწილი; ასეთ ნაწილიანი სახენელი. გუთანი, ქგლ VIII; შდრ. წერწენა, წერწენი—ამავე მნიშვნელობით), ლულუტ—ლულუტ (ლულუტი—უკაო და უნუერო ხე; უბოტო და მალალი ხე, ქგლ IV; ლუტი—კაცი უსახლკარო და უქონელი. საბა), ლაღღღ—ლაღღღ (ლაღღღი—ხმამღლა თქმული მოწოდება; ხმამღალი ხეწენა. მუღაზა; ხმამღალი მოთხოვნა, ქგლ VII; ლაღღღი—ბევერი და ხმამღალი ლაპარაკი, ხმინაობა. ქგლ VII), ლულულ—ლულულ (ლულული—ძვ. ხუწუწი: პატარა მუწუწი, ქგლ VII; ლულული—...კაშკაშა წითელი ფერის გამოცემა, შდრ.—ლულული ლულული—კანზე ამობურცული წამოწიალებული მუწუწების. მეკეკების მსგავსი ხორკლები, ქგლ VII)...

კაკან—*კარკან (კაკანი, ქგლ IV; *კარკან, შდრ. აჰას
 კარკალი — ქათმის კაკანი კვერცხის დადების დროს... გურ. ჟღ.),
 კაკახი—*კახკახი (კაკახი—კაშკაში, მსხ. მსრ., შდრ. კაშკა-
 ში, ქგლ IV), ტუტურ—*ტუნტურ (ტუტური—ქნევა
 ჩით-აქეთ, მიტეტებ-მოტეტება რისამე უშნოდ. უაზროდ (ნ. ტენ-
 ტერი); იმერ. ცხად.); ფუფუნ—*ფურფუნ (ფუფუნი—
 მატლთ რევა, საბა; ფუთფუთი, ქგლ VII; შდრ. ფურფუთი—
 ტრიალი, გორაობა მტევრში ან ნაცარში (ქათმისა), ქგლ VII), ქვიქ-
 ვინ—*ქვირქვინ (ქვიქვინი—ქვითინი, ლეჩხ. ალ.; შდრ.
 ქვირქვილი — გულამოწყენილი ტირილი, უშმო ტირილი, იმერ.
 ცხად.; აგრეთვე ქვითქვითი, ქგლ VII), ხოხორა—ხოროხორ
 (ხოხორობა — ყაყანი, ხმაურობა (ბევრისა), ქგლ VIII; შდრ.
 ხორხორი — აურზაური, როხროხი, ქგლ VIII; აგრეთვე ხორ-
 ხორი — ხმაური ერთად, ბევრისა, იმერ. ცხად.; ხორხორი—
 დიდი ხმაურობა, ლეჩხ. ალ.). ხახან—*ხარხან (გაიხახან—
 გაიხარხარა, ხმამალა გაიცინა, ხევს. ქართ. დიალ., შდრ. ხარხა-
 რი, ქგლ VIII), ბუცუც—*ბუცბუც (ბუცუცი — თუალთ
 ქუთუთოების დაბნედა, ჩუბ. ნ.; морщитъ лодъ, ჩუბ. დ.), კუკ-
 უკ—კუკუკუკუ (გადაკუტუტება — იგოვია, რაც გადაკუტება, იმერ-
 ვაჩ.; შდრ. კუკუკუკი, ქგლ IV) !...

ბ) იყარგვის მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვანი: ღაჯაჯ—*ღაჯ-ღაჯ
 (ღაჯაჯი (ქართლ.) — ინდაურის ნისკარტის ზემოთ ჩიჩირის მსგავსი წანაზარ-
 ლი, ქგლ VII; შდრ. ღაჯ-ია (ღაჯია (ხევს. მთიულ.) — ცერზე წამოსაცმელი
 დაკბილული საკაწრავი იარაღი ლითონისა (ხმარობდნენ ჩხუბში), ქგლ VII; შდრ.
 აგრეთვე ეგვეე ფუქეო განხმოვნებით: ლოჯი—იგივეა, რაც ეშვი; დიდი უშ-
 ნო წინ წამოშვარილი კბილი... ლოჯები — მიწის ზევით გამოტანილი ფესვები
 (სიმინდისა და მისთ...), ქგლ VII). ფოჩოჩ — *ფოჩ-ფოჩ (ფოჩოჩი (იმერ.
 გურ.) — სიმინდის თავზე ამოსული ყვაილი, ქოჩორი, ქგლ VII; შდრ. ფოჩი
 ქგლ VII), ქუჩუჩ — *ქუჩ-ქუჩი (ქუჩუჩი — (იმერ. გურ.) — ზოგი მცენარის
 ზუჩქად ამონაზარდი ყვაილები (წიწვი ან ფოთლები), ქგლ VII; შდრ. ქუჩი —
 მრავალწლოვანი ბალახი მარცვლოვანთა ოჯახისა... ქგლ VII). ბუწუწ — *ბუწ-
 ბუწ (ბუწუწი — ჩვეულებრივ მრავლობითში: ცელი და თხელი თმა; საერ-
 თოდ თმა; შდრ. ბუწკი — ჩვეულებრივ მრავლობითში: უხეირო თმა, ქგლ I;
 ბუწკ ფორმაში კ განვითარებულია, ბუწ — ძირის გარმაგვებით — *ბუწ-
 ბუწ — ბუწუწ)...

1 ანალოგიური პროცესები სახელთა ფუძეებში შენიშნული აქვს ა. შა-
 ნიძეს: ხეე-ხეუ-ი, ბერ-ბურ-ი, ბიკ-ბუკ-ი, გორ-გურ-ი, რიე-რაე-ი, ბორ-ბალ-ი,
 ხირ-ხალ-ი, კოხ-მახ-ი, კუკ-მაკ-ი, წერ-წერ-ი, კერ-კერ-ი... ბე-ბერ-ი, კო-კორ-ი,
 წი-წიპ-ო, ქუთ-უთ-ო, პატ-ატ-ა და ა. შ. ქართული გრამატიკის საფუძვლები,
 გვ. 151—154.

სხვათა შორის, წყვილსეგმენტიან სახელთა ფუძეებში შეიძლება იყარგოდეს
 მეორე სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვანი ან მთელი მარცვალის:

იგანხილული მასალა კერძო დაკვირვებათა ასეთი განზოგადების საშუალებას იძლევა:

ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში თანხმოვანთა კომპლექსები წარმოიქმნება ძირების რედუქლიკაციის შედეგად. ყველაზე კარგად ეს ჩანს მარტივი გაორკეცების წესით შედგენილი ზმნური ფუძეების მიხედვით (ბუტ-ბუტი, რაკ-რაკი, ფუჟ-ფუჟი...). კომპლექსების შედგენილობა შეპირობებულია ერთ-ერთი სეგმენტის სტრუქტურით, ე. ი. იმ გარემოებით, თუ რომელი თანხმოვნით იწყება

ს ი მ-ს — ს ი მ-ს ი მ (ს ი მ ს ი არსაიდან ისმის — ხმა, ჩამი-ჩუმი არსაიდან ისმის, ქგლ VI; შდრ. ს ი მ ს ი მ ი არ არის — იხ. ს ი მ ს ი მ ი, ქგლ VI). გ ვ ე რ-გ ვ ე — *გ ვ ე რ-გ ვ ე ლ (გ ვ ე რ გ ვ ე — ხის ან წნელის რგოლი, რომელსაც გადააცემენ ღობის ორ სარს გასამაგრებლად; რკინის ან ხის საღტე. რომელსაც ჩამოაცემენ კასრს და მისთ... ქგლ II; შდრ. გ ო რ-გ ო ლ-ა (გ ო რ გ ო ლ-ა — პატარა ბორბალი..., ქგლ II), გ ო რ-გ ა ლ (გ ო რ გ ა ლ — მრგვლად (ბურთოვით) დახვეული ძაფი, მავაული და მისთ, ქგლ II), ქ ე რ-ქ ე რ-ქ ე ლ (ქ ე რ ქ ი, ქგლ VII; შდრ. ქ ე რ ქ ე ლ — ვარე კანი, ჩენჩო... ქგლ VII), ხ ო რ-ხ — ხ ო რ-ხ ო რ (ხ ო რ ხ ი — იგივეა. რაც ღორღი, ქგლ VIII; შდრ. ხ ო რ ხ ო რ ი მიწა — გორახი, არაფხვიერი მიწა; აგრეთვე ხ ვ ა რ ხ ვ ა რ ი — მარცვლოვანი, ხვრიში, ქგლ VIII), ბ ო მ-ბ ო — ბ ო მ-ბ ო რ (ბ ო მ ბ ო (გურ.) — დაბეგვილი კანაფი, ძენძი; ბ ო მ ბ ო რ ა — გრძელი, მსხვილი, გაწეწილი ბალნის მქონე, — ბანჯგვლიანი, ქგლ I)...

ზოგჯერ იკარგვის ორივე სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვნები (მარცვლები): გ უ-გ ა-გ უ რ-გ უ ა ლ [?] (გ უ გ ა — თვალის ფეოადს გარსში მოქცეული მრგვალი ხვრელი... ქგლ II; შდრ. გ ო რ-გ ო ლ, გ უ რ-გ უ ა ლ...). ჩ ო-ჩ ო — ჩ ო რ-ჩ ო ლ (ჩ ო რ ო (იმერ. ლეჩხ.) — ახლად ამოყვანილი ყველის შესანახი ქურქელი (წნული ან ხისა. ტუჩით ძირგამოწნული), ქგლ VIII; ჩ ო რ ჩ ო ლ ა (კახ.) — მოგრძო კალათის (ჭინის) ყური, ქგლ VIII; შდრ. ჩ ო რ ჩ ო ტ ა (ქართლ.) — დაგრებილი წნელის რგოლი, ქგლ VIII)...

გვხვდება აგრეთვე მავალითები, რომლებშიც დაკარგულია პირველი სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვანი:

ა ნ-კ ა რ-კ ა ნ-კ ა რ (ა ნ კ ა რ ა — ძალიან სუფთა. წმინდა (სითხე), ქგლ I; შდრ. კ ა ნ კ ა რ ა ხ ი (რაკ.) — სუფთა, ანკარა წყალი, ქგლ IV; აგრეთვე: კ ა რ-კ ა რ ა (ქიზიყ.) — წმინდა, ანკარა, გამკვირვალე (ჩვეულებრივ. წყალი), კამკამა, ქგლ IV), ო თ ლ ო-თ ო თ ლ ო — *თ ო თ ლ ო-თ ო თ ლ ო (ო თ ლ ო-თ ო თ ლ ო — თოხლო ევერცხე, საბა; ჩვილი, რბილი, თონთლო. ქგლ VI; შდრ. თ ო ნ თ ლ ო — რაც სიმძიმეს. ძალის მიყენებას ვერ უძლებს. — სუსტი, მოუმაგრებელი; იგივეა, რაც დონდლო. ქგლ IV). ი ა ლ-კ ი ა ლ — *კ ი ა ლ-კ ი ა ლ (ი ა ლ-კ ი ა ლ ი — ცაში აქაიქ ღრუბელი, საბა; შდრ. კ ი ა ლ ი — ნათება, ბრწყინვა; კიაფი. ელვარება. ქგლ IV). ი ვ ა-წ ი ვ ა ლ — *წ ი ვ ა-წ ი ვ ა ლ (ი ვ ა-წ ი ვ ა ლ — ცალ-ცალკე, პატარ-პატარა ნაწილებად გაფანტვით, ქგლ IV; შდრ. წ ი ო-წ ი ო (ქართლ. კახ.) — ნაწილ-ნაწილ; თანდათანობით; ცოტ-ცოტაობით, ქგლ VIII), ა ც ა-ბ ა ც ა — *ბ ა ც ა-ბ ა ც ა (ა ც ა-ბ ა ც ა [ლ] — აჭეთ-იჭით; შეუწყობლად, არეულად. ქგლ I; შდრ. ბ ა ც ბ ა ც ი — მთვრალის ბარგანაობა, ტორტმანი, ბარბაცი, ქგლ I), ა ლ ი-კ ვ ა ლ ი — *კ ვ ა ლ ი-კ ვ ა ლ ი (ა ლ ი-კ ვ ა ლ ი (ქართლ.) — გზა-ყვალი, ასავალ-დასავალი, ქგლ I, შდრ. კ ვ ა ლ ი, ქგლ IV)...

და ბოლოვდება სეგმენტი. რადგან მარტივი გაორკეცების შემთხვევებში ძირი შეიძლება იწყებოდეს და ბოლოვდებოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით (ჰ-ს გარდა), ამის გამო I სეგმენტის აუსლაუტისა და II სეგმენტის ანლაუტის მიჯნაზე ვიღებთ ნაირფეროვან კომპლექსებს, ისეთებს, რომლებიც ქართულისათვის ბუნებრივ კომპლექსებს წარმოადგენენ (ლა-დღ-ად-ი, ყა-ტყ-ატ-ი, ღი-ჯღ-იჯი... ლა-ქლ-აქი, რა-კრ-აკი, ვი-შვ-იში...); უფრო ხშირად კი — ისეთებს, რომლებიც ქართულისათვის არაბუნებრივია და ისინი სხვა სიტყვებში არ გვხვდება (ზა-ყზ-აყი, ფუ-ხფ-ი, ლა-ქლ-აქი...).

თანხმოვანთა თავყრილობის სხვა მიზეზი ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში უკანაენისმიერ თანხმოვანთა განვითარებაა, რის შედეგად წარმოიქმნება პარამონიული კომპლექსები (ზურზულ—ზურზულ, თანთარ—თანთქარ, წიწინ—წიწკინ, *ფანთალ—ფანთხალ...).

ორმარცვლიან ფუძეთა სეგმენტების სტრუქტურა ყურადღებას აგრეთვე იმით იქცევს, რომ თითოეული მათგანის აუსლაუტში ხშირად გვაქვს სონანტები ასეთი შესაბამისობით: რ—რ (ბურბური, დურდური, ვარვარი, კურკური, ტარტარი...), რ—ლ (ბარბალი, ღარღალი, გირგილი, ქირქილი, გურგული, ჩურჩული...), რ—წინა წარმოების თანხმოვნები—ტ, ც, შ, ზ, ს... (ბურბუტი, ბარბაცი, პარპაში...), ნ—ლ (დანღალი, კანკალი, ზინზილი, სუნსული, ძუნძული...), ნ—რ (ზანზარი, ქანქარი, ცანცარი...). მაშასადამე, I სეგმენტის აუსლაუტში ორი სონანტია აქტიური — ნ და რ, ხოლო II სეგმენტის აუსლაუტში — ნ (ბაბანი, ქაქანი, ბიბინი, ღიღინი, გუგუნი, ჩუჩუნი... ამ ნ-ს I სეგმენტში შესაბამისი ცალი აკლია), რ და ლ.

ორმარცვლიანი ზმნური ფუძეების დიდი ნაწილი რედუბლიკაციის შედეგად მიღებული ფუძეები ჩანს, მაგრამ, თუ მრავალ შემთხვევაში ჩვენ ამას ვეღარ ვხედავთ, ეს ხშირად შედეგია იმ კომბინატორული ფონეტიკური სახეცვლილებებისა, რომლებსაც განიცდიან რედუბლიკაციის მეშვეობით წარმოქმნილი ფუძეები. ზოგიერთ ასეთ სახეცვლილებაზე ზემოთ გამახვილებულია ყურადღება, მაგრამ მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ეს შემდგომი მსჯელობისათვის არის აუცილებელი.

წინა თავში მოცემული იყო ცდა იმისა, რომ გვეჩვენებინა: თანხმოვანთა კომპლექსები შეფარდებით — ს ო ნ ა ნ ტ ი + თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი (ან თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ე ბ ი) ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში ქართულისათვის არ არის ტიპიური და დამახასიათებელი ისტორიულად, სამაგიეროდ ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში ამ მოდელის კომპლექსები (განსაკუთრებით ნ და რ სონანტებით დაწყებული ჯგუფები) ქართულისათვის საკვებით ბუნებრივი და

ტიპური კომპლექსებია. ნ და რ სონანტების შემცველი კომპლექსების არსებობა ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში შეპირობებულია თვით ზმნური ფუძეების მოდლებების სტრუქტურით.

საერთოდ, როგორც ჩანს, ორკეცდება უპირატესად ბ ა დ (C V C) ტიპის, უფრო იშვიათად—ც ვ ა ლ (C C V C) ტიპის ძირები. ძირების ერთი ნაწილი მხოლოდ რედუბლიცირებული ძირებისაგან შემდგარ ფუძეებშია შემონახული (თუ მხოლოდ გაორმაგებული სახით არსებობს?), ზოგ შემთხვევაში აღვილი მისაკვლევია, რომელი ძირია გაორკეცებული, სხვა შემთხვევაში ამის დადგენას სპეციალური ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ძიება სჭირდება. ხშირი არ არის მაგალითები, რომლებშიც გაორკეცების გამო სახელის ფუძე ზმნურ ფუძედ იქცეოდეს (თვალ-თვალი...).

ბოლოს ზაჭიროა ხაზი გაესვას რედუბლიცირებული ძირების განსაკუთრებულ ხვედრით წონას ზმნური ფუძეების საერთო მარაგში.

VI. ზმნური ძირების რედუბლიკაცია და პირველადი საწყისების სუფიქსთა გენეზისი

97. რედუბლიცირებული ძირებისაგან შედგენილ თითოეულ ზმნურ ფუძეს საწყისის მნიშვნელობა თუ ფუნქცია აქვს (ბუტბუტი, ლასლასი, ტივტივი... თართალი, ქურჭული... ფარფაში, ბარბაცი... ყაყანი, შიშინი, ბუბუნი... კანკალი, ღინღილი, ცუნტული... ზან-ზარი, ტუნტური...) და სხვადასხვა ფონეტიკური სახეცვლილების შემთხვევებშიც, როცა რედუბლიკაცია ხელშესახებად აღარ ჩანს, ცხადია. ინარჩუნებს მას (კანტური, ღინცილი, ღანტალი, წიწკინი. თანთქარი, ძუნწყული, კირჩხინი, კანტრუში, კონკმალი, კისკასი, კიწმაწი, ტუტური, კუჭუჭი...). ასეთი საწყისები „ზმნის ფორმისაგან არ იწარმოება, თვით ზმნა ჩანს მასდარისაგან ნაწარმოები... პირველადს, სახელებს უკვე აქვთ ის მნიშვნელობა, რომელთა გამოსახატავად მასდარი იწარმოება: გრიალი. გუგუნი. ტიტინი, კანკალი და მსგავსი სახელები მდგომარეობამოქმედების აღმნიშვნელი პირველადი სახელებია. მათ აღვნიშნავთ სახელწოდებით „პირველადი მასდარი“¹. რა აწარმოებს ამ პირველად საწყისებს? აქვთ თუ არა მათ სათანადო აფიქსები?

¹ არნ. ჩიქობავა. „სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, გვ. 218 — 219. გარდა ამისა: „საწყისი ჰქვია ზმნის უღლებელ ფორმას. რომელიც ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობის მატარებელია უღლების კატეგორიათაგან განყენებულად (პირისა, დროისა, კილოსი და სხვა)“, იხ. ა. შა-

თუ ამ თვალსაზრისით მარტივი გაორკეცების წესით წარმოქმნილ პირველად საწყისებს განვიხილავთ, აღმოჩნდება, რომ მათ ანე-
თი მაწარმოებელი არ გააჩნიათ.. ალბათ არავის მოუვა აზრად პ ა რ-
ბ ა ჯ, ბ უ ტ ბ უ ტ, კ ი ს კ ი ს და ა. შ. პირველადი საწყისები ამ-
გვარად დაშალოს: ბ ა ჯ ბ-ა ჯ. ბ უ ტ ბ-უ ტ. კ ი ს კ-ი ს. ხოლო—ა ჯ.
-უ ტ. -ი-ს ელემენტები საწყისის მაწარმოებელ ფორმანტებად მი-
იჩნინოს. მარტივი გაორკეცების შემთხვევაში ორევე ძირი ცოცხა-
ლია, ძირების გაორკეცება თავისთავად გვაძლევს საწყისის მნიშვნე-
ლობას, საწყისები გვაქვს, მაწარმოებელი სუფიქსები — არა. რო-
მელიმე პ ა რ პ ა რ ფუძე ზემონახეხებულთა ჯგუფს განეკუთვნება,
მაგრამ პ ა რ პ ა რ-ის გვერდით მოგვეპოვება ამავე მნიშვნელობის
მქონე დისიმილირებული ფორმა — პ ა რ პ ა ლ. მეორე სეგმენტი
უკვე აღარ იმეორებს სავსებით პირველს (პ ა რ-პ ა რ||პ ა რ-პ ა ლ)
და ჩნდება მიდრეკილება, რომ -ა ლ მარცვალი სუფიქსად გავიან-
რიანოთ (პ ა რ პ-ა ლ), მით უმეტეს, -ა ლ ელემენტი სუფიქსად ქარ-
თულში გავრცელებულია. მაგრამ ჩვენ მხოლოდ „მიდრეკილების“
საზღვარზე ვჩერდებით და ეს იმიტომ, რომ პ ა რ პ ა ლ ფუძის
კავშირი პ ა რ პ ა რ-თან საგრძნობიც არის და ხელშესახებიც. მიუ-
ხედავად იმისა, რომ ფუძის აუსლაუტის თანხმომავანი რ ლ-მ შეცვა-
ლა, მაინც ვხედავთ, რომ პ ა რ პ ა ლ ფუძე რედუბლიცირებული
ძირებისაგან შედგება. მარტივი გაორკეცების წესით წარმოქმნილი

ნიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები. გვ. 576. ეს განსაზღვრა მოცუვს.
პირველად საწყისებსაც (ზანზარი, კაშკაში, სრალი, ღრიალი...), რადგან ისინი
ზმნის უუღლებელ ფორმებსაც წარმოადგენენ და ზმნის ლექსიკური მნიშვნე-
ლობის მატარებელნიც არიან (უღლების კატეგორიათაგან განყენებულად); ისე-
ვე როგორც ზმნის პირიან ფორმათაგან წარმოებული საწყისები, ესენიც იბრუ-
ნეიან, მრავლობითი რიცხვის ფორმებს ვერ აწარმოებენ და თითოეულ მათგანს
აგრეთვე შეუძლია მოგვევლინოს წინადადების წევრის როლში. შდრ.: „მოიპო-
ვება რიგი ნასახელარი ზმნებისა, რომელთაც არა აქვთ საწყისი; საპირიობას შე-
მთხვევაში საწყისის მაგივრობას მათ თვით ის სახელი უწევს, რომლისაგანაც ნა-
წარმოებია ეს ზმნები. ასეთი ზმნებია: ვლახარაკობ (ლაპარაკ-ი), ვბაასობ (ბაას-ი)...
აღნიშნული ზმნების საწყისი -ობ ა-ზე დაბოლოებული უნდა იყოს („ლაპარაკ-
ობ-ა...), მაგრამ ასეთები არ გვხვდება.

მსგავსივე ვითარება აქვს იმ საშუალ ზმნებსაც, რომლებიც -ებ-ით არის
წარმოები გაორკეცებული ფუძეებისაგან ან -ია ლ-ზე გათავებული სხელიბ-
საგან: ზანზარებ-ს (ზანზარ-ი), კაშკაშებ-ს (კაშკაშ-ი), კაქანებ-ს (კაქან-ი)... ითქმის
„მერცხალი კიკიკებს“, მაგრამ არ ითქმის „მერცხლის კიკიკება“, არამედ:
„მერცხლის კიკიკი... სამაგიეროდ, თუ ამავე ფუძეთაგან მოქმ. და ვნ. გვარის
ფორმებს ვაწარმოებთ, მათ ექნებათ თავისი საწყისი: ავაკიკიკებ, აკიკიკებ—
აკიკიკებ...“ იხ. ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 583—
584.

ფუძეები ხშირად განიცდიან ფონეტიკურ სახეცვლილებას, ზოგი—მეტს, ზოგი — ნაკლებს, რედუპლიკაცია ზმნურ ფუძეებში შესაბამისად იჩრდილება. ეს ფაქტი ედება საფუძვლად იმ გარემოებას, რომ ფონეტიკურად სახეცვლილი ფუძეების ბოლოკიდურა მარცვლები სუფიქსებად ქცევას ღამობენ.

რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგება, მაგალითად, ფუძეები — ხ ვ ა ნ ხ ვ ა ლ || ხ ვ ა რ ხ ვ ა ლ (ხვანხვალი — ხვარხვალი, ფხაკური. მიტრიალ-მოტრიალება, ბერ.; მოუსვენარი ტრიალი საბანქვეშ, ქვეშაგებში, იმერ. ცხად.), მაგრამ ხ ვ ა ნ ხ ვ ა ლ — * ხ ვ ა ნ ხ ა ლ — ხ ვ ა ნ ც ა ლ (ხ ვ ა ნ ც ა ლ ე ბ ს — სწრაფად კლაკვით მოძრაობს (თევზი, ქვეწარმავალი), ფართხალებს, სხმარტალებს, ქგლ VIII) — ხ ვ ა ნ ც ა რ (ხ ვ ა ნ ც ა რ ი — მოუსვენარი ტრიალი ერთსა და იმავე ადგილას ჯდომისას, წოლისას თუ დგომისას, იმერ. ცხად.), ხ ვ ა ნ ც ა ლ || ხ ვ ა ნ ც ა რ ფუძეებში — ა ლ || - ა რ მარცვლები უკვე სუფიქსობას „ჩემულობენ“.

რომელიმე ჰ უ რ ღ უ ლ ფუძეში (ჰ უ რ ღ უ ლ ი — ტბილი მუსაიფი, ნელი, დაბალი ხმით, ბერ.; ლაპარაკი, ტბილი ბაასი, გალობა, აქარ. ნოდ.) - უ ლ მარცვლი სუფიქსად გაიზარება, თუმცა ჰ უ რ ღ უ ლ უნდა მომდინარეობდეს ღ უ რ ღ უ ლ - ისაგან (ღ უ რ ღ უ ლ ი — დუდღუნი, გაჯავრებით ჩემად ლაპარაკი, გურ. შარ.), ღ უ რ - ღ უ ლ, თავის მხრივ, რედუპლიკაციის შედეგად მიღებული ფუძეა. ასევე, ა ლ ბ ა თ, სადაო არ იქნება, თუ ვიტყვით, ჩ უ რ ჩ უ ლ - ი (ქგლ VIII) გაორკეცებული ძირებისაგან არის შემდგარი (ჩ უ რ - ჩ უ ლ) და მასში - უ ლ სუფიქსი არ შეიძლება იყოსო, მაგრამ ჩ უ რ ჩ უ ლ — ფ უ რ ჩ უ ლ (ფ უ რ ჩ უ ლ ი — იგივეა, რაც ჩურჩული, ქგლ VII), ფ უ რ ჩ უ ლ - ს უკვე ამგვარად დავშლით: ფ უ რ ჩ - უ ლ და - უ ლ მარცვალს სუფიქსად გამოვეყოფთ.

სუფიქსებად მიჩნევის თვალსაზრისით უფრო თავისუფლად ვექცევით ორმარცვლიანი ფუძეების იმ ბოლოკიდურა მარცვლებს, რომლებიც დღესაც მოქმედ სუფიქსებად გვაქვს ქართულში მეტყველების სხვა ნაწილებთან (ალ, ილ, ულ...), მაგრამ ვბრკოლებით, როცა პირველადი საწყისებს ფუძეები იმგვარად არის სახეცვლილი, რომ ბოლოკიდურა მარცვლი უკვე აღარ მოგვაგონებს ჩვენთვის უკვე ცნობილსა და გავრცელებულ სუფიქსს (შდრ. ფ ი რ ფ ი ც || ფ ი რ ფ - ი ც, დ ი რ - ღ ი ქ || დ ი რ - ღ ი ქ, ღ უ რ - ღ უ მ || ღ უ რ ღ უ მ...), ეს მითუმეტეს ეხება ისეთ ფუძეებს, რომლებსაც კომბინატორული ხასიათის ფონეტიკური სახეცვლილებანი განუცდიათ.

ერთი სიტყვით, იმის მიხედვით, თუ რამდენად არის ფონეტიკურად შეცვლილი რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუ-

ძე, შესაბამისი მეტნაკლებობით ბუნდოვანი ხდება წყვილსეგმენტ-
ანობა ფუძისა და ბოლო მარცვალ სუფიქსის ფუნქციას იძენს
(საილუსტრაციო მასალა წინა და მომდევნო თავებში საკმაოდ რაო-
დენობით არის გაანალიზებული და აქ საჭიროდ აღარ მიგვაჩნია მი-
სი გამეორება).

ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ორმარცვლიანი ფუძეების აუს-
ლაუტში დადასტურებული მარცვლები ა ლ, ი ლ, უ ლ, ა ნ, ი ნ, უ ნ,
ა რ, ი რ, უ რ, რომლებიც საკმაოდ ხშირად გვხვდება პირველად სა-
წყისებში და მეტწილად ამის გამო სუფიქსების შთაბეჭდილებას
გვიქმნიან, რედუქციონირებული ძირების ბოლო სეგმენტებია წარ-
მომავლობით, ან მათი ანალოგიით გაჩენილი სუფიქსებია:

აღ: ბარბალ, გარგალ, ვარვალ, ზარზალ, თართალ... თანთალ, კან-
კალ, ტანტალ... შდრ.: ბურჭალ, ზორზალ, კანტალ, პანჭყალ,
ქარტალ, წანკალ, ღანტალ...

იღ: ბირბილ, კირკილ. პირპილ, ქირქილ, ღირღილ... ზინზილ. კინ-
კილ, წინწილ, ხინხილ... შდრ.: კიზილ, ხინკილ. ჰიტილ, ხეინ-
ქილ...

ულ: გურგულ, კურკულ, ქურქულ, ღურღულ, ჩურჩულ... ზუნ-
ზულ, კუნკულ, ცუნცულ... შდრ.: ჰურღულ, ფუჟულ, ფურ-
ჩულ, ფუტკულ, კუნტულ...

ან: ბაბან, გაგან, ზაზან, თათან, კაკან. ტატან, ქაქან, ღაღან, ყაყან,
წაწან... შდრ.: ზათქან, თქაფან, კნაწან, ღაწან, ტკაცან, ტყლაშან,
ჯახან, წკაპან...

ინ: ბიბინ, ზიზინ, კიკინ, პიპინ, სისინ, ტიტინ, ყიყინ, შიშინ,
ჩიჩინ, წიწინ... შდრ.: ბრიხინ, თქიფინ, კვაწინ, კრიჭინ, ღიწინ,
სლოკინ, ხიცინ, ღიჯინ, ქვეთინ...

უნ: ბუბუნ, გუგუნ, ღუღუნ, ზუზუნ, ჟუჟუნ, სუსუნ, ტუტუნ,
ღუღუნ, შდრ.: გლაჯუნ, ზაპუნ, გრუხუნ, დლალუნ, ჟლარუნ,
ქრაჭუნ, ცაცუნ, ჩუჩხუნ...

არ: კარკარ, პარპარ სარსარ, ტარტარ, ფარფარ, ღარღარ, ყარ-
ყარ.. ზანზარ, თანთარ, კანკარ... შდრ.: ჰანჭყარ, ხვანცარ,
წანწყარ, ჩანჩხარ, ფოთარ, თოთხარ, თანთქარ...

ირ: ტირტირ, ქირქირ, ხირხირ... შდრ.: კიპირ ჰყაჟირ, გამირ...

ურ: ბურბურ, გურგურ, ღურღურ, ზურზურ, კურკურ, ტურტურ,
ღურღურ... ზუნზურ, ტუნტურ... შდრ.: ბუზურ, ბუკურ, დღუ-
ზურ, კანჭურ, პანტურ, ჯაჯგურ, ძაძგურ, ცმაკურ...

როგორც ჩანს, აუსლაუტის მარცვლები შეიცავენ ლ, ნ, რ, სო-

ნანტებსა და ა, ი, უ ხმოვნებს. პირველადი საწყისები ამგვარი აუს-
ლაუტით ქართულში საკმაოდ გავრცელებულია. ორმარცვლიანი ფუ-
ძეები შეიძლება შეგვხვდეს ე, ო განხმოვანებითაც, მაგრამ უფრო
იშვიათად:

ელ: თენტელ... შდრ.: ქეტელ, პეტელ, ქეშელ...

ენ: —

ერ: ტენტერ, ქენქერ, ცენცერ... შდრ.: ღენდერ...

ოლ: ეორჟოლ, სორსოლ, ქორქოლ... შდრ.: თოთქოლ, ჩოჩქოლ,
ღონდგოლ, ფოჟოლ...

ონ: —

ორ: ზორზორ, ქორქორ... შდრ.: თოთქორ, პობორ, ჩოჩქორ, ქორ-
ცორ...

მარტივი გარკვევებით მიღებული ორმარცვლიანი ფუძეების
აუსლაუტში გვაქვს ვ და მ სონანტებიც:

ამ: თამთამ, ცამცამ, ხამხამ...

იმ: ზიმზიმ, თიმთიმ, სიმსიმ, ყიმყიმ, ციმციმ, ჭიმჭიმ, ჯიმჯიმ...

უმ: კუმკუმ, ჯუმჯუმ...

ავ: კავკავ, ღავღავ, სავსავ, ქავქავ...

ევ: ქევქევ...

ივ: კივკივ, ლივლივ, ჟივჟივ, სივსივ, ტივტივ, ქივქივ, ლივლივ,
ყივყივ, ხივხივ.

მათი ხვედრითი წონა ნ, ლ, რ სონანტებთან შედარებით ნაკ-
ლებია, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებასაც, რომ ფონე-
ტიკურად ცვლილი სახეობანი ამგვარი ფუძეებისა იშვიათია: ციმ-
ცამ (ციმცამი — გაჩუმება, სულის გატრუნვა (შიშის გამო),
გურ. შარ.; ქგლ VIII; სწრაფად მიხედ-მოხედვა იქით-აქეთ, ახ-
ლომახლოს, ლეჩხ. აღ.), ჩიმჩამ (ჩიმჩამი — ფიქრი, და-
ფიქრება, რაჭ. ქართ. დიალ., რომლის წარმომავლობა ბუნდოვანია),
კირტომ (კირტომი — კანკალი (შდრ. კრთომა); თუშ.),
ყურჭუმეყურყუმ (ყურჭუმეა — თავი წყალში ჩაუყო,
საბა: მეყურჭუმენი, სწავლ. 191,7; ყურჭუმელა, ქგლ VII; ყურ-
ჭუმე-ყურყუმ, ეს უკანასკნელი დამოუკიდებლად არ გვხვდება,
მაგრამ შდრ.: ყურყუმე-აღ-ი, ყურყუმე-ღ-ი, ქგლ VII...).

ასეთი ფუძეები იშვიათი კია, მაგრამ იშვიათია ისინი ჩვენი მასა-
ლების მიხედვით, მეორეც არის და, შემდგომმა აღწერამ ასეთები
კიდევაც რომ არ გამოავლინოს, აქედან მაინც ვერ დავასკვნით, —

ვ, მ სონანტების მონაწილეობით წარმოქმნილი ფუძეებს ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტები საერთოდ არ ვეჭვობათ.

საკმაოდ ხშირად ვხვდებით ავ მარცვალს ორმარცვლიანი (და სამმარცვლიანი) ფუძეებს აუსლაუტში, განსაკუთრებით დიალექტურ მასალაში: ყ ი რ ა ვ (ყ ი რ ა ვ — მრავალთა უწესრიგო მოძრაობა, ლეჩხ. ალ.), ბ უ ტ რ ა ვ (ბ უ ტ რ ა ო ბ ს — კოტრიალობა (ლოგინში ბავშვი), ქგლ I). კ ი ნ კ ლ ა ვ (კ ი ნ კ ლ ა ვ ო ბ ა. იმერ. გაჩ.; კინკლაობს, ქგლ IV: შდრ. კ ი ნ კ ლ ი — კინკული... გურ. შარ.), კ ი ნ წ ლ ა ვ (წ ა ე კ ი ნ წ ლ ა ვ ე ბ ა (იმერ.) — იხ. წაეკინკლავება, ქგლ VIII; კ ი ნ წ ლ ა ო ბ ს, ქგლ IV; კინწლ — კინკლ). კ ო მ პ ლ ა ვ (კ ო მ პ ლ ა ვ ი | კ ო მ პ ლ ა ო ბ ა — იგივეა, რაც კინკლაობა, იმერ. ცხად.), პ უ წ ა ვ (პ უ წ ა ვ ი, პ უ წ ა ო ბ ა — ერთმანეთში არევე-დარევა ჩქარი მოძრაობით, იმერ. ცხად.), ტ უ მ პ ა ვ (ტ უ მ პ ა ვ ი | ტ უ მ პ ა ო ბ ა — წყალში ჭყამპალი (შდრ. წუმპავი). იმერ. ცხად.), ც ი რ გ ა ვ (ც ი რ გ ა ვ ი — (რაჭ.) მასხარაობა, გაცირგავება — მასხარად აგდება, ბერ.), ხ უ ხ ა ვ (ხ უ ხ ა ვ ი | ხ უ ხ ა ვ ო ბ ა — იგივეა, რაც ხლახუნი, მკვირვად გადებ-გამოდება ერთმანეთისა, იმერ. ცხად.; წ ა ხ უ ხ ა ვ ე ბ ა — ოდნავ გვერდის შეხება. იმერ. ცხად.), ხ ი ნ ხ ლ ა ვ (ხ ი ნ ხ ლ ა ვ ი — მოურიდებელი გადებ-გამოდება ერთმანეთისა... იმერ. ცხად.; შდრ. ხუხავი), ჯ ი კ ა ვ (ჯ ი კ ა ვ ი — (იმერ.) ხელის კვრა, ბიძგი. ქგლ VIII; ჯიკაობა, იმერ. ცხად.), ჯ ლ ი ა ვ (ჯ ლ ი ა ვ ი — ილიაში (უხეშად) ამოდება მოზრდილი, ტლანჭი ნიეთისა; ვისიმე თან წაყვანა თავის ფრთეთა ქვეშ, იმერ. ცხად.); ქ ი ჩ ა ვ (ქ ი ჩ ა ვ ი — გამოწვევა, გამოთრევა, ბერ.), გ უ ნ გ რ ა ვ (გუნგრავე, ბერ.).

ფ უ თ ა რ ა ვ (ფ უ თ ა რ ა ო ბ ა — ფუსფუსი, განუწყვეტლივ საქმიანობა ჩუმად. ქართლ. ლქსკ.), ღ ა რ ა ლ ა ვ (ღ ა რ ა ლ ა ო ბ ა — უსაქმობა; დღის უქმად გატარება: ი ღ ა რ ა ლ ა ვ ა. მთიულ. კმრ.). ქ ა ნ ძ უ რ ა ვ (ქ ა ნ ძ უ რ ა ო ბ ს — ქანაობს, კონწიალებს, ქგლ VIII; ქანძურ — ქანჭურ (იხ. გვ. 202) ხ ი ნ ძ ი ლ ა ვ (ხ ი ნ ძ ი ლ ა ო ბ ა — ბლარძუნი, თუშ.) და ა. შ.

ზმნური ფუძეების ბოლოს ვ სონანტი ა ხმოვნის მომდევნოდ ხან ჩანს, ხან — არა (შდრ. ჭიდა-ობ-ს, ქანა-ობ-ს, ლელელა-ობ-ს...). ამ ვ-ს ახსნის ორგვარი შესაძლებლობა ისახება. ის გაჩენილია ხმოვნებს შორის (ჭიდა-ა-ვ-ი, ქანა-ა-ვ-ი..). ამ შემთხვევაში ვ-ს წინ რომ ა ხმოვანი გვაქვს, მისი ფუნქციის საკითხი დაისმოდა: ხომ არ არის ეს ა საწყისის მაწარმოებელი, რომელიც მარტივ ფუძეებსაც შეიძლებოდა დართვოდა (ჭიდა-ა) და პირველად საწყისებსაც (და-

რალ-ა—*დარღალ-ა) ამ უკანასკნელთათვის ინტენსივობის მისანი-
კებლად?

თუ ეს მოსაზრება უმართებულო აღმოჩნდებოდა, მაშინ უნდა
დაგვეშვა, რომ ვ ფონეტიკურად კი არ არის განვითარებული. არა-
მედ დაკარგულია იქ, სადაც დღეს არ ჩანს. ამ შემთხვევაში -ა ვ
მთლიანად იქნებოდა რაღაც დანიშნულების სუფიქსი. ამასთან და-
კავშირებით კი არ შეიძლება არ გავგახსენდეს ქართულში გავრ-
ცელებული თემის ნიშანი -ა ვ.

საერთოდ კი, თუ უფრო შორს წავალთ და გავიხსენებთ, რომ
ზმნური, სახელური ფუძეებისა თუ ნაზმნარი სახელების აუსლაუტ-
ში სუფიქსებად გვაქვს მარცვლები ისეთივე სტრუქტურისა და
შედგენილობისა, როგორც დასტურდება რედუბლიკაციით წარ-
მოქმნილი ფუძეების აუსლაუტში (ავ, ევ, ივ, ოვ, ამ, ემ, ომ, ალ,
ელ, ილ, ოლ, ულ, ან, ენ, ინ, ონ, უნ, არ, ერ, ირ, ურ) ზოგი ხში-
რად. ზოგი — იშვიათად, ასეთი ჰიპოთეზა გაჩნდება: ხომ არ ენათე-
სავება შორეულად ხსენებული სუფიქსები რედუბლიცირებული
ძირების ბოლოკიდურა მარცვლებს, რომლებმაც ოდესღაც ანალო-
გიით მარტივ ფუძეებზედაც გადაინაცვლეს და სხვადასხვაგვარი
მორფოლოგიური ფუნქციები შეიძინეს? მით უმეტეს, რომ რედუბ-
ლიკაცია მარტო ზმნური ძირებისათვის არ არის დამახასიათებელი
და ქართულში ის ფართოდ გავრცელებულია (წამწამი, თავთავი,
ცუნცულა, გვირგვინი. *ბერბერი—ბებერი, *კორკორი—კოკორა,
*კურკური—კუკური, *გორგორა—გოგორა, *გულგული— გუგუ-
ლი... კაქკაქი, ყაყყაი, წერწეტი, კერკეტი, ღირღიტა და ა. შ.)¹.

ახლა ამ საკითხისა მხოლოდ დასმა შეიძლება. მაგრამ თუ ვინმე
მის ახსნას დააპირებს, საჭირო იქნება დიდი მასალის შესწავლა, ავ-
რეთვე არა ერთი და ორი პრობლემის წინასწარი გათვალისწინება
და გადაწყვეტა...

99. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ორმარცვლიანი ზმნური ფუძე-
ების დიდი უმრავლესობა, წარმოშობით მაინც, რედუბლიცირებუ-
ლი ძირებია, თითოეულ მათგანს პირველადი საწყისების მნიშვნე-
ლობა თუ ფუნქცია აქვს.

ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევენ პირველადი საწყისები,
რომლებსაც -ი ალ დაბოლოება მოუდით. ამჟამად მათში ძნელია
რედუბლიცირებული ძირები დავინახოთ, თანაც იმ პირობებში, რო-
დესაც სტრუქტურული ტიპები ერთგვაროვანი არ არის, მაგრამ
-ი ალ დაბოლოებიან საწყისებში გამოიყოფა ფუძეების ერთი ჯგუ-

¹ მაგალითები მოგვყავს ა. შანიძის ქართული გრამატიკის საფუძვლე-
ბიდან, გვ. 150—156.

ფი, რომელიც, ჩვენი აზრით, საშუალებას გვაძლევს გავითვალისწინოთ მათი ისტორია. მხედველობაში გვაქვს ფუძეები ასეთი მოდელით: თ ა ნ ხ მ . + ს ო ნ ა ნ ტ ი რ + ი ა ლ :

ბ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ I; გ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ II; ზ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VI; კ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ IV; პ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VI; ყ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VI; ს რ ი ა ლ ი ქ გ ლ VI; ტ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VI; ფ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VII; ქ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VII; ღ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VII; ყ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VII; შ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VII; ჩ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VIII; ც რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VIII; წ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VIII; ჭ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VIII; ხ რ ი ა ლ ი, ქ გ ლ VIII.

ეს პირველადი საწყისები წარმოშობით გაორკეცებული ძირები ჩანს დამიღებული უნდა იყოს შემდეგნაირად:

ბ რ ი ა ლ საწყისის ამოსავალი და ძირითადი მნიშვნელობაა „ძლიერი ნათება, პრიალი, ელვარება, გიზგიზი (ცეცხლისა)“, ქ გ ლ I; ამ მნიშვნელობით დიალექტებში დაცულია გაორკეცებული ძირები: ბ ა რ ბ ა ლ - ი (ცეცხლის აღის მოძრაობა და ხმაურობა, ბ რ ი ა ლ ი, პ რ ი ა ლ ი, გ უ რ. შ ა რ.), ბ ი რ ბ ი ლ - ი (ცეცხლი რომ რაიმეს ძლიერად მოეკიდება, იმაზე იტყვიან, გ უ რ. ე ლ.; ცეცხლის პრიალი, ლ ე ჩ ხ. ა ლ.).

ქართულში საკმაოდ ხშირად გვხვდება რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეები, რომლებიც პირველ სეგმენტში ი ხ მოვანს გვიჩვენებენ, მეორეში — ა-ს: ღ ი ვ - ღ ა ვ; ღ ი მ - ღ ა მ, ჩ ი ნ - ჩ ა ლ, ც ი მ - ც ა მ, ქ ი ვ - ქ ა ვ, ფ ი რ - ფ ა ტ... ამათ მიხედვით ბ ა რ - ბ ა ლ || ბ ი რ - ბ ი ლ ფუძეების ასეთი ვარიანტი შეიძლება აღვადგინოთ: * ბ ი რ - ბ ა ლ, მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დაკარგვით — * ბ ი რ - ა ლ¹, რ-ს მეტათეზისით ბ რ - ი - ა ლ — ბ რ ი ა ლ - ი.

მსგავსადვე:

გ რ ი ა ლ საწყისის მნიშვნელობაა „დიდი, გამაყრუებელი ხმაურობა, ზრიალი, გუგუნო“, ქ გ ლ II; ამ ფუძის პარალელურად მოგვეპოვება ამავე მნიშვნელობის მქონე რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეები: გ უ რ გ უ რ - ი (ხმაური, გიზგიზი (აღმოდებული ცეცხლისა), ქ გ ლ II), გ უ რ გ უ ლ - ი (და გ უ რ გ უ ლ ე ბ ა — ქუხილის ხმის გამოცემა, დაქუხება, ქ გ ლ III, გ უ რ გ უ ლ ა ი — გრგვინვა-ქუხილი, გ უ რ. შ ა რ.), გ ა რ გ ა ლ - ი (გ უ რ.

¹ მეორე სეგმენტში ანლაუტის თანხმოვნის დაკარგვისათვის შდრ.: კ უ ქ - კ უ ქ - კ უ ქ - უ ქ (გადაკუთხება, იგივეა, რაც გადაკუჭება, იმერ. გაჩ: შდრ. კუქკუქი, ქ გ ლ IV), ლ ა ბ - ლ ა ბ - ლ ა ბ - ა ბ, ბ ა ც - ბ ა ც - ბ ა ც - ა ც, ქ ე რ - ქ ე ლ - ქ ე რ - ე ლ... (იხ. გვ. 203).

ცეცხლის გუზგუზი. ქგლ II). გ ა რ გ ა ლ | გ უ რ გ უ ლ ფუძეების გვერდით შეიძლება აღვადგინოთ (მაგალითები იხ. ზემოთ) * გ ი რ - გ ა ლ (შდრ. დიალ. გ ი რ - გ ა ლ - ი მნიშვნელობით „გრიგალი“), მეორე სეგმენტში ანლაუტის თანხმოვნის დაკარგვით — * გ ი რ - ა ლ, რ - ს მეტათეზისით — გ რ - ი - ა ლ — გ რ ი ა ლ - ი.

ზ რ ი ა ლ საწყისს ორი მონათესავე მნიშვნელობა აქვს: „ზარის ხმის მაგვარი ძლიერი ხმა, რისამე რყევის დროს გამოცემული; თავმოყრილი მრავალი ადამიანის შემოვთებული ხმიანობა“ (ქგლ IV). ეგევე მნიშვნელობა აქვს ფუძეს ზ ა ნ ზ ა რ - ი (ქგლ IV). ზემოთმოყვანილი მსჯელობის შესაბამისად: * ზ ი რ - ზ ა რ — * ზ ი რ - ზ ა ლ — * ზ ი რ - ა ლ — ზ რ - ი - ა ლ — ზ რ ი ა ლ - ი.

კ რ ი ა ლ ფუძე განსხვავებული მნიშვნელობების შემცველია: „ბზინვა, ბრწყინვა, ბრჭყევილი, პრიალი, ლაპლაპი; ზის სასმისის — კულის ხმა, რაკრაკი|წკრიალი; კრუხის ხმიანობა, კრიახი; იგივეა, რაც ყოყინი“ (ქგლ IV). თითქმის ყველა ეს მნიშვნელობა შემონახული გვაქვს გაორკეცებულ ძირებში: კ ა რ კ ა რ - ი | კ ა რ კ ა რ - ა : კ ა რ კ ა რ ა — (ქიზიყ.) წმინდა, ანკარა, გამკვირვალე (ჩვეულებრივი წყალი), კამკამა. ქგლ IV; მ ო კ ა რ კ ა რ ე ბ ა — ძალიან მოწმენდა, მოკრიალება, ქართლ. ლქსკ.¹. კ ა რ კ ა რ - ი — იხ. რაკრაკი, ქგლ IV; კ ა რ კ ა ლ - ი — (გურ.) იგივეა, რაც კაკანი, ქგლ IV; მ ა შ ა ს ა დ ა მ ე . კ ა რ - კ ა ლ — * კ ი რ - კ ა ლ — * კ ი რ - ა ლ — კ რ - ი - ა ლ — კ რ ი ა ლ - ი.

პ რ ი ა ლ პირველად საწყისს ორი მნიშვნელობა უჩანს: ელვარება, ლაპლაპი, ბრწყინვა, ბზინვა; ბრიალი, გიზგიზი (ცეცხლისა), ქგლ VI; შდრ. გაორკეცებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეების მნიშვნელობანი: პ ა რ პ ა ლ - ი — ...ალის ნელი რხევა, თრთოლა, ქგლ VI; პ ა რ პ ა რ ე ბ ს — იხ. პარპალებს, ქგლ VI; პ ი რ პ ი ლ - ი — ცეცხლის ალის მოძრაობა, ლეჩხ. აღ.; სანთლის პარპალი, იმერ. ცხად. (შდრ. აგრეთვე ბ ა რ ბ ა ლ - ი, ბ ი რ ბ ი ლ - ი, ბ უ რ ბ უ რ - ი, მაგალითები იხ. ზემოთ); პ ა რ - პ ა ლ — * პ ი რ - პ ა ლ — * პ ი რ - ა ლ — პ რ - ი - ა ლ — პ რ ი ა ლ - ი.

ქ რ ი ა ლ - ის ერთი მნიშვნელობათაგანია „ურყოლა, ყრუანტელი“ (ქგლ VI): ქართულში ცნობილია ძირი ქ ა რ (და ქ ა რ ვ ა — ხილის ყინვით დაზრობა, საბა; ქ ა რ ვ ა — დასუსხვა, დაზრობა

¹ კ ა რ ძირისაგან (შდრ. გ ა მ ო კ ა რ ე ბ ა — გამოდარება. ქართლ. ლქსკ.; გ ა დ ა კ ა რ ე ბ ა — ცული ამინდის (წვიმის) შემდეგ გამოდარება. იმერ. გაზ.; კ ა რ ე ბ ა — ლანილი, გადალება. ცრიალი, ბერ.) მომდინარეობს ს ა - რ - კ ე — * ს - კ რ - გ. შდრ. სვან. ლ ი - კ რ - ი. ნ ა - კ რ - ი, მითითება პქონია მ. წერეთელს, ვიმოწმებთ გ. კლიმოვის მიხედვით, დასახ. ნაშრ., გვ. 114; კ რ ი ა ლ - ისათვის კ ა რ - ძირს სახავს ამოსავლად აგრეთვე ფ. ნ ა ი ს ე რ ი. დასახ. ნაშრ., გვ. 58.

ყინვით, ჩუბ. ნ.; დაე არ ვა — замёрзаты. ჩუბ. ნ.; შდრ.: რა გამოჩნდება ნაყოფი, ჭია სქამს ბევრ ათასებსა, სისრულეშია სიცივე დაე არ ის... ვებტგ. 8, 3, 3: *ე არ-ე ალ — *ე ი რ-ე ალ — *ე ი რ-ა ლ — ე რ-ი-ა ლ — ე რ ი ა ლ-ი.

ს რ ი ა ლ-ის (გლუვ ზედაპირზე დაუბრკოლებელი, ნარნარა მოძრაობა; წყალში, ჰაერში მსუბუქად და ნარნარად მოძრაობა, ქგლ VI) გაორკეცებული ვარიანტი დაცული უნდა გვექონდეს ს ა რ-ს ა ლ ფუძეში, რომელსაც მნიშვნელობა დავიწროვებული აქვს, მხოლოდ ენასთან დაკავშირებით იტყვიან — „ენის სარსალიო“ (ენის აქეთ-იქით მალი-მალ ტრიალი, სავსაფი, ქგლ VII). არსებობს მარტივი გაორკეცებით წარმოქმნილი ფუძეც — ს ა რ-ს ა რ-ი¹ (ასარსარებს ენას, ქგლ I): ს ა რ-ს ა ლ — *ს ი რ-ს ა ლ — *ს ი რ-ა ლ — ს რ-ი-ა ლ — ს რ ი ა ლ-ი.

ტ რ ი ა ლ საწყისს ერთი ძირითადი მნიშვნელობა აქვს: „მოძრაობა რისამე ირგვლივ, წრიულად ან თავისი ღერძის გარშემო, ბრუნვა“, ქგლ VI: საწყისისათვის ამოსავალი ჩანს ძირი ტ ა რ (შდრ. ა-ტ ა რ-ე-ს): *ტ ა რ-ტ ა ლ — *ტ ი რ-ტ ა ლ — *ტ ი რ-ა ლ — ტ რ-ი-ა ლ — ტ რ ი ა ლ-ი.

ფ რ ი ა ლ საწყისისათვის (ქგლ VII) ამოსავალია ძირი ფ ა რ (შდრ. ფ ა რ-ფ ა ტ-ი, ფ ა რ-ფ ა რ-ი — „თხელი, მოქნილი რისამე ძლიერი რხევა, — ფრიალი“): ფ ა რ-ფ ა ლ — *ფ ი რ-ფ ა ლ — *ფ ი რ-ა ლ — ფ რ-ი-ა ლ — ფ რ ი ა ლ-ი.

ღ რ ი ა ლ საწყისს აგრეთვე ეძებნება ამოსავალი ძირი ღ ა რ, რომელიც დაცულია ფუძეებში: ღ ა რ ღ ა ლ-ი — ხმამაღლა ლაპარაკი, შდრ. ღ ა რ ღ ი ლ ი, ქგლ. VII; ღ ა რ ღ ი ლ-ი (გურ.) — ლაპარაკის ხმა, ხმამაღლა ლაპარაკი; ძახილი, გადაძახება, შეძახება, ქგლ VII; შდრ. ღ ო რ ღ ა ლ-ი (ქართლ.) — გაურკვეველი ხმაურობა, — ღრიალცელი, ჩოჩქოლი, ქგლ. VII; ღ ა რ-ღ ა ლ — *ღ ი რ-ა ლ — ღ რ-ი-ა ლ — ღ რ ი ა ლ-ი.

საწყისი ყ რ ი ა ლ-ი ქართულში ორი მნიშვნელობით იხპარება: „ყვავ-ყორანთა, წეროთა და მისთ. ხმიანობა“, ქგლ VII; „თავმოყრილი ხალხის გაურკვეველი, ხმამაღალი საუბარი, ყაყანი“, იმერ. გაჩ.; „უხეში, ტლანქი, უშვერი ხმაური ბევრისა ერთად“, იმერ. ცხად. ამოსავალი ფუძეა ყ ა რ ყ ა რ-ი მნიშვნელობით „ყაყანი, ხმაურობა, არწივის ხმიანობა, ყარყაში“, (ქგლ VII), რომლის ფონეტიკური ვარიანტი შემონახული გვაქვს იმერულში — ყ ა რ-

¹ შდრ. მეგრულის ს ი რ-ს ო ლ: ცარიელ ხეს თაურე-თეურე ქუსი რ ს ო ლ უ ა ნ ს, ხუბ. 257, — ცარიელ ხეს აქეთ-იქით უსრიალებს.

ყ ა ლ-ი — იგივეა, რაც ყ რ ი ა ლი, იმერ. ცხად. ყ ა რ-ყ ა ლ—*ყ ი რ-ყ ა ლ—*ყ ი რ-ა ლ—ყ რ-ი-ა ლ—ყ რ ი ა ლ-ი.

შ რ ი ა ლ-ისათვის ამოსავალი უნდა იყოს ძირი შ ა რ (შდრ. შ ა რ ი შ უ რ-ი—ფოთლების, აბრეშუმის ქსოვილისა და მისთ. რხევის ხმა, შ რ ი ა ლი, ქგლ VII): *შ ა რ-შ ა ლ—*შ ი რ-შ ა ლ—*შ ი რ-ა ლ—შ რ-ი-ა ლ—შ რ ი ა ლ-ი.

ჩ რ ი ა ლ-ი შემონახული გვაქვს ზემოიმერულში მნიშვნელობით: „სისულელის ლაპარაკი, ჩერჩეტობა (ზ. იმერ. წერ.). მოსალოდნელი ფუძე — *ჩ ა რ-ჩ ა ლ (←*ჩ ა რ-ჩ ა რ) ამჟამად ხელთ არ აღმოგვაჩნდა, მაგრამ უნდა გვქონოდა (შდრ. ჩ ვ ა რ ჩ ვ ა ლ-ი — დვარდვალი, უშნო ლაპარაკი, ბერ.), ამაზე მიუთითებს აგრეთვე ჩ ე რ-ჩ ე ტ-ი, რომელიც ამ მნიშვნელობითაც იხმარება — „უთავბოლო, უაზრო ლაპარაკი“ (ქგლ VIII): *ჩ ა რ-ჩ ა ლ—*ჩ ი რ-ჩ ა ლ—*ჩ ი რ-ა ლ—ჩ რ-ი-ა ლ—ჩ რ ი ა ლ-ი.

წ რ ი ა ლ-ის ერთი მნიშვნელობათაგანია „მოუსვენრად მოძრაობა, სიარული, მიბრუნ-მობრუნება... მოუსვენრად ყოფნა, — შფოთვა“, ქგლ VIII; საწყისი ნაწარმოები ჩანს წ ა რ-ძირისაგან მისი გაორკეცებით, (შდრ. მი||მო||გა-წ რ ა — წ ე ვ ა: „დამეთხუე, იქით გეაწერი“, ბერ.; მიხრის ტანსა, შ ი ა წ ა რ ე ბ ს, ვ. ტ. 716,2): *წ ა რ-წ ა ლ (შდრ. წ ა ნ-წ ა ლ)→*წ ი რ-წ ა ლ—*წ ი რ-ა ლ—წ რ-ი-ა ლ—წ რ ი ა ლ-ი.

ხ რ ი ა ლ-ი ორი მნიშვნელობით იხმარება — „მაგარი, წვრილი საგნების ცვენის ხმა, ჩხრიალი; ყელში გამოცემული ყრუ, ხვრინვის მსგავსი ხმები, — ხიხინი“, ქგლ VIII. სავარაუდო ამოსავალი ფუძე ქართულშია შემონახული ჩვენთვის საინტერესო მნიშვნელობითაც: ხ ა რ ხ ა რ ე ბ ა — პურის გარკველის ახმაურება გამონიჩბვის დროს, ნიჩბით განიავებისას: „ამოქროლდი, ქვენა ქარო, ხვაი უნდა ვახარხარო“, ქართლ. ლქსკ. ამის მიხედვით: ხ ა რ-ხ ა რ—*ხ ა რ-ხ ა ლ—*ხ ი რ-ხ ა ლ—*ხ ი რ-ა ლ—ხ რ-ი-ა ლ—ხ რ ი ა ლ-ი.

მამასადამე. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ -იალ სუფიქსიანი პირველადი საწყისების ერთი ჯგუფი, კერძოდ ფუძეები საწყისებისა, რომელთა სტრუქტურული მოდელი ასეთია: ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ-რ ა ლ.+ს ო ნ ა ნ ტ ი რ თ ი ა ლ (ბრიალ, გრიალ. ზრიალ, კრიალ...), ისტორიულად რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგება; -იალ სუფიქსი წარმოშობით ერთ მთლიან ოდენობას არ წარმოადგენს, იშლება: ი-ალ, სადაც ი რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეების პირველი სეგმენტის ხმოვანია, ხოლო -ა ლ მეორე სეგმენტისეული მარცვალი.

ახლა თანმიმდევრობით წარმოვადგენთ საბუთებს, რომლებსაც ჩვენი მოსაზრება ემყარება:

1. ბ რ ი ა ლ ტიპის თითოეულ ფორმას აქვს პირველადი საწყისის მორფოლოგიური მნიშვნელობა (შდრ. ბურბურ-ი, ვარ-ვარ-ი, ზიმზიმ-ი; თამთამ-ი, ლიცლიც-ი... ერთი მხრივ, და ბრიალ-ი, გრიალ-ი, ზრიალ-ი, კრიალ-ი... მეორე მხრივ). პირველადი საწყისების დიდი უმრავლესობა ისტორიულად გაორმაგებული ძირებისაგან შედგება (ბურ-ბურ, ვარ-ვარ, ზიმ-ზიმ... კან-კურ—კან-ტურ||კან-ჩურ||კან-ჭურ... ხვანცალ—ხვან-ხვალ, ქუნცულ—ცუნ-ცულ; ღურ-ჭუმ—ღურ-ღუმ, ფურჩულ—ჩურ-ჩულ...), საკმაოდ დიდი მასალის ანალიზის საფუძველზე ამისი ჩვენება ხერხდება. და რადგან მორფოლოგიური მნიშვნელობის მიხედვით პირველადი საწყისების ფუძეები და ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისების ფუძეები იდენტურნი არიან, ლოგიკური იქნებოდა, თუ ვივარაუდებდით, რომ ეს უკანასკნელნი აგრეთვე რედუპლიცირებული ძირებისაგან არიან შემდგარნი ისტორიულად.

2. სვანურსა და მეგრულში ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისების შესაბამის ფორმებად გაორმაგებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეები დასტურდება:

ქართ.	სვან.	მეგრ.
ბრიალ	ბგრბგნ	ბურბონ ბარბაჩ
გრიალ	გგრგგნ	გურგუნ ^{რგ}
ზრიალ	ზგრზგნ	ზირზოლ
კრიალ	კგრკგნ	კარკალ
ფრიალ	ფგრფგნ	ფარფალ ¹ და ა. შ.

ამ ფონზე ლოგიკური იქნებოდა დაშვება იმისა, რომ ბ რ ი ა ლ ტიპის ფუძეები ისტორიულად აგრეთვე რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგება.

3. ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისების თითქმის თითოეულ ფორმას ქართულში მოეპოვება პარალელური წარმოებანი, რომლებიც დღესაც გაორმაგებული ძირებისაგან შედგება. შდრ. ბ რ ი ა ლ-ი და ბ ა რ ბ ა ლ-ი, ზ რ ი ა ლ-ი და ზ ა ნ ზ ა რ-ი, კ რ ი ა ლ-ი და კ ა რ კ ა რ-ი, პ რ ი ა ლ-ი და პ ა რ პ ა რ-ი||პ არ-პ ა ლ-ი, ფ რ ი ა ლ-ი და ფ ა რ ფ ა რ-ი, ღ რ ი ა ლ-ი და ღ ა რ ღ ა რ-ი...

ბუნებრივი იქნებოდა, თუ დავუშვებდით, რომ ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისები მომდინარეობენ შესაბამისი ფუძეებისაგან, რომლებიც რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგება.

¹ მაგალითების დამოწმება მეტისა შეიძლება. სვანურის მასალა მ. ქალ-დანმა მომაწოდა, მეგრულისა — ლ. სანიკიძემ.

4. სემანტიკური კავშირი ზემოხსენებულ პარალელურ ფორმათა შორის ნათელია. შდრ. ბ რ ი ა ლ-ი — ძლიერი ნათება, პრიალი, ელვარება, გოზგიზი (ცეცხლისა)... და: ბ ა რ ბ ა ლ-ი — ცეცხლის ალის მოძრაობა და ხმაურობა, ბრიალი, პრიალი... ფ რ ი ა ლ-ი — რაიმე ქსოვილის (ქაღალდის, ფოთოლის...) ჰაერში რხევა, ქანაობა... და: ფ ა რ ფ ა რ-ი — თხელი, მოქნილი რასანე ძლიერი რხევა. — ფრიალი...

ამის გამო აგრეთვე ბუნებრივი იქნებოდა, თუ ვივარაუდებდით, რომ ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისები ამოხვედნად ბ ა რ-ბ ა ლ ტიპის წარმოებას გულისხმობენ.

5. ქართულის ზმნური ფუძეებისათვის (სახელური ფუძეებისათვისაც და საერთოდაც) ასეთი სტრუქტურის სუფიქსები: — წ ყ ვ რ ლ ი ხ მ ო ვ ა ნ ი + თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი — დამახასიათებელი არ არის. -ი ა ლ (-ი ა ნ სახელებში) ამ შემთხვევაში გამონაკლისია, განცალკევებით დგას და ახსნას მოითხოვს.

თუ სწორია ზემოხსენებული მოსაზრება ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისებში -ი ა ლ სუფიქსის წარმომავლობის თაობაზე, მაშინ ი ა ლ-ი ა ლ -ა ლ სტრუქტურის სუფიქსები კი (ხმოვანი+თანხმოვანი) ქართულისათვის ტიპურია და დამახასიათებელი¹.

რაც შეეხება თანმიმდევრულ ფონეტიკურ სახეცვლილებებს, რომლებსაც ჩვენ ვვარაუდობთ გაორმაგებული ძირებისაგან ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისების წარმოქმნის პროცესში, არც ერთი მათგანა უცხო არ არის ქართულისათვის.

1. გაორმაგებული ძირებისაგან შემდგარ ფუძეებში რ სონანტის დისიმილაცია: ვარ-ვარ-ი—ვარ-ვალ-ი (შდრ. გავარვალებული), სარ-სარ-ი—სარ-სალ-ი; ტარ-ტარ-ი—ტარ-ტალ-ი, ქირ-ქირ-ი—ქირ-ქილ-ი...

შესაბამისად: ბარ-ბარ-ი (შდრ. ბურ-ბურ-ი)—ბარ-ბალ-ი...

2. გაორმაგებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეები პირველ სეგმენტში ი, მეორე სეგმენტში ა ხმოვნებით: ღივ-ღავ. ღიმ-ღამ, ჩინ-ჩალ, ციმ-ცამ, ჭივ-ჭავ, ფირ-ფატ...

შესაბამისად: ბარ-ბალ—*ბირ-ბალ...

3. გაორმაგებული ძირებისაგან შემდგარ ფუძეებში მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დაკარგვა: კუჭ-კუჭ—კუჭ-უჭ, კაჭ-კაჭ—კაჭ-აჭ, ლაბლაბ—ლაბ-აბ, ლაჯ-ლაჯ—ლაჯ-აჯ, ქერ-ქელ—ქერ-ელ...

¹ როცა ეს ნაშრომი იწერებოდა, ჩვენთვის არ იყო ცნობილი, რომ ქართულში გვაქვს ისეთი სტრუქტურის ფუძეები, რომელთა პირველ სეგმენტში ი ხმოვანი დასტურდება, მეორეში — ა. ამიტომ ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისებში ფონეტიკური სახეცვლილებები სხვაგვარად გეჰქონდა წარმოდგენილი: კერძოდ, ვფიქრობდით, რომ ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისებში ძირები ისტორიულად ი

რება: „ხეტიალი, წოწიალი“ (ქგლ VIII). ამგვარადვე უნდა იყოს მიღებული ციალი—ცრიალი, თუმცა ამ უკანასკნელს, ჩვენი მასალების მიხედვით, ერთი მნიშვნელობა უჩანს.

საერთოდ ანგარიშგასაწვეია ის ფაქტი, რომ კომპლექსში — თანხმ. +რ, როგორც წესი, სონანტი არ იკარგვის. არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ ციალ რიგის ფორმები მიღებული იყოს კრიალ ტიპის საწყისებისაგან ჯერ რ-ს თავკიდურა პოზიციაში მეტათეზისით და მერე დაკარგვით:

კრიალ→*რკიალ→კიალ¹, ღრიალ→*რღიალ→ღიალ, წრიალ→რწიალ→წიალ, ცრიალ→*რციალ→ციალ... (რ-ს შესახებ ზმნური ფუძეების ანლაუტში იხ. გვ. 172—178)².

მაგალითების აბსოლუტურ უმრავლესობაში ეს პირველადი საწყისები ხმაბაძვით ფუძეებს წარმოადგენენ.

100. გ. ახვლედიანის აზრით, „უტოლფუნქციო სახესხვაობის სემანტიზაციას ვხედავთ აგრეთვე [ისევე როგორც წყვედ ||—წყუედე→წყვეტ, კრებ—კრეფ ფორმათა შეპირისპირების შემთხვევაში] ბგერადობის აღმნიშვნელი სიტყვების თავკიდურ თანხმოვანთა მონაცვლეობაში“³, რომ კრიალი→წრიალი→სრიალი→ზრიალი; კრიალი→ქრიალი→შრიალი→ქრიალი: „ფონეტიკურად შესაძლებელია კრიალი ქცეულიყო როგორც წრიალად, ისე ქრიალად — მარტივ ხშულთა აფრიკატიზაციის წესით... ამათგან კი, დეზატრიკატიზაციის წესით, შესაძლო იყო სრიალი (წრიალისაგან) და შრიალი (ქრიალისაგან); აქედან ს-შ-ს გამქლევების გზით მიიღება ზრიალი და ყრიალი... სამი უკანასკნელის (ღრიალი — ყრიალი — ხრიალი) ერთმანეთთან მონაცვლეობითი დაკავშირება სიძნელეს არ წარმოადგენს: გამოსავალია, ალბათ, ღრიალი, რომლის გააბრუბტივებულ და დაყრუბებულ სახესხვაობას წარმოადგენს ყრიალი და ხრიალი... ძნელია დარწმუნებით თქმა, რომ [გრიალი] ფონეტიკურ კავშირში იყოს ღრიალი—ყრიალი — ხრიალი-სთან, მაგრამ შეუძლებელი ეს არ ჩანს“⁴.

¹ კიალი (იალ-კიალ-ში რომ გვაქვს) ფ. ნაისერს მიაჩნია მიღებულად კრიალისაგან რ-ს ამოვარდნით, დასახ. ნაშრ., გვ. 57.

² კრიალ ტიპის პირველად საწყისებში რ-ს მეტათეზისი ოდესღაც უჩვეულო არ უნდა ყოფილიყო არც ქართულისათვის. შტრ. მეგრულის ვითარება (ქართულიდან შესულ საწყისებში): ქართ. ხრიალი, შრიალი, ქრიალი... მეგრ. რხიალი, რშიალი, რქიალი... ს. ქლენტი, ქართულურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, გვ. 45—46.

³ გ. ახვლედიანი, ბგერათმონაცვლეობის ზოგიერთი საკითხი ქართულში, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 295.

⁴ იქვე, გვ. 296.

წმინდა ფონეტიკური თვალსაზრისით თანხმოვანთა ასეთი მონაცვლეობა ალბათ შეუძლებელი არ არის, ისიც სწორია, რომ „სემანტიკურად ამათი (ბ რ ი ა ლ ტიპის ფუძეების) ერთმანეთთან კავშირი ეჭვს გარეშეა, ყველა მათგანი გამოხატავს ამა თუ იმ ბგერადობას“¹, მაგრამ დამოწმებულ ფუძეებს შორის სემანტიკური კავშირი იმით ამოიწურება, რომ თითოეული მათგანი ბგერადობას გამოხატავს; სხვაობა ამ სემანტიკური კავშირის შიგნით იჩენს თავს: თითოეული ფუძე განსხვავებულ ბგერადობას გადმოგვცემს. რამდენადაც ხმაბაძვით ფუძეებთან გვაქვს საქმე. ხმაბაძვითობა, თავის მხრივ, იმას გულისხმობს, რომ სიტყვებში ასახვას პპოვებენ ის ხმები თუ ბგერები იმგვარად, რომლებსაც და როგორადაც აღიქვამენ მათ აღამიანები გარესამყაროდან. ამიტომ ხმაბაძვითი ფუძეები, უწინარეს ყოვლისა, აკუსტიკური აღქმის შედეგია, ხოლო აკუსტიკური აღქმის გამოვლინებას ამა თუ იმ ხმაბაძვითი სიტყვის სახით კერძოდ ის ბგერადობა „ჰკვებავს“, რომელიც აღამიანის გარეშე არსებობს ობიექტურად.

ამის გამო უნდა დავუშვათ, რომ დამოწმებული ხმაბაძვითი ფუძეები შეიძლება ერთმანეთისაგან არ მომდინარეობდნენ და არც რომელიმე მათგანი იყოს აუცილებლად თანხმოვანთმონაცვლეობის შედეგი. ჩვენი აზრით, ამ ფუძეთაგან ზოგი მაინც დამოუკიდებელი წარმომავლობისაა².

სხვათა შორის, გავიზიარებთ თუ არ გავიზიარებთ მოსაზრებას ბ რ ი ა ლ ტიპის საწყისების რედუპლიციკრებული ძირებისაგან მომდინარეობის თაობაზე, ხმაბაძვითი სიტყვების ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი წარმომავლობის შესახებ მოსაზრებაში ამით არაფერი შეიცვლება, რადგან ბ რ ი ა ლ ი ისევეა ხმაბაძვითი სიტყვა, როგორც მისი „წინაპრები“: ბ ა რ-ბ ა რ||ბ უ რ-ბ უ რ||ბ ი რ-ბ ი ლ||ბ ა რ-ბ ა ლ და ა. შ.

სავსებით ეგვე ითქმის სხვა პირველადი საწყისების შესახებ (გ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი ს მიხედვით: კ ი კ ი ნ ი—წ ი წ ი ნ ი—ს ი ს-ინ ი—ზ ი ზ ი ნ ი; კ ი კ ი ნ ი—ჭ ი ჭ ი ნ ი—შ ი შ ი ნ ი—ქ ი ქ ი ნ ი; ღ ი ღ ი ნ ი — ყ ი ყ ი ნ ი—ხ ი ხ ი ნ ი, შესაძლოა, წარმოადგენდნენ

¹ გ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბგერათმონაცვლეობის ზოგიერთი საკითხი ქართულში. ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 296.

² ამის გამოვე ძნელია ფონეტიკური ცვლილებანი ამ რიგისა წ ყ უ ე ლ—წ ყ ვ ე ლ—წ ყ ვ ე ტ, კ რ ე ბ—კ რ ე ფ ერთ სიბრტყეზე განვიხილოთ ხმაბაძვით ფუძეებთან, სემანტიკაიის საფუძველი მათ აგრეთვე სხვადასხვა აქვთ.

უროიეროზონაცვლე სახეობებს და ა. შ. ¹). არ ჩანს, რომ ისინი მიღებული იყოს თანხმოვანთმონაცვლეობის შედეგად, რომ „ფონეტიკური სახესხვაობები გამოყენებულ იქნა ცნებათა დასაზუსტებლად. სადიფერენციაციოდ...“ ².

101. -იალ დაბოლოებიანი საწყისები, ცხადია, ზემოთგანხილული ფორმებით არ ამოიწურება. როგორც ჩანს, მას შემდეგ. რაც -იალ სუფიქსად გააზრიანდა, იგი გადატანილი იქნა მარტივ ძირებზედაც, ფ რ ი ა ლ ტიპის საწყისების ანალოგიით:

შდრ.: ე-ტ რ ფ-ი-ს და ტ რ ფ ი ა ლ-ი, ქგლ VII; ა-ქ ო თ-ე ბ-ს და ქ ო თ ი ა ლ-ი, ქართლ. ლქსკ.; ა-ჩ ო ჩ-ე ბ-ს და ჩ ო ჩ ი ა ლ-ი, იმერ. ცხად.; ე-ხ ე ტ-ე ბ-ა და ხ ე ტ ი ა ლ-ი, ქგლ VIII; ხ ო ხ-ა ვ-ს და ხ ო ხ ი ა ლ-ი, ქგლ VIII; ტ ო ტ ყ-ა ვ-ს და ტ ო ტ ყ ი ა ლ-ი, იმერ. ცხად.; პ ო რ ტ ყ-ა ვ-ს და პ ო რ ტ ყ ი ა ლ-ი, ლეჩხ. ჩიქ.; იმერ. ცხად.; ფ ო რ თ ხ-ა ვ-ს და ფ ო რ თ ხ ი ა ლ-ი (ააფორთხიალებს, ქგლ I), ქ დ ე რ-ს (ქდარა-ქდური) და ქ დ რ ი ა ლ ი, ქგლ VI; ღ რ ე ქ-ს (ღრაქა-ღრუქი) და ღ რ ქ ი ა ლ-ი, ქგლ VII...

-იალ დაბოლოებიან საწყისებში აქა-იქ შემონახული გვაქვს ფუძის პირველი სეგმენტი ხმოვნითურთ:

ტ ო რ ი ა ლ (ტ ო რ ი ა ლ ი — ტრიალი, ერთ ადგილას გაუჩერებლობა, ქართლ. ლქსკ.; შდრ. ტ ო რ ი კ ი — უაზროდ ხეტიალი, ბერ.; ძირი ო გახმოვანებითაც არსებულა: ტ ა რ || ტ ო რ): ფ ო რ ი ა ლ (ფ ო რ ი ა ლ ი — მსუბუქი საგნის ან არსების (ფრინველის) ჰაერში მოძრაობა, ქანაობა, ფოფიალი, ფრიალი, გურ. შარ.; და ფ ო რ ი ა ლ ე ბ ა — დაბორიალება, დატრიალება, ქართლ. ლქსკ. (შდრ. ფარ-ფატი, ქგლ VII); აქაც ალბათ უნდა დავუშვათ ფ ა რ ძი-რის ო ზმოენიანი ვარიანტი ფ ო რ (ფ ო რ ი ა ლ, შდრ.: ფ ო რ ფ ო ტ ი, ბერ. ქგლ VII), თუმცა შესაძლებელია ო ა ქ ა-ს დავიწროების შედეგი იყოს).

საერთოდ კი შეიმჩნევა, რომ, როდესაც -იალ დაბოლოებანი საწყისი სამმარცვლიანია, პირველი სეგმენტის ხმოვნად (თუ იშვიათ გამოწკლანეს არ მივიღებთ სათვალავში) ო გვაქვს:

ბ ო დ ი ა ლ (ბ ო დ ი ა ლ ი, ქგლ I), გ ო ჯ ი ა ლ (ა გ ო ჯ ი ა ლ ე ბ ა — რაიმე წვრილმანი საგნებისაგან მაღალი ნაშენობის აგება, მათ დაუმაგრებლად ერთმანეთზე, იმერ. ცხად.), ზ ო ზ ი ა ლ, (ზ ო ზ ი ა ლ ი, ქგლ IV), კ ო წ ი ა ლ (კ ო წ ი ა ლ ი — ნ. კონწიალი, ქართლ. ლქსკ.), ს ო ს ი ა ლ (ს ო ს ი ა ლ ი — სრიალი, გას-

¹ გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 297.

² იქვე.

რიალება, ცოცვა, ბერ.), ფოქიალ (ფოქიალი — უზროდ სიარული, ტრიალი, ფუსფუსი, იმერ. გაჩ.), ქოწიალ (საქოწიალი — ჩამობმული თოკი, რომელზედაც ბავშვები ქანაობენ, იმერ. ცხად), ლოწიალ (ლოწიალი. ქგლ VII). კოტრიალ (კოტრიალი, ქგლ IV), ტორღიალ (ატორღიალებული, ქგლ I) და ა. შ.

102. მაშასადამე, ორმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში რომ ხშირად სონანტები გვაქვს (განსაკუთრებით ლ, ნ, რ), ისინი რედუპლიცირებული ძირების აუსლაუტის თანამოვნებია (ბარ-ბალ, კირ-კილ, ქურ-ქულ, კა-კან, ტი-ტინ, ლუ-ლუნ; თან-თარ, ქირ-ქირ, ზუნ-ზურ...).

რედუპლიცირებული ძირების ბოლო სეგმენტის მარცვლება გვხვდება ისეთი ორმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტშიც, რომლებშიც რედუპლიკაცია, ფონეტიკურ სახეცვლილებათა გამო, ხელნესახები აღარ არის (დანტალ, ხინკილ, ფურჩულ, წანწკარ, კანჭურ, ბრიალ...); ზოგჯერ ეს მარცვლები ანალოგიით ჩანს ვადატანლი ერთმარცვლიან ფუძეებზედაც (ქავილ, ტკივილ, კრიკინ, ქვითინ, ბოდიალ...).

ბოლოს საჭიროა ისევ ხაზი გაესვას ლ, ნ, რ სონანტების აქტიურობას ორმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში. ისევე როგორც ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში, აქაც სონანტების მქონებლობა და გავრცელებულობა შეპირობებულია ზმნური ფუძეების სტრუქტურით.

VII. თანხმოვანთა კომპლექსები ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში

103. ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში შეიძლება გვქონდეს წყვილთანხმოვნიანი, სამთანხმოვნიანი და ოთხთანხმოვნიანი კომპლექსები. იმის მიხედვით, რაც უკვე ცნობილია ჩვენთვის რედუპლიცირებული ძირებისა და ზმნური ფუძეების შესახებ საერთოდ, შეუძლებელი აღარ არის ერთმარცვლიანი ფუძეების კომპლექსთა და, მაშასადამე, ერთმარცვლიანი ზმნური ფუძეების გარკვეული ნაწილის ისტორიის გათვალისწინება.

წინასწარ საჭიროა შევნიშნოთ, რომ ფუძეები აუსლაუტში სანა და ოთხთანხმოვნიანი კომპლექსებით უფრო ნათელ წარმოდგენას გვიქმნიან მათ ისტორიაზე, ვიდრე ფუძეები, რომლებსაც ბოლოკადურა პოზიციაში წყვილი თანხმოვანი მოუღიო, რადგან ამ კომპ-

ლექსების შემცველი ფუძეების მიმართებათა დამყარება ამოსავალ ფუძეებთან ხშირად გაძნელებულია სხვადასხვა გარემოებათა გამო.

104. უღლების სისტემას, ცხადია, მხოლოდ ერთმარცვლიანი ფუძეები არ ექვემდებარება. იგულისხმება, რომ ორმარცვლიანი, რედუპლიცირებული ძირები უღლების სისტემის იმავე ზოგად კანონებს შეიძლება ემორჩილებოდნენ (ზღრ.: ა-კეთ-ებ-ს, ა-კეთ-ებ-დ-ა, ა-კეთ-ებ-დ-ე-ს.. გა-ა-კეთ-ა, გა-ა-კეთ-ო-ს... გა-უ-კეთ-ებ-ი-ა; ა-ზანზარ-ებ-ს, ა-ზანზარ-ებ-დ-ა, ა-ზანზარ-ებ-დ-ე-ს... შე-ა-ზანზარ-ა, შე-ა-ზანზარ-ო-ს... შე-უ-ზანზარ-ებ-ი-ა...). ისევე როგორც ერთმარცვლიან ფუძეებში, ორმარცვლიანებშიც მოულოდნელი არ არის ფუძისეული ხმოვნის რედუქცია, როცა საამისო პირობები არსებობს.

ახლა საჭიროა გავიხსენოთ, რომ ზმნური ფუძეების აუსლაუტში სამთანხმოვნიანი კომპლექსების მოდელთა ძირითად სახეობას წარმოადგენს მოდელი შეფარდებით — ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი (გ ა ნ გ ლ, თ ა რ თ ლ, კ ი რ კ ნ...). ამ მოდელის კომპლექსების შემცველ ფუძეთაგან თითოეული შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე, რომელშიც გაუჩინარებულია მეორე სეგმენტის ხმოვანი (განგალ—განგლ, თართალ—თართლ, კირკინ—კირკნ...).

ამ ხმოვანს ჩვენ ყველა შემთხვევაში აღვადგენთ პირველი სეგმენტის ხმოვნის მიხედვით, თუმცა ვვარაუდობთ, რომ რომელიმე კერძო მაგალითში „ამოსავალი“ ხმოვანი შეიძლება სხვა იყოს.

ჯერ განვიხილოთ ფუძეები, რომლებიც აუსლაუტში აჩვენებენ კომპლექსებს შეფარდებით: ნ + ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ლ. ასეთი სტრუქტურის ფუძეებია: გ ა ნ გ ლ, გ უ ნ გ ლ, ზ ი ნ ზ ლ, ზ უ ნ ზ ლ, თ ა ნ თ ლ, თ ი ნ თ ლ, კ ა ნ კ ლ, კ ი ნ კ ლ, კ უ ნ კ ლ. ს ა ნ ს ლ, ს ი ნ ს ლ, ს უ ნ ს ლ, ტ ა ნ ტ ლ, ქ ა ნ ქ ლ, დ ა ნ დ ლ, ღ ი ნ დ ლ, შ ა ნ შ ლ, ჩ ი ნ ჩ ლ, ც ი ნ ც ლ, ხ ა ნ ხ ლ, ხ ი ნ ხ ლ, ხ ო ნ ხ ლ, ხ უ ნ ხ ლ, ქ ა ნ ქ ლ, ჯ ო ნ ჯ ლ...

ზოგ შემთხვევაში შემონახულია დამოწმებულ ფუძეთა ვარიანტები ორივე სეგმენტის ხმოვნებით, ზოგჯერ შესაძლებელია რედუქცირებული ხმოვნის აღდგენა:

გ ა ნ გ ლ—გ ა ნ გ ა ლ (ა მ ო გ ა ნ გ ლ ა ვ ს — ამოსვრის, ამოთხუპნის, თავიდან ფეხებამდე გასვრის, ქგლ I; გ ა ნ გ ვ ლ ა (ნაწარმოებია სიტყვისაგან გ ა ნ გ ა ლ ი) — დასვრა განავლით ან სხვა სიბინძურით, გათხუპნვა, ქიზიყ. მენტ.), ზ ი ნ ზ ლ—*ზ ი ნ ზ ი ლ (გ ა ზ ა ნ ზ ვ ლ ა საწყისის ერთი მნიშვნელობათაგანია (ქართულში)

„ძლიერ გაძღობა“, ქგლ II; უნდა უკავშირდებოდეს ფუძეს — *ზინზილ, რომლის ვარიანტი — ზინზინ' შემორჩენილი გვაქვს მიმღეობაში — გაზინზინებული (ძალიან გავსებული, გატენილი; გადატ. ძალიან გამაძღარი; გადატ. გაბერილი, ძალიან გასუქებული, ქგლ II), კანკლ—კანკალ (გამოკანკლავს — მორთავს, გამოაწყობს, გამოპრანჭავს, ქგლ II; კანკელა—წმინდად, გარკვეულად და ლამაზად წერა, ბერ.; შდრ.: კანკალი — ბრწყინვა სისუფთაისაგან, კამკამი, იმერ. ცხად.; კანკალო — წმინდა, სუფთა, კრიალა... გაკანკალება, დაკანკალება — გასუფთავება, ბერ.), კინკლ—*კინკილ (კინკილი — ჰინჭყლი, მიზუზიანი, ჩხუბის გამოწვევი, გურ. შარ.; შდრ. კინკლაობს, ქგლ IV; *კინკილ შეიძლება აღვადგინოთ კინკილი||კინჯილ ფუძეების მიხედვით (აკინჯილება — ცუდი საქმის დაქინება, საბა; აკინჯილება — навязывать на себя кого или что... ჩუბ. დ.), სადაც მეორე სემანტის ჰ და ჯ თანხმობენ სონანტის მომდევნოდ კ-საგან არის მიღებული. შდრ. ხმოვანრედუციკრებული ფუძეების ვითარება: კინკლ—კინწლი კინდლი (წაეკინწლავება—იხ. წაეკინკლავება, ქგლ VII, კინწლაობს, ქგლ IV; კინდლობა—ჩხუბი, აჭარ. ნოღ.), ტანტლ—ტანტალ (მოტანტვლა—მოსვრა ტლახში, კახ.; მოსალოდნელი ფუძე ტანტალკი გვაქვს, მაგრამ საწინააღმდეგო მნიშვნელობით: გატანტალება—ძლიერ გასუფთავება, გაპრიალება... ბერ.). თუ აქ მნიშვნელობის ცვლასთან არა გვაქვს საქმე, მაშინ შეიძლება გავიხსენოთ არსებითად ამავე სტრუქტურის ყრუ ფშვინვიერი ვარიანტი ტარტლ ფუძისა — თართლ (გათართვლა — დასვრა, ქიზიყ. მენთ.), რომელიც თარ ძირის რედუპლიკაციით ჩანს მიღებული (იხ. გვ. 228.), თანთლ—*თანთალ (თანთვლა — დაუღეპავად ყლაპვა, იმერ. ცხად., შდრ. თათანი — რისამე (ჩვეულებრივ, საქმლის) ნდომით გამოწვეული ცახცახი, მსუნაგურად ტურების ცმატუნი და ნერწყვის ყლაპვა, ქგლ IV), შანშლ—შანშალ² (გაშანშლავს — უწესრიგოდ დაყრის, გააბნევს, ქგლ II; გააშანშალებას—(იმერ. გურ.) ძა-

¹ გაზინზინება ფ. ნაისერს გასისინება — საგან გამოყავს და აღადგენს *ზინზილ ძირს. შდრ. მეგრ. შინაფა — „გასიება“; სინ დაკავშირებულია სიე ძირთან (ასიებებს, სიმსიენე), დასახ. ნაშრ., გვ. 61.

² ეს ფუძე შალ ძირის რედუპლიკაციის შედეგად უნდა იყოს მიღებული (გა-შლ-ა), — *შლ-შლ—შან-შალ, ამასთანავე კავშირში შამშლ—შამშალ (გადაშამშლვა — გადახსნა, გაღლევა, მოხ.). შდრ.: შამშალი — ვისაც სისუფთავე და წესრიგი არ უყვარს (შდრ. მოშანშვლა), (თუშ.).

ლიან გრძლად, ვრცლად დაწერს (არზას, განცხადებას), ქგლ II; გაშანშალება — გაშლა, გაბერვა, გაფართოება, ბერ.), ცანცლ—*ცალცალ (პირადად ჩვენ გაგვიგონია — გამოს-ცანცლავს, დადასტურებული კი არა გვაქვს, მაგრამ იგივე ცანცლ დატულია ფუძეში ცანცქლ, სადაც ქ განვითარებულია: გამოსცანცქლა — გამოცინცლა, გამოტყუება რისამე..., ქართლ. ლქსკ.; ცანცლ გაორკეცებული სახეობაა ძირისა ცალ (გამო-ა-ცალ-ა, ა-ა-ცალ-ა...): *ცან-ცალ—*ცან-ცლ—ცანცქლ, შდრ. ცინცლ), ცინცლ—*ცილცილ (გამოსცინცლავს — მოტყუებით გამოართმევს, გამოსტყუებს რასმე, ქგლ II; შდრ. აგრეთვე ცინცქლა — იგივეა, რაც ცინცლა, იმერ. ცხად.; გამოსცინცქლა, ქიზიყ. მენთ; ჰარმონიული კომპლექსი გაჩენილია ქ-ს განვითარების შედეგად. ცინცლ (←*ცინცილ←*ცილ-ცილ) ცილ ძირის (მო-ა-ცილ-ა. ა-ა-ცილ-ა...) რედუქციონირებული სახეობაა, თუ ცინცლ მიღებული არ არის ცანცლ ფუძისაგან ხმოვნის შენაცვლებით): წანწლ—*წალწალ (წანწვლა, აქედან გამოსწანწლული — უკმელობისაგან მუცელჩავარდნილი, გურ. შარ.; წალ ძირის (გამო-წლ-ავ-ს, გამო-წალ...) გაორკეცებით: *წალ-წალ—*წანწალ—წანწლ; შდრ. წანწლ—წანწკლ (გამოსწანწკლული — მუცელმიღებული, წელწვრილი, ლეჩხ. ჩიქ.); ხანხლ—*ხალხალ (ხანხლავს — სახელდახელოდ და უხეიროდ [შე]წვავს... ქგლ VII); *ხალ-ხალ გაორკეცებული ფორმაა ძირისა ხალ (შდრ.: დახალავს — ცეცხლზე ოდნავ მოწვავს, მოშუშავს..., მოხალავს||ბატიბუტს გააკეთებს, ქგლ III)¹.

¹ შდრ. ანალოგიური ვითარება სახელის ფუძეში:

დონდლო—*დონ-დოლ: ზედსართავს დუნე (მოშვებული, დაუქიმავე, ფოფლე, ბოში; ქუსიცოცხო, სუსტი, ქგლ III) მოეპოვება ვარიანტი ო გახმოვანებითაც — დონე (იხ. დუნე, ქგლ III), დონ ძირის რედუქციით—*დონ-დონ, ნ-ს დისიმილაციით—*დონ-დოლ, ლ-ს მეტათეზისით—დონ-დლო (დონ-დლო—დუნე, მოშვებული, ზანტი; არამტკიცე, უფხო, მოუხერხებელი, ქგლ III), ამ უკანასკნელის სახესხვაობას წარმოადგენს დონდლე (იგივეა, რაც დონდლო, ქგლ III), რომელიც ე ხმოვანს აჩვენებს აუსლაუტში: *დონ-დონ-ე—*დონ-დოლ-ე, მეორე სეგმენტში ო ხმოვნის რედუქციით—დონ-დლე. თონთლო||თონთლე (რაც სიმძიმეს, ძალის მიყენებას ვერ უძლებს, — სუსტი, მიუმაგრებელი; იგივეა, რაც დონდლო, ქგლ IV) დონდლო||დონდლე ფუძეთა ყრუ ფშვინვიერ ვარიანტებად გვესახება, სანამ არ ჩანს თონ ძირი, რომელსაც იგივე მნიშვნელობა ექნებოდა და რომლის გაორმაგების შედეგად შეიძლება მიგვეღო თონთლო||თონთლე.

*ფონფლე—ფომ-ფლე—*ფონ-ფოლე: ფონ(ე) ძირი ქართულში გვაქვს სახელის ფუძედაც და ზმნის ფუძედაც (ფონე — მოშვებული, მოფონე-

თუ დაეუშვებთ, რომ, მაგალითად, განგალ ფუძის გვერდით არ არსებობდა გუნგულ, რომლისაგან დამოუკიდებლად შეიძლებოდა მიგველო გუნგლ, და გავითვალისწინებთ აგრეთვე იმ გარემოებასაც, რომ ხმოვნები მერყევია ძირითადად სონანტების (ნ, რ, ლ) მეზობლობაში, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ გუნგლ — განგლ, და ეს მოსაზრება გავავრცელოთ სხვა შემთხვევებზედაც, როცა ერთი და იმავე სტრუქტურის ფუძეები სხვადასხვა განმოვანებით გვხვდება. ცხადია, ვგულისხმობთ ხმოვნებით განსხვავებულ ფუძეთა ისეთ ვარიანტებს, რომელთა მნიშვნელობა იდენტურია ან მონათესავე მაინც.

105. წარმოშობით რედუპლიცირებული უნდა ყოფილიყო აგრეთვე ფუძეები, რომლებსაც აუსლაუტში მოუდით თანხმოვანთა კომპლექსები შეფარდებით — სონანტი რ + ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ . + ლ¹: დ უ რ დ ლ, თ ა რ თ ლ, თ ო რ თ ლ, კ ა რ კ ლ, ს ო რ ს ლ, ს უ რ ს ლ, ტ ო რ ტ ლ, ქ ი რ ჯ ლ, ფ ო რ ფ ლ, შ ო რ შ ლ, ჩ ა რ ჩ ლ, ჭ უ რ ტ ლ, ხ ა რ ხ ლ, ხ ი რ ხ ლ, ხ ო რ ხ ლ, ხ უ რ ხ ლ...

ზოგი ამათგანის ადრინდელი სახის აღდგენაც ხერხდება: ს ო რ ს ლ — ს ო რ ს ო ლ || ს ო რ ს ა ლ (და ას ო რ ს ლ ე ბ ს — ს ო რ ს ლ ე ბ ა დ აქვევს, — წაგრძელებულად დაამრგვალებს (ცომისებურ მასას, პურის გულს და მისთ.), ქგლ III; ს ო რ ს ა ლ ი — ხ ე ლ შ ი ს რ ე ს ი თ დ ა მ რ გ ვ ა ლ ე ბ უ ლ ი გ უ ნ დ ა... ქგლ IV; და ს ო რ ს ა ლ ე ბ ა — წ ა მ გ რ გ უ ა ლ ე ბ ა, საბა; და ს ო რ ს ო ლ ა ვ ე ბ ა — და ზ ე ლ ი ლ ი ტ ა ლ ა ხ ი ს, ც ო მ ი ს გ უ ნ დ ი ს და მ ის თ. და გ რ ძ ე ლ ე ბ ა და დ ა მ რ გ ვ ა ლ ე ბ ა, ქ არ თ ლ. ლქსკ.; ს ო რ ს ო ლ ა — გ რ ძ ლ ა დ, ჩ უ რ ჩ ხ ე ლ ა ს ა ვ ი თ დ ა გ ო რ გ ო ლ ა ვ ე ბ უ ლ ი ტ ა ლ ა ხ ი, — აქედან ს ო რ ს ო ლ ა ვ ე ბ ა — ტ ა ლ ა

ბული, საბა; ფომფლე, დუნე; მ ო ფ ო ნ ე ბ ა — მოშვება, მოღუნება... ქგლ VI. მისი გაორმაგებით — * ფ ო ნ - ფ ო ნ ე, ნ - ს დისიმილაციით — * ფ ო ნ - ფ ო ლ - ე, მეორე სეგმენტში ხმოვნის რედუპციით — * ფ ო ნ - ფ ლ - ე, მს ნ - სთან შენაცვლებით ფ ო მ - ფ ლ - ე (ფ ო მ ფ ლ ე — მოშვებული. დაუქიმავე; დონდლე, დუნე... ქგლ VII).

1 საშთანხმოვნიანი კომპლექსები თანხმოვანთა თანმიმდევრობით — ს ო ნ ა ნ ტ ი მ + ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი ლ (მ) — უფრო იშვიათია, მაგრამ ისინიც ანალოგიური სტრუქტურისანი არიან წარმოამელობით. შ ა მ შ ლ — შ ა მ შ ა ლ (იხ. ზემოთ), პ უ მ პ ლ — ბ უ მ ბ ლ — ბ უ მ ბ უ ლ (გ ა პ უ ზ - პ ე ლ ა — გატრუსვა, გაპუტვა, ფრინველისა. ლეჩხ. ჩიქ; ამოსავალი მნიშვნელობა, როგორც ჩანს, არის „გაბუმბულა, ბუმბულის გაცლა“, პ უ მ პ ლ უ რ მ ე ვ ე თ რ ი კ ა რ ი ა ნ ტ ი ა მ ე ლ რ ი ფ უ ძ ი ს ა ბ უ მ ბ ლ, რომელიც, თავის მხრივ, ნასახელარია). წ ი მ წ მ — წ ი მ წ ი მ (და წ ი მ წ მ ა ვ ს — პირამდე გაავსებს, გაალიციციებს, ქგლ III, შდრ. „ქურტელს პირამდე რომ აავსებენ, ამბობენ, — წ ი მ წ ი მ ა ვ ს ო. მთიულ. კშრ.; აგრეთვე გა ა ა ც ი მ ც ი მ ე ბ ს ამავე მნიშვნელობით).

ხის, ცომისა და მისთ. მრგვლად დაგრძელება, ქართლ. ლქსკ.); ტორტოლ — *ტორტოლ (წამოტორტოლავს — წამოისერის (სიტყვას), წამოროშავს, წამოაყრანტალებს, ქგლ VIII; შდრ.: ტარტარი — ტარტალი, ქგლ VI; ტურტური — (ფშ.) ჩურჩული, ბუტბუტი, ქგლ VI; თუ *ტორ-ტოლ ამ სახით არ არსებობდა, მაშინ ტორტლ შეიძლებოდა მიგველო ტარტალ-ისაგან: *წა-
 მ-ო-ტარ-ტლ-ავს — წამო-ტორ-ტლ-ავს, ფუძისეული ახმოვნის ო-დ ქცევის გზით); ჭურტლ — *ჭურტლ — *ჭურ-
 ჭური (მზე ჭურტლობს — (რპ.) მზე ხშირად ღრუბელს ეფარება, ქგლ VIII; ამოსავალ ძირს წარმოადგენს ჭურ (შდრ. ჭურ-ეტს — ჭურ-ეტს, ქგლ VIII), მისი რედუბლიკაციით — *ჭურჭურ, რ-ს დისიმილაციით და ბოლო სეგმენტის ხმოვნის რედუქციით — *ჭურ-ტლ, მეორე სეგმენტის ტ-ს ტ-დ ქცევით — ჭურტლ. თუ ჭურტლობს ზმნის განმარტება ზუსტია, მნიშვნელობა ოდნავ ცვლილა; თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო ალბათ „იჭვრიტება; დრო და დრო, ხანდახან იხედება“); ხორხლ — *ხორხოლ || ხორხალ (მიხორხვლა — შეჭვუფება ერ-
 თად, ლეჩხ. ალ.; შეხორხლილი — იგივეა, რაც შეხურხლული; შეხურხვლა — ...მრავლად შეხვევა, შესევა; შეხუნძვლა, ქგლ VII; ხორხლ — *ხორხოლ. შდრ.: ხოხოლ (— *ხორ-
 ხოლ) — შეხოხოლაება — ერთმანეთზე დაყრა, დაწყობა, დახვევა, შეკოკოლაება, ქგლ VII; შდრ. ხორხალი — მსხვილი და ბევრი რამ (მაგ. კარტოფილი) ერთად დაყრილი, ქგლ VIII), როგორც ჩანს, ხარხლ, ხირხლ, ხორხლ, ხურხლ ხმოვნებით განსხვავებული ვარიანტებია (შდრ. დახარხლული — უხვიროდ დაყრილი (ახალდაბადებული კნუტები, ლეკვ-
 ბი...), გურ. შარ.; შეხირხვლა — ბევრი ძველმანის აკიდება, ლეჩხ. ჩიქ.; მიხირხლული — იგივეა, რაც მიხურხლული, ქგლ V; მიხურხლული — მჭიდროდ შეჭვუფული, თავმოყრილი; უწეს-
 რიგოდ მიყრილი, ქგლ V), მნიშვნელობითი ელფერის მიხედვით ცვლილებანი ამის შედეგია); თართლ — *თართალ (გათართ-
 ვლა — დასვრა; ამოთართული — გასვრილი, გათხუპნული (შდრ. მეგრ. თართილი), ქიზიყ. მენთ.; შესაძლებელია თარ, რომლის რედუბლიკაცია ხდება, იგივე ძირი იყოს, თრევა-ში რომ გვაქვს. შდრ. დათარეს — გადაათრის, ხევს. შან.; სათარი — შე-
 შად მოთრეული ხე, მოჭრილი ხე, რომელსაც ხარებს უღელზე მო-

¹ თართლ ფუძე ზანურში მარტივდება: — თართ — თათ (ჰან. თათ, მეგრ. თართ — „დაბინძურება, დასვრა“, არნ. ჩიქობავა, ჰანურ-მეგრულ-
 ჰართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 278).

უბამენ და თრევით შინ მოაქვთ, ქართულ, ლქსკ. და ა. შ.); კარკალ — *კარკალ (კარკლავს, თვალების კარკვლა — თვალების კაკლების ფართოდ გამოჩენა, ქგლ IV; წარმომავლობით სახელი უნდა იყოს, კაკალ — *კარკალ, მით უმეტეს საინტერესოა, რომ კარკალ ფუძე ქვების სახელადაც გვქონია. შდრ. კარკალი — დიდი ქვეანარი, საბა; აკარკვლა — სუფთად აკრეფა წერილი ქვებისა, მესხ. მსრ... აგრეთვე კარკოტა — (კახ.) წერილი სეტყვა, ქგლ IV; კარკლ ფუძისაგან, თავის მხრივ, მიღებულია *კარჩხალ: რსონანტის მომდევნოდ კ—ჩ: *კარჩლ, ჰარმონიული კომპლექსის წარმოქმნით—კარჩხლ: წამოკარჩხლავს (გურ.) — იგივეა, რაც წამოკარკლავს, ქგლ VIII); სურსლ — *სურსულ (სურსვლა — გასვრა, მოთხუბნა, მოხ. დაკავშირებული უნდა იყოს სურ ძირთან (სვრის, გასვარა. ქგლ VI), რედუბლიკაციით—*სურს-სურ — *სურს-სულ, ხმოვნების რედუქციით—*სურს-სულ, ბოლოს—სურსლ); ქირჯლ — *ქირქლ—ქირქილ (გაქირჯვლა — გაკრიტიკება (დაცინვით), გამასხარავება, მოხ.; შდრ. ქირქილი — ...ჩუმი, ნელი სიცილი, ხითხითი, ქგლ VII)¹.

¹ შდრ. სახელთა ფუძეებში დაცული ანალოგიური ვითარება: ფარფლ — ფარფალ: პირველადი საწყისის ფუძე ფარფარი — გორმაგებული ძირებისაგან შედგება (ფარფარი — თხელი, მოქნილი რისამე ძლიერი რხევა, ფრიალი, ქგლ VII), რს დისიმილაციით—ფარფალ, მეორე სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით—ფარფლ (ფარფლი. — თევზის ფრთე, საბა; საერთოდ, ბრტყული წრიული ნაპირი რისამე (ქუდისა, ქურქლისა...), უხმარიათ ფრთის მნიშვნელობითაც, ქგლ VII).

ქერცლქერტლ — *ქერქლ—ქერქელ: ქართულში დადასტურებულია რედუბლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი სახელის ფუძე ქერქელ (ქერქელა — გარე კანი, ჩენჩო (ლობოსი, მუხუდოსი, ცერცვისა და მისთ., ქგლ VII). ამ ფუძეში მეორე სეგმენტის ხმოვნის დაკარგვით უნდა მიგველო *ქერქლ. ასეთი არ შემოგვრჩა, სამაგიეროდ *ქერქლისაგან ბოლოკიდურა ლსონანტის დაკარგვით არის მიღებული ქერქ (ქერქი, ქგლ VII). მეორე მხრივ, ამავე *ქერქლ ფუძეში მეორე სეგმენტის ანალოგის თანხმონის მერყეობით—ქერცლქერტლ (ქერცლი — რქოვანი ან ძვლოვანი წარმოშობის პატარა-პატარა ფირფიტები თევზების, ქვეწარმავალთა სხეულზე, ზოგი ფრინელის ფეხებზე და ზოგი ძუღუმწოვარას კულზე. ქიცვი; იგივეა, რაც ქერტლი, ქგლ VII; ქერტლი — თმათ ანაცენი თებო, საბა; იგივეა, რაც ქერცლი, ქგლ VI!).

ამ ბოლო დროს ქერცლ (ქეც) ფუძეს უკავშირებენ ოსურ სიტყვას *кærc || kærcæ*. იხ. მხ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები... გვ. 118. ქერცლ შესაძლოა ოსურში სწორედ ქართულიდან იყოს შესული.

ფირქლ—ფირფლ—ფირფილ: ფირფლ ფუძის ორი მნიშვნელობაა ცნობილი: მოხურში — „წერილ-წერილი ფანტელი“, თუშურში — „ქერცლი, ანაფრკქვენი“, ქგლ VII; ფუძე წარმოშობით წყვილსეგმენტანია: ფირფლ. შემონახული გვაქვს ფუძე ორივე სეგმენტის გახმავანებით ფირფილ (ფირ-

106. ასევე რედუპლიცირებულია წარმოშობით ძირები, როველ-
 თა ბოლოკიდურა კომპლექსები გვიჩვენებენ შეფარდებას — სო-
 ნანტი რ + ხ შუღლი ან ნაპრალ. + სონანტი ნ:
 დურდნ, თირთნ, კერკნ, კირკნ, კირტნ, კორკნ,
 კორტნ, სურსნ, ქირდნ, ქირჯნ, ქირქნ, ქირცნ,
 ქურცნ, ქურთნ, ქურქნ, ღირდნ, ღორდნ, ღურდნ,
 ღურქნ, ყურყნ, ჩერკნ, ჩირჩნ, ჩორკნ, ჩორტნ,
 ჩურჩნ, ცურცნ, ხირკნ, ხორხნ, ხურსნ, ხურტნ,
 ხურხნ...

თითოეული დამოწმებული ფუძის ისტორიის გათვალისწინება,
 ისევე როგორც ზემოთ, ამჯერად არ შეადგენს ჩვენს მიზანს. მაგრამ
 ზოგი მათგანი რომ წარმომავლობით გაორკეცებული იყო, ამისი
 დანახვა შეიძლება:

კირკნ—*კირკინ (კირკნა — კენკვა, გამოკიკვნა; უმაღო
 ძონა, ინგილ. ჯან.; დაკირკნა — დაკენკვა, ინგილ. ღამბ.;
 იკირკნებოდა — ნისკარტით ჩხრეკდა, საქმელს ეძებდა, გურ.
 ქართ. ღიალ.; შდრ.: კირკინ: კირკინაჲ—აბრეშუმის ქიის ერთ-
 ერთი ჯიში, რომელიც წვრილი, მომრგვალო, ყვითელი ფერის პარკს
 აკეთებს, ინგილ. ღამბ.; აგრეთვე: კირკიტი — კირტნა, ჩხიკინი,
 ბერ.), კირტნ—კირკნ—*კირკინ (კირტნა—(იმერ.) ჩიჩქნა
 რისამე, ჩხიკინი (რამეში), ქგლ IV; ნამცეცობით რისამე გლეჯა საგ-
 ნიდან: „რას კირტნი მა ჭადს, მოტეხე, თუ გშია, და ჭამე“.
 იმერ. ცხად.; კირკნ—კირტნ, რ სონანტის მომღვენოდ
 კ—ტ. კირკნ—*კირკინ იხ. ზემოთ); კერკნ—*კერკენ
 (კერკნოვაჲ — კენკვა, ინგილ. ღამბ.; ფუძე იმავე აგებუ-
 ლებისა და მნიშვნელობისაა, როგორცაც კირკნ, ცხადია,
 რომ გამორიცხული არ არის *კერკენ ფუძის არსე-

ფილა — იგივეა, რაც ლიფლიფანა. ეს სიტყვა, როგორც წესი, მრავლობითში
 ხმარებულა და ჰქონია ასეთი მნიშვნელობანი: „ლითონის პატარა მრგვალი ფირ-
 ფიტები, დაირის რკალზე დაკიდებული. || ასეთი ფირფიტები (ჩვეულებრივ ვერ-
 ცხლისა და ოქროსი), რომლებსაც ქალები ხმარობდნენ თავის სამკაულად აღმო-
 სავლეთში“, ქგლ IV). ფირ-ფილ—ფირ-ფლ, მეორე სეგმენტში ხმოვნის რე-
 დუქციით, ხოლო მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით ფირ-
 ფლ—ფირ-ქლ (ფირქლი — მცირე უმნიშვნელო რამ, გროში, ქგლ VII).

ქარქლ—ქარქალ: ქარქლ-ი ჩვენთვის მთიულურის მიხედვით არის
 ცნობილი („სიფრიფანა, თხელი (ტანისამოსი“), მთიულ. კშრ.). გაორმაგებულია
 ძირი ქარ (შდრ. ძვ. ქართლის: „უყუეთუ მარლი განქარდეს“, მ. 5, 13;
 განქარდეს — „გაქრეს“), *ქარ-ქარ—*ქარ-ქალ—ქარ-ქლ. შდრ.
 მ-ქარ-ქალ-ი, რომელშიც რედუცირებულია პირველი სეგმენტის ხმოვანი.

ბობა.!), კო რ კ ე ნ — * კო რ კო ნ (კო რ კ ე ნ ა ე — დაკორტნა (ნ. კორკნა), ინგილ. ლამბ.; შდრ.: კო რ კო ტ ი — დანაყილი ხვარბალი, საბა; ნაყვით კანგაცლილი ხორბალი, რძეში ან წყალში მოხარშული და ერბოთი შეზავებული; ნიგვზით შეზავებული მოხარშული ხორბალი, ქგლ IV; * კო რ კო ნ-სა და კო რ კო ტ-ს აერთებს ზოგადი მნიშვნელობა „ჭამა—საკმელისა“.); კო რ ტ ე ნ — კო რ კ ე ნ — * კო რ კო ნ (კო რ ტ ე ნ ი ს — ნისკარტით გლეჯს, წიწკნის; პირით გლეჯს ფოთლებს, ნეკერს...; უსწორ-მასწოროდ თლის (ხეს...), ჩორკნის (ხეს), ქგლ IV; კო რ კ ე ნ — კო რ ტ ე ნ, რ-ს მომდევნოდ კ — ტ. ამავე აგებულებისა და მნიშვნელობის მიხედვით მეტნაკლებად განსხვავებული ფუძეები სხვებიც მოგვეპოვება ქართულში: ღ ი რ ღ ე ნ — ღ ი რ ძ გ ე ნ; ღო რ ღ ე ნ, ღუ რ ღ ე ნ (ღ ი რ ღ ე ნ ი ს — იხ. ღრღნის, ქგლ VII; ღ ი რ ძ გ ე ნ ა — (იმერ.) ბლაგვი დანით უხეიროდ რისამე ჭრა, ქგლ VII; ღ ი რ ძ გ ე ნ — ღ ი რ ღ ე ნ, მეორე სეგმენტისეული ღ — ძ, ალბათ ძ ი ძ გ ე ნ ი ს ზმნის ანალოგიით; ღო რ ღ ე ნ ი ს — იხ. ლოღნის, ქგლ VII; ღუ რ ღ ე ნ ი ს (ქართლ.) — მშრალ რასმე (პურს, მჭადან...) ანაპ-ცეცებს (ტუჩებით) და გემრიელად ჭამს, ქგლ VII); ხ ი რ ხ ე ნ — ხ ი რ კ ე ნ; ხო რ ხ ე ნ, ხუ რ ხ ე ნ (ხ ი რ კ ე ნ ა — გამოხვრა რისამე, კორკნა, ლეჩხ. ალ.; რომ შეიძლებოდა გვქონოდა რედუბლიცირებული ძირი * ხ ი რ-ხ ი ნ, ეს ჩანს რაჭულში დაცული ძირის მიხედვით ხ ი რ ხ ი ტ (← * ხ ი რ-ხ ი რ). ხ ი რ ხ ი ტ ი — გამოვებულ ადგილზე საქონლის ძოვება, ქგლ VIII, თუმცა თავისთავად არ არის გამო-რიცხული შესაძლებლობა, რომ ხ ი რ კ ე ნ — კ ი რ კ ე ნ; ხო რ ხ ე ნ ა — იგივეა, რაც ღრღნა, ქგლ VIII; ხუ რ ხ ე ნ ა — (გურ. იმერ.) იგივეა, რაც ხუხნა: ხრამუნით, მადიანად ჭამა, ქგლ. VIII); ქ ი რ ქ ე ნ — ქ ი რ ჩ ე ნ (ქ ი რ ქ ე ნ ი ს — (იმერ.) — იგივეა, რაც ლოღნის, ქგლ VII; ქ ი რ ჩ ე ნ ი ს — (იმერ. რაჭ.) — ჯიჯნის, გლეჯს; წეწს... ე ქ ი რ-ჩ ე ნ ო ხორცი და ლავაში, ქგლ VII; ქ ი რ ქ ე ნ — * ქ ი რ ქ ი ნ (ორივე სეგმენტის ხმოვნებით დამოწმებული ფუძეები შესაბამისი მნიშვნელობით — * ღ ი რ ღ ე ნ, * ღო რ ღ ე ნ, * ღუ რ ღ ე ნ, * ხ ი რ ხ ე ნ, * ხო რ ხ ე ნ, * ხუ რ ხ ე ნ, * ქ ი რ ქ ი ნ² უშუალოდ ქართულში არ

¹ საინტერესოა გამოძახილი სომხურის *կեր* ძირთან („ჭამა, საკმელი“), რომელიც ხშირად გაორკეცებულ ძირებსა და ნაწარმოებ ფუძეებში დასტურდება: *კხრակორ* (← *კხრ+კერ*) — „საკმელი. საზრდო“; *კხრაკერ* — „კვება, ჭამა, საზრდობა“; *კხრუღ* — „საკმელი“... ი. ვ. შილაკაძე, ძველი სომხური ენის გრამატიკა, 1955 წ., გვ. 325.

² ზემოთაც აღენიშნეთ და ახლაც ვიმეორებთ, რომ ამოსავალში ხმოვნების მიხედვით განსხვავებული ვარიანტები ორმარცვლიანი ფუძეებისა შეიძლება არც გვქონოდა. შესაძლებელია ხმოვნები მონაცვლეობენ უკვე გაერთმარცვლი-

დასტურდება, ყოველ შემთხვევაში სათანადო მასალა ჩვენ არ აღმოგვაჩნდა), მაგრამ ოდესღაც მათი არსებობის ვარაუდისათვის საფუძველს იძლევა სტრუქტურა, ერთი მხრივ, პირველადი საწყისებისა და, მეორე მხრივ, ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში თანხმობიანთა კომპლექსებისა.

აქ წარმოდგენილი მასალა ფუძისეულ ხმოვნებად ძირითადად ი, ო, უ ხმოვნებს ავლენს. მაგრამ დამოწმებულ ფუძეთა ვარიანტების მიხედვით შეიძლება დავუშვათ ა, ე ხმოვიანთა შემცველი პირველადი საწყისებიც. მაგალითად, რომელიმე გამოხრის ზმნის ძირია ხ ა რ, მისი რედუპლიკაციით — *ხ ა რ-ხ ა რ—*ხ ა რ-ხ ა ნ, მეორე სეგმენტის ხმოვნის რედუქციით—*ხ ა რ-ხ ნ. ასეთი არ შემოგვჩნა. სამაგეროდ შემოგვეჩანა ზ ი რ ხ ნ, ხ ო რ ხ ნ, ხ უ რ ხ ნ. ღ რ ღ ნ ის ზმნის ნამყო წყვეტილში ჩანს ფუძის სრული სახე—ღ რ ღ ე ნ, ახლა -ე ნ ალბათ სუფიქსად გაიაზრება, შეუძლებელი არ იქნებოდა, თუ ისტორიულად ღ რ ღ ე ნ ფუძეს რედუპლიციკრებული ძირებისაგან წარმოქმნილ ფუძედ წარმოვიდგენდით, რომელშიც პირველი სეგმენტის ხმოვიანია დაკარგული: ღ რ ღ ე ნ—*ღ ე რ-ღ ე ნ, მეორე სეგმენტის ხმოვნის რედუქციით მივიღებდით ღ ე რ ღ ნ-ს (შდრ. კ ე რ კ ნ—*კ ე რ კ ე ნ). ამასთან, რათქმა უნდა, კავშირშია ღ ე რ ღ (ღ ე რ ღ ა ვ ს — მეტად მსხვილად ფქვავეს (მარცვლეულს), რომავეს: ღ რ ღ ნ ის... ქგლ VII; შდრ.: ღ რ ღ ნ ის — წვრილად ფხვის, აქუცმაკებს კბილებით (რაიმე მაგარს); — ხ რ ა ვ ს; კ ბ ე ნ ს, კ ბ ი ლ ი თ გ ლ ე ჟ ს, ქგლ VII), რომელიც, თავის მხრივ, *ღ ე რ ღ ე ნ-ისაგან უნდა იყოს მიღებული. მაშასადამე, ღ ე რ ღ ნ, კ ე რ კ ნ ფუძეების მიხედვით აღდგება პირველადი საწყისები ე გახმოვიანებით: *ღ ე რ ღ ე ნ, *კ ე რ კ ე ნ... რომელიმე სხვა ფუძე, ვთქვათ, კ რ ტ ნ' (კ რ ტ ნ ა — ჩიჩქნა; ნისკარტით ძებ-

ანებულ ფუძეში; რომელი იყო ფუძე ამოსავალი ხმოვნით, ყოველთვის არ ჩანს და დასადგენია. ზანურში, მაგალითად, „ძელის გამოხრის“ მნიშვნელობით გვაქვს წყვილსეგმენტიანი ფუძე ხ ი ტ ო ნ (ჟან. -მეგრ. -ქართ. შედარ. ლქსკ., გვ. 428). ამოსავალი მისთვის უნდა იყოს რედუპლიციკრებული ფუძე, რომელიც შეიძლება ზოგადად ამ სახით აღვადგინოთ: *ხ რ-ხ ნ-ხ ვ რ-ტ ვ ნ, -ხ ვ-ტ ვ ნ. ხმოვნების ვითარება, — რომელი გვქონდა I სეგმენტში და რომელი II სეგმენტში, — ახლა ნათელი არ არის (ხირ-ხინ, ხორ-ხონ, ხირ-ხონ, თუ კიდევ სხვა რომელიმე ვარიანტი?).

1 გ. კ ლ ი მ ო ვ ი ი მოწმებს კ რ ტ ნ-ს შესაბამის ფუძეს ზანურში — კ ი რ ტ ო ნ-ს, ის ზანურ-ქართული ენების ერთიანობის დროინდელიაო; იქვე (ნი(ს)-კ არ ტ, ნ ი-კ არ ტ ფორმებიც მოაქვს, Этимологический словарь... გვ. 116; თ. გამყრელიძესა და გ. მაკავარიანს ერთმანეთის გვერდით აქვთ დასახელებულ ნ ი-ს კ არ ტ-ი, კ რ ტ-ნ-ა, ს კ ე რ ტ-ვ-ა „ქენკვა“, სვან.

ნა (ტილებისა ბუმბულში — ფრინველის მიერ), გახილვა (ფრინველისა), ქგლ IV), რომელიც აგრეთვე რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე ჩანს წარმომავლობით (კ რ კ ნ ვ ა — გამოჩიჩქნა, სმკრნ. 90,3; [ფრინველი] ი კ რ კ ნ ი ს, შედ. 191, 4), სეგმენტების მიხედვით და სეგმენტების შიგნითაც განსხვავებული გახმოვანებით წარმოგვიდგება: *კ ა რ ტ[ნ] (ნი-ს-კ ა რ ტ-ი, ქგლ V; შდრ.: დიალ. ნ ი-კ ა რ ტ-ი), *კ ე რ ტ|კ ე რ თ (მ ი კ ე რ თ ვ ა — დაქრა, მოხ.). თუ ეს უქანასქელი დაკავშირება მოჩვენებითია, ე ხმოვნთან ვარიანტი, სულ ერთია, დაცული გვაქვს კ რ ტ ნ ფუძის ალბათ უფრო ადრინდელ სახეობაში კ ე რ კ ნ (იხ. ზემოთ). ასე რომ, I სეგმენტი ოთხნაირი გახმოვანებით გვექონია: *კ ა რ ტ[ნ] *კ ე რ ტ ნ, კ ი რ ტ ნ, კ ო რ ტ ნ¹. პირველი სეგმენტის ხმოვნის რედუქციის შემთხვევაში: *კ ე რ-კ ე ნ||*კ ე რ-ტ ე ნ-კ რ-ტ ე ნ (ნ ა-კ რ ტ ე ნ-ი — ფრინველის ბუმბული, საბა). ზოგჯერ ხმოვანი შეიძ-

ნი-ი-კ რ ა ტ, ჰ-კ რ ტ ნ-ი-ს, ნ ა-კ რ ტ ე ნ-ი, [ჰ]კ ო რ ტ-ნ-ი-ს. მეგრ. კ ი რ ტ-ო ნ-უ-ა „კორტნა“. სვ. ლ ი-კ ე რ ტ-ე ნ-ე <ლ ი-კ ი რ ტ-ნ-ე> „id.“. სვ. ნ ი-კ რ ა ტ (*ნ ი-კ ა რ ტ). კ ო რ ტ ნ ფუძეში ო მეორეულად მიაჩნიათ: კ ო რ ტ — *კ რ ტ; მეგრულ-ქანურსა და სვანურში [რ] ელემენტმა მარცხლოვანი კომპლექსი მოგვცაო — მეგრ. კ ი რ ტ, სვან. კ ჯ რ ტ <კ ი რ ტ; იხ. სონანტთა სისტემა., გვ. 102—103.

I კ ო რ ტ ნ ფუძეს სხვადასხვა მონათესავე მნიშვნელობა აქვს (კ ო რ ტ-ნ ი ს — ნისკარტით გლეჯს, წიწკნის; პირით გლეჯს ფოთლებს, ნეკერს; უსწორმასწოროდ თლის ხეს... (ჩორკნის ხეს), ქგლ IV: კ ო რ ტ ნ ა — ხეთ მცირედ დაკოდა, საბა; მ ო კ ო რ ტ ნ ი ს — უდალ, ულაზათოდ გაპარსავს, საბა, 1, 83, 33; ექნა, დაექნა, მცირედ დაკოდა ძელთა..., ჩუბ. ნ., გაკ ო რ ტ ნ ი ლ ი — უსწორმასწოროდ გათლილი, გაკოპიტებული ხე; მაკრატლით არათანაბრად გაკრეპილი თმა, ქართლ. ლქსკ.). კ ო რ ტ ნ ფუძესთან უნდა იყოს კავშირში კ ო ტ რ. ორივეს აერთიანებს „დაჭრის, ვაჭრის, მოჭრის“, საზოგადოდ „ჭრის“-მნიშვნელობა (მ ო კ ო ტ ე რ ა — მოჭრა, ბერ.; კ ო ტ ე რ ა (იმერ.) — [მო]-ჭრა; შდრ. ხ ო ტ რ ა ვ ს — მთლიანად ძირში კრეკს, პარსავს (თმას თავზე), ქგლ VIII; ამთ გვერდით მოგვეპოვება ნამყოს მიმღობური მნიშვნელობის მქონე ფუძეები: კ ო ტ ო რ (კ ო ტ ო რ ი — პურის მონატეხი, საბა; ჩუბ. ნ.; ხის მრგვალი ნაშორი, ბერ.; იმერ. გაჩ.; თავმოპარსული, ქართლ. ლქსკ.; კ ო ტ ო რ ა — ვისაც თმა ძირში აქვს მოკრეპილი, — თავგახობრილი, ქგლ IV; კ ო ტ ო რ ა ტ ი — მიწის პატარა ნაკვეთი, თუშ...), ხ ო ტ ო რ (ხ ო ტ ო რ ა — ეისაც თმა მთლიანად, ძირში აქვს მოპარსული ან მოკრეპილი. — კოტორა, ქგლ VIII; შდრ. კან. ხ ე ტ ო რ || ხ ო ტ ო რ || ხ ო კ ო რ, მეგრ. ხ ე უ ო რ — თმის გაკრეკვა; იხ. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, კან.-მეგრ.-ქართლ. ლექსიკ. გვ. 432). კ ო ტ ო რ — კ ო ტ რ ფუძეებთან დაკავშირებით მკვლევარნი სომხურზე გვანიშნებენ. კ ო რ ტ ნ — კ ო ტ რ ფუძეებს შორის მიმართება კელეკას საჭიროებს, კავშირი ამთ შორის, როგორც ჩანს, არსებობს.

ლება ორ სეგმენტს შორის აღმოჩნდეს, როცა თითოეული სეგმენტი ხმოვანრედუცირებულია (შდრ. სვან. ნი-კ რ ზ ტ; ნ ა-კ რ ე ტ ნი —ნაჩიჩქნი: კბილის ნაკრეტნით მუცელი არ გაძლებაო, მესხ. მსრ.; კ რ ი ნ ტ ა — ნაჭერი, ნატეხი (მარილისა ან შაქრისა), მოხ.) და ა. შ.

საკითხს რომ არ გადაუხვიოთ, დაუბრუნდეთ ისევ აუსლაუტის სამთანხმოვნიან კომპლექსებს:

ქ ი რ დ ნ || ქ ი რ ჯ ლ — * ქ ი რ ქ ნ — * ქ ი რ ქ ი ნ || ქ ი რ ქ ი ლ (ქ ი რ დ ნ ა — დაცივნით გაკილევა, ბოროტი გულით, დამცირებით, იმერ. ცხად.; გა ქ ი რ ჯ ვ ლ ა — გაკრიტიკება (დაცივნით), გამასხარავება, მოხ. ამათი ისტორია ასე წარმოგვიდგება: ქ ი რ ქ ი ლ (ქ ი რ ქ ი ლ ი — ჩუმი, ნელი სიცილი, ხითხითი, ქგლ VII) — * ქ ი რ ქ ლ — ქ ი რ ჯ ლ: * ქ ი რ ქ ი ნ (შდრ. ქირქილ) — * ქ ი რ ქ ნ — ქ ი რ დ ნ). * ქ უ რ — ქ უ ნ ფუძისაგან ჩანს ნაწარმოები გა ქ უ რ ქ ვ ნ ა (გაფცქენა, კანის გართმევა, ლეჩხ. აღ.); * ქ უ რ — ქ უ ნ — ქ უ რ — ქ ნ. რ სონანტის მომდევნოდ ქ — თ || ც: ქ უ რ ქ ნ — ქ უ რ თ ნ (ქ უ რ თ ნ ი ს — ქერქს აძრობს, აცლის ზეს, ქგლ VII), ქ უ რ ქ ნ — ქ უ რ ც ნ (გ ა ქ უ რ ც ნ ი ლ ი — ქერქვახდილი, სმკრნ. 26, 11: ნეფხვისა სიმძაფრისაგან შ ე ე ქ უ რ ც ნ ა ს ქერქიცა, სწავლ. 172, 1). ამოსავლად დასახული ზმნური ფუძე * ქ უ რ ქ უ ნ ისევეა წყვილ-სეგმენტიანი წარმოშობით, როგორც სახელის ფუძე ქ ე რ — ქ ე ლ. * ქ უ რ ქ უ ნ — ქ უ რ ქ ნ ნაყარ ფუძეებს გვიჩვენებს. არსებობს აგრეთვე სემანტიკური კავშირი სახელისა და ზმნის დამოწმებულ ფუძეებს შორის. ქ უ რ ქ ნ — თან არის კავშირში აგრეთვე სახელის ფუძე ქ უ რ ქ ი, რომელიც აღმოსავლური წარმომავლობისად არის მიჩნეული. გენეზისის თვალსაზრისით მიმართება აქაც საკვლევეია და დასადგენი.

მასალა შეიძლებაოდ მეთი წარმოგვედგინა, მაგრამ დებულების საილუსტრაციოდ გაანალიზებული ფუძეები ალბათ საკმარისია.

რა გამოვლინდა?

ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში სამთანხმოვნიანი კომპლექსების ძირითად მოდელს აყალიბებს თანხმოვანთა ჯგუფები შეფარდებით — ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი ან ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი.

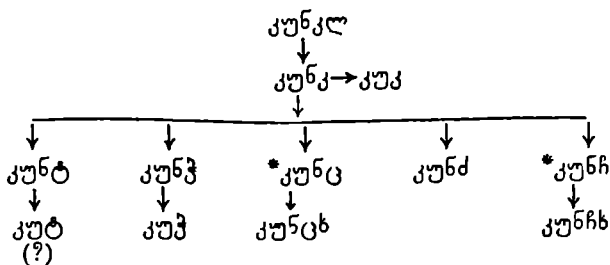
¹ ქ უ რ ც ნ — ქ უ რ ც — ქ უ ც (გ ა ქ უ ც ა ვ ს (ხმარებით) გააცლის (ბეწვს, ხოსა და მისთ.); გატრეცს, გახეხს, გაყვლევს (ბეწვეულს, ქსოვილს და მისთ). ქგლ II; შდრ. გ ა ქ უ ც უ ლ ი, ქგლ II.; შდრ. ქ უ ც ი — მელოტი, თმა ან ბუმბულდაცივიწული. ჩუბ. დ.

ამ მოდელის კომპლექსების შემცველი ზმნური ფუძეები წარმოშობით რედუპლიცირებული ძირებია, ხოლო თვით კომპლექსები მიღებულია ფუძის ბოლო სეგმენტთა ხმოვნების რედუქციის შედეგად (გ ა ნ გ ლ — გ ა ნ გ ა ლ, კ ა რ კ ლ — კ ა რ კ ა ლ, კ ი რ კ ნ — *კ ი რ კ ი ნ). მიზეზი, როგორც ჩანს, მახვილია, რომელიც პირველ მარცვალზე მოუდიოდა ფუძეს.

107. ქვემოთ განვიხილავთ სამთანხმოვნიათა კომპლექსების შემცველ ფუძეებს, მიუხედავად იმისა, ხერხდება თუ არა ამაჟამად ამოსავალი ვითარების (ე. ი. რედუპლიცირებული ძირების) აღდგენა, და შევეცდებით გავითვალისწინოთ ზმნურ ფუძეებში სამთანხმოვნიათა კომპლექსების მოშლა-გამარტივებით გამოწვეული ზოგი ცვლილება:

კ ო რ კ ნ — კ ო კ ნ (კ ო რ კ ნ — დაკორტა, ინგილ. ლამბ.: კ ო კ ნ ის — ცოტ-ცოტას, წერილ-წერილად ჭამს, ქგლ IV), კ ო კ ნ ფუძეს აქვს უ ხმოვნიათი ვარიანტიც — კ უ კ ნ (კ უ კ ნ ის — პატარ-პატარა ლექმებით ჭამს, ქგლ IV), რომელიც აჩენს ვარაუდს *კ უ რ კ უ ნ — *კ უ რ კ ნ ფორმათა არსებობისას (შდრ. კ ი რ კ ნ. კ ო რ კ ნ, *კ ე რ კ ნ...). კ ი რ კ ნ — კ ი კ ნ (და კ ი რ კ ნ ა — დაკენკვა. ინგილ. ლამბ.: კ ი კ ნ ის — თითო კიკნას იღებს საჭმელად, ცოტა ცოტას ჭამს, ციკქნის, ქგლ IV).

კ უ ნ კ ლ — კ უ ნ კ — კ უ კ (მ ო კ უ ნ კ ლ უ ლ ი — მორკალვით დაწოლილი, გურ. შარ.; ჩ ა კ უ ნ კ ე ვ ა ე — ჩაკუზვა, ჩაცუცქება, ინგილ. ლამბ.; მ ო კ უ კ ე ვ ა — მოკუზვა, ბერ.); მეორე მხრივ: კ უ ნ კ ლ — *კ უ ნ ტ ლ — კ უ ნ ტ — კ უ ტ (ი კ უ ნ ტ ე ბ ა, ქგლ IV: კ უ ტ ი (?), ქგლ IV); მესამეც: კ უ ნ კ ლ — *კ უ ნ კ ლ — კ უ ნ კ — კ უ კ (ჩ ა კ უ ნ კ ე ვ ა — ჩაკუნტვა, ჩამალვა, ფშ. ქართ. დიალ.; მ ო კ უ ნ კ უ ლ ი — მოკუმშული, მოკეცილი, ქგლ V; ა კ უ კ ე ვ ა — სიცივისაგან მობუზვა, ინგილ. ლამბ.; და კ უ კ ე ვ ს (იმერ. გურ.) — დაკუმუჭნის, დაკუმშავს; (ქიზიყ.) — დაკეცავს (დანას), ქგლ III); კიდევ: კ უ ნ კ ლ — *კ უ ნ ც ლ — *კ უ ნ ც — კ უ ნ ც ხ (წ ა კ უ ნ ც ხ ე — დახრა, წელში მოხრა, გურ. ულ.; ჩ ა კ უ ნ ც ხ ე ბ ა — ჩაცუცქება, ჩაკუზვა, მუხლებზე ჩაჯდომა, იმერ. ქართ. დიალ.); კიდევ: კ უ ნ კ ლ — *კ უ ნ ძ ლ — კ უ ნ ძ (კ უ ნ ძ ე ვ ა — კუზვა, ბერ., თუ ეს უკანასკნელი კ უ ნ ძ ი — საგან არ არას ნაწარმოები); კ უ ნ კ ლ — *კ უ ნ ჩ ლ — *კ უ ნ ჩ — კ უ ნ ჩ ხ (შ ე ი კ უ ნ ჩ ხ ე ბ ა — მოიკრუნჩხება, საბა I, 126, 25). ვარსკვლავიანი ზოგი შუა საფეხური შეიძლება არც გვექონოდა, უფრო ლოგიკური იქნებოდა ასეთი გზა:

ნ სონანტის მომდევნო კ, ანლაუტის თანხმოვანთა მერყეობის „კანონის“ შესაბამისად, იცვლება წინა წარმოების ტ, ჭ, ც, ძ, ჩ თანხმოვნებით, ხოლო კუნცხ და კუნჩხ ფუძეებში ხ განვითარებულია.

ფ ა ფ ა რ — * ფ ა რ ფ რ — * ფ ა ფ რ : ფ ა რ ფ ა რ (ქგლ VII) დადასტურებული კია, მაგრამ მას სხვა მნიშვნელობა აქვს. ამ შემთხვევაში ამოსავალია ფუძე ფ ა რ, რომელსაც ა ფ ა რ ე ბ ხ ს, ე ფ ა რ ე ბ ა ზმნები შეიცავენ; შდრ. ე ფ ა ფ რ ე ბ ა (ბუმბულამილილი ზევიდან ეფარება, რომ დაიცვას მოსალოდნელი საშიშროებისაგან: გადატ. ექომაგება, იცავს, ქგლ III); ქ ა ნ ქ ლ — ქ ა ნ ქ (გ ა დ ა ქ ა ნ ქ ლ ე ვ ა — გადაყლაპვა, ხარბად ჭამა, იმერ. ცხად.; ქ ა ნ ქ ვ ა — ყ ლ ა პ ვ ა, ღორივით ჭამა, ბერ.; უშნოდ ჭამა, გურ. ულ.); ღ ი რ ღ ნ — * ღ ი რ ჭ ნ — ღ ი ჭ ნ (ღ ი რ ღ ნ ი ს, ქგლ VII; ღ ი ჭ ნ ი ს — უშნოდ კბეჩს და ისე ჭამს; გადატ. ბლაგვი იარაღით რასმე გაჭირვებით ჭრის, ჯიჯგნის, ქგლ VII; ღ ი ჭ ნ ა — გამოღრღნით კბეჩა, უგვანოდ, იმერ. ცხად.; გ ა დ ა ღ ი ჭ ნ ა — თმის უსწორმასწოროდ გადაპარსვა მაკრატლით, ლეჩხ. ალ.); ღ ო რ ღ ნ — ღ ო რ ღ ნ (ღ ო რ ღ ნ ი ს, ქგლ VII; ღ ო რ ღ ნ ი ს — იგივეა, რაც ლოღნის, ქგლ VII), ღ უ რ ღ ნ — ღ უ ღ ნ (ღ უ რ ღ ნ ი ს, ქგლ VII; ღ უ ღ ნ ა — ნელა, პირგაულეზლად, ტუჩების წკმატუნის გარეშე ჭამა, ქართლ. ლქსკ.); ხ ო რ ხ ნ — ხ ო ხ ნ (ხ ო რ ხ ნ ა (ლეჩხ.) — იგივეა, რაც ღრღნა, ქგლ VIII; ხ ო რ ხ ნ ი ს — მთლიანად ძირამდე ძოვს (ბადახს), ჭამს (ფოთოლს), ქგლ VIII); კ ე ნ წ ლ — კ ე ნ წ (კ ე ნ წ ლ ა ვ ს — მცირედ დაჭრის, არაღრმა ჭრილობას აყენებს, კაწრავეს მჭრელი იარაღის გაკვრით, ქგლ IV; კ ე ნ წ ვ ა — იგივეა, რაც კენწლაობა, ქგლ IV); კ ე ნ ჭ ნ — კ ე ნ ჭ | კ ე ჭ ნ (კ ე ნ ჭ ნ ი ს — იგივეა, რაც კენწლავს, ქგლ IV; დ ა კ ე ნ ჭ ვ ა — დაკენწვლა, მოხ.; კ ე ჭ ნ ა — კოდვა, ბალთვა, ჭლევვა; კ ე ჭ ნ ა ო ბ ს — ფარიკაობს, ქგლ IV; კ ე ჭ ნ ი — ჭლე, ნაბალთი, ნაჭლევვი, ქგლ IV). ამათივე ნაყარია ფუძე კ ე ნ ტ (დ ა კ ე ნ ტ ვ ა (იმერ.) — ბავშვთა თამა-

ში: ერთი მოთამაშე ხელს დაარტყამს მეორეს და გარბის. ვისაც დაჰკრავს, ის გამოეყიდება, რომ თავის მხრით ხელი დაარტყას დამკრავს, ქგლ III). ამ ჯგუფის ფუძეთათვის ამოსავალი უნდა იყოს *კენკნ||კენკლ. *კენკნ—კენკნ—კენკნ||კენკტ, კეკნ. *კენკლ—კენწლ—კენწ. ვარსკვლავიანი ფუძეები არ შემონახულა, სამაგიეროდ გვაქვს მათი (თუ რომელადაც მათგანის) გამარტივებული ვარიანტები: *კენკნ—კენკკ (კენკკავს—...ნისკარტს სცემს (რასმე), ინსკარტიო წიწკნის, გლეჯს (რასმე), ქგლ IV)—კეკკ[ვ] (დაკეკკავს), იმერ. — ნაჯახის წვერის ცემით ფიცარს ჰდეს გაუყეთებს... ქგლ II; დაკეკკს, — დაკუწავს (ბზეს): წვრილად დაჰკრის, ქგლ III; კეკკკავს—ჩაკრავს, დაარტყამს, ქგლ IV; კეკკვი — ...კედლის ფიცარზე (ნაჯახის წვერით) დადებული ათვლითი ნიშანი..., ქგლ IV); ქირჯლ—ქირჯ (გაქირჯლვა, მოხ.; ქირჯვა — ძრახვა, ვინმეზე აუგის ლაპარაკი, ჰყ.; ქირჯვა — იხ. ქირღვა, ქგლ VII); ქირღნ—ქირღ (ქირღნა, იმერ. ცხად.: ქირღავს — აუგს ამბობს ვისამე შესახებ, ძრახავს, დასცინის ვისზე, კიცხავს, კილავს, ქგლ VII; ქირღვა — აგდება, თავსაცილი, ჩუბ. ნ.).

რომელიმე თენთ ფუძე, მაგალითად, ისტორიული თვალსაზრისით შეიძლება მარტივ, დაუშლელ ოდენობად გვეჩვენოს (მოთენთავს — მოადუნებს, მოშლის..., ქგლ V; დათენთა — მზისაგან წყენა, საბა...), მაგრამ თენთ—*თენთლ, ხოლო მისი სრული სახე რედუქციურიებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეა — თენთელ (შდრ. მოთენთელება — მზისაგან დაღრნობა (დაჰქნობა) მცენარეულობისა, ჩალისა და სხვ., ჰყ.); თართ — თართალ ([და]თართვა — ძალზე დაქანცვა სიცხისაგან... ბერ.; დათართვა — დახუკვა, დავრომა, ლეჩხ. ალ.; შდრ.: თართალება — ცხელების დროს მაღალი ტემპერატურის გამო თრთოლვა, ბერ.); სასნ—სასან (სასნა — ხარბად ჰამა. ქართლ. ლქსკ.; სასანი — ძლიერი ნდომა, სურვილით შეპყრობა, გაფაციცება ჰამისათვის, ქიზიყ. მენთ.; სასანა—*სარსან [?], შდრ. *სანსალ—სანსლ: სანსლავს — მსუნავად ყლაპავს, ხარბად ჰამს, ქგლ VI). სასნ დასტურდება ი და უ გაზმოვანებითაც: სისნ (სისნის — იგივეა, რაც სუსნის, ქგლ VI), სუსნ (სუსნის — ცოტ-ცოტას და მალულად ჰამს). ამთ გვერდით გვაქვს ფუძეები სამთანხმოვნიანი კომპლექსებით აუსლაუტში: სისსლ (სასინსლავი — ნ. სასუნსლავი, ქიზიყ. მენთ.), სუნსლ (სასუნსლავი — სამსუნავო საჭმელი..., ქიზიყ. მენთ.). სისსლ და სუნსლ შეიძლება მიღებული იყო

ს ა ნ ს ლ ფუძისაგან ხმოვნის შეცვლით, თუქცა არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ არსებულიყო რედუბლიცირებული ძირებიც სათანადო გახმოვანებით: *ს ი ნ ს ი ლი *ს უ ნ ს უ ლ (შდრ. ს ი ნ ს ი ლ ი — ნერწყვი, დორბლი, ქგლ VI („საქმლის ნდომა — ნერწყვი?“), ს უ ნ ს უ ლ ი — სირბილი საქმლის საძებნად, ფშ. I, 99, 21; ქ უ თ ნ — ქ უ რ თ ნ — ქ უ რ ქ ნ (ქ უ თ ნ ი ს — კვახის (გოგრის) გულს ფხეკს, ქგლ VII; ქ უ რ თ ნ ი ს — ქერქს აძრობს, აცლის ხეს, ქგლ VII; გ ა ქ უ რ ქ ვ ნ ა — გაფცქვნა, კანის გართმევა, ლეჩხ. ალ.;

მასალის მიხედვით ჩანს, რომ სამთანხმოვნიათ კომპლექსები ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში შეიძლება გამარტივდეს და დაყვანილ იქნეს წყვილთანხმოვნიათ კომპლექსებზე ან ცალ თანხმოვანზე. მაშასადამე, წყვილთანხმოვნიათ კომპლექსების ერთი ნაწილი (და ზოგჯერ ცალი თანხმოვანი) შეიძლება განვიხილოთ როგორც ზმნური ფუძეების აუსლაუტში სამთანხმოვნიათ კომპლექსების ცვეთის შედეგი.

პირიქით: თუ შესაძლებელია აუსლაუტის წყვილი თანხმოვნისაგან. (ან ცალი თანხმოვნისაგან) აღდგენა სამთანხმოვნიათ კომპლექსებისა საერთო მოდელით — ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ. + ს ო ნ ა ნ ტ ი, გამომდინარეობს, რომ ასეთი წყვილთანხმოვნიათ კომპლექსების შემცველი ფუძეები წარმოშობით რედუბლიცირებული ძირებისაგან შედგება¹.

¹ შდრ. მსგავსი პროცესები სახელთა ფუძეებში:

ხ ო რ - ხ ო რ — * ხ ო რ - ხ ო ლ (— ხ ო რ - ხ ა ლ) — ხ ო რ - ხ ლ (— ხ ო რ - ქ ლ) — ხ ო რ - ხ — ხ ო - ხ (ხ ო რ ხ ო რ ი მიწა — გორახი, არაფხვიერი მიწა (შდრ. ხ ვ ა რ ხ ვ ა რ ი: — მარცლოვანი, ხერიში), ქგლ VIII, ხ ო რ ხ ა ლ ი — მსხვილი და ბევრი რამ (მაგ., კარტოფილი) ერთად დაყრილი, ქგლ VIII; ხ ო რ ხ ლ - ისათვის შდრ. ხ ო რ ხ ლ ი ა ნ ი — იხ. ხორკლიანი, ქგლ VIII; ხ ო რ ქ ლ ი — მცირე ზომის ბურცი, ქგლ VIII; ხ ო რ ხ ი — იგივეა, რაც ღორლი, ქგლ VIII; ხ ო ხ ი (თუშ. ფშ. ხეეს). — რიყის ქვა, ქგლ VIII; ღ ო რ ლ (ღორლი, ქგლ VII) ხ ო რ ხ ფუძის მედერი სახეობა ჩანს, თუქცა არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ ღ ო რ ლ აგრეთვე * ღ ო რ ლ ო ლ - ისაგან მომდინარეობდეს); ქ ე რ - ქ ე ლ — * ქ ე რ - ქ ლ — ქ ე რ - ქ; * ქ ე რ - ქ ლ — ქ ე რ - ტ ლი ქ ე რ - ც ლ — ქ ე ე (იხ. გვ. 229.); ც ე რ - ც ე ე ლ — * ც ე რ - ც ე ე (ც ე რ - ც ე ე ლ — ბალახოვანი მცენარე პარკოსანთა ოჯახისა, ქგლ VIII; ც ე რ ც ე ე — ერთწლიანი ულტურული პარკოსანი მცენარე, ქგლ VIII); * ქ ა რ - ქ ა ლ — * ქ ა რ - ქ ლ — * ქ ა რ - ც ლ — * ქ ა რ - ც (ქ ა რ ძირის რედუბლიცაციით და მეორე სეგმენტის აუსლაუტის რ - ს დისიმილაციით — * ქ ა რ - ქ ა ლ, მეორე სეგმენტში ხმოვნის რედუბლიცაციით — * ქ ა რ - ქ ლ (ქ ა რ ქ ლ ი — სიფრიფანა, თხელი ტანისამოსი, მთიულ. კშრ.), მეორე სეგმენტს ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით — * ქ ა რ - ც ლ (შდრ.

108. ქართულში მოგვეპოვება ისეთი ერთმარცვლიანი ზმნური ფუძეები, რომლებიც ანლაუტშიც და აუსლაუტშიც ერთნაირი სტრუქტურის (ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი) წყვილთანხმოვნთან კომპლექსებს შეიცავენ. ანტლაუტის კომპლექსების მეორე წევრებად გვაქვს ლ, მ (იშვიათად — რ) სონანტები, აუსლაუტის კომპლექსების მეორე წევრად — მხოლოდ ნ სონანტი. ხმოვანთაგან გვხვდება ა, ი, უ.

ამ სტრუქტურის ფუძეები წარმოშობით აგრეთვე რედუბლიცირებული ძირები უნდა იყოს, თუმცა თითოეული მათგანის ისტორიის გათვალისწინებას სიძნელეები ახლავს. ეს ფუძეებია: გ ლ ა გ ნ, გ ლ ი გ ნ, გ რ ა გ ნ, ზ ლ ა ზ ნ, ზ ლ უ ზ ნ, ზ მ უ ზ ნ, კ ლ ა კ ნ, კ მ ა კ ნ, კ მ უ კ ნ, კ რ ა კ ნ, ს მ უ ს ნ, ფ ლ ა ფ ნ, ქ ლ ა ქ ნ, ქ ლ ო ქ ნ, ლ ლ ო ლ ნ, ლ რ უ ტ ნ, ყ მ უ ყ ნ, შ მ უ შ ნ, ჩ მ უ ჩ ნ, ც მ უ ც ნ, ძ მ უ ძ ნ, წ მ ა წ ნ, კ მ ა კ ნ, კ მ უ კ ნ, ხ ლ ა ხ ნ, ჯ მ უ ჯ ნ.

ამათგან:

გ ლ ა გ ნ—გ ა ნ გ ლ (გ ლ ა გ ნ ა — ამოსვრა, უმთავრესად ტალახში (შდრ. გ ა ნ გ ვ ლ ა), იმერ. ცხად); გ ლ ი გ ნ (ა მ ო გ ლ ი გ ნ ა — ამოგანგვლა, ფქვილში, ნიტვერში, ნაცარში გახვევა, ამოსვრა ან ტალახში ამოთხუპნა, ლეჩხ. ალ.) შეიძლება ორი გზით იყოს მიღებული: გ ლ ი გ ნ—*გ ი ა ნ გ ლ (შდრ. გ ა ნ გ ლ—გ ლ ა გ ნ), მაგრამ სანამ გ ი ა ნ გ ლ აღმოჩნდებოდეს, გ ლ ი გ ნ გ ლ ა გ ნ-ისაგან მიღებულად შეიძლება მივიჩნიოთ (ხმოვნის შეცვლით); ქ ლ ა ქ ნ—ქ ა ნ ქ ლ (ქ ლ ა ქ ნ ა—ხარბად ბევრის ჭამა ერთად, უშვერად, უხეშად, იმერ. ცხად.; გ ა დ ა ქ ა ნ ქ ე ვ ლ ა — გადაყლაპვა, ხარბად ჭამა, იმერ. ცხად.), ქ ლ ო ქ ნ—ქ ლ ა ქ ნ (ქ ლ ო ქ ნ ა — იგივეა, რაც ქ ლ ა ქ ნ ა, იმერ. ცხად.); ზ ლ უ ზ ნ—ზ უ ნ ზ ლ (ზ ლ უ ზ ნ ა — იგივეა, რაც ზ ლ ა ზ ნ ა: გასვრა, გათხვრა (მოსქელო თხიერ მასაში)... იმერ. ცხად.; გ ა ი ზ უ ნ ზ ლ ე ბ ა — მთლად, ერთიანად დასველდება, გაიწუწუება, ქგლ II); ზ ლ ა ზ ნ—ზ ლ უ ზ ნ (ზ ლ ა ზ ე ნ ა, იმერ. ცხად.), თუ, რა თქმა უნდა, აქაც გამოვრიცხავთ *ზ ა ნ ზ ლ-ის არსებობას); კ ლ ა კ ნ—კ ა ნ კ ლ (კ ლ ა კ ნ ი ს—მიხვევ-მოხვევით გაჰყავს (ხაზი), მიხვეულ-მოხვეული ხაზის სახეს აძლევს; მიხვევ-მოხვევით ამოძრავებს, ქგლ IV; კ ა ნ კ ლ ვ ა—წმინდად და ლამაზად წერა, ბერ.; გ ა მ ო კ ა ნ კ ვ ლ ა—გამოჭრა და კობტად გაკეთება; გამოწყობა, მორთვა, ქართლ. ლქსკ. შდრ. ამას „პრანჰუვა-გრეხის“ მნიშე-

ქ ე რ-ქ ლ-ქ ე რ-ც ლ), ბოლოკიდურა ლ-ს დაკარგვით—ქ ა რ-ც (ქ ა რ ც ი—წარბუფარული, საბა; უფარული, თეთრმოყვითალო ან მოწითალო; ქერა, ქგლ VII). შდრ. იმავე ქ ა რ ძირის გაორკეცებით მიღებული მ-ქ რ-ქ ა ლ-ი, იხ. გვ. 230)...

ნელობა ზმნაში იკლაკნება); ფლაფნ—*ფანფლ—ფანფალ (ფლაფნა ფუძეს ორი მნიშვნელობა უჩანს: უკბილოს ლაპარაკი, საბა; ჩიფჩიფი, ჩუბ. დ.: პირსა მისსა კბილი არა იყო და სიტყუაჲ მისი ფლაფნით იყო, ბალავარ. 24, 2, ბ.; (ქიზიყ.)—ბოზად, საკმაოდ შეუგრეხავად რთვა, ქგლ VII; შდრ.: ფანფალი — იგივეა, რაც ფამფალი, ქგლ VII; შდრ. ამას: *ფომფოლ—ფომფლე (ფომფლე — მოშვებული, დაუჭიმავე; დონდლე, დუნე (აღამიანი), ქგლ VII; ფამფოლ—*ფამფოლ (ფამფო (იმერ.)— იხ. ფომფლე, ქგლ VII); ხლახნ—ხანხლ (ხლახნის — (რაჭ.) — ჭამს (ბატი, იხვი), ქგლ VIII; ხანხლავს — ჩქარა და უწნოდ ჭამს, ქგლ VIII)¹.

ორი ზმნური ფუძის თავკიდურა კომპლექსი რ სონანტს შეიცავს, ესენია: გრაგნ (გრაგნის — ახვევს მილის მსგავსად (ქალაღდს, ტყავსა და მისთ.), ქგლ II; იგრანება — ...იგრი-ნება, იკლანება, ქგლ II), კრაკნ (კრაკნა²—გრეხა წერილად და მოკლე-მოკლედ, დაქუჩუჩებით, იმერ. ცხად.). ეს უკანასკნელი გრაგნ ფუძის ყრუ მკვეთრი ვარიანტია. გრაგნ რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეა, რომელიც გორ ძირს უკავშირდება (გორავს — ბრუნვით, ტრიალით ადგილს [გადა] ინაცვლებს, ქგლ II), *გორ-გორ—გორ-გოლ (შდრ. გორ-გოლა, გორგოლაჭი, ქგლ II)—გორგალ (შდრ. გორგალი, ქგლ II; გორგალი — ნასთი დახვეული, საბა)... მოგვებოვება საკმაო რაოდენობით გორ-გოლ ფუძის სხვადასხვაგვარი სახეცვლილებანი: გრგოლ (—რგოლ), გირგოლ, გრიგოლ, გრიგალ და ა. შ.³

გორ ძირი აგახმოვანებით მოგვეცემდა *გარ-ს, რედუპლიციაციით — *გარ-გარ||*გარ-გან, მეორე სეგმენტის ხმოვნის რედუპციით—გარ-გნ, პირველი სეგმენტის ხმოვნის მეტათეზისით—გრან. რაც შეეხება კრაკნ ფუძეს, ის შეიძლება უშუალოდ გრან-ისაგან იყოს მიღებული. შეიძლება მისი არსებობა ყრუ მკვეთრი ფუძის სახით დავუშვათ მანამდე, სანამ ის ერთმარცვლიან ფუძედ იქცეოდა; ღრუტნ—*ღურტნ—ღურღნ (ღრუ-

¹ ამავე სტრუქტურის ფუძე ღლოღნ (ღლოღნის — იხ. ლოღნის. ქგლ VII) ღლოღნის და ღოღნის ზმნათა კონტამინაციური სახეობა შეიძლება იყოს.

² კრაკნ—*კრანკ—კრანწ (დაკრანწვა — ძაფი რომ გადიგრინება, იმაზე იტყვიან,—დაიკრანწაო, მთიულ. კმრ.).

³ ყველა ეს და ზოგი სხვა მაგალითიც დამოწმებული აქვს ალ. კინკარაულს, იხ. მისი ხევსურულის თავისებურებანი, 1960 წ., გვ. 27—29.

ტ ნ ი ს — ღრუს აკეთებს, ხვრეტს, [ამო]აღრმავებს: [ამო]კჰჰს, ქგლ VII; ღურღნის, ქგლ VII).

ცოტა სხვაგვარი ჩანს ვითარება ამავე სტრუქტურის ზმნურ ფუძე-ებში, რომელთა თავკიდურა პოზიციაში გვაქვს კომპლექსები შეფარ-დებით — თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი მ:

წ ა ე ს ზმნის (ქგლ VIII) ძირია წ ა ნ. მისი გაორკეცებით — *წ ა ნ-წ ა ნ, ნ-ს დისიმილაციით — *წ ა მ-წ ა ნ, მეორე სეგმენტის ხმოვ-ნის რედუქციით — *წ ა მ-წ ა ნ, ამ უკანასკნელისაგან — წ მ-ა-წ ნ (წ მ ა წ ნ ა — მეტისმეტად გრება, კლაკნა..., ქგლ VIII; გ ა დ ა წ-მ ა წ ნ ა — გადაგრება, ქართლ. ლქსკ; დ ა წ მ ა წ ნ ა — დაგრება, დაღვლარქნა, იმერ. გაჩ.), წ მ ა წ ნ — წ მ ა ხ ნ (წ მ ა ხ ნ ა — გრება, კლაკნა, ქგლ VII)||წ მ ა ს ნ (წ მ ა ს ნ ა — მეტად შეგრება, სა-ბა; წ მ ა წ ნ ა, ქგლ VIII); წ მ ა წ ნ — ჰ მ ა ჰ ნ (ჰ მ ა ჰ ნ ა — უგვანი გრება, საბა; ჰ მ ა ჰ ნ ა — უხეირო პრანჰვა-გრება, ქიზიყ. მენთ.).

წ მ ა წ ნ ტიპის ფუძე კიდევ რამდენიმე გვაქვს ზემოთ დაწოწმე-ბული. შეიძლებოდა მათი განხილვა წარმომავლობის თვალსაზრისით, მაგრამ უკეთესია ამჯერად თავი ავარიდოთ, რადგან მასალა საკმარისი არა გვაქვს ხელთ და ახალი მოსაზრებები საექვოს ვახდიდა იმ ვარაუდსაც, რომელიც წ მ ა წ ნ ტიპის ზოგი ფუძის თაობაზეა აქ გამოთქმული¹.

საერთოდ კი ამ პარაგრაფში განხილული მასალის მიხედვით რამ-დენიმე დასკვნა გამომდინარეობს:

გ ლ ა გ ნ ტიპის (C + ს ო ნ ა ნ ტ ი + V + C + ს ო ნ ა ნ ტ ი ნ) ფუძეები მიღებულია ისეთი ერთმარცვლიანი ფუძეებისაგან, რომ-ლებიც აუსლაუტში სამთანხმონიან კომპლექსებს შეიცავენ (გ ლ ა გ ნ — გან გ ლ, ფ ლ ა ფ ნ — *ფ ა ნ ფ ლ...), ხოლო ფუძეები სამთანხმონიანი კომპლექსებით აუსლაუტში, როგორც ეს ზემოთ ენახეთ, წარმოშობით რედუპლიციკრებული ძირებია (გ ა ნ გ ლ — გან გ ა ლ, *ფ ა ნ ფ ლ — ფ ა ნ ფ ა ლ...). იგარდა ამისა, აღმოჩნდა, რომ აუსლაუტის ზოგი წყვილთანხმონიანი კომპლექსი ისევ სამთანხ-მონიანი კომპლექსების გამარტივების შედეგია; განსხვავებით წინა პარაგრაფში განხილული შემთხვევებისაგან, აქ კომპლექსთა შემად-გენელი სონანტები კი არ იკარგვიან, არამედ ინაცვლებენ პირველი სეგმენტის თავკიდურა თანხმონების მომდევნო პოზიციაში.

¹ რაკი ენაში საზოგადოდ არსებობს გარკვეული სტრუქტურის კომპლექსე-ბი, არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ მათი ანალოგიით ზოგ ფუძეში განვითარებული იყოს ამ სტრუქტურის კომპლექსთათვის დამახასიათებელი რო-მელიმე წევრი (დ ლ ო ღ ნ — ლ ო ღ ნ თუ ლ ო ღ ნ?).

109. ერთპარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში სამთანხმოვნიათი კომპლექსების სხვა ძირითად მოდელს გვაძლევს თანხმოვანთა ასეთი შეფარდება: ს ო ნ ა ნ ტ ი + დ ე ც ე ს ი უ რ - ჰ ა რ მ ო ნ ი უ ლ ი კ ო მ პ ლ ე ქ ს ი.

ზოგ შემთხვევაში ნათლად ჩანს, რომ ეს კომპლექსები მეორეულია. ხოლო ზმნური ფუძეები აგრეთვე რედუპლიკაციის შედეგად არის მიღებული:

ძ ა ნ ძ ლ — ძ ა ნ ძ ა ხ (ძ ა ნ ძ ღ ვ ა — ერთიანად დასველება, დაზუნზღვა, ამოწუნწვა, იურ. შარ.; ძ ა ნ ძ ა ხ ი — წვიმა, ჰყავი; ტალახი (დიდი წვიმების შედეგად), ქგლ VIII; ძ ა ნ ძ ა ხ — ძ ა ნ ძ ლ, როგორც ჩანს. მეორე სეგმენტის ხმოვნის რედუქციის გამო). წ უ ნ წ ყ — წ უ ნ წ — წ უ ნ წ ლ — *წ უ ნ წ უ ლ (წ უ ნ წ ყ ვ ა — წ უ წ ვ ა, წყლით ან წვიმით ძთლიანად დასველება, იმერ. ცხად.; ბერ.; გაწუნწავს (იმერ. გურ.) — იხ. გაწუნწავს, ქგლ II; წ უ ნ წ ლ ი; — ლეჩხ. აღ.; შდრ. ამას წ უ ნ წ კ ლ ი — შხეფი, წვეთი (ჩვეულებრივ, უსუფთაო); ჩამონადენი წყალი, ქგლ VIII). სადაც კა განვითარებულია. წ უ ნ წ ლ — *წ უ ნ წ უ ლ, შდრ. წ უ ნ წ უ ხ ი — მყრალი ლაფი, წუმპე... ქგლ VIII; წ უ ნ წ, თავის მხრივ, — წ უ წ (წ უ წ ა ვ ს, ქგლ VIII); ჰ ე ნ ჰ ყ' — *ჰ ე ნ ჰ ნ (ჰ ე ნ ჰ ყ ვ ა — ჰ ყ ლ ე ტ ა; იმერ. ცხად.; *ჰ ე ნ ჰ ნ — სავარაუდო ფორმაა, — *ჰ ე ნ — ჰ ე ნ, მაგრამ ასეთი ფუძე რომ შეიძლებოდა გვქონოდა, ამაზე მიუთითებს — ჰ ი ნ — ჰ ი ხ — *ჰ ი ნ — ჰ ი ნ (მ ო ჰ ი ნ ჰ ი ხ ე ბ უ ლ ი — ძლიერ მოჰერილი, ლეჩხ. აღ.), შდრ. ჰ ი ნ (ჰ ი ნ ვ ა — იგივეა, რაც ძაბვა, ქგლ VIII), მაშასადამე, *ჰ ე ნ ჰ ნ — ჰ ე ნ ჰ * — ჰ ე ნ ჰ ყ — ჰ ე ჰ ყ (ჰ ე ჰ ყ ა ვ ს, ქგლ VIII) || ჰ ე ჰ კ (ჰ ე ჰ კ ა ვ ს, ქგლ VIII): *ჰ ე ნ ჰ — ჰ ე ნ ჰ (გ ა მ ო ჰ ე ჰ ვ ა — გამოწოვა, კირ.), მეორე მხრივ, *ჰ ე ნ ჰ — ჰ ე ნ ტ (მ ო ჰ ე ნ ტ ა — მოგრება თუ ღრძობა, საბა), შდრ. *ჰ ი ნ — ჰ ი ნ — *ჰ ი ნ — ჰ — ჰ ი ნ თ (ჰ ი ნ თ ვ ა, მესხ. მსრ.) || ჰ ი ნ ტ (ჰ ი ნ ტ ვ ა, საბა; ქგლ VIII: გ ა ჰ ი ნ ტ უ ლ — ზეთგამოწურული ნიგოზი, ინგილ. ჟან.).

წარმოშობით ასევე ორი სეგმენტისაგან შემდგარ ოდენობად უნდა დავსახოთ ზმნური ფუძეები, რომლებიც ოთხთანხმოვნიათი კომპ-

¹ შდრ. ჰ ე ნ ჰ ყ სახელის ფუძე ჰ ე ნ ჰ ყ ი — მინდორში დამღარი წყალი, რომელიც არ ჩანს და ფებს კი ასველებს, ქგლ VIII) შეიძლება მიღებული იყოს ჰ ე ნ — ჰ ე ხ — ისაგანაც (ჰ ე ნ ჰ ე ხ ი — იგივეა, რაც კანჭახი: თხელი ტალახი, ქგლ VIII): — *ჰ ე ნ — ჰ ხ — ჰ ე ნ — ჰ ყ, და *ჰ ე ნ — ჰ ე რ — ისაგანაც (შდრ. ჰ ე ნ ჰ ყ ე რ ი — იგივეა, რაც ჰ ე ნ ჰ ყ ობიანი, ქგლ VIII, განვითარებული ჩანს): — *ჰ ე ნ — ჰ ე — ჰ ე ნ — ჰ (ჰ ე ნ ჰ ი — ცხიმი მწვადთა მწვეთარობისაგან და მისთანანი, საბა; ლორწო. ლორწოსებური მასა; სინოტივე, სისველე; იგივეა. რაც ოფლი... ქგლ VIII) — ჰ ე ნ — ჰ ყ || ჰ ე ნ ჰ ყ ი.

ლექსებით ბოლოვდება. ბოლოკიდურა კომპლექსების შოდელი ასეთია: სონანტი + ჰარმ. კომპლექსი + სონანტი. კომპლექსის პირველ წევრად შეიძლება გვექონდეს ნან რ სონანტი, ბოლოკიდურ წევრად — ნან ლ სონანტი:

დინდგლ, თანთქლ, კარჩხლ, კირჩხნ, კირცხლ, უინუღლ, ტირტკნ, ტურტყნ, ღირძგნ, ჩირჩქნ, ჩირჩხლ, ცანცქლ, ცენცხლ, ცინცქლ, ცუნცქლ, წანწკლ, წინწკლ, წუნწკლ...

თანთქლ—თანთლ—*თანთალ (თანთქვლა—იგივეა, რაც თანთვლა, იმერ. ცხად.; შეთანთქვლა, იმერ. გაჩ.; ჩათანთქლავს—...სულწასულად შექმას... შეთქვლევს, ქგლ VIII; თანთვლა, იმერ. ცხად.; შდრ. თათანი, ქგლ IV. იხ. გვ. 225). კარჩხლ—კარკლ—კარკალ (წამოკარჩხლავს—იგივეა, რაც წამოკარკლავს, ქგლ VIII. იხ. გვ. 229), კირჩხნ—კირტნ—კირკნ—*კირკინ (კირჩხნა—იგივეა, რაც კირტნა, იმერ. ცხად.; კირტნა—ჩიჩქნა რისამე, ჩხიკინი (ჩამეში), ქგლ IV; კირკნ—*კირკინი, იხ. გვ. 230); ღირძგნ—ღირღნ—*ღირღინ (ღირძგნა—ბლაგვი დანით უხეიროდ რამის ქრა, ქგლ VII; იხ. გვ. 231); ჩირჩქნ—ჩირჩნ—*ჩირჩინ (გამოჩირჩქნა—გამოჩიჩქნა, ინგილ. ლამბ.: ჩირჩნის—იგივეა, რაც ჩიჩქნის, ქგლ VIII; შდრ. ჩრჩნა—...ფრინველთაგან ნისკარტით ფხანა, საბა; ქექა, ქგლ VIII; აქაც პირველი სეგმენტის მიხედვით აღვადგენთ მეორე სეგმენტში იხმოვანს: ჩირჩნ—*ჩირჩინ. ამ უკანასკნელისაგან, ერთი მხრივ,—ჩირჩნ, მეორე მხრივ,—*ჩირჩნ—ჩიჩქნ, შდრ. ჩიჩქნის, ქგლ VIII); ცინცქლ—ცინცლ—*ცინცილ (გამოცინცქვლა—გამოცინცვლა, გამოტყუება; მოტყუებით გამოტყუება, ქიზიყ. მენთ. იხ. გვ. 226); ცანცქლ—ცანცლ—*ცანცალ (გამოცანცქვლა—გამოცინცვლა, გამოტყუება რისამე, ქართლ. ლქსკ.; იხ. გვ. 226); წანწკლ—წანწლ—*წანწალ (გამოწანწკლული—მუცელმილეული, წელწვრალი. ლეჩხ. ჩიქ.: იხ. გვ. 226); წუნწკლ—წუნწლ—*წუნწულ (ჩაიწუნწკლება—ჩაიწრტება, ჩაიწურება, ქგლ VIII; ამოწუნწკვლა—სითხის ისე ამოღება პატარა ჭურჭლით, რომ წვეთები ზღიოდეს; წყლიდან ან ტლაპოდან ზველის ამოსვლა; უსაპნოდ ცუდად ამორეცხვა, ქართლ. ლქსკ.; წუნწკვლა—იგივეა, რაც წუნწვა... მეტისმეტად თხელი და არასასიამოვნო წვიმა, იმერ. ცხად.; წუნწლ—*წუნწულ ფუძეთათვის შდრ. წურწურ, ძარისაგან წურ, აგრეთვე წინწილი—წყლის (სითხის) წვრილად, ცოტ-ცოტა დენა მილიდან, მესხ.

მსრ.): ე ი ნ ე ლ ლ — ე ი ნ ე ლ — * ე ი ნ ე ი ლ (ე ი ნ ე ლ ა ვ ს, ქგლ VI; ე ი ნ ე ლ ა ვ ს — იხ. ეინელლავს, ქგლ VI; ე ი ნ ე ლ ი — წვრილი წვიმა, ქგლ VI; ე ი ნ ე ლ — * ე ი ნ ე ი ლ. შდრ. მარტივი ძირები სხვა განმოვანებით: ე ო ნ (ეონავს, ქგლ V), ე უ რ (ეურავს, ქგლ VI), ე ი ვ (გაეივება, ქგლ II), აგრეთვე ე უ ე უ ნ ა (ეუეუნა წვიმა, ქგლ VI: *ეურ-ეუნ-ეუ-ეუნ-ა...); ფ უ რ ჩ ქ ნ — ფ უ რ ჩ ნ — * ფ უ რ ფ ნ — * ფ უ რ ფ უ ნ (ი ფ უ რ ჩ ქ ნ ე ბ ა — ფოთოლი გამოაქვს, იშლება (კვირტი...) ...ღვივდება, ვითარდება, გაიშლება, ქგლ IV; ვარდი ახლად ი ფ უ რ ჩ ნ ე ბ ი ს, ვ. ტ. 1526, 3; * ფ უ რ ფ ნ რომ რედუქლიცირებული ძირებისაგან შედგება (— * ფ უ რ ფ უ ნ), ამაზე მიუთითებს ფ უ რ ფ უ შ ფ უ ძე (ფ უ რ ფ უ შ ი — აღვივება, აფუება, გურ. შარ.)¹ და ა. შ.

¹ პარმონიული კომპლექსის მეორე წევრი ამავე სტრუქტურის სახელთა ფუძეებში ხშირად აგრეთვე განვითარებულია:

წ ი ნ წ კ ლ — წ ი ნ წ ლ — წ ი ნ წ ი ლ: წ ი ნ წ კ ლ ფუძე რომ ორმარცვლიანი უნდა ყოფილიყო, ეს წ ა ნ წ კ ა ლ-თან შედარებითაც ჩანს (წ ი ნ წ კ ლ ი — იგივეა. რაც წ ი ნ წ კ ა ლ ი: წვრილი წვეთი, შხეფი, ქგლ VIII), კ ო რ ს ა ვ ე შემთხვევაში განვითარებულია: წ ი ნ წ კ ლ — * წ ი ნ წ ლ — წ ი ნ წ ი ლ (შდრ. წ ი ნ წ ი ლ ი — წყლის (სითხის) წვრილად. ცოტ-ცოტა დენა მილიდან. მესხ. მსრ.).

წ უ რ წ კ ლ — წ უ რ წ უ რ: წ უ რ წ კ ლ (წ უ რ წ კ ლ ი — პირიდან უნებურად წამონადენი ნერწყვი, ქგლ VIII) — * წ უ რ წ ლ — * წ უ რ წ უ ლ წ უ რ წ უ რ ი (წ უ რ წ უ რ ი — უხვად დენა (ოფლისა, წყლისა...), ქგლ VIII: შდრ. წ უ რ წ უ რ — წ უ რ წ კ ე უ რ (წ უ რ წ კ ე უ რ ი თი | წ უ რ წ უ რ წ უ რ წ კ ე უ რ ი თ — იგივეა, რაც წურწურით, ქგლ VIII), შდრ. წ უ ნ წ ლ — * წ უ ნ წ უ ლ, იხ. ზემოთ.

ღ ვ ი რ თ ქ ლ — ღ ვ ი რ ღ ვ ი ლ: ღ ვ ი რ თ ქ ლ ი ლეჩხუმურში „ცრემლის“ მნიშვნელობით იხმარება (ქგლ VII). იმავე ლეჩხუმურსა და რაქულში დატულია გაორმაგებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე ღ ვ ი რ ღ ვ ი ლ (ღ ვ ი რ ღ ვ ი ლ ი — ცრემლის ღვრა, მდღღვრა, ქგლ VII), ამ უკანასკნელისაგან მეორე სეგმენტში ვ-ს დაკარგვით — * ღ ვ ი რ ღ ვ ი ლ, ამავე სეგმენტის ანლაუტის თანხმონის შეცვლითა და ხმოვნის რედუქციით — * ღ ვ ი რ თ ლ, ქ-ს განვითარებით — ღ ვ ი რ თ ქ ლ (ღვირთქლი. ქგლ VII), პირველი სეგმენტის ანლაუტის თანხმონის დაყრუებით — ხ ვ ი რ თ ქ ლ (ხ ვ ი რ თ ქ ლ ი — იგივეა, რაც ხვითქი: წურწურით მომდინარე ოფლი, ქგლ VIII). ამ ხ ვ ი რ თ ქ ლ-ის გამარტივებულა სახეობაა ხ ვ ი თ ქ-ი, რომელშიც რ და ლ სონანტებია დაკარგული.

ღ ვ ა რ თ ქ ლ — ღ ვ ა რ ღ ვ ა ლ: ღ ვ ა რ ღ ვ ა ლ ფუძე გურულსა და იქერულშია დადასტურებული (ცრემლების ღ ვ ა რ ღ ვ ა ლ ი — დაბალუბით ცრემლების ღვრა, დენა, ქგლ VII), იმავე ფონეტიკური სახეცვლილებების შედეგად: ღ ვ ა რ ღ ვ ა ლ — * ღ ვ ა რ ღ ა ლ — * ღ ვ ა რ თ ა ლ — ღ ვ ა რ თ ქ ლ (ღ ვ ა რ თ ქ ლ ი — ხვითქი, ქგლ VII), მნიშვნელობის ცვლილებებისათვის შდრ. ღ ვ ი რ თ ქ ლ — ხ ვ ი რ თ ქ ლ, იხ. ზემოთ.

ო რ თ თ ქ ლ — * თ ო რ თ ო ლ: გურულში შემორჩენილი გვაქვს ფუძე თ ო რ თ ქ ო ლ (თ ო რ თ ქ ო ლ ი — ცხელი მჭადი ან ცხელი კვერცხი, ქგლ IV), რომელშიც კ განვითარებულია: * თ ო რ თ ო ლ — თ ო რ თ ქ ო ლ (შდრ. ამავე ფუძის ვა-

ჰარმონიული კომპლექსის მეორე წევრი ყველა დამოწმებულ შემთხვევაში განვითარებულია.

ამ ქვეთავეში განხილული მასალა, მაშასადამე, გვიჩვენებს, რომ თანხმომავანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების აუსლაუტში მეორეულია, რედუპლიცირებულ ძირებში ფონეტიკურ სახეცვლილებათა შედეგად წარმოქმნილი. ყველა შემთხვევაში ამის ჩვენებას დაბრკოლებები ახლავს, უწინარეს ყოვლისა, მასალის უკმარისობის გამო, მაგრამ ზმნური ფუძეების ბოლოკიდურა კომპლექსების მოდელები დასკვნის განზოგადების საშუალებას იძლევა. საერთოდ, სურათი უფრო ნათელია ზმნურ ფუძეებში, რომელთაც ბოლოკიდურა პოზიციისაში სამ და ოთხთანხმოვნიანი კომპლექსები მოუდით; უფრო ბუნდოვანია ვითარება ფუძეებისა აუსლაუტში წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსებით (საანალიზო მასალაც მეტია და სურათიც — უფრო კრეული). ზოგი ასეთი ფუძის შედგენილობაზე ზემოთ აგრეთვე გამახვილებულია ყურადღება.

VIII. თანხმომავანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების ანლაუტში

როგორც უკვე ვნახეთ, ორმარცვლოვანი ფუძეების შუა პოზიციისაში თანხმომავანთა კომპლექსები ძირითადად წარმოქმნილია რედუპლიცირებული ძირების მიჯნაზე პირველი სეგმენტის აუსლაუტისა და მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმომავანთა შეხვედრის გამო. ბოლოკიდურა პოზიციისაში თანხმომავანთა თავყრილობას უმთავრესად იწვევს იმავე რედუპლიცირებული ძირების მეორე სეგმენტის ხმოვნის რედუქცია; შედეგად ვიღებთ ერთმარცვლიან ფუძეს აუსლაუტში სამი თანხმომავანისაგან შემდგარი კომპლექსებით, რომლებიც, თავის მხრივ, შეიძლება გამარტივდნენ და დაყვანილ იქნენ წყვილთანხმოვნიან კომპლექსებზე (ან ცალ თანხმომავანზე). თანხმომავანთა თავყრილობის სხვა მიზეზი ჰარმონიული კომპლექსების წარმოქმნაა, რასაც საკმაოდ ხშირად ეხვდებით ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციისაშიც და ერთმარცვლიანი ფუძეების ბოლოკიდურა პოზიციისაშიც.

112. თანხმომავანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციისაში გაცილებით მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანია

რიანტი თ ო რ-ქ ა ლ—* თ ო რ-თ ქ ა ლ: თ ო რ ქ ა ლ ი—(ერწ.) ქალან ცხელი. ქალ IV). თ ო რ-თ ქ ო ლ-ისაგან თუ *თ ო რ-თ ქ ა ლ-ისაგან მეორე სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით—*თ ო რ-თ ქ ლ, ანლაუტის თანხმომავანის დაკარგვით—ო რ-თ ქ ლ (ორთქლი, ქალ VI). თავკიდურა თანხმომავანის დაკარგვისათვის შდრ. ო თ ლ ო-თ ო თ ლ ო—თ ო თ ლ ო-თ ო თ ლ ო. ა ნ ქ ა რ ა—ქ ა ნ ქ ა რ ა... მნიშვნელობის ცვლისათვის „ქალან ცხელი (რომელსაც ორთქლი ასდის)—ორთქლი“, და ა. შ.

(იხ. ცხრილები). მათი ისტორია საგანგებო მონოგრაფიის საგანი შეიძლება გახდეს. აქ მიზანი ერთი გვაქვს: გარკვეული ოდენობის მასალის ანალიზის საფუძველზე დაისახოს შესაძლებლობანი და გზები თავკიდურა კომპლექსების წარმომავლობის ასახსნელად.

მართალია, ზმნური ფუძეების ანლაუტზე ზემოთ არის გამახვილებული ყურადღება, მაგრამ იქ ვეხებით ანლაუტის კომპლექსების ერთ ტიპს, კერძოდ ისეთ კომპლექსებს, რომლებშიც სონანტს ხშული ან ნაპრალოვანი (ან თანხმოვანთა კომპლექსი) მოსდევს (იხ. თავი IV).

ახლა კვლავ ვუბრუნდებით თავკიდურა კომპლექსების განხილვას. ამჯერად გავაანალიზებთ ზმნურ ფუძეებს, რომლებსაც ანლაუტში აგრეთვე სონანტების შემცველი კომპლექსები მოუდით, მაგრამ თითოეული კომპლექსი უკვე სონანტებით კი არ იწყება, არამედ ხშული ან ნაპრალოვანი თანხმოვნებით.

113. რ სონანტის მონაწილეობა თავკიდურა კომპლექსებში ზოგჯერ მაინც უფრო ნათლად მიგვანიშნებს მისი შემცველი კომპლექსებისა თუ ფუძეების ისტორიაზე. ამიტომ ჩვენც იმ ზმნური ფუძეების განხილვით დავიწყებთ, რომელთა თავკიდურა კომპლექსებში რ სონანტი იკვებდება.

ა) ოთხთანხმოვნიანი კომპლექსების (ხ შ უ ლ ი ან ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი რ + ხ შ უ ლ ი ან ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი ვ) შემცველი ფუძეები:

გ რ გ ვ ი ნ — * გ უ რ - გ უ ნ (გ რ გ ვ ა ნ ა ვ ს, ქგლ II; შდრ. გ უ რ - გ უ რ ი, ქგლ II; გ უ რ გ უ ლ ი || და გ უ რ გ უ ლ ე ბ ა — ქუხილის ხმის გამოცემა, დაქუხება, ქგლ III; გ უ რ - გ უ ლ ფუძე, ცხადია, წყვილსეგმენტანია. ფუძის ვარიანტა აუსლაუტში ნ სონანტით ამ სახისა აღდგება: * გ უ რ - გ უ ნ ¹ (შდრ. მეგრ. გ უ რ - გ ი ნ - უ ნ - ს), აქ უკანასკნელისაგან პირველ სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით — * გ რ - გ უ ნ. ბოლოს — გ რ - გ ვ || გ რ - გ ვ ი ნ).

გ რ კ ვ ი ნ — * გ უ რ - გ უ ნ (ან * კ უ რ - კ უ ნ) (გ რ კ ვ ი ნ ვ ა — ჩჩვილთაგან მზრდელისა თვისისა შეხარილი, რეცა უბნობა, საბა; გ რ კ ვ ი ნ ვ ი თ ქუძუთა მიმართ წოვნად, საქ. სიძვ. I, 62, 16; შდრ. გ უ რ - გ უ რ ი — ზრუნვა. მოვლა, თავს რომ ევლება, ქართლ. ლქსკ.; უ გ უ რ გ უ რ ე ბ ს, ქგლ VI; და პ გ უ რ გ უ რ ე ბ ს, ქართლ. ლქსკ.; გ უ რ გ უ ლ ი — ალერსი. ფერება, ქიზიყ. მენთ.; ამოსავალი ფუძე აგრეთვე გაორმაგებული ძირებისაგან შედგება: გ უ რ - გ უ ლ ||

¹ გ უ რ - გ უ ნ ფუძისაგან არის მიღებული გ უ - გ უ ნ - ი, პირველ სეგმენტში რ სონანტის დაკარგვით.

*გ უ რ-გ უ ნ—*გ უ რ-კ უ ნ—გ რ-კ უ ნ—გ რ-კ ვ ი ნ. გამორჩეული არ არის შესაძლებლობა, რომ ამოსავალი იყოს *გ უ რ-გ უ ნ ფუძის ყრუ მკვეთრი ვარიანტი *კ უ რ-კ უ ნ (შდრ. კ უ რ კ უ რ ი — ჩუმი ლაპარაკი, ჩურჩული; ტკბილად. ალერსით. ხმადაბლა ლაპარაკი მთარეშყეთა. ქგლ IV; მოკუერკუ რ ე ბ ა — მოალერება, ქართლ. ლქსკ.). მაშინ *კ უ რ-კ უ ნ—*გ უ რ-კ უ ნ—*გ რ-კ უ ნ—გ რ-კ ვ ი ნ (შდრ. გ რ კ ვ ი ნ ფუძის ვარიანტი ყრუ მკვეთრი ანალაუტით — კ რ კ ვ ნ ვ ა, ჩუბ. ნ.).

დ რ ტ ვ ი ნ || დ რ ტ ვ ნ — *დ უ რ-დ უ ნ (ან *ტ უ რ-ტ უ ნ) (დ რ ტ ვ ი ნ ა ვ ს — უკმაყოფილებას, პროტესტს გამოთქვამს (გაუბედვად), ბუზღუნებს, ქგლ III; დ რ ტ ვ ნ ვ ა — роптать, სიმფ. ლქსკ.: დ რ ტ ვ ნ ვ ე ნ მოწაფენი მისნი ამისთჳს, ი. ნ, 61; შდრ. ტ რ ტ ვ ნ ვ ი დ ე ს, მ. 20, 11. ტ რ ტ ვ ნ ფორმის მიხედვით ამოსავალ ფუძედ შეიძლება დავუშვათ *ტ უ რ-ტ უ ნ (შდრ.—ტ უ-ტ უ ნ-ი — ჩუმი დრტვინვა, საბა; vorчанне, ჩუბ. დ.)—*ტ რ-ტ უ ნ—ტ რ-ტ ვ ნ || ტ რ-ტ ვ ი ნ¹. ამ შემთხვევაში დ რ ტ ვ ნ მიღებული იქნებოდა ტ რ ტ ვ ნ ფუძისაგან ანალაუტის თანხმოვნის გაჟღერებით. სხვა გზა ამგვარი წარმოგვიდგება: *დ უ რ-დ უ ნ (შდრ.—დ უ-დ უ ნ-ი — დაბალი ხმით დაუნაწევრებელი ბგერების გამოცემა, ყრუ და წყნარი ხმიანობა, ბუტბუტი, ქგლ III; უკაფიო უბნობა, საბა; შდრ. ა გ რ ე თ ვ ე დ უ რ-დ უ რ-ი—უკაფიო წიგნის კითხვა, საბა;... გაჯავრებული ხმადაბლა ბუზღუნი, ქგლ III; პირი შენი ცუდად დ უ რ დ უ რ ე ბ ნ, სწავლ. 28, 20), მეორე სეგმენტის ანალაუტის თანხმოვნის დისიმილაციით—*დ უ რ-ტ უ ნ, პირველ სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით—*დ რ-ტ უ ნ, უ→ვ: დ რ-ტ ვ ნ)².

ფ რ თ ვ ი ნ — ფ უ რ-თ უ ნ. (—ფ უ რ-ფ უ ნ || *თ უ რ-თ უ ნ?): ფ რ თ ვ ი ნ ვ ა (იხ.ფრთონა: ლეღვა, რხევა, ქგლ VII) უკავშირდ-

¹ ტ უ რ || დ უ რ ძირების არსებობას ვარაუდობს ფ. ნ ა ი ს ე რ ი ფუძეში ტ რ ტ ვ ი ნ ვ ა, შდრ. მ დ უ რ ვ ა, დასახ. ნაშრ., გვ. 21. დ რ ტ ვ ი ნ || ტ რ ტ ვ ი ნ ფუძეებთან დაკავშირებით ჰ. ფოგტი წერს: „ჩვენ გვეჩვენება, რომ ძნელია დავაშოროთ დ რ ტ ვ ი ნ ვ ა—*ტ რ ვ ი ნ ვ ა!| სომხურ თ რ თ უ მ-ს „მოწყენილი, მოწყენა“ და თ რ თ ნ ქ ე ლ-ს „ბუზღუნი“. რომლის ძირი შეესატყვისება ბგერობრივად ქართულ ტ რ ტ ვ-ს... რადგანაც სიტყვა შეიცავს ინდოევროპულ ეტიმოლოგიას... ნასესხობას ადვილი უნდა ჰქონოდა სომხურიდან ქართულში. ამ ეტიმოლოგიას არ ემხრობა ფ. ნ ა ი ს ე რ ი... ისეთი არგუმენტებით, რომლებაც გადაწყვეტად არ გვეჩვენება“. იხ. ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა. გვ. 27, შნშნ. 1.

² რედუქციური მხარისაგან შედგება ისტორიულად ამავე სტრუქტურის კომპლექსთა შემცველი სახელური ფუძეებიც: თ რ თ ვ ი ლ-ი და ს რ ს ვ ი ლ-ი (შდრ. ს ი რ-ს ვ ი ლ, ძვ. ქართ. ს რ-ს ვ ლ, ხევს. ს ვ ი რ-ს ვ ი ლ-ა,

ბა ფუძეს ფ უ რ თ უ ნ (ფ უ რ თ უ ნ ი — ზღვის ღელვა, ნაპირის ტალღა, ქგლ VII): ფ უ რ-თ უ ნ → *ფ რ-თ უ ნ (შდრ. ფრთონ-ა) → ფ რ-თ ვ ი ნ. თვით ფ უ რ-თ უ ნ უნდა მომდინარეობდეს *ფ უ რ-ფ უ ნ-ისაგან (შდრ. → ფ უ-ფ უ ნ: ფ უ ფ უ ნ ი — ფუთფუთი, ქგლ VII); მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით, ან *თ უ რ-თ უ ნ-ისაგან (შდრ. → თ უ-თ უ ნ: თ უ თ უ ნ ი — (ფშ.) — მრავალი ადამიანის ერთად მოძრაობა, ქგლ IV), პირველი სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით. თ უ თ უ ნ ი და ფ უ ფ უ ნ ი ფშაურში ერთმანეთის გვერდითაც იხმარება: თ უ თ უ ნ-ფ უ ფ უ ნ ი — თუთუნი და ფუთფუთი, ქგლ IV).

ბ) სამთანხმოვნიაანი კომპლექსების (ზ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო-ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი რ + ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი) შემცველი ფუძეები:

შ რ შ — *შ ე რ-შ ე რ (შ რ შ ფუძე ძველი ქართულიდან არის ცნობილი: წმინდა შუშანიკ და მ შ რ შ ა ლ ი („გამხმარი, ჩამომხმარი“), შუშ. 155, 6; სიყუარულითა და შ რ შ ე ბ ო და იერემია, სინ. 228, 2). შ რ შ ფუძისათვის ამოსავალია ძირი შ რ (ა შ რ ო ბ ს, ქგლ I; შ რ ე ბ ა, ქგლ VII). შ რ — *შ ე რ¹. შ ე რ ძირის რედუქციაციით — *შ ე რ-შ ე რ, მეორე სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით — *შ ე რ-შ რ, აუსლაუტის სონანტის დაკარგვით → *შერ-შ, პირველი სეგმენტის ხმოვნის რედუქციით → შ რ-შ).

ჭ რ ჭ ი ნ — *ჭ ი რ-ჭ ი ნ (ჭ რ ჭ ი ნ ფუძე აგრეთვე ძველ ქართულში დასტურდება: ვითარცა მერცხალი ეგრე ვჭ რ ჭ ი ნ ე ვ დ, სახისიტყ. 287, 9. ჭ რ ჭ ი ნ წყვილსეგმენტიანია — ჭ რ-ჭ ი ნ, მეორე სეგმენტის მიხედვით პირველშიც შეიძლება აღვადგინოთ ი ხმოვანი: *ჭ ი რ-ჭ ი ნ², რ-ს მეტათეზისით → ჭ რ-ი-ჭ ი ნ. ცხადია, ფუძე ისტორიულად გაორმაგებული ძირებისაგან შედგება.

ზ რ ზ ნ — *ზ ი რ-ზ ი ნ || *ზ ე რ-ზ ე ნ (ზ რ ზ ნ ი ს — აჭრეოლებს (შდრ. ამაზრზენი), ქგლ IV; ზ რ ზ ნ ფუძის სტრუქტურა იმაზე მიგ-

კახ. ს ი რ-ს ვ ე ლ-ა, ინგილ. ს უ რ-ს უ ლ-ა, გურ. ს უ რ-ს უ ლ-ა, ქვ. გურ. ს ი რ-ს ვ ა ლ ი, ჰან. ს უ რ-ს უ. მ-ს ი რ-ს უ (ეს მაგალითები ამოღებული გვაქვს თ. გამყარელიძისა და გ. მაკავეარიანის წიგნიდან „სონანტთა სისტემა...“; გვ. 101), თ ი რ-თ ვ ი ლ-ი, ხევს. თ ვ ი რ-თ ვ ი ლ-ი, ქიზიყ. თ რ-ი-თ ვ ი ლ-ი. ინგილ. თ ი რ-თ უ ლ), ოლონდ ახლა ძნელია დადგენა, როგორი გახმოვანებისა (თუ შემადგენლობის) ძირებია გაორმაგებული.

¹ შ ე რ ძირს აღადგენს ვ. თ ო ფ უ რ ი ა: შ რ ე ბ ი — გ ა ნ-შ ე რ, მესამე ტიპის ვნებითის წარმოება ქართულში, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე. ტ. III, 18, 9. 1942 წ., გვ. 968.

² შდრ. მეგრ. ჰ კ ი რ ჰ კ ი ნ ი (ჰრიკინი). როპლის ორსავე სეგმენტში კ განვითარებულია. ამოსავალია სწორედ ჰ ი რ-ჰ ი ნ-ი.

ვანიშნებს, რომ ამოსავალში ის ორი სეგმენტისაგან იყო შედგენილი: *ზ რ-ზ ნ. ქართულში მოგვეპოვება თითქმის ამავე მნიშვნელობის და სტრუქტურულად მონათესავე ფუძე ზ რ ი ნ (—*ზ ი რ-ზ ი ნ—*ზ რ-ზ ი ნ—ზ რ-ი ნ). როზლის მიხედვით ჩვენთვის საინტერესო ფორმის ორსავე სეგმენტში შეიძლება აღვადგინოთ ი აზოვანი — *ზ ი რ-ზ ი ნ¹, ზ რ ზ ე ნ-ის მიხედვით ე — *ზ ე რ-ზ ე ნ. არ არის გამორიცხული იმის შესაძლებლობაც, რომ გვექონოდა ხმოვნების მიხედვით განსხვავებული სეგმენტები (*ზარ-ზინ, *ზერ-ზინ...).

ბ რ ბ უ ნ—*ბ უ რ-ბ უ ნ (თითქოს არსებობს სემანტიკური კავშირი ბ რ ბ უ ნ ფუძესა (ბ რ ბ უ ნ ე ა — უსინათლოს ბეცება, საბა) და ბ უ რ-ბ უ ტ ფუძეს შორის (ბ უ რ ბ უ ტ ი — ერთ ადგილას ხეტიალი, ლეჩხ. აღ.). ბ უ რ-ბ უ ტ, ცხადია, რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგება, ბ რ ბ უ ნ ფუძის სტრუქტურა აგრეთვე გაორმაგებულ ძირებს აღგვადგენინებს — *ბ უ რ-ბ უ ნ (შდრ. ბ უ რ-ბ უ ტ. რომელშიც აუსლაუტის ნ სონანტი ტ-თი ჩანს შეცვლილი). ბ რ ბ უ ნ-ისაგან, თავის მხრივ.—ბ რ-უ ნ (ბ რ უ ნ ა ვ ს, ქგლ 1), მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დაკარგვით).

თ რ თ ო ლ—*თ ო რ-თ ო ლ (ან თ ა რ-თ ა ლ) (თ რ თ ო ლ ფუძის წარმომავლობის თაობაზე (თ რ თ ო ლ ა — კანკალი, ცახცახი, ძაგძაგი, ქგლ IV) ორგვარი ვარაუდი გვესახება: ა) თ რ თ ო ლ—*თ ო რ-თ ო ლ, შდრ. თ ა რ-თ ა ლ (თ ა რ თ ა ლ ე ბ ა — ცხელების დროს მაღალი ტემპერატურის გამო თრთოლვა, ბერ.); ო განზოგავნებისათვის შდრ. ზ ა რ-ზ ა ლ||ზ ო რ-ზ ო რ... თუ ეს მოსაზრება სწორია, მაშინ იმავდროულად დაისმოდა საკითხი საწყისის მაწარმოებელ -ო ლ-ა სუფიქსის გენეზისის შესახებ: შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ო ლ-ა სუფიქსი ისტორიულად შედგენილია. -ო ლ რედუპლიცირებული ძირებისაგან შექმდარი ფუძის მეორე სეგმენტისეული მარცვალაია. ხოლო საწყისის მაწარმოებელი, ამ ტიპის წარმოებაში, არის საერთოდ გავრცელებული ა ბოლოსართი. ამ მოსაზრების მიმართულეებით შეიძლებოდა დაგვეშვა, რომ, მას შემდეგ, რაც ო ლ-ა სუფიქსად გააზრიანდა, პირიან ფორმებს ის ჩამოსცილდა და მივიღეთ ზმნის მარტივი ფუძე თ რ-თ-ი-ს. ბ). თ რ თ ო ლ-ა ფუძის წარმოქმნის დროისათვის -ო ლ-ა უკვე სუფიქსია და ერთვის ზმნის მარტივ ფუძეს თ რ თ (თრთ-ი-ს). თვით თ რ თ

¹ ამ სემანტიკის მქონე რედუპლიცირებული ძირები სხვადასხვა განზოგავნებით დასტურდება: ზ ა რ-ზ ა ლ (ზ ა რ ზ ა ლ ი — ცახცახი სიცივისაგან, იმერ. ცხად.), ზ უ რ-ზ უ რ (ზ უ რ ზ უ რ ი — ზურზული, მთელი ტანის კანკალი. მესხ. მსრ.), ზ ო რ-ზ ო რ (ზ ო რ ზ ო რ — ზრზოლა, ინგილ. წან.), ზ ო რ-ზ ა ლ (ზ ო რ ზ ა ლ ი — ყრყოლა... კანკალი, იმერ. ცხად.).

(სხუანი მცირედ მ-ო-ო დე ნ-ათოთობდეს ცეცხლსა ზედა ცომსა, ხრონ. 194, 19; სიხარულმან ამათოთოლა, ვ. ტ. 627, 1) მომდინარეობს თარ-თა-ლ-ისაგან, რომელშიც -ალ მარცვალ-ი გააზრებულია სუფიქსად: თარ-თ-ალ, ხოლო ძირად—თართ, ამ უკანასკნელისაგან—*თართ-ი-ს—თართ-ი-ს.

კრკოლ—*კორ-კოლ (ან კარკალ) (კრკოლა — მოგონებული თრთოლა ტყუილი, საბა; კარკალი — კანკალი, ბარძგალი. ბერ. კრკოლ ფუძესთან დაკავშირებით აგრეთვე ორგვარი ვარაუდი ჩნდება: ა)კრკოლ—*კორ-კოლ, რედუბლიკაციისათვის შდრ. კარ-კალ, ო განმოვანებისათვის — ზარ-ზალი; ზორ-ზორ, თარ-თალი||*თორ-თოლ... ბ) კრკოლ-ა ფუძეში -ოლ-ა საწყისის მანარმოებელი სუფიქსია, ძირია კრკ (კრკის — თრთის, ცახცახება; კანკალებს, ქგლ IV; კიდევ შემოსე, სიცივით სულ ვკრკი ამ ღამეო, გურ.). კრკ—კარ-კალ—*კარ-კი-ს—კრკი-ს. უფრო დეტალური მსჯელობისათვის იხ. თრთოლ—თორ-თოლ (ან თარ-თალ).

ქრქ—*ქარ-ქალ (ქრქ ფუძე გაქვევებული სახით შემონახული გვაქვს ფორმაში მქრქალი (ფერნაკლები, ფერმკრთალი, ფერგადასული; არამკვეთრი (სინათლე), არაპრიალა; ბრწყინვას, ელვარებას მოკლებული (ზედაპირი რისამე), არამკვეთრი, თანაბარი (შუქი). ქგლ V). ქრქ გაორმაგებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეა წარმოშობით. რედუბლიკირებულია ძირი ქარ (შდრ.: უკუეთუ მარლი განქარდეს, მ. 5, 13; განქარდეს — „გაქრეს“; აქარვებს, ქგლ I)—*ქარ-ქარ—*ქარ-ქალ; -ალ, როგორც ჩანს, აქაც გააზრებულია სუფიქსად, ხოლო ქარქ — ფუძედ. აქედან—მ-ქრ-ქ-ა-ლ-ი.

კრკინ—გრგვინ (კრკინ (კრკინვა — გრგვინვა, საბა) ყრუ მკვეთრი სახეობაა ფუძისა გრგვინ (გრგვინვა — კმაძ რაიშვა საზარელი მიწის ძვრისა და მისთანანი, საბა), რომელიც, თავის მხრივ, *გურ-გუნ-ისაგან მომდინარეობს (იხ. ზემოთ: გრგვინ—*გურ-გუნ).

ფრფენ—*ფერ-ფენ (ფრფენა — ძვ. ტრფილით თავს ევლება. ქგლ VII: ფუძე ი განმოვანებით: ფრფინვა — გუნებით შეხარული, საბა; ზოგნი ნდობით შეჰფრფინვიდეს, ვ. ტ. 1075, 3: ფრფენ—*ფერ-ფენ. რედუბლიკაციისათვის შდრ. ფარ-ფარ-ი, ფარ-ფატ-ი, ე განმოვანებისათვის: სვ. ლი-პერ „ფრენა“, ქართ. პე-პელ-ა (←*პერ-პელ-ა). ფრ-ფენ, თავის მხრივ, —ფრ-ენ (ფრენს, ქგლ VII), მეორე სეგმენტის ანლაუტში თანხმოვნის დაკარგვით.

ც რ ც ე ნ — * ც ე რ - ც ე ნ (ა. ც რ ც ნ ის — კანს ოდნავ, ზერელედ აცლის, ქგლ I. გაორმაგებულია ძირი ც ე რ, შდრ. ა ც რ ა — დასერვა გინა აღცრა, საბა; დასერვა. აპრა ყუაეილისა. ჩუბ. ნ.; თავდაპირველი მნიშვნელობა ც ე რ ძირისა, როგორც ჩანს. იყო „პრა, აპრა, გაპრა“. შდრ. ამ მნიშვნელობის მქონე და ანალოგიური სტრუქტურის ძირები: ჭ ე რ, წ ე რ, ს ე რ, ც ე რ... მაშასადამე, * ც ე რ - ც ე რ — * ც ე რ - ც ე ნ — ც რ - ც ე ნ (ა-ვ-ა-ც რ ც ე ნ-ი, ა-ა-ც რ - ც ე ნ-ი...).

წ რ დ ლ წ რ ტ (წ რ დ ი ა ლ ლ წ რ ტ ი ა ლ) — * წ ე რ - წ ე ლ | * წ ე რ - წ ე ტ (წ ე რ ფუძეს სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვს ქართულში. მათ შორის უძველესია მნიშვნელობა „ქრის, კვეთის, ფხაჭნისა“, რომელიც დღემდე გვაქვს შემორჩენილი სიტყვებში: წ ე რ ა ქ ე ი, ს ა - წ ე რ ე ლ ი (დღუკო)¹, აგრეთვე საწყისში წ ე რ ე ა (კარ-ფანჯრის სხვადასხვა ნაწილების დახაზვა და ამოჭრა, ქიზიყ. მენთ.), სახელებში — წ ე რ ა ყ ი ნ ი და მ წ ე რ ი. ამავე მნიშვნელობით იხმარება წ ე რ დღესაც მთიულურში: „ქვის გათლას ქვის და წ ე რ ა ს [ეძახიან]. სათლელ ქვას — და ს ა წ ე რ ქვას“, მთიულ. კმრ... მეორე მხრივ ყურადღებას იქცევს სახენელი იარაღის ძირითადი ნაწილის ჩახელებად წ ე რ ძირის რედუბლიცირებული სახეობანი: წ ე რ წ ე ნ ა, წ ე რ - წ ე ნ ი, წ ე რ წ ე ნ ა, წ ი რ წ ე ნ ი, წ ე წ ე ნ ა, წ რ წ ე ნ ა. რ წ ე - ნ ა. ძირითადი დანიშნულება ამ სახელებით აღნიშნული იარაღისა საერთო ყოფილა: წ ე რ წ ე ნ ა მ... მყარი მიწის ნიადაგი უნდა „გაწეროს“ (ე. ი. გაჭრას, გაკვალოს), რათა „გაწერილზე“ (ე. ი. გაჭრილზე, ხაზდაჩენილზე) სახენელმა ადვილად მოხნას და მოანგრიოს². რაკი წ ე რ³ ძირი ზემოხსენებული მნიშვნელობით საერთოდ ორმაგდება. შეიძლება დავუშვათ: * წ ე რ - წ ე რ — * წ ე რ - წ ე ტ — * წ ე რ - ე ტ — წ ე რ - ტ (შდრ. წ ე რ ტ — ჩხულეტა: ს ა წ ე რ ტ ე ლ ი — საჩხვლეტელი, მ წ ე რ ტ ე ლ ი — მჩხულეტელი, საბა: იკად მახვლი შენი და მი - წ ე რ ტ ე მე, ხრონ. 75, 18; და ს ა წ ე რ ტ ე ლ ი ს ა მის წილ ლერ-

¹ ი. ე. ქავთარაძე, ეტიმოლოგიური შენიშვნები, იბერულ-კავკასიური ენათმეცნიერება. XI, 1959 წ., გვ. 385—387; ი. ე. ჯავახიშვილი, ქართული პალეოგრაფია, 1949 წ., გვ. 28, 40, 47; ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. III, 1959 წ., გვ. 307.

² გ. ჩიტაია, რაჭული სახენელი, ენიშკის მოამბე, I, 1937 წ., გვ. 248, 258, 269, 275; მისივე ქსნური მთის გუთანი. ენიშკის მოამბე, V-VI, 1940 წ., გვ. 481; მისივე, რაჭული სახენელი ფარფლიანი ქუსლით, თსუ შრომები, ტ. 18, 1941 წ., გვ. 185, 187.

³ წ ე რ ძირი ი გახმოვანებითაც დასტურდება — წ ი რ (წ ი რ ი — იგივეა, რაც ხაზი, ქგლ VIII; ოდეს რაჲ ივრცელოს წ ი რ მ ა ნ, პეტრიწ. II, 215, 10; შდრ. წ რ ე წ ი რ ი — იგივეა, რაც წ რ ე ხ ა ზ ი, ქგლ VIII).

წმისა, რომელ და იწერტე ჩუენთჳს, აპოკრ. 15, 3). წერტილ (წერტილი—რაიჲე წვეტიანით (ნემსით, ფანქრით, კალმით...) შეხების კვალი — ნახვლეტი ან უმცირესი მრგვალი ლაქა, ქგლ VIII).

მაგრამ *წერ-წერ ფორმას, როგორც ჩანს, განუცდია სხვაგვარი ცვლილება: *წერ-წელ||*წერ-წეტ—*წერ-ელ||*წერ-ეტ (შდრ. წერატი—ჩანგალი: იმან კინი წერატები გუუკეთა ხარს ქაზე, პ. ჯაჯანიძე, აქარული დიალექტის ლექსიკონი, ხელნაწ.) → *წრ-ელ-იალ||*წრ-ეტ-იალ → წრ-ელ-იალ||წრ-ეტ-იალ (რამთა განეზაოს სენი იგი წრ-ელ-იალი გუამსა ყოველსა, სწავლ. 152, 6; წრ-ეტ-იალი — იგივეა, რაც დეზი, ქგლ VIII; ტკივილთ ნამეტნობა, საბა; დიდი ტკივილი, ქგლ VII; რათა წრ-ეტ-იალ და მწარედ იგლოვონ ობოლთა ამათ, მთწმ. 340, 31). სემანტიკური გადახრა ამგვარი წარმოგვიდგება: „ჩხვლეტა, კრა—ტკივილი“.

ღრღენ—*ღერ-ღენ (ღრღენ ფუძე (ღრღენის, ქგლ VII; და-ვ-ღრღენ-ი, და-ღრღენ-ი...) აგრეთვე წყვილსეგმენტანია წარმოშობით: ღრ-ღენ, პირველ სეგმენტში ე სმოვანი მეორე სეგმენტის მიხედვით აღდგება: *ღერ-ღენ. შდრ. ღერ-ღ (ღერ-ღავს—მეტად მსხვილად ფქვავს (მარცვლეულს), —როშავს; ღრღენის, ქგლ VII), რომელშიც ბოლოკიდურა ღ მეორე სეგმენტის ნაშთი ჩანს:—*ღერ-ღენ)!

1 შდრ. ამავე სტრუქტურის სახელური ფუძეების წარმოშობა: გრგოლ—გორ-გოლ (გრგოლი—ილეკრო მომრგვალებული, საბა; შდრ. გორ-გოლ: გორგოლა—პატარა ბორბალი || პატარა ბურთულა...; გორგოლაქი—პატარა ბორბალი, თვალი, საგორავი... ქგლ II); კრკილ—კირ-კილ (კრკილი—ქმელთ განმრყუნელი ქუა. საბა; შდრ. კირკილ—ჩრჩილი, ინგილ. ჯან.; ინგილ. დამბ.); ჩრჩილ—ჩირ-ჩილ (ჩრჩილი—პატარა, ვიწროფრთიანი პეპელა შალის ქსოვილის და ბეწვეულის, აგრეთვე ფუტყრისა და მცენარეულის მანებელი, —მღილი, ქგლ VIII; შდრ. აღმოსავლურ ქართული ჩირჩილი); ფრთა—ფარ-ფალ (ფარ-ფარი—თხელი. მოქნილი რისამე ძლიერი რხევა. ფრიალი, ქგლ VII; მეორე სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვნის დისიმილაციით—ფარ-ფალ. ამავე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დისიმილაციით—*ფარ-თალ, პირველ სეგმენტში სმოვნის რედუქციით—*ფრ-თალ, ბოლოკიდურა ღ სონანტის დაკარგვით—ფრ-თა /ფრ-თა); ფრ-თე—*ფრ-ფენ (ფრ-თე ბოლოკიდურა სმოვნით განსხვავებული ვარიანტია ფუძისა ფრ-თა. ამოსავალში გაორმაგებულია ძირი ფერ (შდრ. სვ. ლი-პერ. ქართ. პე-პელა—*პერ-პელა, რედუპლიკაციისათვის — ფარ-ფარი. ფარ-ფარტი). *ფერ-ფენ—ფრ-ფენ (ფრ-ფენა — ტრფილით თავს ეღება). მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დისიმილაციით—ფრ-თენ, ბოლოკიდურა ნ სონანტის დაკარგვით—ფრ-თე/ფრ-თე); ღრჯოლ—*ღორ-ღოლ (ღრჯოლები—დიდი და წინ წამოშვებული კბილები, ქგლ VII; ორმაგდება

გ) წყვილთანხმოვნიაანი კომპლექსების (ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი რ) შემკველი ფუძეები:

ქ რ ი ტ ი ნ — *ქ ი რ-ქ ი ნ (ქ რ ი ტ ი ნ ი — მოუჩიდებელი, უშვე-რი სიცილი, ქგლ VII; შდრ. ქ ი რ ქ ი რ ი — ფრუტუნი, სიცილი, თუშ.; უზმოდ ჩაყინება, ჩახითხითება, იმერ. გაჩ.; ქ ი რ ქ ი ლ ი — ...ჩუმი, ნელი სიცილი, VII. ქ ი რ-ქ ი ლ-ის პარალელურად სავ-სებით შესაძლებელია დაეუშვათ *ქ ი რ-ქ ი ნ. მეორე სეგმენტის ან-ლაუტის თანხმოვნის დისიმილაციით—*ქ ი რ-ტ ი ნ, რ-ს მეტათეზი-სით—ქ რ-ი-ტ ი ნ || ქ რ ი ტ ი ნ-ი).

ყ რ ი ტ ი ნ — *ყ ი რ-ყ ი ნ (ყ ი-ყ ი ნ ფუძის მიხედვით (ყ ი-ყ ი ნ ი — ბაყაყის ხმიანობა; ბატის, იხვის ხმიანობა, ქგლ VII) შეიძ-ლება აღვადგინოთ *ყ ი რ-ყ ი ნ (შდრ. ყ ი რ-ყ ი ნ-ტ-ა — (თუშ.) ყანყრატო, ქგლ VII), მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დი-სიმილაციით—*ყ ი რ-ტ ი ნ, რ-ს მეტათეზისით—ყ რ-ი-ტ ი ნ || ყ რ ი-ტ ი ნ ი — წეროთა და მისთ. ხმიანობა, ყრიალი, ყრიგინი, ქგლ VII).

ღ რ ი ტ ი ნ — *ღ ი რ-ღ ი ნ (ღ რ ი ტ ი ნ ი (გაბზული თხოვნა, ხვეწ-ნა, მუდარა. ქგლ VII)—*ღ ი რ-ტ ი ნ — *ღ ი რ-ღ ი ნ, შდრ. ღ ი რ-ღ ი ტ (ღ ი რ ღ ი ტ ი —... ღრიჭინი, მომაბეზრებელი, დამამკირებელი; ხვეწნა... ქგლ VII).

შ რ ი ტ ი ნ — *შ ი რ-შ ი ნ. (*შ ი რ-შ ი ნ-ისაგან, ერთი მხრივ, მი-ღებულია შ ი-შ ი ნ (შიშინი, ქგლ VII), მეორე მხრივ.—*შ ი რ-ტ ი ნ — შ რ-ი-ტ ი ნ (შ რ ი ტ ი ნ ი — იგივეა, რაც შიშინი, ქგლ VII).

ც რ ი ტ ი ნ — *ც ი რ-ც ი ნ (*ც ი რ-ც ი ნ ფორმა შეიძლება აღვადგინოთ სხვა წყვილსეგმენტიაანი ფუძის მიხედვით, შდრ. ც ი რ-ც ი ტ (ც ი რ ც ი ტ ი — რაიმე სითხეში ცურვა, ტივტივი, იმერ. გაჩ.; ც ი რ ც ი ტ ა — მსუბუქი, მჩატე, არადინჯი ადამიანი (შდრ. ცერცე-ტი), ლეჩხ. ალ.); რომელშიც აუსლაუტის ტ მიღებული ჩანს ნ სო-ნანტისაგან: *ც ი რ-ც ი ნ — *ც ი რ-ტ ი ნ — ც რ-ი-ტ ი ნ (ც რ ი ტ ი ნ ი — ფარფატი, მსუბუქად სიარული, იმერ. გაჩ.).

ჩ რ ი ტ ი ნ — *ჩ ი რ-ჩ ი ნ (ჩ ი-ჩ ი ნ (ჩ ი ჩ ი ნ ი — ერთისა და იმა-ვეს დაყინებით ლაპარაკი (რისამე ჩავონების შიზნით), ქგლ VIII) — *ჩ ი რ-ჩ ი ნ (შდრ. ჩურ-ჩულ, ჩურ-ჩუნ...), — *ჩ ი რ-ტ ი ნ — ჩ რ-ი-ტ ი ნ (ჩ რ ი ტ ი ნ ი — უთავბოლო ლაპარაკი, ქგლ VIII; ჩერჩეტო-ბა, ჩრიალი, უთავბოლო ლაპარაკი, ზ. იმერ. წერ.).

ძირი ღ ო რ (შდრ. ღ ო ჯ ი — იგივეა, რაც ეშვი; დიდი, უშნო, წინ წამოშვებული ებილი... ქგლ VII) — *ღ ო რ-ღ ო ლ, პირველ სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით — *ღ რ-ღ ო ლ, მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დისიმილაციით — ღ რ-ჯ ო ლ (შდრ. ღ რ-ღ ნ-ის და ღ რ-ჯ ნ-ის) და ა. შ.

ფ რ ი ტ ი ნ — * ფ ი რ - ფ ი ნ (აღდგენილი ფუძის * ფ ი რ - ფ ი ნ - ისათვის შდრ. ფ ი რ ფ ი ც - ი — ტივტივი, ლეჩხ. ალ.; მ ო ფ ი რ ფ ი - ტ ე ბ ა — მოტივტივება, თავზე მოგდება, რაჭ. ქართ. დიალ.; * ფ ი რ - ფ ი ნ — * ფ ი რ - ტ ი ნ — ფ რ - ი - ტ ი ნ (ფ რ ი ტ ი ნ ი — ფარფა - ტი, ფრიალი, იმერ. ქართ. დიალ.)¹.

ბ რ უ (ნ) — * ბ უ რ - ბ უ ნ (ზემოთ ბ რ ბ უ ნ - ის მიხედვით აღვადგი - ნეთ გაორმაგებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე * ბ უ რ - ბ უ ნ (იხ. გვ. 249), ამ ფუძეთა ამოსავალი მნიშვნელობაა, როგორც ჩანს. „ბრუნვა-ტრიალი“. * ბ უ რ - ბ უ ნ — ბ რ - ბ უ ნ — ბ რ - უ ნ (ბ რ უ ნ ა ვ ს, ქგლ I). ბოლოკიდურა ნ - ს დაკარგვით — ბ რ უ² (გარემო საგნების მოჩვენებითი ბრუნვა, ტრიალი, ქგლ I: შდრ. თავს ბ რ უ ესხმის — ი ა ვ ს ბ რ უ ეხვევა, თვალეში ყველაფერი უტრიალებს, ქგლ I).

ბ რ უ ტ — ბ უ რ - ბ უ ტ: ბ უ რ ბ უ ტ - ის მნიშვნელობაა „ერთ ად - გილას ხეტიალი“ (ლეჩხ. ალ.), ე. ი. იგივე „ბრუნვა-ტრიალი“, რე - ღუბლიკაციისათვის შდრ. ბ უ რ - ბ უ ტ - ა ლ (გ ა ბ უ რ ბ უ ს ა ლ ე - ბ ა — გაბრუება, თავრეტის დასხმა, იმერ. ცხად.), ბ უ რ - ბ უ ტ - ისათვის ამოსავალი ჩანს იგივე * ბ უ რ - ბ უ ნ (იხ. ზემოთ), რომელ - შიც ბოლოკიდურა ნ სონანტი ტ - თია შეცვლილი. ბ უ რ - ბ უ ტ — * ბ უ რ - უ ტ — ბ რ - უ ტ (ბ რ უ ტ ი, შდრ. თავბრუტი, ქგლ IV: ბრუტ - დასეული, ქგლ I).

ბ რ უ ს — ბ უ რ - ბ უ ს (ბ უ რ - ბ უ ს ფუძე, რომელიც დაცული ვვაქვს გ ა ბ უ რ ბ უ ს ა ლ ე ბ ა - ში (იხ. აქვე, ზემოთ), ისევეა * ბ უ რ - ბ უ ნ - ის ვარიანტი, როგორც ბ უ რ - ბ უ ტ - ი. ბ უ რ - ბ უ ტ — * ბ უ რ - უ ს — ბ რ უ ს (შდრ. ბრუტ-ი) — ბ რ უ ს ი ა ლ. ბ რ უ ს ი ა - ლ ი — უაზრო სიარული, ხეტიალი, იმერ. ვაჩ.; გ ა ბ რ უ ტ ი ა ლ ე - ბ ა — თავბრუდახვევა, გაბრუება, დარეტიანება, იმერ. ვაჩ.).

ბ რ ა ც — ბ რ - ბ ა ც (ბ რ ბ ა ც - ი (ქგლ I) წყვილსეგმენტთან ი ფუძეა — ბ რ - ბ ა ც, მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის და - კარგვით — * ბ რ - ა ც, პირველ სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით — ბ რ - ა ც. შდრ. ბ რ ა ც - უ ნ - ი (ქგლ I), ბ რ ა ც ი - ბ რ უ ც ი — ბარბაცი, უხეირო სიარული მთვრალი კაცისა, უხეირო მოსიარულეზე და მო - ხუცზედაც იტყვიან, ქიზიყ. მენტ.).

¹ შდრ. ანალოგიური ვითარება სახელის ფუძეში:

თ რ ი თ ი ნ — * თ ი რ - თ ი ნ (თ რ ი თ ი ნ ა მიწა — საცა არაფერი მოღის, შე - იქლება ჩალა მოვიდეს მარტო; ხრიოკი, უნაყოფო. გამოფიტული მიწა. ქგლ IV: გაორმაგებულია ძირი თ ი რ - ი — ნაცრისფერი რბილი ქვა...; რბილი კლდე, მკა - დაქვა: მიწაა ერთგვარი, აკეთებენ მისგან ქოთნებს, ქგლ IV; * თ ი რ - თ ი რ — * თ ი რ - თ ი ნ — თ რ - ი - თ ი ნ — თ რ ი თ ი ნ ა).

² არ არის გამორიცხული შესაძლებლობა, რომ ბ რ უ უშუალოდ ბ უ რ — ძირისაგან იყოს მიღებული რ - ს მეტათეზისის შედეგად (შდრ. ყურ—ყრუ).

ზ რ ი ნ — *ზ ი რ — ზ ი ნ (ზ რ ი ნ (ზ რ ი ნ ე ბ ა — ციების დასაწყისში შეცივება, წოდინი, გურ. შარ.) — ზ რ ზ ნ (ზ რ ზ ნ ი ს — აგრეოლებს, ქგლ IV), ზ რ ი ნ-ის მიბედვით წყვილსეგმენტთან ფუძეში ზ რ ზ ნ შეიძლება აღვადგინოთ ი ხმოვანი: *ზ ი რ — ზ ი ნ — *ზ ი რ ი ნ — ზ რ ი ნ).

ზ რ უ ნ — *ზ უ რ — ზ უ ნ (ზ რ უ ნ ი — გოდების ბანი მტირალთაგან, ჩუბ. ნ.; შდრ. ზ უ ნ — ზ უ ლ (ზ უ ნ ზ უ ლ ი — ხმადებლა ტირილი, გურ. ელ.), ზ უ რ — ზ ლ უ ლ (ზ უ რ ზ ლ უ ლ ი — ბევრის ერთად ტირილი, გურ. ელ.), რომელშიც ღ განვითარებულია, ფუძე გაორმაგებული ძირებიდან შედგება: ზ უ რ — ზ უ ლ (შდრ. ზ უ ნ — ზ უ ლ). ამათ მიხედვით აღვადგენთ სავარაუდო ფორმას *ზ უ რ — ზ უ ნ, რომლისაგანაც მომდინარეობს, ერთი მხრივ, ზ უ ზ უ ნ (ზ უ ზ უ ნ ი — . . . ჩუმი გოდება, საბა; დაბალი ხმით მოთქმა... ქგლ IV), პირველი სეგმენტის ბოლოკიდურა რ სონანტის დაკარგვით. ხოლო მეორე მხრივ, *ზ უ რ — ზ უ ნ — *ზ უ რ — უ ნ — ზ რ — უ ნ || ზ რ უ ნ-ი¹).

ზ რ უ ტ უ ნ — *ზ უ რ — ზ უ ნ (ზ რ უ ტ უ ნ ფორმა (ზ რ უ ტ უ ნ ი — ტირილით ლაპარაკი, იმერ. ცხად.) იმავე *ზ უ რ — ზ უ ნ-ს გულისხმობს ამოსავლად: — ზ უ რ — ტ უ ნ — ზ რ უ — ტ უ ნ).

ფ რ ა ტ — ფ ა რ — ფ ა ტ (ფ ა რ — ფ ა ტ-ისაგან (ქგლ VII) — *ფ ა რ — ა ტ — ფ რ — ა ტ: ფ რ ა ტ — უ ნ-ი, ქგლ VII; ფ რ ა ტ ა — ფ რ უ ტ — ი — იგივეა, რაც ფ რ ა ტ უ ნ-ი, ქგლ VII).

ფ რ ა შ — ფ ა რ — ფ ა შ (ფ ა რ — ფ ა შ — *ფ ა რ — ა შ — ფ რ — ა შ: ფ რ ა შ — უ ნ-ი, ფ რ ა შ — ფ რ ა შ ი, ქგლ VII).

ღ რ ე ც — ღ ე რ — ღ ე ც (ქართლურში რედუპლიციკრებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე — ღ ე რ ღ ე ც, რომელსაც ატუფიქსი ერთვის, ასეთი მნიშვნელობისაა: კაცი, რომელსაც ერთი მხარი დაბლა აქვს და მეორე — მაღლა, შდრ. ღ რ ე ც ე ლ ა, ქგლ VII: ღ ე რ — ღ ე ც — *ღ ე რ — ე ც — ღ რ — ე ც (ღ რ ე ც ს — ამრუდებს, ბრეცს, ქგლ VII). ღ რ ე ც ფუძის ვარიანტებია ღ რ ე კ (ღ რ ე კ ს — კაკვავს, ღ რ ე კ ს, ქგლ VII), ღ რ ე შ (ღ რ ე შ ა — დაღმეჯა სახისა, შეკმუხნა წარბებისა შეწუხებულად, იმერ. ცხად.), ღ რ ე ჰ (ღ რ ე ჰ ს — ღ რ ე ჰ ს, მანჭავს (სახეს). ქგლ VII), ღ რ ე ჯ (ღ რ ე ჯ ს — სახის ნაკვთებს მანჭავს..., ღმეჭს, ქგლ VII), რომელთაგან თითოეული მიღებული უნდა იყოს აუსლაუტში თანხმოვნის მერყეობით, მიუხედავად იმისა, რედუპლიციკრებული ძირებისაგან შემდგარ ფუძეებში მოხდა ეს ცვლილება, თუ უკვე გაერთმარცვლიანებულ ფუძეებში).

¹ მ. შ. ანდრონიკაშვილს ზ რ უ ნ ი ზ ა რ-ისაგან გამოჰყავს (— *ზ ა რ — უ ნ), ხოლო ზ ა რ ძირი საშუალო სპარსულიდან მომდინარედ მიანიია. იხ. მისი ნარკვევები... გვ. 324.

შ რ ე ტ — *შ ე რ — შ ე ტ (ზემოთ შ რ შ ფუძე *შ ე რ — შ ე რ ფორ-
მისაგან მიმდინარედ მივიჩნით (იხ. გვ. 248). ქართულში ხშირია
შემთხვევები. როცა წყვილსეგმენტიან ფუძეებში პირველი სეგმენ-
ტის აუსლაუტის რ სონანტს მეორე სეგმენტის აუსლაუტში ტ თანხ-
მოვანი შეესაბამება (ფარ-ფატ, ფირ-ფიტ, ფორ-ფოტ, ღირ-ღიტ,
ღურ-ღუტ. ყურ-ყუტ, ცირ-ციტ. ხორ-ხოტ, ბურ-ბუტ...)). ამის მი-
ზედვით: *შ ე რ — შ ე რ — *შ ე რ — შ ე ტ, მეორე სეგმენტის ანლაუ-
ტის თანხმოვნის დაკარგვით — *შ ე რ — ე ტ, პირველ სეგმენტში ხმოვ-
ნის რედუქციით — შ რ ე ტ¹. შ რ ე ტ ს — ძვ. აქრობს, ავსებს, ათა-
ვებს, სპობს (ცეცხლს): აშრობს.. წრეტს, ქგლ VII: ცრემლთა მდი-
ნარე და შ რ ე ტ ს საქუმელსა ცეცხლისასა, სწავლ. 61, 32. *შ ე რ —
შ ე რ (→ *შერ-შეტ) ფუძეში გაორმაგებულია ძირი *შ ე რ — შ რ:
რამთამცა განაშრო სამოსელი იგი თვისი, კიმ, II, 143, 3; სია-
მოვნისა წყარო და შ რ ა, ვისრ. 226, 18. შ ე რ || შ რ ე ტ² ფუძე-
ებს აერთიანებს ზოგადი მნიშვნელობა „გაქრობა-მოსპობისა“. შდრ.
აგრეთვე შ რ ა ტ (შ რ ა ტ ი — გამხმარი, გამომშრალი: ე ადგილ
არ გამოდგევ, მიწაჲ შ რ ა ტ ი, ინგილ. ლამბ.)³.

ამათ უნდა დაუმატოთ პირველადი საწყისების ერთი ჯგუფი
-ი ა ლ სუფიქსით, სადაც თავკიდურა კომპლექსები შეფარდებით—
ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + რ ს ო ნ ა ნ ტ ი (ბრიალ,

¹ შრეტ-ში -ეტ სუფიქსად მიჩნდათ ნ. მარს, Грамматика древне-литера-
турного грузинского языка, Л. 1925, стр. 140; ვ. თოფურიას, მესამე
ტიპის ენებისთის წარმოება ქართულში, გვ. 968.

² მეგრულ-ქანურის შქირიტ, შქირატ, შქირტ ფორმები ამოსე-
ლად შ რ ე ტ || შ რ ი ტ-ს გულისხმობენ. ქ განვითარებულია.

³ შდრ. ანალოგიური ვითარება სახელის ფუძეებში:

ფ რ ა ტ — ფ არ — ფ ა ტ (ფ რ ა ტ ი — იხ. ფლასტი: ძველი, უხეირო, ქუსლჩაქ-
ლებილი ფეხსაცმელი, ქგლ VII; შდრ. ფ რ ა ტ ა — ფ რ უ ტ ი — იგივეა, რაც ფ რ ა-
ტუნი: ფეხების მიწაზე თრევით სიარული, ქგლ VII; ფ რ ა ტ — *ფ არ — ა ტ —
ფ არ — ფ ა ტ. შდრ. და ფ არ ფ ა ტ ე ბ ს — ფარფატით მოძრაობს... ქგლ VII);
ს რ ე ლ — *ს ე რ — ს ე ლ (ს რ ე ლ — განსხვავებული ფერის ზოლი; პირუტყვი, რო-
მელსაც ზურგზე სხვა ფერის ზოლი გასდევს, ქგლ VI; გაორმაგებულია ძირი ს ე რ,
ს ე რ ი — ნაქლევი შინაური პირუტყვის ყურზე... ს ე რ ა ვ ს — მკრელი იარაღით
(ან წვეტიანი საგნით) რისამე ზედაპირს... ზოლებად ოდნავ ქრის, შაშრავს; სერს,
ნიშანს ადებს ყურზე (შინაურ ცხოველებს); კვალს ზოლებად აჩნევს, — ღარავს,
კვეთს, ქგლ VI, *ს ე რ — ს ე ლ — *ს ე რ — ე ლ — ს რ — ე ლ — ა); ქ რ ე ლ — *ქ ე რ — ქ ე ლ
(ქ რ ე ლ ი — რასაც სხვადასხვა ფერი აქვს, ნაირფერადი; მარჩხი, ქროლა, სახე-
ები, გამოყვანილი (ქსოვილზე) ან ამოჭრილი და ამომწვარი (ზეზე...), ნაქრელე-
ბი, ჩუქურთმა, ქგლ VIII; თავდაპირველად ქ რ ე ლ ი, როგორც ჩანს, „ამოჭ-
რილს“ ნიშნავდა. ქ ე რ ძირის გაორმაგებით *ქ ე რ — ქ ე ლ (შდრ. ქ ე — ქ ე ლ — ი ა
(რაც) — იგივეა, რაც ქრელი, ქგლ VIII) — *ქ ე რ — ე ლ — ქ რ — ე ლ და ა. შ.

გრიალ, ზრიალ...) მიღებული ჩანს აგრეთვე რედუპლიცირებული ძირებისაგან (იხ. გვ. 213—219).

როგორც ვხედავთ, ზმნური ფუძეების ანლაუტში თანხმოვანთა თავმოყრის ერთი მიზეზი იმაში მდგომარეობს, რომ რედუპლიცირებული ძირებისაგან წარმოქმნილი ფუძის პირველი სეგმენტის ხმოვანს რედუქცია მოუღდის (*გურ-გუნ→*გრ-გუნ), მახვილი ამ შემთხვევაში მეორე სეგმენტის ხმოვანზეა. ხმოვნის ამოღების გარდა ფუძეები ზოგი სხვა სახის ფონეტიკურ ცვლასაც განიცდიან (*გრ-გუნ→გრ-გუნ... ბარ-ბაც→* ბარ-აც→ბრ-აც...).

იგულისხმება, რომ ხმოვნის რედუქცია მარტივ ფუძეებშიც შეიძლება იყოს მომხდარი: ბერწყ→ბრწყ (შდრ. პერწყ ნაპერწყ-ალ-ში და ბრწყიალი—ბრწყინვა, ბრწყყიალი, ქგლ I), ბერწყ→ბრწყ (შდრ. ნაბერწყ-ალ-ი—ცეცხლთუმცირესი, საბა; სვან. ბერწყ და ქართ. ბრწყინავეს, ქგლ I), ბარჯ→ბრჯ (ბარჯი—ოკაპიანი ჯოხი, ბოძკინტი; რკინის კავიანი ჯოხი... ქგლ I, და დაბ-ბრჯ-ენ-ს, ქგლ III).

ცალკეულ შემთხვევებში ანლაუტის თანხმოვნის მომდევნოდ რ სონანტი მეტათეზისის შედეგად არის მოქცეული:

ბროგ→ბორგ (ბროგვა—ბორგვა, შფოთვა, ლეჩხ. ალ.), ძრუწყ→ძურწყ (ძრუწყვა—იხ. ძურწყვა, ბერ.), ბრას→ბარ (ბრასვა—მეტემეტად სუფთად ჭრა... იმერ. ცხად.; შდრ. ბასარი, ქგლ I) და ა. შ. იხ. გვ. 150—155).

114. ვ სონანტს შემთხვევათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში ისეთი პოზიცია აქვს, რომლის მიხედვით ისტორიულად ის უმარცვლო უ-ს უღრის¹, მიუხედავად იმისა, გვაქვს თუ არა შემორჩენილი (ძველი ქართულიდან) ვ-სა და უმარცვლო უ-ს შემცველი პარალელური ფორმები:

გვალ→გუალ (გვალვა, ქგლ II, შდრ. გუალვაჲ, სინ.

¹ ეს პოზიციებია: თანხმოვანი (მ, ნ, რ, ლ, ვ, ბ, პ, ფ. ჰ-ს გარდა) + უ (თავუ, არავუ...) || უ+ა (სხუა, გუამი...) || უ+ფ (ტყუფ, თქუენ...) || უ+რ (ტვნი, გვვის...) || უ+სონანტი (კუმევა, გურიტი...), ფ. ერთელიშვილი, უმარცვლო უ ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ. 96. 1963, გვ. 83; თ. გამყრელიძე, გ. მაქვაარიანი, სონანტთა სისტემა... გვ. 38—53. უმარცვლო უ-სა და ლაბიალური კომპლექსების შესახებ ქართველურ ენებში იხ.: ს. ელენტი, ლაბიალიზებულ თანხმოვანთა საკითხისათვის ქართველურ ენებში, ენიმკის მოამბე, ტ. X, 1941 წ.; ვ. თოფურია, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში, იკე. I; არნ. ჩიქობავა, მთიულურის თავისებურებანი, ენიმკის მოამბე, II, 1937 წ.; გ. როგავა, ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები, I, 1962 წ., გვ. 103—118; ივ. ქავთარაძე, ქართული ენის ისტორიისათვის, XII—XVIII, I, გვ. 85—104...

67, 38; გვალე — წადი, იარე, ქგლ II; შდრ.: გუალე — იარე, საბა; გარდაგუალე აშიერ, ი. 7, 3)¹, გვარ—გუარ (მოკ-გვრის, ქგლ V; მოკგუარეს მასწმიდა იგი, ჰაბო, 194, 7), გვემ—გუემ (გვემს, ქგლ II, შდრ.: და ძლიერად ჰგუემ-და, ხანძთ. ნე, 8), გვრემ—გურემ (ჰგვრემს, ქგლ II; შდრ.: გურემა, საბა; იწყეს გურემად ოროლითა, ქართლ. I, 34, 7), გვრინ—გურინ (გვრინი — მთიბლების სიმღერა, ფშ. I, 44, 6; ერთგვარ კილოზე სათქმელი მთიბლური სიმღერა; ვაე-ბა, გოდება, ქგლ II, შდრ.: გურინვა, საბა; ხვალე აღუდგინოს მგურინავნი, ბალავარ. 8, 5), თვალ—თუალ (შეუთვ-ლის, ქგლ VII; დაუთვლის; ქგლ III, შდრ.: შეეთუალა მამასა... ძმათადა, ცხრ. 72, 2; ათივემცა დაუთუალა, სწავლ. 34, 13), თვლემ—თულემ (თვლემს, ქგლ IV), კვებ-კუებ (კვებავს, ქგლ IV; შდრ.: წაე, ახორი და საკუები მუნვე ძებნე, ვისრ. 247, 27), კვდ—კუედ (კვდება, ქგლ IV, შდრ. არა მოკკუედა შენ...?, ლმნ. 76, 30), კვეთ—კუეთ (მოკკვეთს, ქგლ V; შდრ.: კნარცუ თხარა, აღმოკკუეთა, ფსალ. 7, 16), კვეს—კუეს (აკვესებს, ქგლ I, შდრ.: კუჭ-სი—რკინა ცეცხლის მშობელი, საბა; ურთიერთარს კუესებითა უშურველი ცეცხლი გამობრწყინდების, ექუსთ. 9, 231), კვეც—კუეც (მოკვეცა, ქგლ V; აღკვეცა, ქგლ I; შდრ.: დაი-კუეცე თმათა თავისა შენისა, ბალავარ. 14, 32, ბ; რაჟამს აღ-ვიკუეცე და დავეწესე მონაზონად, ლმნ. 126, 31), კვეხნ—კუეხნ (კვეხნა, ქგლ IV, შდრ. კუჭხნა—დაქადოს რამ-მე ცუდად, საბა), კმევ—კუმევ—*კუამევ (აკმევს ქგლ I; შდრ. საკუმეველი ვაკუმით, მთწმ. 336, 18), კვნეს—კუნეს (კვნესის, ქგლ IV; შდრ. აღმოკდა პირსა მისსა... კუ-ნესაჲ, შუშ. 152, 24), სვენ—სუენ (განსვენება, ქგლ II; ყოვლითა განსუენებითა განუსუენის, ცხრ. 118, 32), ყვარ—ყუარ (ყყვარს, ქგლ VI; შდრ. უყუარს ნათესავი ჩუენი, ლ. 7, 5) და ა. შ.

როგორც ცნობილია, სალიტერატურო ენის ჩვენებათა მიხედ-ვით, ძველი ქართულის უმარცვლო უ-მ ვ მოგვცა ახალ ქართულში.

¹ მიაჩნიათ, რომ გუალე ვალ ძირისაგან არის მიღებული, გ განვითა-რებულია; იხ.: ვ. თოფური, ფონეტიკური დაკვირვებანი, V, ენიმის, მოამბე, X, გვ. 233; არნ. ჩიქობავა, მრავლობითის აღნიშვნის ძირითადი პრინციპისათვის ქართული ზმნის უღვლილების სისტემაში, იკე, I, 1964 წ., გვ. 124.

ამიტომ იმ შემთხვევებში, როდესაც ვ სონანტი უმარცვლო უ-სათვის დამახასიათებელ პოზიციაშია მოქცეული, ხოლო მისი შემცველი პარალელური ფუძე ძველ ქართულში არ ჩანს, ცხადია, ვ-ს ადგილას უმარცვლო უ ივარაუდება ამოსავლად.

გ ვ ა ნ გ ვ ა ლ — გ უ ა ნ გ უ ა ლ (გ ვ ა ნ გ ვ ა ლ ი — ქალის შნოიანი სიარული, მოკლე ნაბიჯით სვლა, ლეჩხ. ჩიქ.; ლეჩხ. ალ.; ფუძე რედუბლიკაციის შედეგად არის მიღებული, შდრ. ძვ. გ უ ა ლ ე), კ ვ ე რ ც ხ — კ უ ე რ ც ხ (შ ე მ ო კ ვ ე რ ც ხ ა, ქგლ VII, შდრ. შ ე მ ო - კ უ ე ც ა), ს ვ ლ ე პ — ს უ ლ ე პ (ს ვ ლ ე პ ს, ქგლ VI, შდრ. ა ს ტ ლ ე პ ა — вылизывать, ჩუბ. დ.), ღ ვ ე ნ თ — ღ უ ე ნ თ (ღ ვ ე ნ თ ა ვ ს, ქგლ VII), ღ ვ ლ ე პ — ღ უ ლ ე პ (ჩ ა ღ ვ ლ ე პ ა — ჩატყავება, ტყავის გაძრობა, ქართლ. ლქსკ.), ყ ვ ლ ე ფ — ყ უ ლ ე ფ (ყ ვ ლ ე ფ ს, ქგლ VII)...

გვხვდება ამ ვ-ს (—უმარცვლო უ-ს) შემცველი და მისი უქონელი ფორმები პარალელურად¹: გ ვ ლ ა რ ძ — გ ლ ა რ ძ (ი გ ვ ლ ა რ ძ ე ბ ა (ფშ.) — იგრიხება, იკლაცნება; იზლაზნება, ქგლ IV; ი გ ლ ა რ ძ ე ბ ა — იხ. იველარძება, ქგლ IV), გ ვ რ ი ნ — გ რ ი ნ (გ ვ რ ი ნ ი — საგლოელი კმაჲ, გურიწვა, საბა; გ რ ი ნ ვ ა — ხმამაღლა ტირილი, ქყ.), კ ვ ა ნ ძ — კ ა ნ ძ (კ ვ ა ნ ძ ა ვ ს, ქგლ IV; კ ა ნ ძ ი — გაკვანძული და შეგრეხილი მატყლი... მოხ. ძიძ.), კ ვ ა რ კ ვ ა ლ — კ ა რ კ ა ლ (აკვარკვალება — სიცივისაგან აკანკალება, გურ. უღ.; კ ა რ კ ა ლ ი — კანკალი, ბარძგალი, ბერ.; ლეჩხ. ჩიქ.; შდრ. კ ა ნ კ ა ლ ი, ქგლ IV), კ ვ ი ს კ ვ ი ს — კ ი ს კ ი ს (კ ვ ი ს კ ვ ი ს ი — კისკისი, ლეჩხ. ჩიქ.), კ ვ რ ი ნ — კ რ ი ნ (კ ვ რ ი ნ ვ ა — ვეფხთა, ფოცხვერთა, კატათა და მისთანათა კრუტუნნი, საბა; კ რ ი ნ ვ ა — ძლივს ხმის ამოდება; ძილში კრუტუნნი (კატისა...), ქგლ IV), კ ვ რ ე ხ — კ რ ე ხ (კ ვ რ ე ხ ს — მაგარ რასმე კბილით ამტვრევს და ჭამს, — კვენეტს, ქგლ IV; კ რ ე ხ ს — კვენეტს, ქგლ IV), ე ვ ე ნ თ — ე ე ნ თ (გ ა ე ვ ე ნ თ ი ლ ი (მოხ.) — იხ. გაულენთილი, ქგლ II; გ ა ს ა ე ე ნ თ ი, კახ. ქართ. დიალ.; გ ა ი ე ე ნ თ ე ბ ა, ქგლ II), ს ვ ი ს ვ ი ნ — ს ი ს ი ნ (ს ვ ი ს ვ ი ნ ი — სისინი, წივილი, კახ. ქიზიყ. ქართ. დიალ.), ქ ვ ა ნ ქ ლ — ქ ა ნ ქ ლ (ქ ვ ა ნ ქ ვ ლ ა, ა მ ო ქ ვ ა ნ ქ ვ ლ ა — ამოსვრა, გურ. შარ.; ქ ა ნ ქ

¹ შდრ. სახელთა ანალოგიური ფორმები: ქ ვ ა ნ გ — ქ ა ნ გ (ქ ვ ა ნ გ ი — იგივეა, რაც ქანგი, ქგლ VIII), შ ვ ი ნ დ — შ ი ნ დ (შ ი ნ დ ი — იგივეა, რაც შვინდი, ქგლ VII), ღ ვ ი ნ კ ი ლ — ღ ი ნ კ ი ლ (ღ ი ნ კ ი ლ ა — იგივეა, რაც ღვინკილა, ქგლ VII), ა გ რ ე თ ე ე დ ი ა ლ ე მ ტ რ ი — თ ვ ი რ თ ვ ი ლ — თ ი რ თ ვ ი ლ, ს ვ ი რ ს ვ ი ლ — ს ი რ ს ვ ი ლ...

ვლა — ... იგივეა, რაც განგვლა მტვერში, იმერ. ცხად.),
 ღვარსლ — ღარსლ (გაღვარსლავს — ძალიან გააღარი-
 ბებს, გააღატაკებს; გამოაცარიელებს, გაფხეკს, ქგლ II, შდრ.
 ღვარცლავს, ქგლ VII; გაღარსვლა — გაფცქენა, გაღარი-
 ბება, გაღატაკება, ქიზიყ. მენტ.), ღვარღვალ — ღარღალ
 (ღვარღვალი (გურ. იმერ.) — ლაპა-ღუპით ცრემლების ღვრა,
 დენა, ქგლ IV; ღარღალი... (ზ. რაჭ.) — ჭურჭლიდან სითხის
 ბლომად და შეუჩერებლივ დინება; ლაპაღუპით ცრემლის დენა,
 ქგლ VII), ღვლარჰნ — ღლარჰნ (ღვლარჰნის, ქგლ VII;
 შოიდლარჰნა, რუსულ. 44, 5), ყვანყვალ — ყანყალ
 (ყვანყვალი — უშნოდ, თითქმის ხტუნვით, მაგრამ დუნე სია-
 რული... ქართლ. ლქსკ; ყანყალი, ქგლ VIII), ყვანცალ —
 ყანცალ (ყვანცალი — ცუდი, უშნო რხევით სიარული,
 იმერ. გაჩ.; ყანცალი — უშიზნოდ, უსაქმოდ სიარული, ლეჩხ.
 ალ.), ყვლიპინ — ყლიპინ (გამოყვლიპინება თვა-
 ლებისა — გამოშტერება თვალებისა, ზ. იმერ. წერ.; ყლიპინი
 (თვალებისა) — თვალების გაფართოება უკმაყოფილების ან შრის-
 ხანების ნიშნად, გურ. შარ.), ცვანცვალ — ცანცალ (ცვან-
 ცვალი — ქვანქვალი, კვანკვალი, ჩქარი და კოხტა სიარული, ბერ.;
 ცანცალი, ქგლ VIII), ჰვარტალ — ჰარტალ (ჰვარტა-
 ლი — ჰარტალი, ჩუბ. ნ.), ჰვიტინ — ჰიტინ (ჰვი-
 ტინი — ჰიტინი, ზ. იმერ. წერ.), ჰვრეთ — ჰრეთ (ჰვრეთ-
 თა — იგივეა, რაც ჰრეთა, ქგლ VIII), ხვანჰალ — ხანჰალ
 (ხვანჰალი (გურ.) — იგივეა, რაც გაღვრეჰა, ქგლ VIII; ხან-
 ჰალი — დასუფთავება, კარგად გარეცხვა, დაფერვა, ბერ. შდრ.
 გახანტალება, ბერ.).

ამ რიგის მაგალითებში ვ ხან გაჩენილია და მეორეული, ხან
 უმარცვლო უსაგან მომდინარეობს, ზოგ შემთხვევაში ძნელია გა-
 დაწყვეტით თქმა — რომელი ასახავს ამოსავალ ვითარებას, ძველი
 ქართულის მასალაში კი არ გვეგულება არც ერთი უმარცვლო უ-ს
 შემცველი ზმნური ფუძე, რომელიც გვიჩვენებდეს პარალელურ
 ფორმას უმარცვლო უ-ს გარეშე...

საკმაოდ იშვიათია ისეთი ზმნური ფუძეები, რომელთა თავკი-
 დურა პოზიციაში ვ-ს შემცველი კომპლექსები ხმოვნის რედუქციის
 შედეგად ჩანს მიღებული ძველსავე ქართულში:

წვალ ფუძის ერთი და ალბათ ძირითადი მნიშვნელობათაგანია
 „გაყოფა — განხეთქილება, დავა“: ჰრომთა და ბერძენთა ერთობასა
 ანუ განწვალებასა არას ვზრუნავ, კიმ. I, 72, 24; მაშინ გა-
 ნიწვალა სიმრავლშ იგი ქალაქისაჲ, მოციქ. 14, 4; ი. 7, 43 E;

ი. 10, 19... განუწვალელებელი (= გაუნაწილებელი, განუყოფელი), პეტრიწ. I, 77, 2. წვალ ფუძეში - ალ წარმოშობით სუფიქსი უნდა იყოს: წვალ, ხოლო წვ იგივე ოდენობა ჩანს, ნაწვევარში რომ გვაქვს დაცული (ნაწვევარი — ... იგივეა, რაც წილადი, ქგლ V), მაშასადამე, წვალ — *წვევალ¹. ცნობილია, რომ სახელი შვილი მიმღეობაა წარმომავლობით: — *შევილ. ყველი-ი გამოჰყავთ ყავ ძირისაგან². გვან — *გავან (ვითარმცა უკუე შეჰგვან და სხუათა მლოცველად, სინ. 85, 26; შეგიგვან და, უკუეთუმცა სიტყუაჲ... გესმინა, ბოლნ. 69, 22; შეუგვანებელ არს საცთურისა არა მოსლუაჲ, ლ. 17, 1; შდრ.: ძუელსა მას ვერ შეჰგავს სადგმელი ანლისა სამოსლისაჲ, ლ. 5, 36, C; ჭამეს და სუეს ვა შეჰგავს ნაყროვანთა და მომთრვალეთა, კიმ. I, 85, 27...)³.

ამ ბოლო ხანს ლაბიალური კომპლექსებისა და ჰარმონიული კომპლექსების შესახებ გამოითქვა მოსაზრება: „...მორფემათა ფონოლოგიური სტრუქტურის თვალსაზრისით, ამ სტრუქტურაში მათი ფუნქციის მიხედვით თანხმოვანთა ჰარმონიული ჯგუფები და ლაბიალური კომპლექსები უტოლდებიან მარტივ თანხმოვნებსა და უმარცვლო სონანტებს... კერძოდ, C + ჭ ტიპის ჯგუფები შეიძლება განვიხილოთ როგორც წარმოშობით ლაბიალიზებული თანხმოვანი ფონემები, რომლებმაც უფრო გვიან (დიფერენციაციის წინააღმდეგ საერთო-ქართველურში) დამოუკიდებელ ფონემებად „გახლეჩა“ (split) განიცადეს და ფონემური ჯგუფების ღირებულება შეიძინეს. ანალოგიური მიმართულებით არის საძიებელი დეცესიური ჯგუფების წარმოშობაც. ისტორიულად ეს უნდა ყოფილიყო ერთეული კონსონანტური ფონემები (შესაძლებელია, ფონოლოგიურად რელევანტური ველარული დანართით), რომლებიც უფრო გვიან (ჯერ კიდევ საერთო-ქართველური ერთიანობის პერიოდში) ფონემურ ჯგუფებად ჩამოყალიბდნენ...“⁴.

¹ ფ. ერთელიშვილი. უმარცვლო უძველ ქართულში, გვ. 85;

² მზ. შანიძე, ძველი ქართულის ლექსიკიდან, საქ. სსრ მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, II, 1960 წ., გვ. 60 და შემდეგ.

³ ასახსნელია ვ ფუძეებში: ცვალ (შეუცვალეს სამოსელი, დაბ. 41, 14), გველ (ჩემდა მსგავსად ესენი გველიედ, შვილო, ხანძთ. ლე, 43; გველიედ წმიდასა ლოცვასა თქუენსა მე. სინ. 282, 10...).

⁴ თ. გამყრელიძე, გ. მაქაყარიანი, სონანტთა სისტემა... გვ. 368—369.

ლაბიალიზაციას ეხება ქ. ლომთათიძე ბოლო დროს გამოქვეყნებულ ნაშრომში — ლაბიალიზაციის საკითხისათვის ქართველურ ენებში, იყე XVI, 1968 წ., გვ. 69—73.

115. კომპლექსები, რომლებსაც გვაძლევს მ სონანტი თანხმოვნების მომდევნოდ, შეიძლება მიღებული იყოს:

ხ მ ო ვ ნ ი ს (ან უმარცვლო უ-ს) რ ე დ უ ქ ც ი ი ს შ ე დ ე-
გ ა დ: ზ მ ე ნ*—ზ ა მ-ე ნ (რასა ჰ ზ მ ე ნ მოწაფენი შენნი შაბათ-
სა შინა, მრკ. 2, 24; რასა ზ ა მ თ შაბათსა შინა, ლ. 6, 2), ქ მ ე ნ—
*ქ ა მ-ე ნ¹ (ქ მ-ნ ი ს, ქ გ ლ VII; ი ქ ა მ ს, ხ ე ვ ს. ქ ა რ თ. დ ი ა ლ.).
ს მ ე ნ—*ს ე მ-ე ნ (ი ს მ ე ნ ს, ქ გ ლ IV; ძვ. შ ე-გ-ე-ს ე მ-ი ნ), ხ მ-
ქ ე მ (ხ მ ე ბ ა, ქ გ ლ VIII; ძვ. გ ა ნ-ქ ე მ). ხ მ ა რ—*ქ ა მ-ა რ
(ი ხ მ ა რ ს, ქ გ ლ IV; მ ო ე ხ მ ა რ ე ბ ა, ქ გ ლ V.... და აუქრსა ხოლო
და წყალსა ი ქ მ ა რ ე ბ დ ე ნ, ცხრ. 63, 2; უკუეთუ ე ქ მ ა რ ე ბ ო-
დ ი ა ნ კ ე ლ არ ს ა, ცხრ. 98, 7; ხოლო მ ა ს ა რ ა ვ ი ს ი მ ს ა ხ უ რ ე ბ ა ე ქ მ ა-
რ ე ბ ო დ ა (=სჭირდებოდა), მ თ წ მ. 337, 28; ვინცა მ ა ნ დ ა მ ქ მ ა-
რ ე ბ ე ლ ი ი ყ ო ს წ ი გ ნ თ ა, ნ უ დ ა უ ჭ ი რ ა ვ, ა ლ ა პ. 252, 13; გ ი ქ მ ს —
გ ე ქ მ ა რ ე ბ ი ს ა ვ ი თ, ს ა ბ ა; ქ ა მ დ ა — ჯ ო რ ი ყ ო თ უ მ ა რ თ ე ბ დ ა; უ ქ ა მ-
ს ი — რ ა ც ა რ ა ქ ა მ დ ე ს, ს ა ბ ა; ა რ ა უ ქ მ ს ც ო ც ხ ა ლ თ ა მ კ უ რ ნ ა ლ ო,
მ. 9, 12; ა რ ა თ უ ს ა მ ო ს ე ლ ი ბ რ წ ყ ი ნ ვ ა ლ ზ ქ ა მ ს ა ქ ა მ ო ს ა დ, ს ი რ.
84, 15), ხ მ ე ვ—ქ უ მ ე ვ (ი ხ მ ე ვ ს — ი გ ე მ ე ბ ს, მ ი ი ლ ე ბ ს, დ ა ლ ე ვ ს
(ღვინოს და მისთ.), ქ გ ლ IV; მ ა შ ი ნ ი ქ უ მ ი ნ ა მ ა ნ ს ი ტ ყ უ ა ნ ი ლ ი ქ-
ნ ი ს ა, კ ი მ. 6, 28; პ ო რ ნ ი გ ა ნ ქ მ ე ლ ნ ი... მ ო წ ა ფ ე მ ა ნ მ ი ს მ ა ნ ა გ ა პ ი
ი ქ უ მ ი ნ ნ ა, კ ი მ. II, 156, 29; და ვ ი ქ მ ი ნ ე გ ე მ ო ნ ი მ ი ს ნ ი, ს წ ა ვ ლ.
115, 14), ხ მ ი ლ—ქ უ მ ი ლ (ხ მ ი ლ ა ვ ს—ღ ა მ ი თ უ დ ა რ ა ა ქ ე ბ ს, ქ გ ლ
VIII; ქ მ ი ლ ვ ა—ღ ა მ ი ს თ ე ვ ა, ს ა ბ ა; მ წ ყ ე მ ს ნ ი ი ყ ვ ნ ე ს მ ა ს ვ ე ს ო ფ ე ლ ს ა
და, ვ ე ლ თ ა დ გ ე ბ ო დ ე ს და ქ უ მ ი ლ ვ ი დ ე ს ქ უ მ ი ლ ვ ა ს ა ღ ა მ ი-
ს ა ს ა ს ა მ წ ყ ს ო ს ა მ ა თ ს ა, ლ. 2, 8), კ მ უ ლ—*კ უ მ უ ლ (დ ა კ მ უ ლ ე-
ბ ა—შ ე ბ ო ლ ე ბ ა: შ ა უ ქ მ უ ლ ე კ ო რ ც ს ა, მ ო ხ.; ს ა კ უ მ ი ლ ო—კ ო-
ც ო ნ ი, ლ უ მ ე ლ ი: შ ე ს თ ხ ი ნ ე ს ი გ ი შ ო რ ი ს ს ა კ უ მ ი ლ ს ა მ ა ს ც ე ც ხ-
ლ ი ს ა ს ა, მ. 13, 42), წ მ ე დ—*წ ა მ-ე დ² (კ ე თ ო რ ო ვ ა ნ თ ა გ ა ნ ს წ მ ე დ-
დ ი თ, მ. 10, 8), ყ მ—ყ ა მ (ს ი ყ მ ი ლ ი, ქ გ ლ VI; მ ო მ ყ მ ა რ ი, ქ გ ლ V; შ დ რ.
მ ე გ რ. ლ უ მ-ე ნ-ი „წყურვილი“, ჰ ა ნ. ყ ო მ-ი ნ//ო მ-ი ნ „წყურვილი“)³,

¹ ზ მ-ე ნ—*ზ ა მ-ე ნ. ქ მ-ე ნ—*ქ ა მ-ე ნ... იხ. ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, რ ე დ უ ქ-
ციისათვის ქართულურ ენებში, გვ. 73—74.

² წ მ-ე დ-ის ძირი უნდა იყოს წ ა მ. წ მ ე დ=საწამს ხდი, რადგანაც წ ა მ-
ე ბ ა, რ-წ მ-ენა და წ მ-იდა საერთო ძირის შემცველია, ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ფ ე-
ძედრეკად ზმნათა სუფიქსაციისათვის, გვ. 232; სხვა მოსაზრების მიხედვით,
წ მ ი ნ დ ა „ეკუთვნის იმ რელიგიურ ტერმინთა რიცხვს, რომლებიც ქართულში
შემოსული არიან ირანული რელიგიების... გავრცელების შედეგად და გადანაშთის
სახით შემონახული არიან ქრისტიანობაშიც“. იხ. მ ზ. ა ნ დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი
ნ არ კ ე ვ ე ვ ი... გვ. 406. მ კ ვ ლ ე ვ ა რ ს წ მ ი ნ დ ა გ ა მ ო ჰ ყ ა ვ ს ა ვ ე ს ტ უ რ ს panto-ს ა გ ა ნ.

³ ა რ ნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ჰ ა ნ უ რ-მ ე გ რ უ ლ-ქ ა რ თ უ ლ ი შ ე დ ა რ ე ბ ი თ ი ლ ე ქ ს ი ყ ო-
ნი, გვ. 355.

ყმედ—ყამედ (დაყმედა — მოშეება, დამშევა, ქგლ III. იხ. ყმ—ყამ, შდრ. მიყმენდილი, ქგლ V; დაყმენდილი, ქგლ III).

გმერ—გუმერ (განგმერს, ქგლ II; ძვ. განგუმერა), ქმიტ—ქიმიტ//ქიმიით (დაქმიტება—თვალი და გული როვერაფრიო გაუძღება, ქყ.; ქიმიითი — დამშეულის სიხარბე ჭამაშა, ქიზიყ. მენტ., ქიმიტი — შიმშილი; დაქიმიტება — დამშევა, მთიულ. კშრ.; ქართლ. ლქსკ.), ღმინ—*ღიმიინ (გაღმინება — გაღიმება, ფშ. III, 300, 2; ღმინი — ღიმილი, ფშ. I, 28, 7; *ღიმინ, შდრ. ღიმ-ილ, ი-ღიმ-ი-ს), წმაწნ—*წამ-წნ—*წამ-წან (წმაწნა — მეტისმეტად გრება, კლაკნა, წმახნა, ქგლ VIII. შდრ. წან ძირი წნავს ზმნისა, იხ. გვ. 241).

მ სონანტი ზოგჯერ მეტათეზისის შედეგად არის მოქცეული ანლაუტის თანხმოვნის მომდევნოდ: კმაზ—კაზმ (კმაზეა—იგივეა, რაც კაზმვა, ქგლ IV), ზოგჯერ სუბსტიტუციის შედეგია: ჟმეტ—ჟლეტ (გაჟმეტა — ამოწყვეტა, ამოხოცვა, გაჟლეტა, მოხ.; ინგილ. ღამბ.; გაჟლეტა, ქგლ II). ფუძეებს ღმენ, ღმეჭ, ღმეჯ (გაღმენება, ღმენა—ლაპარაკის გაჯავრება, დაჯლანვა... მთიულ. კშრ.; ღმეჭს, ქგლ VII; დაღმეჯა, ქგლ III) მოეპოვებათ პარალელური ფორმები ღრენ, ღრეჭ, ღრეჯ ფუძეთა სახით, რომლებშიც ანლაუტის თანხმოვნის მომდევნოდ რ გვაქვს, ნაცვლად მ სონანტისა. რ-ს შემცველ ფუძეებს თითქოს ახსნა ეძებნებათ (იხ. გვ. 252), მაშასადამე შეიძლება დაგვეშვა: მ სონანტი ღმენ რიგის ფუძეებში რ-ს ენაცვლებაო. ზოგიერთ ზმნურ ფუძეში მ განვითარებული ჩანს: ღმურძლ—*ღურძლ—*ღურღლ (ღმურძელა — დიდ-დიდი ლუკმებით, ხარბად, მაღიანად ჭამა, ქგლ VII; *ღურძლ — წყვილზეგმენტიანი ფუძეა — *ღურ-ძლ, რომელშიც ძ ღ-საგან არის მიღებული—*ღურღლ. შდრ. ღურ-ღნ, ღურღნის—მშრალ რასმე (პურს, მკადს...) ანამცეცებს... და გემრიელად ჭამს, ქგლ VII, იხ. აგრეთვე. გვ. 166—167).

116. ზმნური ფუძეების ანლაუტში თანხმოვნის მომდევნოდ ლ სონანტი ხშირად გადმონაცვლებულია:

გლაგნ—განგლ, გლიგნ—გინგლ (ანგლაგნ), ზლუზნ—ზუნზლ, ქლაქნ||ქლოქნ—ქანქლ... (იხ. გვ. 239), კლანძ—კანძლ² (გაკლანძვა — გაფხეკა, ქიზიყ. მენტ.; გაკანძე-

¹ შდრ. აგრეთვე. ჰმუნ—ჰუნ: ჰმუნვა მიღებული ჩანს ჰუნენ-ისაგან, ვინის გადმოსმით და მანად ქცევით: ჰუნენ—ჰმუნ, თვით ჰუნენ კი მოდის პირველადი ფუძისაგან. რომელიც დაუღია ჰუნ-ილში... ა. შანიძე, ვეფხის ტყაოსნის საკითხები, I, 1966 წ., გვ. 211.

² როგორც ჩანს, რედუბლიტირებულია კან ძირი: *კან-კან—*კან-კალ, გა-კან-კლ-ვა—გა-კან-კლ-ვა-.

ლა — ბუმბულის გაცლა; კანის აცლა, გატყავება; ტყავის გაძრობა, მთიულ. ქართ. დიალ.), შლანგ—შანგლ¹ (შლანგვა — მონაგვიანება, მოყრა, ქართლ. ლქსკ.; შანგვლა — არეულ-დარეულად მითიბე-მოთიბვა, ინგილ. ჯან.), წლანწ(ნ)—წანწლ (გამოწლანწვა—დაწვრილება, დამკლევება, ბერ.; წანწლვა, აქედან: გამოწანწლული — უკმელობისაგან მუცელჩავარდნილი, გურ. შარ.), ხლახნ||ხლაკენ—კლაკენ—კანკლ (მიიხლახნებ—იგივეა, რაც მიიკლაკნება, ქგლ VIII, იხლაკნებ—იკლაკნება, ქგლ IV). დლიციინ—ლიციილ (დლიცინი — სიცილი, ლაზღანდარობა, ქგლ VII; დინცილი — უბადო სიცილი, საბა; არს სიცილი მიწყვი უწყესო (იხ. სიცილი), საბა; იხ. აგრეთვე, გვ. 192).

ლსონანტი ამავე პოზიციაში განვითარებულია²: ძლაგუნ—ძაგუნ (ძლაგუნ — ჩქარა, მძიმედ, ფეხაურჩეველად და ხმაურით სიარული, ლეჩხ. ალ.; ძაგუნი—ბრაგუნი, მესხ. მსრ.; შდრ. ძაგაძუგი. ქგლ VIII), კლაპუნ—კაპუნ (კლაპუნ — ძაღლი რომ კბენას დააპირებს და კბილზე კბილს დააცემინებს, გურ. შარ.; იმერ. გაჩ.; კაპუნი — კბილების კბილებზე ცემისას გამოცემული ხმა, ქგლ IV). შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ კლეტიკლიტ—კეტ—კედ (შექმნეს კარი მას ზაკლიტითა, კიმ. 1, 258; 28; ციხისა კარი დაკლიტული ნახა, ვისრ. 60, 30; კედი — ურდული, ბოლოში გამოყვანილი მაგარი, მსხვილი კეტი კარების დასაკეტად; ზეეს. ქართ. დიალ.; კედა — კეტი, კარების ურდული, მოხ. ძიმ.)...

ლმონაცვლეობს რ-სთან: ფლატუნ—ფრატუნ (ფლატუნი — იგივეა, რაც ფლასტუნი: თრევით სიარული და ამ სიარულისას გამოცემული ხმაური, ქგლ VII; ფრატუნი — ფეხების მიწაზე თრევით სიარული... ასე სიარულისას გამოცემული ხმა, ქგლ VII, შდრ. ფლასტი და ფრასტი || ფრატი, ქგლ VIII), ფლაშუნ—ფრაშუნ (ფლაშუნ — იგივეა, რაც ფრაშუნი, ქგლ VII; ფრაშუნი — დიდი ფრინველის ფრთების ქნევით გამოცემული ხმა, ქგლ VII). რ-ს შემკველ ფუძეებს ახსნა ეძებნებათ: ფრატუნ—*ფარტუნ—*ფარ-ფატ-უნ (შდრ. ფარფატი), ფრაშუნ—*ფარაშ-უნ—*ფარ-ფაშ-უნ (შდრ. ფარფაში, ფარფატი...), ფლეჟ—ფრეჟ (ნაფლეჟა) ე-ჲ—ნაფრეტეჲ, ნაფრეჟეჲ—დიდი ნაჰერი

¹ შანგლ—შანშლ (შდრ. მოშანშლავს, ქგლ V)—შან-შალ.

² ფ. ნაისერს მიაჩნია, რომ ლ გაჩენილია ფუძეებში: ტლიკინი (—ტიკ-ტიკი), ტლინკვა (—ტიკნა), ხლახუნი (—ხეხვა), ქლოშინი (—ქოშინი), დასახ. ნაშრ., გვ. 31.

რისამე, ბერ.; შდრ. აგრეთვე ფ რ ე ქ//ფ რ ე წ (ფ რ ე წ ს, ქგლ VII). საფიქრებელია, რომ ფ ლ ე თ—*ფ რ ე თ (ფ ლ ე თ ს, ქგლ VII; ფ რ ე თ—ისათვის შდრ. ფ რ ე წ-ს; გარდა ამისა, *ფ რ ე თ//ფ ე რ თ—ნ ა-ფ ე რ თ ა ლ-ი—რისამე მცირე ნაწილი, ნაფლეთი, ფარტენა, ქგლ V).

ჯერჯერობით იშვიათად ჩანს მაგალითები, რომელთა მიხედვით ანლაუტის თანხმოვანსა და ლ სონანტს შორის ხმოვანს ვივარაუდებდით რედუცირებულად¹: შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ყ ლ ე მ—[ზ ლ ე მ?] *ზ ე ლ-ემ (შ ე ყ ლ ე მ ა — შეზელვა, შესრესა, სმკრნ. 8, 1; შდრ. ყ ლ ლ ე მ (დ ა ყ ლ ლ ე მ ა — დაჰყლეტა, სმკრნ. 7, 42; ყ ლ ლ ე მ ვ ა — უხეიროდ ზელა, სრესა სხეულის რომელიმე ადგილისა ან ჩვილი არსებისა, ლეჩხ. აღ.), სადაც ლ განვითარებულია. ყ ლ ე მ ალბათ ზ ე ლ ფუძეს (ზ ე ლ ს, ქგლ IV) უკავშირდება; ჩ ა ლ თ ფუძის მიხედვით (ჩ ა ლ თ ა ვ ს — კუწავს, აქუცმაცებს, ქგლ VII) შეიძლება აღვადგინოთ მისი ე ხმოვნიათი ვარიანტი *ჩ ე ლ თ (შდრ. დ ა ჩ ე რ თ ა — სხეულის, ხორცის გაჭრა, ინგილ. დამბ.), რომლის გვერდით აღმოჩნდებოდა ჩ ლ ე თ (ჩ ლ ე თ ა — ხორცის დახლეჩა ბოქკოთა სიგრძით, იმერ. ცხად.; შდრ. ჩ ლ ი თ — დ ა ჩ ლ ი თ ვ ა — დახეთქა, დაძენძვა, ზ. იმერ. წერ.) — ჩ ქ ლ ე თ//ჩ ქ ლ ი თ (ჩ ქ ლ ე თ ს, ქგლ VIII).

117. კომპლექსებს, რომლებსაც გვაძლევს ნ სონანტი ანლაუტის თანხმოვნის მომდევნოდ, აგრეთვე რამდენიმე ახსნა დაეძებნება.

კომპლექსი მიღებულია ხმოვნის რედუქციის შედეგად: ბ ნ ე ვ—*ბ ე ნ-ე ვ (ა ბ ნ ე ვ ს, ქგლ I; იბნევა, ქგლ IV; შდრ. დ ა-ი-ბენ/ი/), ქ ნ ა ტ—*ქ ე ნ-ა ტ (ჩ ა ი ქ ნ ა ტ ე ბ ა — ჩაიშლება ხარშვაში (ქათამი), ქგლ VIII; ჩ ა ი ქ ნ ე ბ ა — შიგ გაიქნება, ჩაილესება; ჩაქნიან; ჩაიშლება (ხარშვაში), ჩაიქნატება, ჩაიმქლევა, ქგლ VIII; შდრ. ჩ ა-ქენ/ი/), ქ ნ ე ვ—*ქ ა ნ-ე ვ (გ ა ა ქ ნ ე ვ ს, ქგლ II; შდრ. გ ა ა ქ ა ნ ე ბ ს, ქგლ II), ძ ნ —*ძ ა ნ//ძ ა ლ (ძ ნ ო ბ ა ა იგი ბილწი, ექუსთ. 41, 1; ძ ნ ო ბ ი — შეწყობილი კმაჲ, საბა; თამარ, შენ გ ი ძ ნ ო ბ, თამარ. II, 5; „ძ ნ ო ბ ა ს წარმომავლობა... უნდა გვავარაუდებინებდეს ამოსავლად... ძ ა ლ-ს (საკრავი ინსტრუმენტის სიმს, ლარს): ძ ა ლ-ი—*ძ ლ ო ბ ს (ისე როგორც კ მ ა—კ მ ო ბ ს)//ძ ნ ო ბ ს? (მსგავსად ქორწილ-ი — ქორწინებისა ან სიკუდილ-ი — სასიკუ-

¹ ჰ. ფოგტი ფიქრობს, რომ ყ ე ლ სახელისაგან უნდა იყოს ნაწარმოები ზმნური ფუძე ყ ლ ა ა, იხ. მისი *Suffixes verbaux en géorgien ancien*, NTS, XIV, 1947, § 3.

² ილ. აბულაძე, ძველი ქართლის ლექსიკიდან, 4. ძალი — ძნობა — მძნობარი... იკე, ტ. XII, 1960 წ., გვ. 215; აგრეთვე: К. Кекелидзе, *Иерусалимский канонарь*, VII в., 1912, გვ. 341.

დინ-ისა“)... მეტათეზისის შედეგად: კნის—კსინ (კნისობა — სიტყვთ და საქმით მაწყინარობა, საბა; მკსინვარება — რისხვა, წყრომა; იქმნა ჩუენ შორის მკსინვარებაჲ, ლმნ. 102, 35; ცილობა, სამღურავი, კამათობა, ჩუბ. ნ.: და იყო მკსინვარებაჲ მათ შორის, მოციქ. 15, 39; წოდებისაებრ შენისა კსინვით ვიდრე-მე კსინევდი, ასურ. 121, გ, 28), სნეკვ—კვნეს—კუნეს (სნეკვა — იხ. კუნესა, ჩუბ. ნ.; კვნესა, ქგლ IV)...

სუბსტიტუციის შედეგად: გნეს—გლეს (მოგნესვა — მოგლესა, დაგლესვა; გნესვა — ქვევრის თავზე აყალო მიწის დაგლესა, იმერ. გაჩ.), ღნეშ—ღრეშ (ღნეშა — სახის დაღმეჯა, ღუშვა, ღრეჯა, იმერ. ცხად.; ღრეშა — დაღმეჯა სახისა, შეჭმუნხა წარბებისა შეწუხებულად. იმერ. ცხად.; ღრეშ, თავის მხრივ,—ღრენ; იხ. გვ. 225), პნევ—ბნევ—ბენ (აპნევს—იხ. აბნევს, ქგლ I; ძირია ბენ)...

ფიქრობენ, რომ ძნეყვან-ში ნაჩენილია (შდრ. ძეგვა)¹, ეგვე შეიძლება გვეფიქრა ღნავ ფუძის შესახებ (ღნავილი — სუსტი ხმით უილაჯოდ, უნდილად კნავილი ან ტირილი, ქგლ VII), როცა მას ვუდარებთ ღავ ფუძეს (ღავილი — უღონოდ ტირილი, ლეჩხ. ჩიქ.; ცუდი ტირილი, ჩუბ. დ.; ღავის, ჩუბ. დ.)...

118. გაანალიზებული მასალა გვიჩვენებს, რომ ზმნური ფუძეების თავიიდურა პოზიციაში სონანტების შემცველი თანხმოვანთა კომპლექსები ძირითადად მაინც ხმოვნის რედუქციის შედეგად არის მიღებული, იშვიათად — სონანტის განვითარების შედეგად; მეტათეზისი აგრეთვე გვევლინება ანლაუტში თანხმოვანთა თავმოყრის მიზეზად (გლაგან—განგლ), თუმცა ყოველთვის არა (სნეკვ—კვნეს); რაც შეეხება სუბსტიტუციას, თავისთავად ის არ წარმოადგენს თანხმოვანთა კომპლექსების წარმოქმნის წყაროს, მაგრამ კერძო ფუძეში კომპლექსის ამოსავალი წევრის დადგენას შეუძლია მიგვაკვლევინოს, რედუცირებულთა თუ არა ხმოვანი ანლაუტის თანხმოვანსა და მის მომდევნო სონანტს შორის (ფლატუნ—ფრატუნ—*ფარატუნ).

ზმნური ფუძეების ანლაუტში ჰარმონიული კომპლექსის მეორე წევრი ხშირად განვითარებულია. ზოგი სათანადო მაგალითი სხვადასხვა ადგილას გვაქვს დამოწმებული მაგრამ რამდენადაც საკითხის სპეციალურ განხილვას არ ვისახავთ ახლა მიზნად, ამდენად მეტი მასალის მოტანა საჭიროდ არ მიგვაჩნია.

¹ ფ. ნაიხერი, დასახ. ნაშრ., გვ. 31.

სონანტების შემცველი (ვ-ს გარდა) კომპლექსების ანალიზი ისევე იმ მოსაზრებისაკენ გვიბიძგებს, რომ ზმნური ფუძეების ანლაუტშიც თანხმოვანთა თავმოყრა მეორეული უნდა იყოს.

IX. უმარცვლო და მარცვლიანი ზმნური ფუძეების ისტორიული ურთიერთმიმართების საკითხისათვის

119. ზმნური ფუძეების სტრუქტურული მოდელების რაოდენობრივი მონაცემების მიხედვით, რომლებიც I თავშია წარმოდგენილი, ჩანს, რომ უმარცვლო ფუძეები (115 = 2,098%) ქართულში, მარცვლიანი ფუძეებთან (5366 = 97,902%) შედარებით. იშვიათად გვხვდება.

საკითხი ისმის: უმარცვლო ფუძეების შედარებითი სიმცირე უფრო ადრინდელ ვითარებას ასახავს, თუ მეორეულია, მარცვლოვანი ფუძეების გაუმარცვლოების შედეგად მიღებული.

ქართულის ფარგლებიდან გაუსვლელადაც შეიძლება დავინახოთ, რომ არა ერთი და ორი უმარცვლო ფუძე ადრე (ან ოდესღაც) მარცვლიანი იყო და ხმოვანს შეიცავდა¹.

¹ თანამედროვე ქართულის თვალსაზრისით თუ შეეხედავთ ქვემოთ დამოწმებულ ფუძეებს, ისინი წყვილთანხმოვანიანებად შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგრამ ძველი ქართულის ან დიალექტური თუ იშვიათად ხმარებული ფორმების მოშველიებით თანხმოვნებს შორის ხმოვანი აღდგება:

ბ ნ — ბ ე ნ: ე უ ბ ნ ე ბ ა, უთხრა, უთქვამს, ქგლ III... ამ ზმნას ამჟამად სხვა ფუძე ენაცვლება II სერიის ფორმებში: ვ-უ-თხარა, უ-თხარ, უ-თხარ-ა... ფუძეა თითქოს ბ ნ, მაგრამ შდრ.: მას კაცსა ამოდ ე ე უ ბ ე ნ, ვ. ტ. 436, 1; ერთმანერთსა ე ე უ ბ ე ნ ი თ, ვ. ტ. 418, 2; მართალია. ბოლომდე ნათელი არ არის უ-ს ფუნქცია ვ-ე-უ-ბ ე ნ ზმნაში...

ბ რ — ბ არ: და ე უ ბ რ ე ბ ა, და ე უ ბ რ ა, და ე უ ბ რ ე ბ ი ა, ქგლ III; შდრ.: არ ბაგენი ა უ ბ არ ნ ა, ვ. ტ. 245, 2; კაცსა არც ყოლ არ ეუბნის, წვა უ ბ არ ი, ვითა მწყრალი. შვდ. 1124, 2; შდრ. აგრეთვე: და ა ბ არ ე ბ ს, და ა ბ არ ა, და ე უ ბ არ ე ბ ი ა, ქგლ III.

ზ მ — ზ ამ: და რაოდენნიმე და მ ი ზ მ ა ნ ე ამნი უღაბნოს, კიმ. I, 49, 12; და წამსა ვერ და ზ მ ე ნ ერთგან, ვისრ. 82, 6; შდრ.: არას და ვ ზ ამ შინა ხანსა, ვ. ტ. 671, 1.

ს მ — ს ე მ: ე ს მ ი ს, ე ს მ ა, ს მ ე ნ ი ა, ქგლ III; რამსა ის მ ე ნ თ მისსა, ი. 10, 20; მრავალი ე ს მ ი ნ ა მისგან. მრკ. 6, 20; შდრ.: შე გ ე ს ე მ ი ნ ლოცვისა ჩემისა, ფსალ. 4, ა, 2; მსთუად შე გ ე ს ე მ ი ნ ჩემი, კიმ. I, 282, 6.

ქ ნ — ქ მ ნ — ქ ა მ: ქ ნ ა, უ ქ ნ ი ა, ქგლ VII; ქ ნ ა — ქ მ ნ ა — ქ ა მ ე ნ ა. იბრია ქ ა მ. შდრ.: ი ქ ა მ ს — შერება, სჩადის, იზამს, ხევს, მთიულე, თიან. ქართ. დიალ.

ტ ფ — ტ ე ფ: ტ ფ ე ბ ო და ნათელსა ცეცხლისა წინაშე. მრკ. 14, 54; შდრ.: წარ-ვედით მშვლობით, განძელით და გან ტ ე ფ ი თ, კთლ. 013, 2, 16.

45 მაგალითი გვაქვს ხელთ წყვილთანხმოვნიათი ფუძეებისა, ამათგან:

გ ბ — გ ა ბ (მაშინ არა ე გ ბ ო, სხუაჲ შე ე ვ ა გ ბ ე და მივართვ, ხანძთ. პბ. 7; არა შჳამოთ მისგანი უ გ ბ ო ლ ვ ე ლ ი, არცა მ გ ბ ა რ ი წყლითა, გამ. 12, 9; შდრ.: უ გ ა ბ ა ვ ი — უ ხ ა რ — შ ა ვ ი, უ გ ბ ი ლ ი, ბერ.; უ გ ა ბ ი — დაუმწიფებელი, მკვახე ხილი, ლეჩხ. აღ.... ამას მხარს უჭერენ სხვა ქართველურ ენათა მონაცემებიც) ¹.

გ ზ — გ ა ზ // გ ი ზ // გ უ ზ (ცეცხლი იგი ე გ ზ ე ბ ო დ ი ს მ ა ს ზ ე და, ლევ. 6, 9; ცეცხლთა ცხელთა ა ნ ა გ ზ ი თ ა, ვ. ტ. 305, 4; შდრ.: გ ა ზ გ ა ზ ი — ცეცხლის პრიალი ალითა და ხმაურით, იმერ. ცხად.; გ ი ზ გ ი ზ ი, გ უ ზ გ უ ზ ი, ქგლ II; ძირები ხმაბაძვითია, კერძოდ რომელი ხმოვანია რედუცირებული გ ზ ძირში, ახლა ძნელი სათქმელია.

დ რ — დ ა რ (უ დ რ ი ს — ტოლია, ეთანხმება, ეთანასწორება, ქგლ VI; შდრ.: დ ა რ ი — ტოლი, ბადალი; შესადაარი; მსგავსი, ქგლ III; უ დ რ ი ს* — უ-დ ა რ-ი-ს).

ვ ს — * ვ ე ს ² (გ ა ა ვ ს ე ბ ს, გ ა ა ვ ს ო, გ ა უ ვ ს ი ა, ქგლ II; რომელთა ა დ ა ვ ს ნ ე ს სახლნი მათნი ვეცხლითა, იობ. 3, 15 (შდრ. სვან. გუეში — „სავსე“).

ზ რ — ზ ა რ (სიცხე სწვავს, ყინვა დ ა ა ზ რ ო ბ ს, ვ. ტ. 1347, 4; ჩვენ ზამთარი ვერ დ ა გ ვ ზ ვ რ ი დ ა, ვ. ტ. 1020, 4; შდრ.:

ც დ — ც ო — ც ე თ: ც დ ე ბ ა, შე ე ც დ ა, შე ე მ ც დ ა რ ა, ქგლ VIII; მუნქუ-ესვე ც თ ი ა ნ, მრკ. 4, 17 C; რამეთუ ს ც თ ა ა დ ა მ ი, სინ. 35, 9; შდრ.: რ ა დ ს ც ე თ. საწყალო, და მე მ ა ც თ უ ნ ე ბ, ხანძთ. პბ. 11; ნუთუ თქუენცა შე ს ც ე თ ი თ. ი. 7, 47 C...

წ მ — წ ა მ: დ ა ი მ ო წ მ ე ბ ს, დ ა ი მ ო წ მ ა, დ ა უ მ ო წ მ ე ბ ი ა, ქგლ III; შდრ.: წ ა მ ე ბ დ ა, ვ-დ: ყოველი, რაჲცა ექმენ, მითხრა მე. ი. 4, 39; არა სწორ იყუნეს წ ა მ ე ბ ა ნ ი მ ა თ ნ ი, მრკ. 14, 56.

ხ მ — ქ ე მ: ხ მ ე ბ ა, გ ა ხ მ ა, გ ა მ ხ მ ა რ ა, ქგლ VIII; შდრ.: ვითარცა თივაჲ გ ა ნ ე ქ ე მ, ფსალ. 101, 12.

ხ შ — ქ ა შ: დ ა ხ შ ა ვ ს, დ ა ხ შ ა, დ ა უ ხ შ ა ვ ს, ქგლ III; შდრ.: დ ა კ ქ ა შ კ ა რ ი შ ე ნ ი, მ. 6, 6; დ ა კ ქ ა შ თ სასუფეველი წინაშე კაცთა, მ. 23, 14, და ა. შ.

თითოეული ამ ფუძეთაგან, სტრუქტურულ მოდელეებში მათი განაწილებისას, წყვილთანხმოვნიანებში კი არ არის შეტანილი, არამედ ბ ა დ ტიპის ფუძეებში.

¹ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, მიმოხილველი, I. 1926, გვ. 203.

² ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, V, ენიმკის მოაზბე, X, 1941, გვ. 233.

ზ ა რ // ზ ო რ გაორკეცებულ ძირებში: ზ ა რ ზ ა ლ ი, ზ ა რ ზ ა ლ ე ბ ა — ცახცახი სიცივისაგან, ციებისაგან, სიძულვილით, შიშით, ნდომით, იმერ. ცხად.; აგრეთვე ზ ო რ ზ ა ლ ი — ჟრჟოლა, მეტიმეტი ნდომისაგან გამოწვეული ჟრუანტელი, კანკალი, მესხ. მსრ.; ზ ო რ ზ ო რ — ზრზოლა, ინგილ. ჯან.; შ ა ზ ო რ ზ ო რ ე ვ ა ე — შეერჯოლება, ინგილ. დამბ.).

რ ბ — რ ე ბ (რ ბ ი ს, ქგლ VI; შდრ.: რ ე ბ ს — იგივეა, რაც დადის; ქგლ VI).

რ ჩ — *შ ე თ // *შ ე დ (დ ა რ ჩ ე ბ ა, დ ა რ ჩ ა, დ ა რ ჩ ე ნ ი ლ ა, ქგლ III; არა და შ თ ა შ ე ი ლ ი, მ. 22, 25; არა და შ თ ე ს (დ ა შ დ ე ს, C) აქა ქვაა ქვასა ზედა, მ. 24, 2. რ ჩ — შ თ — *შ ე თ — *შ ე დ // *ს ა დ // — *შ ა დ // *შ უ ე დ ³).

რ ჩ — შ უ დ (არჩობს, ქგლ I; რ ჩ — შ თ — შ დ — შ უ დ (იხ. გვ. 169). რ ჯ — ს ა ჯ (იხ. გვ. 170).

ღ რ — ღ ე რ (იხ. გვ. 280).

წ დ — წ მ დ — წ მ ე დ — *წ ა მ ე დ (დ ა წ დ ე ბ ა — იგივეა, რაც დაწმდება, ქგლ III; დ ა წ მ დ ე ბ ა — წ მ ი ნ დ ა გახდება, ლექი ძირს წაუვა, — დაწმინდავდება, ქგლ III; წ მ დ — წ მ ე დ; შდრ.: გარდაუტევის და დასწმედნ წყალსა მას ქვასა ზედა, კიმ. I, 115,5; წ მ ე დ — *წ ა მ ე დ ⁴ (წმედ//წმიდ—წმიდა—წმინდა).

ძ ნ — *ძ ა ნ // ძ ა ლ (მიყუარს სიცოცხლე და მიძნავს სიკუდილი, ბალავარ. 101, 2; უ ძ ნ დ ა ს ი ტ ყ უ ა დ ი გ ი, ლ. 11, 53)

ხ ტ — ქ ე დ // ქ ე ტ (ხ ტ ი ს, ქგლ VIII; უ ხ ტ ი ს, უ ხ ტ ე ბ ა, ქგლ VI; შ ე ხ ტ ე ბ ა, შ ე ხ ტ ა, შ ე მ ხ ტ ა რ ა, ქგლ VII; ხ ტ მიღებული ჩანს ქ ე დ ფუძისაგან, რომელთანაც რამდენიმე მნიშვნელობაა დაკავშირებული ძველ ქართულში და მთის თანამედროვე დიალექტებში, სადაც ის ამჟამადაც იხმარება. ამათგან ძირითადია „სიარულის, მიმოსვლის“ მნიშვნელობა.

¹ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. X, გვ. 303—304; შ ი ს ი ე ვ ე: III ტიპის ვნებოთის წარმოება ქართულში, საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. III, № 9, გვ. 966; გ. რ ო გ ა ვ ა, ქართველურ ენათა ისტორიული ფონეტიკის საკითხები, I, გვ. 66.
² არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, კანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 318.

³ თ. გ ა მ ყ რ ე ლ ი ძ ე, სიბილანტთა შესატყვისობანი და ქართველურ ენათა უძველესი სტრუქტურის ზოგი საკითხი, 1959., გვ. 66—67; Г. А. Климов, Этимологический словарь..., გვ. 215.

⁴ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ფუძედრეკად ზმნათა სუფიქსაციისათვის, გვ. 232.

შესაბამისი ზმნისწინების დართვით (აღ, აღმო, შთა, შთამო, და, დამო) კედ ფუძე გამოხატავდა მოძრაობას ზემოთ და ქვემოთ: აღმოკდა მიერ წყლით, მ. 3, 16 C; აღკდა მთად, მ. 5, 1 C; რაყამს დაჰკდა მზე, მრკ. 1, 32 C; შთაკდის მეზუერჴ და აღმოკდის მახარებელად, სინ. 78, 16; „აღმა-დაღმა“ მოძრაობის მნიშვნელობისაგან ჩანს განვითარებული „ხტომის“ მნიშვნელობა. ამ მნიშვნელობათა მიჯნაზეა ზოგი მაგალითი ძველი ქართულის ძეგლებიდან: უკუეთუმცა აღმოკდე ს თევზი კმელად, სწავლ. 188, 31; მეგულეობდა, რადთამცა გარდავეკედ ცხენსა, ლმნ. 91, 8. კედ ძირი უზმნისწინოდ ხოლმეობითში ამ სახისა გვექნებოდა: *ჯდ-ი-ს (ჯვ-კდ-ი, *ჰკდ-ი, *ჯდ-ი-ს), საიდანაც უნდა მიგველო კტ-ი-ს—ხტ-ი-ს. საინტერესოა, რომ „სიარულის, მიმოსვლის“ გამოსახატავად კედ ფუძის გარდა გვაქვს აგრეთვე ხეტ: ხეტება — тоскаться сюда и туда, ჩუბ. დ.; ხეთიალი, ქგლ VIII; დაეხეტება — ხეტებით დადის, უგზო-უკვლოდ დადის, უსაქმოდ დადის, — დახეტიალეზს, ქგლ III; მიეხეტება, მოეხეტება, ქგლ V; წაეხეტება, ქგლ VIII; ჩამოეხეტება, ქგლ VIII; აგრეთვე: მეხეტარი — მოხეტიალე, უსაქმოდ მოსიარულე ადამიანი (სვ. მეხეტან), ლეჩხ. აღ; მეხეტე — დაუბატიეებელი სტუმარი. რომელიც ვისმე დაპატიეებულს აეკვიტება, რომ თვალში არავის ეცეს მისი უცხოობა, ბერ.; შემორჩენილი გვაქვს ხეტ ძირის ვარიანტიც კეტ: დაეკეტები, გურმ. 172, 14, 2; შემოკეტება — უცხო ვინმეს მოულოდნელად მოსვლა სახლში, წამოწყდომა, შემოხეტება, მესხ. მსრ.; კეტ, ცხადია, მიღებულია კედ ძირისაგან. ხტ-ი-ს შეიძლებოდა მიგველო უშუალოდ კეტ-ისაგანაც: *კეტ-ი-ს—კტ-ი-ს—ხტ-ი-ს. სემანტიკური ანალოგიისათვის შდრ. ძვ. ქართულის ვლდომა „ხტომის“ მნიშვნელობით (და ვლდეზოდინ ვითარცა ირემი მკელობელი, ხრონ. 257, 20), სადაც ვალანვედ ძირი უნდა გვქონდეს. ფონეტიკური სახეცვლილების ანალოგიისათვის შდრ.: „ქართ. კედ¹ (გარდამო-კედ, აღმო-კედ) დაცულია ქანურში ხტ, ხთ-ს

¹ ქართულ-ზანურ-სვანურ ფორმათა ურთიერთმიმართებისათვის იხ. ვ. თოფურიძე, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში, გვ. 86; აგრეთვე, არნ. ჩიქობავა, ქანურ-მეგრ.-ქართული... ლექსიკონი, გვ. 426—427; Г. А. Климов, Этимологический словарь..., გვ. 263.

სახით: ე-ხტ-უ, მე-ხთ-უ „ავიდა“, მო-ხთ-უ „მოვიდა“, გე-ხთ-უ „დავიდა, დაეშვა“.

ძნელია ერთმანეთს დავაშორით ქედ და ქეტ ფუძეები, ხოლო თუ ასეა, არ არსებობს აუცილებლობა (და არც საბაბი), რომ ქართული ხეტიალი ოსურის *xatyn xatun* ფორმათაგან გამოვიყვანოთ¹. შდრ.: ვედ-ვლ-დ-ო მ-ა//—ვლტ (სემანტიკური სხვაობით: ი-ვლ-ტ-ი-ს), ქედ-ქდ-ო მ-ა—ქტ-ო მ-ა—ხტ-ომ-ა).

რაც შეეხება ძველი ქართულის ხლდომას, აქ იგივე ხდ (—ქდ—ქედ) უნდა გვქონდეს, ლ განვითარებულია (შდრ. *ვდ—ვლდ, იხ. გვ. 161-162). ამ აზრით საინტერესოა, რომ დასტურდება ხლდს ვარიანტიც ხლტ: მახლტუნებდიან, მწვერთნიდიან, ვ. ტ. 1394, 2; ზედა შეხლტა... თუით უქირველად ჩახლტა, ვისრ. 122, 4; რაზმთა შინა გახლტა შუელი, ქართლ. II, 249, 7)².

ამ მასალის მიხედვით ჩანს, რომ წყვილთანხმოვნისანი ფუძეების ერთი ნაწილი ბად (CVC) ტიპის ფუძეებზე დაიყვანება.

წყვილთანხმოვნისანი ფუძეების სხვა ჯგუფი სხვაგვარ ვითარებას გვიჩვენებს, ფუძის მომდევნოდ გაუჩინარებულია -ე ვ მარცვალი: ბქ—*ბქევ (კაცობრივ განბქე, სწავლ. 29, 20; ფრიადითა გამოძიებითა განბქო, ცხრ. 118, 20; შდრ.: განვაბქვეთ, სკლ. სბთ. II, 158, 5; *ბქევ—ბქვ. ბქვ მარტივდება,—ბქ, ამ უკანასკნელისაგან—ბქ, შდრ.: პქობა, გურმ. 169, 23, 1).

დნ—*დნევ (რა განადნოს ურჩებით განყინული იგი ბუნებაჲ, კიმ. I, 177, 1; არღარა მოიდნობდა სტომაქი მისი, კიმ. I, 238, 36; შდრ.: დაადნევ, ვითარცა დედაზარდლის ქსელი, ფსალ. 38, 12ა; გაუდენია ვეშაპს ის კოშკის ქედელი, რუსუდ. 183, 29).

მკ—მკევ³ (უკუეთუ ველსა გარე... თივამ ღმერთმან ეგრეთ შეამკო, ლ. 12, 28; შდრ.: განაშუჭნე და შეამკევ პირად პირადად, მთაწმ. 354, 3; შევიმკევე სამართალი, იობ, 29, 14; შეამკევ დარბაზი, ვისრ. 66, 15).

ნდ—ნდევე (არა შეუენდობდა კრებულსა მას, აპოკრ. 64, 22; შენდობა იყავნ შენდა, მ. 16, 22; შდრ.: შემინდევე,

¹ მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები..., გვ. 65, 70, 128, 195.

² ჰ. ფოგტს მიანიხია, რომ ხტომა ძველი ხლდომას სახეცვლოებაა. „ზმნის ფორმა ხლტომა შეიძლება განმარტებულ იქნეს როგორც კომპრომიზული სალიტერატურო ხლდომასი და ხალხური ხტომა-სი“, ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა. გვ. 41.

³ მკ ფუძეს ქართულში სხვა მწიფენელობაც აქვს — „მკის“: მოვიმკე. მ. 25, 26; ამ მწიფენელობით მკევ, მკვე ფუძეები ჩვენს მასალაში არ აღმოჩნდა.

მეუფეო, ასურ. 110, გ, 3; შ ე მ ი ნ დ ე ე, მამაო, ლმნ. 91, 25; შდრ. აგრეთვე მნიშვნელობის მიხედვით განსხვავებული ფუძე: მ ი გ ა ნ დ ე ე სული ჭაბუკისაჲ მის, სწავლ. 292, 21; მ ი ე ნ დ ე ე უხობასა, მფთ. სლრ. 270, 32)¹.

შ რ—*შ რ ე ე (რადთამცა განაშრო სამოსელი თვისი, კიმ. II, 143, 3. შდრ.: ვითარცა შეიშრვის მწვრჭ იგი, სახისიტყ. 286, 17).

ც ხ—*ც ხ ე ე (არა შეიციხოს ცომოვანი, ლევ. 6, 17; პურსა აქა აცხოზდენ, რუსულ. 208, 33; შდრ.: რავდენი-რაჲ შე-აციხოთ, შეაციხვეთ, გამ. 16, 23; უცხონი კუერცხნი მოიპარის და თვსა ბუდედ მიიხუნის და შეაციხვის და მართუენი გამოიკადნის სახისიტყ. 284, 35).

წ ყ—წ ყ ე ე (დაიწყენა კელნი და ფერკნი თვისნი და შეისუენა, სინ. 272, 4; ურთიერთას შეაწყვენეს და ერთ წიგნად შექმზადნეს, კიმ. I, 105,3; გარემოაწყყვეს მათ სიმრაველჳ შეშისაჲ, კიმ. II, 50, 3; რაცა ამას ზემოთ ...წამალი და საქმელი სწერია, ისი შეუწყყვე, სმკრნ. 13, 2; ხმალი, ქარქაში წელზე გავიწყყევით, რუსულ. 444, 10; ყმაწვილთან ვერა გავაწყყევით-რაო, რუსულ. 474, 30).

ჭ ნ—*ჭ ნ ე ე (მწუხრი დაჭნენ და განკმენ, ფსალ. 89, 6; ვარდო დაჭნის, სწავლ. 191, 14; შდრ.: მცენარე მისი დააჭნვენ ხორშაკმან, იობ. 15,30).

-ე ე მარცვალს გვაგარაუდებინებს ზემოთდამოწმებულ ფუძეებში აგრეთვე ის ფაქტი, რომ ზმნებს თემის ნიშნად -ობ სუფიქსი მოუღიოთ²: აღნ-ობ-ს, ამკ-ობ-ს ანდ-ობ-ს, აშრ-ობ-ს, აცხ-ობ-ს

¹ ნ დ ფუძე გვაქვს აგრეთვე უ-ნ-და ზმნაში, მაგრამ, როგორც ცნობილია, დ ძველ ქართულში ძირის კუთვნილება არ იყო, უწყვეტლის ფუძეს აწარმოებდა.

² არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ქართული ენის ზოგადი დახასიათება, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I, 062; გ. რ ო გ ა ვ ა, არარისისა და კავშირებითი მეორის ზოგ აფიქსთა გენეზისისათვის -ე ე სუფიქსთან დაკავშირებით ქართულსა და მეგრულში, აკად. მოამბე, ტ. VI, № 8, 1945; ე. ო ს ი ძ ე, ერთი ტიპის ზმნათა აწმყოს ფუძის აგებულებისათვის ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, III, 1963, გვ. 16—17; ე. გ ე უ რ ქ ო ვ ი, -ობ თემის ნიშნის გენეზისისათვის, სტუდენტთა XXV სამეცნ. კონფერენციის მოხსენებათა თეზისები, 1963, გვ. 3.

ზოგი მკვლევრის მიხედვით -ობ—*ვა ბ (-ე-აბ): „ო ...მეორეულია ვ+ადან: ე-გმობ (-*ე-გმვაბ), ...ე-აწყობ (-ე-აწყვაბ)“ Н. М а р р, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Л. 1925 г., გვ. 155 — 6, 161; აგებობის ფუძეში მართლაც გვქონდა ვ, რომელმაც მოგვცა -ა ბ ბოლოსართთ: ერთად ღროთა პირველ ჭგუფში -ობ, ხოლო III პირის -ა ნიშანთან ერთად ნამ-

აწყ-ო ბ-ს, აკნ-ო ბ-ს. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ე ა ს ვ არ ა უ დ ის მიხედვით
-ო ბ თემის ნიშანი -ე ბ სუფიქსისაგან მომდინარეობს. მაშინ აღ-
ბათ *ევ-ებ—*ვებ—ობ (და-ა-წყევ — *და-ა-წყევ-ებ—*და-ა-წყ-ვ-
ებ—და-ა-წყ-ობ). ამ -ე ვ მარცვლის კვალი ჩანს I თურმეობითის
ფუძეებშიც: *გა-უ-ღ-ნ-ვ-ი-ა—გა-უ-ღ-ვ-ი-ა, შე-უ-მ-კ-ვ-ი-ა, მი-
უ-ღ-ვ-ი-ა, გა-უ-შ-ვ-ი-ა, გამო-უ-ც-ხ-ვ-ი-ა, და-უ-წყ-ვ-ი-ა და-
-უ-ჰ-ნ-ვ-ი-ა//—და-უ-ჰ-ვ-ი-ა...

ზოგიერთ წყვილთანხმოვნიან ფუძეში, რომელთაც თემის ნიშნად
აგრეთვე -ო ბ სუფიქსი მოუღიოთ, ევ-ის კვალი I თურმეობითში
არ ჩანს. ეს მაშინ ხდება, როცა ევ—ვ სუფიქსი ფუძის ლაბი-
ალურ თანხმოვანთან მეზობლობაში ექცევა:

გ მ — *გ მ ე ე (კელმწიფობასა ე ჰ გ მ ო ბ, სწავლ. 86, 2; სულის
წმიდისა მ გ მ ო ბ ა რ ს ა არა მიეტევოს, ლ. 12, 10. შდრ.: და-
-მ-ი-გ-მ-ი-ა—*და-მ-ი-გ-მ-ვ-ი-ა—*და-ვ-გ-მ-ე-ე)¹.

თ მ — *თ მ ე ე (და უ თ მ ე თ, საყუარელნო, სულგრძელებით, სწავლ.
47, 17; რათგან და მ თ მ ე, მეცა და გ თ მ ო ბ, ვ. ტ. 526, 4;
შდრ.: და-მ-ი-თ-მ-ი-ა — *და-მ-ი-თ-მ-ვ-ი-ა, — *და-ვ-თ-მ-ე-ე).

ლ ბ — *ლ ბ ე ე (მოვიდე მცირედ ღვწო და პური და ე ა ლ ბ ე,
შუშ. 151, 21; დაღაცათუ გული შენი ქვისაჲ იყოს, მო-ვე-
-ლ-ბ-ე-ს, სწავლ. 50, 24; და-მ-ი-ლ-ბ-ი-ა—*და-მ-ი-ლ-ბ-ვ-ი-ა—
*და-ვ-ა-ლ-ბ-ე-ე).

ლ პ — *ლ პ ე ე (რამთა არა დაჰქსნდეს და და ლ პ ე ს, სწავლ. 225, 5,
მოჰლპა ბარკალი მისი, კიმ. I, 231, 35; შდრ.: და-მ-ი-
-ლ-პ-ი-ა—*და-მ-ი-ლ-პ-ვ-ი-ა—*და-ვ-ა-ლ-პ-ე-ე).

ს პ — *ს პ ე ე (მო ი ს პ ო ს სული მისი, დაბ. 17, 14; მო-მ-ი-ს-პ-ი-ა—
*მო-მ-ი-ს-პ-ვ-ი-ა—*მო-ვ-ს-პ-ე-ე. ზოგჯერ -ე ვ მარცვლის კვალი
ჩანს ისეთ ზმნებშიც, რომლებიც თემის ნიშნად -ო ბ სუფიქსს
არ იმატებენ.

ე ვ—ვ ელემენტის შემცველი ფუძეები შედარებით იშვიათად და
მეტწილად მოგვიანო ძეგლებში დასტურდება. ამ გარემოებამ შეიძ-
ლება გვაფიქრებინოს: -ე ვ ელემენტი ძირებზე გვიან დართული
სუფიქსიაო, მაგრამ საჭიროა გავითვალისწინოთ, რომ ცნობილია

ყო წყევტილში — ო (ეთქვათ, *აქრვაბ—აქრობ, *გააქრვა—გააქრო). ეს ეჭვი მით
უფრო საბუთიანია, რომ თურმეობითი პირველის ფორმებში უკვე მოიპოვება ვ:
აქრობ-ს, გააქრო. გაუქრია...“, ვ. თ ო ფ უ რ ი ა. ფუძედრეკალ ზმნათა სუ-
ფიქსაციისათვის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, III. 1936 წ.,
გვ. 228.

¹ ლაბიალური თანხმოვნების მომდევნოდ ევ(—ვ) სუფიქსის შემცველი
ვარსკვლავიანი ფორმები ერთგვარად პირობითია.

ისეთი შემთხვევებიც, როცა მოგვიანო პერიოდში ხმარებული ფორმები უფრო აღრინდელი აღმოჩენილა, ვიდრე ძველ ქართულში დადასტურებული ფორმები...

- ე ვ - ვ ელემენტი ზმნურ ფუძეებში მეორეულიც რომ იყოს, ჩვენთვის საინტერესო ვითარებაში ის ცოტა რამეს ცვლის. ამჟერად საჭიროა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ წყვილთანხმოვნიაანი ფუძეები აჩვენებენ ხმოვნის შემცველ პარალელურ ვარიანტებს.

თუ ე ვ - ვ ელემენტი ფუძეებში აღრინდელია, ეს ფაქტი იმას გვაუწყებს, რომ წყვილთანხმოვნიაანი ფუძეების გარკვეული ნაწილი ისტორიულად ც ვ ა ლ (CCVC) ტიპის ფუძეებზე დაიყვანება. თუ ე ვ - ვ ელემენტი ფუძეებში გვიანდელია, მაშინ საქმე გვექნებოდა უმარცვლო ფუძეების გამარცვლიანების ტენდენციის გამოვლინებასთან. ორივე შესაძლებელ ახსნას ერთ დასკვნასთან მივყავართ: უმარცვლო ფუძეები ქართულისათვის ორგანული არ ჩანს ისტორიულად.

მეორე მხრივ, თუ მივიღებთ მოსაზრებას უნიშნო ვნებიტებში აღდგენილი ძირების თაობაზე¹ (*და-დენ—დნ-ები, *და-ლებ—ლბ-ები, *და-ლებ—ლბ-ები, *გან-შერ—შრ-ები, *და-ჰენ—ჰნ-ები), დამოწმებულ ფუძეებში ე ხმოვანი აღდგება, და -ე ვ ელემენტის დართვის გარეშეც წყვილთანხმოვნიაანი ზმნური ფუძეები მარცვლიან ფუძეებად (ბ ა დ ტიპისა) წარმოგვიდგება. მაშინ ვნებიტების ხსენებული ფუძეები ამოსავალი იქნებოდა მოქმედებითებისათვის (*და-ლებ—*და-ა-ლებ-ეე), ხოლო ა—ე ვ აფიქსები ვნებიტებისაგან მოქმედებითი გვარის ფორმათა მაწარმოებელ თავსართ-ბოლოსართებად წარმოგვიდგებოდა, რომელთაგან -ე ვ ძირისეულად გააზრიანდა, გამარტივდა (ე ვ—ვ), ხოლო გარკვეულ ფონეტიკურ გარემოში საერთოდ გაუჩინარდა... ყველა -ო ბ თემის ნიშნიან ზმნებზე ამის თქმა მაინც გაკვირდებოდა.

რამდენიმე წყვილთანხმოვნიაანი ფუძე მიღებულია უმარცვლო უ-ს (ხოლო ზოგჯერ უ ხმოვნის) რედუქციის შედეგად:

ს ვ — ს უ (და ს ვ ა მ ს, და ს ვ ა, და უ ს ვ ა მ ს, ქგლ III; შ ე ს ვ ა მ ს, შ ე ს ვ ა, შ ე უ ს ვ ა მ ს, ქგლ VII; მ ო ი ს ვ ა მ ს, მ ო ი ს ვ ა, მ ო უ ს ვ ა მ ს, ქგლ V... შდრ.: შ ე ს უ ა ი გი საპყრობილესა, მ. 18, 30 C; და მ ს უ ა მე ბნელსა, ფსალ. 142, 3; გა ნ ი ს უ ე ნ ე, ჭამე, ს უ და იხარებდ, ლ. 12, 19; ს უ და აქლემთაცა შენთა ა ს უ, დაბ. 24, 14; მან კელი მ ო ი ს უ ა ადგილსა მას, ხანძთ. მგ, 15; უს-უმდით მას ზ ა მარილსა, ხლნწ. აღწ. 177, 30...).

¹ ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, მესამე ტიპის ვნებიტის წარმოება ქართულში, გვ. 966.

ქვ—ქუ (აღიქვამს, აღიქვა, აღუქვამს, ქგლ I; შდრ.: აღიქუა იგი ასულმან ფარაოჲსმან, მოციქ. 7, 21; შთააგლო და აღმოიქუა, ჰაბო, 183, 20; და მიიქუა იგი მკართათჳსთა, ლ. 2, 28C).

შვ—შუ (შეუშვებს, შეუშვა, შეუშვია, ქგლ VII; შდრ.: და უკუეთუ კულა ქმნის-ლა, სატრაპეზოსა არა შეუშუს, ცხრ. 61, 4; მიუშუა განძლომად, სწავლ. 305, 14).

ცვ—ცუ (იცვამს, ჩაიცვა, ჩაუცვამს, ქგლ IV; შდრ.: შთაიცუა საქურველი თჳსი, ბალავარ. 120, 31; შეაცუთ ბეჭედი ქელსა მისსა, ლ. 15, 22; აცვამს, აცვა, უცვამს, ქგლ I; შდრ.: ჯვარს-აცუ ეგე, მრკ. 15, 13; სადა ჯუარს-ეცუა იესუ, ი. 19, 20C).

წვ—წუ (დაწვავს, დაწვა, დაუწვავს, ქგლ III; შდრ.: ქალაქი მათი დაწუა ცეცხლითა, მ. 22, 7; შევიწუებოდე სიციხითა დღისაჲთა, დაბ. 31, 40).

სუ ფუძეში („სმის, დაღევის“ მნიშვნელობით) უ შეიძლებოდა ყოფილიყო ხმოვანიც (I და II პირის ფორმებში) და უმარცვლო უ-ც (III პირის ფორმებში), როცა მას მოსდევდა ხმოვანი ან ხმოვნით დაწყებული სუფიქსი¹. ამ მოსაზრების ვაერცელებას დანარჩენ ოთხ ფუძეზე დაბრკოლება ექნებოდა: ძველი სალიტერატურო ენის ძეგლებში ეს ფუძეები მხოლოდ პრეფიქსდართულები გვხვდება (აღ-ი-ქუ-ა, მი-უ-შუ-ა, ა-ცუ-ა, და-წუ-ა). მახვილი, როგორც ჩანს, უმარცვლო უ-ზე ვერ იქნებოდა, ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ დამოწმებულ ფუძეებში უ ხმოვანი არ იყო და იგი მარცვალს ვერ ქმნიდა.

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ამ ხუთ ზმნურ ფუძეს, სადაც ვითარება თავისებურია და თანამედროვე ქართულის ზოგ დიალექტურ ფორმას (დაფსება—დავსება, დაქტობა—დაქდობა რიგისას), რომელთა ახსნა სპეციალურ ლიტერატურაში მოცემულია, აუხსნელ წყვილთანხმოვნიან ფუძეებად დაგვრჩება:

გვ (რა გაგვა, თუ შემობრალო და უბედურობის ქანგისაგან დამქსნა, ვისრ. 79, 5; ჩემი არა გაგვათ-რა, რუსუდ. 312, 19).

გლ (ნუ რა რაჲ გგლიან, უტე, მოკუდეს, შუშ. 153, 33; რაჲ მგლიან, ზრახვიდეს, სწავლ. 285, 7).

ვნ (გინა თუ ავნოს რაჲმე მოყუასსა, ლევიტ. 5, 2; ჯერ-არს მისი ფრიად ვნებაჲ, მ. 16, 21; ფრიად ვნებულ იყო, მრკ. 5, 26).

¹ არნ. ჩიქობავა, მახვილის საკითხისათვის ძველ ქართულში, საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, ტ. III, № 2, 1942, გვ. 194.

- ზვ (იზვება — ხვასტაგნი შობენ, საბა; ზვევა — (იზვება, იზვების) ითქმის ხვასტაგთათვს, რომელნიც შობენ, рождать, ამის გამო მშობელს ეწოდება მეზვი, ხოლო ბერწს — უზვი, ჩუბ. ნ...).
- ლმ (არა გარდავერინეთ სასუმლითა, რაჲთა არა თავი ჩუენი გუალ-
მოს და სლვაჲ ფერკთაჲ შეგვშალოს, სწავლ. 25, 26; მელ-
მიან წელნი ჩემნი, კიმ. I, 145, 16; განკურნა იესუ მრავალ-
ნი სნეულებისაგან მათისა და საღმობათა, ლ. 7, 21).
- რგ (აბა ეგერა არა გერგო შენ ეკლესიაჲ შენი, შუშ. 152, 20;
არგებს, არგო, ურგია, ქგლ I; მორიგებს, მო-
რიგო, მოურგია, ქგლ V; შეირგებს, შეირგო,
შეურგია...).
- რთ (უკუეთუ ვინმე შეირთის დედაკაცი გლახაკი ცოლად,
სწავლ. 116, 18; უკუეთუ სუბუქი ღვინო იყოს, ყოლანუ ურ-
თავ წყალსა, და უკუეთუ საშუვალა იყოს, ჭერისაებრ ურ-
თე, ცხრ. 70, 4; მორთავს, მორთო, მოურთავს,
ქგლ V; შეირთავს, შეირთო, შეურთავს, ქგლ
VII; დაურთავს, დაურთო, ქგლ III...).
- სთ ([შროშანი] არცა შურების, არცა სთავს, მ. 6, 28; მრმ წა-
რილო ძოწეული და სთვიდამას, ხლწწ. აღწ. 188, 16; ნას-
თი — დასთული, საბა).
- სხ (შესხნეს იგინი საპყრობილესა, მოციქ. 16, 23; მiasხა
მიწაჲ საფლავსა, ლმნ. 136, 10; გამოისხამს მართუეთა,
ექუსთ. 98, 16; რომელმან დაასხა ვენაკი, მ. 21, 33; ავა-
ზაკნი დაესხნეს და განძარცუეს იგი, ლ. 10, 30; მის-
ხენ ხუთნი ძმანი, ლ. 16, 28; თავს ლაფი დაუსხამს,
რუსულ. 278, 33; წაგვასხეს იქით და იქივ აგვასხეს,
რუსულ. 228, 34..).
- ფლ (ხოლო სხუასა ნუვის უფლიედ ჩუენ თანა შემოსლვად,
შუშ. 150, 6; არამცა უფლო დათხრად სახლისა თვისისა,
მ. 24, 43).
- წბ (ადგილი, რომელსა ზედა აღიწბო ცეცხლისა მიერ ზეგარ-
დამოჲსა, ვიდრე აქამომდე იხილევების, ასურ. 161, ბ, 21;..
წბეს ძაღლთა სისხლი ნაბოთჭსი, მუნ წბონ ძაღლთა სის-
ხლი შენი, ხრონ. 122, 30; სიწბო და სირცხული დაიმკვდ-
როს, სწავლ. 159, 11; ქალსა შესწბა, გაუქვირდა, ვ. ტ.
1544, 1).

რა თქმა უნდა, ამ უკანასკნელთა შესახებაც შეიძლებოდა გა-
მოთქმულიყო ვარაუდები, რადგან ზოგი ამათგანი გვიჩვენებს ფუ-

ძის ისეთ სტრუქტურას, რომელშიც მოულოდნელი არ იქნებოდა ხმოვნის რედუქცია; რომ ფლ—*ფალ (უფლიედ, უფლო...), შესაძლებელია ამ ფუძეს კავშირი ჰქონდეს უფალ სახელთან და, მაშასადამე, წარმოშობით ნასახელარი იყოს; რომ ესენიც და ზოგი სხვაც დამოწმებულ ფუძეთაგან სონანტებზე ბოლოვდება და ამიტომ მოულოდნელი არ იქნებოდა მისი შეკუმშული სახეობა გვექონდეს შემორჩენილი; რომ ზოგი ფუძე ისეთ სტრუქტურას ავლენს, რომელიც დამახასიათებელი არ უნდა ყოფილიყო ადრინდელი ქართული-სათვის (სონანტი+ხშული: რგ, რთ) და ახსნას მოითხოვს (იხ. გვ. 178-179); რომ ზოგი სტრუქტურული მოდელი აქცესიურ კომპლექსს წარმოადგენს (წბ) და არცეს მოდელია ქართულისათვის ტიპიური; რომ რომელიმე სთ ფუძე *სეთ-ისაგან მომდინარეობს (შდრ. სვ. ლეთ)¹, ხოლო ზვ აღმოსავლური წარმომავლობის ფუძედ არის მიჩნეული² და ა. შ.

119. ანალოგიურ სურათს გვიჩვენებენ სამთანხმოვნიანი ფუძეები: ადრინდელი ვითარების გათვალისწინება საკმაო რაოდენობის ზმნურ ფუძეებში ხმოვანს აღკვადგენინებს³:

¹ თ. გამყრელიძე. გ. მაქავარიანი, სონანტთა სისტემა... გვ. 130.

² მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები... გვ. 58, 75.

³ ჩვენ აქ მხედველობაში აგრეთვე არა გვაქვს ისეთი სამთანხმოვნიანი ფუძეები, რომლებშიც ხმოვანი ძველი ქართულის ან იშვიათად ხმარებული ფორმების მიხედვით რეალურად აღდგება:

დრკ—დერკ (დრკება, შედრკა, შემდრკალა, ქგლ 111; შდრ.: მივდერკ იძულებით დაცემად, ბალავარ. 126, 17; და მოვდერკ წინაშე უფლისა, ლმნ. 130, 10).

ვრდ—ვარდ (შეუვრდა მოუყასი იგი მისი, მ. 18, 29; შეემთხვა მას გარდამოვრდომა დეკა ეტლოთაგან, ხრონ. 115, 7; შდრ.: და შთავარდა ზღუასა, ი. 21, 7C).

კვდ—კუედ (კვდება, მოკვდა. მომკვდარა, ქგლ IV; შდრ.: არა მოკვუედა შენ, ძმაო? ლმნ. 76, 30; სიკუდილით მოკუედინ იგი, მსაჯ. 21.5; რამთა არა მოკუედი იობ. 9, 29).

მსნ—მსენ (გამომსნის — გამორეცხავს ჭურჭელს (ცხელი წყლით, ჰინჭრით, მარილით და სხვ.), ქიზიყ. მენტ. შდრ.: გამო-ე-მსენ, გამო-მსენ, გამო-მსნა).

ქდლ—ქლაღ (დაქდლის (დაუქდლია) — დაბზარავს (ჩუბ. დ.); (ყხ.) ოღნავ დაეყავს (ყურძენს), //დაეყავს, დაბეყავს, ქგლ 111. შდრ.: და-ე-ქდლაღ, და-ე-ქლაღ, და-ე-ქლაღ).

რთხ—რათხ (განირთხამს, განირთხა, განურთხამს, ქგლ 11;

ვ ლ დ—ვე დ/ვი დ (ვ ლ დ ო მ ა მ და სიმღერა მიჰმადლა, სინ. 13, 14; და ვ ლ დ ე ბ ო დ ი ნ ვითარცა ირემი მკელობელა, ხრონ. 257, 20 (იხ. გვ.).

ვ ლ თ—ვ ლ დ: რამეთუ ვერაჲ გან ე ვ ლ თ ო ს ძალსა ერთისასა, პეტრიწ. II, 158, 30; გან ი ე ვ ლ თ ა სიმრავლე იგი, მოციქ. 23, 7; გან უ ე ვ ლ თ ო ლ ვ ე ლ ა დ, ბუნ. 147, 19 (იხ. გვ. 161—162).

ვ ლ ტ—ვ ლ დ (ვ ი ე ვ ლ ტ ო დ ი თ და გამოვაშორეთ იგინი, მსაქ. 20, 32; ი ე ვ ლ ტ ო დ ა შიშუელი მათგან, მრკ. 14, 52 (იხ. გვ. 162).

თ რ თ—*თ ო რ-თ ო ლ (ან—თ ა რ-თ ა ლ) (იხ. გვ. 249—250).

თ ქ რ—თ ქ ე რ (თ ქ რ ო მ ა — მიფრენა, შეჭიდება, საბა; მივარდ-
ნა განსახეთქად ანუ საკებნად, ჩუბ. ნ.: განუტევენეს მის ზედა
ორნი იგი ლომნი. მყის შესთქრეს მას ორკერძოძოთვე
თითოეული და შებმა უყვეს წა მას... ხელნაწ. აღწ. 182, 9.
შდრ.: გათქერს — გათელავს, გაქელავს; გადატ. სცემს;
დაბეგავს, ქგლ II).

კ ლ თ—კ რ თ—კ ე რ თ (კ ლ თ ი ს — დუღილი ამოდის, საბა;

შდრ.: წარმოირათხ ჰელი შენი, მრკ. 3, 5C; განირათხ ჰელი
შენი, მ. 12, 13C).

რ ტ ყ—რ ა ტ ყ (არ ტ ყ ი ა, ერ ტ ყ ა, რ ტ ყ მ ი ა, ქგლ I; შდრ.: წარმოქედ,
სარტყელი შეირატყ, ლ. 17, 8C).

ს კ ე—ს კ ე უ ე ნ (ს კ მ ა — დაკერა, საბა; ს კ მ ა, ს კ მ ე ვ ა — ცემა, რტყმევა;
უსკვამს, უსკვა, უსკმევეია, ნასკვამი, იმერ. ცხად; ყვე-
ლა ამ ფორმათათვის ამოსავალია სკე—სკუ ძირი, რომელიც, თავის
მხრივ, უნდა მომდინარეობდეს სკუენ ფუძისაგან მნიშვნელობით „და-
ცემა, დარტყმა“, შდრ.: ხელი მოჰკიდა, მიწასა დაასკენა, დაკლა და-
ნითა, ვ. ტ. 1115, 4).

შ ე რ—შ უ ე რ (და შე რ ე ბ ა, და შე რ ა, დამ შე რ ა ლ ა, ქგლ III; შდრ.:
ცულად დაეშუერ რულუნებითა, იობ. 2, 96; რად მოშუერ აქა,
მოწაფეო, ღმთობტ. 136, 7; რ-დაეშუერ გზისა მისგან, ხელნწ. აღწ.
189, 34).

წყ დ—წყ უ ე დ (გაწყ დ ე ბ ა, გაწყ დ ა, გა მწყ დ ა რ ა, ქგლ II; შე-
წყ დ ე ბ ა, შეწყ დ ა, შე მწყ დ ა რ ა, ქგლ VII; მოწყ დ ე ბ ა,
მოწყ დ ა, მო მწყ დ ა რ ა, ქგლ V; შდრ.: განუწყდა მას საბელი,
კიმ. I, 194, 7; მე რამინის სიყუარულსა არა მოვსწყდები, ვისრ.
105, 3; შდრ.: მარცხენწ ფერჯი ძარღუთაგან მოწყუედილო, კიმ. II,
106, 33; სიყმისა სიციოცლისაგან ნუ მომწყუედ, ვისრ. 79, 4; ათა-
სითა ვინ ტოილოძთა დამაბას, მისი გაუწყუედელი არ დავდგები,
ვისრ. 239, 1).

ხ ე დ—ხ ე ე დ (შე ხ ე დ ე ბ ა, შე ხ ე დ ა, შე ხ ე ე დ რ ი ა, ქგლ VII; შდრ.:
მრავალი ძირი შემხუდა მე დღეს, მ. 27, 19C; წილ-მხუედა მე
ჩეხულთა თანა, ფსალ. 15, 06).

კ ლ თ ო ლ ვ ა — დუდილივით, ჩუბ. ნ.; რომელიმე წყალთაგან და ბრწყინვალეთა ბროლთა გა მ ო მ კ ლ თ ო ლ ვ ა რ ე არს, ხრონ. 230, 1; შდრ.: კ რ თ ი ს, ქ გ ლ IV; კ რ თ ო მ ა — მცირედ შეხლტომა, საბა. იხ. კ რ თ).

კ რ თ — კ ე რ თ (შ ე კ რ თ ე ბ ა, შ ე კ რ თ ა, შ ე მ კ რ თ ა ლ ა, ქ გ ლ VII; შიში შენი განმაკრთობნ მე, იობ. 13, 21; გული მი და მოკრთებოდა, ვ. ტ. 512, 4. განჰკერთ (იხ. ა. შ ა ნ ი ძ ე, თხზულებანი, I, გვ. 177): კ რ თ — კ ე რ თ).

კ რ კ — * კ ო რ — კ ო ლ (ან — * კ ა რ — კ ა ლ) (იხ. გვ. 250).

ძ რ წ — * ძ რ ძ — * ძ ა რ ძ ა ლ (ძ რ წ ი ს — კანკალებს, თრთის, ცახ-ცახებს... ქ გ ლ VIII: ორკედება ძირი ძარ (შეძრავს, შეიძრა, ქ გ ლ VII...): * ძ ა რ — ძ ა რ (შდრ. ზ ა ნ ზ ა რ — ი, ქ გ ლ IV). რ — ს დისიმილაციით — * ძ ა რ — ძ ა ლ, მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმონის მომდევნოდ გ — ს განვითარებით — ძ ა რ — ძ გ ა ლ (ძ ა რ ძ გ ა ლ ი — იხ. ბარძგალი, ბერ.; ბ ა რ ძ გ ა ლ ი¹ — ჩქარი ცემა გულისა). * ძ ა რ — ძ ა ლ — შ ი — ა ლ მარცვლი გააზრებულია სუფიქსად, ამიტომ პირიანი ფორმა იწარმოება ძ ა რ — ძ ფუძისაგან: * ძ ა რ ძ — ი — ს — * ძ რ ძ — ი — ს — ძ რ წ — ი — ს (შდრ. კ ა რ კ ა ლ — კ რ კ ი ს, თ ა რ თ ა ლ — თ რ თ ი ს...) — წ რ წ — ი — ს, ქ გ ლ VIII).

ქ რ ქ — * ქ ა რ — ქ ა ლ (იხ. გვ. 250).

ლ ტ ვ — ლ ე ტ (ვ) (ალტობს, ქ გ ლ I; იხ. გვ. 164).

ლ ღ ვ — ლ ე ღ ვ (ლ ღ ვ ე ბ ა, გ ა ლ ღ ვ ა, გა მ ლ ღ ვ ა ლ ა // გ ა ლ — ლ ო ბ ი ლ ა, ქ გ ლ IV; შდრ.: ლ ე ღ ი — თოვლის დნობა, ქ გ ლ IV; ლ ე ღ მ ა — თუცა შემბალი თოვლი შეყინა, ეწოდება ბზარი და რა ბზარი მზემა შეაღბო, ეწოდება ლ ე ღ მ ა, საბა; ყინული ან შეყინული თოვლი, რომელიც დნობას იწყებს (თოვლ-ჰყაბი), ქ გ ლ V; და ლ ე ღ მ უ ლ ი — შერბილებული. დამბალი, იმერ. გაჩ.; ფუძე სამი ვარიანტით გვაქვს დატული: ლ ე ღ // ლ ე ღ მ // ლ ე ღ ვ (იხ. აგრეთვე გვ. 163).

ლ ხ ვ — ლ დ ვ — ლ ე ღ ვ (ლ ხ ვ ე ბ ა, გ ა ლ ხ ვ ა, გა მ ლ ხ ვ ა რ ა // გ ა ლ ხ ო ბ ი ლ ა, ქ გ ლ IV; იხ. ლ ღ ვ).

ს კ დ — ხ ე თ ქ (გ ა ს კ დ ე ბ ა, გ ა ს კ დ ა, გა მ ს კ დ ა რ ა, ქ გ ლ II; გ ა ნ — ხ ე თ ქ — ს — * გ ა ნ — ხ ე თ ქ — დ ე ბ ი — ს — * გ ა ნ — ჰ — თ ქ — დ

¹ თვით ბ ა რ — ძ გ ა ლ — ძ ა რ — ძ გ ა ლ — ისაგან მომდინარეობს (პირველი სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვანია შეცვლილი).

ე ბ ი-ს—*გ ა ნ-ს-თ ქ-დ-ე ბ ი-ს— გ ა-ს ქ-დ-ე ბ ი-ს — გ ა-ს კ დ-
ე ბ ი-ს)¹.

ს ქ დ—ხ ე თ ქ (იხ. ს კ დ).

ტ ყ ბ—ტ ყ უ ბ (მოიყვანა ყრმაღ... და შე ი ტ ყ ბ ო, მ რ კ. 9, 36;
შ ე ი ტ ყ ბ ნ ა ი გ ი ნ ი, მ რ კ. 10, 16; შე ტ ყ ბ ო ბ ა — შე ტ ყ უ-
ბ ე ბ ა, გ უ ლ შ ი ჩ ა კ ვ რ ა, ჩ ა ხ ტ ე ბ ა, ს ი მ ფ. ლ ქ ს კ.; ტ ყ ბ ძ ი რ ა
წ ა რ მ ო შ ო ბ ი თ ნ ა ს ა ხ ე ლ ა რ ი ა — ტ ყ უ ბ).

ფ რ დ—ფ ა რ დ (ფ რ დ ა — ს ყ ი ღ ვ ა, ს ა ბ ა; ფ რ დ ი ლ ი — ს ყ ი ღ უ-
ლ ი, ნ ა ს ყ ი ღ ი, ს ა ბ ა; ფ რ დ ი ღ ე ს ზ რ ო ხ ა ს ა და ც ხ ო ვ ა რ ს ა და
ტ რ ე დ ს ა, ი. 2, 14; ეს ი გ ი ვ ე ფ ა რ დ ძ ი რ ი უ ნ და ი ყ ო ს, ს ა ხ ე-
ლ ა დ რ ო მ გ ვ ა ქ ე ს. ფ ა რ დ ი — ტ ო ლ ი, დ ა რ ი, თ ა ნ ა ბ ა რ ი, ც ა ლ ი,
ქ გ ლ VII; ფ ა რ დ ვ ა, გ ა ნ ფ ა რ დ ვ ა — продавать, ჩ უ ბ.
დ.: ხ ო ლ ო ს ო ფ ე ლ ი არ ს ს ა ფ ა რ დ უ ლ ი ს უ ლ თ ა ც ხ ო რ ე-
ბ ის ა ზ, ხ ო ლ ო რ ა ყ ა მ ს ღ ა მ ე მ ო ი წ ი ო ს, ც უ დ ი ქ მ ნ ე ნ მ ო ფ ა რ-
დ უ ლ ნ ი, ს წ ა ვ ლ. 204, 4 (ს ე მ ა ნ ტ ი კ უ რ ი ა ნ ა ლ ო გ ი ის ა თ ვ ის შ დ რ.
ძ ე ე ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ის ტ ე რ მ ი ნ ი ს ა ს წ ო რ ი, რ ო მ ე ლ ი ც ფ უ ლ ის
ერ თ ე უ ლ ის ა ღ მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ი ი ყ ო: მ ი ე ც ი თ რ ო მ ე ლ ს ა ა ქ ე ს ა თ ი
ს ა ს წ ო რ ი ვ ე ც ხ ლ ი, ლ. 19, 24. შ დ რ.: ს წ ო რ ი // ფ ა რ დ ი.
ფ ა რ დ — ს ა ხ ე ლ უ რ ი და ზ მ ნ უ რ ი ფ უ ძ ე ა ღ მ ო ს ა ვ ლ უ რ ი წ ა რ მ ო-
მ ა ე ლ ო ბ ის ა დ არ ის მ ი ჩ ნ ე უ ლ ი)².

ღ რ ნ—ღ რ ე ნ—*ღ ე რ-ღ ე ნ (ღ ა ღ რ ნ ო ბ ა — დ ა კ ე ნ ო ბ ა, დ ა მ-
ღ რ ა ლ ი — დ ა მ ქ ე ნ ა რ ი, ქ ყ.; ბ ე რ.; ა მ ო ს ა ვ ა ლ ი ჩ ა ნ ს ფ უ ძ ე
ღ რ ე ნ // ღ რ ი ნ — „ბ რ ე ც ა, ღ რ ე ც ა, ღ მ ე ჯ ა, ღ ვ ლ ა რ კ ე ნ ა — კ ე ნ ო-
ბ ის“ ზ ო გ ა დ ი მ ნ ი შ ე ნ ე ლ ო ბ ი თ. ... ფ უ ძ ე რ ე დ უ ლ ი ც ი რ ე ბ ე უ ლ ი ძ ი-
რ ე ბ ის ა გ ა ნ უ ნ და ი ყ ო ს წ ა რ მ ო ქ მ ნ ი ლ ი: ღ რ ე ნ — *ღ ე რ ღ ე ნ
(შ დ რ. ღ ა რ ღ ა ც ი — ა ვ ა დ მ ყ ო ფ ო ბ ა, ს უ ს ტ ა დ ყ ო ფ ნ ა, ლ ე ჩ ხ-
ა ლ.). — *ღ ე რ-ე ნ — ღ რ ე ნ — ღ რ ნ — ღ რ ნ). ღ რ ო ბ ა — ო დ-
ნ ა ვ გ ა ხ მ ო ბ ა, შ ე ქ ე ნ ო ბ ა, ქ გ ლ VII. ვ ვ ა რ ა უ დ ო ბ თ, რ ო მ ხ დ ე ბ ა რ ე-
დ უ ლ ი კ ა ც ი ა *ღ ე რ ძ ი რ ის ა, რ ო მ ე ლ ი ც დ ა მ ო უ კ ი დ ე ბ ლ ა დ
უ ნ და გ ვ ქ ო ნ დ ე ს შ ე მ ო ნ ა ხ უ ლ ი ფ უ ძ ე შ ი ღ რ ო ბ ა „ქ ე ნ ო ბ ა“.
ქ გ ლ VII; დ ა ღ რ ო ბ ა — მ ც ი რ ე დ მ ო წ ყ ე ნ ა, ს ა ბ ა; შ დ რ.
ღ ა ღ რ ე ჯ ა — ღ ი დ ა დ მ ო წ ყ ე ნ ა, ს ა ბ ა).

არსებობს ღ რ ფ უ ძ ის ს ხ ვ ა გ ვ ა რ ი ა ხ ს ნ ა ც: *ღ უ ე რ —

¹ ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქ ა რ თ უ ლ ი გ რ ა მ ა ტ ი კ ის ს ა ფ უ ძ ე ლ ე ბ ი, გ ვ. 545.

² ამ საყიბოზე სპეციალურად იხ. მზ. ან დ რ ო ნ ი კ ა შ ე ი ლ ი, ფ ა რ დ
და გ უ რ ი ნ // ზ რ უ ნ ფ უ ძ ე თ ა გ ა ნ ნ ა წ ა რ მ ო ე ბ ი ს ი ტ ყ ვ ე ბ ი ქ ა რ თ უ ლ შ ი, თ ბ ი ლ ის ის
ს ა ხ. უ ნ ი ვ ე რ ს ი ტ ე ტ ის შ რ ო მ ე ბ ი, ტ. 93, 1960 წ.; მ ი ს ი ე ე, ნ ა რ კ ვ ე ე ბ ი, გ ვ. 193.
385, 195, 385, 386.

ღ უ რ (შდრ. ღ ვ რ ე მ ა, ზან. ღ უ რ უ ნ) — ღ რ ¹.

ღ რ ღ ე ნ — *ღ ე რ — ღ ე ნ (ღ რ ღ ნ ი ს, ქგლ VII, იხ. გვ. 252).

შ რ შ — *შ ე რ შ — *შ ე რ შ ე რ (ღ ა მ შ რ შ ა ლ ი — გამხმარი, ჩამომხმარი, ქრესტ., წმიდა მუშანიკ ღ ა მ შ რ შ ა ლ ი ღ ა ღ ა ბ უ შ ე ბ უ ლ ი ტ ი რ ი ლ ი თ ა, შუშ. 155, 6, იხ. გვ. 248).

ჭ კ ნ — ჭ ნ — *ჭ ე ნ // ჭ ნ ე ე (ღ ა ჭ კ ნ ე ბ ა, ღ ა ჭ კ ნ ა, ღ ა მ ჭ კ ნ ა რ ა, ქგლ III; შდრ.: ღ ა ჭ კ ნ ე ბ ი ს, ღ ა ჭ კ ნ ა, ღ ა მ ჭ კ ნ ა რ ა — იგივეა, რაც ღ ა ჭ კ ნ ე ბ ა, ქგლ III; ვარდი ღ ა ჭ კ ნ ი ს, სწავლ. 191, 14; ღ ა ჭ კ ნ ა ვ ი თ ა რ ც ა მ ო ლ ო ჭ ი ს ი ც ხ ე ს ა, იობ. 24, 24; ჭ კ ნ ფ უ ძ ე შ ი კ გ ა ნ ე ვ ი თ ა რ ე ბ უ ლ ი ა. ჭ ნ — ჭ ე ნ ². ან: ჭ ნ — ე ე — *ა ჭ ნ — ე ე — *ა ჭ ნ — ე ე — ე ე ბ — ს — *ა ჭ ნ — ე ე — ე ე ბ — ს — ა ჭ ნ — ო ბ — ს (იხ. გვ. 272).

ხ ლ დ — ხ დ — ქ ე დ (ხ ლ დ ო მ ა — ხ ლ ტ ო მ ა; მ აღ ლ ა დ კ ი ს კ ა ს ა დ რ ე ც ა შ ე ფ რ ე ნ ა ს ა [უხმობენ], საბა (იხ. ს ლ ე ა): მ ი რ ბ ი ო დ ე ს ... მ კ ე ლ ო ბ ე ლ ნ ი ხ ლ დ ო მ ი თ ვ ი თ ა რ ც ა ი რ ე მ ნ ი, ჰაბო, 197, 17; მ ა შ ი ნ ხ ლ დ ე ბ ო დ ი ა ნ მ კ ე ლ ო ბ ე ლ ნ ი, ბ ო ლ ნ. 75, 26 (იხ. გვ. 271).

ხ ლ ტ — ხ ტ — ქ ე დ (ხ ლ ტ ი ს — იხ. ხ ტ ი ს, ქგლ VIII; ხ ლ ტ ო მ ა — ჰ ი რ უ ტ ყ უ თ ა ხ ლ ო მ ა ს ა [უხმობენ], საბა (იხ. ს ლ ე ა), იხ. ა გ რ ე თ ე ე გვ. 271).

რამდენიმე ზმნური ფუძე — ე ე მ არ ც ვ ლ ი ს კ ვ ა ლ ს გ ე ი რ ე ნ ე ბ ს:

გ რ ძ — *გ რ ძ ე ე (გ ა ნ ა გ რ ძ ო ბ ს, გ ა ნ ა გ რ ძ ო, გ ა ნ უ გ რ ძ ე ი ა, ქგლ II; ზ მ ნ ა — ო ბ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი ა, შდრ. რ ა მ ს ა ღ ა. გ ა ნ ე ა გ რ ძ ო ბ ს ი ტ ყ უ თ ა, ზ ა ნ ძ თ. ლ, 35; ღ ა რ ც ა გ ა ნ ა გ რ ძ ე ი ს კ ს ე ნ ე ბ ა მ, სწავლ. 245, 33; ბ ე ჭ თ ა ჩ ე მ თ ა მ კ ე მ დ ე ს მ ე ც ო დ ვ ი ლ ნ ი ღ ა გ ა ნ ა გ რ ძ ე ე ს უ შ ჭ უ ლ ო ე ბ ა მ მ ა თ ი, ფ ს ა ლ. 128, 3; გ რ ძ ე — *გ რ ძ ე ე, შდრ.: ზ ე დ ს ა რ თ ა ე ი გ რ ძ ე ლ — ი).

ვ რ ც — *ვ რ ც ე ე (გ ა ნ ა ვ რ ც ო ბ ს, გ ა ნ ა ვ რ ც ო, გ ა ნ უ ვ რ ც ი ა, ქგლ II; ღ ა გ ა ნ ე ა ვ რ ც ე ს ა ზ ღ ვ ა რ ნ ი შ ე ნ ნ ი, გ ა მ. 23, 18; ჰ ი რ ს ა ჩ ე მ ს ა გ ა ნ მ ი ვ რ ც ე მ ე, ფ ს ა ლ. 4, გ. ა; ზ მ ნ ა — ო ბ თ ე მ ი ს ნ ი შ ნ ი ა ნ ი ა, წყვეტილის ფუძეში უნდა ველოდეთ — ე ე მ არ ც ვ ა ლ ს. მ ა გ რ ა მ მ ი ს ი კ ვ ა ლ ი არ ჩ ა ნ ს არ ც I თ უ რ მ ე ო ბ ი თ ი ს ფ უ ძ ე შ ი ა ღ ბ ა თ ი მ ი ტ ო მ, რ ო მ *ვ რ ც ე კ ო მ პ ლ ე ქ ს ი ქ ა რ თ უ ლ ი ს ა თ ე ვ ი ს ს ა ე რ თ ო ღ არ არ ი ს ღ ა მ ა ხ ა ს ი ა თ ე ბ ე ლ ი (*გ ა ნ — მ ი

¹ მ. ს უ ხ ი შ ე ი ლ ი, ზ ა ნ უ რ ი ღ უ რ ფ უ ძ ი ს ქ ა რ თ უ ლ ი შ ე ს ა ტ ყ ვ ი ს ი ს ა თ ე ვ ი ს. თ ს უ ს ტ უ ღ ე ნ ტ ა 27-ე კ ო ნ ფ ე რ ე ნ ც ი ა. მ ო ხ ს ე ნ ე ბ ა თ ა თ ე ზ ი ს ე ბ ი, 1956 წ., გვ. 14.

² ე. თ ო ფ უ რ ი ა, მ ე ს ა მ ე ტ ი ა ს ვ ნ ე ბ ი თ ი ს წ ა რ მ ო ე ბ ა ქ ა რ თ უ ლ შ ი, გვ. 966.

-ვრცე-ი-ა). აღდგენილ ფუძეს *ვრცევ შდრ. ზედსართავი
ვრცელ-ი.

ღრძ—*ღრძევ (იღრძობს, იღრძო, უღრძვია, ქგლ
IV; ღრძობა — ფეხისა ან ხელის ძუალთა და ძარღუთ გამ-
რუდება, ჩუბ. ნ.; ფერხის და ხელის მოქნეტა, საბა.; ზმნა აგ-
რეთვე -ობ თემისნიშნაინა, ამის მიხედვით წყვეტილის ფუძე
ამ სახისა აღდგება — *ი-ღრძ-ევ, ხოლო -ევ მარცვლის
კვალი I თურმეობითის ფუძეში გამოჩნდება: უ-ღრძ-ვ-ი-ა.
ძირს აქვს სხვა მნიშვნელობაც: დაღრძობა --- დახრჩობა,
ქიზიყ. მენთ.; ბილწად დარჩობა, საბა.; ღრძობა — დარჩო-
ბა ჩუმაღ, საბა.; წაღრძობს, ქგლ VIII; ჩაღრძობა,
ქგლ VIII; მიაღრძობს, ქგლ V... -ევ მარცვლის კვალი
ვ-ს სახით აქაც დატულია: მ-ი-უ-ღრძ-ვ-ი-ა, წა-უ-ღრძ-
ვ-ი-ა...

ღრჩ—*ღრჩევ (დააღრჩობს, დააღრჩო, დაუღრ-
ჩვია, ქგლ III; ზმნა -ობ თემისნიშნაინა, წყვეტილის
ფუძე: *და-ა-ღრჩ-ევ, I თურმეობითისა—და-უ-ღრჩ-ვ-ი-ა.
ღრჩ-ხრჩ-რჩ).

ხრჩ—ხრჩევ (დაახრჩობს, დაახრჩო, დაუხრჩვია,
ქგლ III, იხ. ღრჩ-ღრჩევ. ღრჩ//ხრჩ ძირებში ღ, ხ
თანხმოვნები გაჩენილია).

რამდენიმე ზმნურ ფუძეში თანხმოვანი ვ უმარცვლო უ-საგან
არის მიღებული:

რთვ—რთუ (მიართმევს, ქგლ V; წაართმევს, ქგლ
VIII; გამოართმევს, ქგლ II; შდრ.: მოვართუ იგი
მოწაფეთა შენთა, მ. 17, 16C; მიართუა ღვწოჲ ჭიქით,
შუშ. 150, 13; გამოართუთ მაგას კუართი იგი, ლ. 15, 22C;
ართუეს ციხე, ქართლ. II, 354, 9..).

თქვ—თქუ (თქვა, ქგლ IV; აღუთქვა, ქგლ I; გაით-
ქვა, ქგლ II; დათქვა, ქგლ III... შდრ.: და აწ თქუ.
იობ. 2, 9; რომელი აღუთქუა კაცმან ფიცით, ლევიტ. 5, 4;
და მიერითვან განითქუა... საქმშ მისი, შუშ. 154, 18).

რქვ—რქუ—*რაქუ (დაარქმევს, დაარქვა, დაურ-
ქმევია, ქგლ III; შდრ.: რომელსა ერქუა პეტრე, მ.
4, 18; მოვიდა დაბასა, რომელსა სახელი ჰრქვან ცურტავ,
შუშ. 147, 1; დაარქუეს მას მნათობსა სახელის ვის, ვისრ.
37, 28; აგრეთვე: აწ მარქუ ჩუენ, მრკ. 12, 14; მიავლინეს
მისა ორნი კაცნი და მიჰრქუეს, ვითარმედ..., მოციქ.
9, 38).

ტყე—ტყუ (იტყვის, ქგლ IV; სიტყვა, ქგლ VI; მეტყველი, ქგლ V; შდრ.: მსწრაფლ ხოლო სიბრძნით აღიტყუა უტყვი და კეთილად ესმოდა უსმსა მას, ხანძთ. ნა, 17; ყრუთა ასმენს და უტყუთა ატყუებს, მრკ. 7, 37; ეტყოდა მას უფალი, ლევიტ. 1, 1; გამომეტყუელ არავინ არს მისა, დაბ. 40, 8...).

სხვა სამთანხმოვნია ფუძეთაგან შტნ (დაშტნობა—სისხლის დენა (ქალისა), თვიური: დედაკაცი ვინმე იყო დაშტნობასა ზედა ათორმეტ წელ, მრკ. 5, 25). საშუალო სპარსულიდან მომდინარეობს ქართულში (dāštan)¹.

ნთქ ფუძეში ანლაუტის ნ თემცა განვითარებული ჩანს (იხ. გვ. 166), მაგრამ ხმოვანი ორ თანხმოვანს შორის ჯერჯერობით ვერ აღდგება. ელნ (დაელნობა — დაქნობა, დამკლევება, ბერ.; და მელნარი — მცირედ დაბეჭილი, საბა.; ელნობა — ქნობა, გურ. ელ.), ცხადია, იმავე ღრნ (დაღრნობა, იხ. გვ. 280) ფუძის ვარიანტია, მიუხედავად იმისა, რომ უ-ს ვითარება ანლაუტში ჩვენთვის ახლა ბოლომდე ნათელი არ არის. ბენ (გაბენილი — გამჭდარი, ქგლ II) შესაძლებელია ბჟნ—ბჟენ ფუძის (გაბჟენილი—*გაბჟენილი—გაბჟენილი) სახეობა იყოს; წყვე ფუძე (გაუწყება — გაუწყდება, ამოუწყდება, გამოელევა, მოესპობა, ქგლ II) *წყვევისაგან გამოჰყავთ².

არ ჩანს ხმოვნის კვალი სამთანხმოვნია ფუძეებში: ბზნ (დაბზნა — წელიწადის გარკვეულ დღეებში ზოგი რისამე აკრძალვა, ვითომც უბედურების თავიდან ასაცილებლად, ქგლ III), ზღრ (ზღრომა — დაქსნა, გინა განზნევა; დაუზღრომელი — დაუქსნელივით, საბა; მითუალვიდა ზღრომის სახეთა ცენებათა, პეტრიწ. II, 195, 10), მბლ (გადმოუმბლია — თავზე გადმოუქროლია, ლეჩხ. ჩიქ.), ტკნ (მტკნარი, ქგლ V), წრფ (შეწრფება — ცოტათი შეშინდება, შეკრთება... შერცხვება, ქგლ VIII).

შესაძლებელია სამთანხმოვნია ფუძეებში ხმოვნის აღდგენის ყველა ცდა ერთნაირად დამაჯერებელი ვერ არის, მაგრამ ზოგადი სურათი აქაც ნათელია: არა ერთი და ორი სამთანხმოვნია ფუძისათვის მარცვლიანი (ხმოვნის შემცველი) ფუძეებია ამოსავალი.

120. ოთხთანხმოვნია ფუძეები წაკლები რაოდენობით მოგვე-

¹ მ. ანდრონიკაშვილი, ნარკვევები..., გვ. 189, 314.

² „...გურ. მოწყვა „მოწყუო“, აგრეთვე გაწყვა „გაეწყო, გალაგდა; მოისპო, გაქრა“. მესამე პირი [გა]-წყვა-... გვეარაუდებინებს პირველ პირს — *ეწყვე“... თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, სონანტა სისტემა..., გვ. 44.

პოემა, ვიდრე წყვილ და სამთანხმოენიანი ფუძეები, მაგრამ მათ-
შიც მეტწილად რედუცირებულია ხმოვანი ან დაკარგულია მარც-
ვალი:

კ რ კ ნ — კ ე რ კ ნ ი კ ი რ კ ნ ი კ ო რ კ ნ ([ფრინველი] ი კ რ კ ნ ი ს
შედ. 191, 4; ჩხირითა გა მ ო ი კ რ კ ნ ი დ ე ს. სმკრნ. 90,
3... იხ. გვ. 230—231).

კ რ ტ ნ — კ ა რ ტ (ნ) ი კ ე რ ტ ნ ი კ ი რ ტ ნ ი კ ო რ ტ ნ (კ რ ტ ნ ა — ჩი-
ჩქნა, ნისკარტით ძებნა (ტილებისა ფრინველის მიერ, — გან-
ხილვა ფრინველისა), ქგლ IV... იხ. გვ. 231—232).

მ წ ყ ს — მ წ ყ ე (მ) ს (დ ა მ წ ყ ს ე ნ კ რ ა ე ნ ი ჩ ე მ ნ ი, ი. 21, 25; უფალ-
მან მ მ წ ყ ს ო ს მე და არაჲ მაკლდეს, ფსალ. 22, ა, 1; ვითარ-
ცა მ წ ყ ე მ ს ი მ წ ყ ს ი დ ე ს ს ა მ წ ყ ს ო ს ა თ ვ ს ს ა,
ბოლნ. 11, 21).

ს თ ქ დ — ხ ე თ ქ (გ ა ნ ს თ ქ დ — გასქდა, საბა; ვეშაპი გ ა ნ ს თ ქ-
და და ყოველი მისი დაეცა, ზინ. 74, 28; ხ ე თ ქ-ს ი ხ თ ქ-დ-
ე ბ ი-ს, გ ა ნ-ჰ თ ქ-დ-ე ზ ი-ს — გ ა ნ-ს თ ქ-დ-ე ბ ი-ს) ¹.

ტ ყ ლ დ — ტ ყ ლ — ტ ე ხ (ი მ ა ს ხ მ ა ლ ი გ ა უ ტ ყ ლ დ ა, რუხუდ.
434, 4; ამაზე მ ო გ ვ ა ტ ყ ლ დ ა უ ზ ო მ ო ჯ ა რ ი, რუხუდ. 309,
8; ლ ს ო ნ ა ნ ტ ი გაჩენილა, ტ ყ ლ — ტ ე ხ).

ღ რ ჯ ნ — ღ რ ღ ნ — ღ რ ღ ე ნ (ღ რ ჯ ნ ი ს — ბლაგვი რამეთი უს-
წორმასწოროდ ჰრის; უშნოდ, უსწორმასწოროდ კბეჩს (შდრ.
ლიჯნის), ქგლ VII; ღ რ ღ ნ — ფუძის მეორე სეგმენტის ან-
ლაუტის თანხმოვანი შეცვლილია ჯ-თი. ღ რ ღ ნ — ღ რ ღ ე ნ.
იხ. გვ. 252).

ც რ ც ვ — ძ ა რ ც უ (ი ც რ ც ვ ე ბ ა — იხ. იძარცვება, ქგლ IV; გ ა-
ც რ ც ვ ი ლ ი — გაძარცული, ფოთლებდაყრევიანებული, ფშ.
IV, 300, 3; შდრ.: მ ო ი ძ ა რ ც უ ა ძ ო ნ ძ ი ი გ ი, ბალავარ. 122, 1;
მ ო ს ძ ა რ ც უ ე ს ს ა რ მ ი ა ნ ე ს ზ ე წ ა რ ი მ ი ს ი, ასურ. 211, 7).

ც რ ც ნ — ც რ ც ე ნ — *ც ე რ-ც ე ნ (ა ც რ ც ნ ი ს — კანს ოდნავ, ზე-
რელედ აცლის, ქგლ I; ჩ ა მ ო ი ც რ ც ე ნ ე ბ ა — ჩამოიქერ-
ცლება, ჩამოიფქვენება, ქგლ VIII; შდრ.: ა-ვ-ა-ც რ ც ე ნ-ი,
ა-ა-ც რ ც ე ნ-ი, ა-ა-ც რ ც ე ნ-ა (იხ. გვ. 251).

წ კ ნ დ — წ მ დ — წ მ ე ლ წ მ ი დ (წ კ ნ დ ე ბ ა — იწმინდება, წმინ-
დავდება, წმნდება, ქგლ VIII; წ მ ნ დ ე ბ ა — წკმნდება — წკნ-
დება; იხ. წ დ — წ მ დ წყვილთანხმოენიანებში).

რ წ ყ ვ — წ ყ ვ — *წ ყ ე ვ (გ ა რ წ ყ ვ ა — გაწყვა, გამოილია, არ
იშოვება, ლეჩხ. ალ.; რ ს ო ნ ა ნ ტ ი გ ა რ წ ყ ვ ა-ში განვითარე-
ბულია. წ ყ ვ — *წ ყ ე ვ).

¹ შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 545.

გაურკვეველია ამ თვალსაზრისით საძი ფუძე: ბ ზ ღ ნ (ღ ა ბ ზ ღ ნ ი ლ ი — მრავალ ადგილას გაბზარული, გურ. შარ.), ბ წ კ ნ (ღ ა ი ბ წ კ ნ ე ბ ა — გაიწევა: ძალმა რომ მეველე ნახა. ღ ა ი ბ წ კ ნ ა მისკენ; ბაჩანა, ქგლ III), ფ რ თ ხ (ფ რ თ ხ ი ს, ქგლ VII).

121. ცალთანხმოვნიაანი ზმნური ფუძეების რაოდენობა ქართულში 14-ს არ აღემატება. მეტი წილი ამათგან ერთი მნიშვნელობის შემცველია, ზოგი — ერთზე მეტისა. როგორც ეს ზემოთ დაინახეთ, უმარცვლო ფუძეები ქართულისათვის ტიპური არ ჩანს არც ამჟამად და არც ისტორიულად.

ამ ფონზე შეიძლება დაისვას საკითხად: ხომ არ იყო ზოგიერთი ცალთანხმოვნიაანი ფუძე ოდესღაც მაინც მარცვლის შემცველი?

ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ნაწილი ამ ცალთანხმოვნიაანი ფუძეებისა წამყო წყვეტილის III პირის მხოლოდით რიცხვში III სუბიექტური პირის ნიშნად -ო სუფიქსს დაირთავს (მიუგ-ო, დაიბ-ო, აქ-ო, განაღ-ო, განად-ო, დააწ-ო, შეახ-ო). თუ სწორია მოსაზრება, რომლის მიხედვით III სუბიექტური პირის ნიშანი ო, გარკვეულ შემთხვევებში, მიღებულია ა სუფიქსისა და ვ ფუძისეული თანხმოვნის შერწყმის შედეგად (შდრ.: *ი-ყავ-ა—ი-ყ-ო; და-ვ-ღევ, და-ღევ, და-ღვ-ა—და-ღო...)¹, დასახელებულ ზმნებშიც თითქოს შეიძლებოდა აღგვედგინა -ე ვ მარცვალი (*მი-უ-გევ, *და-ი-პევ, *ა-ქევ, *გან-ა-ღევ, *გან-ა-ძევ, *და-ა-წევ, *შე-ა-ხევ) და უღლების პარადიგმები ამ სახით წარმოგვედგინა:

*მი-[ვ]-უ-გევ

*მი-(ხ)უ-გევ

*მი-(ხ)-უ-გევ—*მი-(ხ)-უ-გვ-ა—მი-(ხ)-უ-გ-ო—მი-უ-გ-ო.

მაგრამ დამოწმებულ ზმნათა შორის ფუძეს სრული სახით გვიჩვენებს მხოლოდ ძ ე ვ (შდრ.: გან-ა-ძევ-ებ-ს; ძველ ქართულში ეს ფუძე უპირატესად -ე ვ მარცვლის გარეშე იყო: გან-ვ-ა-ძ-ე, გან-ა-ძ-ე, გან-ა-ძ-ო. მოსაზრებას საერთოდ აქვს სხვა დაბრკოლებებიც და ამჟამად იგი ვარაუდის ფარგლებს არ შეიძლება სცილდებოდეს.

122. განხილული მასალა საფუძველს გვაძლევს უმარცვლო ზმნური ფუძეების შესახებ საერთოდ ასეთი დასკვნა გამოვიტანოთ: უმარცვლო ზმნური ფუძეები ისტორიულად მიღებულია ხმოვნის რედუქციის შედეგად. უ მ ა რ ც ვ ლ ო ფ უ ძ ე ე ბ ი ქ ა რ-

¹ შდრ. აგრეთვე -ო ბ სუფიქსიან ზმნებში დაცული ვითარება: შე-ა-მკევ—*შე-ა-მკ-ე-ა—შე-ა-მკ-ო, *შე-ა-ცხ-ე-ა—შე-ა-ცხ-ო, *და-ა-წყ-ე-ა—და-ა-წყ-ო... და ა. შ.

თ უ ლ ი ს ა თ ვ ი ს ა რ ა რ ი ს ტ ი პ ი უ რ ი, დ ა მ ა ხ ა ს ი ა თ ე -
ბ ე ლ ი ა რ ც ს ი ნ ქ რ ო ნ ი უ ლ დ ა ა რ ც (მ ი თ უ მ ე ტ ე ს)
დ ი ა ქ რ ო ნ ი უ ლ პ ლ ა ნ შ ი .

ეს ჩანს რაოდენობრივი მონაცემების მიხედვითაც და იმ მასა-
ლის ანალიზის მიხედვითაც, რომელიც ნაშრომის ამ თავში გვაქვს
მოცემული.

123. ქართულისათვის ასევე არ არის ორგანული ზმნური ფუძე-
ები, რომლებიც იწყება ან ბოლოვდება ხმოვნით.

ხმოვნით დაწყებული ფუძე 19 გვაქვს აღწუსხული. აქ ყურად-
ღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ხშირად ამ ტიპის ფუძეები ო
ხმოვნით იწყება (ოდ, ოკ, ოლ, ოს, ოტ, ოშ, ოც, ოჭ, ოხ, ოწლ,
ოხრ, ორძ[ინ]...)... ისტორიის გათვალისწინება სპეციალურ ეტიმო-
ლოგიურ ძიებას მოითხოვს, ზოგ ხმოვანს მონათესავე ენებთან შე-
დარება გამოგვაყოფინებს, ზოგი ხმოვნით დაწყებული ფუძე ალბათ
უცხო წარმოშობისა აღმოჩნდება¹, სხვა შემთხვევაში შესაძლებე-
ლია მართებული იყოს ვარაუდი, რომლის მიხედვით ამ ტიპის ფუ-
ძეები რაღაც თანხმოვნით (შესაძლებელია, ლარინგალური სპირან-
ტით) იწყებოდა და ეს თანხმოვანი უნდა გამქრალიყო ივნიანდელ სა-
ერთო-ქართველურ პერიოდში².

უფრო ნათელია ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძეების ვითარება.
ფუძეთა აბსოლუტური უმრავლესობა უ ხმოვანს გვიჩვენებს აუს-
ლაუტში, ფუძეები მეტწილად ხმაბადვითი ხასიათისაა (ზუ-ი-ს, წუ-
ი-ს, ჭუ-ი-ს, ხუ-ი-ს, წმუ-ი-ს, ზმუ-ი-ს, ღმუ-ი-ს, ბზუ-ი-ს, ფხუ-ი-ს,
ქშუ-ი-ს, შხუ-ი-ს...).

დიალექტებში და ზოგჯერ სალიტერატურო ენაში უ ხმოვანზე
დაბოლოებულ ფუძეებში უ-ს მომდევნოდ ხშირად იჩენს თავს ვ
სონანტი და ღია მარცვალი დახურულ მარცვლად იქცევა (შდრ.:
გ უ || გ უ ვ — შე გ უ ე ბ ა, ქგლ VII; შ ე გ უ ვ ი ლ ი — შეჩვევასავით.
საბა; ე უ || ე უ ვ — ე უ ი ლ ი, ქიზიყ. მენთ.; ე უ ვ ი ლ ი, ქგლ VI;
ფ უ || ფ უ ვ — ფ უ ი ს, ფ უ ი ლ ი, ქგლ VII; ა ღ ფ უ ვ ნ ე ბ ა, ფუვი-
ლი, საბა; ჩ უ || ჩ უ ვ — ჩ უ ი ლ ი, იმერ. გაჩ.; ჩ უ ვ ი ლ ი — ცეცხლის
კვამლის დენა, ბოლვა, ლეჩხ. ალ.). ცხადია, რომ ვ ფუძეებში ჩართუ-
ლია ხმოვნებს შორის მარცვალთგასაყარად³. ეს მოვლენა შეიძლება

1 ო რ ძ ი ნ (აღორძინება, ქგლ 1) ფუძე, მაგალითად, ირანულიდან მომდი-
ნარედ მიაზნიათ (—varz), მ. ა ნ დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, ნარკვევები..., გვ.
103—104.

2 თ. გ ა მ ყ რ ე ლ ი ძ ე, გ. მ ა კ ა ვ ა რ ი ა ნ ი, სონანტთა სისტემა..., გვ. 316.

3 შდრ. ბუ||ბუვი, ყრუ||ყრუვი, ცრუ||ცრუვი, კუ||კუვი, რუ||რუვი და ა. შ.,
ს. ე ღ ე ნ ტ ი, ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკა, გვ. 35.

განვიხილოთ აგრეთვე როგორც ღია მარცვლის დახურულ მარცვლად ქცევის ტენდენცია.

124. სამმარცვლიანი ზმნური ფუძეები, ერთმარცვლიან და ორმარცვლიან ფუძეებთან შედარებით, მცირე რაოდენობით (247 = 4,507%) მოგვეპოვება. ამათგან სამმარცვლიანი ფუძეების ერთ დიდ ჯგუფს გვაძლევს ისეთი რედუპლიცირებული ძირები, რომელთა პირველი სეგმენტის ა ხმოვანს შეესაბამება უ ხმოვანი მეორე სეგმენტში, ხოლო სეგმენტები ერთმანეთთან დაკავშირებული არიან ა ან ი ხმოვნებით:

ბაგ-ა-ბუგ-ი||ბაგ-ი-ბუგ-ი, ქგლ I; დაგ-ა-დუგ-ი||დაგ-ი-დუგ-ი, ქგლ III; ზანგ-ა-ზუნგ-ი||ზანგ-ი-ზუნგ-ი, რუსულ. 126, 17; შპნშ. I, 988,3 კნაწ-ა-კნუწ-ი. ქგლ IV; ეღარ-ა-ეღურ-ი, ქგლ VI, რატ-ა-რუტ-ი, ქართლ. ლქსკ.; ტკაც-ა-ტკუც-ი||ტკაც-ი-ტკუც-ი, ქგლ VI; ჩაკ-ა-ჩუკ-ი||ჩაკ-ი-ჩუკ-ი, ქგლ VIII, და ა. შ.

სამმარცვლიანი ფუძეების მეორე დიდ ჯგუფს ქმნიან -ი ალ სუფიქსიანი ფუძეები მაშინ, როცა -ი ალ, თავისთავად ორმარცვლიანი სუფიქსი, ერთმარცვლიან ფუძეებს ემატება:

ბოდი ალ-ი, ქგლ I (შდრ. ბოღ-ა-ვ-ს, ქგლ I), ბორიალ-ი, ფშ. II, 308, 28; გოჯიალ-ი (აგოჯიალე ბა — რაიმე წვრილმანი საგნებისაგან მაღალი ნაშენობის აგება, მათ დაუმაგრებლად ერთმანეთზე, იმერ. ცხად.), ზოზიალ-ი (რაჭ. ზლაზვნით სიარული, შდრ. ზოზინი, ქგლ IV), კოტრიალი, ქგლ IV; კოშიალი (აკოშიალე ბა — უშნოდ, მსუბუქად რისამე აგება, აშენება, ლეჩხ. ალ.; შდრ. გოჯიალ-ი), კოწიალ-ი, ქართლ. ლქსკ.; ბროწიალი, ქგლ VI; ქოთიალი (არევა, შდრ. ქოთქოთი — რევა, არევ-დარევა, ქართლ. ლქსკ.; აგრეთვე ა-ქოთ-ებ-ს, ქგლ I), ღოღიალი (ქგლ VII; შდრ. ღოღინი, იმერ. ცხად.; ღოღავს, ქგლ VII) და ა. შ.

ამათ გვერდით გვაქვს ისეთი სამმარცვლიანი ფუძეებიც, რომლებიც გაორკეცებული ძირებისაგან არიან შედგენილი, მაგრამ რედუპლიკაციის გამოსავლენად საჭიროა მათი შეპირისპირება ამავე ან მონათესავე სემანტიკის მქონე სხვა ფუძეებთან:

ბურბუსალ (ბურბუსალი, გაბურბუსალე ბული (იმერ.) — თავბრუდასხმული, გარეტიანებული, გაბრუებული, ქგლ II) — ბურ-ბურ-ალ. ძირია ბურ (შდრ.: თავბრუ — *თავ-ბურ, აგრეთვე ბურ-ბურ-ტ (ბურბურტი — ერთ ადგილას ხეტიალი, ლეჩხ. ალ.)... *ბურ-ბურ-ა — *ბურ-ბუს-ა — ბურ-ბუს-ალ.

ბირგისალ (გირგისალი (რაჭ.) — ერთსა და იმავე ალაგას

ტრიალი, ბუაკი, ბერ.)—*გი რ-გ ი რ-ა ლ. ძირია გ ი რ, რომლის ვარიანტებია სხვა გახმოვანებით: გ ო რ (ა-გ ო რ-ებ-ს, ქგლ I, გ ო რ-გ ო ლ ა, გ ო რ გ ა ლ ი, ქგლ II...) და გ უ რ (გ უ რ გ უ ლ ა — პურის გული, ქყ.; გ უ რ გ უ შ ი — დაგუნდავებული რამ... გურ. შარ.; გ უ რ გ უ ს ე ლ ა — აგორებული, წაგრაგნილი რამ, ხევს. ქინკ.); *გ ი რ (შდრ. სვ. გ ი რ გ ი თ ო ლ ა — ორომტრიალი)—*გ ი რ-გ ი რ—*გ ი რ-გ ი ს—*გ ი რ-გ ი ს-ა ლ. აქედან მეტათეზისის შედეგად—ს ი რ ს ი გ ა ლ (ს ი რ ს ი გ ა ლ ი — (რაჭ.) დათელვა, მოჭირგალება, დაჯეკნა. იხ. გირგისალი, ბერ.), სემანტიკური სხვაობა მეორეულია.

გ უ რ გ უ ზ ა ლ (გ უ რ გ უ ზ ა ლ ი — დიდად დაგზნილი ცეცხლის პრიალი და ხმაური (იგივეა, რაც გუზგუზი), იმერ. ცხად.; გ უ რ გ უ ზ ა ლ ა — ჭიკოკონა, ლეჩხ. ალ.; შდრ. გ უ რ გ უ რ ი. ქგლ II). გ უ რ-გ უ რ—გ უ რ-გ უ ზ—გ უ რ-გ უ ზ-ა ლ¹ (რედუპლიკაციისათვის შდრ. გ უ რ გ უ ს ი — მრავალი ადამიანის უწყესრიგო ხმაურობა და მოძრაობა — მღელვარება, გურ. შარ.).

კ ი რ კ ი მ ა ლ (კ ი რ კ ი მ ა ლ ი — მიზეზის ძებნა, წვრილმან საქმეში ჩაძიება და ჩაყოლა, იურ. შარ.; ჩაჩერება, ჩაკვირება; მძაფრი ყურადღების მიპყრობა რაიმე წუნის გამოსაძებნად, იმერ. ცხად.; შდრ. კ ი რ კ ი ტ ი — ჩხიკინი; რამესათვის თავის არღანებება, ვინმესთვის სამიზეზოს ძებნა, ჩაცივება (შდრ. უკირკიტებს), ქგლ IV)—კ ი რ-კ ი მ-ა ლ; ამ უკანასკნელისაგან—კ ი რ-ტ ი მ-ა ლ (კ ი რ-ტ ი მ ა ლ ი — (იმერ.) იგივეა, რაც კირკიმალი, ქგლ IV).

კ უ რ კ უ შ ა ლ (კ უ რ კ უ შ ა ლ ი — დახვევა, დაგვერგვა, დაქმუჭნა, იმერ. ცხად.), შდრ. კ უ რ კ უ შ (მ ო კ უ რ კ უ შ ე ბ ა, დაკ უ რ კ უ შ ე ბ ა, მ ო კ უ რ კ უ შ ე ა — მოკუმშვა, მოგუნდავება, გურ. შარ.), აგრეთვე კ უ რ კ უ ტ (კ უ რ კ უ ტ ა ი, დაკ უ რ კ უ ტ ო ლ ი, დაკ უ რ კ უ ტ ე ბ უ ლ ი — მრგვლად გამაგრებული რამ, მაგ. ჯირკვალი, დასველებული ფქვილი, გურ. შარ.), მაშასადამე, *კ უ რ-კ უ რ—კ უ რ-კ უ შ—კ უ რ-კ უ შ-ა ლ.

ს უ რ ს უ მ ა ლ (მ ო ს უ რ ს უ მ ა ლ ე ბ უ ლ ი — ვინც მოასურსუშმალეს, მოსულიერებული, მობრუნებული, მოკეთებული, მომჯობინებული, ქგლ V), *ს უ ლ-ს უ ლ—*ს უ რ-ს უ ლ—*ს უ რ-ს უ მ—ს უ რ-ს უ მ-ა ლ.

ქ ი რ ჩ ი მ ა ლ (ქ ი რ ჩ ი მ ა ლ ი — შენძრევა, შენქდრევა, იმერ. ცხად.; წაუქირჩიმალეებს — მჯიღს წაპკრავს, ქგლ VIII), შდრ. ქ ი რ ჩ ნ ა (ხელის წაელება და მოწევა, ზ. იმერ. წერ., *ქ ი რ-ჩ ი ნ—*ქ ი რ-ჩ ი მ—ქ ი რ-ჩ ი მ-ა ლ.

¹ ან ამგვარად: გ უ ზ-გ უ ზ—გ უ რ-გ უ ზ—გ უ რ-გ უ ზ-ა ლ.

ღირტიმალ (ღირტიმალი — წისქვილის ქვის სუსტი ტრიალი, ბერ.), შდრ. ღირდიტ (ღირდიტი — ჭრიალი, ღრიპინი, ქგლ VII), ღირდიჭ (ღირდიჭა — იხ. ღრიპინა, ქგლ VII); *ღირ-ღირ—*ღირ-ღიმ—*ღირ-ტიმ—ღირ-ტიმ-ალ.

ღრიჭიმალ (გამოღრიჭიმალებ — კარის ან ფანჯრის ოღნავი გაღება, იმერ. ცხად.) — *ღირ-ჭიმ-ალ, შდრ. ღირ-ტიმ-ალ. ამ ფუძეებს ხმაბაძვითობა ანათესავენ.

ღურღუმალ (ღურღუმალი — ღრმა ადგილი მდინარეში, იმერ. ცხად.; ღრმა წყალი, მორვეი, ლეჩხ. ალ.), შდრ. ღურღური (...მორვეის ხმაურობა, ქგლ VII; ღურღურებს — ღურღურის ხმას გამოსცემს, ბუყბუყებს, ქგლ VII), ღურღული (ზ. რაჭ., ქართლ. იმერ.) — მდინარის ადგილი, სადაც წყალი ამოღულს, ამოჩუხჩუხებს, ქგლ VII), ღურღუმი (ღრმა ადგილი მდინარეში, ქგლ VII), ღურღუ(ნ)ცი (იმერ. ლეჩხ. — იგივეა, რაც ღურღუმი, ქგლ VII). ღურ-ღურ—ღურ-ღუმ—ღურღუმ-ალ.

ღურჭუმალ (ღურჭუმალი — ჩაყვინთვა წყალში, იმერ. ცხად.), შდრ. შთაღურჭუმება (окуниваться. ჩუბ. ნ.), ღურ-ღუმ (იხ. ზემოთ)—ღურ-ჭუმ—ღურ-ჭუმ-ალ.

ყურყუმალ (ყურყუმალი — იგივეა, რაც ყურყუმალობა, ქგლ VII), ყურ-ყურ (შდრ. ყურყური — მუცლის გრიალი, ჩუბ. დ.)—ყურ-ყუმ. ფუძეები ხმაბაძვითებია (შდრ.: ღურ-ღურ, ღურ-ღუმ). ყურ-ყუმ—ყურ-ჭუმ—ყურ-ჭუმ-ალ (ყურჭუმალი, ჩაყურჭუმალეობა, ქგლ VIII), შდრ.: უყურჭუმა, (თავი წყალში ჩაუყო, საბა), მეყურჭუმე (ზღუასა შინა წთაჭდიან მეყურჭუმენი, რაფთა აღმოიღონ მიერ ძოწი, სწავლ. 191,7).

ჭურჭუმალ-ის (ჭურჭუმალი — გაპროლილი ისრის ან ჯოხის ჰაერში სტვენა, ჰული, ბერ.) განმარტების მიხედვით ჩანს, რომ ფუძე ხმაბაძვითი ძირებისაგან შედგება, მაგრამ ჭურჭუმალ-ს აქვს სხვა, სახელური მნიშვნელობაც — „იგივეა, რაც ჭურჭურტანა“ (ლეჩხ. ალ.). ფუძე ზმნური ძირების რედუქციაციით არის მიღებული: ჭურ (შდრ. ჭვრ||ჭვირ||ჭურ: ჭვრობა — არს რა სარკმლით გამოიხედვიდეს, საბა; გამჭვირვალე, ქგლ II; ჭვრეტს, ქგლ VIII,—ჭვრეტს, შდრ.: თუალითა მცირე ჭურიტი, ქართლ. II, 158,4) —*ჭურ-ჭურ—ჭურ-ჭუმ—ჭურ-ჭუმ-ალ. პირველი სეგმენტის რაონანტის დაკარგვით—ჭუმ-ჭუმ-ალ (ჭუმ-ჭუმალი — ჭვრეტა, ჭვრიტინი, ლეჩხ. ჩიქ.), მეორე სეგმენტისგული რ-ს ტ-დ შეცვლით—ჭურ-ტუმ-ალ (ჭურტუმალი —

ხურტუმალი, ხვრიტიმალი, ქუჭრუტანა, ბერ.), შდრ. **ქ ვ რ ი ტ ი მ ა ლ** (**ქ ვ რ ი ტ ი მ ა ლ ი** — ქუჭრუტანა, ნახვრეტი, ქვრიტილო, ქგლ VIII): — ***ქ ვ ი რ - ტ ი მ - ა ლ** — ***ქ ვ ი რ - ტ ი მ - ა ლ** — ***ქ ვ ი რ - ტ ვ ი რ**. სარკვევია **ხ უ რ ტ უ მ ა ლ - ის ა** (ქუჭრუტანა, ქურტუმალი. ჰიპრიტანა, ბერ.) და **ხ ვ რ ი ტ ი მ ა ლ - ის** (იხ. ხურტუმალი, ბერ.) **ქ უ რ ტ უ მ ა ლ - ს ა** || **ქ ვ რ ი ტ ი მ ა ლ - თ ა ნ** მიმართება.

წ უ რ წ უ მ ა ლ (**წ უ რ წ უ მ ა ლ ი** — წრიალი, ხეტიალი რაიმე მიზნით, იმერ. ცხად.) — **წ უ რ - წ უ მ - ა ლ**. წურ ძირი რედუპლიცირებულია: ***წ უ რ - წ უ რ - წ უ რ - წ უ მ** (შდრ. **წ უ ნ - წ უ ლ ი**, ქგლ VIII; **წ ა ნ - წ ა ლ - ი**, ქგლ VIII).

როგორც ჩანს, გაორკეცებულ ძირებს ემატებათ **- ა ლ** მარცვალი, რომელიც აქ სუფიქსის დანიშნულებას ასრულებს (**ჭ ი ბ - ჭ ი ბ - ა ლ** (გ ა მ ო ჭ ი ბ ჭ ი ბ ა ლ ე ბ ა — იგივეა, რაც გამოჭიატება, იმერ. ცხად.) — **ჭ ი - ჭ ი ბ - ა ლ** (**ჭ ი ჭ ი ბ ა ლ ა** — ძლიერ პატარა ქუჭრუტანა; იგივეა, რაც ჭიბა, იმერ. ცხად.).

- ა ლ სუფიქსს ზოგჯერ ენაცვლება **- ე ლ**: **ღ რ უ ჭ უ მ ე ლ - ღ უ რ - ჭ უ მ ე ლ** (**ღ რ უ ჭ უ მ ე ლ ი**, იმერ. ცხად.), **ღ უ რ - ღ უ მ ე ლ** (**ღ უ რ ღ უ მ ე ლ ი** — იგივეა, რაც ღურღუმი; ქგლ VII), **ღ უ რ - ჭ უ მ ე ლ** (**ღ უ რ ჭ უ მ ე ლ ა**, ქგლ VII, საბა), **ყ უ რ - ყ უ მ ე ლ** (**ყ უ რ ყ უ მ ე ლ ა** — თავდაღმა წყალში ჩასვლა, საბა), **ყ უ რ - ჭ უ მ ე ლ** (**ყ უ რ ჭ უ მ ე ლ ა** — ყურყუმელა, საბა).

რედუპლიკაციის თვალსაზრისით ანალოგიურია ზოგი სხვა სამარცვლიანი ფუძე:

ხ ვ ა ნ ც ა რ ი კ (**ხ ვ ა ნ ც ა რ ი კ ი** — მოუხვენარი ტრიალი ერთსა და იმავე ადგილას ჯდომისას, წოლისას თუ დგომისას, იმერ. ცხად.) — **ხ ვ ა ნ . ც ა რ** (**ხ ვ ა ნ . ც ა რ ი** — იგივეა, რაც ხვანცარიკი, იმერ. ცხად.), **ხ ვ ა ნ ც ა რ - * ხ ვ ა ნ - ც ა რ - * ხ ვ ა ნ - ხ ვ ა რ** || **ხ ვ ა ნ - ხ ვ ა ლ** (**ხ ვ ა ნ ხ ვ ა ლ ი** — ცქმუტვა, შმუშნა; ფუტკნა; ქგლ VIII).

ხ ი ნ ძ ი ლ ა (ვ) || ხ ი ნ ძ ი ლ ა ო ბ ა — ბლლარძუნი, თუშ. (— ***ხ ი ნ ძ ი ლ - ა ვ - * ხ ი ნ - ხ ი ლ - ა ვ - ხ ი ნ - ხ ლ - ა ვ** (**ხ ი ნ ხ ლ ა ვ ი** — მოუარიდებელი გადებ-გამოდება ერთმანეთისა, უშვერი... იმერ. ცხად.).

ერთი შეხედვითაც ნათლად ჩანს, რომ ფუძე **ფ ა რ ფ ა რ უ ჭ** (**ფ ა რ ფ ა რ უ ჭ ო ბ ა** — სიხარულის ალიაქოთი, ჩოჩქოლი, მესხ. მსრ.) შედგენილია: **ფ ა რ - ფ ა რ - უ ჭ**. ამოსავალი რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეები — **ფ ა რ ფ ა რ || ფ ა რ ფ ა ლ || ფ ა რ ფ ა ტ ..** ქართულში კი გვაქვს, მაგრამ თითოეული მათგანის მნიშვნელობა ერთგვარად დაცლებულია **ფ ა რ ფ ა რ უ ჭ - ის ა ს**. **ფ ა რ ფ ა რ უ ჭ - ფ ა ფ ა რ უ ჭ** (**ფ ა ფ ა რ უ ჭ ი** — იშნის მხიარულობა, საბა).

ს ვ ა რ ს ვ ა ლ ი ტ (ს ვ ა რ ს ვ ა ლ ი ტ ი -- ცომისა და მისთ. მორგვალება ხელის გულებს შორის, იმერ. გაჩ.; წ ა ს ვ ა რ ს ვ ა ლ ი ტ ე ბ ა — წ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ი თ წ ა მ რ გ ვ ა ლ ე ბ ა ცომისა და მისთ., იმერ. გაჩ.) — ს ვ ა რ - ს ვ ა ლ - ი ტ, შდრ.: ს ვ ა რ - ს ვ ა ლ (ს ვ ა რ ს ვ ა ლ ი — მიწის, ცომისა და მისთ. დამრგვალება, იმერ. გაჩ.) — ს ო რ - ს ო ლ || ს ო რ - ს ა ლ (დ ა ს ო რ ს ო ლ ა ვ ე ბ ა, ქართლ. ლქსკ.; დ ა ს ო რ ს ა ლ ე ბ ა — წ ა მ რ გ ვ ა ლ ე ბ ა, საბა).

ჯ ა ლ ა გ ი ნ (გ ა ჯ ა ლ ა გ ი ნ ე ბ ა — ადგილის მკვრივად მოცვა და ზედ მტკიცედ, ურყევად გამაგრება, კერძოდ ვიწროებში: რას გაჯალაგინებულხარ, ბოშო, ამ კარებში (ნ. გაბაჯიჯგინება), იმერ. ცხად.). ფუძე ნაწარმოები ჩანს ძირისაგან ლ ა ჯ, რედუბლიკაციით — * ლ ა ჯ - ლ ა ჯ - ი ნ — * ლ ა ჯ - ლ ა გ - ი ნ, მეტათეზისით — * ჯ ა ლ - ლ ა გ - ი ნ — ჯ ა ლ ა გ ი ნ. რაც შეეხება გა ბ ა ჯ ა ჯ გ ი ნ ე ბ ა - ს (ფეხების ფადგმით მკვიდრად დადგომა, იმერ. გაჩ.; იმერ. ცხად.), ის სხვა წარმოშობისაა: * გ ა - ბ ა ჯ - ბ ა ჯ - ი ნ - ე ბ ა (შდრ. ბ ა ჯ - ბ ა ჯ - ი — ფერკთ ვადგმით სლვა, საბა) — * გ ა - ბ ა ჯ - ა ჯ - ი ნ - ე ბ ა — გ ა - ბ ა ჯ - ა ჯ - ი ნ - ე ბ ა და ა. შ.

მაშასადამე, სამმარცვლიანი ზმნური ფუძეები, რომლებიც უფრო იშვიათად გვხვდება, ვიდრე ერთმარცვლიანი და ორმარცვლიანი ფუძეები, აგრეთვე რედუბლიკირებული ძირებისაგან შედგენილი ფუძეებია, რომელთაც ზოგჯერ რაღაც დანიშნულების სუფიქსები ერთვის. იგულისხმება, რომ სამმარცვლიანი ფუძეები აგრეთვე შეიძლება გახიციდინენ ფონეტიკურ სახეცვლილებას. ამიტომ თავისთავად მოულოდნელი არ იქნებოდა, თუ აღმოჩნდებოდა, რომ ცალკეულ შემთხვევებში, ხმოვნის (ან ხმოვნთა) რედუქციის შედეგად, სამმარცვლიანი ფუძეები ორმარცვლიან (ან ერთმარცვლიან) ფუძეებად იქცევა.

* * *

მაშასადამე, ზმნური ფუძე ქართულში გვაქვს უმარცვლო, ერთმარცვლიანი, ორმარცვლიანი, სამმარცვლიანი. ამთგან ყველაზე მეტად გავრცელებულია ერთმარცვლიანი ფუძეები (58,820%), მერე — ორმარცვლიანები (34,574%), შემდეგ — სამმარცვლიანები (4,507%), ბოლოს — უმარცვლო ფუძეები (2,097%).

ქართულისათვის არ არის დამახასიათებელი ზმნური ფუძეები, რომლებიც იწყება ან ბოლოვდება ხმოვნით. ხმოვანი ზმნურ ფუძედ საერთოდ არ მოგვეპოვება.

თუ გამონაკლისებს არ ფავითვალისწინებთ, ზოგადად ასეთი სურათი გვესახება:

უმარცვლო ფუძეები მიღებულია მარცვლოვანი ფუძეებისაგან

ხმოვნის (ან ხმოვნების) რედუქციის შედეგად; სამმარცვლიანი ფუძეების წარმოქმნის საფუძველი ერთმარცვლიანი ძირების რედუქციაციაა (გაორმაგებულ ძირებს ერთვის რაღაც დანიშნულების სუფიქსები; ერთმარცვლიან ფუძეებს ემატებათ ორმარცვლიანი -ი ალ სუფიქსი). რაკი უმარცვლო ფუძეები დაიყვანება ერთმარცვლიან ფუძეებზე და სამმარცვლიანები — ორმარცვლიანებზე, გამომდინარეობს, რომ ზმნური ფუძეების ორი სახეობა — ერთმარცვლიანი და ორმარცვლიანი ფუძეებია ქართულისათვის ძირითადი და ნიშანდობლივი.

ორმარცვლიანი ფუძეები, თავის მხრივ, მიღებულია ერთმარცვლიანი ფუძეების რედუქციაციის შედეგად (მარტივი გაორკეცებით: ბუტბუტი, გუზგუზი, თამთამი, კუტკუტი, წყურწყური... პირველი სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით: ძუნძულ—ბუნძულ, ცუნცულ—ქუნცულ... პირველი სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვნის შეცვლით: შანშალ—*შალშალ, კანკარ—კარკარ... მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის შეცვლით: ქანქალ—ქანჭალ, კანკურ—კანტურ||კანჩურ||კანჭურ, ქორქორ—ქორცორ... მეორე სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვნის შეცვლით: ბარბალ—ბარბარ, სარსალ—სარსარ, ფარფატ—ფარფარ, ღურღუმ—ღურღურ... პირველი სეგმენტის აუსლაუტის თანხმოვნის დაკარგვით: ბაბან, ღიღინ, ცუცუნ... მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დაკარგვით: კუჭუჭ—კუჭკუჭ, ბუცუც—*ბუცბუც... ერთ-ერთი სეგმენტის ხმოვნის შეცვლით: ბუღბად, კისკას, ლაკლუკ... ხმოვნისა და თანხმოვნის შეცვლით: ქანქარ—ქანქურ—ქანძურ, კუწმაწ... რედუქლიცირებული ძირების შეყრის მიჯნაზე, მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის მომდევნოდ, ხშირად ვითარდება უკანაენისმიერი თანხმოვანი და წარმოიქმნება ჰარმონიული კომპლექსები: ზურზულ—ზურზულულ, თანთარ—თანთქარ, წურწურ—წურწკურ... სხვა შემთხვევაში რედუქლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე სხვადასხვა სახის ფონეტიკურ სახეცვლილებას განიცდის და რედუქლიცირებული ძირების აღდგენას საგანგებო კვლევა სჭირდება).

ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში წყვილი თანხმოვნის თავმოყრის ძირითადი მიზეზი ზმნური ძირების რედუქციაციაა: ერთმანეთს ხვდება პირველი სეგმენტის აუსლაუტისა და მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნები. ამ პოზიციაში დასტურდება ქართულისათვის დამახასიათებელი დეცესიურ-ჰარმონიული კომპლექსებიც და ქართულისათვის არაპუნებრივი დეცესიურ-ანომალიური და აქცესიური კომპლექსებიც. სამთანხმოვნისანი კომპლექსები გვხვდება უფრო იშვიათად და მაშინ, თუ ორკეცდება ძირი ანლაუტში

წყვილი თანხმონით (გვანგვალ, სვარსვალ, ღვარღვალ, წკაფწკაფ...),
ან მაშინ, როცა წყვილთანხმონიანი კომპლექსის მომდევნოდ ვი-
თარდება უკანაენისმიერი თანხმოვანი (ძუნძულ—*ძუნწულ—ძუნწ-
ყულ, წინწილ—წინწკილ...).

ორმარცვლიან ფუძეებს, მიუხედავად იმისა, ჩანს თუ არა ამჟა-
მად მათი რედუპლიცირებული ძირებისაგან წარმომავლობა, შემ-
თხვევათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში პირველადი საწყისების
მნიშვნელობა აქვთ. ორმარცვლიანი ფუძეების (პირველადი საწყის-
ების) აუსლაუტში დადასტურებული მარცვლები (ალ, ელ, ილ. ოლ.
ულ, ან, ინ, უნ, არ, ერ, ირ, ორ, ურ, ავ, ევ, ივ, ამ, იმ, უმ), რომლე-
ბიც განსხვავებული სიხშირით გვხვდება და მეტწილად ამის გამო
სუფიქსების შთაბეჭდილებას გვიქმნიან, რედუპლიცირებული ძი-
რების ბოლო სეგმენტებია წარმომავლობით, ან მათი ანალოგიით
გაჩენილი სუფიქსებია (ბარბალ, გარგალ... შდრ.: ბურკ-ალ, ზორბ-
ალ... ბირბილ, კირკილ... შდრ.: ხინკ-ილ, ჭიტ-ილ... გურგულ, კურ-
კულ... შდრ.: ჭურღ-ულ, ფურჩ-ულ... ბაბან, გაგან... შდრ.: თქაფ-
ან, კნაწ-ან.. ბიბინ, ზიზინ... შდრ.: თქიფ-ინ, ხიც-ინ... ბუბუნ, გუ-
გუნ... შდრ.: გლაჯუნ, გრუბ-უნ... კარკარ, საჩსარ... შდრ.: ქანწყ-
არ, ხვანც-არ... და ა. შ.).

ამ გვარად, ზმნური ძირების რედუპლიკა-
ციით (და უკანაენისმიერ თანხმოვანთა განვითარებით) აიხს-
ნება თანხმოვანთა თავყრილობა ორმარც-
ვლიანი ფუძეების შუაპოზიციაში, ერთი მხრივ,
და პირველადი საწყისების სუფიქსთა წარ-
მომავლობა, მეორე მხრივ.

მაგრამ ორმარცვლიანი ძირები არა მხოლოდ ორკეცდება და ორ-
მარცვლიანდება, არამედ ხდება პირიქითაც: ერთმარცვლიანდება
ორმარცვლიანი (რედუპლიცირებული ძირებისაგან წარმოქმნილი)
ფუძეები, ერთ-ერთი სეგმენტის ხმოვნის რედუქციის გამო, რასაც
შედეგად მოსდევს თანხმოვანთა თავმოყრა გაერთმარცვლიანებული
ფუძის ბოლოკიდურა ან თავკიდურა პოზიციაში. ეს პროცესი ედება
საფუძვლად სამთანხმონიანი კომპლექსების წარმოქმნას ერთმარ-
ცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში. ამ კომპლექსების ერთი ძირითადი
მოდელია—ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ს ო -
ნ ა ნ ტ ი, რომლის შემცველი ზმნური ფუძეები რედუპლიცირებუ-
ლი ძირებისაგან წარმოდგება (განგლ—განგალ, კანკლ—კანკალ,
ცანკლ—*ცალცალ... სორსლ—სორსოლ, ჭურტლ—*ჭურტკლ--
*ჭურტურ, ქირჯლ—*ქირქლ—ქირქილ... კირკნ—*კირკინ, ღურღნ—
*ღურღუნ, შამშლ—შანშლ—*შანშალ...); მეორე, უფრო ნაკლებ გა-

ვრცელებული მოდელია—სონანტი+ჰარმონიული კომპლექსი. ამ მოდელის კომპლექსებში ჰარმონიული კომპლექსი შეიძლება წარმოქმნილი იყოს ხმოვნის რედუქციის შედეგად (ძანძლ—ძანძახ), ან მისი მეორე წევრი იყოს განვითარებული, მეორე სეგმენტის აუსლაუტის თანხმონის დაკარგვის შემდეგ (წუნწყ—წუნწ—წუნწლ—*წუნწულ).

წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსების ერთი ნაწილი მიღებულია აუსლაუტის სამთანხმოვნიანი კომპლექსების გამარტივების შედეგად (კოქნ—კორკნ, კუნკ—კუნკლ, ქანქ—ქანქლ, ქირკ—ქირკლ, კენქ|კექნ—კენქნ...), მეორე ნაწილი — თანხმოვანთა მეტათეზისის შედეგად (გლაგნ—განგლ, ქლაქნ—ქანქლ, კლაკნ—კანკლ...). ასეთი წყვილთანხმოვნიანი (←სამთანხმოვნიანი) კომპლექსების შემცველი ფუძეები ისევ რედუპლიცირებულ ძირებს გულისხმობენ ამოსავლად.

ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში ოთხთანხმოვნიანი კომპლექსების მოდელია — სონანტი+ჰარმონიული კომპლექსი+სონანტი. ჰარმონიული კომპლექსის მეორე წევრი განვითარებულია. ამ წევრის (უკანაენისმიერი თანხმოვნის) გარეშე სამთანხმოვნიანი კომპლექსი იმეორებს მოდელს, რომელიც რედუპლიცირებულ ძირებს აღგვადგენინებს (თანთქლ—თანთლ—*თახთალ, კარჩხლ—*კარჩლ—კარკლ—*კარკალ, წუნწლ—წუნწლ—*წუნწულ...).

ამგვარად, ზმნური ძირების რედუპლიკაციითა და მეორე სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით (და უკანაენისმიერ თანხმოვანთა განვითარებით) აიხსნება სამთანხმოვნიანი და ოთხთანხმოვნიანი კომპლექსები (აგრეთვე წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსების ერთი ნაწილი) ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში.

რედუპლიკაციითვე შეიძლება აიხსნას წყვილთანხმოვნიანი და სამთანხმოვნიანი კომპლექსები ერთმარცვლიანი ზმნური ფუძეების აუსლაუტში, თუმცა გარკვეული შეზღუდვით (ბრაც—*ბარაც—ბარბაც, ზრინ—*ზირზინ, ქრიტინ—*ქირქინ—*ქირტირ, ფრატ—*ფარატ—ფარფატ, ბრბუნ—*ბურბუნ, გრგვინ—*გურგუნ, დრტვინ—*ღურღუნ||*ტურტუნ...).

ზმნური ძირების რედუპლიკაცია ამჟამად საკმაოდ გავრცელებულია ქართულში, განსაკუთრებული როლი უნდა ჰქონოდა დაკისრებული მას ისტორიულად. შესაძლებელია სწორედ რედუპლიკაციით წარმოქმნილ ფუძეებში გვაქვს შემორჩენილი არა ერთი და

ორი ძირი, რომლებიც ახლა მხოლოდ გაორმაგებული სახით არსებობენ. ორკეცდება, როგორც წესი, ბ ა დ (CVC) ტიპის ძირები, უფრო იშვიათად — ც ვ ა ლ (CCVC) ტიპის ძირები. ხან ერთი, ხან რამდენიმე სახის ფონეტიკური სახეცვლილება ედება საფუძვლად რედუპლიცირებული ძირების გარდაქმნებს, რის შედეგად ჩნდება ენაში ჰხვადასხვა სახის ზმნური ფუძეები და მოდელები.

ორმარცვლიანი ფუძეების (რედუპლიცირებული ძირების) ვაერთმარცვლიანება, ცხადია, ხმოვნის რედუქციის გამო ხდება. მეორე სეგმენტში ხმოვნის ამოღების შედეგად წარმოიქმნება თანხმოვანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების აუსლაუტში, პირველ სეგმენტში ხმოვნის ამოღებას შედეგად მოსდევს თანხმოვანთა თავმოყრა ანლაუტში.

თანხმოვანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების შუა პოზიციაში და ბოლოკიდურა პოზიციაში უფრო ნათელ წარმოდგენას გვაძლევენ ზმნური ფუძეების ისტორიაზე, ვიდრე კომპლექსები თავკიდურა პოზიციაში. ზმნური ფუძეების ანლაუტის კომპლექსების შოდლებიც მრავალნაირია და კომპლექსებიც—მრავალრიცხოვანი. იგულისხმება, რომ ანლაუტის კომპლექსები მხოლოდ რედუპლიკაციით ვერ აიხსნება, თანხმოვანთა თავმოყრას აქ შეიძლება იწვევდეს აგრეთვე მეტათეზისი (კმაზ—კაზმ, ბროგ—ბორგ, ღლიცინ—ღინცილ, ქლაქნ—ქანქლ...), თანხმოვნის განვითარება (ღმურძლ—*ღურძლ—*ღურღლ, ძლაგუნ—ძაგუნ, ღნავ—ღავ...) და ა. შ. ანლაუტის კომპლექსებს სპეციალურად უნდა შესწავლა.

ზმნური ფუძეების ფონეტიკურ სახეცვლილებებს ჩვეულებრივ თან სდევს მნიშვნელობათა ცვლა. სემანტიკური გადახრები ზოგჯერ უმნიშვნელო ხასიათისაა, ზოგჯერ საკმაოდ დაცილებულია ამოსავალ მნიშვნელობებს.

ზმნური ფუძეების მთელი მარაგი ქართულში, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ფუძეებს, რომლებიც ერთეულების სახით არსებობენ, 43 მოდელის სახით წარმოგვიდგება. მოდელთა სიმრავლე მეორეულია. შემდგომი კვლევა, როგორც ჩანს, დაადასტურებს იმ მოსაზრებასაც, რომ თანხმოვანთა თავყრილობა ზმნური ფუძეების ყველა პოზიციაში მეტწილად მეორეულია¹, დამატებითი ახსნა

¹ ანალოგიურ ვითარებას ვარაუდობს არნ. ჩიქობავა სახელებში: „თანხმოვანთყრილობა ქართულში მეორეულია (მისი მთავარი წყაროა დეტარმინანტ სუფიქსთა ზეგავლენით ფუძის შეკუმშვა!); სწორედ სრულხმოვნობაა ქართული ენის განვითარების ძველი სტადიისათვის ნიშანდობლივი... ფუძისეული ხმოვნის ამოღება დეტარმინანტ სუფიქსთა (თუ სხვა სუფიქსთა) ზეგავლენით არ არის

დასკირდებით ოღონდ ლაბილიზებულ კომპლექსებს და ჰარმონიული კომპლექსების ნაწილს, რომლებიც ზმნურ ფუძეებში დიდი სიძველისანი ჩანან.

დასკვნები

ნაშრომი „ზმნური ფუძეების ფონემატური სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები ქართულში“ ორი ნაწილისაგან შედგება.

პირველ ნაწილში დადგენილია ზმნური ფუძეების სტრუქტურა. ზმნური ფუძის განსაზღვრა, რომელიც საფუძვლად დაედო ზმნური ფუძეების სტრუქტურული მოდელების დადგენას, ასეთია: ზმნის შემადგენელ ნაწილს, რომელთანაც დაკავშირებულია ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობა და რომელიც ზმნის ფორმაცვალების დროს უცვლელი რჩება, ფუძე ეწოდება. საანალიზო მასალა მოიცავს სალიტერატურო ენისა (V საუკუნიდან დღემდე) და დიალექტების მონაცემებს.

ნაშრომის მეორე ნაწილში განხილულია ზმნური ფუძეების სტრუქტურასა და ისტორიასთან დაკავშირებული ცალკეული საკითხები.

1. ზმნური ფუძე ქართულში შეიძლება იყოს უმარცვლო, ერთმარცვლიანი, ორმარცვლიანი და სამმარცვლიანი.

უმარცვლო ზმნური ფუძე 4 მოდელს სახით წარმოგვიდგება:

გ ვ (CC — წყვილთანხმოვნიანები) ტიპისა (0,821%), თ ქ ვ .CCC — სამთანხმოვნიანები) ტიპისა (0,766%), კ რ კ ნ (CCCC — ოთხთანხმოვნიანები ტიპისა (0,255%), ც ალ თ ან ხ მოვნიანები (C ტიპისა (0,255%). უმარცვლო ფუძეების რაოდენობა ზმნური ფუძეების საერთო რაოდენობის 2,097%-ს შეადგენს.

ერთმარცვლიანი ფუძეებისათვის 16 ძირითადი სტრუქტურული მოდელი აღირიცხება: ც ვ ა ლ (CCVC) ტიპისა (14,870%), ბ ა დ (CVC) ტიპისა (13,227%), ბ ო რ კ (CVCC) ტიპისა (11,312%), ბ რ ძ ა ნ (CCCVC) ტიპისა (5,473%), თ ა რ თ ლ (CVCCC) ტიპისა (4,561%), ბ ზ ი ნ ტ (CCVCC) ტიპისა (4,379%), ბ რ წ ყ ი ნ (CCCCVC) ტიპისა (1,460%), ღ ვ ლ ე რ ჭ (CCVCC) ტიპისა (0,912%), ბ ლ ა რ დ ნ (CCVCCC) ტიპისა (0,766%), ვ ა რ ც ხ ნ (CVCCCC) ტიპისა (0,657%), მ ს ხ ვ რ ე ვ (CCCCVC) ტიპისა (0,310%), გ უ (CV) ტიპისა (0,255%), ტ ყ უ (CCV) ტიპისა

თანხმოვანთყრილობის ერთადერთი წყარო: თანხმოვანთყრილობას სხვა მიზეზიც იწვევს: ესაა თანხმოვანთა განვითარება და ჰარმონიულ ჯგუფთა შექმნა“... იხ. მ. ი. ს. ი. სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართულურ ენებში, 1942 წ., გვ. 129.

(0,201%), არ (VC) ტიპისა (0,182%), ოწლ (VCC) ტიპისა (0,164%), სხვადასხვა ტიპისა (0,091%). ერთმარცვლიანი ფუძეების რაოდენობა (ზმნური ფუძეების საერთო რაოდენობის ფონზე) — 58,820%.

ორმარცვლიანი ფუძეების 13 სტრუქტურული მოდელი დასტურდება:

კანკალ (CVCCVC) ტიპისა (12,954%), ბაბან (CVCVC) ტიპისა (7,298%), თქარუნ (CCVCVC) ტიპისა (6,386%), ჯანჯლარ (CVCCCVC) ტიპისა (1,916%), ტკარკალ (CCVCCVC) ტიპისა (1,277%), გვანგვალ (CCVCCCVC) ტიპისა (1,003%), თქლაფუნ (CCCVCVC) ტიპისა (0,821%), ჩხრიალ (CCCVVC) ტიპისა (0,821%), ციალ (CVVC) ტიპისა (0,730%), შრიალ (CCVVC) ტიპისა (0,730%), ბღვრიალ (CCCCVVC) ტიპისა (0,328%), ბღლარძუნ (CCCVCCVC) ტიპისა (0,182%), ბღღვრიალ (CCCCCVVC) ტიპისა (0,128%). ორმარცვლიანი ფუძეების რაოდენობა ზმნური ფუძეების საერთო რაოდენობის 34,574%-ს შეადგენს.

სამმარცვლიანი ფუძეების 10 ძირითადი სტრუქტურული მოდელი გვაქვს:

ჩხარაჩხურ (CCVCV-CCVC) ტიპისა (0,730%), ბაგაბუგ (CVCV-CVC) ტიპისა (0,730%), ზოზიალ (CVCVVC) ტიპისა (0,730%), ბურბუსალ (CVCCVCVC) ტიპისა (0,547%), ლაპარაკ (CVCVCVC) ტიპისა (0,511%), რაწკარუწკ (CVCCV-CVCC) ტიპისა (0,310%), ბლოტიალ (CCVCVVC) ტიპისა (0,237%), ფორხიალ (CVCCVVC) ტიპისა (0,219%), თხლაშა-თხლუშ (CCCVCV-CCCVC) ტიპისა (0,146%), სხვადასხვა ტიპის ფუძეები—0,347%. სამმარცვლიანი ფუძეების რაოდენობა ზმნური ფუძეების საერთო რაოდენობის 4,507%-ს შეადგენს.

ამგვარად, მარცვლიანი თუ უმარცვლო ზმნური ფუძე ქართულში 43 სტრუქტურული მოდელის სახით წარმოგვიდგება (მოდელების რაოდენობა საერთოდ უფრო მეტია, მაგრამ ზოგი მოდელი „სხვადასხვა ტიპის“ მოდელბშია გაერთიანებული იმის გამო, რომ თითოეული ამ მოდელთაგან თითო-ოროლა კონკრეტული ზმნური ფუძის სახით ვლინდება და, მამასადამე, მოდელის ცნება ერთგვარად პირობით ხაზით იძენს).

ზმნური ფუძეების სტრუქტურული მოდელების დასადგენად სულ გაანალიზებულია 5480-მდე ფუძე. ამთაგან უმარცვლოა 115 (2,097%), ერთმარცვლიანია 3224 (58,820%), ორმარცვლიანია 1895 (34,574%), სამმარცვლიანია 247 (4,507%).

ზმნური ფუძეების მოდელების დახასიათება ნაშრომის ამ ნაწილში მოცემულია ცალკეული ქვეთაგების სახით, ნაჩვენებია რაოდენობა ზმნური ფუძეებისა, რომლებსაც მოიცავს ესა თუ ის მოდელი; პოზიციებისდა მიხედვით — კომპლექსები, რომლებიც გვხვდება ზმნური ფუძეების ამა თუ იმ სტრუქტურულ მოდელში (კომპლექსი ყველა შემთხვევაში დაქვემდებარებულია გარკვეულ კლასიფიკაციას და ილუსტრირებულია სათანადო ფუძით, მითითებულია წყარო, საიდანაც არის დამოწმებული ფუძე); სადაც ეს შესაძლებელია. მახვილდება ყურადღება ფუძის თავკიდურა და ბოლოკიდურა თანხმოვნებზე, აგრეთვე — ხმოვნებზე, რომლებიც საანალიზო მოდელის ფუძეებში დასტურდება.

5. ქართლის ზმნურ ფუძეებში ხმოვანთაგან დასტურდება ყველა (ა, ე, ი, ო, უ), შედარებით იშვიათია ზმნური ფუძეების ისეთი მოდელები, რომლებიც იწყება ან ბოლოვდება ხმოვნით, ხოლო ხმოვანი ზმნურ ფუძედ ქართულში ზაერთოდ არ მოგვეპოვება.

წყვილი ხმოვანი ერთმანეთის გვერდით ზმნური ფუძეების შუა პოზიციაში ქართლისათვის დამახასიათებელი არ ჩანს, თუ არ გავითვალისწინებთ ია შეფარდებას (ცი ალ, შრი ალ, ჩხრი ალ, ზღვრი ალ, ბღღვრი ალ, ზოზი ალ, ბლოტი ალ, ფორხი ალ ტიპის მოდელებსა და ზოგ სხვა ფუძეშიც. მიუხედავად ამისა, დიალექტური ან უცხო წარმომავლობის მასალაში ცალკეული ფუძეები, როდესაც ერთმანეთის გვერდით წყვილი ხმოვანია, მაინც გვხვდება (ბაას, ბაისრ, საურ, სეირნ, დარიელ, სიორ, ბოინ...).

გარკვეულ შემთხვევებში, ზმნური ფუძეების მოდელების მიხედვით, ხმოვნები სხვადასხვა სინშირით იჩენენ თავს. ბაღ ტიპის მოდელში, მაგალითად, ა, ე, და უ ხმოვნები დაახლოებით ერთნაირი სინშირით ვლინდება, ი და ო უფრო ნაკლებად გვხვდება; ბრძან ტიპის მოდელში ე ხმოვნის ხმარების სინშირე 62%-ს შეადგენს, ი-სა — 13%-ს, ა-სი — 10%-ს, ო-სი — 8,6%, უ-სი — 6,4%-ს: ბრწყინ და მსხვერვე ტიპის მოდელებში ე და ი ხმოვნება გვაქვს (გამონაკლისი რაშდენიშეა); ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს, როცა ერთმარცვლიანი ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში თანხმოვანთა თავყრილობას აქვს ადგილი (4 ან 5 თანხმოვნის რაოდენობით), ამ სტრუქტურის მქონე ფუძეები ო, უ (ა) ხმოვნებს თავს არიდებენ; თქარუნ, ტკარცალ, გვანგვალ, ჯანჯლარ ტიპის ორმარცვლიანი მოდელებში არ ჩანს ე ხმოვანი; ზოზი ალ, ფორხი ალ, ბლოტი ალ ტიპის სამმარცვლიანი მოდელებს პირველი სეგმენტის ხმოვნად, როგორც წესი, ო გვაქვს, აუსლაუტის თანხმოვნის წინ კი ყოველთვის წყვილი ხმოვა-

ნია (ი ა ლ); რედუპლიკაციის წესით მიღებული ფუძეები, რომლებშიც ძირებს ა და ი ხმოვნები აკავშირებენ. პირველი სეგმენტის ხმოვნად ყოველთვის ა-ს აჩვენებენ, მეორე სეგმენტის ხმოვნად — უ-ს (ბათქ-ა-ბუთქ, ბათქ-ი-ბუთქ...) და ა. შ. ეს ფაქტი, თავის მხრივ, საკითხს აჩენს: ზოგ შემთხვევაში ხმოვანთა „არჩევანი“ შეპირობებული უნდა იყოს ფუძის სტრუქტურული მოდელით.

ხმოვანთმონაცვლეობა, რომელსაც ერთგვარად კანონზომიერი ხასიათი აქვს, ორი სახით ვლინდება: ა/ე ხმოვნების მონაცვლეობით 0-თან და ე-სა და ი ხმოვნების ურთიერთმონაცვლეობით. პირველი სახის მონაცვლეობა კუმშვად ფუძეებში დასტურდება, მეორე — დრეკად ფუძეებში. ორივე სახის ხმოვანთმონაცვლეობა ერთმარცვლიანი ზმნური ფუძეებისათვის არის ნიშანდობლივი.

ა/ე — 0 ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა არსებითად გვაქვს ისეთი სტრუქტურის მქონე ფუძეებში, რომლებსაც ბოლოკიდურ თანხმონებლად სონანტები მოუღლით (გავ, დევ, ყავ, ყევ, შევ, ძევ, წევ; გალ, ვალ, თალ, თვალ. კალ; კელ, ჟღალ, სხალ, ფალ, ღალ, შალ, ცალ, ცვალ, ძელ, წალ, წყალ, ხალ; ზამ, სემ, ქამ, კამ, კემ; ბდღვენ. ბენ, გენ, გრძენ, მსენ, მყენ, მცენ, რყვენ, პტყვენ, სკვენ, ფცქვენ, ფშხვენ, ფხვენ, ღრღენ, ჩან, ცან, ცრცენ, ძღვენ, წან, ხან, ხრწენ. ხსენ, ჯმენ; ბარ, გვარ, დგერ, თარ, თერ. თქვარ, თხარ, თხვარ, კარ, მსხვერ, პყარ, სვარ, სარ, სწარ, ტყვერ, ფხვერ, ქერ, ღვარ, ყარ, შვერ, ჩარ, ცერ, ცხერ, ძარ, ძვერ, წყერ, ჰერ, ხარ, ჯარ). მართალია, ასეთი ფუძეების რაოდენობა 80-ს აღემატება, მაგრამ ამთ გვერდით მოგვეპოვება ამავე სტრუქტურის მქონე ფუძეები, რომლებიც არ იკუმშება (შველ, წვალ, წყალ; თენ, ცენ, ხსენ; ბარ. კერ, პარ, ბზარ, ტარ, ძგერ...), ან (უფრო იშვიათად) — ისეთი ფუძეები, რომლებიც იკუმშება, მაგრამ სონანტებით არ ბოლოვდება (დგე — დექ, საჯ; სხედ, ქეც. ღვაწ; ძეხ||ძედ, ცად, ხად, ჯედ). თუ ამ მაგალითებს გამოჩინებულად მივიჩნევდით, რომლებსაც შეიძლება ახსნა დაეძებნოთ, აღმოჩნდებოდა, რომ შეიძლება იკუმშებოდეს ფუძე, რომელსაც აქვს ასეთი აგებულება: C (ან C-თა კომპლექსი) + ა/ე + ს ო ნ ა ნ ტ ი. ანალოგიური სტრუქტურის მქონე ფუძეთაგან ყველა მაინც არ დაპყვება კუმშვას. იქ, სადაც კუმშვა ხდება, ხმოვანთმონაცვლეობის მიზეზი სტრუქტურულ-ფონემატურია, მაგრამ მოდელი არც ადრე მოიცავდა მის შესაბამის ყველა ფუძეს და არც ამჟამად ვრცელდება მისი კანონები სათანადო სტრუქტურის მქონე ყველა კონკრეტულ ფუძეზე. საყურადღებოა, რომ კუმშვადი ზმნური ფუძეების ზოგადი მოდელი ანალოგიურია კუმშვადი სახელების მოდელისა (შდრ.: ამბავ-ი — ამბ-ის (—*ამბვ-ის) || დაგავ-ე — და-

გვ-ი, ატამ-ი — ატმ-ის || ი-ქამ — ი-ქმ, ირემ-ი — ირმ-ის || გან-კემ — გან-კმ-ები, მსხალ-ი — მსხლ-ის || მო-კალი — მო-კლ-ავ, მგელ-ი — მგლ-ის || და-აკელ-ი — და-აკლ-ებ, გუთან-ი — გუთნ-ის || და-წან-ი — და-წნ-ავ, წვენ-ი — წვნ-ის || გა-ხსენ-ი — გა-ხსნ-ი, ცვარ-ი — ცვრ-ის || შე-ი-პყარი — შე-ი-პყრ-ობ, მტერ-ი — მტრ-ის || გა-ჭერ-[ი] — გა-ჭრ-ი (და ა. შ.). ა/ე — 0 ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა უპირატესად მოქმედებითი გვარის ზმნათა ფუძეებისათვის არის დამახასიათებელი (და-გავ-ა — და-გვ-ი-ს, და-ღალ-ა — და-ღლ-ი-ს...), ნაკლებად გვხვდება ხმოვანთმონაცვლე ფუძეები, რომლებიც ვნებითი გვარის ფორმათა წარმოებას ედება საფუძვლად (მო-ჰ-ყვე — მო-ჰ-ყვებ-ი, გამო-ძვერ — გამო-ძვრ-ები... ძვ. ქართ. გან-კემ — გან-კმ-ები, და-ა-დგერ — და-ა-დგრ-ები...), უფრო იშვიათია ამ ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა საშუალი გვარის ზმნათა ფუძეებში (დევ-ს — რ-დვ-ა, წევ-ს — წვ-ან-ან...). ნაშრომში მსჯელობაა იმის შესახებ, თუ როგორ არის განაწილებული უღლებად პარადიგმებში ა/ე გახმოვანებისა და ნულოვანი გახმოვანების ფუძეები, აგრეთვე იმ სავარაუდო მიზეზებზე, რომელთა წყალობით ხმოვანთმონაცვლეობა ა/ე — 0 არ მოიცავს ანალოგიური სტრუქტურის ყველა ფუძეს.

ე — ი ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა ე. წ. ფუძედრეკად ანუ ხმოვანთმონაცვლე ზმნებში გვხვდება. ხმოვანთმონაცვლეობის მიზეზი აქაც სტრუქტურულ-ფონემატური ჩანა. ე იცვლება ი-დ, როცა: ფუძისეულ ხმოვანს მოსდევს სონანტი (ა-რჩევ-ს — გა-ა-რჩი[ვ]-ა, გა-ა-მხელ-ს — გა-ა-მხილ-ა...), ფუძისეულ ხმოვანს წინ უსწრებს სონანტი (მო-წყვეტ-ს — მო-წყვიტ-ა, მო-გლეჯ-ს — მო-გლიჯ-ა...), ან ფუძისეული ხმოვანი სონანტებს შორის არის მოქცეული (და-ა-ზღვევ-ს — და-ა-ზღვი[ვ]-ა, მო-ი-თმენ-ს — მო-ი-თმინ-ა...). 460 ფუძედრეკად ზმნათაგან მხოლოდ 12-ოდენა ისეთი, რომლებშიც ე ხმოვანი ი-დ იცვლება, მაგრამ ფუძისეული ხმოვნის მეზობლობაში სონანტი არ გვაქვს (გა-სხებ-ს — გა-სხიპ-ა, გა-ფშეკ-ს — გა-ფშიკ-ა...); ზოგ შემთხვევაში ვლინდება კიდევ ფუძეთა ვარიანტები, რომლებიც ფუძისეული ხმოვნის მეზობლობაში სონანტს შეიცავენ (სხვეპ-ა. ფშხლეკ-ა...). ფუძედრეკადი ზმნების სხვა თავისებურებას შეადგენს აგრეთვე ის ფაქტი, რომ ჰსეთი ფუძეების ანლაუტში, როგორც წესი, ერთზე მეტი თანხმოვანი დასტურდება, ხოლო აუსლაუტში — ცალი თანხმოვანი. გამონაკლისები აქაც გვაქვს, მაგრამ მათს უმრავლესობას ახსნა ეძენება.

ზმნურ ფუძეებში საკმაოდ ხშირად გვხვდება შექსხვევები ხმოვანთა ე. წ. თავისუფალი მონაცვლეობისა: ა — ო (ბრაწ — ბროწ, რატ — როტ, ქლაქნ — ქლოქნ... ზარზალ — ზორზოლ, სარსალ — სორ-

სორ...), ა — უ (ბლანკ — ბლუნკ, განგლ — გუნგლ, დაგ — დუგ...
 კარკარ — კურკურ. დაღღად — ღღღღღღ..), ა — ე (ღნაშ — ღნეშ.
 ღრანჯ — ღრენჯ, ჩხარ — ჩხერ... ლაქლაქ — ლექლექ, რაცრაც —
 რეცრეც), ა — ი (ბაჯგ-ბიჯგ, თანთლ — თანთლ, კაფ — კიფ... თამ-
 თამ — თიმთიმ, კარკაც — კირკიც, ქარქარ — ქირქილ...), ე — ი
 (ბეზლ — ბიზლ, ენელ — ეინელ, ხენც — ხინც, ქეცქეც — ქიციცი);
 ე — ო (ტყეჩ — ტკოჩ, ძეძ — ძოდ, ჩერკნ — ჩორკნ). ე — უ (ბებნ —
 ბუნბნ, ბეც — ბუც, ტენტრ — ტუნტრ), ი — ო (კირტნ — კორტნ,
 ხირხიც — ხორხიც). ო — უ (გლობ — გლუბ, ცორ — ცურ, წოწნ —
 წუწწ, ყონ — ყუნ...), ი — უ (თითხნ — თუთხნ, ჩიჩქნ — ჩუჩქნ, კიყ —
 კუყ... ბიყბიყ — ბუყბუყ, კინკილ — კუნკულ, ყირყიტ — ყურყუტ...).
 „თავისუფალი“ ხმოვანთმონაცვლეობა ფუძეების მხოლოდ წყვილ-
 წყვილი ვარიანტებით არ ამოიწურება. გვაქვს აგრეთვე ფუძეები
 სამნაირი, ოთხნაირი და იშვიათად ხუთნაირი გახმოვანებითაც: ა —
 ი — უ (ბარბალ — ბირბილ — ბურბურ, ტანტალ — ტინტილ — ტუნ-
 ტულ), ე — ი — ო (კერკნ — კირკნ — კორკნ), ი — ო — უ (კიკნ — კონკ —
 კუკნ, ხინხლ — ხონხლ — ხურხლ), ე — ი — ო — უ (ღერღ[ნ] — ღირღნ —
 ღორღნ — ღურღნ), ა — ე — ი — ო — უ (ფარფატ — ფერფეტ — ფირ-
 ფიტ — ფორფოტ — ფურფუტ)... ამ ტიპის ხმოვანთმონაცვლეობა
 დასტურდება ერთპარცელიან ფუძეებშიც და ორპარცელიანებშიც,
 მაგრამ ის დაშახასიათებელია უპირატესად ისეთი ფუძეებისათვის,
 რომლებიც თანხმოვანთა კომპლექსებს შეიცავენ. გარკვეული კანონ-
 ზომიერება ჭერჭერობით არ ჩანს, ის კი შეიმჩნევა, რომ ფუძისეული
 ხმოვანი მერყევია უფრო სონანტების (რ, ნ, ლ) მეზობლობაში.

3. ზმნური ფუძე ქართულში შეიძლება იწყებოდეს და ბოლოდღე-
 ბოდეს ნებისმიერი თანხმოვნით. გამონაკლისია ჰ სპირანტი, რომე-
 ლიც არ გვხვდება არც ანლაუტში, არც აუსლაუტში, ზმნური ფუძეე-
 ბის შემადგენლობაში ის საერთოდ არ ჩანს.

თანხმოვანთა თავყრილობა ყველაზე ხშირად ვლინდება ზმნური
 ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში, შემდეგ — ბოლოკიდურა პოზი-
 ციაში, შედარებით ნაკლები რაოდენობით დასტურდება ფუძეები,
 კომპლექსებით შუა პოზიციაში. თანხმოვანთა კომპლექსები ცალკე
 ზმნურ ფუძეებად კიდევ უფრო ნაკლები რაოდენობით გვხვდება.

ფუძეების სამსავე პოზიციაში ყველაზე ხშირია წყვილთანხმოვ-
 ნიანი კომპლექსები, შემდეგ — სამთანხმოვნიათები, ოთხთანხმოვნია-
 ნები და ხუთთანხმოვნიათები. ხუთთანხმოვნიათი კომპლექსები გვაქვს
 (საკმაოდ იშვიათად) მხოლოდ ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზი-
 ციაში, ოთხ და ხუთთანხმოვნიათი კომპლექსები არ გვხვდება შუა
 პოზიციაში. ბოლოკიდურა პოზიციაში თანხმოვანთა თავყრილობა

დამახასიათებელია ერთმარცვლიანი ფუძეებისათვის. ორ და სამმარცვლიანი ფუძეების ბოლოკიდურა პოზიციაში არ ჩანს არანაირი კომპლექსები, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეების იშვიათ გამოჩენას. ჩვენს ზიერ გაანალიზებული მასალის მიხედვით რაოდენობა ზმნური ფუძეებისა, რომლებიც თანხმოდანთა კომპლექსებს საერთოდ არ შეიცავენ, 1311-ია, კომპლექსების შემცველი ფუძეების რაოდენობა — 4170.

წყვილთანხმონიანი კომპლექსები ყველა ტიპის ფუძეთა თავკიდურა პოზიციაში და წყვილთანხმონიან ფუძეებში ასეთი მოდელების სახით წარმოგვიდგება:

ბ შ უ ლ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი (გ ვ, დ ვ, თ ვ, კ ვ, ტ ვ... ბ ლ, გ ლ, დ ლ, თ ლ, კ ლ... გ მ, თ მ, კ მ, ტ მ, ქ მ... ბ ნ, გ ნ, დ ნ, თ ნ, კ ნ... ბ რ, გ რ, დ რ, თ რ, კ რ...), ნ ა პ რ ა ლ + ს ო ნ ა ნ ტ ი (ზ ვ, ჟ ვ, ს ვ... ზ ლ, ე ლ; ს ლ... ზ მ, ე მ, ს მ... ზ ნ, ს ნ, დ ნ... ზ რ, ე რ, ს რ...), ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი (ბ გ, თ ქ, წ კ, ჭ ყ...), ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ (ბ ღ, დ ღ, ც ხ, ჩ ხ...), ნ ა პ რ ა ლ + ნ ა პ რ ა ლ (ს ხ, ე ღ...). თანხმოდანთა კომპლექსების ეს ხუთი მოდელი ქართულისათვის ძირითადია იმ აზრით, რომ მოდელების შემადგენელ კომპლექსთაგან თითოეული შეიძლება შეგვსვდეს სხვადასხვა ტიპის ფუძეებშიც და ერთი და იმავე ტიპის სხვადასხვა ფუძეშიც. წყვილთანხმონიანი კომპლექსების სხვა ოთხი მოდელი — ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი (ლ ბ, მ კ, ნ დ, რ თ...), ს ო ნ ა ნ ტ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი (ვ ს, ლ ხ, რ ხ), ს ო ნ ა ნ ტ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი (ვ ნ, ლ მ, მ რ), ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ხ შ უ ლ ი (ს კ, ს პ, ხ ტ...) — იმ თავისებურებას გვიჩვენებს, რომ მოდელს შემადგენელი თითოეული კომპლექსი, როგორც წესი, თითო ზმნურ ფუძეში გვხვდება. მართალია, ისინი სისტემას არ ქმნიან, მაგრამ ბევრი მათგანის შემცველი ფუძეები ქართულში მაინც მკვიდრად არიან ფეხმოკიდებული.

წყვილთანხმონიანი კომპლექსების მოდელებში — ხ შ უ ლ ი + ხ შ უ ლ ი, ხ შ უ ლ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი, ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი — გამოიყოფა დეცესიური (ბ გ, დ გ, ძ გ, ჯ გ, ფ ქ...) და აქცესიური (გ ბ, წ ბ, გ ჩ, კ დ, კ ც. ყ ბ...) კომპლექსები. ამათგან ქართულისათვის ბუნებრივია დეცესიური კომპლექსები, რომლებიც სხვადასხვა ფუძეში სხვადასხვა სიხშირით გვხვდება. რაც შეეხება ანომალიურ-დეცესიურ კომპლექსებს, რომლებიც დეცესიური კომპლექსებისათვის დამახასიათებელ ზოგ ნიშანს ვერ აკმაყოფილებენ (ბ კ, პ ყ, ბ ჩ...), და აქცესიურ კომპლექსებს, ისინი, ჩვეულებრივ, თითო (ან თითო-ორლა) ფუძეში იჩენენ თავს, ხო-

ლო მათი შემცველი ფუძეები იშვიათად არის საერთო ქართულის კუთვნილება: ასეთი ფუძეები ან ძველ ქართულში გვქონდა და ახლა აღარ იხმარება, ან ამა თუ იმ დიალექტის კუთვნილებაა, ან (იშვიათად) უცხო წარმომავლობისაა, ხოლო ზოგ მათგანს (სალიტერატურო) ენის ტრადიცია ინახავს დღემდე. ორი მოდელის — სონანტი + ხშული, სონანტი + ნაპრალოვანი — კომპლექსთა თავისებურება, სხვა კომპლექსებთან შედარებით, ის არის, რომ თითოეული მათგანი, როგორც წესი, თითო ზმნურ ფუძეში გვხვდება, ისინი სისტემას არ ქმნიან, მაგრამ მათი შემცველი ფუძეები საერთო ქართულში დამკვიდრებულია... წყვილთანხმოვნიან კომპლექსთა მოდელების ხვედრითი წონა, ზმნურ ფუძეებში მათი განაწილებისა თუ გავრცელებულობის თვალსაზრისით, სხვადასხვანაირია. ყველა მოდელის მიხედვით რაოდენობა კომპლექსებისა, რომლებიც საერთო ქართულის ზმნურ ფუძეებში გვხვდება, 150-ს აღწევს.

წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსების მოდელები ზმნური ფუძეების ბოლოკიდურა პოზიციაში ემთხვევა თავკიდურა კომპლექსების მოდელებს. აჩსებითად რაოდენობრივია სხვაობანი, რომლებიც მოდელების შიგნით ვლინდება. თვალში საცემია სხვაობა: კომპლექსები შეფარდებით — სონანტი + ხშული თავკიდურა პოზიციაში შედარებით იშვიათად გვხვდება, ბოლოკიდურა პოზიციაში ისინი საკმაოდ გავრცელებულია (ღბ, ლდ, ლთ, ლტ... მბ, მპ, მფ... ნგ, ნდ, ნთ, ნკ, ნტ, ნქ... რბ, რგ, რდ, რთ, რკ, რპ, რტ...). მოდელის თავისებურებას შეადგენს ის ფაქტი, რომ ვსონანტი საერთოდ არ მონაწილეობს კომპლექსების წარმოქმნაში. თავკიდურა პოზიციათან შედარებით კომპლექსების მეტი რაოდენობით ხასიათდება მოდელები: სონანტი + ნაპრალოვანი (ვს, ლხ, მს, მშ, მხ, ნზ...) და სონანტი + სონანტი (ვლ, ვნ, ვრ, ლვ, ლნ...). ბოლოკიდურა პოზიციაში ყურადღებას იქცევს ანომალიურ-დეცესიური და აქცესიური კომპლექსების იშვიათობა.

ზმნური ფუძეების შუა პოზიციაში წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსები წარმოდგენილია იმავე ცხრა მოდელით. ბოლოკიდურა პოზიციის მსგავსად (და განსხვავებით თავკიდურა პოზიციისაგან) აქაც საკმაოდ მრავლად მოიპოვება — სონანტი + ხშული, სონანტი + ნაპრალოვანი — მოდელების კომპლექსები (განსაკუთრებით ნ და რ სონანტების შემცველი). ვსონანტიანი კომპლექსები ორსავე შემთხვევაში მხოლოდ რედუპლიცირებული ძირების საზღვარზე გვხვდება (ვკ, ვტ, ვყ, ვჟ... ლბ, ლდ, ლხ... მთ, მკ, მპ, მფ, მყ, მზ, მს... ნდ, ნგ, ნთ, ნკ, ნპ, ნტ. ნქ. ნზ.

ნს... რბ, რგ, რდ, რთ, რკ, რპ, რტ, რზ, რს...). განსაკუთრებით მრავალრიცხოვანია აქცესიური კომპლექსები (გბ, კთ, კჩ, ტბ, ქც, ყბ, ყზ, ღჯ...), უფრო ნაკლებია ანომალიურ-დეცისიური კომპლექსები (თქ, პწ, ტქ, ფკ...), მაგრამ თითოეული მათგანი აგრეთვე რედუპლიცირებული ძირების მიჯნაზე დასტურდება.

ამავე ქვეთავში მოცემულია სამთანხმოვნიაანი, ოთხთანხმოვნიაანი და ხუთთანხმოვნიაანი კომპლექსების ცხრილები პოზიციებისდა მიხედვით.

სამთანხმოვნიაან კომპლექსებში ყურადღებას იქცევს კომპლექსთა მოდელების რაოდენობრივი სხვაობა პოზიციების მიხედვით. ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში 19 მოდელი გვაქვს, შუა პოზიციაში — 7 (თუ რედუპლიცირებული ძირების მიჯნას არ მივიღებთ მხედველობაში), ბოლოკიდურა პოზიციაში — 9. შეიმჩნევა, რომ სონანტებით დაწყებული კომპლექსების მოდელები ძირითადი მოდელებია ზმნური ფუძეების შუა და ბოლოკიდურა პოზიციებისათვის.

ოთხთანხმოვნიაანი კომპლექსები პოზიციური განაწილების თვალსაზრისით დიდ სხვაობას გვიჩვენებენ: თავკიდურა პოზიციაში 19 მოდელი გვაქვს, ბოლოკიდურა პოზიციაში — 3. საყურადღებოა აგრეთვე, რომ ბოლოკიდურა პოზიციაში გვხვდება მხოლოდ ისეთი მოდელები, რომლებიც იწყება და ბოლოვდება სონანტებით: სონანტი + ხშული + ხშული + ლონანტი; სონანტი + ხშული + ნაპრალოვანი + სონანტი; სონანტი + ნაპრალოვანი + ნაპრალოვანი + ლონანტი; სონანტებს შორის მოქცეულია წყვილთანხმოვნიაანი ჰარმონიული კომპლექსები...

4. ზმნური ფუძე ხშირად წარმოგვიდგება სახეცვლილად. ამ სახეცვლილების საფუძველი ყოველთვის ნათელი არ არის და რიგ შემთხვევაში არც ის არის ადვილი გასარკვევი, — რომელი ფუძეა რომლისათვის ამოწავალი, ან კერძოდ რომელი ფონეტიკური პროცესის შედეგად არის მიღებული ესა თუ ის ფორმა. ზმნური ფუძეების სახეცვლილი ფორმები მეტწილად დიალექტური წარმომავლობისაა და მათი ხმარების არც დიალექტით იფარგლება; მაგრამ ხშირია აგრეთვე ისეთი შემთხვევები, როდესაც ერთი და იმავე ფუძის ვარიანტები სალიტერატურო ენაში თანაარსებობენ. ფუძის ფონეტიკური სახეცვლილება ზოგჯერ უმნიშვნელო სემანტიკური გადახრით აღინიშნება, ზოგჯერ ეს გადახრა საკმაოდ დაცილებულია ფუძის ამოწავალ მნიშვნელობას, თუმცა ამათ გვერდით მოგ-

ვეპოვება ისეთი შავალითებიც, რომელთა მიხედვით ფუძის ცვლილებას მნიშვნელობის ცვლა არ მოჰყოლია შედეგად.

ქართულში საკმაოდ გავრცელებულია თანხმოვანთა ან კომპლექსთა ცვლა, რომელიც მთელ ფუძეს კანონზომიერად მობიცავს ხოლმე. ცვლილებანი თანხმოვანთა წარმოების რაგვარობის ფარგლებში ხორციელდება და შესაბამისად ვიღებთ „მქლერ“, „ყრუ მკვეთრსა“ და „ყრუ ფშვინვიერ“ ფუძეებს, ორ-ორი ან სამ-სამი ვარიანტით.

წყვილბაგისმიერი ხშული თანხმოვნების შემცველი ფუძეები: ბობლ—ფოფბ, ბუბგ—პუწკ, ბურდლუნ—პურტყუნ, ბლლედ—ფხლენწ, ბლაჯნ—ფხაქნ, ბარბალ—პარპალ, პარპამ—ფარფამ, პოტნ—ფოტნ, ბარჯლ—პარჯყ—ფარჩხ, ბორდლ—პორტყ || პორჯყ—ფორთხ, ბუდნ—პუტნ—ფუტნ, ბარდლუნ—პარტყუნ—ფართხუნ, ბორძიკ—პორჯიკ—ფორჩიხ, ბოლიალ—პოტიალ—ფოთიალ, ბჯღალ—პჯყალ—ფჩხალ || ფშხალ... კბილბაგისმიერი ხშული თანხმოვნების შემცველი ფუძეები: დანდალ—ტანტალ, თართლ—ტარტლ, დონდგოლ—თოთქოლ, თეთქვ—ტეტკვ, თელეფ—ტვლეპ, თოთხ—ტოტყ, ნდღევ—ნთხევ, დლაბნ—თხაპნ, დუდღნ—თუთხნ—ტუტყნ, დლარბ—თხლარბ—ტყლარბ, დღღეზ—თხღეზ—ტყღეზ, დღღუნ—თღღუნ—ტღღკუნ... წინანუნისმიერი თანხმოვნების შემცველი ფუძეები: ძეძ—წეწ, წკლაპუნ—ცკლაფუნ, ძაგძაგ—წაკწაკ—ცაქცაქ, ძანძალ—წანწალ—ცანცალ, ძეგვ—წეგვ—ცეხვ, ძეძგ—წეწკ—ცეცქ. ძიძგნ—წიწგნ—ციცგნ, ძუგძუგ—წუგწუგ—ცუქცუქ, ძუნძულ—წუნწულ—ცუნცუნ... უკანანუნისმიერი ხშული თანხმოვნების შემცველი ფუძეები: ჯაჯღან—ჭაჭყან. ჯიღჯიღ—ჭიჭყიყ. ჯიჯღინ—ჭიჭყინ, ჯმუჯნ—ჭმუჭნ, ჯანჯალ—ჩანჩალ, ჯგვერ—ჩხვერ, ჯგუტ—ჩხუტ, ჯოლდ—ჩოლხ, ჯღირ—ჩხირ, ჯანჯღარ—ჩანჩხარ—ჭანჭყარ, ჯიჯინ—ჭიჭინ—ჩიჩინ, ჯღაბნ—ჭყაპნ—ჩხაპნ, ჯეჯგვ—ჭეჭკვ—ჩეჩქ(ვ)... უკანასასისმიერი ხშული თანხმოვნების შემცველი ფუძეები: განგლ—ქანქლ, კურკურ—ქორქორ, კირკილ—ქირქილ, გოგ—კოკ, ქირქნ—კირკნ, კონკ—ქონქ, კუტყუტ—ქუთქუთ, კუყ—ქუქ. გვანგვალ—კვანკვალ—ქვანქვალ... ნუნისმიერი ნაპრალოვანი თანხმოვნების შემცველი ფუძეები: ზღუქუნ—სღუკუნ, ზმუზნ—სმუსნ, ყვერ—შვერ, ყღღართ—შხღღართ... უკანასასისმიერი ნაპრალოვანი თანხმოვნების შემცველი ფუძეები: ლაქლაქ—ხაშხაშ, ლიღლიღ—

ხითხით, ღლეძ — ხლეწ, ღორღნ — ხორხნ, ღოდ — ხოხ, ღოღიალ — ხოხიალ, ღურღნ — ხურხნ, ღინღილ — ხინხილ...

ზმნურ ფუძეებში შეინიშნება ცალკეული შემთხვევები თანხმოვანთა „გადაწევისა“, რაც თანხმოვანთა ქართულ-ზანური შესატყვისობების ილუზიას ქმნის: ძ—ჯ: ძანძ — ჯანჯ, ძაძგურ — ჯაჯგურ, ძგერ — ჯგვერ. ძეგვ — ჯეგვე, ძეკ — ჯეკ, ძენძ — ჯენჯ, ძიძგნ — ჯიჯგნ, ძლაყუნ — ჯლაყუნ, ძჰუძნ — ჯჰუჯნ... ც—ჩ: ცეცქ — ჩეჩქე. ცინცილ — ჩინჩილ, ცანცალ — ჩანჩალ, ცრცნ — ჩრჩნ, ციციქნ — ჩიჩქნ... წ—ჭ: წაწან — ჰაჰან, წვრეთ — ჰვრეთ, წნებ — ჰნებ, წრებ — ჰრებ, წუბ — ჰუბ, წეწყ — ჰეჰყ... ამ რიგის „შესატყვისობანი“ სპეციალურ შესწავლას საჭიროებენ (არა მხოლოდ ზმნური ფუძეების მიხედვით). სანამ ეს არ გაკეთებულა, მოპოვებული მასალის ანალიზი და მიმართებათა დამყარება სათანადო ქართულ-ზანურ შესატყვისობებთან ნაადრევი იქნებოდა.

ზმნური ფუძეების ვარიანტები ხშირად მიღებულია ცალკეული თანხმოვნის, კომპლექსის, ხოლო ზოგჯერ მთელი მარცვლის მეტათეზისის შედეგად. თანხმოვანთა შორის მეტწილად ზონანტები იცვლიან ხოლმე ადგილს (მ ნ რ ლ). ბგერათგადასმა ჩვეულებრივ რეგრესული მიმართულებისაა. გარკვეული კანონზომიერების დადგენა მაინც ძნელდება: ბლაგ — ბგალ, ყალყ — ყლაყ, ჰყლუტ — ტყლუჰ. ღინცილ — ღლიცინ, განგლ — გლანგ... კაჰმ — კამაჰ, ჩმახ — მჩახ, მძორ — ძმორ... ეინ — ნიე, ეონ — ნოე, ევენს — სნეკვ, ჰუთნ — ჰუნთ, ჰნებ — ჰენნ... თრგუნ — თურგნ — თრუგნ, ბასრ — ბრას, ბორგ — ბროგ. შტერ — რეშტ, ყორ — როყ, ძურწ — ძრუწ, მწუხნ — [მ]წრუხ, ფქურეც — ფრქუეც — ფრქვეც — ფქვრეც, გუმერ — ვუმრემ. დეგარ — დერაგ, გირგისალ — სირსიგალ... ბლუჯ — ბუჯლ. ბერტყ — ბღერტ, ფორთხ — ფხორთ, ეაფრ — ფაქრ, ჰუბ — ხუჰ, ღიჯნ — ჰიჯნ, ბიძგ — ძგიბ, ციციქ — ქიციქი, როხროხ — ხორხორ...

რწმინათი არ არის შემთხვევები ჰარმონიული კომპლექსების გაჩენისა: ბარღ — ბარღღ, ბარჯ — ბარჯჯ || ბარჯლ, ბიზინ — ბიზინღ, ბეიტ — ბეღიტ, ზოზნ — ზოზღნ, თანთლ — თანთქლ, ყრჩიალ || ყრხიალ — ყრჩხიალ. პუწ — პუწყ, ეენთ — ეღენტ, ეეჟ — ეეჟღ, ეერ — ეღერ. ეინელ — ეინელღ, ელემ — ეღვლემ, ელეტ — ეღვლეტ, ტატან — ტატყან, ფურჩნ — ფურჩქნ, ფხენ || ფშენ — ფშენღ, ფოჟოლ — ფხოჟოლ, ფრეწ — ფხრეწ, ცინცლ — ცინცქლ, ციცინ — ციციქინ, წინწილ — წინწილ, წბერ — წბერღ, წვილ — წვივილ, წრტიალ — წვირტიალ, წრედ — წრეტ — წყრეტ, წუნწ — წუნწყ, წუწნ — წუწყნ, წუწუნ — წუწყუნ, ჰმან — ჰქმან, ჰლემ — ჰყლემ, ჰარტალ — ჰყარტალ, ჰლაჰუნ — ჰყლაჰუნ, ჰრიალ — ჰყრიალ...

5. ზმნური ფუძეები ქართულში ყურადღებას იქცევენ სონანტების შემცველი კომპლექსების განაწილების თვალსაზრისით. კერძოდ, ზმნური ფუძეების ანლაუტში გვაქვს სონანტები, მაგრამ შედარებით მცირე რაოდენობით მოგვეპოვება ისეთი ფუძეები, რომლებიც თავკიდურა პოზიციაში სონანტებით დაწყებულ კომპლექსებს შეიცავენ, ან ისეთი წყვილდა სამთანხმოვნიაანი ფუძეები, რომლებიც სონანტებით იწყება. ეს განსაკუთრებით ეხება ვ და ლ სონანტებს, მ, ნ, რ სონანტების შემცველი კომპლექსები მეტი დასტურდება, მაგრამ ასეთი კომპლექსები მეორეულია.

ვ სონანტის შემცველ ფუძეთაგან: ვ რ დ—ვ ა რ დ: ვ ლ დ, ვ ლ თ, ვ ლ ტ ფუძეები ამოსავლად ვ ე დ ძირს უნდა გულისხმობდნენ; ვ ს—*ვე ს; აუ სწორია. რომ ვ რ ც—*ვე რ ც ასახსნელი დარჩება ერთი ფუძე ვ ნ (ავნებს).

ლ ბ (ალბობს) ←*ლ ა ბ ||*ლ ე ბ, ლ პ (ალპობს)←*ლ ე პ, ლ ღ ვ (ალღობს, ლღვება)←ლ ე ღ ვ, ლ ხ ვ (ალხობს, ლხვება)←ლ ღ ვ (შდრ. ლღვება), ჯერჯერობით აუხსნელია ლ მ (ელმის) და ლ ხ (ალხენს).

ნ და მ სონანტები მეტწილად განვითარებულია:

ნ გ ა ლ—გ ა ლ (დანგალება, შდრ. გლა), ნ გ ო რ—გ ო რ (ძე. ინგორებიან, ინგორის, შდრ. გორავს), ნ თ ხ ე ვ—თ ხ ე ვ (ნთხევა, შდრ. თხიერი), ნ ყ ღ რ ე ვ—ყ ღ რ ე ვ (შეანყღრევს, შდრ. უღერს, უღარუნი), ნ ძ რ ე ვ—ძ რ ე ვ (შეანძრევს, შდრ. შეძრავს), ნ თ ქ—თ ქ (ნთქავს, შდრ. ჩათქამს, ჩათქა...)

მ დ ღ ო ზ ← დ ღ ო ზ (დამღღოზებული, შდრ. დღზოლა, დღზის...), მ ც ხ ი კ ვ—ც ხ ი კ ვ (დამცხიკვება, შდრ. დაცხიკვება), მ შ ხ ა ლ—შ ხ ა ლ (დამშხალული, შდრ. შხალვა), მ ტ ლ ა შ—ტ ლ ა შ (ძტლაშა-მტლუში, შდრ. ტლაშა-ტლუში, ტლოშნის), მ ჩ ნ ე ვ—ჩ ნ ე ვ (მიიჩნევს, შდრ. მიიჩნევს) მ წ ლ ა კ—წ ლ ა კ (მწლაკუნი, შდრ. წლაკუნი), მ კ ლ ა ხ—კ ლ ა ხ (მკლახუნი, შდრ. კლახა-კლუხი), მ შ ვ ნ ე ვ—შ ვ ნ ე ვ (იმშვნევს, შდრ. იშვნევს), მ ს ხ რ ე კ—ს ხ რ ე კ (გამსხრეკა, შდრ. მოსხრეკა, მოსხრეკილი)... ზოგ შემთხვევაში მ გაქვავებული პრეფიქსია: მ ს ჭ ვ ა ლ (იმსჭვალება, ძირია ს ჭ უ, მ—ა ლ აფიქსებია), ზოგჯერ ის მეტათეზისის შედეგად არის მოქცეული ანლაუტში: მწუბ—წუბმ, მჭუხ—ჭმუხ...

ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში (თანხმოვნის ან თანხმოვანთა კომპლექსის წინ) რ სონანტი აგრეთვე მეორეულია, ხმოვნის რედუქციის, მეტათეზისისა თუ სხვა ფონეტიკური სახეცვლილებების შედეგად მიღებული:

რ ტ ყ—რ ა ტ ყ (ძე. შეარტყის, შდრ. შეირატყ), რ თ ხ—რ ა თ ხ

(ძვ. განირთხა, შდრ. განირათხ), რ ჩ—შ თ (დარჩება, შდრ. ძვ. დაშ-
 თეს || დაშდეს), რ ჩ—შ უ ლ (არჩობს, შდრ. ძვ. აშუდობს), რ ჯ—
 ს ა ჯ (ირჯება, შდრ. გა-ი-საჯ-ა—გა-ი-სარჯ-ა), რ ჰ ვ—ს ჰ უ (არჰობს.
 შდრ. ძვ. ასჰობს, სამსჰუალი), რ თ—ს თ (რთავს, შდრ. ძვ.
 სთავს)... რ წ უ ხ—წ უ ხ რ (მარწუხი—*მ-ა-წუხ-რ-ი), რ ბ—რ ე ბ
 (რბის, შდრ. რებს), რ ჰ უ ნ—*ჰ უ რ ნ (ძვ. მოირჰუნა—*მო-ი-ჰურ-
 ნ-ა), რ წ ე ვ—წ რ ე ვ (არწევს—*ა-წრ-ევ-ს—*ა-წარ-ევ-ს), რ წ ყ—
 წ ყ რ (რ წ ყ ა ვ ს—*წყრ-ავ-ს—*წყარ-ავ-ს), რ წ ყ—წ ყ ა რ (შე-
 ერწყყა—*შე-ე-წყყარ-ა, შდრ. მეგრ. წყორუა, გოწყორუა, ჭვან. ლინ-
 წყორვე || ლინწყორე), რ ხ ე ვ—ხ რ ე ვ (არხევს—*ა-ხრ-ევ-ს—
 *ა-ხარ-ევ-ს), რ ყ ე ვ—ყ რ ე ვ (არყევს—*ა-რყ-ევ-ს, შდრ. თუშ.
 რაყრაყი), რ ლ უ ე ვ—რ ღ ვ ე ვ—*რ ე ლ უ ე ვ (არღვევს—*არ-ე-
 ლუ-ევ-ს, შდრ. სვან ლი-რელუ), რ კ უ მ—*კ უ მ-ლ (სა-რკუმ-ელ-ი-
 სა-კუმ-ლ-ელ—*სა-ლ-კუმ-ელ)...

დაიძებნება თითო-ორი მგალითი, რომლებიც ჭერჯერობით
 ვერ იხსნება, მაგრამ ზოგადი ჭურათი ასეთია: სონანტები ზმნური
 ფუძეების თავიკიდურა პოზიციაში, როდესაც მათ თანხმოვანი (ან
 თანხმოვნები) მოსდევს, იმეორეულია, ფუძეებში სხვადასხვაგვარი
 ფონეტიკური სახეცვლილებების შედეგად მიღებული (მ სონანტის
 ვითარებაა ზოგ შემთხვევაში თავისებური).

თვით ფაქტს უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება, როცა ამ თვალ-
 საზრისით ზმნური ფუძეების თავიკიდურა პოზიციას ვუღარებთ შუა
 და ბოლოკიდურა პოზიციებს. შუა და ბოლოკიდურა პოზიციებში
 თანხმოვანთა კომპლექსები შეფარდებით — ს ო ნ ა ნ ტ ი + თ ა ნ ხ-
 მ ო ვ ა ნ ი (ან თანხმოვნები) საკმაოდ გავრცელებული და ისტო-
 რიულად კანონზომიერია.

6. რედუბლიკაციის წესით მიღებული ყოველი ზმნური ფუძე
 შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც ორი სეგმენტისაგან შემდგა-
 რი ერთეული, ზღვარი ძირებს შორის ხშირად წაშლილია, ან იმგვარ-
 რად არის სახეცვლილი რომელიმე მათგანი (ან ორივე ერთად), რომ
 ფუძეებში ორი ძირის დანახვა ზაერთოდ ჭირს, ზოგადად კი შეიძლე-
 ბა ითქვას, რომ ორმარცვლიანი ზმნური ფუძეების აბსოლუტური
 უმრავლესობა სწორედ რედუბლიკაციის შედეგად არის მიღებული.

რედუბლიკირებული ძირების (და მათსადადამე, თითოეული სეგ-
 მენტის) ანლაუტშიც და აუსლაუტშიც შეიძლება გვქონდეს ნების-
 მიერი თანხმოვანი (ჰ-ს გარდა). ეს ფაქტი ედება საფუძვლად იმ გა-
 რემოებას, რომ ძირებმა შეყარის მიჯნაზე ვიღებთ ისეთ კომპლექ-
 სებს, რომლებიც მხოლოდ გარაკეცებული ძირების საზღვარზეა
 ასატანი ქართულისათვის (ყზ, პტ, კჩ, ჰც: კწ...).

ხმოვანთაგან გვხვდება ყველა, ე — უფრო იშვიათად, მაგრამ ზოგი გარემოება გვაფიქრებინებს. რომ რედუპლიცირებული ფუძეები ე გახმოვანებით ქართულისათვის ასევე დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო ოდესღაც.

ნაწრომის ამ ქვეთავში დამოწმებულია 300-ზე მეტი მარტივი გაორკეცებით შილებული ზმნური ფუძე (ბაყბაყი, გიზგიზი, ღურღური, ვარვარი, თამთამი, კაკაკი, როხროხი, ფუსფუსი, ქექქევი, ღიღღიღი...). რედუპლიცირებული ძირების (თითოეული სეგმენტის) აუსლაუტში ხშირად გვაქვს რ სონანტი. ამ რ-ს არაიშვიათად შეესაბამება ღ სონანტი მეორე სეგმენტში, თანაც ისე, რომ რედუპლიციაციის წესით მიღებული ფუძე ზოგჯერ შემონახულია მხოლოდ დისიმილირებული მეორე სეგმენტით (ზარზალი, თართალი, ჩარჩალი, კირკილი, ყორყოლი...).

ღ-ს გარდა აუსლაუტში შეიძლება გამოვლინდეს ტ (ბურბუტი, კირკიტი, ფორფოტი, ღარღატი, ცერცეტი...), ც (ბარბაცი, ფირფიცი, ღერღეცი, ხორხოცი...), შ (ღირღიში, კურკუში, ყარყაში...), ზ (კურკუზი, ხორხოზი), ს (*ბურბუს, *გირგის), ყ (ფურფუყი), ჭ (ღირღიჭი), მ (კურკუმი, ღურღუმი), ნ (ჩურჩუნი, *კირკინ), ფ (შორშოფი), კ (ძურძუკი), ქ (ბორბოქი), ხ (ფირფიხი).

რედუპლიცირებული ძირების სტრუქტურის ერთ თავისებურებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ არ დასტურდება შემთხვევები ორივე სეგმენტის აუსლაუტში ნ სონანტის ხმარება (გვაქვს: კურკურ-ი, კუმ-კუმ-ი, ყიჯ-ყიჯ-ი, მაგრამ არ ჩანს: ბან-ბან-ი, ზინ-ზინ-ი და ა. შ.), ნ სონანტი მხოლოდ მეორე სეგმენტის ბოლოს არის, პირველი სეგმენტი ღია მარცვალს წარმოადგენს (ბაბანი, გაგანი, ტიტინი, შიშინი, ღუღუნი, ზუზუნი...).

პირველი სეგმენტის აუსლაუტის ნ-ს შეესაბამება მეორე სეგმენტის აუსლაუტის ღ და რ სონანტები, სხვა შესაბამისობანი აქ გამოირიცხებულია (დანდალი, კანკალი, ზინზილი, ღინღილი, ქანქარი, ცანცარი, თენთელ[ი]...).

ხშირია შემთხვევები. როდესაც პირველი სეგმენტის აუსლაუტის ნ, რ სონანტების შობდევნოდ მეორე სეგმენტის აუსლაუტის თანხმონი სახეცვლილად წარმოგვიდგება:

ქანქალ—ქანჯალ, კანკურ—კანტურ||კანჭურ||კანჩურ, დანდალ—დანტალ || დანწალ, ყანყალ—ყანტალ || ყანცალ||ყანწალ, ყვანყვალ—ყვანცალ, ხვანხვალ—ხვანცალ. ყუნყუნლ—ყუნტუნლ || ყუნცუნლ, კინკილ—კინჭილ.* კანკურ-უნშ—*კანტურ-უნშ—კანტრ-უნშ... ღურღუმ—ღურჭუმ, ყურყუმ—ყურჭუმ, ქორქორ—ქორცორ, კირკიმ—კირტიმ...

სამთანხმონიანი კომპლექსები ორმარცვლიანი ფუძეების შუა

პოზიციამი ორი ძირითადი მოდელის სახით ვლინდება: სონანტი + ჰარმონიული კომპლექსი; სონანტი + თანხმოვანი + სონანტი. ეს კომპლექსები აგრეთვე რედუპლიცირებული ძირების შეყრის მიჯნაზე წარმოქმნილი თანხმოვანთა ჯგუფების სახეცვლილი ვარიანტები ჩანს:

ფარფარ — *ფართალ || *ფარტალ || *ფარჩალ || *ფარცალ. ვარსკვლავიანი ფორმები არ დასტურდება, სამაგიეროდ: *ფართალ — ფართქალ || ფართხალ — ფორთხალ, *ფარტალ — ფარტკალ, *ფარჩალ — ფარჩხალ — ფორჩხალ, *ფარცალ — ფარცქალ. ასევე: ფანფალ — *ფანთალ — ფანთხალ (შდრ. ფართხალ)...

ანლაუტში სონანტის მომდევნოდ, თანხმოვნის ცვლილების გარეშე, ვითარდება სხვა თანხმოვანი და ჰარმონიული კომპლექსები წარმოიქმნება:

თანთარ — თანთქარ, წინწილ — წინწკილ, წურწურ — წურწკურ... კომპლექსები მოდელისა — სონანტი + თანხმოვანი + სონანტი — ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციამი მიღებული ჩანს მეორე სეგმენტისეული ხმოვნის რედუქციის შედეგად.

გუნგრუმ — *გუნ-გურ-უმ (შდრ. გუნგრავე), გუნგურ ვარიანტია გურგურ ფუძისა (შდრ. გურგური, უგურგურებს, გურგული...); კანტრუმ — *კანკრუმ — *კანკურ-უმ (შდრ. კანკური)... ამავე მოდელის თანხმოვანთა სხვა ჯგუფები მიღებულია იმის შედეგად, რომ ფუძის შუა პოზიციამი ერთმანეთს ხვდება I სეგმენტის აუსლაუტის სონანტი და II სეგმენტის ანლაუტის წყვილი თანხმოვანი (ღვარღვალი, კვარკვალი, კვარკვილი, სვარსვალი, ქვირქვილი, ღვარღვალი, ღვირღვილი, ჩვარჩვალი, ხვარხვალი).

ორმარცვლიანი ფუძეების სეგმენტების სტრუქტურა, ჩვენთვის ამჟერად საინტერესო თვალსაზრისით, ყურადღებას მაინც იმით იქცევს, რომ თითოეული მათგანის აუსლაუტში ხშირად გვაქვს სონანტები ასეთი შესაბამისობით: რ — რ (ბურბური), რ — ლ (ბარბალი). რ — ტ, ც, შ, ზ, ს... (ბურბუტი, ბარბაცი...), ნ — ლ (დანდალი), ნ — რ (ზანზარი); მაშასადამე, I სეგმენტის აუსლაუტში ორი სონანტია აქტიური — ნ და რ, ხოლო II სეგმენტის აუსლაუტში — ნ (ბაბანი, ქაქანი), რ და ლ.

ორმარცვლიანი ზმნური ფუძეების დიდი ნაწილი რედუპლიკაციის შედეგად მიღებული ფუძეები ჩანს, მაგრამ, თუ ხშირ შემთხვევაში ჩვენ ამას ვეღარ ვხედავთ, ეს შედეგია იმ კომბინატორული ფონეტიკური სახეცვლილებებისა, რომლებსაც განიცდიან რედუპლიკაციის მეშვეობით წარმოქმნილი ფუძეები.

თუ თანხმოვანთა კომპლექსები შეფარდებით — სონანტი +

თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი (ან თანხმონენები) — ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციაში ქართულისათვის არ არის დამახასიათებელი (ისტორიულად მით უმეტეს), სამაგიეროდ ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში ამ მოდელის კომპლექსები (განსაკუთრებით ნ და რ სონანტებით დაწყებული ჯგუფები) ქართულისათვის სავსებით ბუნებრივი და ტიპური კომპლექსებია, ნ და რ სონანტების შემკველი კომპლექსების არსებობა ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში შეპირობებულია ზმნური ფუძეების მოდელების სტრუქტურით.

7. პირველად საწყისებს, რომლებიც მარტივი გაორკეცების წესით არიან მიღებული; საწყისის მანარმოებელი აფიქსი არ გააჩნიათ (ბაჯბაჯი, ბუტბუტი, კისკისი...), რადგან ორივე ძირი ცოცხალია. საწყისები გვაქვს (თითოეული მათგანი უულლებელ ფორმას წარმოადგენს, ზმნის ლექსიკური მნიშვნელობის მატარებელია, თითოეული მათგანი იბრუნვის, მრავლობითი რიცხვის ფორმებს ვერ აწარმოებს და შეუძლია წინადადების ამა თუ იმ წევრის როლში მოგვევლინოს), მანარმოებელი აფიქსები — არა. რომელიმე პ ა რ პ ა რ რედუპლიციირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძეა. მისი ვარიანტია პ ა რ პ ა ლ (პარ-პარ || პარ-პალ), ამ უკანასკნელში მეორე სეგმენტი უცვლელად აღარ მეორდება და ჩნდება მიდრეკილება, რომ ალ მარცვლი სუფიქსად გააზრიანდეს (პარპ-ალ), მით უმეტეს. რომ ალ მარცვლი ქართულში ცნობილი სუფიქსია. მაგრამ თუ ჩვენ მხოლოდ „მიდრეკილების“ საზღვარზე ვჩერდებით, ეს იმიტომ, რომ პ ა რ-პ ა ლ-ის კავშირი პ ა რ-პ ა რ-თან საგრძნობივ არის და ადვილი დასანახავიც. და სწორედ იმის მიხედვით. თუ რამდენად არის შეცვლილი ფონეტიკურად რედუპლიციირებული ძირები, შესაბამისი მეტნაკლებობით ბუნდოვანი ხდება ფუძის წყვილსეგმენტისა და ბოლო მარცვლი სუფიქსის მნიშვნელობას იძენს...

ანიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ ორმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში დადასტურებული მარცვლები: ა ლ. ი ლ. უ ლ. ა ნ, ი ნ. ე ნ. ა რ. ი რ, უ რ, რომლებიც საკმაოდ ხშირად გვხვდება პირველად საწყისებში და ხშირად ამის გამო სუფიქსების შთაბეჭდილებას გვიქმნიან, რედუპლიციირებული ძირების ბოლო სეგმენტებია წარმომავლობით, ან მათი ანალოგიით გაჩენილი სუფიქსებია. ა ლ: ბარბალ, ვარვალ, ვარვალ, ზარზალ... თანთალ, კანკალ, ტანტალ... შდრ. -ა ლ: ბურჭალ, ზორზალ, კანტალ, პანკყალ, პორკყალ, კარტალ, წანკალ. დანტალ..., ი ლ: ბირბილ, კირკილ, პირპილ, ქირქილ... ზინზილ, კინკილ, წინწილ, ხინხილ... შდრ. -ი ლ: კიზილ. ხინკილ. კიტილ, ხვინკილ, ქავილ..., უ ლ: გურგულ: კურკულ, ქურქულ... ზუნზულ, კუნკულ, ცუნცულ..., შდრ. -უ ლ: კურლულ, ფუ-

ყულ, ფურჩულ, ფუტყულ... ა ნ: ბაბან, გაგან, ზაზან, თათან, კა-
 კან, ტატან, ქაქან... შდრ. -ან: თქაფან, კნაწან, ლაწან, ტკაცან.
 ტყლაშან... ი ნ: ბიბინ, ზიზინ, კიკინ, პიპინ, სისინ, ტიტინ... შდრ.
 -ი ნ: ბრიხინ, თქიფინ, კვიწინ, ლიწინ, სლოკინ... უ ნ: ბუბუნ, გუ-
 გუნ, დუდუნ, ზუზუნ, ეუეუნ... შდრ. -უ ნ: გლაჭუნ, ზაპუნ, გრუ-
 ხუნ, დლალუნ, ჟღარუნ... ა რ: კარკარ, პარპარ, სარსარ, ტარტარ,
 ფარფარ, ღარღარ... შდრ. -არ: ჭანჭყარ, ხეანცარ, წანწყარ, ჩანჩ-
 ხარ, თოთხარ, თანთქარ... ი რ: ტირტირ, ქირქირ, ხირხირ, შდრ.
 -ი რ კიპირ, ჭყაყირ... უ რ: ბურბურ, გურგურ, დურდურ, ზურ-
 ზურ, კურკურ... ზუნზურ, ტუნტურ... შდრ. -ურ: ბუზურ, ბუკურ,
 დღუზურ, კანჭურ, პანტურ... როგორც ჩანს, აუსლაუტის მარცვლე-
 ბი შეიცავენ ლ, ნ, რ სონანტებს და ა, ი, უ ხმოვნებს. პირველადი
 საწყისები ამგვარი აუსლაუტით ქართულში საკმაოდ გავრცელებუ-
 ლია. ორმარცვლიანი ფუძეები შეიძლება შეგვხვდეს ე, ო გახმოვანე-
 ბითაც: ე ლ: თენტელ, შდრ. -ე ლ: ქეთელ, პეტელ, ქეშელ...
 ე რ: ტენტერ, ქენტქერ, ცენტერ, შდრ. -ე რ: ღენღერ; ო ლ ქორქოლ,
 სორსოლ, ქორქოლ, შდრ. -ო ლ: თოთქოლ, ჩოჩქოლ, დონდგოლ,
 ფოქოლ... ო რ: ზონზორ, ქორქორ, შდრ. -ო რ: თოთქორ, პოპორ,
 ჩოჩქორ, ქორცორ... მარტივი გავრცელებით მიღებული ორმარცვლი-
 ანი ფუძეების აუსლაუტში გვაქვს ვ და მ სონანტებიც (ამ: თამთამ,
 ცამცამ, ხამხამ... ი მ: ზიმზიმ, თიმთიმ, სიმსიმ, ყიმყიმ... უ მ: კუმკუმ,
 ჯუმჯუმ... ა ვ: კავკავ, ღავღავ, სავსავ, ქავქავ... ე ვ: ქევქევ; ი ვ: კივ-
 კივ, ლივლივ, ჟივევი, სივისივ, ტივტივ...), მაგრამ მათი ხვედრითი
 წონა, ნ, ლ, რ სონანტებთან შედარებით, ნაკლებია, თუ მხედველო-
 ბაში მივიღებთ იმ გარემოებასაც, რომ ფონეტიკურად ცვლილი სა-
 ხეობანი ასეთი ფუძეებისა უფრო იშვიათია (ციმცამ, ჩიმჩამ, კირ-
 ტომ, ყურჭუმ|ყურყუმ); მაგრამ საკმაოდ ხშირად ვხვდებით
 -ა ვ სუფიქსს ორმარცვლიანი და სამმარცვლიანი ფუძეების შემად-
 გენლობაში (ეირავ, კინკლავ, კინწლავ, კომპლავ, პუწავ, ტუმპავ,
 სინხლავ, ჯიკავ, ჯლიავ... ფუთარავ, ღარალავ...).

თუ უფრო შორს წავალთ და გავიხსენებთ, რომ ზმნური, სახე-
 ლური ფუძეებისა თუ ნაზმნარი სახელების აუსლაუტში სუფიქსე-
 ბად გვაქვს მარცვლები ისეთივე სტრუქტურისა, როგორიც რედუპ-
 ლიკაციის წესით წარმოქმნილი ფუძეების აუსლაუტში დასტურდე-
 ბა (ავ, ევ, ივ, ოვ, ამ, ემ, ომ, ალ, ელ, ოლ, ულ, ან, ინ, ონ, უნ, არ,
 ერ, ირ, ურ) ზოგი ხშირად, ზოგი — იშვიათად, ასეთი ჰიპოთეზა
 გაჩნდება: ხსენებული სუფიქსები შორეულად უნდა ენათესავებო-
 დეს რედუპლიციარებული ძირების ბოლოკიდურა მარცვლებს, რომ-
 ლებმაც ოდესღაც ანალოგიით მარტივ ფუძეებზედაც გადაინაცვ-

ლეს და სხვადასხვაგვარი მორფოლოგიური ფუნქციები შეიძინეს, მით უმეტეს, რომ რედუქლიკაცია მარტო ზმნური ძირებისათვის არ არის დამახასიათებელი და ქართულში ის ფართოდ არის საერთოდ გავრცელებული (წამწამი, თავთავი, ცუნცულა, გვირგვინი, *ბერბერი—ბებერი, *კორკორი—კაკორი, *კურკური—კუკური...)...

ორმარცვლიანი ზმნური ფუძეების დიდი უმრავლესობა, წარმოშობით მაინც, რედუქლიციკრებული ძირებია, თითოეულ მათგანს პირველადი საწყისების მნიშვნელობა თუ ფუნქცია აქვს. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იქცევენ ი ა ლ სუფიქსიანი პირველადი საწყისები, რომელთა ერთი ნაწილი საშუალებას იძლევა მივაკვლიოთ ამ სუფიქსის მქონე ფუძეთა ისტორიას. მხედველობაში გვაქვს ფუძეები მოდელისა — თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი რ + ი ა ლ: ბრიალ, გრიალ, ზრიალ, კრიალ... ეს პირველადი საწყისები წარმოშობით აგრეთვე რედუქლიციკრებული ძირებისაგან შედგენილი ფუძეები უნდა ყოფილიყო. ბ რ ი ა ლ-ისათვის, მაგალითად, ამოსავალი ჩანს ბ ა რ ძირი (შდრ. ბარბალი). პირველი სეგმენტის ხმოვნის შეცვლით—*ბ ი რ-ბ ა ლ (შდრ. ღივ-ღავ, ფირ-ფატ, ჩინ-ჩალ...), მეორე სეგმენტის ანლაუტის თანხმოვნის დაკარგვით—*ბ ი რ-ა ლ (შდრ. კუქ-კუქ—კუქ-უქ, კაქ-კაქ—კაქ-აქ, ქერ-ქელ—ქერ-ელ...), რ-ს მეტათეზისით—ბ რ-ი-ა ლ (შდრ. ყურ—ყრუ, ჩირ-ჩვალ—ჩრ-ი-ჩვალ, ხირ-ხალ—ხრ-ი-ხალ). მსგავსადვე: ზ ა რ-ზ ა ლ—*ზ ი რ-ზ ა ლ—*ზ ი რ-ა ლ—ზ რ-ი-ა ლ, ფ ა რ-ფ ა ლ—*ფ ი რ-ფ ა ლ—*ფ ი რ-ა ლ—ფ რ-ი-ა ლ და ა. შ. -ი ა ლ სუფიქსი იშლება: ი-ა ლ, სადაც ი წარმოშობით პირველი სეგმენტისეული ხმოვანია, ხოლო -ა ლ მეორე სეგმენტისეული მარცვალი, რომელსაც ანლაუტის თანხმოვანი დაკარგული აქვს.

მას შემდეგ, რაც ი ა ლ გააზრიანდა სუფიქსად, იგი სხვა მარტივ ძირებზედაც იქნა გადატანილი (შდრ. ა-ჩოჩ-ებ-ს — ჩოჩ-იალ-ი, ე-ხეტ-ებ-ა — ხეტ-იალ-ი, ხოხ-ავ-ს — ხოხ-იალ-ი) და საწყისის სუფიქსის ფუნქცია შეიძინა. -ი ა ლ სუფიქსიანი საწყისი როცა ჰამ-მარცვლიანი ფუძის სახით წარმოგვიდგება, პირველი სეგმენტის ხმოვნად, როგორც წესი, ო-ს აჩვენებს (ბოდიალ, გოჯიალ, ზოზიალ, სოსიალ, ქოწიალ, კოტრიალ, ტორღიალ...).

ორმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში განსაკუთრებული აქტიურობით გამოირჩევიან ლ, ნ, რ სონანტები. ისევე, როგორც ზმნური ფუძეების შუა პოზიციაში, აქაც სონანტების მქონებლობა და გავრცელებულობა შეპირობებულაა ზმნური ფუძეების სტრუქტურით.

8. ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში შეიძლება გვქონდეს წყვილთანხმოვნიანი, სამთანხმოვნიანი და ოთხთანხმოვნიანი კომპ-

ლექსები. იმის მიხედვით, რაც უკვე ცნობილია ჩვენთვის რედუპლიცირებული ძირებისა და ზმნური ფუძეების შესახებ საერთოდ, შეუძლებელი აღარ არის ერთმარცვლიანი ფუძეების კომპლექსთა და, მაშასადამე, ერთმარცვლიანი ზმნური ფუძეების გარკვეული ნაწილის ისტორიის გათვალისწინება. საერთოდ, ფუძეები აუსლაუტში სამი და ოთხმარცვლიანი კომპლექსებით უფრო ნათელ წარმოდგენას გვიქმნიან მათს ისტორიაზე, ვიდრე ფუძეები, რომლებსაც ბოლოკიდურა პოზიციაში წყვილი თანხმოვანი მოუღლით.

ორმარცვლიანი ფუძეები (რედუპლიცირებული ძირები) უღლების სისტემის ზოგად კანონებს ემორჩილება და ისევე, როგორც ერთმარცვლიან ფუძეებში, ორმარცვლიანებშიც მოულოდნელი არ არის ფუძისეული ხმოვნის რედუქცია, როცა საამისო პირობები არსებობს.

ზმნური ფუძეების აუსლაუტში სამთანხმოვნიანი კომპლექსების მოდელთა ძირითად სახეობას წარმოადგენს მოდელი თანხმოვანთა ასეთი შეფარდებით — ს ო ნ ა ნ ტ ი + ხ შ უ ლ ი ა ნ ნ ა პ რ ა ლ ო ვ ა ნ ი + ლ ო ნ ა ნ ტ ი (განგლ, თართლ, კირკნ...). ამ მოდელის კომპლექსების შემცველ ფუძეთაგან თითოეული შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც რედუპლიცირებული ძირებისაგან შემდგარი ფუძე, რომელშიც გაუჩინარებულია მეორე სეგმენტის ხმოვანი (გან-გლ—გან-გალ...).

ასეთი ფუძეები კი საკმაო რაოდენობით მოგვეპოვება: განგლ, გუნგლ, ზინზლ. ზუნზლ, თანთლ. თინთლ, კანკლ, ცინკლ, კუნკლ... დურდლ, თართლ, თორთლ, კარკლ, სორსლ, სურსლ, ტორტლ, ქირკლ, ფორფლ, შორშლ, ჩარჩლ, ჭურტლ... დურდნ, თირთნ, კერკნ, კირკნ, კირტნ, კორკნ, კორტნ, სურსნ, ქორდნ, ქირჯნ, ქირქნ. ქირცნ, ქურცნ, ქურთნ, ქურქნ, ღირღნ, ღორღნ, ღურღნ, ღურქნ, ყურყნ, ჩერკნ.

ზოგ შემთხვევაში შემონახულია დამოწმებულ ფუძეთა ვარიანტები ორივე სეგმენტის ხმოვნებით, ზოგჯერ შესაძლებელია რედუპლიცირებული ხმოვნის აღდგენა: გ ა ნ გ ლ — გ ა ნ გ ა ლ (ამოვანგლავს; შდრ. განგალი), კ ა ნ კ ლ — კ ა ნ კ ა ლ (გამოკანკლავს; შდრ. კანკალი, გაკანკალება, დაკანკალება — მნიშვნელობით „დასუფთავება, გალამაზება“), შ ა ნ შ ლ — შ ა ნ შ ა ლ (გაშანშლავს; შდრ. გაშანშალება), კ ი ნ კ ლ — * კ ი ნ კ ი ლ (კინკილი, შდრ. კინკლაობს, * კ ი ნ კ ი ლ შეიძლება აღვადგინოთ თითქმის ამავე მნიშვნელობის მქონე ფუძეების მიხედვით: კ ი ნ ჭ ი ლ || კ ი ნ ჯ ი ლ, სადაც II სეგმენტის ჭ და ჯ თანხმოვნები ნ ლონანტის მომდევნოდ კ-ს ბგერინაცვლები ჩანან. შდრ. ხმოვანრედუპლიცირებული ფუძეების ვითარება: კინკლ → კინწლ ||

კინდლ); წ ა ნ წ ლ — * წ ა ნ წ ა ლ — * წ ა ლ წ ა ლ (წ ა ნ წ ვ ლ ა, შ დ რ. გამო-წ ლ - ა ვ - ს — გამო-წ ა ლ); ს ო რ ს ლ — ს ო რ ს ო ლ (დას ო რ ს - ლ ე ბ ს, შ დ რ. ს ო რ ს ა ლ ი, დას ო რ ს ა ლ ე ბ ა, ს ო რ ს ო ლ ა), ქ უ რ ტ ლ — * ქ უ რ ტ ლ — * ქ უ რ ტ ლ ო ბ ს. ამ ო ს ა ე ა ლ ი ძ ი რ ი ა ქ უ რ (შ დ რ. ქ უ რ - ე ტ - ს), მ ი ს ი რ ე დ ე უ ლ ი კ ა ც ი ი თ — * ქ უ რ - ქ უ რ, რ ს დ ი ს ი მ ი ლ ა ც ი ი თ — * ქ უ რ - ქ უ ლ, მ ე ო რ ე ს ე გ მ ე ნ ტ ო ს ხ მ ო ვ ნ ი ს რ ე დ ე ქ - ც ი ი თ — ქ უ რ ქ ლ, რ - ს მ ო მ დ ე ე ნ ო დ ქ - ტ: — * ქ უ რ ტ ლ); ქ ი რ ჯ ლ — * ქ ი რ ჯ ლ — * ქ ი რ ქ ი ლ (გ ა ქ ი რ ჯ ვ ლ ა — „დაცი ნ ვ ა, გ ა მ ა ს ხ ა რ ა ე ბ ა“, შ დ რ. ქ ი რ ქ ი ლ ი... „ჩ უ მ ი, ნ ე ლ ი ს ი ც ი ლ ი, ხ ი თ ხ ი თ ი“) და ა. შ.

სამ თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ი ა ნ ი კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ზ მ ნ უ რ ი ფ უ ქ ე ე ბ ი ს ა უ ს ლ ა უ ტ შ ი ხ შ ი რ ა დ მ ა რ ტ ი ვ დ ე ბ ა და ვ ი ლ ე ბ თ წ ყ ვ ი ლ თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ი ა ნ კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ს ა ნ ც ა ლ თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ს:

კ ო რ კ ნ — კ ო კ ნ (კ ო რ კ ნ ა — „დაკ ო რ ტ ნ ა“, შ დ რ. კ ო კ ნ ს — . ც ო ტ - ც ო ტ ა ს, წ ვ რ ი ლ - წ ვ რ ი ლ ა დ ქ ა მ ს“); კ უ ნ კ ლ — კ უ ნ კ ა — კ უ ე (მ ო კ უ ნ კ ლ უ ლ ი — „მ ო რ კ ა ლ ვ ი თ დაწ ო ლ ი ლ ი“, ზ ა კ უ ნ კ ე ვ ა — „ჩ ა კ უ ზ - ვ ა, ჩ ა ც უ ც ქ ე ბ ა“, მ ო კ უ ე ვ ა — „მ ო კ უ ზ ვ ა“); ფ ა რ ფ ა რ — * ფ ა რ ფ რ — ფ ა ფ რ (ა - ფ ა რ - ე ბ - ს, შ დ რ. ფ ა რ - ფ ა რ — * ფ ა რ - ფ რ — ფ ა ფ რ, ე - ფ ა ფ რ - ე ბ - ა — „ბ უ მ ბ უ ლ ა შ ლ ი ლ ი ზ ე ვ ი დ ა ნ ე ფ ა რ ე ბ ა...“); ქ ა ნ ქ ლ — ქ ა ნ ქ (გ ა დ ა ქ ა ნ ქ ლ ვ ა, შ დ რ. ქ ა ნ ქ ე ა — „ყ ლ ა ვ ა, ლ ო რ ი ვ ი თ ქ ა მ ა“); ლ ო რ ლ ნ — ლ ო ლ ნ (ღ ო რ ლ ნ ს, შ დ რ. ლ ო ლ ნ ს); კ ე ნ ჭ ნ — კ ე ნ ჭ ო კ ე ჭ ნ (კ ე ჭ - ნ ს — „ი გ ი ვ ე ა, რ ა ც კ ე ნ წ ლ ა ვ ს“; დ ა კ ე ნ ჭ ე ა — „დაკ ე ნ წ ვ ლ ა“, კ ე ჭ - ნ ა — „კ ო დ ვ ა, ბ ა ლ თ ე ა, ჭ დ ე ვ ა“) ... ა უ ს ლ ა უ ტ შ ი ზ ო გ ი წ ყ ვ ი ლ თ ა ნ ხ მ ო ვ - ნ ი ა ნ ი კ ო მ პ ლ ე ქ ს ი ს გ ა ნ ხ ი ლ ვ ა ა ვ რ ე თ ე რ ე დ ე უ ლ ი ც ი რ ე ბ უ ლ ძ ი რ ე ბ ს ა ღ ვ ა დ გ ე ნ ი ნ ე ბ ს; რ ო მ ე ლ ი მ ე თ ე ნ თ ფ უ ქ ე შე ი ძ ლ ე ბ ა მ ა რ ტ ი ვ ო დ ე - ნ ო ბ ა დ გ ვ ე ჩ ე ე ნ ო ს, მ ა გ რ ა მ თ ე ნ თ (თ ე ნ თ ა ვ ს) — * თ ე ნ თ ლ — თ ე ნ - თ ე ლ (მ ო თ ე ნ თ ე ლ ე ბ ა — „მ ზ ი ს ა გ ა ნ დ ა ღ რ ნ ო ბ ა, დ ა ქ ე ნ ო ბ ა (მ ც ე ნ ა - რ ე უ ლ ო ბ ი ს ა, ჩ ა ლ ი ს ა და ს ხ ე“); თ ა რ თ — თ ა რ თ ა ლ (და თ ა რ თ ე ა — „ძ ა ლ ზ ე დ ა ქ ა ნ ც ვ ა ს ი ც ხ ო ს ა გ ა ნ, დ ა ხ უ ე ვ ა, დ ა ვ რ დ ო მ ა“, შ დ რ. თ ა რ თ ა - ლ ე ბ ა — „ც ხ ე ლ ე ბ ი ს დ რ ო ს მ ა დ ა ლ ი ტ ე მ ე პ რ ა ტ უ რ ი ს გ ა მ ო თ რ თ ო - ლ ე ბ ა“) ...

წ ა რ მ ო შ ო ბ ი თ რ ე დ ე უ ლ ი ც ი რ ე ბ უ ლ ი უ ნ დ ა ი ც ო ს ფ უ ქ ე ე ბ ი ა მ მ ო - დ ე ლ ი ს ა ც: თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + ჭ მ ო ვ ა ნ ი + თ ა ნ ხ - მ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი. ა მ მ ო დ ე ლ ი ს ფ უ ქ ე ე ბ ი ა ნ ლ ა უ ტ შ ი ც და ა უ ს ლ ა უ ტ შ ი ც ე რ თ ნ ა ი რ ი ს ტ რ უ ქ ტ უ რ ი ს (თ ა ნ ხ მ ო ვ . + ს ო ნ ა ნ ტ ი) წ ყ ვ ი ლ თ ა ნ ხ მ ო ვ ნ ი ა ნ კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ს შე ი ც ა ვ ე ნ, ა ნ ლ ა უ ტ ო ს კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე - ბ ი ს მ ე ო რ ე წ ე ვ რ ა დ გ ვ ა ქ ვ ს ლ, შ, ი შ ვ ი ა თ ა დ რ ს ო ნ ა ნ ტ ე ბ ი, ა უ ს ლ ა უ - ტ ო ს კ ო მ პ ლ ე ქ ს ე ბ ი ს მ ე ო რ ე წ ე ვ რ ა დ — ნ ს ო ნ ა ნ ტ ი. ხ მ ო ვ ა ნ თ ა გ ა ნ გ ვ ზ - დ ე ბ ა ა, ი, უ: გ ლ ა გ ნ, გ ლ ი გ ნ, გ რ ა გ ნ, ზ ლ ა ზ ნ, ზ ლ ე ზ ნ, ზ მ უ ზ ნ, კ ლ ა კ ნ, კ მ ა კ ნ, კ მ უ კ ნ, კ რ ა კ ნ, ს მ უ ს ნ ...

ყველა მათგანის ისტორიის გათვალისწინებას სიძნელეები ახლავს, უწინარეს ყოვლისა, მასალის უკმარისობის გამო, მაგრამ ზოგი მათგანი ანალიზს მაინც დაჰყვება: გლაგნ—განგლ (გლაგნა—„ამოსვრა...“, შდრ. განგელა), ქლ ა ქნ—ქ ა ნ ქლ (ქლაქნა—„ხარბად ბევრის ჭამა, უშვერად, უხეშად“, შდრ. ქანქელა, ქანქლავს), ზ ლ უ ზ ნ—ზ უ ნ ზ ლ (ზ ლ უ ზ ნა—„გასვრა, გათხვრა (მოსქელო თხიერ მასაში)“, შდრ. იზუნზლება), ფ ლ ა ფ ნ—*ფ ა ნ ფ ლ (ფლაფნა—„უკბილოს ლაპარაკი; ბოშად, საკმაოდ შეუგრეხავად რთვა“, შდრ. ფანფლ—ფანფალ || ფამფალ), ხ ლ ა ხ ნ—ხ ა ნ ხ ლ (ხლახნის—„ჭამს (ბატი, იხვი)“, შდრ. ხანხლავს... „ჩქარა და უშნოდ ჭამს“)...

ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში სამთანხმოვნიანი კომპლექსების სხვა ძირითად მოდელს გვაძლევს თანხმოვანთა ასეთი შეფარდება: ს ო ნ ა ნ ტ ი + ჰ ა რ მ ო ნ ი უ ლ ი კ ო მ პ ლ ე ქ ს ი. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამ სტრუქტურის ფუძე ზოგ შემთხვევაში მძიღებულია რედუპლიცირებული ძირების გამარტივებისა და ჰარმონიული კომპლექსების წარმოქმნის შედეგად: წ უ ნ წ ყ—წ უ ნ წ—წ უ ნ წ ლ (წუნწყვა—„წუნწვა“, შდრ. წუნწლი და წუნწკალი—„შხეფი, წვეთი (ჩვეულებრივ უსუფთაო), ჩამონადენი წყალი“. წუნწლ—*წუნწულ, შდრ. წუნწუხი—„მყარალი ლაფი, წუმპე“), ძ ა ნ ძ ლ—ძ ა ნ ძ ა ხ (ძანძღვა—„ერთიანად დასველება, დაზუნზვლა, ამოწუნწვა“, შდრ. ძანძახი—„წვიმა, ჭყაპი, ტალახი...“)...

ასევე ორი სეგმენტისაგან შემდგარ ოდენობად შეიძლება წარმოვიდგინოთ ზნნური ფუძეები, რომლებიც ოთანხმოვნიანი კომპლექსებით ბოლოვდება. ბოლოკიდურა კომპლექსების ზოგადი მოდელი ასეთია: ს ო ნ ა ნ ტ ი + ჰ ა რ მ ო ნ ი უ ლ ი კ ო მ პ ლ ე ქ ს ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი: კომპლექსის პირველ წევრად შეიძლება გვქონდეს ნ და რ სონანტები, ბოლოკიდურა წევრად—ნ და ლ სონანტები: დინდგლ, თანთქლ, კარჩხლ, კირჩხნ, კირცხლ, უინელლ, ტირტკნ, ტურტკნ, ლირძგნ, ჩირჩქნ, ჩირჩხლ, ცანცქლ, ცენცხლ, ცინცქლ, ცუნცქლ, წანწკლ, წინწკლ, წუნწკლ...

დამოწმებული მოდელის ფუძეები წარმოშობით რედუპლიცირებული ძირებისაგან შედგება, ჰარმონიული კომპლექსის მეორე წევრი განვითარებულია:

თანთქლ—თანთლ—*თანთალ (თანთქვლა—„იგივეა, რაც თანთვლა“), კარჩხლ—კარკლ—*კარკალ (წამოკარჩხლავს—„იგივეა, რაც წამოკარკლავს“), კირჩხნ—კირკნ—*კირკინ (კირჩხნა—„ჩიჩქნა რისამე, ჩხიკინი; ნამცეცობით რისამე გლეჯა“, შდრ. კირკნა—„უხეიროდ თხრა, ზანტად კეთება რისამე“), ჩირჩქნ—

ჩ ი რ ჩ ნ — * ჩ ი რ ჩ ი ნ ¹ (გამოჩირჩქნა — გამოჩიჩქნა, შდრ. ჩირჩინს, ჩრჩინს)...

9. თანხმოვანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების თავკიდურა პოზიციისაში გაცილებით მრავალფეროვანია და მრავალრიცხოვანი. მათი წარმომავლობისა და ისტორიის საკითხები სპეციალური მონოგრაფიის საგანი შეიძლება გახდეს. ამჟერად მხედველობაში გვაქვს ანლაუტის კომპლექსები შეფარდებით — თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი + ს ო ნ ა ნ ტ ი + თ ა ნ ხ მ ო ვ ა ნ ი. ასეთი კომპლექსები საკმაოდ დიდი რაოდენობით დასტურდება, ხოლო მათი შემცველი ფუძეების ერთი ნაწილი ისტორიის გათვალისწინების საშუალებას იძლევა.

ანლაუტის კომპლექსები რ სონანტით უფრო ნათლად მიგვანიშნებს ფუძეების ადრინდელ აგებულებაზე: ბ რ ბ უ ნ — * ბ უ რ ბ უ ნ (ბრბუნვა — „უსინათლოს ბეცება“, შდრ. ბურბუტი — „ერთ ადგილას ხეტიალი“), ბ რ ბ უ ნ — ბ რ უ ნ (ბრბუნვა, შდრ. ბრუნავს), გ რ გ ვ ი ნ — * გ უ რ გ უ ნ (გრგვინავს, შდრ. გურგური — „ქუხილი“; დაგურგულება — „ქუხილის ხმის გამოცემა“), დ რ ტ ვ ი | დ რ ტ ვ ი ნ — * დ უ რ — დ უ ნ | * ტ უ რ — ტ უ ნ (დრტვინავს, შდრ. დურდური — „უკაფიო წიგნის კითხვა“, „გაჯავრებული ხმადაბლა ბუზღუნნი“, შდრ. აგრეთვე — დუდუნ-ი (— * დურ-დუნ) — „დაბალი ხმით დაუნაწევრებელი ბგერების გამოცემა, ყრუ და წყნარი ხმიანობა, ბუტბუტი“, „უკაფიო უბნობა“; ტუტუნი (— * ტურ-ტუნ) — „ჩუმი დრტვინვა“...) ... ფუძეების ანლაუტში თანხმოვანთა (რ-ს შემცველი კომპლექსებისა) თავმოყრის ერთი მიზეზია ხმოვნის რედუქცია, რომელიც მოუღის ერთმარცვლიანი ფუძის ან რედუქციკრებული ძირებისაგან წარმოქმნილი ფუძის პირველი სეგმენტის ხმოვანს (ფუძე შეიძლება სხვა სახის ფონეტიკურ ცვლასაც განიცდიდეს), უკანასკნელ შემთხვევაში მანვილი მეორე სეგმენტის ხმოვანზე ივარაუდება. იშვიათად ამ რიგის კომპლექსები რ-ს მეტათეზისის შედეგია.

ვ სონანტს შემთხვევათა აბსოლუტურ უმრავლესობაში ისეთი პოზიცია აქვს, რომლის მიხედვით ისტორიულად ის უმარცვლო უ-ს უდრის, მიუხედავად იმისა, გვაქვს თუ არა შემორჩენილი ძველი ქართულის უმარცვლო უ-ს შემცველი ფორმები (გვალ—გუალ, გვემ—გუემ... კვერცხ—კუერცხ, ღვენთ—ღუენთ...). თანამედროვე ქართულში გვხვდება ვ-ს (— უმარცვლო უ-ს) შემცველი და მისი

¹ წარმოშობით ორმარცვლიან ფუძეებში ხმოვანს აღვადგენთ ერთ-ერთ სეგმენტში არსებული ხმოვნის მიხედვით. ზოგ შემთხვევაში აღდგენა პირობითია. ხაზი ესმის იმ გარემოებას, რომ წარმოშობით ფუძე ო რ მ ა რ ც ვ ლ ი ა ნ ი ა.

უქონელი პარალელური ფორმები (გვლარძ — გლარძ, გვრინ — გრინ, კვსკვის — კისკის...). იშვიათია ისეთი ზმნური ფუძეები, რომელთა თავიკიდურა პოზიციაში ვ სონანტის შემცველი კომპლექსები მიღებული ჩანს ხმოვნის რედუქციის შედეგად ძველსავე ქართულში (წვალ — *წევ-ალ...)

კომპლექსები, რომლებსაც გვაძლევს მ სონანტი თანხმოვნების მომდევნოდ, შეიძლება წარმოქმნილი იყოს ხმოვნის (ან უმარცვლო უ-ს) რედუქციის (ზმენ — *ზამ-ენ, უკმს — *უ-კამ-ს, ხმევ — კუმევ...), მეტათეზისის (კმაზ — კაზმ...) შედეგად.

ზმნური ფუძეების ანლაუტში თანხმოვნის მომდევნოდ ლ სონანტი მეტათეზისის (გლაგნ — განგლ, ზლუზნ — ზუნზლ, ლლიცინ — ლინცილ...), სუბსტიტუციის (ფლატუნ — ფრატუნ, ფრაშუნ — ფლაშუნ...) შედეგი შეიძლება იყოს. ზოგჯერ ის განვითარებულია (ძლაგუნ — ძაგუნ...). ჭერჭერობით იშვიათად ჩანს მაგალითები, რომელთა მიხედვით ანლაუტის თანხმოვანსა და ლ სონანტს შორის ხმოვანს ვივარაუდებთ რედუქციებულად.

კომპლექსები ნ სონანტით მიღებული ჩანს ხმოვნის რედუქციის (ბნევ — *ბენ-ევ, ძნობა — *ძან-ობ-ა || *ძალ-ობ-ა...), მეტათეზისის (კნის — კნინ, სნეკვ — კნენს...), სუბსტიტუციის (გნეს — გლეს, ღნეშ — ღრეშ) შედეგად. იშვიათად ნ გაჩენილია (ღნავ — ღავ...).

ზმნური ფუძეების ანლაუტში პარამონიული კომპლექსის მეორე წევრი ხშირად განვითარებულია.

სონანტების (ვ-ს გარდა) შემცველი ანლაუტის კომპლექსების ანალიზი იმ მოსაზრებლსავე გვიბიძგებს, რომ ზმნური ფუძეების ანლაუტში თანხმოვანთა თავყრილობა მეორეული უნდა იყოს.

10. ზმნური ფუძეების სტრუქტურული მოდელების რაოდენობრივი მონაცემები (უმარცვლო ფუძე 115 გვაქვს, 2,098%, მარცვლიანი — 5366, 97,902%) გვიჩვენებს, რომ უმარცვლო ფუძეების რაოდენობა, მარცვლიან ფუძეებთან შედარებით, უმნიშვნელოა.

უმარცვლო ფუძეები ისტორიულად მეორეული ჩანს, მარცვლოვან ფუძეებში ხმოვნის რედუქციის შედეგად მიღებული. ეს თანაბრად ეხება წყვილთანხმოვიან ფუძეებსაც (გბ — გაბ, ზრ — ზარ, რბ — რებ, რჯ — საჯ, ხტ — კედ || ხეტ...), სამთანხმოვიანიებსაც (თრთ — *თართ — თართალ, კრკ — *კარკ — კარკალ, ძრწ — *ძარწ — *ძარძ — *ძარძალ, ლღვ — ლედვ, სკდ — ხეთქ...), ოთხთანხმოვიანიებსაც (კრკნ — კერკნ, სთქდ — ხეთქ ტყლდ — ტყდ — ტეს, ღრჯნ — ღრღნ — ღრღენ...).

ზოგი წყვილთანხმოვიანი და სამთანხმოვიანი ფუძის მომდევნოდ გაუჩინარებულია ე ვ მარცვალი (შ რ — შ რ ე ვ: ა-შ რ-ობ, გა-

ა-შრ-ევ, გა-გ-ი-შრ-ვ-ი-ა-გა-გ-ი-შერ-ი-ა, დნ-დნ-ევ, ა-დნ-ობ, გა-ა-დნ-ევ, გა-გ-ი-დნ-ვ-ი-ა-გა-გ-ი-დენ-ი-ა, გ რ ძ ← გ რ ძ ე ვ: გან-ა-გრძ-ობ, გან-ა-გრძ-ევ, გან-გ-ი-გრძ-ვ-ი-ა-...).

ცალთანხმოვნიანი ზმნური ფუძეების რაოდენობა 14-ს არ აღემატება. ამდენად უმარცვლო ფუძეები ისტორიულად ქართულისათვის არ არის ტიპური და დამახასიათებელი.

ქართულისათვის ასევე არ არის ორგანული ზმნური ფუძეები, რომლებიც იწყება ან ბოლოვდება ხმოვნით.

ქართული ზმნური ფუძეების ძირითად ტიპს დახურული მარცვალი გვაძლევს.

სამმარცვლიანი ზმნური ფუძეები მიღებული ჩანს ერთმარცვლიანი ძირების გაორკეცების შედეგად. რედუპლიკაციის შემთხვევაში სეგმენტის წევრები ერთმანეთს უკავშირდება ან ი ხმოვნის მეშვეობით (ბაგ-ა-ბუგ-ი-ბაგ-ი-ბუგ-ი, ტკაც-ა-ტყუც-ი-ტკაც-ი-ტყუც-ი), ან რედუპლიცირებულ ძირებს ემატებათ რაღაც დანიშნულების მარცვალი — სუფიქსი (ბურ-ბუს-ალ, გურ-გუზ-ალ...). სამმარცვლიანი ფუძეების ცალკე ჯგუფს ქმნიან ისეთი ფუძეები, რომლებშიც ერთმარცვლიან ძირებს -ი ალ სუფიქსი ერთვით (ბოდ-იალ, ზოზ-იალ, ლოდ-იალ...).

ამგვარად, ზმნურ ფუძეთაგან ქართულისათვის ორი სახეობაა ძირითადი — ერთმარცვლიანი და ორმარცვლიანი ფუძეები. თუ ორმარცვლიანი ფუძეები მიღებულია ერთმარცვლიანი ძირების რედუპლიკაციის შედეგად, შეინიშნება პირუკუ პროცესიც, ორმარცვლიანი ფუძეების გაერთმარცვლიანების პროცესი.

ზმნური ძირების რედუპლიკაციით (და უკანაენისმიერ თანხმოვანთა განვითარებით) აიხსნება თანხმოვანთა თავყრილობა ორმარცვლიანი ფუძეების შუა პოზიციაში, ერთი მხრივ, და პირველადი საწყისების სუფიქსთა წარმომავლობა, მეორე მხრივ.

ასევე: ზმნური ძირების რედუპლიკაციით, მეორე სეგმენტში ხმოვნის რედუქციით (და უკანაენისმიერ თანხმოვანთა განვითარებით) აიხსნება სამთანხმოვნიანი და ოთხთანხმოვნიანი კომპლექსები (აგრეთვე წყვილთანხმოვნიანი კომპლექსების ერთი ნაწილი) ერთმარცვლიანი ფუძეების აუსლაუტში.

რედუპლიკაციითვე შეიძლება აიხსნას წყვილთანხმოვნიანი და სამთანხმოვნიანი კომპლექსები ერთმარცვლიანი ზმნური ფუძეების ანლაუტში, თუმცა გარკვეული შეზღუდვით.

ზმნური ძირების რედუპლიკაცია ამჟამადაც საკმაოდ გავრცელებულია ქართულში, განსაკუთრებული როლი უნდა ჰქონოდა მას დაკისრებული ისტორიულად. შესაძლებელია სწორედ რედუპლიკაციით წარმოქმნილ ფუძეებში გვაქვს შემორჩენილი არა ერთი და ორი ძირი, რომლებიც ახლა მხოლოდ გაორმაგებული სახით არსებობს. ორკეცდება, როგორც წესი, ბ ა დ (CVC) ტიპის, უფრო იშვიათად—ც ვ ა ლ (CCVC) ტიპის ძირები. ფონეტიკური სახეცვლილებები ედება საფუძვლად რედუპლიციკრებული ძირების გარდაქმნებს, რის შედეგად ჩნდება ენაში სხვადასხვაგვარი ზმნური ფუძეები და მოდელეები.

ორმარცვლიანი ფუძეების (რედუპლიციკრებული ძირების) გაერთმარცვლიანება ხმოვნის რედუქციის გამო ხდება. მეორე სეგმენტში ხმოვნის ამოღების შედეგად წარმოიქმნება თანხმოვანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების აუსლაუტში. პირველ სეგმენტში ხმოვნის ამოღებას შედეგად მოსდევს თანხმოვანთა თავმოყრა ანლაუტში.

თანხმოვანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების შუა და ბოლოკიდურა პოზიციებში უფრო ნათელ წარმოდგენას გვაძლევენ ზმნური ფუძეების ისტორიაზე, ვიდრე კომპლექსები თავკიდურა პოზიციაში. ანლაუტის კომპლექსების მოდელეებიც მრავალნაირია და კომპლექსებიც მრავალრიცხოვანი. იგულისხმება, რომ მხოლოდ რედუპლიკაციით ანლაუტის კომპლექსთა წარმომავლობა ვერ აიხსნება.

ზმნური ფუძეების მთელი მარაგი ქართულში, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ფუძეებს, რომლებიც ერთეულების სახით არსებობენ, 43 მოდელის სახით წარმოგვიდგება. მოდელთა სიმრავლე მეორეულია. შემდგომი კვლევა, როგორც ჩანს, დაადასტურებს იმ მოსაზრებას, რომ თანხმოვანთა თავყრილობაც ზმნურ ფუძეებში მეტწილად მეორეულია, დამატებითი ახსნა დასჭირდება ოლონდ ლაბიალიზებულ კომპლექსებს და ჰარმონიული კომპლექსების ნაწილს, რომლებიც დიდი სიძველესანი ჩანან.

ზმნური ფუძეების ფონეტიკურ სახეცვლილებას ჩვეულებრივ თან სდევს მნიშვნელობათა ცვლა. სემანტიკური გადახრები ზოგჯერ უმნიშვნელო ხასიათისაა, ზოგჯერ საკმაოდ დაცილებულია ამოსავალ მნიშვნელობას.

ВОПРОСЫ ФОНЕМАТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ И ИСТОРИИ ГЛАГОЛЬНЫХ ОСНОВ В ГРУЗИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Основная цель настоящей работы—выявление фонетической структуры глагольных основ в грузинском языке.

Нами принято следующее определение глагольной основы, послужившее базой для установления структурных моделей глагольных основ: составная часть глагола, несущая лексическое значение и остающаяся без изменения при спряжении и глагольном формообразовании, называется основой.

В работе анализируются не любые основы, встречающиеся в глаголе (основой глагола могут быть разные части речи), а собственно глагольные основы, выражающие действие или состояние предмета. К глагольным основам относятся и т. н. первичные масдары, от которых образуются спрягаемые формы глаголов (ბარბაც-ი barbac-i шатание, шататься; ბუტბუტი buṭbuṭ-i бормотание, бормотать; ზუზუნ-ი zuzun-i свист, завывание...), анализу подвергаются и окаменевшие в отглагольных именах формы глагольных основ (ქრკ kṛk ср. მკრკალ-ი mkṛkal-i бледный, неясный, полинялый...).

Анализируемый материал охватывает данные литературного языка с V в. до наших дней, используются также материалы из диалектов грузинского языка, а в некоторых случаях—и данные картвельских языков.

1. В первой части работы дается описание структурных моделей глагольных основ.

Глагольная основа может быть неслоговой, односложной, двусложной и трехсложной.

В грузинском языке выделяются следующие структурные модели глагольных основ:

№№ пп	Модели основ	Количество	%
а) Неслоговые основы			
1	Типа—СС (парносогласные)	45	0,821
2	Типа—ССС (трехсогласные)	42	0,766
3	Типа—СССС (четырёхсогласные)	14	0,255
4	Типа—С (односогласные)	14	0,255
Всего		115	2,097
б) Односложные основы			
5	Типа—ССVC	815	14,870
6	Типа—CVC	725	13,227
7	Типа—CVCC	620	11,312
8	Типа—CCCVC	300	5,473
9	Типа—CVCCC	250	4,561
10	Типа—CCVCC	240	4,379
11	Типа—CCCVC	80	1,460
12	Типа—CCCVCC	50	0,912
13	Типа—CCVCCC	42	0,766
14	Типа—CVCCCC	36	0,657
15	Типа—CCCCVC	17	0,310
16	Типа—CV	14	0,255
17	Типа—CCV	11	0,201
18	Типа—VC	10	0,182
19	Типа—VCC	9	0,164
20	Разных типов	5	0,091
Всего		3224	58,920
в) Двусложные основы			
21	Типа—CVCCVC	710	12,954
22	Типа—CVCVC	400	7,298
23	Типа—CCVVC	350	6,386
24	Типа—CVCCCVC	105	1,916
25	Типа—CCVCCVC	70	1,277
26	Типа—CCVCCCVC	55	1,003
27	Типа—CCCVVC	45	0,821
28	Типа—CCCVC	45	0,821
29	Типа—CVVC	40	0,730
30	Типа—CCVVC	40	0,730
31	Типа—CCCCVC	18	0,328
32	Типа—CCCVCCVC	10	0,182
33	Типа—CCCCVC	7	0,128
Всего		1895	34,574

№№ пп	Модели основ	Количество	%
	г) Трехсложные основы		
34	Типа—CCVCV—CCVC	40	0,730
35	Типа—CVCV—CVC	40	0,730
36	Типа—CVCVVC	40	0,730
37	Типа—CVCCVVC	30	0,547
38	Типа—CVCVCVC	28	0,511
39	Типа—CVCCV—CVCC	17	0,310
40	Типа—CCVCVVC	13	0,237
41	Типа—CVCCVVC	12	0,219
42	Типа—CCCVCV—CCCVC	8	0,146
43	Разных типов	19	0,347
	Всего	247	4,507

С целью установления структурных моделей глагольных основ проанализирована 5481 единица. Из них неслоговых—115 (2,097%), односложных—3324 (58,820%), двусложных—1895 (34,574%), трехсложных—247 (4,507%). Общее количество выявленных структурных моделей—43 (модели, реализованные в одном-двух примерах, включены в модель „разных типов“).

Характеристика моделей глагольных основ в этой части работы дается в подглавах, учитываются комплексы согласных, встречающиеся в той или иной модели, комплексы расклассифицированы для каждого случая в определенном порядке и проиллюстрированы соответствующей основой, указав ее источник.

2. Во второй части работы рассмотрены следующие вопросы: гласные; согласные, комплексы согласных; некоторые изменения согласных, комплексов согласных и основ; сонанты в анлауте глагольных основ; редупликация глагольных корней; редупликация глагольных корней и генезис суффиксов первичных масдаров; комплексы согласных в ауслaute односложных основ; комплексы согласных в анлауте глагольных основ; к вопросу об историческом взаимоотношении неслоговых и слоговых основ.

Особое внимание уделяется структуре комплексов согласных. Фонематическая структура грузинского языка в целом описана до нас (Н. Vogt, С. Жгенти). Комплексы согласных рассматриваются и в данной работе, описание моделей комплексов

проводится на фоне глагольных основ с тем, чтобы впоследствии воспользоваться им для установления истории и этимологии основ, содержащих те или иные модели комплексов согласных.

Последовательный анализ каждой модели основ для установления их исторического взаимоотношения или выявление исходных моделей, на данном этапе исследования, невозможен главным образом из-за отсутствия достаточного материала. Поэтому мы ограничиваемся рассмотрением отдельных вопросов, касающихся фонематической структуры и истории глагольных основ.

3. В грузинских глагольных основах встречаются все гласные (о а, э е, о і, ъ о, џ и). Редки модели, начинающиеся или оканчивающиеся гласным, гласный в качестве глагольной основы вообще отсутствует.

Наличие двух гласных подряд внутри глагольной основы не характерно для грузинского, за исключением сочетания оа ia в моделях некоторых типов. Однако в материале иноязычного (ბაას-ი baas-i беседа, разговор...) или диалектного (ბოილ-ი boil-i веять, развеваться; шататься, таскаться...) происхождения такие сочетания все-таки прослеживаются.

В различных случаях, в зависимости от моделей глагольных основ, частота функционирования гласных разная. Например, в модели типа SVC гласные о а, э е, џ и встречаются примерно с одинаковой частотой (22,9%, 22,8%, 21,3% соответственно), оі, ъ о встречаются реже (16% и 17% соответственно). В модели типа CCCVC частота употребления э е составляет 62%, оі—13%, оа—10%, ъ о—8,6%, џ и—6,4%; в моделях типов CCCCVC и CCCCCVC имеем гласные э е, о і (исключения единичны). В односложных основах при стечении согласных в начальной позиции (4 или 5 согласных) редко обнаруживаются гласные ъ о, џ и, о а. В двусложных моделях типа CCVCVC, CCVCCVC, CCVCCCCVC, CVCCCCVC отсутствует гласный э е. В качестве гласного первого сегмента трехсложных моделей типа CVCVVC, CVCCVVC, CCVCVVC, как правило, встречается ъ о, а перед согласным ауслота всегда находится пара гласных (ოალ ial). В основах, полученных путем редукации, корни которых связаны при помощи гласных о а (ოі), гласным первого сегмента всегда является о а, второго—џ и (ბათქ-ა-ბქთქი)

batk-a-butk-i || ბათქ-ი-ბუტქ-ი batk-i-butk-i хлопанье (частое)
и т. д.

Чередование гласных, различающее главным образом основы I и II серии, бывает двух видов: чередование $a \parallel e$ с e и o и чередование $je - oi$. Первое чередование встречается в стягивающихся основах, второе — в уругих. Оба чередования характерны для односложных глагольных основ. Чередование $a \parallel je - O$ (ноль) имеем в основах с психодным сонантом (გავ *gav*, დევ *dev*, ყავ *qav*... თვალ *tval*, თალ *tal*, კალ *kal*, ქელ *kel*, სხალ *sxal*... ზამ *zam*, სემ *sem*, ქამ *kam*... ბენ *ben*, გრძენ *grzen*, მსენ *msen*, მყენ *mqen*, მცენ *mcen*, რყვენ (\leftarrow რყვენ) *rqven* (\leftarrow *rqwen*), სკვენ (\leftarrow სკვენ) *skven* (\leftarrow *skwen*), ბარ *bar*, გვარ *gvar* (\leftarrow გუარ *gwar*), თარ *tar*, თერ *ter*, თხარ *txar*, პყარ *pqar*, სწარ *scar*, ძარ *zar*...), но наряду с ними встречаются и не стягивающиеся основы этой структуры (წველ *švel*, წვალ *čval*, თენ *ten*, ცენ *cen*, ბარ *bar*, ქერ *ker*...), или (реже) — основы стягивающиеся, но не оканчивающиеся на сонанты (საჯ *saž*, ქეც *kes*...). В основах, где происходит стягивание, причина чередования гласных структурно-фонематическая.

Чередование типа $a \parallel e - O$ характерно преимущественно для основ действительного залога. В работе рассматриваются вопросы распределения основ с чередующимися гласными в парадигмах спряжения, а также вопросы о возможных причинах неполного распространения этого явления на все основы аналогичной структуры.

Общая модель стягивающихся глагольных основ по конечным слогам аналогична модели стягивающихся имен:

Конечные слоги	Именные основы	Глагольные основы
აზ ავ	ამბავ-ი—ამბ-ის (\leftarrow *ამბვ-ის) ambav-i—amb-is (\leftarrow *ambv-is) „известие, весть, по- вость...“	და-გავ-ე—და-გვ-ი da-gav-e—da-gv-i დაგვა <i>dagva</i> „подметать“
ბვ ევ		მო-ჰ-ყევ-ი—მო-ჰ-ყვ-ები mo h-qev-i—mo h-qv-ebi მოყოლა <i>moqola</i> „приход, при- бытие (с кем-нибудь, с чем- нибудь)“

Конечные слоги	Именные основы	Глагольные основы
ამ am	ატამ-ი—ატმ-ის atami—atm-is „персик“	ი-ქამ—ი-ქმ i-kam—i-km ქმნა kmpna „делать, творить“
ემ em	ირემ-ი—ირმ-ის irem-i—irm-is „олень“	древнегруз. გან-ქემ—გან-ქმ-ები gan-qem—gan-qm-ebi განქმობა ganqmoba „засыхать; иссыхать“
ალ al	მხალ-ი—მხლ-ის mxal-i—mxl-is „груша“	მო-კალ-(ი)—მო-კლ-ავ mo-kal-(i)—mo-kl-av მოკვლა mokvla „уби(ва)ть“
ელ el	მგელ-ი—მგლ-ის mgel-i—mgl-is „волк“	და-ა-კელ-(ი)—და-აკლ-ებ da-a-kel-(i)—da-a-kl-eb დაკლება dakleba „убавление, убавлять...“
ან an	გუთან-ი—გუტნ-ის gutani—gutn-is „шуг“	და-წან-ი—და-წნ-ავ da-can-i—da-čn-av დაწვნა dačvna „сплетение, силести“
ენ en	წვენ-ი—წვნ-ის čven-i—čvn-is „сок“	გა-ხსენ-(ი)—გა-ხსნ-ი ga-xsen-(i)—ga-xsn-i გახსნა gaxsna „раскрывание, раскрывать; открытие, отк- рывать“
არ ar	ცვარ-ი—ცვრ-ის cvar-i—cvr-is „роса“	შე-ი-პყარ-(ი)—შე-ი-პყრ-ობ še-i-pqar(i)—še-i-pqr-ob შეპყრობა šerpqoba „хватать, ло- вить, арестовать“
ერ er	მტერ-ი—მტრ-ის mter-i—mtr-is „враг“	გა-ჭერ-(ი)—გა-ჭრ-ი ga-čer-(i)—ga-čr-i გაჭრა gačra „разрезание, раз- резать; рассечение, рассе- кать...“

Чередование $je-i$ встречается в т. н. упругих глагольных основах. Причину чередования и здесь следует считать структурно-фонематической: je чередуется с oi , если за глас-

ным основы следует сонант (გამხელა *gamxela* „выдавать; созна- (ва)ться; призна(ва)ться...“, ср. გამხელს *gamxels*—გამხილა *gamxila*), гласному основы предшествует сонант (მოწყვეტა *mo-cqvet̃a* „сорвать, срывать; рвать, оторвать...“, ср. მოწყვეტს *mo-cqvet̃s*—მოწყვიტა *mo-cqvita*) или же гласный основы оказы- вается в интерсонантном положении (მოთმენა *motmens* „тер- пение, терпеть“, ср. მოითმენს *moitmens*—მოითმინა *moitmina*). Из 460 глаголов с уругой основой только в двенадцати чере- дуются *je* с *o* *i* в том случае, когда рядом с гласным нет со- панта (გასხეპს *gasxeps*—გასხიპა *gasxipa*, გასხეპა *gasxepa*—„под- стригание, обрезание“), иногда обнаруживаются и параллельные формы с сонантами (გასხეპს *gasxeps*—გასხეპიპა *gasxvipa*). Дру- гая особенность глаголов с уругой основой—это наличие в аялауте, как правило, комплексов согласных, в ауслауте же— одного согласного. Исключения паблюдаются и здесь, но боль- шинство из них объяснимо.

В глагольных основах часты случаи т. н. свободного чере- дования гласных:

◦ *a*—*o* (ბრაწ *braç*—ბროწ *broç*, რატ *raṭ*—როტ *rot*, სარსალ *sarsal*—სორსორ *sorsor*...), ◦ *a*—*u* (ბლანკ *bʁank*—ბლუნკ *bʁunk*, განგლ *gængl*—გუნგლ *gungl*, კარკარ *karkar*—კურკურ *kurkur*...), ◦ *a*—*e* (ღნაშ *ɣnaš*—ღნეშ *ɣneš*, ღრანჯ *ɣranǰ*—ღრენჯ *ɣrenǰ*, რაცრაც *raçraç*—რეცრეც *reçreç*...), ◦ *a*—*i* (ბაჯგ *baǰg*—ბიჯგ *biǰg*, თანთლ *tantl*—თინთლ *tintl*, თამთამ *tamtam*—თიმთიმ *tim- tim*...), *e*—*i* (ბეზლ *bezy*—ბიზლ *bizy*, ჟენელ *žeuzy*—ჟინელ *žinzɣ*, ქეცქეც *keckec*—ქიციქიცი *kickic*), *e*—*o* (ტკეჩ *ṭkeç*—ტკოჩ *ṭkoç*, ძეძ *ǰeǰe*—ძოდ *ǰoç*...), *e*—*u* (ბებნ *bebn*—ბუბნ *bubn*, ტენტრ *ṭentr*—ტუნტრ *ṭuntɾ*...), *o*—*o*—*i* (კორტნ *kirṭn*—კორტნ *korṭn*, ხირხიც *xirxic*—ხორხოც *xorxoc*...), *o*—*o*—*u* (გლობ *glox*—გლუბ *glux*, ცორ *coɾ*—ცურ *cuɾ*...), *oi*—*u* (თითხნ *titxn*—თუთხნ *tutxn*, ჩიჩქნ *ciçkn*—ჩუჩქნ *çuçkn*, ბიებიე *bižbiž*—ბუებუე *bužbuž*...).

Свободное чередование гласных наблюдается не только в парных вариантах. Есть основы с тремя, четырьмя и реже пятью чередующимися гласными:

◦ *a*—*i*—*u* (ბარბალ—*barbal*—ბირბილ *birbil*—ბურბურ *bur- bur*, ტანტალ *ṭantal*—ტიტილ *ṭintil*—ტუნტულ *ṭuntul*...), *e*—*o*—*i*—*o* (კერკნ *kerkn*—კირკნ *kirkn*—კორკნ *korkn*...), ◦ *i*—*o*—*u* (ხინხლ *xinxl*—ხონხლ *xonxl* ხურხლ *xurxl*...), *e*—*i*—*o*—*u* (ღერღ *(b) ɣeɾɣ*(*n*)—ღირღნ *ɣiɾɣn*—ღორღნ *ɣoɾɣn*—ღურღნ *ɣuɾɣn*...),

ა a—ე e—ი i—ო o—უ u (ფარფატ farpat—ფერფეტ ferpet—ფორფიტ pirpit—ფორფოტ porpot—ფურფუტ purput...).

Этот тип чередования гласных встречается как в односложных, так и в двусложных основах, однако он характерен прежде всего для основ с комплексом согласных. Определенная закономерность не устанавливается, но гласные основы чаще чередуются находясь в соседстве с сонантами (რ r, ლ l, ბ b).

4. Глагольная основа в грузинском языке может начинаться и оканчиваться любым согласным, за исключением спиранта ჰ h, который вообще отсутствует в глагольных основах.

Стечение согласных чаще наблюдается в начальной позиции глагольных основ, меньше — в исходной, реже — в середине основы. Комплексы согласных в качестве отдельных глагольных основ сравнительно редки. Во всех трех позициях чаще всего встречаются двучленные комплексы согласных, затем трехчленные, четырехчленные и пятичленные. Пятичленные комплексы отмечаются (и то редко) только в начальной позиции основ, четырех- и пятичленные комплексы согласных в середине основы не встречаются. Стечение согласных в конечной позиции характерно для односложных основ. В исходных позициях двух- и трехсложных основ комплексы согласных не наблюдаются, если не принимать во внимание спорадически обнаруживаемые основы, составленные из редуцированных корней.

Двучленные комплексы согласных в начальной позиции основ всех типов и во всех основах с двумя согласными представлены в виде следующих моделей:

Смычный + сонант (გვ gv, დვ dv, თვ tv... ბლ bl, გლ gl, კლ kl... თმ tm, კმ km, ტმ tm...ბბ bn, გბ gn, თბ tn...ბრ br, დრ dr, თრ tr, კრ kr...), щелевой + сонант (ზვ zv, ჟვ žv... ზლ zl, სლ sl... ზმ zm...სმ sm...ზბ zb, სბ sn...ზრ zr, სრ sr...), смычный + смычный (ბგ bg, თქ tk, წკ ck, ჯყ cq...), смычный + щелевой (ბღ bğ, დღ dğ, ცხ cx, ჩხ cx...), щелевой + щелевой (სხ cx, ჯღ žğ...). Эти пять моделей комплексов согласных являются основными для грузинского в том смысле, что каждый из комплексов указанных моделей может встретиться как в основах разных типов, так и в разных основах одного типа. Четыре остальных модели двучленных комплексов согласных — сонант + смычный (ლბ lb, მკ mk, ნდ nd, რთ rt...), сонант + щелевой (ვს vs, ლხ lx, რგ rg...), со-

нант + сонант (зб vu, ლბ lu, ბბ mu), целевой ÷ смыч-
ный (ბკ sk, სკ sp, ბტ xt) — своеобразны, поскольку каждый
комплекс этих моделей встречается, как правило, в одной или в
нескольких глагольных основах.

В двучленных моделях комплексов согласных — смыч-
ный + смычный, смычный + целевой — выделяются
децессивный (ბგ bg, ლგ dg, ძგ Ⴛg, ჯგ Ⴛg, ვგ pk) и акцес-
сивный (გბ gb, ვბ cb, გგ gg, კდ kd, ჯკ kc, ყბ qb...) комплек-
сы (Г. Ахвледиანი, Н. Vogt...). При этом, как известно,
характерными для грузинского языка являются децессивные
комплексы, встречающиеся в разных основах с разной частотой.
Что касается аномально-децессивных комплексов, не обнаружи-
вающих всех характерных для децессивных комплексов призна-
ков (ბკ bk, ბყ bq, ბწ bc...), и акцессивных комплексов, то
они обычно наблюдаются в одной (или двух) основах, а основы
с этими комплексами редко являются общегрузинскими: такие
основы или существовали в древнегрузинском, а позднее исчез-
ли, или принадлежат какому-либо диалекту, или же (редко)
имеют иноязычное происхождение. Небольшое количество таких
основ сохранила до наших дней литературная традиция. Две
модели — сонант + смычный, сонант + целевой — отли-
чаются также той особенностью, что каждая из них встречает-
ся, как правило, в одной или нескольких глагольных основах
и системы не образует. Однако в языке подобные основы ус-
тойчивы. Удельный вес моделей двучленных комплексов сог-
ласных, с точки зрения их распространения и распределения
в глагольных основах, не одинаков. Количество комплексов по
всем моделям, встречающихся в общегрузинских глагольных
основах, достигает 150.

Модели двучленных комплексов согласных в исходной по-
зиции глагольных основ совпадают с моделями комплексов
в начальной позиции. Разница, обнаруживающаяся внутри
моделей, в сущности количественная: комплексы — сонант +
смычный — в начальной позиции встречаются редко, в исход-
ной позиции — часто (ლბ lb, ლდ ld, ლთ lt...ბბ mb. ბბ mr,
ბვ mr...ბგ ng, ბდ nd, ბთ nt...რბ rb, რგ rg, რდ rd...). Осо-
бенностью модели является неучастие сонанта ჯვ в образова-
нии комплексов. По сравнению с начальной позицией, большим
количеством комплексов характеризуются модели — сонант +

щелевой (з^б vs, ლ^ბ ls, მ^ჟ m^ჟ, ზ^ბ m^ჟ) и сонант + сонант (ვ^ლ vl, ვ^ბ vl, ლ^ვ lv ლ^ბ lv...). Примечательно, что в исходной позиции аномально-децессивные и акцессивные комплексы встречаются редко.

Двучленные комплексы согласных в средней позиции глагольных основ представлены теми же девятью моделями. Как и в исходной позиции (в отличие от начальной) и здесь часты комплексы моделей—сонант + смычный, сонант + щелевой (особенно с сонантами ბ и ო გ). Комплексы с сонантом ვ в обоих случаях встречаются только на стыке редуцированных корней. Особенно многочисленны акцессивные комплексы, меньше аномально-децессивных, и каждый из них наблюдается также на стыке редуцированных корней.

В этой же главе даны таблицы трехчленных, четырехчленных и пятичленных комплексов.

В трехчленных комплексах заслуживает внимания количественное различие моделей комплексов по позициям. В начальной позиции глагольных основ имеется 19 моделей, в средней позиция—7 (не принимая во внимание стыков редуцированных корней), в исходной позиции—9. Модели комплексов с начальным сонантом являются основными для конечных и средних позиций основ.

Четырехчленные комплексы согласных обнаруживают большое различие в позиционном распределении: в начальной позиции имеем 19 моделей, в исходной—3. В исходной позиции встречаются только такие модели, которые начинаются и оканчиваются сонантами: сонант + смычный + смычный + сонант; сонант + смычный + щелевой + сонант; сонант + щелевой + смычный + сонант.

5. Глагольная основа часто представлена в измененном виде. Однако не всегда ясна причина этих изменений. Параллельные формы родственных основ чаще являются диалектными как по происхождению, так и по употреблению. Разные варианты одной и той же основы иногда сосуществуют в литературном языке. Фонетическое видоизменение основы сопровождается небольшим или значительным семантическим отклонением, в некоторых случаях варианты основ семантически тождественны.

В грузинском языке распространены фонетические изменения, закономерно охватывающие основы в целом, в результате

образуется „система“ парных или троечных основ (F. Neisser, K. H. Schmidt).

Основы в аялауте с лабиальными согласными: ბობლ bobḡ—ფოფხ porx, ბლაჯნ ხყაჟი—ფხაჟნ pxaḡn, ბარბალ barbal—პარპალ parpal, პოტნ potn—ფოთნ potn, ბორღლ porḡḡ—პორტყ portḡḡ—ფორთხ portx, ბუნდ ხაძი—პუტნ puḡn—ფუთნ putn, ბარღღუნ bardḡun—პარტყუნ partḡun—ფართხუნ partxun, ბოღღალ bodḡal—პოტიალ potḡal—ფოთიალ potial, ბჯღალ ხყყალ—პყყალ pḡḡḡal—ფხხალ pḡxal || ფშხალ pḡxal...

Основы в аялауте с дентальными согласными: ძეძ ნეჟ—წეწ წეც, წკლაპუნ ცქლარუი—ცქლაფუნ cklarun, ძაგძაგ წაგწაგ—წაყწაყ ცაკ-ცაკ, ძანძალ წანწალ—წანწალ ḡanḡal—ცანცალ cancal, ძეძგ ნეჟგ—წეწგ წეცგ—ცეცგ ceck, ძიძგ წიჟგ—წიწგ ციჭკი—ციცკი cickn, ძუგძუგ ჰუგჰუგ—წუგწუგ ცუგცუგ—ცუტუტუტ cukcuk...

Основы в аялауте с задне-альвеолярными согласными: ჯმუჯნ ჟმაჟი—ქმუქნ ჟშიაჟი, ჯაჯღან ჟაჟყან—ქაჟყან ჭაჭყან, ჯღორ ჟყირ ხხირ ḡxir, ჯანჯღარ ჟანჟყარ—ქანჟყარ ჭანჭყარ—ხანხხარ ḡanḡxar, ჯაჯგ[ვ] ჟეჟგ[ვ]—ქეჟგ[ვ] ჭეჭკ—ხეჟგ[ვ] ḡeḡk[ვ]...

Основы в аялауте с велирными согласными: ვანგლ ვანგი—ქანკლ kankl, კირკილ კირკილ—ქირკილ kirkil, კირქნ kirkn—კირკნ kirkn, კონკ კონკ—ქონკ konk, კუტკუტ კუტკუტ—ქუტკუტუტ kutkut, გვანგვალ ვვანგვალ—ქვანგვალ kvanḡval—ქვანგვალ kvankval...

Основы в аялауте с альвеолярными шепелявыми согласными: ზლუჟუნ zlukun—სლუკუნ slukun, ზმუზნ ზმუზნ—სმუზნ smuzn, ჟვერ ჟვერ—შვერ ḡver, ჟღღართ ჟღღართ ḡḡart—შღღართ ḡxart...

Основы в аялауте с веллярно-шелевыми согласными: რაჟღაჟ რაჟღაჟ—ხაშხაშ xaḡxaḡ, ლიღლიღ ḡidḡid—ხითხით xitxit, ლღღ ḡღღ—ხღღეწ xღღ, ლორღნ ḡოგყი—ხორღნ xორღn, ლიღლიღ ḡინჟილ—ხინხილ xინჟილ...

Такие факты заслуживают особого внимания. Поскольку в языке вообще имеются парные и троечные глагольные основы, существование таковых можно предположить и в тех случаях, когда какой-нибудь вариант из возможных основ не засвидетельствован. Например, если засвидетельствованы парные глухие основы თართლ tartl и ტართლ ḡartl, не исключена возможность существования их звонкого варианта დართლ (dardl). В грузинском языке нет глагольных основ ბერღლ berḡḡ и ფერღც perḡx, но их можно предположить: сохранились глухие варианты პერწყ perḡḡ || *პერწყ perḡḡ (ср. ნა-პერწყ-ალ-ი na-perḡḡ-al-i „ис-

კრა“. *ბერწყ-ინ-ავ-ს *bercq-in-av-s* → ბრწყ-ინ-ავ-ს *brcq-in-av-s* „блестит, сияет, сверкает“) основы *ბერძლ *berḑ*, а соответствующую им звонкую основу с глухим ауслатным согласным — ბერწყ *bercq* имеем в основе ნა-ბერწყ-ალ-ი *na-bercq-al-i* („искра“). От ბერწყ *bercq*, со своей стороны, образована глагольная форма ბრწყ-ინ-ავ-ს *brcq-in-av-s* „блестит, сияет, сверкает“ (*ბერწყ-ინ-ავ-ს *bercq-in-a-vs* → ბრწყ-ინ-ავ-ს *brcq-in-av-s*). ბერწყ *bercq*, по-видимому, ковариационный вариант парных основ ბერძლ *berḑ* и პერწყ *percq*.

Знание такого чередования может помочь нам установить историю и этимологию некоторых основ. Парные основы, например, ქვანქვალ *kvankval* и კვანკვალ *kvankval* („ходить изяшно, красиво, элегантно“) состоят из редулицированных корней, но в этих основах невозможно выявить корень, подвергавшийся удвоению. Генезис удвоения устанавливается по звонкому варианту — გვანგვალ *gvangval* (с тем же значением). Редулицируется корень გვალ *gval* (← გუალ *gwal*), ср. др. груз. გუალე *gwale*, сванск. გუალ *gwal* („иди!“), — окаменевшая в повелительном наклонении форма. Следовательно, *გუალ-გუალ *gwal-gwal* → გუან-გუალ *gwan-gwal* → გვანგვალ *gvangval*...

В глагольных основах наблюдаются отдельные случаи „передвижения“ согласных, создающие иллюзию грузинско-завских соответствий:

ძვ—ჯვ: ძანჱ ჯანჱ—ჯანჯ ჯანჱ, ძაძგურ ნანგურ—ჯაჯგურ ნანგურ, ძენძ ჯენჱ—ჯენჯ ჯენჱ, ძიძგნ ჯიჯგნ—ჯიჯგნ ჯიჯგნ, ძმუძნ ჯმუჯნ—ჯმუჯნ ჯმუჯნ... ც—ჩ: ცეცქ ცეცქ — ჩეჩქ ჩეჩქ, ცინცილ ჩინჩილ—ჩინჩილ ჩინჩილ, ცანცალ ჩანჩალ—ჩანჩალ ჩანჩალ, ცრცნ ჩრჩნ—ჩრჩნ ჩრჩნ... წ—ჭ: წაწან ჩაჩან—ჭაჩან ჩაჩან, წვრეთ ცვრეთ—ჭვრეთ ცვრეთ, წნებ ჩნებ—ჭნებ ჩნებ, წრებ ჩრებ—ჭრებ ჩრებ, წუხ ჩუხ—ჭუხ ჩუხ, წეწკ ჩეჩკ—ჭეჩკ ჩეჩკ...

„Соответствия“ такого порядка требуют специального изучения не только на материале глагольных основ.

В других случаях варианты глагольных основ получены в результате метатезы отдельного согласного, комплекса или целого слога. Среди согласных метатезе чаще подвергаются сонанты (მ, ნ, რ, ლ), метатеза согласных обычно регрессивна, однако установить определенную закономерность не удается:

ლიციბ ოციბ ← ლინცილ ოინცილ, კმაზ ჰმაზ ← კაზმ ჰაზმ, ნიე ნიჱ ← ეინ ჱინ, ნოე ნოჱ ← ეონ ჱონ, სნეკვ სნეკვ ← კენეს კენეს, ბროგ ბროგ ← ბორგ ბორგ, ძრუწ ნრუც ← ძურწ ნურც, გურემ გურემ

← გუმერ gwmer, ხუკ ხუც ← ქუხ ცუხ, ფხორთ pxort ← ფორთ portx, დერაგ derag ← დეგარ degar, სირსიგალ sirsigal ← გირსიგალ girgisal...

Вследствие развития заднеязычных согласных нередки случаи образования гармонических комплексов:

ბარდ bard → ბარდლ bardl, ბარჯ barč → ბარჯლ barčl || ბარჯგ barčg, ბიზინ bizin → ბიზინ ბიზინ ბიზინ biziŋ, ბეიტ hžit → ბეიტი ბეიტი hziŋ, თანთლ tantl → თანთლ tantkl, ენთ žent → ენთ ženti, ეე žez → ეე ეე žez, ეერ žer → ეერ žeri, ფურჩნ purčn → ფურჩნ purčni, ფრეწ preč → ფრეწ preči, ციცინ cicin → ციკინ cikiŋ, წბერ čber → წბერ čberi, წრედ čred → წრედ čreŋ → წკრედ čkreŋ, ქლემ člem → ქლემ čleŋ, ქარტალ čartal → ქყარტალ čqartal...

6. Вызывает интерес распределение комплексов с сонантами, в частности и в анлауте основ имеются сонанты, однако встречается сравнительно мало основ, содержащих в анлауте комплексы с начальными сонантами, а также основ с двумя или тремя согласными, начинающихся сонантами. Это особенно относится к сонантам *ʒv* и *l*; комплексов с сонантами *ʒm*, *bn*, *rg* наблюдается больше, однако они, как и комплексы с сонантами *ʒv* и *l*, вторичны.

Из основ с сонантом *ʒv*: ვრდ vrd ← ვარდ vard; для основ ვლდ vld, ვლთ vlt, ვლტ vlŋ за исходную, видимо, следует принять ვედ ved (со значением „ходить“), от ვედ ved отглагольное существительное → *ვედ-ომ-ა ved-om-a → *ვდ-ომ-ა vd-om-a (так же, как от ჯედ žed → ჯდ-ომ-ა žd-om-a, კვედ (← კუედ) kved (← kwed) → კვდ-ომ-ა kvd-om-a...) → ვლდ-ომ-ა vld-om-a („скачать, прыгать“); от основы ვლდ vld → ვლტ vlŋ (სივლტოლაჲ sivltolaj „бежать“) и, может быть, ვლთ vlt („делить, разделять“) с соответствующим глухим ауслатным согласным и семантическим отклонением. ვს vs (ავსება avseba — „наполнять“) ← *ვეს *ves (В. Топуриа), предполагают, что ვრც vrc (განვრცობა ganvrcoba „распространить, разнести“) ← *ვერც verc (Т. Гамкрелидзе, Г. Мачавариани).

Комплексы с сонантом *l* в начальной позиции также мало численны, из них: ლბ lb (დალბობა dalboba „размачивать, намочить“) ← *ლებ leb || *ლაბ lab, ლპ lp (დალპობა dalpoba „сгноить, сгнивать, сгнить“) ← *ლებ lep (В. Топуриа), ლტვ ltv (დალტობა daltoba „(раз)мочить“) ← *ლეტ[ვ] le[ʔv] (Д. Мачавариани), ლღ ლღ (გაღობა galoba „растопить; заставить от-

таять.“) ← *ლევс leγv, ლვз lхv (გალხობა galxoba—см. გალლობა galγoba) ← ლვз lγv.

Комплексы с сонантами бп и мп в авлауте глагольных основ встречаются чаще, но во многих случаях они также вторичного образования. ნთხევ ntხევ (დანთხევა dantხევა—„проли(ва)ть“ ← თხევ tხევ (დათხევა datხევა „проли(ва)ть“), ნთქრევ ntკრევ (ნთქრევა ntკრევა— „пустить вскачь; поскакать, промчатся“ ← *თქრევ tkრევ (თქერება tkereბა „игра лошади“, ср. თქერა tkera, თქარა-თქურ-ი tkara-tkur-i — „топот (конский)“, ნთქ ntკ (შთანთქმა štantkმა „поглощать, поглотить“) ← თქ tk (თქამს tkams—то же самое, что ნთქამს ntკams), მჩნევ მჩნევ (დაამჩნევს daamჩნევს „оставит след, проявит что-л.“) ← ჩნევ ჯნევ (ср. დაჩნევს daaჩნევს с тем же значением), მცხიკვ მცხიკევა mcxikveბა—„чихать“) — ცხიკვ cxikv (დაცხიკევა dacxikveბა с тем же значением), მშხალ მშხალ (დამშხალული damსხალული „треснутый“) ← შხალ šxal (შხალვა šxalva—„трескаться, расколоться...“). Сонант მშ в некоторых случаях — окаменевший префикс (напр., в основе მსკვალ msკვალ მ—ალ m—al являются аффиксами), иногда он—следствие метатезы (მწუბ მცუბ ← წუმბ ჭუმბ, ср. მწუბება mცუბეба „валиться в грязь, в грязной луже“ и წუმბე ჭუმბე || წუმბე ჭუმრე „грязная лужа, жижа, тина...“).

Из основ, содержащих сонант რგ в начальной позиции: რტყ rტყ ← რატყ ratყ (ср. др. груз. სხუანი შევარტყმიდენ sxuan šegartყmiden „другие будут опоясывать“ и სარტყელი შეირატყ sartყeli šeirატყ „надень пояс“), რთბ rტბ ← რათბ ratბ (ср. др. груз. მან განირთბა ჯელი man ganirtხა qeli „он протянул руку“ и განირათბ ჯელი შენი ganiratხ qeli šeni „протяни свою руку“), რჩ რჩ ← შთ št (ср. დარჩა darჩა „остался“ и др. груз. არა დამთბეს (დამდებს) აქა ქვაე ქვასა ზედა ara daსტეს (daსტეს) aka kvaj kvasa zeda „не останется здесь камня на камне“), რწუბ რწუბ ← *წუბრ ცუხრ (ср. რწუბ რწუხ в окаменевшей форме причастия მარწუბი marწუხი „клевни“ с др. грузинской глагольной основой წუბ ცუხ (დაწუბვა daსუხვა „закрывать“, от წუბ ცუხ причастие действительного залога მ-ა-წუბ-არ m-ა-ცუხ-არ → *მ-ა-წუბ-რ m-ა-ცუხ-რ → მა-რ-წუბ m-ა-რ-ცუხ), რბ რბ → რებ reb (ср. რბ-ი-ს rb-i-s „бегает“ и რებ-ს reb-s „ходит“), რწყ რწყ ← წყრ ცყრ (რწყავს რწყავს „поливает, орошает“ от именной основы წყარ ცყარ (ср. წყარო ცყარო „источник“) → *წყარ-ავ-ს ცყარ-ავ-ს → წყრ-ავ-ს ცყრ-ავ-ს → რწყ-ავ-ს რწყ-ავ-ს...).

Обнаруживаются единичные примеры, не поддающиеся объяснению, но общая картина такова: комплексы согласных с сонантами в начальной позиции в аялауте глагольных основ вторичны, они являются следствием различных фонетических изменений. Факт этот приобретает большую значимость, если с этой точки зрения начальную позицию глагольных основ сравнить с исходной или средней позицией. В исходной и средней позициях комплексы согласных—сонант + смычный или целевой—довольно распространены и исторически закономерны.

7. Глагольные корни в грузинском языке часто редуцируются (ბუბუტი-и buḅuḅ-i, გიგიზი-и giḡgiḡ-i, ვარვარი-и vaḡvaḡ-i, თუთუხი-и tuḡtuḡ-x-i, ლასლასი-и laḡlaḡ-i, რახრახი-и raḡraḡ-x-i, ტიტვი-ი ṭivṭiv-i, ფუსფუსი-и puspus-i, ჩუხჩუხი-и čuḡčuḡ-x-i, წურწური-ი čurčur-i...), редуцируются в основном корни модели SVC, иногда—CCVC. Основы, полученные путем простой редупликации, могут начинаться и оканчиваться любым согласным (кроме ʒh), вследствие чего на стыке редуцированных корней появляются и комплексы согласных, возможные только в этой позиции (უბ ḡz, პტ pt, კჩ kč, კწ kč...), редуцируются корни с любой огласовкой. (Вопросы редупликации в грузинском языке рассматриваются в работах А. Шанидзе, F. Neisser-a, В. Тоцуриа, С. Жгенти).

Каждую основу, полученную из удвоенных корней, можно представить как единицу, состоящую из двух сегментов. Сонанту რგ в ауслауте первого сегмента часто соответствуют сонант ლ (ბარბალ-ი barbal-i, კარკალ-ი kaḡkaḡ-i, სვარსვალ-ი svaḡsval-i, ქირკილ-ი kirkil-i, კორკოლ-ი koḡkoḡ-i, ჩურჩულ-ი čurčul-i), или (реже)—сонант მმ, ნნ, а также согласные—ტტ, ცც, შშ, ზზ, სს, უუ, კკ, ფფ, ხხ (კურკუმ-ი kuḡkuḡum-i, ჩურჩუნ-ი čurčun-i, ბურბუტი-ი buḡbuḅ-i, ფარფატი-ი paḡpaḡ-i, ცირციტი-ი ciḡciṭ-i, ბარბაცი-ი barbač-i, კარკაცი-ი kaḡkač-i, დირდიში-ი diḡdiš-i, ხორხოზი-ი xoḡxoḡz-i, გურგუსი-ი guḡguḡs-i, ფურფუე-ი puḡpuḡ-i, დირდიკი-ი diḡdiḡk-i, შორშოფი-ი šoḡšoḡp-i, ძურძუკი-ი čuḡčuk-i, ბობოქი-ი boḡboḡk-i, ფირფიხი-ი piḡpiḡ-x-i...) в ауслауте второго сегмента.

Ауслаутному сонанту ნნ первого сегмента соответствуют ауслаутные ლ и ნნ второго сегмента (კანკალ-ი kaḡkaḡ-i, ცანცალ-ი caḡcaḡ-i, ხანხალ-ი xaḡxaḡ-i, კვანკვალი kvankval-i, ზინზილ-ი ziḡziḡl-i, წინწილ-ი činčil-i, სუნსულ-ი suḡsuḡl-i, ძუნძულ-ი čuḡčul-i).

ჟუნჯილ-ი...ზანზარ-ი zanzar-i, ცანცარ-ი canzar-i...). Одной из особенностей структуры редуцированных корней является отсутствие сонанта бп в ауслауте обоих сегментов (не подтверждаются основы ბანბან-ი banban-i, ზინზინ-ი zinzin-i... ср. основы с парными сонантами: კურკურ-ი kūrūr-i, კუმკუმ-ი kumkum-i, ჟიჟიჟი-ი živživ-i...); при наличии сонанта бп в ауслауте второго сегмента первый сегмент представляет собой открытый слог (ბაბან-ი baban-i, კაკან-ი kačan-i, ქაქან-ი kakān-i, სისინ-ი sisin-i, დედუნ-ი dudun-i, წუწუნ-ი čučun-i...).

Часты случаи, когда за ауслаутными сонантами первого сегмента бп и რგ следует аялаутный согласный второго сегмента в измененном виде:

კანკურ kanķur → კანტურ kaṭur || კანჩურ kañur || კანქურ kaṅur (კანკურ-ი kanķur-i || კანტურ-ი kaṭur-i || კანჩურ-ი kañur-i — „кивать, покачивать головой“, ჩამოკანქურებული čamoķanķurebul-i — см. ჩამოკანქურებული čamoķanķurebul-i — „повисший некрасиво, неудобно“), ქანქალ kaṅkal → ქანჯალ kaṅjal (ქანქალ-ი kaṅkal-i — „шататься, качаться, колебаться“, ქანჯალ-ი kaṅjal-i — „взболтать, встряхнуть, расшатать“), ღინღილ ḡinḡil → ღინცილ ḡincil (ღინღილ-ი ḡinḡil-i „ходить с трудом (об обессиленном)“, ღინცილ-ი ḡincil-i — „пошатываться, еле ходить, тащиться“), ქორქორ koṛkoṛ → ქორცორ koṛcoṛ (ქორქორ-ი koṛkoṛ-i „шепот; ворковать, нежно разговаривать с кем-н.“, ქორცორ-ი koṛcoṛ-i „заискивать, лицемерить, льстить“), ღურღუმ ḡurḡum → ღურქუმ ḡurķum (ღურღუმ-ი ḡurḡum-i — „водоворот“, შთაღურქუმება štaḡurķumeba „окуваться, пырять“), კირკიმ kiṛkim → კირტიმ kiṛtim (კირკიმალ-ი kiṛkimāl-i || კირტიმალ-ი kiṛtimāl-i „придирика, придирается“...)¹.

В некоторых случаях неустойчивы согласные и в аялауте первого сегмента: ძუნძულ ḡunḡul → ბუნძულ bunḡul (ძუნძულ-ი ḡunḡul-i || ბუნძულ-ი bunḡul-i — „неуклюжий бег (медведя, волка“...), ცუნცულ cunḡul → ქუნცულ kunḡul (ცუნცულ-ი cunḡul-i —

¹ В основах аналогичной структуры сванского языка согласный также неустойчив: გუნგურ ḡunḡur — გუნღურ ḡunḡur (ლოგუნგური loḡunḡuri — „плодоносить (обильно)“, ლოგუნღური loḡunḡuri „повесить что-л.; напр., грозди винограда“); გურგუნ ḡurḡun — გურბუნ ḡurbun (ლოგურგუნი loḡurḡuni „грохотание, громыхание; греметь, грохотать“; ლოგურბუნი loḡurbuni — „грохот (камней в реке)“ ...

„семенить, ходить семена ногами“, ქუხტულ-ი kuxsul-i — „ходить быстро“...).

Установить определенную закономерность „чередования“ согласных трудно, в основном из-за отсутствия достаточного материала.

При наличии двух основ, идентичных или близких по значению, не легко определить—в результате изменения каких согласных получена родственная им третья основа. Из редуцированных корней состоят, например, основы ღაბღალ ჟაჟალ („ходить с трулом, едва волочить ноги, плестись“) и წაბწალ ჟაჟალ („бродить, ходить без дела“), наряду с ними имеется и другая основа ღაბწალ ჟაჟალ (см. წაბწალ ჟაჟალ). С одной стороны, можно предположить, что ღაბწალ ჟაჟალ ← წაბწალ ჟაჟალ в результате изменения анлаутного согласного первого сегмента; с другой стороны, не исключена возможность получения ღაბწალ ჟაჟალ из ღაბღალ ჟაჟალ, вследствие изменения анлаутного согласного второго сегмента.

Разнообразие двучленных комплексов в анлауте двусложных глагольных основ обусловлено тем, что на стыке редуцированных корней встречаются согласные двух сегментов. Среди этих многочисленных комплексов выделяются комплексы двух основных моделей: одна из них — сонант (ბი, ოი)—смычный или щелевой (эта модель рассматривается нами выше), другую же основную модель двучленных комплексов в этой позиции создают гармонические комплексы. Двусложные основы, содержащие в анлауте гармонические комплексы, восходят к редуцированным корням, а гармонические комплексы вторичны, они получены в результате развития заднеязычного согласного за согласным анлаута второго сегмента: ტატაბ tātāp → ტატყაბ tātqāp (ტატაბ-ი tātāp-i — „пыкать; прикрикивать на кого-н“.; ტატყაბ-ი tātqāp-i — „говорить громко, тараторить, болтать“), ციცინ cicin → ციცქინ cickin (შესციცინებს šescicinebs || შესციცქინებს šescickinebs — „с любовью, ласково смотрит на кого-н“.), შიშინ šišin — შიშინბ šišxin (შიშინბო šišini „шипеть; шипение; шум кипячения“, შიშინბ-ი šišxin-i — „шипеть; шипение, наур., масла на сковородке“...).

Трехчленные комплексы согласных в анлауте двусложных основ представлены в виде двух основных моделей: сонант + гармонический комплекс; сонант + смычный или щелевой + сонант. Комплексы этих моделей также являют-

ся видоизмененными вариантами группы согласных, возникших на стыке редуцированных корней.

За ауслautным сонантом первого сегмента развивается заднеязычный согласный, образуя гармонический комплекс:

თანთარ tantar → თანტარ tantkar (თანთარ-ი tantar-i || თანტარ-ი tantkar-i — „трясти, шевелить, колыхать“), წურწურ ცურცურ → წურწურცურ ცურცურ (წურწურ-ი ცურცურ-i || წურწურცურ-ი ცურცურ-i — „лить обильно“...).

Сложнее обстоит дело в основах, претерпевших ряд фонетических изменений. Несколько предположительных объяснений:

თართალ tartal (თართალ-ი tartal-i — „дрожать, трепетать“) → *ფართალ partal, в результате изменения анлаутного согласного первого сегмента (ср. ჭუნძულ ჯუნჯულ → ბუნძულ ბუნჯულ) → ფართქალ partkal || ფართხალ partxal (ფართქალ-ი partkal-i || ფართხალი partxali — „трепетать, барахтаться, биться“) → ფორთხალ portxal (ფორთხალი portxali — „барахтаться, шевелиться“); с другой стороны, вследствие колебания анлаутного согласного второго сегмента в основе *ფართალ partal → *ფარტალ partal, *ფარჩალ partal, *ფარცალ partal, формы со звездочками не засвидетельствованы, но в результате развития заднеязычных согласных: *ფარტალ partal → ფარტკალ partkal (ფარტკალ-ი partkal-i — см. ფართხალ-ი partxali-i), *ფარჩალ partal → *ფარჩხალ partxal → ფორჩხალ portxal (ფორჩხალ-ი portxali-i — см. ფართხალი partxali), *ფარცალ partal → ფარცკალ partcal (ფარცკალ-ი partcal-i — „трепетать, биться“).

Комплексы модели — сонант + смычный или щелевой + сонант — в середине двусложных основ получены в результате редукции гласного второго сегмента: კანტრუმ kantrus (კანტრუმ-ი kantrus-i — „кивать, покачивать [головой]“ ← *კანტურ-უმ kantrur-us (ср. კანტურ-ი kantur-i „кивать, покачивать (головой)“); კუნკრუმ kunkrum (კუნკრუმ-ი kunkrum-i — „ухаживать, волочиться“) ← *კუნკურ-უმ kunkrur-us ← *კურ-კურ-უმ kur-kur-us (ср. კურ-კურ-ი kurkrur-i — „ухаживать, волочиться; нежно разговаривать с кем-в.“); წინწრიქ cinçrik (მთწინწრიქობს mtocinçrikobs — „капает (грязная жидкость)“) ← *წინწირ-იქ cinçir-ik (ср. წინწილ-ი cinçil-i „идти (о воде) мелко; протекать“). Другие группы согласных этой же модели образованы вследствие стечения в середине основы ауслautного сонанта первого сегмента и пары согласных анлаута второго сегмента: დვარდვალ-ი dvardval-i, კვარკვალ-ი kvarkval-i, კვირკვილ-ი kvirkvil-i, სვარსვალ-ი svarsva-i.

В основах, составленных из редуцированных корней, может изменяться гласный одного из сегментов (ლაკლუკ-ი *la-kluk-i*, ср. ლუკლუკ-ი *lukluk-i*; ჯივჯივ *živžav*, ср. ჯივჯივი *živživ-i*; ლურღორ-ი *γurγog-i*, ср. ლურღური *γurγur-i*...), гласный и согласный (ქანქერი-ი *kanķur-i*, ср. ქანჭერი-ი *kančur-i*; ღორღალი-ი *γoγal-i*, ср. ღარღალი-ი *γarγal-i*), могут упрощаться сегменты в результате утраты ауслатного согласного первого сегмента или аялутного согласного второго сегмента (კაკანი-ი *kaķan-i* ← *კარკანი-ი *kaķkan-i, ср. კარკალი-ი *kaķkal-i*; კვიკვინი-ი *kvikvin-i* ← *ქვირქვინი-ი *kvirkvin-i, ср. ქვირქვილი-ი *kvirkvil-i*; ტუტური-ი *tuṭur-i* ← *ტუნტური-ი *tuṅtur-i*, ср. ტენტერი-ი *teṅter-i*; კუჭკუჭი-ი *kučkuč-i* ← კუჭკუჭი-ი *kučkuč-i*...).

Большое количество двусложных глагольных основ в грузинском языке получено вследствие редупликации, а если в некоторых основах обнаружить ее трудно, то это результат тех фонетических изменений, которым подвержены двусложные основы.

Структура сегментов двусложных основ вызывает интерес и тем, что в ауслате каждого из них часто встречаются сонанты в следующем соответствии: რ-—რ, რ-—ლ, ნ-—ლ, ნ-—რ.

Если комплексы согласных — сонант + смычный или щелевой — не являются характерными для начальной позиции грузинских глагольных основ (тем более исторически), то совершенно естественно и типично наличие подобных комплексов в середине двусложных основ (особенно группы согласных с начальными ნ и რ), что обусловлено самой структурой глагольных основ.

8. Первичные масдары (пяя-глагол), образованные путем простого удвоения корней, не имеют образовательного аффикса (ბუტბუტი-ი *buṭbuṭ-i*, „бормотание“, კისკისი-ი *kišķis-i* „звонок смеяться“). Основа პარპარ *paṛpaṛ* („моргание, мигание; дрожание“), например, состоит из редуцированных корней, ее вариант — პარპალ *paṛpaṛal* (პარ-პარ *paṛ-paṛ* || პარ-პალ *paṛpaṛal*). В этом варианте второй сегмент видоизменен, поэтому появляется тенденция к суффиксальному переосмыслению слога -ალ-*al* (პარპალ *paṛpaṛ-al*). Эта тенденция подкрепляется тем, что -ალ-*al* — продуктивный суффикс в грузинском. Мы говорим о тенденции, т. е. связь основы პარპალ *paṛpaṛal* с პარპარ *paṛpaṛ* очевидна.

От степени фонетических изменений редуцированных корней зависит очевидность двусегментности основ. Чем меньше эта очевидность, тем сильнее тенденция к суффиксации корневого слога. Это позволяет полагать, что ауслатные слоги двусложных основ—*al* *al*, *il* *il*, *ul* *ul*, *an* *an*, *in* *in*, *un* *un*, *ar* *ar*, *ir* *ir*, *ur* *ur*—часто встречающиеся в первичных масдарах и создающие впечатление суффиксов, являются по происхождению конечными слогами редуцированных корней или же суффиксами, появившимися по аналогии с ними;

- cr. *al al*: ბარბალ *barbal*, გარგალ *gargal*, ზარზალ *zarzal*...
 -*al al*: ბურჭალ *burçal*, კანტალ *kañtal*, ქართალ *çartal*...
- cr. *il il*: ბირბილ *birbil*, კირკილ *kirkil*, ქირქილ *kirkil*...
 -*il il*: ხინკილ *xinkil*, ქიტილ *çitil*, ხვინკილ *xvinçil*...
- cr. *ul ul*: გურგულ *gurgul*, ქურქულ *kurkul*, ზურზულ *zurzul*...
 -*ul ul*: ფურჩულ *purçul*, ჭურღულ *çurğul*, კუნტულ *kuñtul*...
- cr. *an an*: თათან *tatan*, ტატან *tañan*, ლალან *lañan*...
 -*an an*: კნაწან *kañan*, ლაწან *lañan*, ტკაცან *tkacan*...
- cr. *in in*: ბიბინ *bibin*, სისინ *sisin*, ტიტინ *titin*...
 -*in in*: თქიფინ *tkipin*, კვიწინ *kvicin*, ქვითინ *kvitin*...
- cr. *un un*: გუგუნ *gugun*, ლულუნ *lulun*, ზუზუნ *zuzun*...
 -*un un*: გრუხუნ *gruxun*, ელარუნ *elarun*, კრაკუნ *çrakun*...
- cr. *ar ar*: კარკარ *karkar*, ტართარ *tarñar*, ლარლარ *larñar*...
 -*ar ar*: თანთქარ *tañkar*, წანწქარ *cañkar*, ქანჭქარ *cañçkar*...
- cr. *ir ir*: ტირტირ *tirtir*, ქირქირ *kirkir*, ხირხირ *xirxir*...
 -*ir ir*: კიპირ *kipir*, ქვაჟირ *çgažir*, გამირ *gamir*...
- cr. *ur ur*: ბურბურ *burbur*, ზურზურ *zurzur*, კურკურ *kurkur*...
 -*ur ur*: კანჭურ *kañçur*, პანტურ *pañtur*, ჯაჯგურ *caçğur*...

Ауслатные слоги указанных основ содержат сонанты *l*, *n*, *r* и гласные *aa*, *oi*, *u*. Первичные масдары с таким ауслатом в грузинском языке встречаются часто. Двусложные основы с огласовкой *je*, *o* сравнительно редки:

el el: თეთელ, cr. -*el el*: ქეთელ *ketel*... *er er*: ტენტერ *teñter*, ქენქერ *kenker*, cr. -*er er*: ლენდერ *leñder*... *ol ol*: ჟორჟოლ *žoržol*, სორსოლ *sorñol*, cr. -*ol ol*: თოთქოლ *totkol*,

ჩიხქოლ ღიბოკოლ... ორ ორ: ზორზორ ზორზორ, ქორქორ კორკორ...
ერ. -ორ ორ: თოთქორ totkor, ქორტორ korcor...

В исходной позиции двусложных основ имеются также сонанты ვუ u მმ (ამ ამ: თამთამ tamtam, ცამცამ samcam... ომ იმ: ზიმზიმ zimzim, თიმთიმ tintim...უმ u მ: კუმკუმ kumkum, ჯუმჯუმ ჯუმჯუმ... ავ ავ: კავკავ kavkav, სავსავ savsav... ევ ევ: ქევქევ kevkev... ივ ივ: კივქივ kivkiv, ლივლივ livliv...), но содержащие их основы в фонетически измененном виде представлены редко (ციმცამ simcam, ჩიმჩამ čimčam...), исключение составляет слог ავ ავ (კიხკლავ kixklav, კიხწლავ kixčlav, ლარალავ laralav...).

В связи с этим, если вспомнить, что в ауслaute именных, а также отглагольных именных основ в качестве суффиксов часто использованы те же слоги, которые в основном и наблюдаются в исходной позиции глагольных основ, составленных из редуцированных корней (ავ ავ, ევ ევ, ივ ივ, ამ ამ, ემ ემ, ომ ომ, ალ al, ელ el, ილ il, ოლ ol, ულ ul, ენ en, ან an, ინ in, ონ on, უნ un, არ ar, ერ er, ირ ir, ორ or, ურ ur), одни чаще, а другие—реже, то можно выдвинуть следующую гипотезу: указанные суффиксы должны находиться в отдаленном родстве с конечными слогами редуцированных корней, распространившимися по аналогии и на простые основы и приобретшими разные морфологические функции. Гипотеза подкрепляется тем обстоятельством, что редупликация характерна не только для глагольных корней,—она широко распространена в грузинском вообще (წამწამ-ი samcam-i—„ресница“; თავთავ-ი tavtav-i „колос“; ვირვირ-ი vvirgvin-i „корона, венец; венчик“; ბე(რ)ბერ-ი be(r)ber-i—„старый; старик, старуха...“, კო(რ)კორ-ი ko(r)kor-i—„бутов; колобок“; ბობბალ-ი bobbal-i—„колесо“; გორგალ-ი gorgali—„лубок (ниток)“ и т. д.).

Подавляющее большинство двусложных основ, имеющих функцию первичных масдаров, по происхождению редуцированных корней. Каждая из них имеет значение и функцию первичных масдаров. С этой точки зрения интересны первичные масдары с суффиксом -იალ ial, анализ которых позволяет проследить историю основ с этим суффиксом. Имеются в виду основы модели—с м ы ч н ы й или щелевой+сонант რ+იალ ial (ბრიალ brial, გრიალ grial, ზრიალ zrial...).

Эти первичные масла, по-видимому, также должны восходить к основам, составленным из редуцированных корней. Для основы ბრალ brial („пылать, сверкать“), например, исходным представляется корень ბარ bar.

В результате удвоения корня ბარ bar и диссимиляции ауслautного согласного → ბარ-ბალ bar-bal („пылать“), после изменения гласного первого сегмента → *ბირ-ბალ bir-bal, вследствие утраты авлаутного согласного второго сегмента и метатезы сонанта რ→*ბირ-ალ bir-al → ბრ-ი-ალ br-i-al → ბრალ-ი brial-i. Такое же объяснение дается первичным маслам аналогичной структуры (გრალ grial, ზრალ zrial, კრალ krial, პრალ prial, ტრალ trial, ღრალ ḡrial и т. д.). В результате переосмысления იალ ial стал восприниматься как суффикс и был перенесен на другие простые основы (ср. ა-ჩოჩ-ებ-ს a-čoč-eb-s— ჩოჩ-ი-ილი čoč-ial-i, ე-ხე-ებ-ა e-xeč-eb-a, ხე-ებ-ილი xeč-ial-i).

9. В ауслауте односложных основ могут быть двуленные, трехленные и четырехленные комплексы, согласных. Если учесть все то, что уже известно о редуцированных корнях и глагольных основах, то можно установить историю комплексов некоторых моделей и, следовательно, некоторых типов односложных глагольных основ. Вообще же следует заметить, что основы с трех- и четырехленными комплексами в ауслауте легче подвергаются анализу, чем основы с парными согласными.

Двусложные основы (редуцированные корни) подчиняются общим законам системы спряжения, и в них так же, как и в односложных основах, возможна редукция гласного при соответствующих условиях.

В ауслауте односложных глагольных основ главной из моделей трехленных комплексов является модель — сонант + смычный или шелевой + сонант (განგლ gangl, თართლ tartl, კიკი კიკი kiki). Из основ с комплексами этой модели каждую можно представить как составленную из редуцированных корней, в такой основе редуцирован гласный второго сегмента. В ряде случаев уделели варианты основ с гласными обоих сегментов, в других случаях гласные восстанавливаются:

განგლ gangl ← განგალ gangal (ამოგანგვლა amogangvla — „вывалять, выкатать, обмарать, покрыть сплошь кого-н. грязью, пылью“; ср. განგალ-ი gangal-i „пачкать грязью“), ზინზლ zinzl ← *ზინზილ zinzil (გაზინზვლა gazinzvla — „насытиться“, ср. *ზინ-

ბილ zinzil, вариант которого ზიზინ zizim сохранился в გაზიზინებულ-ი gazizinebul-i—„персиолненный; насытившийся, сытый“), შანშლ šanšl ← შანშალ šanšal (გაშანშელა gašanšvla „разбрасывать, раскидывать, рассеивать“, ср. გამანშალება gašanšaleba—„развертывать, развернуть, расстилать...; расширить“), წანწლ čančl ← *წალწალ čalčal (გამოწანწლული gamočančluli „кто-либо (от голодавия) со втянутым животом, худой“, ср. გამოწვლა gamočvla — „(вы)потрошить“. Редулицируется корень წალ čal: *წალ-წალ čal-čal → *წან-წალ čan-čal → წანწლ čančl)... სორსლ sorsl ← სორსოლ sorsol (დასორსლება dasorsleba — „скатывание чего-н. в шарики“, ср. დასორსოლაება dasorsolaveba—„скатывание теста, глины...“), ტორტლ tortl ← *ტორტოლ tortol (წამოტორტლავს čamotortlavs—„взболтнет“, ср. основу с огласовкой აა||უა—ტარტარი-ი tartar-i||ტარტალ-ი tartal-i—„болтовня, болтать, тараторить“; ტურტური-ი turtur-i—„бурмотать“. Если предположить, что основа с огласовкой ოო (*ტორტოლ tortol) и не существовала, то тогда ტორტლ tortl ← ტარტლ tartl ← ტარტალ tartal (см. выше). ქირჯლ kiržl ← *ქირკლ kirkl ← ქირკილ kirkil (გაქირჯვლა gakiržvla — „критиковать с насмешкой“, ср. ქირკილ-ი kirkil-i—„тихий смех, хихикать“), ქირდნ kirdn ← *ქირქნ kirkn ← *ქირქინ kirkin (ქირდნა kirdna—„осмелеть, высмеять; ср. *ქირქინ kirkin || ქირქილ kirkil—„хихикать“) и. т. д.

Выпадение гласного второго сегмента произошло, надо полагать, по причине удара, которое падало на гласный первого сегмента.

Трехчленные комплексы согласных в ауслaute глагольных основ иногда упрощаются: კორკნ korqn → კოკნ koqn (კორკნა korqna — „щипать, клевать“, კოკნის koqnis—„понемногу ест“), კუნკლ kunql → კუნკ kunq → კუკ kuq (მოკუნკლული mokunqluli—„легший (кто-н.) согнувшись“; ჩაკუნკევაჲ čakunķevaj—„нагнуться, присесть“, მოკუკვა moķuķva „согнуться, сгибаться“); *ფარფრ farfr → ფაფრ fafr (путем редукации корня ფარ far, ср. დაფარება darageba—„накрывать, покрывать“)←*ფარფარ farfar, вследствие редуций гласного второго сегмента→*ფარფრ farfr, в результате утраты ауслautного რგ первого сегмента→ფაფრ fafr (ср. გადაფარება gadarageba — „прикры(вать) собой; за-щитить, заступиться“); ქანკლ kanql→ქანკ kanq (ქანკელა kanqvla — „глотать, есть жадно“, ქანკვა kanqva — „глотать, лавать,

жрать“); კენწლ *keucl* → კენწ *kenç* (კენწვლა *keuçvla* — „уколоть, колотить; слегка ранить“; კენწვა *kençva* — см. კენწვლა *keuçvla*...).

Поэтому основы с такими упрощенными комплексами (или с одним согласным) в ауслaute восходят к основам, составленным из редуцированных корней (კოკნ *koqn* ← კორკნ *korqn* ← *კორკონ *korqon*, კუკ *kuq* ← კუნკ *kunq* ← კუნკლ *kunql* ← კუნკულ *kunqul* и т. д. Гласный второго сегмента во всех случаях восстанавливается по первому сегменту).

Основы, содержащие в начальной и исходной позициях двухчленные комплексы одинаковой структуры (смычный или щелевой + сонант: გლაგნ *glagn*, ზლუნ *zluqn*, ფლაუნ *plauqn*...) восходят к основам в ауслaute с трехчленными комплексами (модели — сонант + смычный или щелевой + сонант: განგლ *ganguq*, ზუნზლ *zunzql*, ფანფლ *panpql*...) и, следовательно, исторически они также состоят из редуцированных корней: გლაგნ *glagn* ← განგლ *ganguq* (გლაგნა *glagna* „высачкать, вымазать“; ср. ამოგანგვლა *amogangvla* — см. выше); ქლაქნ *klakqn* ← ქანქლ *kankql* (ქლაქნა *klakna* — „глотать жадно“, ср. გადაქანქვლა *gadakankvla* — с тем же значением); კლაკნ *klakqn* ← კანკლ *kankql* (კლაკნა *klakna* — „писать извилисто“, ср. კანკვლა *kankvla* — „писать чисто и красиво“) и т. д.

Другую основную модель трехчленных комплексов в ауслaute односложных основ дает соотношение согласных: сонант + +гармонический комплекс. Можно предполагать, что основы этой структуры в ряде случаев получены вследствие упрощения редуцированных корней и образования гармонических комплексов: ძანბლ ვაპჟუ ← *ძანბალ ვაპჟაჟ||ძანბახ ვაპჟახ (ძანბლვა ვაპჟვა — „промокнуть до костей“, ср. ძანბახ-ი ვაპჟახ-ი — „дождь; грязь от больших дождей“); წუნწყ ცაჟყ ← წუნწ ცაჟც ← წუნწლ ცაჟცლ ← *წუნწულ ცაჟცლ (წუნწყვა ცაჟყვა — „обливать, обрызгать, вымочить“; გაწუნწვა გაცაჟყვა — „обливать, обрызгать“ (ср. გაწუნწვა გაცაჟყვა с тем же значением), წუნწლი ცაჟცლი || წუნწკლი ცაჟცკლი — „жамля, брызги (обычно грязные)“, წუნწლ ცაჟცლ ← *წუნწულ ცაჟცლ (для редупликации ср. წუნწუბი ცაჟცხი „грязная, вонючая лужа“).

В качестве величины, состоящей из двух сегментов, можно представить основы с конечными четырехчленными комплексами. Общая модель конечных комплексов такова: сонант (ბн или რг) + гармонический комплекс + сонант (ბн или

ლ). Основы такой структуры также восходят к редуцированным корням. Гармонические комплексы вторичны и образованы в результате развития заднеязычных согласных за алаутными согласными второго сегмента: კარხლ $kaɾχl \leftarrow$ კარკლ $kaɾkɫ \leftarrow$ *კარკალ $kaɾkaɭ$ (წამოკარხვლა $ɕamoɕaɾχvɭa$ — см. წამოკარკვლა $ɕamoɕaɾkɭvɭa$ — „высучить глаза“, ср. თვალის კაკალი $tvalis kaɕali$ „глазное яблоко“. კაკალ $kaɕal \leftarrow$ *კარკალ $kaɾkaɭ$, для редупликации ср. კარკოტა $kaɾkoɕa$ — „мелкий град“); ცინცლ $cinckl \leftarrow$ *ცინცილ $cinɕil$ (გამოცინცვლა $gamocinckvɭa$ || გამოცინცვლა $gamocinɕvɭa$ — „вымаши(ва)ть“. Удваивается корень ცილ cil (ср. მოცილება $mosileba$ — „удалить, оторвать“): *ცილცილ $cil-cil \rightarrow$ *ცინცილ $cinɕil \rightarrow$ ცინცლ $cinckl$); ჩირჩქნ $ɕirɕkn \leftarrow$ ჩირჩნ $ɕirɕn \leftarrow$ *ჩირჩინ $ɕirɕin$ (გამოჩირჩქნა $gamoɕirɕkna$ || გამოჩირჩქნა $gamoɕiɕkna$ — „выковыривать, выклевывать“, ср. ჩირჩნა $ɕirɕna$ — см. გამოჩირჩქნა $gamoɕiɕkna$...).

10. В начальной позиции комплексы согласных разнообразнее и многочисленнее, чем в исходной позиции глагольных основ. Вопросы их образования и происхождения могут стать темой специальной монографии. В данном случае цель у нас одна: на основе анализа определенного количества материала наметить возможности для объяснения алаутных комплексов глагольных основ. В работе рассматриваются алаутные комплексы с сонантами.

Комплексы с сонантами rg в начальной позиции яснее указывают на раннюю структуру основ.

Основы с четырехчленными комплексами модели — $смшч$ ный или щелевой + сонант $rg + смшч$ ный или щелевой + сонант: გრგვინ $grgvin \leftarrow$ *გურგუნ $gurgun$ (გრგვინვა — „раскат грома, греметь“, ср. გურგურ-ი $gurgur-i$ — „шум, грохотание“, დაგურგულეზა $dagurguleba$ — „прогреметь, загреметь“, мегр. გურგინუნს $gurginuns$, чанск. გურგულამს $gurgulams$, сванск. ლიგურგუნი $ligurguni$; *გურ-გუნ $gur-gun \rightarrow$ *გრ-გუნ $gr-gun \rightarrow$ გრ-გვინ $gr-gvin$); გრკვინ $grkvin \leftarrow$ *გურგუნ $gurgun$ (გრკვინვა — „лепетать“, ср. უგურგურებს $ngurgurebs$ — „ласкает“, *გურგუნ $gur-gun \rightarrow$ *გრ-გუნ $gr-gun \rightarrow$ *გრ-კუნ $gr-kun \rightarrow$ გრ-კვინ $gr-kvin$); დრტვინ $drɕvin \leftarrow$ *დურდუნ $ɕurdun$ || *ტურტუნ $ɕurtun$ (დრტვინვა $drɕvinva$ — „роптать“, имеется параллельная форма ტრტვინვა $trɕvinva$). Исходная форма *ტურ-ტუნ $ɕur-tun$ (\rightarrow ტუტუნ-ი $ɕutun-i$ — „тихо роптать, ворчать“) \rightarrow *ტრ-ტუნ $tr-tun \rightarrow$

ტრტვიბ tr-ṭvin → დრ-ტვიბ dr-ṭvin, или же: *დურ-დუნ (→ დუ-
დუნი du-duni — „бормотать, напештывать“ → *დრ-დუნ dr-dun →
*დრ-ტუნ dr-ṭun → დრ-ტვიბ dr-ṭvin...).

Основы с трехчленными комплексами модели — смычный
или щелевой + сонант r + смычный или щелевой:

Основа წერ ceg в грузинском имеет различные значения,
древясе из них „высекать, вырезать, резать, уколоть, царапать“
(ср. წერაქვ-ი cegakv-i „кирка“, წერაყიბ-ი cegaqib-i — „ледоруб“...),
წერ ceg с этим значением употребляется и сегодня в некоторых
диалектах. Корень წერ ceg удваивается: წერწენა cegcena, წერ-
წენ-ი cegcen-i, წირწენ-ი circcen-i, წეწენა cecena, წრწენა crccena,
რწენა rcena. (Все эти разновидности основ обозначают одну из
основных частей плуга, с помощью которой „წერწენა cegcena
должна прорезать рыхлую почву, чтобы легче было пахать“). От
основы *წერ-წერ ceg-ceg → *წერ-წეტ ceg-cet → *წერ-ეტ ceg-et (ср.
წერატი-ი cegati — „вилка“) → წერ-ტ ceg-ṭ (წერთა ceta — „колоть,
уколоть“; ჯაწერთელ-ი sacertel-i — „жало“; წერთილ-ი certil-i
„точка“...), с другой стороны, (*წერ-წერ ceg-ceg → *წერ-წედ
ceg-ced → *წერ-ედ ceg-ed → *წრ-ედ cr-ed → წრდ-იალ-ი crd-ial-i —
|| წრტ-იალ-ი crt-ial-i „шпора; большие боли“...).

თრთ trt ← თართალ tartal (თართალეზა tartaleba — „дрожать
от высокой температуры во время болезни“). В основе თართალ
tartal слог ალ al, по-видимому, осмыслется как суффикс, за
основу принимается თართ tart, откуда личная форма глагола
(*თართ-ი-ს tart-i-s → თრთ-ი-ს trt-i-s — „дрожит, трещет“),
также: კრკ krk ← კარკალ karḳal (კარკალ-ი karḳal-i — „дрожать,
трещет, тряситься“; *კარკ-ი-ს karḳ-i-s → კრკ-ი-ს krk-i-s — „дро-
жит, трещет, трясется“); ძრწ ზრც ← *ძარძალ zarḳal (редупли-
цируется корень ძარ zar (ср. იძვრის izvris — „трогается, дви-
жется“), *ძარ-ძალ zar-ḳal в таком виде не сохранился, вместо
нее засвидетельствован вариант основы — ძარძგალ zarḳgal („быс-
строе биение сердца“), *ძარძალ zarḳal → *ძარძ-ი-ს zarḳ-i-s →
*ძრძ-ი-ს zrḳ-i-s — ძრწ-ი-ს zrcc-i-s („трещет (от страха)“); კრკ
krk ← კარკალ karḳal. (Основа კრკ krk сохранилась только в ока-
меневшей форме причастия მ-კრკ-ალ-ი m-krk-al-i „бледный,
неясный“, მ-ალ m-al являются аффиксами). კრკ krk ← კარკალ
karḳal, редуплицируется корень კარ kar (ср. დრ. груз. ვანკარე-
ბა gankareba — „исчезать, терять силу“), *კარ-კარ kar-ḳar → *კარ-
კალ kar-kal → *კარ-კ-ი-ს kar-k-i-s → *კრ-კ-ი-ს kr-k-i-s → მ-კრკ-

ალ-ი m-krk-al-i (ср. თრთ trt ← თართალ tartal, კრკ krk ← კარ-
ქალ karkal, ძრწ ჟრ ← ძარძალ ჟარჯალ...).

Основы с двучленными комплексами модели — смычный и
или щелевой+сонант რ: ბრაც brac ← ბარბაც barbac
(ბრაცი-ბრუცი braci-bruci—„шататься, качаться, пошатываться“,
ср. ბარბაცი-ბარბაცი barbac-i—с тем же значением. ბარ-ბაც bar-
bac → ბარ-აც bar-ac → ბრ-აც br-ac, вследствие редупликации →
ბრაცი-ბრუცი braci-bruci); ქრიტონ kṛitṛin ← ქორქონ kirkṛin
(ქრიტონ-ი kṛitṛin-i—„смех (неприличный, развязный)“, ср. ქორ-
ქორ-ი kirkṛ-i „хихикать“ || ქორქილ-ი kirkil-i „тихий смех“,
ქორ-ქორ kir-kir → *ქორ-ქონ kir-kin → *ქორ-ტონ kir-ṭin → ქრ-ი-
ტონ kr-i-ṭin); ჩრიტონ čritṛin ← *ჩირჩინ čirčṛin (ჩრიტონ-ი čritṛin-i
—„болтать, тараторить“). *ჩირ-ჩინ čir-čṛin (→ср. ჩი-ჩინ-ი či-čṛin-i
—„говорить одно и то же упорно, настойчиво, с целью вну-
шения“, также ზურჩულ-ი čurčul-i || ზურჩუნ-ი čurčun-i—„шептать
шептаться“ → *ჩირ-ტონ čir-ṭin → ჩრ-ი-ტონ čr-i-ṭin); შრიტონ šritṛin
← *შირშინ širšin (შრიტონი šritṛini — „шипеть, шипение“, ср. →
*შირ-შინ širšin → ში-შინ š-i-šin — „шипеть, шипение“, следовательно,
შირ-შინ širšin → შირ-ტონ šir-ṭin → შრ-ი-ტონ šr-i-ṭin...).

Одной из причин стечения согласных (комплексов с რ) в
авлауте глагольных основ является редукция, которой подвер-
гается гласный первого сегмента двусложных основ. В этих
случаях ударение предполагается на гласном второго сегмента.
Иногда комплексы этого порядка возникают вследствие метате-
зы сонанта (ბორგვა bogva—„волноваться, возмущаться, трево-
житься“, ср. ბროგვა brogva—с тем же значением) и т. д.

Редки глагольные основы, в начальной позиции которых комп-
лексы с сонантом ჳv являются следствием редукции гласного
(можно предположить, например, что в основе წვალ čval (გან-
წვალება gančvaleba—„разделение; раскол, распря“) -ალ al—су-
ффикс, წვ čv ← წევ čev, ср. ნა-წევ-არ-ი na-čev-ar-i—„дробь“).
В абсолютном же большинстве случаев сонант ჳv занимает по-
зицию, соответствующую неслоговому უი (უიჲ) в древнегрузинско-
м языке, независимо от того, сохранился ли нет древние
формы с неслововым უი (გვალ gval ← გუალ gwal, გვემ gvem ←
გუემ gwem,... კვერცხ kvercx ← კუერცხ kwercx, ლვენთ ჯvent ←
ლუენტ ჯwent...). В современном грузинском языке встречаются
параллельные формы с ჳv (← უიჲ) и без него (გვლარძ გვlarძ—

გლარბ glarḡ, გვრინ გვrin—გრინ grin, კვისკვის kviskvis—კისკის kiskis...).

Нарные комплексы с сонантами მჟ, ნი, ლი могут быть также объяснены выпадением гласного (ქამ kam → ქმ-ენ km-en → ქმნ-ა kmpn-a [В. Топуриа], სემ sem → სმ-ენ-ა sm-en-a, გემ gem → ხმ-ობ-ა xm-ob-a, ბენ ben → ბნ-ევ-ა bn-ev-a... ძალ ჯალ → *ძლ-ობ-ა ჯl-ob-a → ძნ-ობ-ა ჯn-ob-a [И. Абуладзе]...), метатезой (კაზმ kaxm → კმაზ kmax, ზუნზლ zunzl → ზლუნზ zluzn) или образованием согласного (ძაგუნ ჯაგun → ძლაგუნ ჯლაგun, ლავ ოავ → ლნავ ოnav).

11. Количественные данные структурных моделей глагольных основ в грузинском языке (неслоговых—115 (2,098%), слоговых—5966 (97,902%) свидетельствуют о том, что удельный вес неслоговых основ, по сравнению со слоговыми, незначительный.

Абсолютное большинство неслоговых основ — вторично. Это одинаково относится к основам с двусогласными, трехсогласными и четырехсогласными комплексами: გბ გბ ← გაბ gab (др. груз. გობა gboba—„варить“, ср. უგაბავი ugabavi — „не[до]варенный“), გზ გზ ← გაზ gaz || გიზ giz || გუზ guz (ა(ლ)გზება a(γ)gzeba—„разжигать, воспламенять“, ср. გაზგაზ gazgaz || გიზგიზ gizgiz || გუზგუზ guzguz—„пылать, гореть“), ზრ ზრ ← ზარ zar (დაზრობა dazroba—„отморозить, подморозить“, ср. ზარ zar в основе ზარზალ-ი zarzal-i—„дрожать от холода“), დრ დრ ← დარ dar (უდრის udris—„равно, равняется“, ср. დარ-ი dar-i—„равный, подобный“)... კრკ კრკ ← კარკ[ალ] kark[al], თრთ თრთ ← თარ-თ[ალ] tart[al], ქრქ კრკ ← ქარქ[ალ] kark[al] (см. выше), ლვ ლვ ← ლელ'ე' le'y'v' (გაღლობა galoba—„оттаять, растопить“, ср. ლელ-ი le'y-i—„растаять, растаивать“), ტყბ ტყბ ← ტყუბ tqub (შეტყობა šetq'ob'a—„обнимать“, ср. ტყუბ-ი tqub-i || ტყუბ-ი tqur-i—„двойня, близнецы“), ღრღნ ორღნ ← *ღერღნ yer'gen (ღრღნა ორღna—„изгрызть“, ср. და-ღრღ-ენ-(ი) da-ორღ-en-(i) — „изгрыз“, *ღერღ[ნ] yer'gen → ღერღ yer'g: ღერღვა yer'gva—„смолооть, смолачивать“). სქდ სქდ ← ხეთქ xetk (განსქდა ganstkda „лошнул, разорвался“, გახეთქა gaxetka—„расколоть, расщепить, заставить лопнуть“... ხეთქ-ს xetk-s → *ხთქ-დ-ები-ს xtk-d-ebi-s → ჰთქ-დ-ები-ს htk-d-ebi-s → სთქ-დ-ები-ს stk-d-ebi-s (А. Шанидзе); ტყღ ტყღ ← ტებ tex (გაუტყლდა გაუტყლდა—„сломался, разбился, поломался“, ср. ტება texa—„ломать, разбивать“, ტებ-ს tex-s → *ტებ-დ-ება tex-d-eba → *ტბ-დ-ება tx-d-eb-a → ტყ-დ-ება tq-d-eb-a

(А. Ш а н и д з е); მწყს ← მწყემ¹-ს მყდემ¹-ს (დამწყსა dam-
cqsა — „части“, ср. მწყემს-ი მყდემს-ი „пастух“...).

В древнегрузинском языке некоторые неслоговые основы имеют параллельные формы со слогом ევ: მკ მქ || მკევ მქევ (შეამკე *šeamke* || შეამკევ *šeamkev* — „украпай“); ნდ ნძ || ნდევ ნძევ (შეუნდე *šeunde* || შეუნდევე *šeundeve* — „прости“). След слога — ევ (в виде ვ) прослеживается в основах с тематическим показателем -ობ *ob* и в современном грузинском языке. Он появляется в первом заочном (ა-მკ-ობ-ს *a-mk-ob-s* „украшает“ — შე-უ-მკ-ვ-ი-ა — *še-u-mk-v-i-a* — „оказывается украсил“, შე-უ-ნდ-ობ-ს *še-u-nd-ob-s* — შე-უ-ნდ-ვ-ი-ა — *še-u-nd-v-i-a* — „оказывается простил“), но исчезает в основах, где ვ ← ევ (ев) оказывается в соседстве с каким-либо корневым лабиальным согласным (გმ-ობ-ს *gm-ob-s* — „осуждает, порицает“, და-უ-გმ-ვ-ი-ა — *da-u-gm¹-v-i-a* — „оказывается осудил“, სპ-ობ-ს *sp-ob-s* — „уничтожает, истребляет“, მო-უ-სპ-ვ-ი-ა — *mo-u-sp¹-v-i-a* — „оказывается истребил“).

Если даже допустить, что слог (суффикс) -ევ *ev* в глагольных основах сравнительно позднего происхождения, то сам факт его появления можно рассмотреть как тенденцию к превращению неслоговых основ в слоговые. Если же, с другой стороны, принять предположение о равней структуре основ страдательного залога т. н. III типа, то окажется, что некоторые дву- и трехсогласные основы были когда-то слоговыми (ლბ-ებ-ი *lb-eb-i* ← *და-ლებ *da-leb*, ჳებ-ი *ḡeb-i* ← და-ჳებ *da-ḡeb*... В. Тоцурია) и без наличия суффикса -ევ *ev*. Следовательно, неслоговые основы нельзя считать (особенно в историческом плане) характерными и типичными для грузинского языка, так же как и глагольные основы, начинающиеся или оканчивающиеся на гласный (ოდ *od*, ოკ *ok*, ოს *os*... ზუ *zu*, წუ *cu*, წმუ *cmu*...).

Основной тип грузинских глагольных основ образует закрытый слог.

Трехсложные глагольные основы образованы в результате удвоения односложных корней. В некоторых случаях редуплицированные корни соединяются гласными ა, ი (ბაგ-ა-ბუგ-ი *bag-a-bug-i* || ბაგ-ი-ბუგ-ი *bag-i-bug-i* — „стук; биение (сердца)“; კნაწ-ა-კნუწ-ი *knac-a-knuṣ-i* || კნაწ-ი-კნუწ-ი *knac-i-knuṣ-i* — „хруст“...), в других случаях, к основам, составленным из редуплицированных корней, присоединяется суффикс: გურ-გუზ-ალ *gur-guz-al* ← გურ-გურ *gur-gur* (გურგუზალ-ი *gurguzal-i* — „пы-

лать, гореть“, ср. გურგურ-ი gurgur-i с тем же значением. გურ-
 გურ gur-gur→გურ-გუზ gur-guz→გურ-გუზ-ალ gur-guz-al), ლურ-
 ქუმ-ალ ჯურ-ჯუმ-ალ ჯურ-ჯუმ-ალ ჯურ-ჯუმ-ალ (ლურქუმალ-ი ჯურ-
 ჯუმალ-ი—„нырять“, ср. შთაღურქუმება შთაღურქუმება—„окунуть-
 ся, нырять“, ლურჯუმალი ჯურჯუმალ-ი ← ლურ-ჯუმ ჯურ-ჯუმ)—
 „глубокое место в реке, водоворот“. ლურ-ჯუმ ჯურ-ჯუმ (←ლურ-
 ლურ-ი ჯურჯურ-ი—„шум водоворота“ → ლურ-ქუმ ჯურ-ჯუმ→ლურ-
 ქუმ-ალ ჯურ-ჯუმ-ალ). კირ-ტიმ-ალ kir-tim-al ← კირ-კიმ-ალ kir-
 kim-al (კირტიმალ-ი kirtimal-i—„придираться, придирка“...). От-
 дельную группу образуют трехсложные основы, возникшие в
 результате присоединения к односложным основам суффикса
 -იал ial (ბოდ-იალ-ი bod-ial-i, ზოზ-იალ-ი zoz-ial-i, ღოდ-იალ-ი
 γod-ial-i...).

Таким образом, из глагольных основ для грузинского языка
 основными являются две разновидности—односложные и двус-
 лажные основы. Двусложные основы во многих случаях образу-
 ются вследствие редупликации односложных, однако возможен
 и обратный процесс: превращение двусложных основ в одно-
 сложенные.

Редупликацией глагольных основ (и развитием заднеязыч-
 ных согласных) объясняется главным образом стечение соглас-
 ных в средней позиции двусложных основ, с одной стороны, и
 возникновение суффиксов первичных масдаров—с другой.

Помимо этого, редупликацией глагольных основ, редук-
 цией гласного во втором сегменте (и развитием заднеязычных
 согласных) объясняются трехсложные и четырехсложные ком-
 плексы (и часть двусогласных комплексов) в аудите одно-
 сложенных основ.

Редупликацией же можно объяснить (хотя с определенной
 оговоркой) наличие дву- и трехчленных комплексов согласных
 в аудите глагольных основ.

Редупликация глагольных основ достаточно распространена
 в современном грузинском языке. Исторически же она, очевид-
 но, играла очень большую роль. Возможно, что именно реду-
 лицированные основы сохранили многие корни, которые теперь
 встречаются только в удвоенном виде. Удваиваются, как пра-
 вило, основы типа CVC, реже—CCVC. В результате фонетичес-

ких изменений появляются разнообразные глагольные основы и модели.

Преобразование двусложных основ (редуплицированных корней) в односложные происходит вследствие редукции гласного. В результате выпадения гласного во втором сегменте образуются комплексы согласных в ауслауте глагольных основ. Вследствие выпадения гласного в первом сегменте возникает стечение согласных в анлауте.

Комплексы согласных в средней и исходной позициях глагольных основ дают больше материала для установления истории этих основ, чем комплексы в начальной позиции. Разнообразны модели анлаутных комплексов, многочисленны сами комплексы. Подразумевается, что только одной редупликацией нельзя объяснить возникновение анлаутных комплексов.

Весь запас грузинских глагольных основ, не считая единичных случаев, распределяется в 43 моделях. Многочисленность моделей—явление вторичное. Дальнейшие исследования, видимо, подтвердят мнение, что стечение согласных в глагольных основах в большинстве случаев также вторично. Дополнительных объяснений потребуют лабиализованные комплексы, а также часть гармонических комплексов в основах древнего происхождения.

Фонетические изменения глагольных основ обычно сопровождаются изменениями в значении. Семантические отклонения могут быть значительными, но могут оказаться и явно отделенными от исходного значения.

დავუზავებელი წარმოების სია და შეფასებაანი

- აბლ. აბლუმესიანი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია. II. შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, ლექსიკონი შეადგინა ივ. ქავთარაძემ. 1949 წ.
- აკობრ. ქართული ვერსიები აპოკრიფებისა მოციქულთა შესახებ, IX—XI სს. ხელნაწერთა მიხედვით, ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ც. ქურციკიძემ. 1959 წ.
- არჩ. არჩილი, თხზულებათა სრული კრებული ორ ტომად, აღ. ბარამიძისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, 1937 წ.
- ასურ. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, ტექსტები გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, 1955 წ.
- ალაპ. ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი აღაპები, გამოცემა საეკლესიო მუზეუმისა, 1901 წ.
- აპარ. ნიშ. შ. ნიქარაძე, ზემოაქარულის თავისებურებანი, 1957 წ., ბათუმი.
- აპარ. ნოლ. ქემალ ნოლაიძელი, აქარული კილოს თავისებურებანი (მანქანაზე ნაბეჭდი), 1938 წ.
- აპარ. ქარტ. დიალ. (აქარული) ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურიია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- აპარ. ჯაჯ. პ. ჭაჭანიძე, აქარულის ლექსიკონის მასალები, აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XXIII, 1961 წ., ქუთაისი.
- ბალაპარ. ბალაყარიანის ქართული რედაქციები, გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ილია აბულაძემ, ა. შანიძის რედაქციით, 1957 წ.
- ბერ. ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა იმერულ და რაქულ თქმათა, СПТ, 1912 წ.
- ბოლნ. იოანე ბოლნელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი; საეკლ. მუზეუმის გამომცემლობა, 1911 წ.
- ბუნ. ნემესიოს ემესელი. ბუნებისათვის კაცისა, ბერძნულითგან გადმოღებული იოვანე პეტრიწის მიერ, ქართული ტექსტი შეისწავლა, გამოსაცემად დაამზადა და ლექსიკონ-საძიებლები დაურთო ს. რ. გორგაძემ, გამოცემა საეკლესიო მუზეუმისა № 17, 1914 წ.
- ბჰმ. ი. გრიშაშვილი, ძველი ტფილისის ლიტერატურული ბოქემა, 1927 წ.
- ბამ. (გამოსცათაჲ) წიგნი ძუელისა აღთქუმისანი, ტ. I, ნაკვ. I, გამოსცა აკაკი შანიძემ.
- ბამოცხ. გამოცხადებაჲ იოვანწსი, იოვანეს გამოცხადება და მისი თარგმანება, ძველი ქართული ვერსია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. იმნაიშვილმა, ა. შანიძის რედაქციით, 1961 წ.
- ბურმ. დავით გურამიშვილი, დავითიანი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის გამოცემა, ლექსიკონი შედგენილია ივ. გიგინეიშვილის მიერ, 1955 წ.

- გურ. ულ. ს. ელენტი, გურული კილო, გამოკვლევა, ტექსტები. ლექსიკონი, 1936 წ.
- ზურ. ჰარტ. დიპლ. (გურული) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფური, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- გურ. შარ. გ. შარაშიძე, გურული ლექსიკონი, გურული, ზემოიბერული და ლეჩხუმური ლექსიკონები, ქართველურ ენათა ლექსიკა, 1938 წ.
- დაბ. (დაბადება) წიგნი ძუელისა აღთქმისანი, ტ. I, ნაკვ. I, გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1947 წ.
- დრჰნ. ამირანდარეჯანიანი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, II, შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, ლექსიკონი შეადგინა ივ. ქავთარაძემ, 1949 წ.
- მსტ. მარტვლობა და მოთმინება წმიდისა ეესტათი მცხეთელისაჲ. ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, V—X საუკუნეების ძეგლები, გამოსცა და ტაბულები და ლექსიკონი დაურთო ივ. იმნაიშვილმა, ა. შანიძის რედაქციით, 1953 წ.
- მსანი. წიგნი ძუელისა აღთქმისანი, ტ. I, ნაკვეთი II, გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1948 წ.
- მსმპ. ენაპეს იგავ-არაკები, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, II, შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, ლექსიკონი შეადგინა ივ. ქავთარაძემ, 1949 წ.
- მჟსმ. ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, გიორგი მთაწმიდლის თარგმანი, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო მ. კახაძემ, 1947 წ.
- პისრ. ვისრამიანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ალექსანდრე გვახარიაშვილმა და მაგალი თოდუამ, 1962 წ.
- მ. ბ. ვეფხის-ტყაოსნის სიმფონია, შედგენილი აკაკი შანიძის ხელმძღვანელობით, მისივე წინასიტყვაობით და გამოკვლევით, 1956 წ.
- მხტნ. ვახტანგ VI, ლექსები და პოემები, ალ. ბარამიძის რედაქციითა და შენიშვნებით, ლექსიკონი შეადგინა ილ. აბულაძემ, 1947 წ.
- მხტნ. სმრტ. ვახტანგ VI, სამართლის წიგნი, ტექსტი გამოსაცემად დაამზადა, გამოკვლევა და ტერმინთა საძიებელი დაურთო თინათინა ენუქიძემ, 1955 წ.
- ზემ. იმერ. წარ. ბ. წერეთელი, ზემოიბერული ლექსიკონი, გურული. ზემოიბერული და ლეჩხუმური ლექსიკონები, 1938 წ.
- თამარ. თამარიანი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, II, შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, ლექსიკონი შეადგინა ივ. ქავთარაძემ, 1949 წ.
- თიან. ჰარტ. დიპლ. (თიანური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფური, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- თმრზ. I. თეიმურაზ I, თხზულებათა სრული კრებული, ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი, ალ. ბარამიძისა და გ. ჭაკობიას რედაქციით, 1934 წ.
- თმრზ. II. თეიმურაზ მეორე, თხზულებათა სრული კრებული, გ. ჭაკობიას წინასიტყვაობით, რედაქციით. ლექსიკონითა და შენიშვნებით, 1939 წ.
- თრბმ. თარგმანება იოვანწს გამოცხადებისა, იოვანეს გამოცხადება და მისი თარგმანება. ძველი ქართული ვერსია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და

განოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივ. იმნაიშვილმა, ა. შანიძის რედაქციით, 1961 წ.

თფშ. თ. უთურგაიძე. თუშური კილო. აკ. შანიძის რედაქციით, 1960 წ.

თფშ. კარმ. დ. კარიკაშვილი, ივ. ბუქურაული, თუშურ ლექსებში ნახმარი სიტყვების განმარტება. ძველი საქართველო, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული, ტ. II, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, 1913 წ.

თფშ. ძარმ. დიალ. (თუშური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფური, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.

ი. (იოვანე) ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა აკ. შანიძემ, 1951 წ.

იზმრ. ბეტრე იბრაიელი (ფსევდო-ლიონსე არიოპაველი). შრომები, ეგრემ მცირის თარგმანი, გამოსცა. გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო საბსონ ენუქაშვილმა. 1961 წ.

იზმრ. ბაჩ. პ. გაჩეჩილაძე. იმერული დიალექტის ხანურ-ზეგნური მეტყველება, სადისერტაციო ნაშრომი. წარდგენილი ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად (მანქანაზე ნაბეჭდი). 1951 წ.

იგურ. შავთ. ივ. ქავთარაძე, მასალები იმერული ლექსიკონისათვის, ქართველურ ვნათა სტრუქტურის საკითხები, ტ. III, 1963 წ.

იზმრ. ძარმ. დიალ. (იმერხული) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფური, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.

იზმრ. ცხად. ა. ცხადაძე, იმერული დიალექტის მარგველი მეტყველება, გრამატიკული მიმოხილვა და ლექსიკონი. სადისერტაციო შრომა ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის მოსაპოვებლად (მანქანაზე ნაბეჭდი). 1953 წ.

იზმრ. ძარმ. დიალ. (იმერხული) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფური, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.

ინგილ. ჯან. მ. ჯანაშვილი. ინგილოურის ლექსიკონი, ძველი საქართველო, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული, ტ. II, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, 1913 წ.

ინგილ. ლამბ. რ. ლამბაშიძე. ინგილოური კილო, გრამატიკული მიმოხილვა და ლექსიკონი, საკანდიდატო დისერტაცია. წარდგენილი ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, 1949 წ.

ინგილ. ძარმ. დიალ. (ინგილოური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფური, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.

იოზ. (იოზისი) წიგნი ძუელისა აღთქემისანი, ტ. I, ნაკვ. 2, გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1948 წ.

კახ. ა. მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი, ქართული ენის კახური დიალექტი, 1956 წ.

კთლ. კათოლიკე ეპისტოლეთა ქართული ვერსიები, X—XVI საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით. გამოსცა ქეთევან ლორთქიფანიძემ, აკ. შანიძის რედაქციით, 1956 წ.

კიზ I. კიზენი, ტომი I, კ. კეკელიძის რედაქტორობით, 1918 წ.

კიზ II. კიზენი, ნაწილი პირველი, ტ. II, გამოსცა კ. კეკელიძემ, 1946 წ.

- პირ. კირონი (ეპისკოპოსი). სალექსიკონო მასალა (შეკრებილი ეპისკოპოსო კირონის მიერ), ძველი საქართველო, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული, ტ. II. ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, 1913 წ.
- ლ. (ლუკა) ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1945 წ.
- ლენინტ. (ლევიტელთა) წიგნი ძუელისა აღთქმისანი. ტ. I, ნაკვ. 2. გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1948 წ.
- ლექს. ალ. მ. ალავეიძე. მასალები ლეჩხუმური ლექსიკონისათვის, აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, XIII, 1955 წ; მ. ალავეიძე, ლეჩხუმური ლექსიკონი. გურული, ზემოიბერული და ლეჩხუმური ლექსიკონები, 1938 წ.
- ლექს. მართ. დიპლ. (ლექხუმური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე. ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- ლექს. ჩიქ. მიხ. ჩიქოვანი, ლეჩხუმური ლექსიკონი. პეშინის სახ. თბილისის სახელმწიფო სამასწავლებლო ინსტიტუტის შრომები, XX, 1941 წ.
- ლმწ. იოანე მოსხი. ლიმონარი, ტექსტი გამოკვლეულია და ლექსიკონი გამოსცა ილ. აბულაძემ, 1960 წ.
- მ. (მათე) ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1945 წ.
- მელ. მელის წიგნი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, II, შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ. ლექსიკონი შეადგინა ივ. ქავთარაძემ, 1949 წ.
- მესხ. მსრ. ილია მაისურაძე, მესხური ლექსიკა, დისერტაცია ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად (მანქანაზე ნაბეჭდი), 1947 წ.
- მესხ. მართ. დიპლ. (მესხური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე. ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- მთიულ. ჰმრ. მთიულური, ლიაკაიშაურის მიერ შეკრებილი სალექსიკონო მასალები, დატულია ენათმეცნიერების ინსტიტუტში.
- მთიულ. მართ. დიპლ. (მთიულური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე. ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- მთწმ. ცხორება და მოქალაქობა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთაწმიდელისა. ათონის ივერიის მონასტრის 1077 წლის ხელნაწერი აღაპებით. გამოცემა საეკლესიო მუზეუმისა, 1901 წ.
- მოხ. ო. ქაჯაია, მოხუერი დიალექტი, I, ფონეტიკა. გრამატიკა. ლექსიკა. ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაცია (მანქანაზე ნაბეჭდი), 1953 წ.
- მოხ. მართ. დიპლ. (მოხუერი) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე. ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- მოხ. ძიძ. ალ. ყაზბეგი. თხზულებანი ორ ტომად. ლექსიკონი შ. ძიძიგურისა. 1955 წ.
- მოციმ. საქმე მოციქულთა. ძველი ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა ილია აბულაძემ. ა. შანიძის რედაქციით, 1950 წ.
- მრბ. (მარკობი) ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1945 წ.

- მსაჯ. (მსაჯულთა) წიგნი ძუელისა აღთქუმისანი, ტ. I, ნაკვეთი 2, გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1948 წ.
- მვთ. სწრ. მეფეთა სალარო, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, II. შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, ლექსიკონი შეადგინა ივ. ქავთარაძემ, 1949 წ.
- პეტრიწ. იოანე პეტრიწის შრომები, ტომი I, პროკლე დიაღობოსისა პლატონურისა ფილოსოფოსისა კავშირნი, ქართული ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო სიმ. ყაუხჩიშვილმა (ლექსიკონი ორივე ტომისათვის დართული აქვს I ტომს), 1940 წ.; იოანე პეტრიწის შრომები, ტ. II, განმარტება პროკლესათვის დიაღობოსისა და პლატონურისა ფილოსოფოსისათვის, ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუ-უბუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, 1937 წ.
- რამ. პართ. დიპლ. (რამული) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფური, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიპლექტოლოგია, 1961 წ.
- რამ. ძმ. რამული (მთარაქული), შ. ძიძიგური, ძივბანი ქართული დიპლექტოლოგიიდან, 1954 წ.
- როსტ. როსტომ-ზურაბიანი, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, II, შეადგინა სოლ. ყუბანეიშვილმა, 1949 წ.
- რუთ. (რუთისი) წიგნი ძუელისა აღთქუმისანი, ტ. I, ნაკვ. 2, გამოსცა აკაკი შანიძემ, 1948 წ.
- რუსუდ. რუსუდანიანი, ილია აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, 1957 წ. ლექსიკონი შედგენილია ივ. გიგინეიშვილის მიერ.
- საბა სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა, ს. იორდანი-შვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, 1949 წ.; სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. I, გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყუბანეიშვილმა და რ. ბარამიძემ („სიბრძნე-სიტყვისა“, „მოგზა-ურობა ევროპაში“, ლექსიკონი შეადგინეს: ბ. საბაშვილმა, მ. ქაბაშვილმა, პ. გაჩეჩილაძემ, 1959 წ.).
- სამ. სიმ. საქართველოს სიძველენი, ტ. I, წიგნი I, ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით, 1920 წ.
- სინ. სინური მრავალთავი 864 წლისა, სასტამბოდ მოამზადეს ძველი ქართული ენის კათედრის წევრებმა, აკაკი შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და გამოკვლევით, 1959 წ.
- სძლ. სბთ. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, გამოცემული სარგის აკაბაძის მიერ, წიგნი I და II, 1921 წ.
- სმპრნ. ზაზა ფანასკერტელი, სამკურნალო წიგნი (კარაბადინი), მიხ. სააკა-შვილის რედაქციით, 1950 წ. ლექსიკონი შეადგინა პროფ. ილ. აბულაძემ.
- სმრთლ. ბექა მანდატურთუხუცესის სამართალი, აღბუღა ათაბაგ-ამირსპასალარის სამართალი, ბაგრატ კურაპალატის სამართალი, კანონიკური სამართალი, ი. დოლიძე, ძველი ქართული სამართალი, 1953 წ.
- სსლ. კოეპ. პ. ინგოროყვა, ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია, წიგნი I, ტექსტები. VIII—X საუკუნეები, 1913 წ.
- სწამვლ. მამათა სწავლანი, X და XI საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა ილია აბულაძემ, ა. შანიძის რედაქციით, 1955 წ.

- სსსიბტ. ბასილი კესარიელი, მკვცთათჳს სახისა სიტყუა. ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, I. V—X საუკუნეების ძეგლები, გამოსცა და ლექსიკონი დაურთო ი. იმნაიშვილმა, ა. შანიძის რედაქციით, მეორე გამოცემა. შვესებული და შესწორებული, 1953 წ.
- ფერ. მართ. დიალ. (ფერეიდნული) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- ფსალ. ფსალმუნის ძველი ქართული რედაქციები, X—XII საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა მზექალა შანიძემ, I. ტექსტი. 1960 წ.
- ფშ. (ფშაური) ვაჟა-ფშაველა. თხზულებათა კრებული. აღ. აბაშელის რედაქციით, ლექსიკონი ა. შანიძისა.
- ფშნბ. (ფშანგი) შანავეზიანი, გიორგი ლეონიძისა და სოლ. იორდანიშვილის რედაქციით, 1935 წ.
- ფშ. მართ. დიალ. (ფშაური) ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- მართლ. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწრის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I. 1955 წ.; ტ. II, 1954 წ.
- მართლ. ლმსტ. ქართლის ლექსიკონი, გამოსაცემად მოამზადეს ნ. კეცხოველმა. შ. ძიძიგურმა, პ. ხუბუტიამ (მასალები გამოკვეცა ვ. თოფურია).
- მართლ. მართ. დიალ. (ქართლური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- მბლ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. I. რედაქტორი არნ. ჩიქობავა, 1950 წ.; ტ. II, რედაქტორი გ. წერეთელი, 1951 წ.; ტ. III, რედაქტორი ვ. თოფურია, 1953 წ.; ტ. IV, რედაქტორები არნ. ჩიქობავა, მ. ქაბაშვილი, 1955 წ.; ტ. V, რედაქტორები სიმ. ვაჩნაძე, ოტ. კახაძე, 1958 წ.; ტ. VI, რედაქტორები თ. შარაძენიძე, მ. მესხიშვილი, 1960 წ.; ტ. VII, რედაქტორები ქ. ლომთათიძე, სტ. მენთეშაშვილი, პ. გაჩეჩილაძე, 1962 წ.; ტ. VIII. რედაქტორები ივ. გიგინეიშვილი, ბ. ფოჩხუა, 1964 წ.
- მილ. ქილილა და დამანა, ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, II, შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, 1949 წ.
- მიზიჳ. მენთ. სტეფანე მენთეშაშვილი, ქიზიურის ლექსიკონი, ვ. თოფურიას რედაქციით. 1943 წ.
- მიზიჳ. მართ. დიალ. (ქიზიური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- მრნ. (ქრონიკა) სუმბატ დავითის ძის ქრონიკა ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა შესახებ, გამოცემა მესამე, ტექსტი გამოსცა შესავლით, შენიშვნებით ე. თაყაიშვილმა, 1949 წ.
- მრნსტ. ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, გამოსცა და ტაბულები და ლექსიკონი დაურთო ი. იმნაიშვილმა, 1953 წ.
- ლმთ. ცხოვრება და ქადაგება წმიდისა და ყოვლად ქებულისა მოციქულისა და მახარებელისა იოანე ღუთისმეტყველისაჲ, ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი აღაუბით, გამოცემა საეკლესიო მუზეუმისა, 1901 წ.
- პიზლ. მართ. დიალ. (ყიზლარ-მოზდოკური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.

- შვედ. ნოდარ ციციშვილი, შვიდი მთიები (ბარამ გური), პროფ. კ. კეკელიძის რედაქციით, გამოკვლევითა და ლექსიკონით, 1930 წ.
- შუშ. იაკობ ცურტაველი, წამება წმილისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, V—X საუკუნეების ძეგლები, გამოსცა და ტაბულები და ლექსიკონი დაურთო ივ. იმნაიშვილმა, ა. შანიძის რედაქციით, 1953 წ.
- შჰმმ. შანანეს ანუ მეფეთა წიგნის ქართული ვერსიები, ტექსტი გამოსცა და წინასიტყვაობა და ლექსიკონი დაურთო იუსტინე აბულაძემ, ქ. 1916 წ.: აბულაძის თირდოუსი. შანანე, ქართული ვერსიები, პროფ. იუსტ. აბულაძის, დოც. ალ. ბარამიძის, პ. ინგოროჯიას, პროფ. კ. კეკელიძის, პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, კომენტარებით და ლექსიკონით, II, 1934 წ.
- ჩუბ. დ. საუნჯე ქართულისა ენისა, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, ხელახლად შემუშავებული დავით ჩუბინაშვილისაგან, СПГ, 1887 წ.
- ჩუბ. ნ. ნიკო ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, ალ. დლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით, 1961 წ.
- ცხრ. გიორგი მთაწმინდელი, ცხორება იოვანესი და ეფთუმესი, გამოსაცემად დაამზადა ივ. ჭავჭავაძემ, გიორგი მთაწმიდელის ენა იოვანეს და ეფთვიმეს ცხოვრების მიხედვით, ა. შანიძისა, 1946 წ.
- ცხრ. ანდ. იესე ბარათაშვილის ცხოვრება ანდერძი, ტექსტი გამოსცა შესავლით, შენიშვნებით, ლექსიკონითა და საძიებლებით ავთანდილ იოსელიანმა, 1950 წ.
- ჰმ. ილია კეციანი, სიტყვის კონა, საბა-სულხან ორბელიანის და დავით ჩუბინაშვილის ლექსიკონებში გამოტოვებული სიტყვები, ს. პეტერბურგი, 1910 წ.
- ბნმთ. Георгии Мерчул, Житие св. Григория Хандзтийского, Введение, издание, перевод Н. Марра, СПГ, 1911 г.
- ბმვს. მართლ. დიალ. (ხევსურული) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- ბმვს. შან. ა. შანიძე, ხევსურული მასალების ლექსიკონი, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწდული, I—II, 1923—24 წწ.
- ბმვს. მინმ. ალ. კინკარაული, ხევსურულის თავისებურებანი, 1960 წ.
- ხლნაწ. ალწ. ივ. ჭავჭავაძე, სინას მთის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, დასაბეჭდად მოამზადა ივ. ჭავჭავაძის სახელობის კაბინეტმა, 1947 წ.
- ბრმნ. სიმ. ყაუხჩიშვილი, ხრონოლოგი გიორგი მონაზონისაჲ, 1920 წ.
- ჰმპპს. მართლ. დიალ. (ჭავჭავაძური) ივ. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ივ. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, 1961 წ.
- ჰმპმ იოვანე საბანისძე, წამება წმიდისა მოწამისა ქაბოხსი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, V—X საუკუნეების ძეგლები, გამოსცა და ტაბულები და ლექსიკონი დაურთო ივ. იმნაიშვილმა, 1953 წ.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა

3—11

პირველი ნაწილი

ზმნური ფუძეების სტრუქტურული მოდელები

12—24

მეორე ნაწილი

ზმნური ფუძეების სტრუქტურასა და ისტორიასთან დაკავშირებული საკითხები

25—295

I. ხმოვნები 85

II. თანხმოვნები, თანხმოვანთა კომპლექსები 114

III. თანხმოვნების, თანხმოვანთა კომპლექსებისა და ფუძეების ზოგი სახის ცვლილებანი 139

IV. სონანტები ზმნური ფუძეების ანლაუტში 160

V. ზმნური ძირების რედუქლიკაცია 167

VI. ზმნური ძირების რედუქლიკაცია და პირველადი საწყისების სუფიქსთა გენეზისი 206

VII. თანხმოვანთა კომპლექსები ერთმარცვლიანი ფუძეების ანლაუტში 223

VIII. თანხმოვანთა კომპლექსები ზმნური ფუძეების ანლაუტში 245

IX. უმარცვლო და მარცვლიანი ზმნური ფუძეების ისტორიული ურთიერთმიმართების საკითხისათვის 267

დასკვნები 296

Резюме 321

დამუშავებული წყაროების სია და შემოკლებანი 352

Эртелишвили Фарнаоз Георгиевич

**Вопросы фонематической структуры и истории глагольных основ
в грузинском языке**

(на грузинском языке)

· Издательство Тбилисского университета
Тбилиси 1970

საზოგადოებრივი რედაქტორი ლ. გეგუჩიაძე
გამომცემლობის რედაქტორი ა. კაკარავა
ტექნორედაქტორი ი. ხუციშვილი
კორექტორი ნ. ცაგარეიშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28/III-70
ქალაქის ფორმატი 60×90/16
ნაბეჭდი თაბახი 22,5
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 20,87
შეკვეთა 1550 უე 05641 ტირაჟი 700
ფასი 1 შან. 70 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 14
Издательство Тбилисского университета,
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе. 14

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა,
თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1
Типография Тбилисского университета,
Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 1